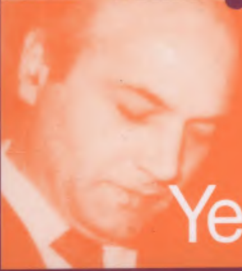
ALİ ŞERİATİ

31 BÜTÜN ESERLERİ

Yeni Çağ'ın Özellikleri

FECR

Fecr Yayınları 174
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 31

Yeni Çağ'ın Özellikleri

Eserin Orijinal Adı
Vîjegîhây-i Gurûn-i Cedîd

Tercüme
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç (1-116 sh.)
Dr. Murat Demirkol (117-255, 331-387 sh.)
Mahmut Caduk (257-329 sh.)
Esra Özlük (389-492 sh.)

Editörler
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç
Prof. Dr. Derya Örs

Tashih ve Redakte
Hüseyin Nazlıaydın
Rufi Tiryaki

ISBN 978-605-5482-40-4

1. Baskı: Ekim 2012

Kapak ve İç Konsept: TN İletişim
Sayfa Düzeni: Cinas
Baskı: Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde 99/32
Tel: 0312. 3419234 İskitler/Ank.

FCR Yayın Reklam Bilgisayar
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rüzgarlı Cad. No: 2/5
Ulus / Ankara
Tel : 0312. 310 08 60
Faks : 0312. 311 47 89
www.fcr.com.tr
e-posta: fcr@fcr.com.tr

ALİ ŞERİATİ

Yeni Çağ'ın Özellikleri

Ankara 2012

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedâbâd köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversitesi ve diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriati teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak okurlarına sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yönelttiği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünyanın kabul

edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kullandığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (a.s) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu her şeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin bizlere çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Buna paralel olarak hem Fars hem de Türk edebiyatına vukufiyetiyle temayüz etmiş mütercimlerden oluşan bir heyet oluşturarak eserlerin en az hata ile çevrilmesine de özen gösterdik. Bu nedenle tercümeler, sadece söz konusu eserleri dağınık vaziyette sunulmaktan kurtarmayacak, Şeriati okurunun liyakatsiz tercümelerden çektiği sıkıntıları da asgariye indirecektir.

Külliyattaki kitapların bazılarında yazara ait olmayan dipnotlar yer almaktadır, İran'daki Dr. Ali Şeriati Eserlerini Derleme Bürosu tarafından eklenen notların sonunda (Derleyen), yayınevi-

miz tarafından ilave edilen notların sonunda (Fecr), mütercimlerin ilave ettiği notların sonunda ise (Çev.) ifadeleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki dipnotlar Ali Şeriati'ye aittir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler; başta değerli mütercimler olmak üzere, editörlere, tashih ve redakte heyetine ve eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

FARSÇA YAYINCININ NOTU

Elinizdeki kitap, aşağıda belirtildiği üzere 11 esas bölüm ile 8 kısmı kapsayan eklerden oluşmaktadır:

1- Felsefenin Tekâmül Tarihi: Bu bölüm büyük öğretmenin Tir 1334'te (Haziran-Temmuz 1955) yayımlanan ilk eserlerindendir.

2- Bilim Metodolojisi: Tahran Yüksek Ticaret Okulunda 19. 9. 1348 (10. 12. 1969) tarihinde yapılan konuşmadan oluşmaktadır. Konuşma kasetinin çözümünden oluşan metnin ilk birkaç sayfasında yapılan tashih ve eklemeler, Şehit Öğretmen (Şeriatî) tarafından yapılmış olup biz, onun son bakış açısının tam olarak intikal ettirilmesi amacıyla alt başlıklar tasarladık.

3- Rönesans'ın İktisadî Kökleri: Bu bölüm de Yüksek Ticaret Okulunda Âzer 1349 (Kasım-Aralık 1970) tarihinde yapılmış bir konuşmadır. Rönesans'ın İktisadî Kökeni (Rîşe-i İktisâdi-yi Ronesans) adıyla yayımlanmış olan kitapla karşılaştırmak için bu konuşmanın kasetini bulamadığımızdan, kaçınılmaz olarak bu kitabın metnini esas aldık ve zorunlu tashihlerden sonra bu kitaba aldık.

4- Eski Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın Özelliklerine Bir Bakış: Meşhed Üniversitesi Tarih Bölümü üçüncü yıl şifahi derslerinden olup aynı dönemde (1348/1969 yılında) ilk önce öğrenciler tarafından kasete kaydedilmiş, sonra da metni teksir edilmiştir. Esas metnin bölümleri arasında düzen ve konu bütünlüğü sağlamak için bunların "Üçüncü Dünyada Öze Dönüşün Bazı Öncüleri" gibi kısımlarını esas metnin sonuna, "Kapalı

Dünyagörüşü ve Açık Dünyagörüşü", "Açık Dünyagörüşüne Ortam Sağlayıcı Hicret", "Bilimci Dünyagörüşü" ve "Medeniyet Türlerinin Birbirine Dönüşümünde Darwincilik" başlıklarını taşıyan diğer dört bölümü ise esas metinle uyumsuz olmaları nedeniyle "Ekler" kısmına aktardık.

5- Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın Özelliklerine Dair Kısa Bir Değerlendirme: Bu bölümün ana kaynağı, öğrencilerden biri tarafından Şehid öğretmen'in Meşhed Üniversitesinde verdiği şifahi derslerden tutulan notlar olup ne yazık ki öğrencinin ne okuduğu bölüm bellidir, ne de yılı.

6- Yarının Tarihine Bakış: Hüseyniye-i İrşâd'da 20. 7. 1348 (12. 10. 1969) tarihinde yapılmış bir konuşmadır.

7- Yeni Skolastik: San'atî Şerif (Eski Ârya Mihr) Üniversitesinde yapılmış bu konuşmanın tam tarihi belli değildir.

8- Makinizmin Esaretindeki Makine: Tahran Politeknik Fakültesinde 5. 6. 1350 (27. 8. 1971) verilmiş bir konferanstır.

9- Medeniyet ve Modernizm: Bu bölüm 19 Ordibihişt 1348 (9 Mayıs 1969) tarihinde Hüseyniye-i İrşâd'da yapılmış bir konuşmadır.

10- Sınıfsal Bilinç Durumu: Şeriatî'nin bir grup Petrol Fakültesi öğrencisiyle 1350 (1971) yılında yaptığı sohbetin bazı kısımları olup bundan önce *Peyam* dergisinde yayımlanmıştı.

11- Üçüncü Dünyada Öze Dönüşün Bazı Öncüleri: Dördüncü maddeye bakınız.

12- Ekler, aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

a) Kapalı Dünyagörüşü ve Açık Dünyagörüşü: Dördüncü maddeye bakınız.

b) Açık Dünyagörüşüne Ortam oluşturan Hicret: Dördüncü maddeye bakınız.

c) Bilimci Sosyoloji: Dördüncü maddeye bakınız.

d) Medeniyet Türlerinin Birbirine Dönüşümünde Darwincilik: Dördüncü maddeye bakınız.

e) Üçüncü Dünya Dile Geldi: Şehid Öğretmenin yayımlanmamış el yazılarından olup yazıdaki cümlelerden birini başlık yaptık.

f) Gerçekçi Aydın ve Taklitçi Aydının Gözünde Din: Başlığı tarafımızdan belirlenen bu bölüm, daha önce "Aşk-Tevhid" adıyla külliyatın ikinci kitabı (Kendini Devrimci Yetiştirmek) içerisinde basılmış olan bir müsvedde çalışmanın devamıdır. Önceki sekiz kitabı hazırlayanlar bu bölümün varlığına değinmemiş ve bu kısmın kitaba alınmayışına dair bir gerekçe de göstermemişlerdir. Ayrıca külliyatın ikinci kitabında bazı müsvedde örnekleri arasında "Aşk-Tevhid"in son sayfası da vardır ve metnin devamına ait satırlar hazfedilmiş olup bununla ilgili hiçbir açıklama yapılmamıştır! Külliyatın ikinci kitaptaki müsvedde sayfa örneğiyle elinizdeki kitapta basılan örneğin karşılaştırılması bu farkı gösterecektir.

g) Yüksek Ahlâk Örnekleri Bihamdun'da Değil İslam'dadır: Muhammed Hüseyin Âl-i Kâşifu'l-Gıtâ'nın emperyalizmi eleştirmek amacıyla yazılmış bir mektuba yazdığı cevaptan ibaret olan bu bölüm, Şehid Öğretmen tarafından tercüme edilip 1333 (1954) yılında aynı adla kitap olarak yayımlanmıştır. Zikredilen bu kitap, ikinci basımı asıl kitabın ikinci basımına yapılmış eklemelerin tercümesini ve editör tarafından yazılmış açıklama ve ekleri de içerdiğinden, yayın kurulumuz, sadece Şeriatî'nin tercümesini almakla yetinmiş ve diğer kısımları kitaba almaktan kaçınmıştır.

h) Hasan el-Emîn Konferansına Bir Giriş: Bu bölüm, Sayın Hasan Emîn'in kişilik ve eserlerine dair bir değerlendirme olup kendilerinin konferansından önce Şeriatî tarafından 10. 8. 1351 (1. 11. 1972) tarihinde Hüseyniye-i İrşad'da sunulmuştur.

***

Son olarak, aşağıdaki hususları hatırlatalım:

1- Bir kelime ve ibare eklenmesi zorunlu görüldüğü durumlarda bu kelime veya ibareleri köşeli parantez [ ] içinde verdik.

2- Okunması ve hatta tahmin edilmesi imkânsız olan kelime veya kelimeler ...* ile gösterildi.

Şehid Dr. Ali Şeriatî Külliyatını

Düzenleme ve Tanzim Bürosu

BİRİNCİ BÖLÜM

FELSEFENİN TEKÂMÜL TARİHİ

Allah'ın adıyla

Bugün dünyadaki Müslüman milletler, sömürünün ellerinden kaptığı efendilik ve bağımsızlığı geri almak için tavizsiz bir kanlı mücadeleye koyulmuşlardır. Nil kıyılarından Afrika'nın kuzeyine varıncaya dek, aslan yürekli Müslümanlar, esaret zincirlerini kırmak için şehirlerini ve evlerini bırakıp dağlarda ve derelerde siperlere yatarak Fransa'nın topları, tankları, otomatik silahları ve ardı arkası kesilmeyen bombardımanları karşısında yiğitçe direnmektedir. Yiğitlerin ve görkemli İslam medeniyetinin kurucularının yeri olan İran, mazlum Irak, yanıp kavrulan Arabistan, kanlı Endonezya ve gayretli Türkler, dört yüz milyon Müslüman insan, Hıristiyan ve materyalist canileri ve açgözlüleri kovmak ve kendi özgürlük ve bağımsızlıklarının eteğindeki kızıl ve kara emperyalizmin utanç lekelerini silmek için canlarını dişlerine takarak savaşa koyulup kanlarından dalgalar oluşturarak, İslam'ın azamet ve iktidar zamanında yetkin Müslüman gazilerin Kur'an'ın evrensel öğretisini yaymak için savaştığı ülkelerde çok yönlü bir savaşa girişmiştir.

Müslümanlar, Kur'an'ın hakikatlerinden ve İslam'ın temel hedeflerinden fersahlarca uzak düştüklerinin, bugün İslam olarak bildiklerinin Muhammed'in getirdiği ve parlak ve benzersiz bir medeniyet meydana getiren öğreti olmadığının, İslam'a birçok aksesuar takıldığının ve ona sayısız hurafeler bulaştırıldığının farkına varmışlardır. Yine içine düştükleri bu zavallılık ve aşağılığın asıl nedeninin ne olduğunu da çok iyi anlamışlardır.

Biz Müslümanlar ülkemizin niçin böyle parçalandığını, İslam milletinin niçin dağıldığını ve iktidar ve egemenliğimizin nasıl zayıflık ve düşkünlüğe dönüştüğünü biliyoruz. Bugün Asya ve Afrika'nın Müslüman kitleleri arasında bir devinim ortaya çıkmış ve derin bir hareket meydana gelmiş olup uygun şartları bulduğu anda görkemli bir şekilde ortaya çıkmıştır. Her yerde, Müslüman milletleri tevhid bayrağı altında bir tek milliyet fikrine ve İslamî yönetime sahip kılan bir değişimden söz edilmektedir. Bu büyük toplumsal değişim, ancak büyük bir fikrî

değişimin gerçekleşmesi ve bütün Müslümanların açık bir felsefe, toplum ve siyaset ekolünü takip etmeleri ile mümkündür. Çünkü son asırlardaki siyasî ve toplumsal gelişme ve devrimlerin incelenmesi, neticeye ulaşan her gelişmenin ve meydana gelen her devrimin fikrî bir temelinin olduğunu ve büyük düşünür ve filozofların bu temeli ortaya koyduklarını sabit kılmaktadır. İngiltere'de Whig'ler[1] (Kral Karşıtları) ile Tory'ler[2] (Kralcılar) arasında 1688'den 1889'e kadar yaşanan ihtilalleri iki büyük filozof, birinci partiden Locke[3] ve ikinci partiden Hobbes[4] yönlendirmiş ve insanların siyasî inanışını felsefî bir inanç şeklinde dile getirmişti.

Nasyonal sosyalizm hareketi Friedrick Foreman tarafından meydana getirildi ve Kant, Fichte, Schelling ve Hegel felsefesinden ilham aldı. Adam Müller, Chamberlain, Houston Shadworth, Spengler, Othmar Spann, Stoecker, Karl Loue, Paul Lagarde, Günther, Rosenberg vs. gibi büyük düşünürler Nazizm felsefesini takviye ettiler. Faşizm felsefesini Mussolini'nin kendi ifadesine göre George Sorel ortaya koymuştur. Büyük İtalyan şairi D'Annunzio, duyguları kışkırtmak yoluyla halkın düşüncesini faşizmin yayılması için müsait hale getirdi. İtalyan filozof Gentile, nasyonalizm felsefesini geliştirerek bu harekete önemli katkılar yaptı.

Sosyalizm hareketini dünyada Saint Simon, Fourier, Say, Robert Owen, George Sand, Michelet, Victor Hugo, Carlyle, Dickens, Prudhon, Louis Blanc, Charles Harrell, Locke, J. Barthez, Lassalle, Bernstein ve diğerleri meydana getirdi. Komünizm devrimi, Hegel, Marks, Engels, Plehanov, Tolstoy ve Maksim Gorki gibi filozof ve yazarların düşüncesinin ürünü,

1 İngiliz köylülerinden bir grup.

2 Tory, yol kesici demek olup muhalifler kralcılara bu adı takmışlardır.

3 Voltaire onu akıllı Locke diye nitelemiştir. 1632'de doğdu. Demokrasi taraftarı ve kral karşıtıdır.

4 Hobbes, 1588'de doğdu. Kralcılığı yaygınlaştırdı ve demokrasiyi mevhum addederek muktedir krallığa felsefî bir boyut getirdi.

Büyük Fransız Devrimi, Montesquieu, Voltaire, Rousseau ve benzerlerinin kalem ve fikirlerinin sonucudur.

Yeni asırların toplumsal devrimlerinin ve siyasî değişimlerinin tamamını zikredecek ve büyük düşünce okulları kurarak kendi milletini harekete geçiren büyük filozofların adlarını sayacak olursak söz uzayacaktır. Müslüman milletlerin bağımsızlık hareketleri de belirli bir düşünce usulünü takip ettikleri ve felsefî, iktisadî, ahlâkî, millî, toplumsal, siyasî vs. meseleleri açıkça ifade ettikleri bir inanç ekolüne sahip oldukları zaman başarıya ulaşacaktır. Temel nokta, bu inanç ekolünün binasının İslam'ın bize sunduğu malzemeyle inşa edilmesi ve planının hazırlanmasında Kur'an'ın kurtarıcı mukaddes talimatlarından doğrudan ilham alınması gerektiğidir. Bir gün Müslüman milletler, yani şimdi İslam'ın azametinin yeniden ortaya çıkması için savaşan kadınlar ve erkekler, bir fikir etrafında toplanıp somut toplumsal hedeflere sahip olurlarsa kuşkusuz çetin ve acımasız rakiplerini ülkelerinden kolayca kovmakla kalmayacaklar, hareketlerini zeval tehlikesinden kalıcı olarak güvende tutacaklar, parlak ilerlemelere erişecekler ve geçmişin görkemli medeniyetini yeniden kuracaklardır. Bu hareketin temelleri birey birey bütün Müslüman kitlenin omuzlarında yükselecektir. Müslümanların yitirilmiş egemenliklerini yeniden elde edecek olan bu sıradan insanlardır. Nitekim İslam hareketini dünyada şaibesiz bir fedakârlıkla güçlendiren de bunlardı. On dört asır önce Muhammed'in dinini bir grup köle, hurma satıcısı, deve çobanı ve ırgat takip etmiş ve evrensel İslam hareketini meydana getirmiştir. Bugün de işçi, çiftçi, esnaf, memur ve öğrenci onu ihya etmek durumundadır. Evet, hareketler her zaman halkın içinden çıkmıştır. Çünkü aristokrat sınıf ve egemen kesim, sahip olduğu konumu korumak için daha çok muhafazakârlığın eteğini bırakmaz ve toplumsal şartlarda herhangi bir değişiklik meydana gelmesin ve sayısız menfaatleri tehlikeye düşmesin diye çabalar. Bazen bu kesimden bir ya da birkaç kişi mahrumların, yoksulların ve inanç yolunda savaşan-

ların hareketleriyle beraber olmuşsa bu çok istisnai olmuştur. Bilim adamlarıyla âlimlerin çoğu da kazandıkları şöhret ve konum nedeniyle aristokratlaşmaya başlar veya kimileri ilmini onların çıkarlarının korunmasına istihdam eder. O halde kendimiz işe koyulmaktan, sadece Allah'ın dininden ilham almaktan, İslam'ın kurtarıcı nizamını ve yitirilmiş parlak medeniyetimizi ihyaya çalışmaktan, İslam'ın şu anki durumunu baştan ayağa değiştirecek bir değişim [gerçekleştirmek]ten ve hakikat ve doğruluk yolunu arayıp bundan sonra önümüzde bulunan dünya ve ahiret saadetini temin etmekten başka çaremiz yok. Bunun için öncelikle bilginin keskin silahıyla donanmalı, ileri bir İslam ekolünü planlamalıyız.

İslam öğretisi, insanlığın bir kez uygulayıp parlak neticeler aldığı bir vasıta öğretidir. Bu yöntemi biz icat etmedik. Bilakis geçmiş altın çağlarda İslam'ın görkemli medeniyet kervanı oradan geçip saadet ve ilerlemenin son menziline ulaşmıştır. Bu vasıta İslam öğretisinin programı aşağıdaki üç formülle özetlenebilir:

Materyalizm ve idealizm ekolleri arasında İslam kendine özgü bir yönteme sahiptir ve bu yöntemi realizm diye nitelemek mümkündür.

İslam'ın toplumsal ve iktisadî rejimi, tevhidî düşünme tarzına dayalıdır ve iki bozuk rejim olan kapitalizm (sermayedarlık) ve komünizm (mutlak paylaşım) arasında yer alan amelî sosyalizmdir.

İslam'ın siyasî yöntemi: Uluslararası açıdan, iki düşman kutup olan Doğu (Sovyetler Birliği'nin önderliğinde) ve Batı (Amerika'nın önderliğinde) bloğu arasında İslam, hiçbir tarafa bağlı olması mümkün olmayan orta bloktur. İslam, ne Doğu'ya ne Batı'ya mensup olan güzel bir ağaçtır, iki zıt kutup arasında bütün İslam ülkelerini kapsayan üçüncü üstür.

Ali Şeriatî
Meşhed, Tir 1334

Felsefe

Auguste Comte der ki: "Bilim tarihi de bilimdir." Bu durum felsefe için de geçerlidir. Danimarkalı meşhur filozof Hoeffding de "Bir kişiyi hayat tarihinden ve özgeçmişinden tanıdığımız gibi belirli araştırma konularını da tarih aracılığıyla buluruz." diye inanır. Geleceğin konularını sağlam esaslar üzerine oturtmak için felsefeyi tanımak zorundayız. Bunun için felsefenin tarihini incelemek iyi olacaktır. Bu konuda felsefe kelimesinin kendisi bize yardım eder.

Kelime: Eflatun'un öğrencisi Herakleides[5], felsefe kelimesinin mucidinin Pythagoras (m. ö. 6. yy.) olduğunu söyler. Filozof, iki kelimeden oluşmuştur: Biri seven demek olan "fila" (phila), diğeri hikmet ve akıl demek olan "sofya" (sophia). Şehrezûrî[6] de Sokrat'ın öğrencilerine, meclisimize giren herkesi hakîm sanmayın, gerçek hakîm Tanrı'dır, dediğini rivayet eder. Cicero der ki: "Pythagoras da hakîm olan Tanrı'dır diye inanırdı ve hakîmlere filozof, yani hikmeti seven adını vermişti."[7] Bu konu, ariflerimizin eserlerinde de görülür. Fakat burada bunlardan bahsedecek imkân yok.

Felsefe tarihi, ömrü boyunca çok uzun ve inişli çıkışlı bir yol kat etmiştir. Felsefe tarihi alanında araştırma yapmak isteyenlerden bazıları felsefe tarihini dünyanın siyasî tarihiyle özdeşleştirmişlerdir. Oysa felsefenin geçtiği yol toplumların ve yönetimlerin geçtiği yoldan farklıdır ve birbiriyle çok irtibatlı olmakla birlikte birbirinden ayrıdır. Örnek olarak, dünyanın siyasî tarihini, Orta Çağ öncesi, Orta Çağ ve Rönesans sonrası diye üçe ayırırsak doğru olur; fakat bu sınıflandırmayı felsefe hakkında da kullanırsak yanlış olur. Felsefe tarihini içerdiği konu-

[5] Katilina, Diogenes ve Lucretius de bu konuda Herakleides ile aynı görüştedir.

[6] *Nuzhetu'l-Ervâh ve Ravdatu'l-Efrâh*'ın müellifi.

[7] Kindî ve Fârâbî gibi İslam filozofları ve Avrupalı filozofların çoğu da bu görüştedir. Fakat bazı İslam filozofları, "fila"nın seçen anlamına geldiği görüşündedirler.

lar ve ölçütler bakımından sınıflandırmak gerekir. Dolayısıyla bu yolcunun geçtiği bütün menzillere işaret edebilmemiz için felsefenin gelişim tarihini on döneme ayırırız:

I- Doğu'da Felsefe

Felsefe tarihinin çocukluğuna ilişkin çok müphem hatıraları vardır, ama bu hatıralar, itimat edilecek veya bir şey anlaşılacak kadar açık değildir. Fakat şu kadarını bilinir kılmaktadır: Felsefe, ömrünün ilk zamanlarını Doğu'da geçirmiş ve eski Mısır, İran, Hint, Kelde/Babil, Çin ve Suriye'de yaşamıştır. Onun doğum yerinin bu memleketlerden hangisi olduğunu da bilmiyoruz. Yaklaşık olarak dayanak alabileceğimiz şey şudur: Beşer, yaşama gereksinimlerini hazır hale getirmesi ve korkutucu tabiat güçlerine galip gelmesi sonucu kafası rahatlayıp ilk defa düşünce üretmeye başladığında Doğu'daydı. Bu dönemde felsefe daha çok irfan, işrak ve dinî yönlere eğiliyordu, hurafe ve boş hayallerle iç içeydi.

II- Batı'ya Gidiş

Felsefe Yunan'a girdikten itibaren tarih iyice zikreder. Bu aşama, [milattan önce] yedinci yüzyıl sonları ve altıncı yüzyıl başlarından başlar. Tarih, bu aşamada yedi bilge diye meşhur olan filozof ve siyasetçilerden bahseder; fakat hâlâ bu yedi kişiyi bize tam olarak gösterememiştir. Şehrezûrî ve *Târîhu'l-Hukemâ* müellifi Kıftî gibi bazıları bunların sayısının beş olduğunu söylemiş ve Empedokles, Pythagoras, Sokrat, Eflatun ve Aristo'nun adını zikretmiştir. Fakat bu görüş tarihçilere göre muteber değildir. Her halükârda Avrupalılar bunların dördü konusunda hemfikirdir:

1- Thales, 2- Pittakos, 3- Bias, 4- Solon.

Fakat İslamî kaynaklar hiçbiri konusunda hemfikir değildir ve yedi filozof arasında yirmiden fazla isim saymıştır!

Bu konuda araştırma yapmak bizim görevimiz değil. Bilmemiz gereken şu ki bu filozoflar bugünkü anlamıyla filozof değillerdi. Bilakis bunlar, sahip oldukları yetkin akılları, ifade güzellik-

leri ve fikrî temizlik ve dehaları nedeniyle umumun saygısına konu olup halka önderlik etmişler ve kendi milletlerine yararlı öğütleri ve hikmetli sözleriyle yol göstermişlerdir. Nitekim Solon, yönetim kanunları belirlemiş ve Yunan meşrutiyetini meydana getirmiştir. O zamanda felsefe, bilim ve siyaset birbirinden ayrı değildi. Bu bilgelerin hikmetin ilmî yönlerini kendilerinde barındırdıkları söylenebilir. Yoksa tabii konularda bir görüşleri yoktu ve İngiliz filozof Bertrand Russell'ın ifadesiyle, "Her biri akıl ürünü öğütler söylemekle meşhur olmuşlardır."[8]

III- Tabiatçılar (Naturalistes)[9] ve Maddeciler (Matérialistes) Çağı

Bu çağ, milattan önce altıncı asırdan başlar. Bu çağın bilginleri öncekilerin inanışlarını bir kenara bırakarak tür tanrılarına ve tanrıların efsanelerine inanmayı hurafe olarak görmüşlerdir. Bunlar, düşünme ve akletme çizgilerini değiştirerek hayal âleminden indiler ve tabiatın kitabında araştırmalara koyuldular. Onların hepsinin hedefi tabiat kanunlarını ve özellikle dünyanın esas varlığını keşfetmekti. Hepsi şu soruya cevap vermeye çalışmaktaydı: Bütün bu görünüm ve unsurların ortak ve asil bir varlıkları olduğunu ve dünyanın bir esas unsurdan yapıldığını biliyoruz.

Bu unsur nedir?

Thales (624-547), rutubeti, yani suyu varlığın esası kabul eder.[10] Onun öğrencisi Anaksimandros, zıtları bir arada barındıran sınırsız ve şekilsiz maddeyi[11] esas unsur olarak görür ve

8 Yunan'da beş veya yedi bilge olarak meşhur olanlara benzer büyükler Doğu memleketlerinde de vardı. İran'da "ferzâne" ve "zîrek", Hint'te "badavan" ve "nirvaha" vardır. Arapçada bunlara "hakîm" denirdi.

9 Bunlara Batılılar "phisiologue" yani tabii bilimci de derler.

10 Bazı Müslüman filozoflar "Onun arşı su üzerinde..." (11/Hûd Suresi 7) âyetini bu nazariyeye uyarlamak istemişlerdir.

11 Şehrezûrî'nin *Nuzhetu'l-Ervâh*'ında, "Anaksimandros, ateşi maddetu'l-mevâd bilir" diye yazmaktadır. Muhtemelen onu Herakleitos ile karıştırmıştır.

onu "apiron" (apierone) diye adlandırır. Anaksimandros der ki: "Ruh ve hava bu âlemin varlık sebebidir; fakat aslında bu ikisi de birdir. Anaksagoras (m.ö. 500) ise hakikati bilinmeyen parçaları birbirine benzer bir cismi dünyanın esası bilir ve der ki: "Her varlığın nutfesi bu cisimdeydi. Sonra dünyanın şuuru bu cismi parçaladı ve varlıkları ortaya çıkardı." Arkesilaos da Thales'le aşağı yukarı aynı görüştedir. Demokritos, İslam filozoflarının Lukbus dedikleri Leukippos'un öğrencisidir. Leukippos, âlemin atom adındaki çok küçük ve görünmez cisimlerden oluştuğunu varsaymış; Demokritos, bu varsayımı yetkinleştirip atomu sert, parçalanmaz, ebedî ve ezelî olarak sonsuz boşlukta hareket halinde bulunan görünmez küçük cisimler olarak tanımlamıştır. Ona göre bu cisimler boyutlara sahip olup ayrıştırılamaz ve birleştirilemezdir, hepsi birbiriyle aynı olup sürekli dairesel hareket halindedir ve ağırlıkları vardır. Hatta tanrılar ve ruhlar da atomlardan meydana gelmiştir.

Herakleitos, maddelerin aslının ateş olduğu ve dünyanın sürekli hareket ettiği görüşündedir. Onun meşhur sözlerindendir: "Bir ırmağa bir kereden fazla girilemez." "Güneş her an yenilenir."

Empedokles dört unsuru, su, toprak, ateş ve havayı esas kabul etmiştir.

IV- Sofizm (Sophisme)[12] Çağı

Milattan önce beşinci yüzyılda ve dördüncü yüzyıl başlarında Yunan'ın siyasî ve fikrî durumu, sofizmin oluşup gelişmesi için uygun bir ortam sağladı. Yunan ülkesi küçük bir ülke olmakla birlikte merkezî bir yönetime sahip olmayıp demokrasi esasınca iş başına gelen devletlerin her biri ülkenin bir noktasını idare ediyordu. Halk kendi yöneticisini seçtiği için siyasetçiler kamuoyunun desteğini çekmek, milletin duygularını harekete geçirmek, meramlarını ve programlarını anlatmak ve siyasî rakipleriyle mücadele etmek için bir araç seçmek zorundaydı-

[12] Büyük sofist filozoflar: Gorgias, Prodikos, Thrasymakhos, Protagoras.

lar. Açıktır ki bu amaca ulaşmak için, hitap gücüne sahip olmaktan ve konuşma usulünü bilmekten daha etkili bir araç yoktu. Bu çağda mahfillerde ve umumi meydanlarda ateşli ve etkileyici konuşmalar yapabilenler öne geçiyor ve yönetimi ele geçiriyorlardı. Gitgide nutuk ve hitabet bütün Yunan'da yaygınlaştı ve filozofların cılız sesleri, bu kesimin kopardığı gürültü arasında kaybolmaya başladı. Birçoğu hitabete ilgi gösterir olunca yavaş yavaş bu konuda kanunlar ortaya konuldu. Bu yüzden sofizmi de felsefenin tekâmül yolunda kat ettiği aşamalardan biri olarak bilmek gerekir. Elbette bu nutuk ve hitabelerin günümüz siyasetçilerinin mitinglerde ve meclislerde yaptığı türden konuşmalar olduğunu sanmamak lâzım. Tam tersine sadece az bir kesim bu işin üstesinden gelebilmekteydi. Nitekim rivayete göre bu sanatın ustalarından biri olan İsokrates, bir konuşma hazırlamak için tam on yıl çalışmıştır. Demosthenes, bu iş için çileler çekmiştir. Bu sanata safsata (sofizm) adı verilir. Sofistlerin tek hedefleri, mahkeme savunmalarında ve siyasî çekişmelerde üstün gelmek ve rakibi yenilgiye uğratmaktır. Bu sanata cedel de denir. Felsefî bakımdan bu kesim bir hakikat ve gerçekliğe inanmazdı. Özellikle hakikati bilmenin mümkün olduğunu kesinlikle kabul etmezlerdi. Nitekim "İnsan her şeyin ölçüsüdür." diyen sofizmin meşhur üstadı Protagoras, onların, insanın anladığı şey hakikattir, inanışını dile getirir. Onlara göre herkes başka türlü anlasa bile hepsi hakikattir. Çünkü bundan başka yol yoktur ve hakikati anlamak için bu anladığımızdan başka çaremiz yoktur. Önceki filozofların görüşleri ve özellikle Herakleitos'un, dünya değişim halindedir ve sabit değildir, görüşü sofizmin gelişmesinde çok etkili olmuştur.

V- Sokrat Çağı

Gördüğümüz gibi altıncı yüzyıldan itibaren filozoflar, irfan ve metafiziği bırakıp doğrudan doğruya tabiata ilişkin konular üzerinde düşünmeye başladılar. Ondan sonra meydan sofistlerin eline geçti. Özellikle bu kesim, toplumsal durumu ve insan-

ların düşünme tarzını öyle kargaşaya düşürdüler ki sadece Yunan'ın varlığı ve millî birliği sarsılmakla kalmadı, kayıtsızlık, laubalilik ve aldırmazlık son derece yaygınlaştı ve sistemli düşünüp akletme, yerini dış görünüşü aldatıcı kelime ve cümlelere ve mantıktan uzak tartışmalara bıraktı. Bu toplumsal, ahlâkî ve felsefî kargaşa araştırma ve inceleme ortamını son derece karanlık hale getirdi. İşte tam bu sırada filozofların imamı Sokrat doğdu ve bugüne kadar filozofların saygısına konu olan bir hikmet getirdi. Sokrat ne tabiatçılar ve maddeciler gibi dünyanın ilk unsurunu keşfetmeye yöneldi ve ne de sofistler gibi hatiplik sanatını siyasî hedeflere ulaşmak için kullandı. Sokrat'ın üslubu daha çok nübüvvet ve peygamberlik yönüne sahiptir. Tabiatla ilgili konularda bir görüş ortaya koymaz. Sadece bu düşmanlık ve nifakları ortadan kaldırmaya, sevgi, samimiyet ve birliği bunun yerine geçirmeye, tevhid bayrağını dalgalandırmaya ve ilim ve bilgiye dayalı ahlâkî bir ekol bina etmeye çabalar. Sonra onun tarzını Eflatun ve Aristo takip etti. Hatta Stoacılar (Revâkıyyûn) ve Kinikler (Kelbiyyûn) gibi sonraki büyük filozoflar ondan ilham aldılar.

VI- İskenderiye'de Felsefe

Milattan önce üçüncü yüzyıldan itibaren felsefe Yunan'dan, İskender'in haleflerinin başşehri olan İskenderiye'ye göç etti. Aristo, Yunan'da felsefenin şah doğanını görkeminin zirvesine kanatlandırdı; fakat felsefe Yunan ülkesine bir daha dönmeyip İskenderiye'nin yolunu tuttu. İskenderiye havzasının özelliklerinden biri ilimlerin dallara ayrılması veya felsefenin bölünmesidir. Felsefe Yunan'da, ilahiyattan tutun ev idaresine varıncaya dek bütün bilim ve fenleri kapsayan genel bir kavramdı. Fakat burada bilginlerin her biri bir bölümü seçti. Astronomide Ptolemaios (Batlamyus) ve Aristarkhos, geometride Eukleides (Öklid), tıpta Galenos (Calinus) ve matematikte Arşimet ayrı birer uzmandı. Felsefenin İskenderiye'deki imtiyazlarından bir başkası da şudur ki bu ülkede Yunan felsefesi irfan ve işrak ile tanıştı. Çünkü Doğu ülkelerine yaklaşıp büyük ölçüde Doğu'ya

özgü felsefenin etkisinde kaldı. Bu çağın felsefesi, Yunan hikmetiyle Doğu düşüncesinin bir terkibiydi. Avrupalılar İskenderiye filozoflarını eklektik veya devşirme diye nitelerler; çünkü Doğu ve Yunan hikmetini birleştirmişlerdir.

VII- İslam

Mesih'in miladından sonra da Roma ve İskenderiye'de felsefe piyasası canlıydı. Yani milattan önceki büyük felsefe hareketi bir dereceye kadar takip ediliyordu. Fakat çeşitli etkenler sebebiyle felsefenin gelişim alanı daraldı. Bu etkenlerden biri, Hıristiyanlığın ortaya çıkışı ve İsa (a.s.)'nın manevî öğretileridir. Bir diğer etken, Cermen kavimlerinin Kuzey ve Orta Avrupa'dan Roma devletine vahşice saldırmaları, felsefenin yayılıp gelişme imkânını azaltmıştı. Sonunda Justinianus (527-565), hikmet ve felsefenin ışığını 529'da bir anda söndürdü ve felsefeyi Mesih'in dinine karşı zannetti. Bu ışığın sönmesiyle Orta Çağ'ın uzayıp giden karanlık dönemi başlar ve Avrupa'yı cehalet ve vahşetin derinliklerine gömer. Fakat tekâmül seyri hiç durmayacağı için felsefe Doğu'dan tekrar zuhur eder ve yedinci aşama başlar. Muhammed (s.a.v.) insanlara yol göstermek için görevlendirilmiş olup yüce ve benzersiz bir medeniyetin temellerini atmaktadır. Bildiğimiz gibi, İslam devrimi henüz ilk aşamalarını kat etmekteyken siyasî ihtilaflara maruz kaldı. Emevîler döneminde asli çizgisinden saptı ve bu devrimin semereleri birkaç asır gecikmiş oldu. Abbasîler zamanında şartlar hâlâ müsait olmadığı halde, kıymetli İslam önderlerinin oluşturduğu manevî ve fikrî medeniyetin ilk meyveleri olgunlaştı. Özellikle Harun (h. 198-218) zamanında ilmî ve felsefî İslam hareketi başladı. Bütün Avrupa'yı karanlık ve cehaletin kapladığı Orta Çağ'ın tamamında İslam memleketlerinde ilim ve felsefe meşalesi ışık saçmaktaydı. İbn Sina, İbn Rüşd ve sonradan Molla Sadra gibi büyükler felsefe piyasasını canlandırdılar. İslam'da özgürlük olduğu için dinî taassuplar felsefenin hareket alanını kısıtlamadı ve felsefecilerin her biri bir yola yöneldi ve bir ekolü takip etti. Mütekellimîn/Kelamcılar adını

taşıyan bir kesim, felsefeyi dinin hizmetine soktu. Bazıları, özgürce Yunan filozoflarının ve İskenderiye bilgelerinin çalışmalarını devam ettirdiler. Bunlar genel olarak Sokrat ekolüne ve Aristo felsefesine bağlıydılar. Maddeci olarak da çok az bir kesim ortaya çıktı. Müslümanlar, felsefede bağımsız düşünme imkânına sahiptiler ve İran, Hint, Roma ve Yunan'ın felsefî görüşlerini karıştırıp kendi anlayışlarının kalıbına döktüler ve İslamî prensiplerden de onun üzerine bir tuz serptiler.

VIII- Skolastik[13] (Kilise Felsefesi)

Araştırmacıların çoğu, Orta Çağ'da felsefenin çöküşünün kilise ve Hıristiyan pederler yüzünden olduğunu söyler. Oysa bu yargı tartışmalıdır ve denilebilir ki bu hükmün ortaya konulmasında gerekli olan derin dikkat gösterilmemiştir. İskender'in Yunan filozof ve bilginlerini beraberinde götürmesinden önce Mısır'da büyü ve büyücülük çok yaygındı ve yüksek ihtimalle ta Musa'nın zuhur ettiği firavunlar zamanından beri vardı. Mısırlı ruhbanlar ve kâhinler, çoğunlukla kendi mabetlerinde İskenderiye'deki kargaşa ve gürültü patırtıdan uzakta büyücülük ve efsunla meşguldüler. Bunlar, fal bakmayı ve remilciliği de Babillilerden öğrenip bunları birbirine karıştırdılar ve Hıristiyanlık bir kuvvet kazanmadan önce ilmin alanını gitgide daralttılar. Çünkü Hıristiyanlık, Konstantin (274-337) döneminden itibaren yayıldı. Oysa İskenderiye meşalesi ikinci yüzyılda Ptolemaios ve Galenos'tan sonra sönmeye yüz tutmuştu. İskender'in fütuhatı, çeşitli dinlerin birbiriyle tanışması için ortamı müsait hale getirdi ve İskenderiye'de onların toplamından iç içe geçmiş inançlar karması meydana geldi. Bu fikrî kargaşa gitgide ortamı bilim ve felsefenin gelişmesi için uygunsuz hale getirdi ve beşinci yüzyılda Justinianus'un ortaya çıkışıyla tamamen ortadan kalktı. O halde Hıristiyanlık palazlanmadan önce felsefenin İskenderiye'de can çekişmekte olduğunu görüyoruz.

[13] Skola, Latincede okul anlamındadır. Skolastik ise okul mensuplarının felsefesi diye tercüme edilmiştir.

Skolastik, Hıristiyan tebliğciler tarafından meydana getirilmiş bir ekolün adıdır. Onlar felsefeyi dinî inançlarını desteklemek için kullanıyorlar ve dinle uyuşmayan her şeyi bir kenara atıyorlardı. Hıristiyanlar, ilk aşamalarda temiz bir safa, muhabbet ve aşk denizine gark olmuşlardı. Fakat Hıristiyanlık yayıldıkça kendi dinlerini korumak ve rakipleriyle, özellikle Yahudilerle ve filozoflarla mücadele etmek için Hıristiyanlığın gövdesine Yunan ve İskenderiye felsefesinden bir zırh giydirmeye mecbur oldular. Orta Çağ'ın tamamında aklı, kilisenin muhafızlığını üstlenmeye ve gönlün her dediğini veya keşişlerin "gönül" dilinden söyledikleri her şeyi tasdik ve tevil etmeye mecbur kılmışlardı. Hıristiyan tebliğciler dinin düz ve doğru akidelerini, Aristo'nun kitaplarını karıştırıp delil bulması ve o akideleri süsleyip düşman karşısında silahlandırması için akla veriyorlardı. Bin yıllık Orta Çağ boyunca akıl kilisenin esiriydi ve bu mabetlerin derinliklerinden sadece felsefenin müphem bir ses çıkıyor ve Aristo'nun adı duyuluyordu.

Skolastiğin ortaya çıkışı: Yahudi Philon, milattan bir asır önce İskenderiye'de yaşıyordu. O, felsefeyi dinin hizmetine sokmak ve Musa'nın dinini ve Tevrat'ın talimatını Yunan felsefesiyle pekiştirmek isteyen ilk dindar kişiydi.

Philon, üç esas varlıktan (uknum) söz etti. İskenderiye'deki Yeni Eflatuncuların başı Plotinos ise bu üç varlığa "Tanrı'nın birliği", "akıl" ve "ruh" adını verdi. Ondan sonra Hıristiyanlıkta da teslis (Tanrı, Kutsal Ruh ve İsa) felsefî bir konu haline geldi. Mebde, mead, Tanrı ve diğerlerinin ispatı için Philon, Stoacılar, Eflatun ve Aristo gibi geçmiş felsefecilerden yararlanıldı ve Hıristiyan kelam ilmi (skolastik) meydana getirildi. Aristo'nun görüşleri bu ekolün iskeletidir. Buna karşı çıkanlar sert bir şekilde uyarılırdı. Bu çağda saygınlık, bağımsızlık ve özgürlüğünü yitiren felsefe, sadece Hıristiyanlık için "delil" topluyor, vaktini İskenderiye ve Yunan'dan geriye kalanları deşelemekle geçiriyor ve genellemelere dalıp uzun tartışmalarla ve kıymeti olmayan hayali konularla meşgul oluyordu.

Kilisenin yaptıklarından biri, nefis eserler sayılan eski felsefe kitaplarını kıyıda köşede bulup satırlarını yıkayıp silmek ve üzerine keşişlerin müminler için dua yazıp satmasıydı[14]. Skolastiğin felsefî konuları, şu tür sorulara cevap vermekten ibaretti: Mesih'in kanı temiz midir? Meleğin cinsi nedir? Nasıl oluyor da Tanrı hem bir hem üç tane (teslis) olabiliyor?

Saint-Anselmus, Orta Çağ boyunca skolastiğin en büyük filozofuydu. O, bu konular hakkında çeşitli risaleler yazmıştır. Bu risalelerden biri, şu büyük muammayı halletmek içindir: Bir iğnenin ucuna kaç milyon melek sığar?

Şu cümle ona aittir: "Önce iman etmek, sonra düşünüp delil getirmek gerekir."[15]

IX- Rönesans (La Renaissance): Sanat, Edebiyat, Bilim ve Felsefe Çağ'ına Dönüş

Avrupa kilisenin korkunç gölgeleri ve barbar kavimlerin atlarının nalları altında ilmî, edebî ve felsefî hayatını kaybettiği asırlarda, İslam memleketlerinde ilmî tartışma ve araştırma ortamı çok canlıydı ve felsefe birkaç asır boyunca yüksek zirvelere kanatlanmıştı. Fakat Moğol saldırısından sonra, yani h. 12. asır ortalarından itibaren İslam medeniyeti sarsıldı, memleketler parçalandı, Avrupa'da İslam tarafından fethedilmiş ülkeler elden çıktı ve Avrupa'da bir hareket başladı. Bu hareket, İslam'da var olan güçlerle takviye olur. İslam medeniyet güneşi batıp mirasını Avrupalılara teslim ederken Avrupa kendini zorla kilisenin yükünün altından kurtarıyordu. Müslümanların yaptıkları araştırmaların sonuçları Haçlı seferleri, İslam üniversitelerindeki Avrupalı öğrenciler ve Raymond Martin, Saint-Thomas, Michael Scott (ö. 1217), Raymond Lull vb. gibi büyük mütercimler yoluyla Avrupalıların eline geçti. Onlar, Müslümanların 1453 yılında İstanbul'u fethinden sonra oradan

[14] Albert Malet'nin *Tarih*'i, 18. yüzyıl.

[15] Bu cümle ilk bakışta basit ve belki gülünç görünse de psikolojik bakımdan bir dereceye kadar çok derin ve daha fazla ayrıntıya muhtaçtır.

İtalya'ya kaçan bilginler (Hümanistler) aracılığıyla Aristo ve Eflatun'un gerçek felsefesini elde ettiler, kendi eksik tercümelerini düzelttiler. Doğuş sırasında ve ilk başta, İslamî ilimleri öğrenmek için atılan ilk adım, Hıristiyan misyonerler tarafından "Doğu Araştırmaları Merkezi"nin oluşturulmasıydı (1250). 12, 13 ve 14. asırlar art arda geçiyordu ve İslam medeniyeti ışığı sönmeye yüz tutuyor, Doğu derin bir uykuya dalıyordu. Fakat Avrupalılar, kilisenin gücünü kırıp dini mabetlere sürdüler ve şaşırtıcı bir fedakârlıkla kendileri için aydınlık bir gelecek kurarak bugünkü medeniyetin temellerini attılar. İşte bu günlerde felsefe, İslam memleketlerinde ortamı müsait görmeyince Avrupa'ya yöneldi. Fakat orada birtakım değişikliklere maruz kaldı ve çok iniş çıkış gördü. Dekart, Bacon, Leibniz, Bruno, Nicolas Copernic, Roger Bacon ve başkaları, skolastiği alaşağı edip aklı iman ve kilise bağından kurtardı ve felsefe için yeni ve pürüzsüz bir yol hazırladı. Rönesans, aslında Justinian'in söndürdüğü ışığı on asır sonra yeniden yaktı ve yeni medeniyeti meydana getirdi.

Felsefenin Batı yolundan yaptığı yolculuğu göz önünde bulundurursak, yani Rönesans çağını (İslam felsefesini zikretmeden) Orta Çağ ve skolastik sonrası olarak kabul edersek, elbette felsefenin görüntüsünü tamamıyla değiştirdiğini düşünürüz. Çünkü Avrupa'da skolastik felsefeyle Rönesans'tan sonraki felsefe arasında hiçbir benzerlik yoktur. Kurucuları Francis Bacon ve René Descartes olan Rönesans sonrası felsefe, tabiat laboratuarında gerçekleştirilen araştırmaların ve ayrıntılar üzerindeki incelemelerin üzerine kuruludur. Bacon, Aristo ve Eflatun'u kıyasıya eleştirir ve Aristo mantığını, özellikle kıyas bahsini değersiz görür. Felsefeyi dinin ve duyguların elinden kurtarmak ve gözlem ve deneye dayanmayan akıl yürütmeleri terk etmek gerektiğini söyler. Aşağı yukarı bu çağ, sofizmden önceki fizyologlar veya tabiatı arayanlar çağına dönüş olarak nitelenebilir. Böylece felsefenin hedefinin de daha ziyade tabiat olaylarını anlamak haline geldiğini söyleyebiliriz. Bacon, bilimden amacın

tabiata egemen olmak için güçlenmek olduğunu düşünür. Rönesans'ın felsefeyi kilisenin muhafızlığından kurtarıp hayatın hizmetine soktuğunu söyleyebiliriz. Nitekim Bacon, tabii bilimleri bilimlerin anası olarak görür ve araştırmada derinlemesine irdelemeyi kıyasa tercih eder.

Descartes, yeni felsefenin kurucusudur ve çağının Sokrat'ı sayılır. Onun yüksek mertebeli öğrencileri olmuştur. Öğrencileri ona "Kartezyen" derler. Tabii bilimler, matematik ve ilahiyatta önemli ve orijinal görüşleri vardır. O da kendi araştırmalarında deneyin önemine inanmıştır.

Felsefe, kendi imparatorluğu altında idare edilen bilimlerin tamamını gitgide yitirdi. Bu bilimlerin her biri tam bağımsızlık kazandı ve felsefe sadece dünyanın genel ve hakiki meselelerini halletme sorumluluğunu üstlendi. On dokuzuncu asırda vahdet-i vücut ihya edildi ve büyük filozofların tamamı bu görüşteydi. Bu asrın bir başka özelliği de felsefenin sakin okul köşelerinden gürültülü toplum sahnesine adım atıp siyasete müdahale etmesidir. Avrupa'da makineleşmenin yaygınlaşmasının etkisiyle meydana gelen toplumsal ve iktisadî değişiklikler, filozofları inzivadan çıkarmış ve onlara toplum ve iktisadın zor meselelerini halletmekle ve bağlı bulundukları sınıf veya milleti savunarak felsefe temelinde toplumsal ve siyasî ekoller oluşturup çok çeşitli partiler meydana getirmekle görevlendirmiştir.

Açıklama: Belirtilmesi gereken husus şudur: Rönesans'tan sonraki felsefe ile üniversite mensuplarının felsefesi (skolastik) arasında büyük fark olsa da, Francis Bacon ve Descartes gibi büyüklerin izledikleri ve sonraki felsefî araştırmaların temeli olan yöntemin, Orta Çağ'daki Müslümanların yöntemiyle aynı olduğunu unutmamak gerekir. Yeni felsefenin imtiyazlarından biri, ayrıntılar üzerinde gözlem ve deney yöntemine fazla ilgi göstermesidir. Bu yöntem, Müslümanlar arasında da önem verilen bir yöntemdir.

Tıpta İbn Sina ve Zekeriyya, kimyada Câbir b. Hayyân (kimya-

nın babası), matematikte Ahmed b. Kesîr Fergânî, Şebân el-Bettânî (yeni üçgenler ilminin kurucusu) ve Sâbit b. Kurre, astronomide Ebu'l-Vefâ, Kara Harâbî, Nûreddin el-Batrûşî ve İbn Yûnus, fizikte Hasan b. Heysem[16], Kutbuddin Şirâzî ve Kemâleddin Fârsî ve diğerleri, hep gözlem ve deney yoluyla kanunlar ve formüller ortaya koymuş ve cisimlerin tabii özellikleri ve yıldızların ve Ayın yörüngesi konusunda ilginç bilimsel araştırmalar yapmışlardır. Rasathanenin icadı da Müslümanların bilimsel araştırmalarda gözlem ve deneye verdikleri önemin en büyük delilidir. Nitekim Dr. Gustave Le Bon şöyle der: "Hakikatleri anlamak için gözlem ve deneyin her türlü kitaptan üstün olduğunu ilk kez Müslümanlar keşfettiler." Humboldt, deney ve gözlem yöntemini anlatırken şöyle der: "Eskilerin yoksun bulundukları bu yöntemi Müslümanlar geliştirdiler." Sédillot da şöyle der: "Bağdat üniversitelerinde araştırma esasları bilimsel temele ve deneye dayalıydı." D'Alembert şöyle der: "Yunan'da deney yoluyla araştırmaya başlayan bir kimyacı yoktur; fakat İslam bilginlerinin çoğu bu yolu seçmiştir."

Yeni felsefenin kendinde barındırdığı ikinci özellik, felsefenin bilimsel yönüne olan dikkattir. Nitekim Bacon şöyle der: "Bilimden maksat, insanlığa fayda sağlamak olmalıdır." Bu hedef, felsefe ve bilimde şimdiye dek takip edilmiş olup Rönesans'ın açılımlarından sayılmaktadır. Oysa Müslümanlar hayat için bilimden de azami ölçüde istifade etmişlerdir. Aslında Müslümanların bilimsel araştırmalardaki hedefi budur. Nitekim hesabı çoklukla, vârisler arasında mirası paylaştırmak, fıkhî meseleleri halletmek, arazi, servet paylaşımı ve ticarî işlerde; astronomiyi kıbleyi belirlemek, deniz ve kara yollarını bulmak ve namaz ve oruç vakitlerini, ay ve yılı vs. öğrenmek için; kimyayı altın bulmak ve gerekli maddeleri üretmek vs. için öğrenmekteydiler. Barron Carra de Vaux (Cambridge Üniversi-

[16] Fizik açısından bugün de bilimsel kaynaklardan sayılan *Menâziru'l-Hasen* adlı kitabın müellifi.

tesi hocası) şöyle der: "Müslüman bilginler, hayal kuran ve varsayım üreten kişiler değil, eylem adamıydılar."

Üçüncü insanî imtiyazı, kültürü yaygınlaştırması ve kilisenin kalesini yıkması ve bilimsel araştırma yolunu herkese açmasıydı. İslam'ın bu konuda ne ölçüde ilerlediğini ve ilim tahsilini kadın erkek herkese farz kıldığını zikretmeye ihtiyaç yok.

Rönesans'ın dördüncü imtiyazı, felsefe ve bilimi dinin ve kilisenin esaretinden kurtarmasıdır. Felsefî araştırmaların sadece bir dalında bazı filozofların felsefeyi dinin hizmetine koşup dinî konuların felsefî olarak izah ve teviline çalışarak kelâm ilmini (Hıristiyan skolastiği gibi) meydana getirdiklerine ve bunun dışında her zaman dinin ve felsefenin yolunun ayrı olduğuna İslam tarihi şahittir. Fakihler ve filozoflar da İslam'ın hakikatlerine imanda müşterek olmalarına rağmen her zaman farklı bir çizgi takip etmişlerdir. Gayrimüslim ve hatta maddeci filozoflar da İslam'ın oluşturduğu özgür ortamda araştırmalarına devam etmişlerdir.

Dolayısıyla hiçbir taassuba kapılmadan şu sonuca varabiliriz: Rönesans, Avrupa'nın kilise seddini yıkıp susuzluğunu İslam ilimleri denizinde dindirdiği bir değişimdir.

X- Son Aşama

Felsefenin şimdiye kadar geldiği yolu son derece özet bir şekilde gösterdik. Şu hususu hatırlatmalıyız ki felsefe önceki yolunu tamamlamak üzeredir. Felsefenin tekâmül seyri tam olarak yeni bir aşamaya gelmektedir, bu menzilde hangi alınyazısına duçar olacağı belli değildir. Ya tamamen ortadan kalkacak ve yola devam etmekten ümidini kesip bir köşeye kıvrılacaktır ya da birçok hakikat ve gerçeklerin zirvesine kanat açacak ve büyük filozofların üç bin yıllık semeresini elde edecektir.

Felsefe bu aşamanın ilk adımında sade, mütevazı, derin ve baştan ayağa hakikat olan bir ihtiyarla tanışır ve "izafiyet" (relativité) kelimesini ilk kez onun dilinden duyar. Bu adam, Hitler korkusundan Amerika'ya sığınan firari bir Yahudi'dir. Hitler,

onun başını getirene yirmi bin frank ödül vaat etmiştir. Bu adam, izafiyet teorisini ortaya koyarak, özellikle 17. asırdan sonra Avrupa'daki derin mesafeyi ortadan kaldırması bir yana, insanlığın düşünme tarzını bütünüyle değiştiren ve inançlara ve hatta zaman ve mekân gibi bilimsel gerçeklere keskin darbeler indiren ve bilimin temellerini sarsan çağdaş filozof Albert Einstein'dır.

Einstein, büyük bir işe el atmıştır. Bu iş o kadar büyüktür ki çağdaş filozof ve bilginler, kendi düşünme yöntemlerine ve bilimsel inanışlarına suizan beslemeye başlamalarına rağmen izafiyetin esrarlı ve şaşırtıcı dünyasına adım atmaya cüret bile edemezler. Hepsi bu konuda görüş belirtme cesaretini kendinde bulamadan, ciddi bir durumla karşı karşıya olduklarını anlamışlar ve hayret ve şaşkınlıkla birbirlerine bakmaya ve ima ve işaretle o konuda birbirlerine "Felsefenin kaderi nereye varacak?" diye sormaya başlamışlardır.

Bu soruya hâlâ bir cevap verilmemiştir. İzafiyet âleminde felsefenin gelecekteki hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılamaz. Fakat yeni bir aşama olduğu ve her bakımdan orijinal bir menzilin önümüzde olduğu kesindir. İngiliz filozof Bertrand Russell gibi büyükler de kesin bir inançla bu yola adım atmışlardır. İzafiyetin bilimlerin, hatta beşerin gelecekteki hayatının başına neler getireceği de yine bilinmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BİLİM METODOLOJİSİ

Muhterem hocalar, sevgili dostlar ve öğrenciler,

Yüksek Ticaret Okulunda konuşma yapmam için davet edildiğimde ilk önce, ticaret bölümüne, yani ticaret ve iktisada uygun veya en azından hukuk ve çeşitli bölümleri gibi ticarete komşu bilimlerden bir konu seçmem gerektiğini düşünüyordum.

Seçtiğim konunun böyle doğrudan bir uygunluğu iki sebepten dolayı bulunmuyor:

Birinci sebep -sanıyorum yeterli bir sebeptir- şudur ki ben kendim bu alanı bilmiyorum. Yani iktisat, hukuk ve ticarette sizin için yeni olacak bir sözüm yok. Bilakis bu alanda siz benim hocamsınız ve benim sizden bir şeyler öğrenmem gerekir. Fakat İslam dininin sahip olduğu kendine özgü yön, yani ticaret ve İslam'ın hukukî boyutu bakımından burada aynı zamanda sizin bölümünüze de uygun düşecek bir konuyu arz edebilirim diye düşünüyordum. Çünkü İslam, dünyanın büyük dinleri arasında açık veçhelerinden biri hukuk ve özellikle iktisat ve ticaret olan, bununla da kalmayıp en somut yüzlerinden biri hukuk olan, özellikle de toplumbilim bakımından en somut toplumsal yüzü medenî ve daha özel anlamıyla "şehirli" yüzü ve şehir hayatı olan tek dindir.

Tarihî Aşamaları "Kestirmeden Aşma"da İslam'ın Rolü

Bay Louis Gardet, *Cité Musulmane* yani İslam Şehri (yani medeniyet), İslam toplumu adlı çok ilginç bir araştırmasında, İslam'ın toplumbilimin sonsuz güçlü bir etkeni olarak insanlık tarihinin seyrinde Doğu insanını feodalizm aşamasından, çiftçilik düzeninden ve hatta hayvancılık ve göçebelikten 20-30 yıldan daha az bir sıçramayla çok ileri bir burjuvazi aşamasına ve bir şehir hayatına, yani tarihî feodalizm aşamasının ve kabile toplumunun ve tarım ve hayvancılık hayatının üzerinde bir aşamaya sokabilirdi, diye sonuç çıkarmaktadır. Bu, tarihe bakan bir toplumbilimcinin ilk anda farkına vardığı bir hakikattir. Bir kabile toplumunda, tarihin cebrî ve tabii seyrinde tarihî determinizme ve tarihin diyalektik seyrine göre bir kabile toplumu-

nun serfçi, köleci ve feodal bir topluma, feodalizmden sonra da ticaret ve hareketliliğe dayalı ve çok karmaşık bir hukuk sistemine sahip bir burjuva ve şehir toplumuna dönüşmesi için arka arkaya asırların geçmesi gerekirdi. İslam, bu birkaç asırlık mesafeyi yirmi otuz yıl zarfında kat etmiş ve toplumsal sıçrama şeklinde birkaç tarihî aşamayı kestirmeden geçmiştir. Öyle ki toplumbilimsel bakımdan "arkaik" veya "primitif" toplumların, yani Eski Çağ toplumlarının ve ilkel kabilelerin toplumsal-iktisadî-kültürel sistemine sahip, totemizm aşamasında bulunup sembollere tapınan, putperestlik, tabiat tezahürlerine ve ruhlara tapınma (animizm) aşamasında yaşayan ve aslında toplumsal temeli kabileye dayanan vahşi ya da yarı vahşi bir kabile toplumu, yirmi otuz yıl sonra (yarım asırdan az bir sürede) ansızın dünya ticaretinin çok faal bir merkezine dönüştü ve İslam medeniyetinin kurucu etkeni haline geldi. Bu, bazı toplumbilim araştırmacıları açısından bir bakıma ticarete dayalı bir medeniyet ve hukukî bir kültürdü.

İslam Hukukunun Önemi

Biliyorsunuz, Batı'nın, özellikle Fransa ve İtalya'nın iftiharlarından biri, Batı hukukudur. Batı hukukunun temeli Hıristiyanlık değil, eski Roma, Hıristiyanlıktan önceki Roma'dır. Aslında dünyadaki modern hukukun kaynağı en önemli köklerini eski Yunan'dan almış olan eski Roma'dır. Bugün Kuzey Amerika'dan İspanya'ya dek Batı'ya egemen olan hukuk sistemleri -bütün hukuk sistemleri- eski Roma hukukuna dayanır. Fakat konunun aslına girmeye fırsatım olmadığı için İslam'ın hukuk ve ticaret yönündeki azametin hissedilmesi için bir işaret yeterlidir: Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, dünya ve Avrupa hukukunun temeli olan Roma hukukunun bir kürsüsü varken iki İslam hukuku kürsüsü vardır. Yani Roma hukukunun bir hocası varken İslam hukuku, aslında hukukları Doğu hukukundan farklı olan Paris Üniversitesinin iki tane İslam hukuku kürsüsü vardır. Bu ise hukuk ilminin ve hukukçu bilim adamlarının İslam hukukuna verdikleri önemin ölçüsünü göstermektedir.

Batı'daki Anlamıyla Feodalizm Doğu'da Yoktur

Yeni araştırmalarda bugünkü Afrika'nın kuzeyinden ta Stockholm, Norveç ve Kuzey Kutbu'na yakın bölgelere kadar olan yerlerde Orta Çağ dönemi Müslümanlarına ait sikkeler keşfedilmiştir. Bu, esasen kapalı bir dönem olan ve toplumun ve iktisadın kapalı olduğu Orta Çağ'da İslam dünyasının ticarî egemenlik alanını göstermektedir. Doğu'nun, İslamîyet'in ve İslam medeniyet ve toplumunun, bizim en parlak tarihî dönemi yaşadığımız Orta Çağ'da, dünün dünyasında ne kadar açık bir ticaret dairesine, ne büyük bir ticarî ve iktisadî kapsama alanına sahip olduğu ve İslam'ın şehir hayatının temellerini atıp şehirliliği ve ticarî hayatı teşvik ederek feodalizmi Doğu'da nasıl yok ettiği görülmektedir. Nitekim biz Orta Çağ'da, özellikle iktâ sistemini yaygınlaştıran Türklerin ve özellikle de Moğolların işbaşına gelmelerinden önce feodalizme rastlamıyoruz. Meşhur yanlışlardan biri şudur: Avrupa'da veya Avrupalıların yazdıkları (sol veya sağ) üzerinden toplumbilim okuyanlar, Avrupa tarihinde feodalizm aşamasına ulaşan toplumsal değişimleri temel alarak, Batı'daki tarihî değişimlerden yola çıkarak ve onları taklit ederek Müslüman Asya ülkelerinde de feodalizmi aramaları gerektiğini sanıyorlar.

Oysa esasında, tarih felsefesinde sözü edildiği gibi Batı'ya özgü anlamıyla feodalizm adında bir aşama Doğu'da yoktur! Bu, tarihsel determinizm ve bilimsel sosyalizm taraftarlarının bile inanmakla kalmayıp ilk olarak kendilerinin duyurdukları bir meseledir. Aslında "Asya tipi üretim tarzı" Doğulu ve İslamî bir üretim tarzı olup Batı'ya özgü feodalizm aşamasından geçmemiş özel bir üretim tarzıdır. Marks, resmen Batı'daki feodalizm aşaması yerine müphem bir terim olan "Asya tipi üretim"i bu bölge için kullanır.

Genel Yargıların Yeniden Gözden Geçirilmesi İçin Fikrî Cesaret

Fakat ben, sizin öğrenim alanınıza uygun olan İslam'ın iktisadî ve ticarî sistemini burada ele almadan önce, kendimiz, kültürü-

müz ve dinimiz hakkında yeni bir bakış ortaya koyan daha genel ve daha temel bir konuyu ele almayı düşündüm. Çünkü önce bir ekole ilişkin bilimsel bir algıya sahip olmamız, bu ekolün mantıklı ve doğru yönelişini tanımamız ve bu ekolü -özellikle bizim toplumumuzun kültürel ruhunu ve tarihini oluşturan ekolü- doğru biçimde tanıdıktan sonra onun iktisadî cephesini ele almamız daha iyi olacaktır. Bu yüzden bu akşam için belirlediğim konu "İlim Metodolojisi"dir. Metodolojiyi seçtim; çünkü arkadaşlarla sohbet ediyorduk. Toplumsal meseleler hakkında düşünüp çalışanları rahatsız eden meselelerden biri şudur: Kesin ve yaygın yargılar haline gelmiş ve hiç kimsenin şüphe duymadığı yargıların çoğu, o kadar genelleşmiştir ve herkes tarafından o kadar çok tekrar edilmektedir ki hiç kimse onlar hakkında düşünmeyi ve şüphelenmeyi aklına getirmiyor. Bu da genel geçer hale gelen ve herkesin inancı olup çıkan yanlış bir meselenin hep yanlış kalmasına ve hiç kimsenin bunu düzeltmemesine yol açıyor. Bunlar bizim din, tarih, toplumsal meseleler ile kültürel ve itikadî hatta ilmî meseleler hakkındaki yargılarımızdan ibarettir. Bu yargılar, artık doğruluğu kesin olan, budur, başka türlüsü olamaz, denilen yargılar halinde zihnimize yerleşmiştir. Hiç kimsenin, kesin ve genel hale gelmiş bir meseleyi ele alıp kuşku konusu yapacak, araştıracak, tekrar bakacak ve böylece belki başka bir neticeye ulaşacak ve yaygın bir fikrî yanlışı hayatımızda, durağanlaşmamızda ve gerilememizde ve düşüncelerin ve dehaların üzerinde yürüdükleri yanlış yollarda çok etkili olan bir yanlışı kamuoyunun zihninde düzeltecek ruhî cüreti, fikrî cesareti ve bilimsel cesareti yoktur. Bu genel yargılar üzerinde yeniden düşünmek ve Dekart'ça şüpheye düşmek, en azından yeni bir yol, yeni bir görüş ve yeni bir sonuç ortaya koyar ve böylece düşünceler düzeltilmiş olur.

Bu genel yargılardan biri şudur: "Din, bilimin ilerlemesine, maddî medeniyetin ilerlemesine, beşerî hayatın bu dünyadaki boyutlarının gelişmesine, teknik alanların ve iktisadın ilerlemesine ve birey ve toplumun maddî refahına mugayirdir." Şu,

dünyada aydınların genel kanaati haline gelmiştir: Toplumun maddî imkânlardan olabildiğince yararlandırılabilmesi, dürtülerin mümkün olduğunca tatmin edilmesi ve yeryüzünde muktedir ve içinde hayatın bütün maddî boyutlarının ilerleyeceği güçlü bir toplumun kurulması için, dünya ve maddeden uzak duran cennetçi ve ahiretçi bir düşünce olan dinî düşünce zararlı bir düşüncedir, düşünceleri dünya evlerini bayındır kılmak yerine ahiret evlerini bayındır kılmaya sürüklemektedir! Elbette düşünce, hep ölümden sonraki hayat endişesinde olunca, asla bütün gücünü ölümden önceki hayatı güçlendirmeye münhasır kılmaz. Bunun delili ve bu yargının doğruluğunun kanıtı nedir? Hint tecrübesiyle Avrupa tecrübesidir.

Dinle Karşı Karşıya Gelmede Avrupa Tecrübesi

Avrupa'nın iki tecrübesi vardır. Çünkü bilim, maddî medeniyet ve maddî ilerleme, dinî düşünüşe ve dinî duyguya aykırıdır. Ben bu tecrübeye inanıyorum, bu yargıya inanıyorum.

Birinci tecrübe şuydu: Orta Çağ'ın başında, Roma'nın parlak medeniyetine sahip olan, Yunan'ın parlak ve derin felsefî medeniyetine sahip olan muktedir ve ileri Avrupa'da, böyle bir medeniyete ve evrensel kudrete sahip bulunan Batı'da Yunan düşünce, sanat ve felsefesi âlemi kuşatmış ve Roma'nın siyaset, toplum ve sanat gücü âlemi kaplamışken, böyle bir medeniyetin Hıristiyanlığa girdiği ve Batı'nın dindarlaşıp Hıristiyanlaştığı İsa'nın doğumundan sonra 5. ve 6. asırlarda Justinian'in Mesih adına yaptığı ilk iş okulları kapatmak [oldu]. Mesih adına ilk yaptığı iş Yunan etkisindeki bilginleri ve filozofları küfür suçlamasıyla, Hıristiyan olmadıkları ithamıyla ve inançları Hıristiyanlıktan önceki dönemlerin inançlarına dayanıyor diyerek takip ve baskı altına almak [oldu]. Öyle ki tabip ve filozofların birçoğu, Enûşirvan döneminde İran'ın yolunu tuttu ve Hıristiyan Roma'nın -Hıristiyanlığa yeni bağlanmış ve dindarlaşmış Roma'nın- ilme karşı uyguladığı dinî istibdattan İran'a kaçtı. Bu, Orta Çağ'ın başlangıcıdır. Sonra bin yıl bu minvalde geçer. Mesih'in dini ve onun mazharı olan kilise her geçen gün

daha muktedir ve daha güçlü hale gelir ve toplumun dizginleri ve Avrupa'nın idaresini kendi eline alıp akletmeyi, düşünmeyi, sanatı ve bilimi hep kilisenin Hıristiyanlık adına ortaya koyduğu inanç esaslarına hizmetçi ve kul köle kılar. Böyle bir kayıtlılık, kendiliğinden düşünce özgürlüğünü, araştırma özgürlüğünü, bilimde yeni görüş ortaya koyma özgürlüğünü, hayatta yeni tasarılar geliştirme özgürlüğünü, yeni felsefî ekoller kurma özgürlüğünü ve dünya, hayat ve insanın incelenmesine ilişkin akletme ve araştırma özgürlüğünü ortadan kaldırdı. Kuşkusuz, beşerin akletmesi ve insanın bilmesi üzerindeki kayıt -bilimsel olmayan her türlü kayıt- bilimin ve akletmenin duraklamasına ve ölümüne neden olur. İsterse bu kayıt Hıristiyanlığın mukaddes zinciri olsun. Oldu nitekim.

Bu bir tecrübedir. Bilimsel, felsefî, sanatsal, toplumsal ve siyasî bir medeniyete sahip bulunan Roma, Yunan ve Batı, Hıristiyan olunca durağanlaştı ve bin yıl duraklama içinde geçti.

On beşinci ve on altıncı asırlarda Avrupa uyandı. Hıristiyanlıkla mücadele etti, kiliseyi yenilgiye uğrattı, papanın nüfuzunu Vatikan'la sınırladı ve kudretinin tahakkümünü ve fikrî, siyasî ve toplumsal egemenliğini bütün Avrupa'dan kaldırdı. Laik okullar kurdu. Dinî olmayan okullar, dinî olmayan (laik) üniversiteler kurdular. Din dışı yönetimler meydana geldi. Batı toplumunun bütün birincil ve ikincil kurumları dinden arınmış oldu. Böyle olunca Avrupa tekrar eski Roma ve eski Yunan gibi büyük bir parlaklığa ve büyük bir görkeme ulaştı. Bugün şahidi olduğumuz bir güce erişti. Bugün dünya medeniyetinin kaderini ve günümüz insanının düşünce ve hayatını yönlendiren bir medeniyet meydana getirdi. Bu medeniyet ve hayatın bütün alanlarındaki bu bilimsel ilerleme, Batı'da Hıristiyanlıktan önceki din dışı Yunan ve Roma'ya dönüş (Rönesans) hareketi meydana gelince gerçekleşti. Din dışı çağa döndüler ve Orta Çağ gerilemesinden kurtuldular. İşte iki tecrübe: "Medeniyeti dine tâbi kıldığımızda geri kaldık ve medeniyet dumura uğradı. Rönesans'ta medeniyeti dinin esaretinden kur-

tardığımızda medeniyet özgürleşip gelişti ve bilim ilerledi." Gördüğümüz gibi, mantık gitgide şu neticeye varır: Bu kilise ve bu din, tekniğin, medeniyetin ve bilimin ilerlemesine karşı ve aykırıdır.

Katolik Dininin Rolünü Bütün Dinlere Amiyane Genellemek

Burada küçük bir zihin gafleti bütün dünyada büyük bir yanlışa sebep olmuştur: Rönesans'tan sonra Hıristiyanlık ve üstelik bu dinin Katolik mezhebi hakkında edinilen tecrübe dünyanın bütün ülkelerinde aydınların bütün dünya dinlerine yönelik genel yargısı haline gelmiştir. Oysa aynı zamanda ben Avrupa'nın tecrübesinin doğru bir tecrübe ve Avrupalıların ve Avrupalı aydınların çıkardıkları neticenin doğru ve mantıklı bir netice olduğuna da inanıyorum. Fakat buradaki gaflet şudur: Mantık bakımından ve bilimsel sonuç alma yöntemi açısından sadece bir olgu, sadece bir konu ve bir tikel incelenmiş, sonra da bir tikelin incelenmesinden elde edilen sonuç -bu netice doğrudur da- bu açıdan hiç kimsenin incelemediği bütün diğer tikeller için genellik kazanmıştır. Maksadım şudur: Din çeşitli tikelleri kapsayan bir tümeldir. Bir tikel Hıristiyanlıktır, bir başka tikel Yahudiliktir, bir başka tikel Budistliktir, Veda dinidir, Konfüçyüs dinidir, Taoizmdir, Zerdüştiliktir, İslam dinidir. Bunlar tarihte ortaya çıkan ve tarih ve toplum üzerinde büyük etkiler bırakan çeşitli dinlerdir: Bunlar tarih yaptılar, insanı şekillendirdiler, devir meydana getirdiler, medeniyet meydana getirdiler ve toplumlar üzerinde belirleyici etkilere sahip oldular.

Avrupa'da ise bu dinlerden biri incelenip medeniyet ve bilimle karşılaştırıldı. Gerçekten gördüler ki bu din medeniyete aykırıdır. Ne zaman kabul etseler medeniyet durağanlaşıyor. Bıraktıkları zaman medeniyet tekâmül gösteriyor. Sonra şu mantıklı sonuca vardılar: Öyleyse bu, medeniyete aykırıdır. Bu da doğrudur. Fakat bu netice sadece bu tikellerden biri için bir konuda doğruydu. O da Hıristiyanlık, kilisenin dini, Katolik [mezhebi]dir. Ama bilimsel mantık açısından -dinle işim yok-,

bizim tabiat görüngüleri hakkında araştırma yaparken kullandığımız metot açısından, sadece bir konunun araştırılması üzerinden bütünsel bir kanun, genel bir kanun ve bütünsel bir yargı ortaya konabilir mi?

Varsayalım, tabii bilimlerde canlıları incelemek istiyoruz. Bu canlıların bir türü kuşlardır. Kuş, yüz bin, iki yüz bin çeşit kuşu kapsayan bir tümeldir. Kuş doğumu hakkında tümel ve genel bir sonuca varmak istiyoruz diyelim. Metodumuz var; bütün tabii bilimler konusunda geçerli bir metot: Geliyoruz, A kuşunu alıp inceliyoruz. Yavruluyor mu, yumurta mı bırakıyor, diye bakıyoruz. Bakıyoruz yumurta bırakıyor. Sonra B kuşu: Bakıyoruz yumurta bırakıyor. [Sonra] C kuşu ve D kuşu da öyle. Bu dünyada iki yüz bin çeşit kuş varsa, bilimsel metot açısından bizim yetmiş bin, seksen bin, yüz bin, yüz on bin kuşu bir bir, çeşit çeşit bu açıdan incelememiz ve çıkan sonuca bakmamız gerekir: İki yüz bin çeşit kuş içinden incelenen bu yüz on bin çeşit kuştan yavrulayan sadece iki veya üç çeşitse ve geri kalan yumurta bırakıyorsa, bilimsel bakımdan şöyle demeye hakkımız vardır: "Metodik bilimsel araştırmalarımız, kuşun yumurta bırakan bir hayvan olduğunu göstermiştir." Yahut uçma açısından inceleriz ve görürüz ki incelediğimiz yüz on bin çeşit kuştan iki, üç, beş veya on çeşit dışındakiler hem kanatlılar, hem de uçuyorlar. Geri kalan birkaç çeşit ise kanatları var ama uçmuyor. O zaman bilimsel bakımdan, "Kuş, kanadı olan ve havada uçan bir kuştur." diye genel kanun ortaya koymaya hakkımız vardır.

Fakat din konusunda böyle bir araştırma yapılmadı. Hatta başka türlüsü oldu. Bilim tarihinde yapılan en eksik araştırmaydı yapılan. Bu, ilk olarak deve kuşunu inceleyip araştırdıktan sonra deve kuşunun kuş olduğunu, kanadı bulunduğunu, ama uçamadığını görmemize ve sonra da benim araştırdığım devekuşu kuş olduğu ve kanadı olduğu, ama uçamadığı için, "Kuş, kanadı olup da uçamayan bir canlıdır." [sonucuna varmamıza] benzer!

Bir tek konunun doğru olarak irdelenmesinden bütün konular için ...* genel bir yargı ve kanun çıkarmakta ve bir bütünün tüm parçalarına bu kanunu genellemekte olduğumuz için bu genel inceleme, bilimsel araştırma ve çözümlemenin en yanlış çeşididir. [Örnek olarak] Avrupa'da din [konusunda] Katolik mezhebinin [ilerlemeye karşı] olduğu söylenmeliydi. Protestan [mezhebi] demeye bile hakları yoktu. Hıristiyanlık demeye bile hakları yoktu. Nitekim Max Weber, sanayiye, medeniyete, bilimin ilerlemesine, makineleşmenin yaygınlaşmasına ve maddî hayatın gelişmesine aykırı olanın bu Katolik mezhebi olduğunu sonradan ortaya koydu. Tam tersine Protestanlık mezhebi, medeniyete aykırı bir mezhep olmak şöyle dursun, hatta Avrupa medeniyet ve sanayisinin gelişmesinde en büyük etkendir.

Max Weber, Avrupa'nın coğrafi bir haritasını çizmiştir (siz kendiniz inceleyebilirsiniz). Bu haritada Avrupa'yı mezheplere göre taksim etmiştir: Mesela Fransa, Protestan ve Katolik mezheplerinden bir karmadır. İsviçre de öyle. Almanya'da çoğunluk Protestan'dır. İtalya ve İspanya'da tamamına yakın bir çoğunluk Katolik'tir. Sonra Protestanlık ve Katoliklik temelinde çizdiğimiz haritayı sanayi, teknik ilerleme, ticaret, iktisat ve makineleşme açısından inceleyelim. Görürüz ki istisnasız tamamen Avrupa'da Protestanlığın çoğunlukta ve güçlü olduğu yerlerde maddî medeniyet, makineleşme, sermayedarlık ve sanayi daha fazladır. Tersine, Katolikliğin daha güçlü olduğu her yerde de maddî medeniyet, makineleşme, sermayedarlık ve sanayi daha zayıftır. Öyle ki yüzde yüz (istatistik olarak değil, toplumbilim açısından), yani toplumun mutlak çoğunluğunun Protestan olduğu Almanya'nın Avrupa'nın en büyük maddî, ticarî ve teknolojik gücü olduğunu ve tersine, Katolik mezhebinin merkezi olan İspanya ve İtalya'nınsa sermayedarlık bakımından, maddî güç, sermaye gücü ve maddî medeniyet bakımından Batı, Orta ve Kuzey Avrupa'dan daha geri olduğunu görüyoruz.

Max Weber, şuraya ulaşmak istiyor: Buna göre Hıristiyanlık medeniyete, maddî ilerlemeye ve bilimin ilerlemesine aykırı

değildir ve bilakis Avrupa'da Rönesans'ta ve Orta Çağ'da elde ettiğimiz neticeyi sadece Katolik mezhebine hasretmemiz ve Hıristiyanlığın değil, Katolik mezhebinin medeniyetin ilerlemesine ve bilime karşı olduğunu söylememiz gerekir. Böyle olduğu zaman dünyada Doğu'da ve Batı'da bütün aydınlar arasında, bütün okumuşlar arasında kesin ve apaçık bir durum olarak dile getirilen genel yargının [ne derece yanlış olduğu] anlaşılmaktadır.

Esasında "aydın" olmanın esaslarından biri şudur: Aydın kişi, dinî duygunun ve dine inanmanın bilime, maddî medeniyete ve hayatın ilerlemesine mugayir olduğuna inanmalıdır! Yani sadece bir dinden değil, bir dinin bir mezhebinden edinilen tecrübeyi, sadece o dine değil, dünyanın bütün dinlerine genellemelidir. Oysa tarihteki dinlere ilişkin az bir bilgisi olan herkes, bu dinlerin bu konuda bazen birbirleriyle çeliştiğini bilir. Vukufsuz insan, dinleri bilmeden bütün dinlerin aynı olduğunu, hepsinin tek fırka olduğunu, hepsinin tek yöne yöneldiğini ve hepsinin bir tür insan yetiştirdiğini sanır. Ruhbanlığı ve dünyadan kaçışı empoze eden Hıristiyanlık gibi dinler, İslam ve hatta Musevilik gibi dinlerden [çok farklıdır]. [Musevilik] maddî ve toplumsal hayatla ve bu dünyayla o kadar ilgilidir ki peygamberi Musa'nın en büyük misyonu -peygamberlik hayatında gerçekleştirdiği en büyük misyonu- esir bir milleti kurtarmak, onlara bağımsızlık kazandırıp onları başka bir ülkeye getirmek, zillet içindeki köle bir kesime özgürlük, bağımsızlık ve güç vermektir. Kendi milleti için böyle olumlu ve maddî ve toplumsal bakımdan böyle yapıcı bir rol oynayan böyle bir peygamberin dinini, Roma'nın büyük gücünü ruhbanlığa ve inzivaya dönüştüren bir dinle aynı değerlendirmek ve ikisi hakkında aynı yargıda bulunmak cahilce değil midir? Bu genelleştirme ve dinler arasındaki çelişki ve farklılığa dikkat etmeme, bu bakımdan aydının işi değil, genellemeci avamın işidir. Gözleri filan renk, yüzü filan renk, elbisesi ve şapkası filan renk olan insanı kötü gören, ancak avam insandır. [Örneğin] bu nitelik-

lerde bir adam onu dolandırdığı için, sonra nerede şapkası o renkte, gözleri öyle bir insan görse, onu kötü kabul eder ve der ki bu kötü adam. Niçin? Çünkü bir yolculukta bir yere gittim. Bir otelde, misafirhanede böyle bir adam gördüm. Beni acayip üçkâğıda getirdi! Bu, bir durumdan yola çıkarak bütün durumlar için kanun belirleyen ve diğer tikelleri incelemeyen avam insandır. Oysa esas olarak aydın düşüncesinin özünde parçaya bakış, genel kıyaslardan kaçınmak ve parçalar hakkında olabildiğince fazla araştırma yapmak vardır. Gerçi bugün ne yazık ki aydın, büyük bir genellemeciliğe yakayı kaptırmış durumdadır ve Doğu'nun ve Batı'nın aydınlarının genel yargısı şudur (veya şuydu, bu artık eskimiş bir söz olup bugünün aydını için kabul edilebilir olmasa da on sekizinci asırdan şu son zamanlara kadar bu, Asya ve Afrika'daki Batı hayranı aydınlarla okumuşların genel kanaatiydi): Din, medeniyet ve bilime aykırıdır.

Orta Çağ'da Bilim ve Dinin Gerilemesine Etken Olan Yanlış Bilimsel Düşünüş Metodu

Burada arz etmek istediğim şey, araştırma metodunun ve bilimsel araştırma yönteminin bilimin ilerlemesi ve yeni medeniyet ve kültürün oluşumu üzerindeki rolünün ne olduğudur. Belki bir yere kadar bu konuda mübalağa ettiğimi düşünüyor olabilirsiniz. Belki insanlığın hayatında araştırma ve bilim metodunun rolüne kimsenin bu derece ve ölçüde vurgu yaptığını duymamışsınızdır. Fakat size abartılı görünüyorsa benim dayanaklarıma daha çok dikkat edin ve zayıf olup olmadığına bakın. Sözümün dayanaklı olduğunu, kanıtı, mantığı ve örneği bulunduğunu görürseniz, sizin için olmaz görünse de kabul edin.

Artık hiç kimsenin hakkında kuşku duymadığı ve hatta şu anda sürekli tekrarlanan genel yanlışlardan biri -benim de başta başka bir netice almak için ortaya koyduğum, hem de kabul ettiğim sözün aynısı- şudur: Bilim ve akıl Orta Çağ'da din tarafından kurban edildi, duraklamaya uğratıldı, ilerlemeden ve devinimden geri kaldı ve sonra Orta Çağ'ın sonlarında Rönesans'ta akıl ve bilim kilise ve dinin zincirinden kurtulunca

bu denli ilerledi. Bu, Avrupa'da tekrarlanan genel bir kanaattir ve burada da tekrarlanır (kesinlikle aydınlarımızın burada tekrarladıkları çoğunlukla orada da tekrarlanan konulardır ve burada biz genellikle ikinci el konuşuruz!).

Bu yüzden herkesin hatta bilginlerin "aklın ilerlemesi, bilim ve felsefenin ilerlemesi, Orta Çağ'da din eliyle duraklatıldı, sonra dinin kıskacından kurtulunca bunlar ilerledi" şeklindeki kanaati, acaba gerçekten doğru mu? Ben yeni farkına vardım; bu da çocukluktan beri her kitapta her konuşmada, her yerde, dışarıda ve içerde, her yerde, film şeklinde, şiir şeklinde, kitap şeklinde ve konferans şeklinde duyduğumuz, kesin bir şey haline gelen, artık kesin kabul edilen ve sonra her zaman diğer konuları bu kesinliğin üzerine bina ettiğimiz genel yargılardan biridir! Bunun da genel kanaate -bu kadar açık ve kesin- yerleşen büyük yanlışlardan biri olduğunun ben daha yeni farkına vardım. Oysa hayır! Akıl da bilim de Orta Çağ'da kurban edildi; ama dine ve Hıristiyanlığa değil, bilakis Hıristiyanlığın da kurban edildiği şeye kurban edildi. Yani Orta Çağ'da bilim adamlarının vakitlerini ve dehalarını değersiz vehimlere harcadıklarını ve bunun ilmin gerilediğinin ve aklın yönünü değiştirdiğini ve vehim ve hurafelerle meşgul olmaya başladığını gördüğümüzde, niçin aynı kaderi din için de öngörmeyelim? Hangi şey dini saptırdı? Orta Çağ'da dini, Mesih'in ruhunun haberdar olmadığı, üstelik olsaydı rahatsızlık duyacağı anlamsız vehimler hakkında tartışmaya sürükleyen neydi? Dini hangi şey bu mevhum ve çirkin vehimlere ve alanlara çekti? Dinin akıl ve bilimi kurban etmesi söz konusu değildir, bilakis din ile akıl ve bilim, ikisi de başka bir etkenin kurbanı olmuştur. O etken dinî inhitata uğrattı. Din inhitata uğrayınca dine tâbi olan akıl ve bilim de dini savunmayıp geri hale geldi ve ister istemez din de geri hale geldi. Yani Orta Çağ'da dinin inhitatı, akıl, bilim, edebiyat, sanat ve medeniyetin inhitatına sebep oldu. Akıl ve bilim de gerileyince o da Orta Çağ'da dinin inhitatına sebep oldu. O halde Orta Çağ'da konu her şeyi sadece Hıristiyanlığın veya

Katolik mezhebinin üzerine atabileceğimiz ölçüde tek taraflı değildir. Bilakis Orta Çağ'da dini gerileten bir etken ortaya çıktı ve din de aklı geriletti. Yine aynı etken aklı geriletti ve akıl da dini geriletti. Çünkü toplumbilimsel konularda neden-sonuç tek taraflı değil iki taraflıdır. Yani A, B'ye etki eden bir etkendir ve A'nın sonucu olan bu B, tekrar A için neden olur, A da onun sonucu olur. Tabiatta ateş suyu kaynatır, fakat suyun kaynaması ateşi daha alevli hale getirmez ve ateşe bir etki etmez. Yani ateş nedendir ve suyun kaynaması sonuçtur. Fakat insanî bilimlerde, özellikle toplumsal, bireysel ve sosyal psikolojide neden ve sonuç iki taraflıdır. Yani ben burada konuşma yapıp salon heyecana kapılırken (ben neden, salonun heyecanı sonuç oluyor) aynı zamanda benim konuşmamın sonucu olan salondaki heyecan neden haline gelip benim konuşmama etki eder. Salondaki heyecanın benim konuşmama ettiği etki tekrar salonun heyecanını etkiler ve bu neden-sonuç ilişkisi, bu iki olgu birbirinin karşısında olduğu sürece daimi olarak ve her zaman için var olur.

Bence bu konular çok yüzeysel ve çok çocukça incelenmiştir. [Oysa] bunlar insanlığın bugün üzerinde düşündüğü en ciddi meselelerdir. Akıl, bilim, sanat ve felsefe (bir anlamda düşünüş) ile din -ikisi de- bu neden-sonuç ilişkisi içinde birbirine geriletici etkide bulunmuştur. Temel neden neydi? Hem dini, hem bilimi gerileten etken, "bilimsel yanlış düşünme metodu" idi. Bilimsel yanlış düşünme metodu. Bilimsel yanlış düşünme metodu da neydi? Sadece Orta Çağ'da değil, hatta dört bin yılda medeniyet ve bilimi gerileten etken. Önce bu güçlüğü çözelim, sonra Orta Çağ tikeline bakalım.

Medeniyet ve bilim tarihi, bizim dört bin yıllık, beş bin yıllık kesin bilim tarihine sahip olduğumuzu gösteriyor (bundan fazlası da vardır; ama astroloji, matematik ve hayatın ve tabiatın çeşitli alanlarında kimsenin kuşku duymadığı ve belgesi olan tarih beş bin yıldır). Ben şu meseleyi dile getiriyorum: Tabiatta ve insanî bilimlerdeki ilerlemelerin toplamını (Maneviyat ve

edebiyatla ilgilenmiyorum, bunların zaten başka metotları var, yöntemleri farklıdır, metodolojileri farklıdır. Sadece bilimden, "science"tan söz ediyorum.) bilimsel düşünmenin bu beş bin yıllık tarihini [göz önünde] bulundurursak, hepiniz biliyorsunuz (örneğe, tahlile vs. ihtiyacınız yok), bu beş bin yılı iki döneme, beş bin yıl öncesinden on sekizinci asra ve on sekizinci asırdan yirminci asra -son iki yüz yıl- diye ayırırsak, kimsenin kuşkusu yoktur ki bilim tarihinin o 4800 yılı, bu son iki yüz yılda tabiatın tanınması ve insanî bilimlerin tanınması konusundaki ilerlemenin binde birine, on binde birine bile sahip değildir. 4800 yıldaki bilim, teknik ve tabii bilimlerdeki keşiflerin toplamını bir tarafa, bu iki asırdaki, bu iki yüz yıldaki buluş, keşif ve tanıyışların toplamını, atom ve tabiattan tutun da kâinata varıncaya dek, bir tarafa koysak bunlar mukayese bile edilemez. O 4800 yılın bilimlerinin toplamını bir cilt halinde kitaplaştırabilirsek[17], son iki yüz yıldaki yüz ciltten fazla kitap olur, bir ansiklopedi olur. Esasen kıyaslanabilir değildir.

Bu 4800 yıl hareket bu kadar yavaş ve ağırken bu iki yüz yılda niçin böyle olağanüstü ve baş döndürücü bir sıçrama meydana gelmiştir, sorusu bir araştırmacının aklına gelmez mi? Bu sıçrama nedir? Düşünüşteki bu mutasyon neydi, hangi sebepten meydana geldi? Yeryüzüne yeni bir insan türü mü geldi? Son iki yüz yılda birden bire dahiler peyda oldu ve o 4800 yılda dahiler yoktu, diyebilir miyiz? Oysa tersine, antropologların çoğu eski Yunan'da ortaya çıkan dehalar, hatta Saint-Eugene, Thomas d'Aquin, bizim İbn Sina (Avicenne), İbn Rüşd vb. gibi dehaların benzeri son iki yüz yılda gelmemiştir. Nedeni de açık.

[17] Elbette çok sözler edildi, Eflatun'un çokça tabiiyyâtına, Aristo'nun nefsiyyâtına sahibiz. Edilmiş çok söz vardır. [Maksadım] gerçekten tabiatın tanınmasına ilişkin miktardır. Tabiat, fizik, fizyoloji ve kimyada bir kanun haline gelmiş olanların miktarı kast ediyorum. Sonradan hiç olmuş ve boşa çıkmış olan ve bir kenara attığımız varsayım ve görüşler değil maksadım. Bunlar bilim değil, bilim tarihidir. [Amacım] net ve doğru bilimsel bilgilerdir.

Küçük bir örnek vereyim: Mesela tiyatro: Aristo'nun Poetika'sını okuyun. Yunan'da tiyatro neydi? Kırmızı bir peştamalı -hamam peştamalını!- yere seriyorlardı. Bir grup da onun etrafına toplanıyordu: Sanat seyircileri! Bir parça ağaç dalını da bu köşeye koyuyorlardı. Bu kırmızı peştamal ile bu ağaç arasında bir adam durup bu insanlara konuşuyordu. Cehennem ateşinin ve cennetin hikâyesini seslendiriyordu. Bu ağaç dalı cennetin sergilenmesiydi. Bu kırmızı peştamal da eski Yunan'ın gösteri sanatında cehennemi ifade ediyordu! Gösteri sanatı, dramatik sanatı, trajedi sanatı, komedi sanatı, dekoratif sanatı -çeşitli sanatların hepsi- eski Yunan'da bu düzeydeydi. Sonra Aristo şöyle der: "Son zamanlarda Yunan'da tiyatro çok ilerledi ve oyuncuların sayısı ikiye çıktı." (yani iki kişi birbiriyle konuşuyor, şiirin yarısını biri, diğer yarısını da öbürü okuyordu ve bu, tiyatrodaki ilerlemenin son haddiydi!).

Peki, ama aynı Aristo, sanat hakkında *Poetika* kitabını yazdı (Bazıları şiir hakkında olduğunu sanırlar. Hayır! Sanat hakkındadır. Daha ziyade gösteri, daha ziyade tiyatro, tiyatro sanatı, şiir sanatı ve yazarlık sanatı hakkındadır). Bugün mevcut olan *Poetika*, 2300 yıldan fazla bir zaman önce insanlık hayatında tiyatro sanatının bu aşamada olduğu bir sırada yazılmıştır. Fakat tiyatronun tanımını, gösterinin tanımını, dramın trajedi ve komedi diye ayrılmasını, trajedi ve komedinin mantıklı, ruhbilimsel ve sanatsal tanımını ve aynı şekilde trajedinin insan psikolojisine etkisini, komedinin insan psikolojisine etkisini (nitekim onun "Catharsis[18]" hikâyesini hâlâ halledemediler) ve aynı şekilde oyun çeşitleri ve niteliği ile komedi sanatının özelliklerini, yine aynı şekilde trajedi sanatını öyle ele almış, öyle incelikli irdelemiş ve öyle belirgin ve somut olarak ortaya koymuş ki şimdi bile Roma'dan bu yana insanlık ve medeniyetler ve dehalar, tiyatro üzerine, şiir üzerine, komedi üzerine, dram üzerine ve trajedi üzerine bu kadar çalıştıktan ve bu kadar iler-

[18] Catharsis Yunanca bir kelime olup sanat ve özellikle trajedi yoluyla nefis tezkiyesi anlamına gelmektedir (Derleyen).

ledikten sonra Aristo'nun dram ve sanat çeşitleri hakkındaki sınıflandırması hâlâ gücünü korumaktadır. Bu kadar da değil, hâlâ ona bir şey de eklenmemiştir! Şu Saint-Beuve'ya bakın: Resmen yirminci asırda esasın hâlâ Aristo'nun dediği gibi olduğunu ilan ediyor. Nihayetinde sonraki sanatçılar ancak şöyle diyorlar: "Aristo'nun dediği bu ...* mı esas alalım, yoksa başka bir yaklaşımı mı esas alalım?"

Geçmişte Aristo gibi, dünyayı hâlâ fikrî tasallutu altında tutan çok büyük dehalarımızın olduğuna dair örnek vermek istiyordum. Schwarz'ın deyişiyle, Yunan'da dünyaya gelen bunca büyük deha, bunca büyük beşerî yetenek, onca azametlerine rağmen yüzyıllarca bir tekerlek yapmaktan ve kölelerin ve insanların sırtına güçlükle yüklenen ağır yükler için bir kaldıraç yapmaktan niçin âciz kaldılar ve böyle büyük dâhilere sahip olan insanların niçin bir tekerlekleri, bir kaldıraçları olmadı? Niçin? Son iki yüz yılın insanının daha akıllı, daha bilgili, daha icatçı, daha dâhi olduğu ve geçmiş insanın böyle olmadığı yolundaki sözlerin hiçbir temeli yoktur. Tam tersine, geçmişte daha parlak dehalara sahip olduğumuz nazariyesi vardır. Fakat bu tarafta [böyle bir nazariye] yoktur. Başka bir sebebi olmalı. Her halükârda ana etken ne olursa olsun, gerçeğe ve hakikate yakın olan neden şudur ki o 4800 yılda insanlık doğru araştırma yolunda yürümüyordu ve bu iki yüz, iki yüz elli yılda bu yolu buldu, yani bilimin doğru metodolojisini elde etti. Sonra ancak bu söylediğimle tahlil edilebilecek olan bir meseleye varıyoruz.

Schwarz diyor ki: geçmişte Aristo'lar, Eflatun'lar, Demokritos'lar ve Lusibos'lar ve benzerleri bir tekerlek, bir kaldıraç icat[19] edemediler. Bugün Avrupa'da, İran'da ve bütün ülkelerde yüksek öğrenimi olmayan -öğrenimi eksik olan- ve bilimsel ve fikrî deha bakımından pek de parlak olmayan ve orta düzeyde olan çok sıradan bir teknisyenin -böyle bir adamın- bazen yüz tane yeni icadın[20] patentini aldığını görüyoruz. Nasıl olmuş da

19, 20 Kasette üç yerde "icat" yerine "keşif" denilmiş olup doğru değildir (Derleyen).

bilinç, güç ve zekâ düzeyi bakımından sadece Aristo'dan değil, Orta Çağ'ın orta halli bilginlerinden de çok aşağıda olan ve tam anlamıyla sıradan olan basit bir teknisyen, yüz yeni icatta[21] bulunurken, nasıl olmuş da insanlık tarihinin onca büyük filozofları Doğu'da ve Batı'da hiçbir zaman insanlık için ve şu çilekeş halk için bir kaldıraç bile yapamamıştır. Çünkü onlar, sonsuz parlak düşüncelere sahip olmakla birlikte kötü düşünüyorlardı. Yol kötü olunca neticeye ulaşmaz. Fakat düşünce yolunu doğru yürürse, çok çevik ve güçlü olmasa bile neticeye ulaşır.

Ben, konunun tam olarak açıklık kazanması için bir örnek vereyim. Bu örnek, geçmişte nasıl düşünüldüğünü, Yunanlının nasıl düşündüğünü tam olarak göstermektedir. Çünkü konuşma konum, Orta Çağ'ın da, dinin de, Katolikliğin de, papalığın da, bütün bunların da bilim ve medeniyet gibi bir etken tarafından bozulduğu, tahrif olduğu ve başkalaştığıdır. Bu etken ise beşer düşüncesinin Yunanlılaşması, yani her yerde medeniyetin ilerleme sebebi olarak anılan -bir bakıma da doğrudur- etkendir. İşte bu etken, tarih boyunca hem dinin, hem insan düşüncesinin durağanlaşmasına sebep oldu. Son iki bin beş yüz yıllık medeniyetlerin Yunanlılaşması nedir? Benim "Yunanlılaşma" olarak ifade ettiğim bu düşünme tarzı, Yunan'dan önce de vardı. Çünkü "Aristo mantığı" [dediğimiz zaman] Aristo'nun icat ettiği değil, sistemli hale getirdiği mantıktan söz ediyoruz!

İbn Sina diyor ki: Ben filan adadaydım. Orada odada oturmuş karın suya ve suyun buhara dönüşmesine dair araştırma yapıyordum (odada oturmuş araştırma yapıyor!). Sonra ilk kez olarak (*Dânişnâme-i Alâî*'ye bakınız) sanki hayatında hiç olmamış gibi çok yeni ve ilginç bir mesele olarak dile getiriyor: "Pencereden bakıyordum, adayı ve denizi gördüm. Güneş suyu nasıl da buharlaştırmış ve buhar havaya gitmişti!" Bunu olağan dışı bir mesele olarak algılıyor. Niçin? Çünkü eskiden toprak üzerinde, ağaç üzerinde, insan üzerinde, canlı üzerinde, dam

21 Kasette üç yerde "icat" yerine "keşif" denilmiş olup doğru değildir (Derleyen).

üzerinde, avlu üzerinde, yer ve gök üzerinde araştırma yapmak için bakmaya, doğrudan gözle görmeye, denemeye ve gözlemlemeye (observation) ihtiyaç yoktu. Bilakis eve kapanıp kitapları etraflarına yığıyor, perdeleri çekiyor, yalnız başlarına boşça düşünmeye başlıyor ve deha gücüyle ve "iki iki daha dört" zihinsel mantığının kudretiyle âlemin hakikatlerine ulaşıyorlardı. Sonra da yazıyorlardı ve bu, canlıları görmeden canlılar hakkında, gezegenlere bakmadan gezegenler hakkında, en küçük bir deneye başvurmadan yerin yaratılışı hakkında yazılmış tabiiyyât kitabı oluyordu! Mantıkla! Bir ara bir yerde yazdığım bir örneği vereyim: Mesela geçmişte bir bilgin, yerin ve göğün nasıl yaratıldığını şöyle görmek istemiş[22]:

Önceki bahislerde -mesela ikinci derste- göğün katlarının yedi tane olduğu sabit kılındı. Göğün bu katları tıpkı soğan katları -soğan kabuğu- gibi birbiri üstünde döner. Ortasında da yer vardır (soğanın cücüğü yerdir ve yedi gök katı da soğan kabuğu katları gibi onun etrafında dönerler). Bu katlar birçok asır boyunca birbiri üstünde böyle[23] kayarlar." Mütefekkir kendi kendine düşünüyor, var mı yok mu bilmediğimiz bu gök katlarının bu akıl yürütmeyle var olduklarını, yani bu uzayın (...[24]) parmakla gösterdiğimiz tarafa doğru gitmekte olduğunu ispatlayabiliriz. Soruyoruz, parmakla gösterdiğimiz şey yok olamaz, hiç olamaz! Peki niçin? Çünkü yok olan şeye işaret edilebilir mi? Hayır. Hiçbir şeyi kimse gösteremez. Fakat göğü gösterip diyoruz ki "o". Öyleyse "o" bizim tarafımızdan işaret edildiğine

22 Eski mantık ve klasik mantık için, füzeye, aya, göğe ve uzaya gitmeye ihtiyaç yoktur! Deha ve mantık gücü lâzımdır. Nitekim ben şu anda size bütün yeni fizik bilimlerinin doğru olmadığını ispat ederim -mantıksal delille-, yaptığım şey saçma bile olsa! Bu yüzden bazen yüzde yüz dogma olan mantıksal delillerle [bir neticeye] varırım, ama doğru değildir. Ayrıntılar üzerinde bizi hakikate ulaştıracak deney, gözlem, araştırma ve inceleme gerek, zihinsel genellemeler değil.

23 Dr. Şeriati, konuşurken konunun anlaşılması için ellerini birbiri üzerinde kaydırıyor (Derleyen).

24 Kasetin bu kısmı silinmiş (Derleyen).

ve ona işaret ettiğimize göre yok olamaz, boşluk olamaz. Çünkü yokluk ve boşluk işarete konu olamaz. Bu ise işarete konu oldu, öyleyse vardır. Öyleyse biz öğrenciler için gök var demek vacip oldu (yani göğün varlığı açıklık kazandı)! Ne milyarlarca dolar masrafı var, ne uzaya gitmeye ihtiyaç var! Mantıklı ve dahiyane bir akıl yürütmeyle göğün varlığı ve şey olduğu ispatlandı! Fakat bu şeyin nasıl bir şey olduğunu, hangi cinsten olduğunu bilmiyoruz. Şimdi düzeltiriz:

Önceden, önceki derste göğün yedi kat olduğunu arz ettim ve yine aynı akıl yürütmeyle bu yedi katın birbiri üzerinde döndüğünü ispatladık. İster istemez şöyle düşünmeye başladık: Asırlar boyunca -milyonlarca yıldır- var olan ve birbiri üzerinde kayan bu katlar, yerden daha sert olan hangi madde ve unsurdan yapılmışlardır ki yıllarca birbiri üzerinde kayıp da aşınmazlar, incelmezler, ufalanmazlar, yıpranmazlar, parçalanmazlar ve ortadan kalkmazlar? Bir taraftan, önceki akıl yürütmede bu katların şey olduğunun, birbiri üzerinde kaydığının ve asırlardır da var olduğunun ispatlandığını görüyoruz! O halde birinci sonuç: [Bunlar] şeydir. İkinci sonuç: Bu şeyler yerin yapıldığı maddeden değildir! Hangi sebeple? Şu sebeple: Eğer yerin maddesiyle aynı cinsten olsaydı örselenip dökülür ve gök yok olurdu! Üçüncüsü: Biz biliyoruz ki yerde bir şeyi bıraktığımızda birkaç asır -yüz asır, iki yüz asır, bin asır- sonra kendi kendine başka bir şeye dönüşür ve kendi kendine ortadan kalkar. Niçin böyle olur? Çünkü yeryüzündeki şeyler bileşiktir: İki unsurdan, üç unsurdan, beş unsurdan, on unsurdan meydana gelmiştir. Öyleyse yerin unsurları birkaç unsurdan meydana gelmiş olduğuna göre kendi kendine parçalanırlar. Fakat gök, milyonlarca yıldır şu gördüğümüz saflık ve berraklıktadır, yerinde durmaktadır, parçalanmamıştır. Parçalanmanın bileşik şeylerin özelliği olduğunu bildiğimize ve gök parçalanmadığına göre gök mürekkep şeylerden yapılmamıştır. Basit -sade, tek unsurlu- şeylerden yapılmıştır!

Görüyorsunuz, masrafsız ve zahmetsiz, beş dakika içinde hem göğün şey olduğu, hem de unsurlardan oluşmadığı -basit unsur olduğu- ve hem de toprağın ve yer kürenin unsurlarıyla aynı unsurlara sahip olmadığı ispatlandı. Gökyüzü üzerinde bu üç yeni araştırmayı hiçbir iş yapmadan, sıkıntı ve zahmete girmeden gerçekleştirdik. Ne kadar delillere dayalı olduğunu görüyoruz! Zihinsel ve mantıksal delille sonuca vardık ve göğe ve kâinata ilişkin üç büyük netice elde ettik! Bu, deneye ve gözleme dayanmayan mantıksal metottur. Geçmişteki bütün düşünür ve filozoflarımız bu metotla düşünüyorlardı. Akıl yürütmenin güçlü, mantığın güçlü ve zekânın bol ve keskin olduğunu görüyoruz. Fakat nereye varıyor? Hiçbir yere. Niçin? Çünkü araştırma metodu zihinsel/soyut metottur, içe bakışçı mantık metodudur, sübjektif metottur, sadece ve sadece düz mantık metodudur.

Gerilemenin ikinci etkeni, geçmişteki beşerin bütünsel ahiretçiliğidir: Klasik insan ahiretçidir. Ahiretçiden maksadım nedir? Maksadım şudur: Esasında eski Doğulu ve Batılı insanın zihni, tabiatın aşağı şeyleri hakkında, maddî hayat hakkında, iktisadî hayat hakkında ve eşyanın ayrıntıları hakkında düşünmekten ve bütün duygularının bu konulara hasredilmesinden ar eder. Bundan kaçınır. Bunu basit düşünme olarak görür. Bunu fikrî aşağılık sayar. Aslında eski insan, tümel ve soyut konulara, duyuların ötesindeki büyük meselelere ilgisini yöneltmiştir. Karşısında duran ve büyüyen ağacı düşünmek yerine, yerin üstünde ve göğün altında bulunan görünmez varlıkları tanımak ister. İçinde bulunduğu hayatı düzenlemek ve onun üzerinde düşünmek yerine, bunu küçük sayar ve basit düşünme olarak görür ve hep ölümden sonraki hayatla meşgul olur. Hayat hakkında konuşmak yerine daha çok ölüm hakkında konuşur! Maddî meseleler üzerine düşünmek yerine, daha çok soyut meseleler üzerinde düşünür. Dağ, deniz, bitki ve canlıdan, kendinden ve hayatından bahsetmek yerine, tür tanrılarından, ruhlardan, ilginç ve acayip varlıklardan [söz eder]. Karşısında

duran somut konuları ele almak yerine, karşısında bulunmayan meseleler onu hep vesveseye sevk eder. Esasında eski insan, felsefî araştırmalarında bu Aristocu metotla -bunu söyledik- düşünen bir insandır ve esas olarak zihni elinin altındaki somut ve maddî meselelerle ilgilenmeyen ve dünyadan kaçan bir insandır.

Geçmişte maddeci filozof bile yine maddî hayata ve toplumsal hayatı düzenlemeye dair değil, cebre dair, alınyazısına dair, beşerin varlık ve hayatına dair konuşur. Jean Isoulet'nin ifadesiyle, eski insan esas itibariyle hayalcidir. Bu "hayalci insan", hem her zaman var olan ve sürekli genel hakikatlerin içinden çıkmak isteyen hakikatçi insanı kapsar, hem de vehimlere, hurafelere, garip ilimlere, büyücülüğe, cinciliğe ve buna benzer ilimlerle ilgilenen insanları kapsar. Somut olmayana olan bu ilgi, insanın özünde ve fıtratında vardır. Fakat insanın bu özü ve fıtratı öyle bir hale geldi ki düşünsel, mantıksal ve bilimsel ilgisini de maddiyatın dışına, somut hayatın dışına, acil sorun, ihtiyaç ve dertlerinin dışına -o tarafa- yöneltti.

Dolayısıyla bir soyuta, öznelliğe (sübjektivizm) ve mevhum olana yöneliş var, bir de hakikate yöneliş. Bu ikisini, çelişik olmasına rağmen, birbirinin karşısına koyuyorum. Çünkü insanı maddî ve somut hayatından vazgeçiren nedenleri belirtmek istiyorum. Gerçi benim feryatlarımdan biri de, bilimin bugün niçin maddî ve somut meselelerle sınırlı hale geldiği ve niçin insanın hep erişme arzusunda olduğu genel hakikatlere yönelmediğidir. Fakat amacım, insanı toplumsal, bireysel ve maddî hayatının somut meselelerinden uzaklaştıran çeşitli etkenleri göstermek. Çeşitli etkenler var. Birisi insanın hakikatçiliği olup en mukaddes insanî eğilimdir. Biri de bu asil ve mukaddes insanî eğilimin vehimciliğe, hurafeciliğe ve insanın gerçek hayatında işe yaramayan soyut konularla ilgilenmeye kaymasıdır. Fakat ben metodoloji hakkında konuştuğum için bu metodolojinin ve genel ve soyut konular üzerinde bu şekilde düşünmenin, sadece boş mantığın, bu yolla meseleleri ele almanın ve ayrıntılara

dikkat etmeyen sırf aklın [bilimin ilerlemesine ne ölçüde engel olduğunu] göstermek istiyorum. Mesela; insanı nasıl tanımak gerekir? Bu tür insanı ve o tür insanı, laboratuarda, çeşitli deneyimlerde, çeşitli temaslarda, gözlem, deney ve araştırma yoluyla tanımak gerekir; binlerce tür insanı araştırmak ve sonra bir kanuna varmak gerekir. Fakat eski felsefede, eski düşüncede insan konusunda böyle düşünmezlerdi. İnsanı genel kanunları keşfetme şeklinde [incelerlerdi]. "İnsan hayvandır." Niçin? "İradesiyle hareket eder, öyleyse hayvandır." Güzel. Onu diğer hayvanlardan ayıran nedir? Konuşması. "İnsan konuşan hayvandır!" Çok güzel! Bu, insanı incelemeden, insanı araştırmadan ve insanın belki de konuşmaktan üstün olan daha bir sürü nitelik ve yeteneklerini incelemeden insanın bilimsel tanımı oldu. Esas olarak böyle incelemelere ihtiyaç yoktur! Tabiata bakmaksızın, somut hayata bakmaksızın, tabiat nesnelerine bakmaksızın yapılan soyut mantığa dayalı genellemeler yapıla geldi. Düşünce hep bunları araştırmıştır. Hem de örneğini arz ettiğim yolla.

Yeni Çağ, genellemeler, mantık uğraşları, soyut hayaller, tabii ve somut olmayan meselelere eğilmek ve esas olarak hayalde, lojikte, diyalektikte, gerçekliklere dokunmadan öncüller yoluyla sonuca varmak değişip terk edilince başlar. Aristo mantığı örneğini verdiğim şekliyle bir kenara itildi ve Descartes şöyle buyurdu: "Rasez la table." Filozofların ve bilgelerin kitap, yazı ve eserlerinin tamamını masanızın üzerinden süpürün (Artık iyisini kötüsünü ayırmak için tek tek bakmayın, elinizi masanın kenarına koyun ve bir anda sürükleyin ve hepsi dışarı dökülsün!). Bu dört bin dört bin beş yüz yılda bilim ve tabiata ilişkin söylenmiş ne varsa hepsini atın. Hepsi laf salatası. Bu kitabı o kitaptan, o kitabı bu kitaptan derç ettiler. Hep hayal, hep düşünme, hep hayal, hep lafı gezdirme, hep akıl yürütme, hep mantık. Bunları atın. "Rasez la table." Masanızı temizleyin.

Sonra diyorlar: "Peki sonra ne düşünelim? Ne isteyelim? Hangi kitabı okuyalım? Koyun işkembesini gösterip diyor: "Bunu oku-

yun. Bu kitabı okumak lâzım. Okumanız gereken kitap bu. Bundan yeni bir şey çıkarırsınız. “Filan bilge buyurdu” “Filan üstat buyurdu”, “Eskiler buyurdular” (El-fadlu inde'l-kudemâ!). Bırak bu lafları. Kendin düşün, gör, fikir yürüt, dene, araştır, deney yap, sonuca var, bildir. Herkesin ne dediğini kavra. O üstatları asla kafana takma. Yunan filozofları ne demişler, Roma [filozofları] ne demişler, önceki ve sonraki filozoflar ne demişler diye takılma. Sadece düşün. Neyi? Ne somut hayali, ne de onun bunun kitabını. Bilakis eşyayı, tabiatı, somut tabiatı, ayrıntıları düşün. Francis Bacon dedi, bunların hepsi puttur. O “bedihiyyat” ve “usuliyyat” hep puttur. [Şimdi] yeni bir çağ. Bu putları kırın ve gökten (o hayalî düşünceleri kast ediyor) geri dönün. Elinizin altındaki tabiatı araştırın. Tikel kanunlar çıkarın. İnsanlık tarihinin hakikatini ve hayat felsefesini çıkaramazsınız. En azından şu parmak bölümünün öbürüyle nasıl birleştiğini ortaya çıkarın (Bunu çıkar, bu yeni bir şeydir). Toprakta biten bu buğday nasıl çimleniyor, nasıl filizleniyor? (Bu yeni bir şeydir.) Bu su yerin altından nasıl çıkarılabilir? (Bu yeni bir şeydir.) Bu ayrıntılar üst üste [birikti] ve bugünün muazzam bilimini, bugünün büyük medeniyetini oluşturdu.

Dolayısıyla herkes bilir ki Yeni Çağ'da medeniyet, kültür ve bilimin bu hızla ilerlemesiyle birlikte genellemeci yaklaşım ortadan kalktı, genelleme ortadan kalktı, kıyas ortadan kalktı, o tür kuru ve boş mantık ortadan kalktı, genel üzerinde düşünmek ortadan kalktı. Yerine ne geldi? Ayrıntılara bakmak, tabiatı tecrübe etmek, gerçeklere dokunmak, etrafımızdaki meseleler üzerine düşünmek, aklımızın ötesindeki hakikatlerle ilgilenmemek ve insan aklına sığmayan şeylerle insan aklını, zihnini ve tarihini âtıl hale getirmemek. Bu andan itibaren bu iki asırda birden bire baş döndürücü bir keşif ve buluş sıçraması meydana geldi ve zerre ve kâinat hakkındaki keşif ve icatlardan oluşan parlak bir birikim üst üste yığıldı.

Dolayısıyla yeni medeniyet, düşünce yönteminin genellemecilikten ayrıntılara bakışa ve çevredeki somut konularla ilgilen-

meye ve tabiatın nimet ve olguları üzerine düşünmeye dönüşmesine borçludur. Orta Çağ'ın çöküşü ve düşüşü, mevhum konular üzerinde düşünüşün, genellemelerin ve insanın veya en azından bugünün insanının, bu asırların insanının asla ulaşamayacağı Tanrı'nın zatı, ruhun özü ve ahiretin menzil ve dereceleri gibi insan aklının üstündeki hakikatler üzerinde düşünüşün sonucudur. Günümüz insanı hiçbir zaman bu hakikatleri tanıyamaz. Akla sığmaz. Sonucu, sadece ve sadece, ulaşabileceğimiz şeylerden gafil kalmak ve aklın gücünün yetmediği meseleler üzerine kafa yormaktır.

Yunanlılaşmanın İslam Medeniyetine Nüfuzu

Fakat burada şuna çok hayıflanmalıyız: Bu "Helenizasyon[25]", bu genellemecilik ve Allah'ın zatı, ruhun özü, Allah'ın sıfatlarıyla zatı arasındaki bağlantı ve aynı tür menziller, kuru soyut mantık konularında konuşup durmak, tabiattan kaçış, tabiat olaylarından uzak duruş, somut olan her şeyden kaçış, soyut hayallere dalış gibi konulardaki aynı düşünme tarzı, Batı'yı gerileten aynı hastalık, İslam medeniyetini de sardı: Beşinci, dördüncü ve üçüncü asırlarda Abbasilerin (belirttiğim siyasî ve toplumsal çıkar yüzünden) Yunan ve Hint düşüncesini iki taraftan İslam toplumuna sokmaya başlamasından itibaren Kur'ânî görüş, Hint veya Yunan görüşüne dönüştü (Kur'ânî görüş özel bir görüş, özel bir mantık ve özel bir bilimsel eğilim olup bundan söz edeceğim). Kapıyı bir yandan Doğu ve Hint'e, bir taraftan da Yunan ve Roma'ya açtılar. O taraftan -Batı'dan- insan hayatının işine yaramayan konular etrafında dönüp duran felsefî görüş, Yunan kültür ve felsefesiyle tanışma adı altında girdi. Sonra düşünürlerimiz, bilginlerimiz ve dehalarımız, bütün Orta Çağ'ı (bin yıl) inhitata sürükleyen Yunanlaşmacı görüşü İslam medeniyetine, kendi medeniyet, tarih ve kültürümüze soktular. Bu taraftan (Doğu'dan) da Hint ve Doğu görüşü, [yani] ifratçı tasavvufî duygu ve akletmenin, düşünmenin ve hatta gerçek somut haya-

[25] Yani Yunanlılaştırma (Derleyen).

tın mahkûm edildiği ifratçı ve ahiretçi sûfi duygu İslam tasavvufu görüşü adı altında girdi. Böylece tarih boyunca her zamankinden fazla olarak Doğu, İslam medeniyet ve kültürü ve özellikle toplumlarımız ve tarihimiz, özellikle İran, Avrupa Rönesans'ını üçüncü ve ikinci asırlarda Doğu'da gerçekleştirebilecek ve bizim ikinci ve üçüncü asırda İbn Sina ve Ebu Said Ebu'l-Hayr, Hallac vb. -filozof ve arifler- yerine Descartes, Francis Bacon, Kepler ve Galile'miz olacakken medeniyet bin yıl geriye düştü ve Doğu'da bin yıl önce meydana gelmesi gereken, bin yıl sonra Batı'da meydana geldi ve biz geri kaldık.

Kur'an'ın Tümevarımsal, Somut ve Deneysel Metodu

Kur'ânî görüş nedir? Kur'an'ın metodolojisi, bize verdiği emir ve buyruklardan tam olarak bellidir. Sahip olduğum bu az fırsatta maksadımın iki çelişik metot olan Aristo metot (klasik metot) ve modern metottan maksadımın ne olduğunu biliyorsunuz. Kur'an'ın şu buyruklarına bakınız:

"Sana ruhtan soruyorlar[26]: "Bayım, ruh nedir?" diye soruyorlar. Gelip ruhun hakikati ve ruhun özü hakkında altı ay bahsetmek ve "Araz mı yoksa cevher mi, nedir veya kimdir yahut neredendir, ezelî midir, ebedî midir?" bunları anlatmak yerine [şöyle cevap veriyor]: "De ki ruh Rabbimin emrindendir." Ruh, Rabbimin emrindendir, o kadar! Yani? Yani bu sözleri bırak, hayatınla ilgilen. Ne yapayım? "Eşeğine bak[27]." Üzerine bindiğin eşeğine bak, nedir? "Devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı[28]?" deveye bak, nasıl yaratılmış, fizyolojik sistemi nedir, nasıl da çöle uygun yaratılmış, iç düzenekleri nasıl da su, yağ ve gıda depolamaya elverişli yaratılmış, fiziksel bakımdan dizleri,

[26] 17/İsrâ Suresi 85 (Çev.)

[27] 2/Bakara Suresi 259 (Çev.) Bak, yani "observez". "Observe" bir şeye bilimsel olarak dikkatlice bakmak demektir ve bu "ruyet"ten, "basar"dan (bizde bunlar da var) başka bir şeydir. Nitekim Frenkçede de "observe"den başka, "görmek" demek olan fiiller de var. "Observe", bir nesneyi bilimsel gözle araştırmak demektir. "Bakmak", "observe"in tercümesidir (burada "bak"tır).

[28] Kur'an, 88/Gâşiye Suresi 17.

boynu, kuyruğu, tırnağı yarımadaya ve çöl denizlerine nasıl da uygundur. Fizyolojisine bak. "Ve yeryüzünün nasıl yayıldığına...[29]?" Yeryüzünün senin ayağının altında nasıl yayıldığına bak. "Ve göğün naşıl yükseltildiğine...[30]" Şu göğün direksiz olarak nasıl yükseltildiğine bak. Yani yıldızlara bak ve yıldızların peşine düş. Fakat "Filanın yıldızı talihli bir şekilde doğacak mı?" tarzında yıldızlar değil. Çünkü bu esas olarak İslam'da haramdır (gerçi sonra İslam tarihinde de görüldü).

"İnsan yediğine bir baksın."[31] Yiyeceğine bak. Ruhun ne olduğuyla ne işin var?! Şu yediğine bak. Beş bin yıldır yiyorsun ve hâlâ neden yapıldığını bilmiyorsun. Ona bak, neden yapıldığını gör. Yani ruh bilgisi ve ruh felsefesi değil, gıda bilgisi öğren. Sonra ne yediğini anlamazsın!

Bu buyruklar, nasıl bir görüşten ve metottan söz ediyor ve Müslüman'ın bu görüşle bilimsel eğiliminin neye yönelik olması gerektiğini nasıl gösteriyor? Bu söz ve fermanlarla "Rasez la table." (Bütün kâğıtları at, Orta Çağ'ın metafiziğe ilişkin bütün sözlerini at, koyunun işkembesine bak, bu kitabı oku!) diyen Descartes'in sözünün benzerliğini hissetmiyor muyuz? Bu buyruklar ondan önce bu açıklıkta bu kadar tekrarlanmış!

Daha ilginci: Günümüz bilimlerinde tabii bilimlerin metodu deneyseldir, "observation"dur. Fakat insanî bilimlerin metodu hep "observation" değildir. Özellikle tarih. Çünkü asrımızın Emery Neff ve Poincaré vb. gibi büyük bilim adamları ve filozofları, esasında tarihi sanat sayarlar, tarihi edebiyatın bir parçası olarak görürler ve gerçek bilimler ve mantıksal bilimler arasında saymazlar. Oysa tarih hakkında da Kur'an, doğrudan "observation" metoduna, doğrudan tecrübe metoduna ve evden ve kütüphaneden halkın içine gitme, tabiatın içinde gezinme ve araştırmaya inanır. Hatta şöyle buyurur: "Yeryüzünde gezip

[29] 88/Gâşiye Suresi 20 (Çev.)

[30] 88/Gâşiye Suresi 18 (Çev.)

[31] 80/Abese Suresi 24 (Çev.)

dolaşın...[32]" "De ki yeryüzünde gezip dolaşın...[33]" (İki şekilde gelmiş, biraz farklılıkla): Yeryüzünde gezin. Roma'nın nasıl olduğunu, İtalya ve Yunan'ın nasıl olduğunu kitaplarda okuyun. Bunları yakından tecrübe edip ezberleyin! Gidip yeryüzünde dolaşın, yani bilimsel olarak göç edin. Durkheim'a, senin geri kalmış ülkelerin ve ilkel toplumların toplumbilimi hakkında konuşmaya hakkın yok, sen Sorbonne kütüphanesinden çıkmadın ki, diye saldırıyor ve diyor ki ilkel kavimlerin toplumbilimi hakkında ancak gidip bedevi kavimlerin içinde dolaşan ve yaşayan konuşabilir. Doğrusu da budur! Gidip orada yaşayan Lévy-Bruhl'un hakkı vardır, Spencer'ın hakkı vardır.

Kur'an, tarih hakkında şöyle der: Yeryüzünü dolaşın ve yıkılmış olan geçmiş milletleri görün. Burada tarih metodunu belirtiyor. Burada tarihin hedefini de söylüyor: Bilgimizin artması, geçmişimizden haberdar olmamız ve iftiharlarımızı tanımamız için değil. Hayır! Ancak şunu görmek için: "Sonra kötülük yapanların akıbeti böyle oldu...[34]" Kötülük yapan milletlerin alınyazısı böyleydi. Yani hem kütüphane köşesinde düşünüp akıl yürütmekle ve onun bunun kitabını okumakla değil, bilimsel göç ve yeryüzünde dolaşmakla gerçekleştirilmesi gereken tarih biliminin metodunu gösteriyor, hem de bu görüşle tarihin insanlığın ve toplumun bugünü ve geleceği için sonucu olmalıdır. Yani kötülük edip yok olan geçmiş toplumlar ve medeniyetlerin halinden ibret alıp kanun keşfedelim ve tarihten keşfettiğimiz o kanunlardan geleceğimizi yapalım. Bu kitabın tamamında tekrarlanan bu buyruklar, sadece düşünmeye dair buyruklar değil, aynı zamanda tabiatı seyretmeye ve görmeye de yönelik buyruklardır. Bu, Lucretius'un dediği mevhum ve genel tabiat mı? Hayır! Locke'ın söylediği ve Darwin'in tabiat görüngü ve fenomenleri, tabii ...* ve tabiatın tikelleri dediği tabiat.

32 3/Âl-i İmran Suresi 137 (Çev.)

33 6/En'am Suresi 11 (Çev.)

34 30/Rum Suresi 10 (Çev.)

Kur'an Surelerinin Tasnifi

Ben bir ara sınıfta bir saat ayrıntılı çalışma yaptım ve bu sonuçlara ulaştım. Sadece -çünkü fırsat yok, orada da fırsat yoktu- bu sonuçları burada okuyacağım. Böylece bizim ne olduğunu bilmediğimiz bu kitapta[35] metodun hem "büyük âlim" olmayan benim gibi cahil bir insanın, hem de hiçbiri bu bölümde okumamış olan öğrencilerimin, bazen büyük dehaların ve büyük bilginlerin ulaşamadıkları hakikate ulaştırabileceğini (çünkü metot var) göstermiş olacağım.

Bir esas şudur: Şiir dîvanı, hikâye kitabı ve bilimsel kitap gibi her kitapta yazar veya şairin kitabın bölümleri için seçtiği isimler, yazarın neye eğilimli olduğunu gösterir. Mesela bir şair, söylediği şiirlerin ismini "Ah", "Of", "Gözleri", "Saçları" vs. koymuşsa eğiliminin aşk olduğu anlaşılır. Mesela "Sabah", "Deniz", "Gündoğumu" "Ufuk", "Yaprak" vs. koymuşsa eğilimi tabiattır. Başka isimler koymuşsa mesela, toplumcudur. Şiir kitabına, bölümlere ve şiirlere koyduğu isimlerden ilk bakışta yazarın eğilimini tespit etmek mümkündür. Kur'an 113 suredir.[36] Her sure için ad konulmuştur. Bazı surelerin iki ismi olduğu için iki ismine de itibar ediyoruz (çünkü iki isim de seçilmiştir). Bu şekilde 116, 117 isim oluyor. Bu 117 kelimeyi anlamlarıyla birlikte tahtaya yazıyorum. Mesela Bakara: İnek. Nahl: Balarısı, Neml: Karınca. Bunların isimlerini yazıyorum. Yazdığım bu isimleri konularına göre tasnif ediyorum. Örneğin daha çok insan hayatıyla ilgili olan kelimeler, "İnsan kategorisi" (insanla ilgili olanlar), dağ, karınca, gök gürültüsü, balarısı, inek vs. gibi tabiat görüngüleriyle ilgili olanları, tabiat görüngüleri olarak bir yere yazıyorum. Yûsuf, Hûd, Rûm gibi tarihle ilgili olanları bir

[35] Çünkü inandıklarımızın ne olduğunu bilmiyoruz. Onu evimizde bize sadece bereket getiren dinî bir kitap olarak görüyoruz. Sırf aydın olduğumuz için karşı olduğumuz ve inanmadığımız şeylerin içinde ne olduğunu ne biliyoruz?! Biz karşıyız, çünkü aydınız! Bu iki kutba ayrılıyoruz!

[36] Kur'an aslında 114 suredir. Şeriatî'nin kasten mi, dil sürçmesiyle mi 113 dediğini, yoksa baskı aşamasında mı yanlışlık yapıldığını bilmiyoruz. (Çev).

yere yazıyorum. Hüküm, ibadet ve kanunlarla ilgili olanları da bir yere yazıyorum. Ahzâb ve Müminûn gibi siyasî konularla ilgili olanları da başka bir yere yazıyorum. Hac gibi ibadetlerle ilgili olanları başka bir yere yazıyorum. Bu listeyi hazırlıyorum. Sonra elde edilen sonuçlar çok ilginç olup tabiatçı ve nesnel metot[37] dediğim Kur'an metodunun nesnel eğilimini tam olarak gösteriyor: 60 kelimeden fazlası insan inancı ve düşünme tarzı hakkında olup bu kitapta üzerinde en fazla durulan şey, insan düşüncesinin doğru olması gerektiğidir. Hemen bunun ardından en çok seçilen isimler, tabiat görüngüleriyle ilgilidir (36'dan fazla). Bu şekilde aşağı iner ve sonunda, herkesin -hatta bu eğilimi bilen benim bile- tahmin ettiğimin tersine, hükümlerle ilgili ismin iki, ibadetlerle ilgili olanın da iki olduğunu görürüz. Bu oranda.

Bu, İslam'ın din olarak üç temele dayandığını gösteriyor[38]: Kitap, terazi, demir.

Kitap: Düşünce, ideoloji, kültür, ilim ve imanın tezahür ve sembolü.

Demir: Gücün -askerî gücün, maddî gücün, iktisadî gücün, teknik gücün, insanın tabiat karşısındaki gücünün- sembolü.

Terazi: Yani eşitlik ve adalet.

Bu, ekolün üç sembolüdür; bakın, düşünün ve hayal edin: Zihninizde ideal insan toplumunun bu üç esastan başka bir esasa ihtiyacı olduğunu tasavvur edebilir misiniz? Kitap-terazi-demir.

İnsanlık her zaman bunların birinden veya ikisinden veya üçünden yoksun olmanın sıkıntısını çekmiştir. Her zaman! Ben, insanın her zaman kurmayı arzu ettiği hayal şehrin, cen-

[37] Gerçi maddî değildir, dindir ve maneviyata dayanan dindir, ideali maneviyattır, ama metodu nesneldir, objektiftir, tabiatçıdır ve her zaman tabiat nesnelerinin "gözlemlenmesi"dir, başka bir şey değil.

[38] Ne yazık ki bunu açmaya fırsatım yok.

netin ve yeryüzü cennetinin -ideal toplumun- bu üç esasın yetkinlik derecesinde bulunduğu toplum olduğunu düşünüyorum. Bu ekol ve bu din, ne mutlu ki tamamı elimizde bulunan kitaba dayanır. Bilimsel metodumuz olursa her evde bulunan bu meçhul kitabı tanıyabiliriz. Öyle bir kitap ki mükerrer ve ısrarcı buyruklarına dayanan bilim metodolojisi, görüşü ve takipçilerinin düşüncesi, insanın hayal ve aklının asla erişemeyeceği ve binlerce yıl insanlığı sınırlayıp durduran soyut meseleleri bir yana bırakmak, somut meseleleri ve tabiat unsurlarını düşünmek ve somut nesnelere "observasyon" ve bakmaktır. Yani tamamen gerçekçi ve realist bir yaklaşım. Yani bugünkü medeniyeti son iki asırda oluşturan ve eğer tarihte Yunanlaşmacılık olmasaydı, sûfileşme olmasaydı ve düşünürlerimiz bu buyruklara uysalardı bizim Rönesans'a on asır önce sahip olmamızı sağlayacak yöneliş ve metot!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RÖNESANS'IN İKTİSADÎ KÖKLERİ

... Konuşma için uygun olan, salonu canlandıran ve dinleyiciyi keyiflendiren konular seçilir. Bilim, araştırma ve öğretim boyutu bulunan konularsa ders için seçilir.

Fakat ben hatip olmadığım ve sizin de şanınız, bir sıcaklık, bir duygu ve dinî bir ilhamdan başka genellikle ele bir şey geçmeyen geleneksel toplantılara ihtiyaç duymanın kesinlikle üstünde olduğu için, konuşmamın yoruculuğundan dolayı önceden özür diliyorum. Sözlerim karmaşık veya en azından yorucu, bıktırıcı olursa özür dilerim. Mesele şu: Bizim daha ziyade araştırmaya dayalı çalışmaya, daha çok da samimi düşünmeye ve sadıkça anlamaya ihtiyacımız var. Bu yüzden konuşmam yorucu olursa tahammül buyurmalısınız.

İfademdeki bu yetersizliğe rağmen, bu konuda hissettiklerimi anlatabilirim -elbette sizin dikkat ve firasetinizin yardımıyla.

"Biz" dediğimde, muhtelif söyleyişlere ve muhtelif algılara göre muhtelif anlamları vardır ve ben bütün anlamlarını dikkate alarak "biz" diyorum. "Biz" dediğim zaman bazen Batılılar karşısında biz Doğulular anlamındadır. Bazen "biz" dediğimde -daha özel anlamıyla- Orta Çağ'da büyük bir evrensel medeniyete sahip olan ve şimdi Batı'ya ait evrensel medeniyetin etkisi altında bulunan Asya ve Afrika'daki İslam toplumu anlamındadır. Bazen de "biz" dediğimde kendi millî toplumumuz ve şu anki kültürümüz demek istiyorum. Dolayısıyla ben bu "biz"i her üç anlamda da kullanıyorum. Çünkü üç anlamda, yani biz Doğulular, biz Müslümanlar ve biz İranlılar olarak, bir medeniyet anlamında ve bir kültür anlamında Batı karşısında yer aldık ve biz Doğulular, biz Müslümanlar ve biz İranlılar, geçmişte onların kültür ve medeniyet bakımından hiçbir misyonlarının, hiçbir varlıklarının ve tezahürlerinin bulunmadığı Orta Çağ'da en büyük insanî, medenî ve maddî güçleri ortaya koyduk.

Şimdiyse onlar felsefe diliyle, tarih felsefesi diliyle, insanbilim yoluyla, dilbilim yoluyla ve hatta coğrafya ve tarih yoluyla kendilerini biz İranlılar, biz Doğulular ve biz Müslümanlar karşı-

sında kültür kurucu ve medeniyet kurucu bir ırk olarak tanıtmaya çabalıyorlar. İlkokuldan itibaren çocuklarına, lisede bilimsel teoriler adına, üniversitede yeni bilimsel araştırmalar adına, Batı ırkının ve Batı ülkesinin medeniyet, kültür kurmak, büyük insanî ve teknik anlamlar yaratmak ve karmaşık kurumları idare etmek, teknokrasi, bürokrasi ve büyük imparatorluklar için var olduğunu öğretiyorlar. İster istemez biz de onların liderliğinde çalışmak ve onların ürettiklerini tüketmek için yaratılmış olmakla itham ediliyoruz. Bu, Siegfried'in söylediğinin tam olarak aynısıdır: "Tabiat, Doğu ırkını işçi ırk olarak yaratmıştır. İşçiye işverenden daha çok ihtiyaç duyulur, şu anlamda ki beş ya da altı işverenin belirlediği, idare ettiği ve önderlik ettiği hedefler için beş bin, yirmi bin ameleye ihtiyaç vardır.

Dolayısıyla insan sosyolojisi açısından üreme Avrupa'da bir veya birden az iken Doğu ırklarının üremesi iki buçuk ila beştir. Bu şu anlama gelir: Tabiat amele olmak ve tüketmek için "Doğu ırkı" adında bir ırk yaratırken iş buyurmak, yönetmek, planlamak ve düşünmek için "Batı ırkı" adında bir ırk yaratır.

Batılı Teorilerdeki Irkçı Damarlar

Yüzde yüz bilimsel teoriler, Avrupa'da tıp, kimya, psikoloji ve biyoloji laboratuarlarında gerçekleştirilen tamamen teknik ve uzmanlığa dayalı araştırmalar ve "tarih felsefesi" adına, "ırkçılık" adına, "kültürel antropoloji" adına, "etnoloji" adına, "toplumbilim" adına Avrupa'da ide ve ekoller konusunda -bütün bu teoriler konusunda- uyanık olunması gerektiğini bir öğretmen olarak arz etmek istiyorum. Çünkü ırkçılığa, Batıcılığa veya kültürel ve düşünsel faşizme ait açık veya gizli damarlar vardır. En tehlikelisi gizlidir; çünkü açık olan anlaşılabilir.

İşte bu gizli teoriler, bilim adına medeniyet ve kültürü Batı'ya ve kuzey ırkına münhasır kılmaya ve Doğuluyu kültür ve medenî asalet yoksunu veya onların anladığı biçimde sadece bilgelik, tasavvuf ve din üreten bir ırk olarak adlandırmaya çabalar.

Niçin? Çünkü Doğu'ya karşı askerî ve teknik üstünlükten kaynaklanan kendi kültürel, iktisadî ve medenî üstünlüklerini bilim adına açıklamak isterler. İşte bu teoriler, ne yazık ki bizim samimi ve sadık yazar, mütercim ve araştırmacılarımız tarafından, tabii bilimler ve matematik bilimler adına tekrarlanmaktadır.

Bu yüzden -hesapları ayrı olan istisnalar ve bağımsız şahsiyetler hariç- Avrupa'da temel alınan husus ve genel olarak eğitim ve öğretimin genel yapısı ile bütün bilimsel teorilerde ve felsefe, insanbilim ve hatta fizyolojiye ilişkin teorilerin çoğunda mevcut durum budur. Tarihte, tarih felsefesinde Batı'nın bu tekelci ruhu ve Batı'nın Doğu'ya üstünlük duygusu vardır. Bu yüzden aldanmamak ve hedefi Doğu'yu aşağılamak, hedefi Doğu'yu kendi kendinin zayıflığına, gevşekliğine, zilletine ve insanî bakımdan yetersizliğine inandırmak olan pis ırkçı görüşlerin bedava reklamını yapmamak için Avrupalının en temiz ve en samimi sözlerini bile kuşku ve tereddütle algılamalıdır.

Esas ve temel olan şu ki bilim tarihindeki her dal -istisnalar dışında- felsefeden tutun ev yönetimine ve insanlık tarihine kadar insana ait çeşitli fikir alanları: sanat, bilim, felsefe, toplumsal meseleler, insanbilim, hukuk, siyaset, milattan önce 5, 6 ve 7. asırların eski Yunan'ından itibaren -bütün bilim dalları-başlar ve şimdiki Fransa'ya, şimdiki İtalya'ya, çağdaş İspanya'ya, şimdiki Batı Avrupa'ya sıçrar. Biz kenarda sürekli olarak bilim, medeniyet ve kültürün insanlık tarihindeki temel akımlarının seyircisi ve tanığıydık. Biz her zaman tarihin kenar semtinde yaşıyorduk, bizden hep dipnotta söz ediliyordu. Bir çaba göstermişsek tarih, medeniyet ve kültürün bazı dönemlerinde dünyaya birtakım dehalar sunmuşsak, bu kültür, medeniyet ve dehalar, dinî ekoller bile, eski Yunan ve Roma'nın felsefî ve bilimsel ekollerinin etkisi altında olmuştur.

Dolayısıyla bizim tarihte hiçbir şeyimiz yoktu veya bir şeyimiz olduysa bile Yunanlı veya Romalının ürettiği lokma ve sofraları geviş getirmekti. Avrupalının kendi zihninde taşıdığı temel

tasarı budur ve çocukluktan itibaren ilkokul öğrencilerini bu düşünme tarzına göre yetiştirirler.

Bugünkü Fransa okullarında İran-Yunan savaşını okutmak istediklerinde, asla İran-Yunan savaşı demezler, bilakis Yunan ile barbarların savaşı derler. Söz konusu olan vahşilikle medeniyetin savaşıdır. Orada Yunan yenilgiye uğrayıp İran galip geldiyse vahşilik ve barbarlık medeniyet ve kültüre galip gelmişti. Ne mutlu ki Yunan galip geldi de kültür ve medeniyet sonsuza dek kurtuldu! Bu sözü, İran büyük bir güçken, bir dünya medeniyet ve toplumu kurmuşken, siyasî, askerî ve fikrî bir kudretken söylüyorlar.

Böyle dönemlerde bize barbar diyorlar. Batı Avrupa'nın Doğu'nun kültürel sömürgesi olduğu ve Pisagor ve Eflatun'un Doğu'ya gelmekle, orada geometri ve felsefe okumakla övündükleri, Eflatun'un Doğu irfan ve idealizmini Batı'daki akılcı akıma taşımakla övündüğü bir dönemde -işte böyle bir dönemde- Doğu barbar diye, kendileriyse tek medeniyet kurucu ırk olarak tanıtılıyor ve kendi kendilerine bu açıklıkta öğretiyorlar. Bilimsel tezyinat ve süslemeler içinde ideolojilerini, felsefî teorilerini, insanbilim ve toplumbilim teorilerini bize yutturuyorlar. Ne yazık ki biz hâlâ istisnalar dışında müstakil ayırt etme gücünü elde edemedik. Biz hâlâ acemi insanların malları ve kumaşları vitrinlerden, markalardan seçmeleri gibi fikir ve görüşlerin sağlıklı olup olmadıklarını üretim yerine bakarak belirliyoruz. Bu yüzden teoriler Batı'dan gelmişse, o teoriler, herkes için büyük bir hediye ve getiren için daha büyük bir iftihardır. Eğer bizim kendi kültürümüzden çıkmış bir şeyse bir mezarı eşelemişizdir, kokmuş bir iş yapmışızdır ve yine geçmiş meselelerimizi geviş getirmişizdir.

Abdurrahman Bedevî, *En-Neze'âtu'l-İnsâniyye ve'l-Vucûdiyye fi'l-İrfân* adlı bir kitap yazmış. Bu kitap bana zihnimde oldukça gelişen bir fikir verdi. O fikir şudur ki Heidegger'in egzistansiyalizmi ve Jaspers'in ve sonunda da Sartre'ın varoluşçuluğu şundan ibarettir: İki bin beş yüz yıldan beri Doğu tasavvuf ve

irfanında var olan varlığa ilişkin ide, anlam ve duygular çok acemi bir şekilde tekrar dile getirilmektedir. Tarih boyunca medeniyet ve kültürümüz tasavvur edilemez bir gelişme göstermiş olup şimdi onlar eliyle yeniden ortaya konulmaktadır.

Avrupalı egzistansiyalist, Doğu'da var olan egzistansiyalizmi, biz Doğuluların Avrupa medeniyet ve kültürünü anladığı kadar anlamaktadır. Fakat biz, egzistansiyalizmin bugün Doğu ülkelerinde tercüme edilip tekrarlanan iptidai terimlerinin bile sanki Batılı dehaların en son ürettikleri ürünlermiş gibi anlaşıldığını, tercüme edildiğini ve dile getirildiğini görüyoruz. Sanki bizim tek çabamız bunları anlama yolunda olmalıdır; onların iyisini kötüsünü seçip düzeltmek gibi bir fuzulilik etmemeliyiz. Oysa bu idelerin çoğu büyük Doğu medeniyet ve kültüründen gelmektedir. Bunu ırkî böbürlenme veya aşırı ırkçılık olarak söylemiyorum. Çünkü hiçbir şekilde böyle bir duygum yok. Sadece tarihî bir gerçeklik olarak söylüyorum bunu. Okuyup takip ettiğim ve anladığım kadarıyla "elmas" kelimesinin kaderinde de bu ide vardır.

Bu "elmas" kelimesinin ilk hali "mas"mış. Sonra Arapçaya geçmiş ve ona Arapça "el" takısı eklenmiş, olmuş "elmas". Sonra biz unutmuşuz. Bir süre sonra İslamî dönemde kültürü Arapçadan aldık. Arapçadan Farsçaya giren kelimeler arasında kullandığımız "elmas" da var. Sonra İran gelişmiş, İslam medeniyeti İran'a geçmiş ve İran'da tekâmül göstermiş. Araplar, kendilerine ait olan ve kaynağı orada olan şeyi tanımamışlar ve İslamî gelişimde İran'a ayak uyduramamışlar. Sonra İslam medeniyet ve kültürünün etkisinde kalmışlar ve kelimeler buradan oraya gitmiş ve sonra tekrar Araplar onu tanımamışlar ve şimdi "el-elmas" diyorlar!

Bazılarının gücü vardır, zekâsı vardır, firaseti vardır, ilmi vardır, serveti vardır, her şeyi vardır. Dünyada bunlara sahip olan herkes, iman da üretir, nesil de üretir, inanç da üretir. Cahilce bencilliklerden [kaynaklanan] böyle bilimsel ideleri, böyle ırksal görüşleri insanî bilimlerle bezeyerek dünyanın önüne sürüyor-

lar. Bilimsel prestijleri de olduğu için bizleri bütünüyle sarsıp kendimize olan inancımızı kaybetmemize yol açıyorlar. [Öyle ki] en büyük övüncümüz bu büyük fikir akımıyla temasta olmaktır ([Oysa] bu teorilere baktığımızda ırkçılığın en kötü duygu ve eğilimlerini barındırdığını görüyoruz). Sonra biz bunları en üstün, en belirgin ve en kesin bilgi olarak tekrarlıyoruz ve bu bizim genel inancımız olup çıkıyor. Sonra bu, sadece öğrenilmesi, araştırılması ve tebliğ edilmesi gereken apaçık bilimsel ve tarihsel bir esas haline geliyor.

O büyük yalanlardan biri Rönesans'tır.

15. ve 16. asırlarda Avrupa sarsılır. Orta Çağ'ın yaklaşık bin yıl süren geri, karanlık, kapalı ve durağan dönemi Avrupa'da sona erer ve yeni dehalar ortaya çıkıp Orta Çağ'ın düşünce ve kalem sahiplerini ve sanatçılarını yok ederler. Kilisenin akla ve hayata tasallutunu ortadan kaldırırlar ve ardından günümüz Avrupa'sı başlar. Şu anki muazzam kültür, medeniyet ve iktisadî gücün ve büyük tekniğin temelleri atılır.

Bu sarsıntı neydi? Toplumbilim, tarih ve felsefe açısından bunun temel nedeni veya temel nedenleri neydi?

Genel yargı bunun Rönesans olduğu yolundadır. Yani bir anda düzeldi. Tıpkı Baba Tâhir Uryan gibi: "Dün gece bir şey anlamadım; akılsız ve şuursuz bir adamdım. Havuza girdim çıktım, bir anda eski ve yeni bütün ilimler içimden taşmaya başladı!" Bu havuzun nasıl bir havuz olduğu belli değil!

"Rönesans" adında böyle bir "Baba Tâhir" havuzu yaptılar. Bir anda 14. asrın sonlarından itibaren, 15 ve 16. asırda felsefe, sanat ve edebiyatta birkaç kişi oturup dedi ki bu Orta Çağ kötü; aklın kayıt altında olması, papalık düzeninin bilimsel araştırmalara, düşünceye, hayata ve sanata egemenliği sanatın ve aklın gerileme sebebidir; tekniğin, maddî hayatın ve maddî gücün yok olma etkenidir. "Peki, ne yapalım?" Birlikte karar verdiler, "Eski Yunan'a dönelim; Sokrat, Eflatun, Aristo ve Lucretius gibi dönelim o döneme. Sonra döndüler o döneme. Birlikte karar

verdiler, halka da söylediler. Sonra başladılar. Sonra da bugünkü Avrupa meydana geldi!

Tuhaftır ki onlar bilimsel meselelerde bize, fikir konularının, ideoloji konularının, toplumsal gelişmelerin, itikadî değişimlerin toplumun alt yapısının sonucu olduğunu öğretiyorlar. Bize bir çırpıda, temeli olmadan birkaç dahi ve sanatçının, birkaç düşünür yazarın kararıyla, eski zamanki gibi bir zamanda ve toplumun alt yapısı durumundaki toplumsal ve iktisadî sisteminde bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmeden, entelektüel ve aydın adı altında bir azınlığın gelip fikrî bir hareket oluşturması, sonra da bu hareketin kök salıp toplumun bir anda değişmesi söz konusu değildir, diye öğretiyorlar.

Onlar bunu bize öğretiyorlar, ama Rönesans bu bilimsel kaideden ayrıdır! Toplumsal ve tarihî kökeni olmadan, Roger Bacon, Galilei ve Kopernikus, felsefede, bilimsel araştırmalarda, resimde ve müzikte bin yıl geriye gitmeye ve eski Yunan ve Roma'yı taklit etmeye bir anda birlikte karar verdiler. Sonra bunu uygulayıp kurtuldular!

Üç asır içinde böyle güçlü, görkemli, zengin ve yetkin bir kültür ve medeniyet meydana geldi. Bin yıl sonra Avrupa yerinde çakılıp kaldı. Bunlar karar alıp fikir değiştirerek eski Yunan'ı takip edince bugünkü Avrupa meydana geldi! Dolayısıyla Batı'nın ilk önce eski Yunan'ı vardı, parlak ve muazzam Roma'sı -Sezar imparatorluğu- vardı ve medeniyet, kültür, felsefe ve sanat zirvedeydi de bunlar kültür, medeniyet ve sanat yaptılar.

Mesih adında, Doğu'nun armağanı olan Doğulu bir fikir Doğu'dan, Batı'nın tarihî hareket ve tekâmül cereyanına dahil oldu. Doğulu fikir, tekâmüle, hareketliliğe, maddî güce, servete ve teknik hayata aykırıdır. Doğu, fikrî bakımdan Batı'ya galebe çaldı. Batı durdu; bin yıl öyle kaldı. Hıristiyanlığın Batı'ya hâkim olduğu dördüncü ve beşinci asırdan, Konstantin döneminden itibaren Yunan yok oldu, Roma yok oldu, Orta Çağ başladı. Karanlık, taşlaşma, durağanlık, münzevilik ve hayattan

bıkkınlık başladı. Doğuculuk başladı. Bin yıl duraklama. Sonra 15. asırda bu bilginler Doğuculuktan kurtulmaya karar verdiler, kendilerine, yaşadıkları altın çağa döndüler. Bu kararı aldılar. Halk da arkalarından gitti. Doğu'yu dinî düşünme tarzıyla birlikte bir yana bıraktılar. Yunan ve Roma'yı takip ettiler. Tekrardan bugünkü büyük medeniyete sahip oldular.

Olayın dışyüzünün doğru olduğunu görüyoruz. Akıl yürütme güçlü. Tarihî gerçeklik, mevcut ve gözle görülür gerçeklik, bu akıl yürütmeyle örtüşüyor. En büyük bilginler, tarihçiler ve araştırmacılar diyorlar, biz de diyoruz.

Şimdi Avrupa'da var olan, Avrupa'nın iftiharı olan ve toplumbilimcilerin çoğunluğunun ittifak ettiği bilimsel metotla -işte bu metotla- Rönesans dönemini tahlil edelim. Bakalım, acaba gerçekten Batı'nın uyanış, hareket ve tekâmülünde Rönesans mı etkili olmuş, yoksa başka etken veya etkenler mi etkili olmuş?

Toplumsal ve iktisadî bir alt yapı, toplumdaki sınıfsal ve toplumsal ilişkiler bakımından değişmedikçe, fikir, ideoloji ve görüşte değişim meydana gelmez yahut gelse bile kökleşmez, fikrini esas alalım. Buna göre, Orta Çağ'ın bitip parlak Yeni Çağ'ın başlayıp Avrupa'nın uyandığı, titreyip kendine geldiği ve hareket ettiği (Rönesans) 14, 15 ve 16. asırlarda, düşünsel olmayan bir etkenin, Avrupa düşüncesindeki değişimin en temel ve en güçlü etkeni olan toplumsal bir etkenin arayışında olmak lazım. Avrupa tarihinin Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a evrilmesine neden olan o etken nedir? Bu tam anlamıyla toplumbilimsel bir metottur. Doğuculuk, Batıcılık, benmerkezcilik ve bencillik meselesi söz konusu değildir.

Bir hocamız vardı, ders anlatacağı zaman birbiriyle hiç bağlantısı olmayan ve anlatmayı planladığı konuyla da ilgisi bulunmayan birkaç konuyu ele alırken şöyle derdi: "Mukaddimetun bî rabtatun ûlâ". İkincisine sıra gelince de şöyle derdi: "Mukaddimetun bî rabtatun sânî". Üçüncüsünde derdi, "Mukaddimetun bî rabtatun sâlise". Sonra "Rabia", "Hâmisa"

vs[39]. Sonra da konuya girerdi. Konunun içinde bu girişler kullanılırdı ve sonra alakasız olmadığı anlaşılırdı! Metinde kullandığımız terimlerin açıklık kazanması için o "birinci ve ikinci alakasız girişler" olarak, bu terimleri açıklayalım, ki bunlar yeni terimler değil (ben muhterem hocalardan çok özür dileyerek, benim daha rahat konuşabilmem ve daha yeni kavramların açıklanabilmesi için bir ders ortamı olarak algılamanızı sadece rica ediyorum).

Birkaç Terimin Açıklanması

Bu terimler, herkesin dilinde olan yaygın terimlerdir. Fakat iki nedenle bunları iki aşamada zikretmeyi gerekli görüyorum. Birinci neden, bunların bilinen Farsça sözlüklerde net ve doğru olarak bulunmamasıdır. Daha ziyade jurnalistik boyutları olup müphem ve eksiktir. Bunların akademik ve bilimsel anlamları tam olarak yaygınlaşmamıştır, sebebi de bellidir. İkinci neden de şudur ki bu terimlerin bazılarında verdiğim anlamların ister istemez özel bir noktasını ifade edip ona vurgu yapıyorum ve bu ince anlam farkı ile ifademe başlıyorum.

Bu terimlerden biri "Orta Çağ", biri "Rönesans", biri "burjuvazi", biri "feodalizm", biri "toplumsal dönüşüm etkeni"dir. [Aynı şekilde] "Katolisizm" (Katolik ekolü), "Protestanizm" (Katolik karşıtı Hıristiyan ekolü), "açık ekonomi ve kapalı ekonomi, açık toplum ve kapalı toplum". Bir başkası da "dünyagörüşü".

Pekâlâ. Orta Çağ adının verilmesi, Batı'nın istemesi yüzündendir. Yani sadece ve sadece Batı'nın isteğidir. Bu terim Farsçada kullanılınca, sadece anlamsız olmuyor, aynı zamanda zıt anlam da veriyor. Çünkü Orta Çağ, Batı'da karanlık ve durma anlamındadır. Fakat aynı dönem Doğu kültürünün azamet, kudret ve görkem dönemidir. Orta Çağ, bizim hicrî 4, 5, 6 ve 7. asırlarımızdır. Biliyoruz ki 3. asrın sonlarıyla 4. asrın başları, İslam

[39] Arapça-Farsça karışık olarak şaka yollu kullanılmış ibarelerdir. Sırasıyla, "Birinci Alakasız Giriş", "İkinci Alakasız Giriş", "Üçüncü Alakasız Giriş" (Çev.) .

medeniyetinin Batı'da ve Doğu'da Endülüs'ten Belh'e kadar tam zirve noktasıdır. Fakat Orta Çağ, Batı tarihinin terimidir.

[Batı'da] üç dönem vardır: Birincisi, eski Yunan ve Roma altın çağıdır. Niçin altın? Çünkü Yunan, felsefe ve kültür bakımından zirvededir; Sokrat ve Eflatun dönemidir. Roma'da Sezar'ın imparatorluk dönemidir; büyük İran'ın tek askerî ve medeni rakibi. Dolayısıyla Avrupa'da Eski Çağ, yani "antikite" dediğimiz zaman, göz önünde bulundurulan, Batı'nın kültürel, askerî, maddî ve manevî kudret, azamet ve görkem çağıdır (sonra Hıristiyanlık başlar).

Bu dönem, dinin düşünceye egemen olmadığı dönemdir. Dinî açıdan düşünce özgürlüğü, sanat özgürlüğü ve sanatsal bilinç vardır. Merkezi Atina olan Yunan'da hayatın bütün alanlarında "kilise" adında özel bir dinî sistem musallat değildir. Gelişme vardır.

Sonra Hıristiyanlık gelir. Dördüncü asırda, 333 yılında Hıristiyanlık resmî din ilan edilir. Beşinci asırda Hıristiyanlık, devletin yani imparatorluğun resmî dini olur. Yani diğer dinler yok olmak durumundadır. Buradan Orta Çağ başlar. Orta Çağ bin yıl sürer.

Sonra Rönesans başlar. Rönesans 15. asırdan itibaren hesap edilir. Konstantiniye'nin Müslümanlar eliyle fethedildiği 1453'de Konstantiniyye -şimdiki İslambol- Orta Çağ'ın kültürel ve dinî merkezidir. Bu din ve kilise gücü dünya aklının düşünce, kültür ve aklına hükmettiği için Batı dünyası, bu merkezin Müslümanlar eliyle yıkılışını düşüncenin, felsefenin ve çeşitli mezhep ve ekollerin kurtuluş ve özgürlük sebebi olarak görür. Yeni Çağ başlar. 15. asrın ikinci yarısından şimdiye kadar Yeni Çağ'dır. Yeni Çağ Eski Çağ'a benzer. Çünkü dinin zihinlere, fikirlere ve toplumsal hayata tasallutu yoktur; din kenardadır, ama toplumun başında değildir. Orta Çağ'ı Yeni Çağ'a dönüştüren etken Rönesans'tır.

Orta Çağ'ın Özellikleri

1- İktisadî ve toplumsal düzeni feodalitedir.

2- Siyasî düzeni, papanın münhasıran herkese egemenliğidir.

3- Orta Çağ'da milliyet yoktur.

4- Siyasî adem-i merkeziyet, yani Hıristiyan ümmetinde siyasî veya millî hükümet adında bir merkez yoktur. Yunan döneminde millî hükümet vardı, Roma döneminde merkezî siyasî hükümet vardı ve dinden ayrıydı. Fakat Orta Çağ'da siyasî merkezîlik yoktur. Niçin? Çünkü papa Tanrı'nın temsilcisidir. Tanrı olunca da başka kimsenin halka hükümet etme hakkı yoktur. Tanrı'nın kendisi de aşağı gelmediği için papayı göndermiştir; o, Tanrı'nın koyunları üzerinde temsilcidir. O, çobandır ve yeryüzünde otlatmalıdır. Çünkü sonra sütlerini sağacak, yünlerini eğirecektir. Siyasî merkezîlik yoktur, fakat dinî merkezîlik vardır. Yani siyasî rejimin örfi düzeni açısından belirli bir merkez yoktur. Her kabile, her ülke bir feodalin yönetimi altında siyasî olarak yaşar. Fransız milleti İtalyan milleti, İngiliz milleti vs. yoktur. Hıristiyan milleti vardır. Papa da Tanrı'nın temsilcisi olarak ve din adına halkı yönetir. Hükümet siyasî hükümettir; ama din adınadır. Bu yüzden Orta Çağ'ın bariz özelliklerinden biri, münhasıran ve resmen dinî iktidarın varlığı ve merkezî ve resmî olarak siyasî iktidarın yokluğudur.

Orta Çağ'ın bir başka özelliği, Tanrı'nın dili adıyla Latin dilinin tekelidir. Tanrı, Latin diliyle konuşur! Mesih, kendisi Latince bilmez, çünkü Filistinlidir. Ashabı da İbranî diliyle konuşur. Fakat Hıristiyanlığın merkezi Roma olduğu ve Roma Latince konuştuğu için İncil Latin diline tercüme edilir. Sonra tercümesi esas metin haline gelir. Bu mesele 15. asırda Yeni Çağ-Orta Çağ savaşının sloganı olan büyük meselelerden biridir.

Muazzam ve güçlü kilise kurumu, eğitim-öğretimin, bilimsel konuşmaların, kitapların ve bütün toplumsal, fikrî, bilimsel ve siyasî faaliyetlerin ana dilde ve millî dilde gerçekleştirilmesine engel olur. Hepsi tek evrensel dil olan, İncil'in ve Tanrı'nın dili

olan Latinceyle olmalıdır. Kutsal olan dil vardır, kutsal olmayan dil vardır. Orta Çağ'da kutsal olmayan dil, savaşılması gereken mahkûm ve mahrum dildir. Latin dili ise münhasır ve hâkim dildir.

Okul, çocuk yuvası ve hayır kuruluşları gibi toplumsal kurumlar hep dinîdir, yani belirli bir dinin öğretilip belletilmesi temelinde kurulmuştur. Yani o dinin bireylerinden başkasının bu kurumlardan yararlanma hakları yoktur. Tıpkı şimdi Fransa'da mevcut olan ve Hıristiyanlığa ve kiliseye bağlı bulunan bazı çocuk yuvaları gibi, Hıristiyan olmayan çocukları kabul etmez; Hıristiyanlığın öğretilmesi esastır.

Dinî toplum kurum ve kuruluşları karşısında "laik" terimi vardır. "Laisizasyon" hareketi Yeni Çağ'da başlamış olup şimdiye dek sürmektedir. Yani eğitim-öğretim, toplum, iktisat veya sağlıkla ilgili kurumları dinden ayrı kılma hareketi (laikleştirmek, laik olmak).

[Böyle bir kurum] din karşıtı değildir, ancak din dışıdır. Yani o kurumda dine ilişkin özel bir kayıt yoktur; laik olan, yani belirli bir dinî kayda göre kurulmamış olan üniversite gibi. Fakat Orta Çağ'da Hıristiyan toplumunda laik olmak tahammül edilebilir değildir. Her toplumsal kurum, hatta evlilik gibi doğal kurumlar bile belirli bir dinî âdet ve seremonidir ve dinin mührünü taşımak ve dinî izahı bulunmak durumundadır. Bilim, felsefe, sanat, hukuk ve toplumsal ilişkiler hep birlikte kilisenin din adına bildirdiği hedefleri gerçekleştirmeye koyulmalıdır.

Kilise neyi din adına bildirir? Birkaç basit insanî ve ahlâkî öğütten başka bir şey bulunmayan Hıristiyanlıkta kan dolaşımını ve yerin yuvarlak oluşunu ispatlamak isteyen bir bilginin nasıl derisi yüzülür? Niçin ateşte yakılır? Tabiat ve yıldızlar konusunda görüş sahibi olan binlerce bilgin niçin öldürülüp yok edildi? Çünkü kilise Hıristiyanlığı getirdi, sadece bir iman ve temiz bir insanî duyguyu getirdi. [Fakat onu] Aristo felsefesinin temelleri üzerine bindirdi. Sonra Aristo ile Mesih'ten bir montaj yaptı; görünümü Mesih, içi ve özü Aristo.

Orta Çağ'da rayiç olan bu Mesih, Filistinli Mesih değildir. Bilakis Mesih görünümlü Yunanlı Aristo'dur; ama felsefe, düşünce ve dünya, Aristo'nun bildirdiği ve Mesih'ten önce dört asır önce de var olanla aynıdır.

Dolayısıyla bu "Aristo-Mesih montajı"nda adı "skolastik" olan metodoloji ve kelam ilmi meydana gelir. Bu, "skola"da veya dinî okulda okutulan ilimdir.

İslam'da da inanç esaslarını tanıma ve dinî meseleleri tahlil ilmi olan kelam ilmi vardır. Fakat kelam ilmi İslam tarihinde İslam kültüründeki dallardan biridir. Yanında fıkıh, felsefe, usul ve edebiyat vardır. Onların yazgısına karışma hakkına sahip değildir. Yani her biri özgür ve bağımsız on veya yirmi ilmin yanında bir ilimdir. Bu bilim Orta Çağ'da diğer bütün bilim dallarına hâkim bir bilimdir. Yani idelerin, dünyagörüşünün ve misyonun esasını sanatçıya, Leonardo da Vinci'ye ve Saint Pierre Kilisesini oluşturan bütün büyük sanatçılara Hıristiyanlık kelam ilmi verir. Michel Ange, bu dünyaya sığmayan büyük bir sanatçıdır; zevki ve bakışı, rengi başka türlü, şekli başka türlü ve dünyayı başka türlü gören bir sanatçı. Bu sanatçıya bir sayın papanın veya metafizik konularında çalışmış papadan aşağı derecede bir ruhaninin, "Bu manzarayı öyle değil, böyle boya!" demesi gerekir. Sanatın sanat bilmez bir düşüncenin kontrolüne girmesinden daha beter bir musibet yoktur. Düşüncenin, kalemin ve sanatsal yaratışın, sanatsal yaratış, inşa duygusu ve fikri bulunmayan bir etkenin kontrolüne girmesinden daha büyük bir facia yoktur. Michel Ange'ın hayatındaki facia, hiçbir tanışıklığı, kavrayışı ve düşüncesi bulunmayan kimselerin buyruğunu mecburen kabul etmektir.[40]

[40] Resim sanatında yeni bir ekol geliştirmiş olan Van-Gogh, bahtsızlık ve fakirliğin kendisini resim tablosu satan bir mağazada çırak olmak zorunda bıraktığını söyler. Avrupa'da kimler gelip resim tablosu alır? Bellidir: Zenginler. Resim tablosu sıradan halkın işine yaramaz ki. Resimden anlayan sanatçılarınsa tablo alacak parası yoktur. Geriye sanattan anlamayan zenginler ve aristokratlar kalıyor. Kendisinin de anlamadığı en büyük sanat tablosu, onun için iftihar vesilesidir. Niçin? Sadece şunun için: Pahalıya almıştır; der ki mutlaka

Düşüncenin düşüncesizlikle ilişkisi, o "düşüncesizlik" ve "sanatsızlık" kutsal bir etken de olsa -tam olarak gökten düşmüş olan papa gibi mesela!- sanat için faciadır. Böyle bir facia, Orta Çağ'da bin yıl boyunca, dehalar için söz konusudur. Her alanda dehaların iki kaderi vardır: Ya kilisenin görüşüne teslim olup ilerliyorlardı; ama her biri ötekinin kopyası, her biri diğerinin ikinci nüshası oluyordu yahut ölüp yok olmak durumundaydılar.

Yeni Çağ'da sahip olmadığımız dehalar var Orta Çağ'da. Dediğimiz gibi, ya derileri yüzülmeliydi ya da kilisenin istediği gibi olmalıydılar. "Hz. Mesih'in eşeğinin dışkısı temiz mi değil mi, dahası bizzat mı, arızî mi?" meselesi düşünceyi ne kadar meşgul etmiştir? Böyle bir meseleyi bugün bilim de açıklığa kavuşturamaz! Saint Eugene'in "İğne ucuna, etekleri hareket edemeyecek şekilde durmaları halinde kaç milyon melek sığabilir?" (bu tam olarak hesap da etmiştir) gibi konulardan bah-

önemlidir! O satın almalıdır, bir sanatçıysa seyretmelidir! Van Gogh gider, o mağazaya çırak olur. Sonra şöyle anlatıyor: "Oraya yirmi otuz sanat eseri koymuşlardı. Bu eserlerin birkaçı o kadar görkemliydi ki ben, zenginin biri gelip beğenecek de bu tablolar gözümün önünden gidecek ve bir zenginin evinde mahpus kalacak diye endişe ederdim. Her zaman bu görkemli tabloları alıp götürecekler diye içim gidiyordu. Genellikle de öyle oluyordu."

Fakat Van Gogh mağaza çırağıdır ve daha çok tablo satmalıdır. Dolayısıyla 80 bin tümen olan ve pahalı kürklü mantosu -mantosunun püskülleri sallanmaktadır- ve köpeğiyle orada dikilmekte olan filan aristokrat hanıma "Hanımefendi, siz nerede sanat tahsil ettiniz?" diye sormakla görevlidir. Gelip uyduruk bir şey seçen o kerliferli ve çok paralı beye "Ben hep Hollanda'da kimsenin bu tablonun farkına varmayacağını düşünürdüm; ama siz girer girmez anladınız. Siz ressam mısınız? Profesör müsünüz? Akademisyen misiniz?" (Oysa adam fabrikatördür!) demek zorundadır.

Diyor ki: "Ben bu saçma sapan sözleri edemezdim! [Müşteri] benim, kimse satın almasın diye içimden geçirdiğim güzelim sanat tablolarının önüne gelip şöyle bir bakıp olmamış, başarılı değil, pek "enteresan" değil anlamında gülüp geçerdi. Derdi ki bir de şuna bak, ne güzel ışığı var! Renklerle iyi oynamış, çok doğal! Biz de evet demek zorundaydık." Sonra diyor ki: "Müşteri berbat bir şeyi seçti. Ben dedim, hanımefendi, özür dilerim, bir insanın böyle uyduruk bir şeyi beğenmesi için çok içi geçmiş olması lâzım! Kadın gitti, beni işverene şikâyet etti. Sonra beni işten çıkardılar. Sonra uzun süre kaldırımlarda yattım!"

seden risalelerini şerh etmek için ne dehalar harcanmıştır! Bu deha tabiatı, gerçeği, insanı ve toplumu tanıma yolunda çalıştırılsaydı bugün insanlık 4000'li, 5000'li yıllarda yaşıyor olurdu.

Bu Orta Çağ ve Orta Çağ'a egemen olan bu ruhu, tek kelimeyle anlatayım: "Ahiretçilik". Ahiretçilik bir dünyagörüşüdür. Ahiretçilik şu demektir: İnsanlık bu dünya hayatında ilahî bir ruh ve bir cevher olup bedenin, dünya toprağının, çerçöpünün ve süprüntüsünün esiri olmuştur. İşi nedir? İşi bellidir: Çamura ve çöplüğe düşen mücevherin bütün misyonu, kendini çevresindeki bu pisliklerden arındırarak temizlenmek ve sonra da dünyadan soyutlanmaktır. Ahiretçilik, ahireti harap etmek için dünyayı harap etmek demektir. Ahiretçilik, dünya hayatında ahiret işinden başka işe yönelmemeye çabalamaktır. Ahiretçilik şudur: Hayvanî güdüleriyle, maddî hayatıyla, maddî hazlarla, servetle, ekonomik ve toplumsal güçle ve bu dünya hayatında insana veya topluma haz veren her şeyle ilgisini kesen kişi, insanî, ruhî ve ilahî tekâmül ve yüceliğe erişebilir.

İsa örneği, bütün insanlar için büyük bir örnektir. İsa evlenmemiş, İsa yeryüzünde bir karış toprağı mülkiyetine geçirmemiş, İsa bütün ömrü boyunca bir saat çalışmamış ve İsa sonunda üryan, temiz, yeryüzüyle hiç bağlantısı olmaksızın Tanrı'ya, göğün babasına doğru yükselmiş, kendi miracına gitmiştir. Yeryüzünden iyice soyutlanıp gidince, o yükseğe varınca, Tanrı'nın evinin yaklaşık olarak duvarına kadar varınca baktı yol vermiyorlar, kapsülünün motoru çekmiyor. Baktı, bütün sistem sağlam. Niçin gitmiyor? Sonra ahiretçiliğin teknisyenleri Hz. Mesih'in elbisesinde bir iğne olduğunu fark ettiler: Yeryüzünde her şeyi dökmüştü; maddî hayatla hiçbir ilgisi kalmamıştı, [ancak] unutup bir iğneyi [yanında getirmişti]. Ne yapsın? Oradan aşağı bırakabilir mi? Hayır, onca yolu geri gitmelidir! Onca yolu kat edip yeryüzüne dönüp iğneyi attı ve ruhu hafiflemiş ve özgür olarak Tanrı'ya döndü.

Tek kısa cümlede ahlâk: Ruhu ve bedeni yeryüzüne bağlayan her türlü duygudan arınmak için riyazet. Yani insanın dünyada

toplumu ya da içgüdüyü meydana getiren bütün heveslerden kendini tıpkı ocakta altının temizlendiği gibi temizlemesi için yapması gereken çalışma. Saint Paul'ün deyişiyle: "Bir insanın dudağında beliren her gülücük, Tanrı'nın alnında bir kırışıklık meydana getirir. İnsanın insanla evlilik adı altında bir araya gelişi, Tanrı'dan ayrılış demek olan bir bağdır." Bu yüzden bizim gözümüzde aziz insanlar, bir insanın en büyük fedakârlığı olarak, Tanrı'yla izdivaç halkasını parmaklarına geçirenlerdir.

Dolayısıyla ahiretçilik dini, iki temel üzerine kuruludur: Tabii yani maddî toplum hayatıyla ilgili her şeyi aşağılamak, ikinci olarak da insan ruhunun Tanrı'yla bütünleşmek için ve ahirette kurtulmak için olabildiğince soyutlanması, bir anlamda ahiret için dünyayı viran etmek. Bu ahiretçi düşünüştür. Bu ahlâka, bu dinî prensiplere, talimata, eğitime ve toplumsal hayata dayanan bir dünyagörüşü mevcuttur. Buna göre insanın görevi ve hayat felsefesi, semavi nimetlerden nasiplenebilmek için yeryüzü nimetlerinden -Andre Gide'in deyişiyle- mahrum olmak ve bu nimetleri aşağılamaktır.

Dolayısıyla Orta Çağ'ı şu iki esasta özetleyebiliriz: Toplumsal ve iktisadî alt yapı bakımından feodalizmdir, din, dünyagörüşü, felsefe ve düşünce bakımından ahiretçilik, riyazet, züht, soyut maneviyatçılık ve ruhî soyutlanmadır.

Buna göre, feodalite adında bir alt yapısıyla zahitlik, takva ve riyazet adında bir üst yapısı vardır. Bu ikisinin birbiriyle bağlantısı mı vardır? Evet, bağlantısı vardır. Feodalizm, Halbwachs'ın deyişiyle, genel anlamda, üretim sistemi bakımından toprağa dayalı üretim sistemidir -feodalitenin üretim kaynağı topraktır.

Dolayısıyla, bu sistemde tarım toprağına bağlıdır. Halbwachs şöyle der: "Köylü ve çiftçi, tarımsal üretim döneminde esas olarak araziyi bir üretim yanağı ve bir araç olarak algılamaz, kutsal bir ülke olarak algılar." Şimdi köylerde [diyelim] iki kardeş var. Babalarının bir serveti var. İki kardeş büyür ve babalarından

kendilerine pek bir şey kalmaz. Yılda ekmeklerini bile karşılamayan bir çuval buğday geçer ellerine. Bozulmuş bir bağ ve susuz bir arazi kalmıştır onlara. Kardeşlerden biri hissesini satıp Tahran'a gelir. Sanayi işçisi olur, esnaf, tüccar vs. Hali vakti iyidir. Ailesinin, karısının, çoluk çocuğunun hali nispeten iyi hale gelir. Fakat köyde kalan öteki kardeş, yoksulluk ve bahtsızlık içinde yaşar.

Fakat köyde haysiyetini yok eden ve toplumsal övünç bakımından sınıfta kalan, baba evini, ecdat evini satan, kalamayan, kalma ve muhafaza etme gayreti olmayan kimsedir. Toprağını satmayıp toprağı üzerinde açlık çekenin toplumda hâlâ prestiji vardır. Köy toplumunda toprağa dayalı üretim toprağın kutsanmasına sebep olur. Böylece insan toprağa bağlanır.

Halbwachs, bu "toplumsal sınıfların psikolojisi"ni anlatırken, çiftçi ve köylü için çeşitli dillerde kullanılan kelimelerin tamamının topraktan alınma olduğunu söyler. Farsçada da bu "dihkan"/köylü ve "zâri"/ziraatçı kelimelerinin tamamı topraktan alınmıştır: "Dihkan" kelimesi, "dih"/köy kelimesinden gelir. İnsanın toprağa bağlı oluşu, kapalı insanı meydana getirir. Kapalı insan hangi insandır? Hem fikir ve dünyagörüşü bakımından kapalı, hem de iktisadî bakımdan kapalı insandır. Kapalı iktisat ne demektir? Bir üretim-tüketim kapalı devresi üzerinde dönen, üreten ve içerde de tüketen iktisattır.

Bu köyün ötesi berisi de kale ve surdur. Dışarının içeriyle iktisadî ilişkisi olmaz. Bu süt üretip ona verir. O buğday üretip bir başkasına verir. Sonra yün alıp ona verir ve dokunmuş kumaş alır -dönüp durur. Bu "üretim-tüketim", "tüketim-üretim" kapalı bir devre üzerindedir. Yani üretim ve tüketim yaklaşık olarak birbirine eşittir.

Ekonomi açılınca dışarıdan bir etken girer ve ekonomiyi açar. Ne demek? Şu demek: Yeni bir üretim oluşturur ve bu devre, dış tüketim ve üretim pazarına açılır. Eski usulle öküzle çift süren bir İran köyüne bakın. Aynı kapalı ekonomi orada da var-

dır. Sonra biri gelip oraya büyük bir kuyu açar. Traktör getirir ve büyük bir tarlaya pancar ekip 500, 600, 1000 ton pancar kaldırır. Bu pancar, bu köyde tüketimi olmayan yeni bir üretimdir; köyün kapalı ekonomisine giren yeni bir üretim. Sonra bu üretilen ürün, ister istemez köyün birkaç fersah dışında bulunan fabrikaya gider, orada şeker haline gelir. Bu köyün ürünü olan şeker, bu köyden uzaktaki çeşitli pazarlarda özgürce tüketilir. Tüketen de bilmez bu şekerin üreticisinin kim ve nerede olduğunu. Bu şekilde kapalı bir ekonomi açık bir ekonomiye dönüşür. Pancar dışarı gidince dışarıdan yeni mal gelir: Transistorlu radyo gelir, tıraş macunu ve buna benzer şeyler gelir ve ekonomi açılır.

Kapalı ekonomi, kapalı toplum görüşü ve kapalı dünyagörüşü meydana getirir. Yani kapalı ekonomide yaşayan insanın kendisi de kapalıdır, dünyası da kapalıdır. Dünyayı merkezinde kendi köyü bulunan ve etrafında bir şey olması imkânsız bir sistem sanır. Gök de bir kubbedir ve oradan Muhammedâbâd dağına, Hasanâbâd dağına ışık gelir. O tarafta ne vardır? Hiç. O taraf karanlıktır. Bu kapalı dünyagörüşüdür. Bir Arap şöyle diyordu: "Abadan'dan öte köy yok." Yakıcı çölde yaşayan Araplar, o taraftan İran'a gelip Abadan'a ulaştıklarında "Abadan'ın öte tarafında yerleşim yeri yoktur." diyorlardı, dünyaları Abadan'da bitiyordu.

Kapalı dünyagörüşünün dini de kapalıdır. Bir Tanrı vardır, o Tanrı'nın da bu dini vardır ve bu topluma bitişiktir. Bunların akrabaları, kabileleri, hepsi Tanrı'nın çocuklarıdır. Diğerleri de şeytanın çocuklarıdır. Şeytandır, cindir. Sasanîler zamanında Kazvin'den ötesini, kuzey tarafı bilmezlerdi. Gerçek dünyanın Kazvin'de bittiğini sanırlardı. O taraf nedir? Devler. Şehname'de bile vardır. Bu ak dev kimdi? Sasanîler ve Eşkanîler o tarafı bilmiyorlardı ve dağın öbür tarafından gelip İranlı kahramanlarla savaşan kahramanların adını "ak dev" koyuyorlardı. Onu tanımıyorlardı, hakkında bir tasavvurları yoktu. Bizim Meşhed'in yakınında küçük bir köy var. 700 ila 800 civarında zavallı ve

çaresiz insan yaşar orada. Köyün adı "Zaki". Oranın bir mersiyecisi vardı, bir mescitte bütün şekerleme yapanlara hitap ederdi ve derdi ki ey "Zaki" memleketi ahalisi!

Feodalite kapalı üretime sahiptir: Üretim ve tüketim bir daire üzerinde döner. Dolayısıyla feodalite dönemi dünyagörüşü kapalı dünyagörüşüdür, feodalitenin dini kapalıdır. Der ki: "Din budur, gerisi mutlak küfür dinleridir, mutlak karanlıktır." Avrupa, Orta Çağ'da sanıyordu ki Portekiz'in başkenti Lizbon'dan ötesi karanlıklar denizidir. Bu taraftan doğuya doğru, Cenevre'den ve İtalya sahillerinden ötesinde -yani bizim taraf- Barbarlar vardır, Yecüc Mecüc vardır! Dünya nedir? Dünya sadece ve sadece Batı'dır. Din Katolik dinidir. Dünyada bir güç varsa o da Mesih'tir. Dünyada ve varlıkta gücün temsilcisi papadır. Halkın aracısı kimdir? İnsanlar nasıl yaşamalıdırlar? Kesinlikle papanın nezaret ve önderliği altında yaşamalı ve kiliseye bağlı olmalıdırlar. Feodalite sisteminin Katolikliğin düşünce tarzıyla örtüştüğünü görüyoruz; fikir ve iktisatça birbirine uyumluluk gösterir.

O halde Orta Çağ, Batı'da feodalitenin iktisadî alt yapısı olan ve düşünüşü ahiretçi olan bir dönemdir. Durağan ahiretçi dinin feodalite iktisat sistemiyle uyumluluğu şundadır: Feodalite iktisat sisteminde durağanlık ve hareketsizlik olduğu için bir feodal düzende yaşayan bir kişi, bütün toplumsal ilişkileri, bireyleri, toplumsal sistemleri, kuralları, uygulamaları, inançları, dini, siyasî fikirleri -hepsini- ebedî, ezelî ve değişmez bilir. Sabit görüş, kalıcı ve değişmez görüş feodal insanın özelliklerindendir. Yönetilen de yöneten de aynı görüşe sahiptir. Böyle bir sistem, feodalitenin fikrî sistemiyle uyumludur.

Feodalite dönemi ahlâk bakımından maddî değil, manevî aristokrasiye dayalıdır. Feodalitenin zahirde ahlâk ve değer -fiyat değil, insanî değer- adına ortaya koyduğu, insan faziletine dayalı ahlâkî bir sistemdir: Misafir severlik, kıskanma, namusa düşkünlük, yüce ve büyük insanlara hürmet, veraset, soy, üstün ırk -bu tür ahlâkî din-, feodalite döneminin ahlâkıdır. Aynı temel-

lerin Katolik sistemin de temelleri olduğunu görüyoruz. Durağanlık, hiçbir düzende değişikliğin olmayışı, toplumsal dünyagörüşünün bir parçasıdır. Feodal toplumdaki şekliyle sınıflar vardır. Hiçbir zaman dininden şüphe etmez. Hiçbir zaman hiçbir birey kendisinin raiyet oluşuna isyan etmez. Hiçbir zaman ağanın ağa oluşuna karşı çıkmaz. Gökte Güneşin konumu nasılsa bu ağanın da kaledeki konumu öyledir sanır. Irmak nasıl akıyorsa hayat da burada akıyor sanır. Sanır ki her şey ezelî ve ebedîdir; zaman durdukça böyle olacaktır. Verasetle başkalarının yerini almaları, verasetin ailelerde, bireylerde ve meşgalelerde ebedîlik meydana getirmesinden dolayıdır.

Feodalite döneminde bütün toplum sistemlerinin ebedî olduğuna inanırlar. Fakat bu ağa ölünce, o köy mollası ölünce, o maraba ölünce sonra ne olacak? Değişim mümkün mü? Hayır, bu işin [değişmesi imkânsızdır]. Demirciyse oğlu da demircidir. Ressamsa oğlu da ressamdır. Ayakkabıcıysa oğlu da ayakkabıcıdır. Ağanın oğlu ağa olur. Mollanın oğlu molla olur. Bu şekilde toplum kurumlarının, toplum "institution"larının bu dönemde iktisadî-toplumsal düzen ve fikrî sistem gibi kapalı, durağan ve değişmez olduğunu görüyoruz. Bu kurumlar da bu şekilde değişmez, ebedî ve değişmez olarak algılanır. Bu, Katolik mezhebince iyiye yorulan bir şeydir. Kutsal Petros buyurur ki düzenin keyfiyetine ve toplumun hiyerarşisine itiraz eden, âleme egemen olan hiyerarşiye itiraz eden gibidir. Çünkü ikisi de gökteki Tanrı'mızın iradesinin tecellisidir. Görüyoruz ki burada da Katolik bir görüş konuşmaktadır. Kutsal Petros, kilisenin kurucusudur. Petros, yani Pierre, yani taş. Hz. Mesih, sen kutsal Petros'sun, yani taşsın, buyurmuş. Sonra kilise bu taşın üzerine kurulur. Bu sözde hem feodal düzenin insanı konuşmaktadır, hem de Katolik bir insan konuşmaktadır, ikisi de birbirine benzer. Bu, Orta Çağ dönemidir.

Rönesans Nedir?

Rönesans şu anlama gelir: Bir insan veya toplumun iki ölümü olduğu gibi aynı zamanda iki doğumu da vardır: Bir insan bir

kez annesinden doğar. Burada anne onu doğurup dünyaya getirir. O, doğuncaya kadar cenin kanını emer. Fakat bazılarının ikinci doğumu vardır. İkinci doğumda insanın annesi insanın kendisidir. İşte buradadır ki insan an gelir, irade ve seçme yeteneğine kavuşur ve veraset, gelenek ve dinin onu şekillendirmesinden farklı olarak kendi binasını yeniler: Bu, Rönesans'tır. Rönesans, yani doğum, yani insanın kendi eliyle yeniden doğmasıdır. Nitekim ölüm de iki türlüdür: An gelir insan ölür. Sonra mezarcı onu mezara koyar. Bir an da gelir, mezarcı gelmeden önce insanın kendisi işe koyulur ve tarih ve toplumda kendi mezarını kazıp kendini defneder ve yirmi yıl sonra ölür. Nitekim bazen öyle insanlar vardır ki mezarcı onları toprağa verir de bin yıl sonra hayatları devam eder. Kendi elleriyle ikinci kez doğan insanların bazen ikinci ölümleri yoktur. Sonsuza dek yaşarlar. Bu insanların "bireysel ben"lerinden çıkıp "tarihin beni"ne, "her zaman var olan ben"e girdiklerini görürüz. Bilgin olmayan kimse, üç yıl gelir ve gider (bilgin değildir). Yirmi yıl yazar, sonra ölür. Otuz yıl muayenehanesi vardır, sonra ölür. Fakat filan bilgin, filan şair her zaman vardır. Nitekim yazar her zaman vardır, şair ebedîdir. O şair ben, yazar ben, sanatçı ben, bireyselliğinin boyutlarını aşarsa, bu büyük şair bende erir, orada sonsuza dek kalır. Bu yüzden bireysel ben, toplumsal bakımdan ölümlüdür. Fakat bireylerin tek sonsuz kalma etkeni, kendi türlerinin bütün nesiller boyunca var olan ve tekâmüle eren ezelî ve kalıcı ruhunda -onda- erimeleridir. Bu yüzden niçin hiç kimse, Enverî'nin şiirini, şiire ilişkin eski değerlendirmelerde "Enverî şiir tanrısıdır."[41] dedikleri halde -böyle bir kişinin şiirini- övmez? Fakat Mevlâna'yı, onun sözlerini anlamayanlar bile över. Her zaman onunla beraberdirler. Her evde ve her zaman mevcuttur. Çünkü Mevlâna, kendi bireyselliğini insanın toplumsal ruhunda, insanın derdinde, insanın ıstırabında ve insanın ihtiyacında eritmiştir. Enverî kendi midesini doldurmak ve övdüğü zattan "idrâr" almak için (idrâr, burs ve

[41] Sa'dî, "Sözün hükümdarı Enverî böyle dedi!" diyor, ben ne diyeyim?!

maaş anlamındadır. Sa'dî der ki: "Benim Nizamiye'de idrârım vardı." Şöyle demiyor, gittim, Nizamiye medresesinde...! Diyor, aylık alıyordum.) [övgücülüğe koyulur]. Bu, idrâriye devam ettikçe devam eder. Yer ve biter. Ne için? Büyük sanatını kendi bireysel ihtiyaçları çerçevesinde sınırlandırdığı ve istihdam ettiği için. Sonunda kendisi ölünce sanatı da öldü. Fakat onun aşağısında -sanat gücü bakımından- olanlar kalıcı oldular.

Rönesans, bir bireyin veya toplumun kendini tekrar inşa etmeye karar vermesi anlamına gelir. Avrupa, bin yıldır ölü olduğunu, o insanî hareketin, o toplumsal, kültürel ve fikrî hareketin öldüğünü ve yeniden doğmaya ihtiyaç olduğunu hissetti. Ne şekilde? Hangi hayatta? Yunan'da sahip olduğu, Roma'da sahip olduğu hayatta yeniden doğmalıydı. Bu yeniden doğuşun etkeni nedir? Eğer Orta Çağ'ın durma ve hareketsizleşme etkeninin alt yapı bakımından feodalite iktisadî sistemi (bu sistem ilerleme ve inşa sistemi değil, durgunluk, değişmezlik ve kapalılık sistemidir) ve üst yapı bakımındansa zahitçe ahiretçilik düşüncesi, manevî-ruhî soyutlanma, maddî hayattan kaçma, dünyayı aşağılama ve tekniğe, güce, iktisada ve yapıcı ve güçlü hayata aykırı düşünüş olduğunu[42] kabul edersek -ki kabul ediyorlar- Rönesans'ın etkeni ve Orta Çağ'ı yok eden uyanış ve hareket etkeni, toplumda etkili bir etken olarak Katolikliği zayıflatan ve Avrupa'nın iktisadî ve toplumsal alt yapısı olarak feodaliteyi yok eden bir etken olmalıdır. O bunun etkenidir.

Burjuvazinin Doğuş ve Gelişmesinin Niteliği

Burjuvazi, yani para, ticaret ve sanayiye dayalı şehir hayatında yaşayan ve orta halli olan, yani ne ağa ne reaya olan orta sınıfın gelişmesi... Bu sınıf burjuva sınıfıdır. Bu sınıfın tarihte feodaliteyi yok ettiğini ve kendisinin feodalite sisteminin yerini aldığını biliyoruz. Bu, kesin bir şeydir. Avrupa'da üniversitede sosyo-

[42] O halde Orta Çağ'ın durağanlık etkeni feodalite ve Katoliklıktir. Bu, alt yapıdır ve iktisadî ve toplumsal etkense, toplumun kaderinde etkili olan fikir ve inanç etkeni olarak üstyapıdır.

lojide burjuvazi ve feodalite ders olarak verilirken öğrencilerin çoğu anlamaz. Niçin? Çünkü bu çağın üzerinden yıllar geçmiş olup teorik, nazarî ve tarihî bir örnek olarak öğrencilere anlatılmaktadır. Fakat ben hepimizin gözümüzle gördüğümüz çok açık bir örnek vereceğim. Bu dönemde aynı değişim son otuz kırk yılda köylerde, özellikle yola yakın olan köylerde meydana geldiği için köyü bilen herkes bunu görür. Bu aydınlatıcı bir örnektir ve toplumsal bir örnek olarak bir bölgeye ve bir topluma genelleyelim: Bildiğimiz bir köyü göz önünde bulunduralım. Bir köyün kapalı sistemindeki değişimi göz önünde bulundurun: Kapalı üretim ve tüketime sahiptir. Köye bağlı olan toprak ve tarım ile onun çevresinde yer alan bir hayvancılık. Birkaç küçük mülk sahibiyle birlikte bir ağa vardır. Geriye kalanlar da reayadır ve benim söylediğim yönden bir farkları yoktur. Düzen, klasik çiftçilik düzenidir. Peki. Mesela Mahmudâbâd arazisine girelim. Tepede oturan bir büyük toprak sahibi görürüz. Kapısına da bir köpek bağlamış. Beş tane de değme atı var. İri kıyım, elinde tüfek, pala bıyıklı. Şapkayı da eğri takar. Bu, ağa olduğunun alâmetidir. Diğerleri ise kâhya, amele başı, ambarcı, uşak ve benzeri kimselerdir. Bir grup da çiftçidir. Burada fazla değil, iki düzeyin mevcut olduğunu görüyoruz: Biri, en aşağı aşamada yaşayan, öküz ile aynı düzeyde bir araç olan, çalışabilmek için yiyen ve başka hiçbir görevi bulunmayan reayadır. Ona böyle bakarlar ve kendisi de böyle olduğuna inanmıştır. Biri de onların dünyagörüşü bakımından imkânın zirvesinde olan ağadır. Burada iki düzey vardır: Biri en yüksek zirvededir, biri en aşağıdadadır. Ortası yoktur. Bunların hayatlarının her boyutunda bu ikilik mevcuttur: Dikkat etmişseniz mimarilerine bile bu ikilik yansımıştır. Köydeki ağa evlerine bakın: Odaları, ağa ile ailesi ve akrabası yukarıda ve reaya aşağıda oturacak şekilde dikdörtgen değildir, böyle değildir. Oda dikdörtgen şeklinde olup bu dikdörtgenin bir haşiyesi vardır. Bu haşiye ağanın evidir. Oda onların genel oturma yerleridir. Misafir odasıdır. Adı şahnişindir. En iyi halılar ve perdeler bura-

dadır. Kışın buraya kürsü[43] koyarlar. Aşağıya da genelde bir soba kurarlar. Orada kürsü aristokratlık alâmetidir, soba ise fakirlik alâmetidir. Bu tam olarak şehrin tersidir. Tek çatısı olan bir evde bu haşiye niçin ayrıdır? Niçin böyle bir mimari vardır? Bu şunun içindir: Burada oturan kimseler aynı düzeyde değildir, birbirleriyle benzerlikleri yoktur, tezatları vardır. Bir araya getirilebilir değildir. Öyleyse biri yukarıda, diğeri aşağıda olsa bile bir odada oturamazlar. O halde aynı mahfilde ve aynı mecliste bir araya gelmeleri imkânsızdır. Mimar gelir, bu odadan tam olarak ayrı ve fakat bu odaya bitişik olan bir fazlalık yapar. Ağa ve ailesi ve onunla aynı seviyede olanlar bu yukarıda otururlar. Reaya ile işleri olduğu için de [reaya] bu aşağılara oturur. Hatta sadece genişlik açısından değil, form açısından da aynı olmamasına çalışılmıştır. Hatta yükseklik bakımından, bu şahnişinin yüksekliğinin büyük odanın zeminiyle aynı olmamasına dikkat edilmiştir. Bu bir sınıfa aittir, ötekiyse ikinci sınıfa. İkisi arasında başka hiç kimse yoktur. Yarı itibarlı insanlar varsa, yukarı sınıfla bağlantılı olmaları sayesindedir. Yoksa kendileri bağımsız değildirler. Bu tarım dönemi ve feodalite dönemidir. Ağa, başka insan kategorisindedir, reaya başka insan kategorisinde. Bu evlerde, baktığımızda, ambarlar tahılla, yağla ve tarım malzemesiyle doludur. Ovalar yeşildir. Bahçeler hep meyveyle doludur. Genellikle doğru dürüst kapısı duvarı yoktur. Hatta bu sınıfsal çelişkiye rağmen tarıma dayalı bu sınırlı hayattan gelen bir tür genel refah vardır, yerel tüketime dayalı olarak. Dış tüketim yoktur. Fakat yerel tüketime dayalı olarak refah vardır[44].

[43] Kürsü: Eski ısınma düzeneği (Çev).

[44] Açlık yeni bir olgudur ve tek kelimeyle lüks dış tüketimin köylere, üretim değişmediği halde akın etmesinin sonucudur. Niçin? Dün o baba, o aile, kendi sığırını yiyordu. Çünkü ovadan ekmeği her halükârda geliyordu. Ağa da olsa kendi bahçesinin meyvesini yiyordu. Çünkü meyve ve gıda dışında başka masrafı yoktu. Bir elbisesi vardı, onu da kendisi ovadan üretiyordu. Paraya ihtiyacı yoktu. Çokları parayı saymayı bile bilmiyordu. Sonradan şehrin lüks masrafları gelince, karşılığında para almak üzere yumurtasını kahve-

Şimdi bakın: Bu toplum kapalı toplumdur, ekonomi kapalıdır, görüş kapalıdır. Bu köyde eşeği olan, bu köye mal veya kendi ifadeleriyle "esas" getirir. Çevre köylerden veya şehirden kumaş alır, lüks şeyler alır, eşeğine yükler, köylerde çığırtkanlık eder, insanlar gelip çit bezi alır, lüks şeyler alırlar. Sonra ya para verirler ya da ilk başlarda gıda maddeleri verirlerdi. O da bunun karşılığında şehir malları getirirdi. Sonra başka bir köye gidip gezerdi ve malını satardı. Bu, köy toplumunun tek gezici kurumudur, tek gezici enstitüsyonudur. Köyün diğer bireyleri bu daire üzerinde dönerler. Köyden ovaya, ovadan köye. Başka yerde işleri yoktur. Zaten başka yerin mezhebi başka türlüdür! Köyden dışarı çıkan, dağın ardına giden, şehre giden, yukarı giden, aşağı giden, onlara oranla açık görüşe sahip insandır. Genellikle, dünyada neler olup bittiğini, orada neler olup bittiğini ona sorarlar. Hatta genellikle herkesin daha bilgili ve daha aydın gözüyle baktığı ağanın bile kendi çevresinden başka yerden haberi yoktur. Her yeri gezdiği için ona sorarlar. Yani hep yol giden, gezmekte olan kimse -bu babalık ve onun gibisi- yavaş yavaş gelişim gösterir. Gelip bu köye dükkân açar. Yirmi yıl önce dükkânına gitseydiniz, birkaç torba ve çuval görürdünüz. Mesela onlarda buğday, bir miktar …, bir miktar fıstık, bir miktar kişmiş vardır. Süsleme amaçlı olarak bir miktar da mal asmıştır. Muhtemelen sabun da vardır. Sonra yavaş yavaş yeni bir şey olarak çay ve şeker getirir. Sonra yavaş yavaş şehir şekerlemeleri getirmeye başlar. Sonra yavaş yavaş o köyde dokunmakta olan keten sarı çarşaf, seçkin bir şehir kumaşına dönüşür. Yirmi yol sonra gittiğinizdeyse önce bir tek olan bu dükkânın şimdi beş tane olduğunu görürsünüz! Sonra eskiden yıkık dökük bir yerdeyken ve bu ıvır zıvırı koyduğu bir toprak sekisi varken şimdi raflar yapılmış, mozaik döşenmiş, çok lüks mal ambalajları, yabancı markalı ürünler, diş macunu, tıraş macu-

haneye vermek durumunda kalır. Aç kalır. Borç almak durumunda kalır. O borcu lüks veya modern masraflara harcar, masraf eder. Açlık yeni bir meseledir.

nu, saç tokası, Starlight çorap -bu gibi şeyler- var. Bahçıvana baktığında ceket pantolon, kolalı gömlek giymeye başladığını, dil kırarak konuştuğunu, dilinin değiştiğini, yeni mimikler sergilediğini görürsün. Sonra ovaya gidersin, bakarsın ki ovanın tadı tuzu yok. Harmana bakarsın, eski harmanların üçte biri olduğunu görürsün. Harmanı döverler, bakarsın yirmi yıl önce yüz tane eşek sıralanıp buğdayı ambara taşırken şimdi ambara bir eşek bile gitmez. Ağanın yanına gelirsiniz, bakarsınız ağa yirmi yıl önceki elbisesiyledir, fakat elbisenin rengi atmış, iplik iplik olmuş, dökülüyor. Bütün ağalığından bir çift sararmış bıyığı kalmış. Bir gece köyden çıkıp gitmeyi tasarlıyor. Niçin? Çünkü yeni ürünler getiren kişinin en iyi müşterisi ağanın ailesiydi. Kumaşlarını değiştiriyordu, ayakkabılarını değiştiriyordu. Şimdi artık süslerini bile. Şimdi yüz türlü masrafı daha vardır. Bakıyoruz, o Hacı Bibi'ye: "Hangisini arzularsınız?" diye soruyor! -Mesela- elbiseleri değişmiştir. Eve gidelim. O evde, ağanın evinde bile eskiden yastıklar kendi yünlerindendi. Şimdiyse şık halılar, radyo, buzdolabı vs. aslında vaziyet değişmiştir. Şehirden kapılar getirmişler, kartonpiyer vs. Şık bir ev, cam kapılar, oldukça bakımlı. Bakıyoruz, geçen yıl, daha önceki yıl bütün serveti üç bin tümenmiş. Sonra harman zamanına yakın iki bin tümenini götürüyorlar. Bin tümen kalıyor. Her masraf başka bir masrafı getiriyor. Ertesi yıl masraf artışı gündeme geliyor. Ceket pantolon giyince artık o çarıkları giyemez. Şehir ayakkabısı giymesi gerekir. Ertesi yıl [masrafı] üç bin tümen oluyor, [sonraki yıl] dört bin tümen. Fakat üretim hâlâ eski üretim. Tüketim değişmekte ve 5, 7 ve 10 bin tümene ulaşmaktadır. Bağını muhafaza edemez. Sonra hesap edip bakar, bağı üzüm veriyor, üzümü de kendisi yiyor. Üzümü bozar, bağ yok olur. Arpa eker, buğday eker. Niçin? Üretimi artırmak için. Üretim paraya dönüşür. Ertesi yıl, ertesi yıllar, masraf daima yükselir, üretim sabit kalır ve komisyonla faiz birikir. Sonunda ağa bakar ve görür ki ovayı da satsa az gelecek. Köyde kalışının sebebi budur. Bu yüzden çekip gidemez. Yirmi yıl önce gittiğimiz bu ağa evindeki bir şahnişine girsek, olayın görüntüsünün

değişmediğini görürüz: Dükkâncıya gırtlağına kadar borçlanmış olsa bile ağa hâlâ aynı yerinde, reaya da aynı yerinde oturur. Gerçi artık ağanın bu uyanıklığına inanmaz. Çünkü artık bir numara olmadığını görür. Yeni bir toplumsal fenomen ortaya çıkmıştır. O da şudur: Her biri ağadan üç bin tümen, beş bin tümen, on bin tümen alacağı olan ve şimdi halleri vakitleri ağadan da iyi olan (şimdi ağanın ve çocuğunun hali haraptır) iki üç dükkâncı, şahnişinde oturan grupla o büyük odada oturan grubun ortasında kürsünün aşağısında, ama reayadan yukarıda [oturur]. Yani orta sınıf, yani burjuva.

Ağa yeni tüketim akımından yılarak koyup gitti. Yani burjuvazi feodaliteyi yok etti. Sonra dükkâncı egemen oldu. Her şey oldu. Ailesi, yani burjuva sınıfı egemenlik elde etti, egemen sınıf haline geldi. Yani köyün feodalite alt yapısı ortadan kalktı ve burjuvazi alt yapısı ortaya çıktı.

Büyük Fransız Devrimi, yani Orta Çağ aristokrasisi ile Louis'ler arasındaki o orta sınıf [bir yandan ve köylü kitlesi de bir yandan] gelip rejimi ortadan kaldırdı. Büyük Fransız Devrimi işbaşına geldi. Yani burjuvazi hükümet elde etti. Bu, burjuvazinin tarım düzeniyle feodalite içinde gelişmesi ve ardından gelişmekte olan sınıf yüzünden feodalitenin zayıflayıp yok olması, sonra da feodal toplumun Orta Çağ'ın sonlarında burjuvaziye dönüşmesidir. Batı'nın iktisadî alt yapısı olan feodal toplum (Haçlı seferlerinde Müslümanlarla savaşanların feodaller olduğunu görüyoruz) yok oldu ve birkaç küçük şehre münhasır olup feodal toplumun takipçisi, bağlısı ve apandisi olan burjuvazi gelişme gösterdi, bağımsızlaştı ve büyük şehirler meydana geldi, limanlar meydana geldi. Sonra da hükümeti bunlar ele aldılar, orta sınıf gelişim gösterdi.

Burjuvazi Nedir, Burjuva Kimdir?

Burjuvazi, ticaretle uğraşan orta sınıftır. Ne ağadır, ne reayadır. Dolayısıyla teslimiyet, şükür, tevekkül, inanç ve rıza hali yoktur. Ağaya kulluk duygusu ve ağanın üstünlüğüne inancı yok-

tur. Kendisine dayanır. Kendi çalışır, kendi para kazanır. Kendi ağadan daha iyi anlar. Kendisinin öne geçmekte olduğunu ve ağanın gerilemekte olduğunu artık görmektedir.

Dolayısıyla reayanın o sistemde ağa karşısında taşıdığı zilleti artık o taşımaz. Kişiliği gelişmiştir. Öte taraftan ağa için, feodal toplumda köklü tarihî kurumlardan biri olduğu için genellikle dinle izah edilen çok güçlü aristokratik gelenekler kutsal bir yön kazanmıştır. Hatta kendisi de buna inanmıştır; hayat tarzını o eski geleneğe göre koruması gerektiğine inandırılmış ve zorlanmıştır. Bu eski evlere bakın: Radyo ilk çıktığında dükkâncı radyo getirir. İlk önce dükkâncının karısının elbisesi değişir. Niçin? Çünkü ağa en küçük toplumsal sembolün değiştirilmesinden korkar. Çünkü bütün övüncü geçmiştedir. Geleceğe doğru gittikçe yenilgi hisseder. Dolayısıyla geçmişin bekçisidir. Hatta atası gibi giyinmek, onun gibi falakaya yatırmak ister. Onun gibi konuşmak, onun gibi kendini tutmak, onun gibi yukarıda oturmak ister, bunu ister. Sadece onun karısı, ailesi, o asaletlerini, gelenek göreneklerini, süslenme ve kıyafetlerini uzun süre korur. Değişmeyi sonradan görme insanın işi olarak görürler. Kendilerini hâlâ muhafaza ederler ve yaşarlar. Hatta o eski çarşaflarını, ayakkabılarını giymekle, eskisi gibi yemek yemekle iftihar ederler. Bu onların iftiharıdır. Ağanın da iftiharıdır. Ağa, bu masraf akını, giyim değiştirme ve yaşantıyı değiştirme karşısında direnir. Her şeyin değişip hızlanması bu meseleye yardım eder. Geçmişte güçlüydü, geleceğe doğru gittikçe zayıflar. Gelecekten korku duyar. Gelecek onu tehdit eder. Geçmiş ona övünç verir. Burjuva geçmişte getir götür işlerine bakan biriydi; bu ağanın uşağıydı. Şimdi para ve itibara erişmiştir, şimdi ağanın kürsüsünün yanına oturabilir. Geçmişte hiçbir şey değildi. Daima ilerlediğini, günden güne ilerlediğini ve günden güne de ilerleyeceğini bilir. Bu yüzden bu sınıf ilerler. Hep değiştirmek ister. Hatıraları ve geçmişi yok etmek ister. Hatta evi satıp başka bir ev almak ister. Hatta gidip buradan kaçan ağanın evini almak, eskiden hacı ağanın kendi-

sine izin vermediği şahnişinde -oracıkta- oturmak ve hacı ağanın ruhuna Fatiha okumak fikrindedir. Bazen ben şehre geldiklerinde bir reaya olan ve sonra şehirde bir miktar para biriktiren, bütün ümidi çalışıp çabalayarak yüz bin tümen, üç yüz bin tümen kazanmak ve bütün ömrünce ne zahmetlerle kazandığı bu üç yüz bin tümeni götürüp oturulmaz durumdaki harabeye dönmüş arazileri -oraları- almak ve yazları cipiyle oralara gitmek olan insanlar gördüm: Geçmiş kompleksi. Tam tersine burjuvanın gelecek kompleksi vardır. İkisi birbirinin aksi yönde hareket eder ve zafer burjuvanındır. Diğeriyse ölüme mahkûmdur. Bu yüzden burjuvanın sosyal psikolojisi ile feodalitenin sosyal psikolojisi çelişir: Feodal kapalı, gelenekçi ve aristokrasiden yana olup asaletlerle mesafelerin korunmasına ve eski geleneklerin muhafazasına inanır ve dışarıdan gelen her türlü değişimin nüfuz ve hücumu karşısında mutaassıptır. Burjuva ise tam aksine geçmişi yıkıcıdır, hatırasındaki toplumu unutmaya çabalar, köydeki bütün giyim kuşam, ilişkiler, düşünce ve her şey değişsin (binalar, hatta giyim kuşam -her şey- değişsin) diye uğraşır. Bakış açısı bakımından bu tüccar ve esnaf devingendir, yeni tüketimler getirir. O daha çabuk kültürlü hale gelir. Okuyan, öğretmen olarak, idare memuru olarak köye dönen onun oğludur. Oysa ağanın çocuğu ağa olmak istiyordu. Artık yolun sonu olduğunun, onun ağalık zamanının bittiğinin farkında değil! Sonra gelip şöyle demek zorunda kalır: "Senin çocuğun öğretmen olduğu yerde bizim çocuğu bir işe yerleştir. Müdür olduğun yerde bizi de unutma!" Bu şimdi gördüğümüz bir şeydir. Bu değişim ve dönüşümdür. Bu, geri yerel geleneklerin yok oluşudur. Bu, toprağa bağlılıktan kurtuluştur.

Burjuvazi onun yoksun olduğu mantık duygusuna sahiptir. Burjuva geleneğe bağlı olmadığı için aklî tahlil yapar. Eski adet ve geleneklerin [hamileri] gibi katılaşmış değildir. Bilakis bu gelenekleri bozucudur. Maddî hayatın asliliğini anladığı ve o aristokratik özelliklere -iyi veya kötüsüne- inanmadığı veya o

ahlâkî meselelere inanmadığı için gayretli, akıllı, uyanık, değişim ve yenilenme peşinde bir insandır. Feodalite dönemine ters olan böyle bir bakış açısı, tekniğin gelişmesine ve iktisadî üretime uygundur; hareketli, açık, sürekli değişim halinde olan ve iktisadî ve maddî ilerleme halinde olan bir toplum kurmaya uygundur. Bu yüzden 14 ve 15. asırlar, burjuvazinin geliştiği, Batı toplumuna burjuvazi ruhunun feodal dönem ruhu yerine hâkim olduğu dönemdir.

Rönesans, yeni medeniyeti meydana getiren iktisadın üreticisi durumundaki açık ve devingen dünyagörüşüne sahip bu ani harekettir. Yeni medeniyet, burjuvazi ruhunun tecellisidir. Yeni medeniyet, açık, ileri bakan ve değişim, dönüşüm ve ilerlemeye inanan dünyagörüşüne sahip faal orta sınıfın ürünüdür. Hem içinde bulunduğu zillet ve durağanlık yüzünden reayanın bakış açısı, hem de gelenekçiliği ve feodal hayatın donukluğu yüzünden ağa kesiminin bakış açısı, her ikisi de, orta sınıfın bakış açısına ve devingen, açık ve ileri maddî medeniyete aykırıdır.

Burada bir esastan söz ettikten sonra bitirip sonuç alacağım. Bu esas şudur: Düşünceyi değiştiren etken mi iktisadî ve toplumsal sistemi değiştirir, yoksa iktisadî sistem değiştikten sonra mı düşünce değişir? Düşüncenin değişmesine yol açan etken mi iktisadî sistemin değişmesine yol açar?

Marks der ki: İktisadî ve toplumsal sistem değişince düşünce de değişir. Çünkü her insanın bir düşüncesi, kültürü vardır ve kültür iktisadî sistemin ürünüdür. Öyleyse düşüncenin nedeni olarak iktisadî sistem değişmeli ki sonuç olarak düşünce değişsin.

Yeni bir toplumbilimci olan Max Weber tersini düşünür; düşünce değişince, dünyagörüşü ve din değişince ve gelenek değişince bu insanlar başka türlü düşünmeye başlarlar ve yaşayışlarını değiştirirler. O halde Max Weber, toplumsal değişimin [nedeni] olarak esas olanın düşünce olduğuna inanır: Fikir değişince toplumsal sistemi de değiştirir.

Fakat tarih ve tecrübe ettiğimiz hayat bize göstermektedir ki bazen insan, düşüncesi değişince yaşayışını değiştirirken bazen de toplumsal etkenler hayatı değiştirir, sonra düşünce değişir. Varsayım olarak bir örnek verelim: Bazen bazı etkenlerin etkisiyle -çevreye karşı uyanık olmasının veya yaklaşımın vs. etkisiyle- bir kişinin bir çevrede daha iyi düşünce edindiğini görürüz. Daha çok radyo dinler, yeni haberlere hassasiyeti vardır, ne kötü şartlarda yaşadığını anlar, şehirlilerin daha iyi yaşadıklarını anlar. Bugün köyde kendi hayat şartlarına karşı karamsar hale gelir; başka türlü bir hayatın da olduğunu kendisi anlar. Düşüncesi değişir ve köyde yeni bir üretim meydana getirmeye çalışır. Mesela her zaman kimyon ekerlerken gelir civciv üretimine başlar veya bir şehre varıp işçi olur, memur olur veya okula gider. Bu kişinin önce düşüncesi değişti, sonra hayatını değiştirdi.

Bazen de orada maden çıkar, derin kuyu kazarlar, şehirden oraya gelip yatırım yaparlar, köyün iktisadî sistemini değiştirirler. Hayat şartları değişir. Ovada çalışan bu köylüler artık madende çalışırlar, fabrikada çalışırlar. Eşeğe binmek yerine arabaya binerler. Onların hayat şartları değişir, düşünceleri de değişir. O halde hem fikir etkeninin toplumsal değişime neden olabileceği, hem de iktisadî etkenin ve iktisadî sistemin toplumsal sistemi değiştirici bir etken olabileceği -her iki durumun da olduğu- anlaşılmaktadır.

Değişebilmemiz için sadece ve sadece iktisadî sistemimizin değişmesini bekleyeceksek, burada insana yer yoktur. İnsan, tarihin hangi aşamasında olursa olsun kendi toplumu karşısında sorumludur, o toplumu içinde bulunduğu tarih ve değişim aşamasında en iyi şekle doğru hareket ettirmek ve cebrî aşamaları beklememekle yükümlüdür. İşte burada insan ve aydının sorumluluğu ortaya çıkar.

Fakat bu özellik, soyut, havaî ve hayalî bir şey olmamalıdır ki insan ne şekilde karar alırsa alsın, düşünürse düşünsün, neye inanırsa inansın toplumu her şartta istediği gibi şekillendirir

diye zannetmeyelim. Toplum, aydının elinde onun istediği şekle giren bir macun değildir. Toplumun kendine özgü bilimsel ve toplumsal bir cebrî sistemi vardır ve insan bilinçli, iradeli ve bilgili bir kişi olarak ve bir etken olarak tarihin cebrî etkenlerine girer ve toplumu değiştirir.

O halde toplumun cebrî bilimsel sistemi bir taraftan ve bilinçli, özgür ve irade sahibi insan diğer taraftan ve bu ikisinin oyunuyla toplum değişir, durum değişir ve tarih bir aşamadan başka bir aşamaya sıçrar. Bu yüzden bazen düşünce etkeni, bazen de maddî ve toplumsal hayat etkeni insanı değiştirir ve sistemi değiştirir.

Rönesans'ta ve Orta Çağ'ın değişiminde ikisi de vardı. Hangi şekilde ikisi de vardı? Burjuvazi gelişti ve feodaliteyi -alt yapıyı- değiştirdi. Alt yapı değişince kesinlikle üst yapı, düşünce, algılama biçimi, din, edebiyat, sanat, şiir, duygu ve ahlâk değişir. O halde 13, 14 ve 15. asırda alt yapı değişti, dediğimizde Avrupa düşüncesinin değişmesini bekliyoruz, değişmeli ve değişti, demektir.

Protestanizm

Max Weber'in üzerinde durduğu bir başka etken, maddî ve iktisadî sistemden başkadır. Yeni Çağ'ın başında, yani Rönesans döneminde Max Weber, en büyük etken olarak Protestanizmi görür. Proteste, itiraz etmek demektir. Protestan mezhebi, Avrupalı Hıristiyan aydınların dinî algı tarzına, dinî sapma ve hurafelere ve kilisenin insanlarla ve Tanrı arasındaki aracılığına itiraz etmeleri ve Hıristiyanlığa dinî bir reform getirmeleri demektir. Protestan dininin özelliklerini burada aktaramam; ama onun genel ruhunu zikredebilirim.

Katolik, belirttiğim gibi, dünyayı aşağılamayı ve nefis tezkiyesi yoluyla ahiret tarafına gitmeyi tebliğ ediyordu. Protestan, "Gülümsersen Tanrı surat asar." diyen Katolik'in aksine der ki: "Tanrı, insanın gülümsemesinden başarı hisseder; Tanrı yeryüzü sofralarını ve yeryüzündeki maddî lezzet ve nimetleri aşağı-

larsak Tanrı'nın bizim için yarattığını aşağılamış oluruz ve bu Tanrı'nın aşağılanması anlamına gelir."

Protestan, burjuvazi [diliyle] konuşur. Diğeri ise feodalite [diliyle] konuşur. Feodalite döneminde, din reayaya "Hayatın önemi yok; bu sürülerin, arazilerin, köşklerin ve atların hepsinin ona ait olduğu doğrudur; fakat ne değeri var? [Bunlara] on yıl, on beş yıl, yirmi yıl sahip olacak. Ama buna karşılık, açlık çeken, çile çeken sen -doğrudur- ahirette cennetin en yüksek köşklerinde, Tûbâ ağacının altında rahatça uzanacaksın. Dünya malına sahip olan o kimse ise esfel-i sâfilînde, ateşten gürz altında yanacak. Bu, Katolik'in düşünme tarzıdır. Bir taraftan ilahî irade (providans) vardır (bu sözler İslam'a da girmiştir). Providans ne demektir? Providans, ilahî irade demektir. Şu anlamda ki Tanrı'nın bir eşeği gelip de "Niçin beni güzel bir hüthüt olarak yaratmadın?" demişse küfür söz etmiş olur. Pekâlâ. Sen de "Niçin beni aşağı yarattın?" dersen, küfür söz etmiş olmaz mısın? Der ki: "Tabii ki, ama ben küfür söz etmiyorum, Tanrı böyle istemiş." (providans). Bu düşünce feodalite dönemine aittir.

Şimdi "burjuva", yani orta sınıf gelmiş şöyle diyor: "Hayır bayım, bizim bir şeyimiz olmasın, her şey onun olsun öyle mi? Hayır bayım![45]"

Şimdi bu burjuva sınıfı gelip başka türlü konuşur. Burjuva, köy dininin, şahnişine bağlı olan dinin boyunduruğuna girmez. O dine, o eşrafa bağlı bulunan ve eşrafın çıkarına göre konuşan mollaya der ki seni ne ilgilendiriyor da konuşuyorsun? Sen de nerden çıktın? Birincisi, seni ne ilgilendiriyor? Beni yaratan

[45] Bir adamın hali haraptı. Elli altmış yaşlarındaydı. Hayatı çok perişandı. Ahir ömründe yaşayacağı bir odası bile yoktu. Çoğu kez şunun bunun evine gelip derdi ki gece rüyamda gördüm, git filan aileyi sevaba sok, dedi. Biz de sevaba sokmaya geldik! Bu zavallı diyordu ki, Allah'ım, sen, birkaç salavat gönderen için orada yakuttan bir köşk yaparım, diyorsun. Ben elli yıldır zikir, dua, namaz ve oruçla meşgulüm. O elli altmış yakut köşk senin olsun, bana dört duvar bir oda ver yeter!

Tanrı'dır. Benim de aklım var. İkincisi, bu nimetleri bir tek kimse için mi, yoksa herkes için mi yarattı? Pekâlâ. Ben de kuluyum. Ben gelip patronun evine yemek ve sütlaç getirince sen, "Bu dünya pisliğidir, murdardır, değeri yoktur, geri verin." dersen, bana kötü gelmez mi? Bu dünya pisliklerini, bu nimetleri, bu lezzetleri, Tanrı biz yiyelim, lezzet alalım, keyfedelim diye yarattı. Bunlar aşağı, bunlar dünya pisliği, bunlar değersiz dersek, bu Tanrı'nın bütün zahmetleri boşa gitmiş anlamına gelir. Bir ressamın tablosunu aşağılarsak, burada ressamın kendisini aşağılamış oluruz.

Bu güzellik ve incelikte yaratılmış olan bu tabiat, Tanrı'nın en büyük başyapıtı olarak övgümüze ve hayranlığımıza konu olmalıdır. Yeryüzünün bu nimet sofralarından yememiz gerekir. Olabildiğince çok yememiz, yeryüzünün içini yarmamız ve nesi varsa çıkarmamız ne içindir? Yiyip elde ettikçe Tanrı'yı yüceltmiş olmak için.

Bu burjuvazinin bakış açısı olup o böyle konuşur. Bu, "dipte oturanlar" için üretilmiş "şahnişine" bağlı dine itirazdır (protest). Bu itirazı kendisi için yapar. Dünya servetini onun tekelinden çıkarmak ve kendisine ait kılmak için itiraz eder. Bu yüzden ister istemez tekelciliğe karşıdır. İster istemez, feodalite dönemine bağlı bir kurum olan kiliseye karşıdır. Bireysel özgürlüğe inanır. Bu yüzden "Bırak çalışsın, bırak geçsin" tüccarın sloganıdır. Her zaman bireysel özgürlüğe inanır. Tüccar için her türlü kayıt, sınır ve gümrük ayak bağıdır.

Yeni Çağ'da özgürlük, burjuva sınıfının özgürlüğüdür. Çünkü gümrük ve hukukî kayıt ve kısıtlamalar, onun işine engel olur. Aile tekelciliği, soy tekelciliği ve sınıf tekelciliği, onun işine ve gelişmesine engel olur. Halkın içinden çıkan, özgür olması gereken ve dinî veya hukukî veya toplumsal kural ve kayıtça önü kesilmemesi ve böylece rahat çalışması gereken bu birey, özgürlük isteyen [bu kişi] burjuvadır. Özgürlük isteyen burjuvadır. Biz bu özgürlüğün insan sevgisiyle ilgili olduğunu san-

dık! "Bırak çalışsın, bırak gitsin" sloganı, "Bırak araklasın, bırak götürsün" demektir. Bu, bu insanın peşindedir.

Görüyorsunuz, ben hem övüyorum, hem de aynı zamanda eleştiriyorum. Ne için? Övüyorum, çünkü feodalite karşısında, toplumu o taşlaşmış geleneklerden kurtarıp ilerleten devingen ve dönüştürücü bir etkendir. Aşağılıyorum, çünkü bu devinen, değişen, ileri giden ve güçlü medeniyette aşağı bir insan üretmiştir.

Protestan, kilisenin insanla Tanrı arasında vasıta oluşuna itiraz etti. Protestan, bireyin kilisenin ve dinî buyrukların kaydından özgürleşmesine taraftardır. Protestan, keşişler tarafından cennet ve cehennem satışına itiraz etti. Protestan, evlilikten mahrumiyete itiraz etti. Protestan, dünya servet ve malının din adına aşağılanmasına itiraz etti ve bilakis mal sevgisini, maddiyatı ve iktisadın asli oluşunu, Tanrı'nın en temel isteği ve ilahî irade olarak ilan etti.

Avrupa haritasını zihninizde canlandırın: İtalya, Almanya, İsviçre, İspanya, İngiltere. Sonra da Amerika'yı iktisadî güç bakımından değerlendirelim. Bu ülkeler arasında iktisat ve sanayi bakımından hepsinden aşağı ve geri olan İspanya'dır. Siz trenden saat onda inip Barselona'ya girdiğiniz zaman yedi ila on yedi on sekiz yaşlarında on beş on altı çocuk ayakkabınızı boyamak için ayakkabınıza üşüşür! Bu, Orta Çağ'da Bağdat gibi, İslam ülkeleri gibi kültürel parlaklığın merkezi olan bir ülkedir ve Endülüs (İspanya) medeniyeti tarihin en parlak medeniyetlerindendi. Oysa şimdi bu hale geldi.

İktisat gücü bakımından İspanya'dan bir derece yukarıda İtalya vardır. Bu arada Fransa orta derecede yer alır. Fransa'dan yukarıda Almanya vardır. Almanya'dan sonra Amerika gelir. İktisat ve sanayi gücü bakımından bu ülkelerin grafiğine bakarsak, sırasıyla Amerika, Almanya, Fransa, İtalya ve hepsinin sonunda da İspanya yer alır. Bu ülkelerin iktisat ve sanayi güçlerini ve maddî medeniyetlerini ölçme anlamında, sanayileşmenin ve

maddî gücün zirvesinden iktisadî geriliğe, düşüklüğe ve aşağılığa doğru gidersek -aynı oranda- Protestanlıktan Katolikliğe doğru varmış oluruz.

Amerika'nın mezhebi Protestanlıktır. Almanya'nın mezhebi Protestanlıktır. Fransa halkının çoğunluğunun mezhebi Katolikliktir, büyük bir azınlık da Protestan mezhebinin takipçisidir. İspanya [ve İtalya] tamamen Katolik'tir. İspanya'da sadece bir şehirde üç yüz bin kişiyi Protestan olmak suçundan öldürdüler. Çoğunluğu Katolik olan Fransa'da Yüz Yıl savaşlarında o kadar çok Protestan öldürdüler ki iktisadî gücünün zirvesinde bulunan Fransa'da katliamdan sonra Protestanlar ya yok oldular veya Amerika'ya göç ettiler.

Max Weber'in dediği gibi Protestanlığın yaygın olduğu her yerde burjuvazi, sanayi ve maddî medeniyet gelişir. Katolik mezhebinin yaygın olduğu her yerde maddiyat, sanayi ve iktisat zayıf ve düşüktür. Çünkü Protestan mezhebi, maddî hayat, teknik ve iktisattan yanadır ve maddî dünyaya önem verir. Hâlbuki Katolik mezhebi maddî hayata mugayirdir. İşte bu yüzden onun toplumu sanayi bakımından -Avrupa'da bile olsa- gelişmez. Görkemli bir tarihi olan, Hıristiyanlığın merkezi olan İtalya'nın bile buna rağmen geri kaldığını görüyoruz. Rönesans döneminde bütün Avrupa ülkelerinin kendisinden medeniyet, uyanış ve kültür ışığı aldıkları İspanya bile, buna rağmen -İspanya- hepsinden aşağıdadır. Bu ise Katolik mezhebi yüzündendir.

Bu Max Weber'e özgü dinî ve iktisadî coğrafyadır ve Protestanlığın Avrupa'da düşünce ve bakış açısının değişmesinde, Avrupa'nın dünyagörüşünü değiştirmede ve sonuçta Avrupa'nın iktisadî sistemini feodaliteden sanayi ve medeniyete çevirmede güçlü bir etken olduğunu göstermektedir. Öbür taraftan, Avrupa'da burjuvazinin gelişmesinin feodalite sisteminin değişmesine neden olduğunu, burjuva sınıfı hâkim olunca ortamın Protestanlığa uygun hale geldiğini ve burjuvaların Protestanlığı meydana getirdiğini söyleyen birinci görüş var. O

halde iki şekli de mevcuttur. Yani burjuva gelişince Katolik mezhebine protest veya itiraz etti ve Protestan mezhebini meydana getirdi. Ayrıca Avrupa'da 14 ve 15. asırlarda fikrî değişimle fikrî uyanış, Katolik mezhebiyle ve Orta Çağ'ın feodalite düzeniyle mücadeleye sebep oldu ve düşüncedeki değişim Avrupa'da iktisadî sistemin değişmesine yol açtı.

Peki, Protestanlık ve burjuvazi nereden ortaya çıktı?

Bir Alman, seksen yıl önce beş ciltlik bir kitap yazmış. Burada onun özetini birkaç cümleyle arz edeceğim.

Protestanlık, "İslamîleşmiş Hıristiyanlık"tan ibarettir. Yani İslamî görüşle tanışmanın etkisiyle İslamî düşünüşü, İslam'ın dünya algısını ve İslamî dünyagörüşünü alan ve fakat Hıristiyan kalan Hıristiyanlık. Tıpkı şunun gibi: Bugün birçok Müslüman vardır; Avrupa'ya gider, orada modern öğrenim görür ve Avrupai bakış açısını ve yeni bilimsel bakış açısını edinir, fakat aynı zamanda dinini muhafaza eder, ancak dinini modern Avrupai algıyla tahlil eder. Avrupa'da Katolik mezhebi, İslam toplumuyla temas ve tanışmanın etkisiyle İslamîleşmiştir. Yani İslam toplumunun bu aydın kesime kazandırdığı uyanış ile birlikte bu aydın kesim, kendilerine egemen durumdaki geri kalmış dinî düzene "protest" ve itiraz eder.

İslam'da ne vardır? İki şey: Birincisi şu ki kilise adında resmî bir kurum yoktur, bilakis dinî özgürlük ve bireysel içtihat vardır. İslam'da, buyruklar yayınlamak ve nasıl düşünüleceğini belirlemek için yukarıda bir yer yoktur. İkincisi şu ki İslam'da âlim vardır, ama ruhani yoktur.[46]

[46] Ruhani kelimesi Hıristiyanlığa ait bir terim olup kutsal ruhtan gelir. Mollalar orada derler ki siz (halk) cismanisiniz, biz ruhaniyiz. Çünkü kutsal ruh bizdedir. Bizim misyonumuz kutsal ruhu dünyaya yaymaktır. O halde benim özümde kutsal ruh vardır, sizin özünüzdeyse kutsal ruh yoktur. Onlar (halk) bu durumda ruhani değildir. O halde Hıristiyanlıkta ruhani, başkalarından daha âlim olan kimse değildir. Bilakis Hıristiyanlıkta ruhani, nefesi mukaddes ve mübarek olan ve şifa dağıtan kimsedir.

İslam'da dinî, fikrî, aklî, sanatsal, toplumsal ve felsefî direktiflerin yayınlandığı bir yer yoktur. Öte yandan fikrî ve dinî merkeziliğin ve istibdadın bulunmadığı İslam toplumunda siyasî temerküz ve merkezilik vardır. Avrupa siyasî merkeziliği İslam toplumundan almış ve siyasî adem-i merkeziyet demek olan feodaliteyi yok etmiştir. Avrupa, fikrî, dinî ve bireysel adem-i merkeziyeti, mollanın dinî merasimlerdeki aracılığı olmaksızın bireyin özgür içtihadını ve Tanrı'yla özgür irtibatını ve bireysel dinî özgürlüğü İslam'dan aldı ve Tanrı ile insanlar arasında aracı ve vasıta olan kilisenin kanunî, hukukî ve örgütsel resmiyetine itiraz etti. Bu yüzden sonradan Yeni Çağ'da millî hükümetlerin siyasî merkeziyeti meydana gelir, nasyonalizm meydana gelir. Feodalite ortadan kalktı, kilise ortadan kalktı, fikrî ve dinî özgürlük ve çoğulculuk ve dinî araştırma özgürlüğü meydana geldi.

Haçlı Seferi Değil Haçlı Göçü

Ne yazık ki vakit geçti. Ben sadece birkaç cümleyle sonuca gideceğim: Haçlı seferleri, dünyadaki bütün savaşlardan farklıdır: Dünyadaki savaşlarda bir toplumun askerleri başka bir toplumun askerleriyle savaşırlar. Oysa Haçlı seferleri bu şekilde değildi, bu şekilde bir ordusu yoktu; bakkal, kumcu, hamal gibi halk kitleleri İtalya ve Doğu Avrupa sokaklarından atlı veya yaya, İslam toplumu gücünün zirvesindeyken, onuncu ve on birinci asırlarda yola düştüler ve Konstantiniye'ye, Filistin'e ve Suriye'ye geldiler. Orada uzun süre kalıp savaştılar. Bunlar savaştan sonra döndüler mi? Hayır. Üç asır kaldılar. Bazen bu Avrupalılardan üç nesil, dört nesil, beş nesil, altı nesil, on nesil

İslam'da ruhani kelimesi oradan gelen yeni bir kelimedir. İslam'da âlim vardır, fakat ruhani yoktur. Âlim ve müteallim vardır. İslam'da halk öğrencidir. Alim olanla olmayan ilişkisi var İslam'da. Bu İslamî bir terimdir. Âlim kimdir? İslam'da âlim olmak irsî midir? Hayır. Belirli bir kurumun üyesi midir? Hayır. Bir teşkilata mı bağlıdır? Hayır. Âlim kendisi araştırır ve özgür araştırmalarından dolayı bir dereceye ulaşır. İnsanlar onun bilgili olduğunu anlarlar ve dileyen herkes onu taklit edebilir.

bu İslam ülkelerinde kaldı. Sonra döndüler veya döndürüldüler.

Bu İslamî temas, bir toplumun başka bir toplumla savaşta teması değildir. Bu yüzden ben, "Haçlı seferi" demiyor, "Haçlı göçü" diyorum. Batılı kitle, Doğu toplumunun içine geldi, Doğu toplumunun sokaklarında yaşadı ve Doğu toplumunun yaşantısı, dini, kültürü ve toplumsal ilişkileriyle temas sağladı. Doğu'dan onuncu ve on birinci asırların toplumsal sistemini aldı ve orada (Avrupa'da) feodaliteye karşı, kilise ve papalığa karşı, cennet alım satımına karşı, ruhani-dinî tahakküm ve istibdada karşı, ruhaninin üstün ve ilahî öze [sahip] olduğu ve diğerlerinin bundan yoksun bulunduğu fikrine karşı mücadele etti. Akletme ve düşünce özgürlüğünün (İslam toplumunda olduğu şekliyle, öyle ki bir Müslüman fizikçi kendi laboratuarında özgürce çalışıyordu, gittiği her yerde görüşlerini dile getiriyordu) gerçekleşmesi için mücadele etti.

Ebulalâ Maarrî'nin, "İnsanlar iki türlüdür: Ya dinleri vardır, ama akılları yoktur ya da akılları vardır, ama dinleri yoktur." dediği sırada İslam gücünün zirvesindedir. Ebulalâ'nın bu şiiri bence en büyük iftiharlardandır ve tarihte "İslam medeniyeti" adıyla meydana gelen bütün saraylardan, mescitlerden, binalardan ve kudretlerden daha değerlidir. Yani kimsenin tanımadığı ve hiçbir gücü olmayan kör, zayıf, kendine özgü ve dışlanmış bir adam, İslam hükümetinin gücünün zirvesinde olduğu ve dünyaya galebe çaldığı bir zamanda sövebiliyor ve hiç kimse ona ilişmiyor. Öyle bir zamanda Ebulalâ, şiir divanlarını yayabiliyor, öyle bir zamanda onun şiirleri İslam toplumlarında, hatta dinî medreselerde seslendirilip okunabiliyor ve yok olmuyor. Tarih birinin Ebulalâ'nın şiirlerinden bir sayfa bile yaktığını görmemiştir.

Böyle bir toplum vardı ve biz şimdi bu hale düştük. Gazneli ve Selçuklu Türkleri ve Moğol geldikten sonra iktâ rejimini oluşturdular. Moğol, feodaliteyi ve iktâ ve tiyul rejimini İslam toplumunda yeniden kurdu. Aynı dönemde tasavvuf ve züht eğili-

mini getirdiler. Sonra da ahiretçilik meydana geldi. Yani Avrupa, birkaç asır süren Haçlı seferleri vesilesiyle Doğu toplumlarıyla temas kurmasının etkisiyle İslamî dünyacılığı, fikir, içtihat ve dinî araştırma özgürlüğünü, insan ile Tanrı arasında aracısız ilişkiyi -belli bir teşkilatın ve şahısların aracılığı olmaksızın- siyasî gücün merkezde toplanmasını ve millî iktidar birliğini elde etti ve buna karşılık feodaliteyi ve taife krallıklarını Avrupa toplumundan kovdu, protesto etti, burjuvaziyi geliştirdi, dünyacı ve iktisatçı bakış açısını ve müreffeh hayatı, Orta Çağ'ın zahitçe ve ruhbanca yaşayışının yerine geçirdi. Fakat sonradan Moğol İran'a gelince bizi hem feodaliteye hem de Katolikliğe duçar etti.

Moğol döneminden sonra İslam adına meydana gelen din bir tür Katolik mezhebiydi. İslam'da bir tür ruhbanlık, münzevilik ve tekke hayatı mescidin yerini aldı. Gazneliler döneminde İslam ülkelerinde yüz binlerce tekke ortaya çıktı. Hâlbuki mescitler ya yok oldu ya da metruk kaldı. Çünkü Moğol ve Selçuklu padişahları ve emirleri tekkelere milyonlar harcayıp bol bol ihsan ve adaklarda bulunurken mescitle ilgilenmiyorlar ve mescidi küçümsüyorlardı. Ruhbanlık, manastır hayatı, uzlet, riyazet, tasavvuf, bir köşeye çekilme, içe bakışçılık ve dünyadan usanç, Moğol döneminde kültürel ve dinî ruh olarak İslam toplumuna gelen armağanlardı.

Eski dönem, dünyacılık dönemi ve maddî hayat ve refah için çalışma dönemiydi. André Gide'e bakın: André Gide, kilise zühtçülüğüne ve riyazet aleyhine kitap yazmak istediği zaman kitabının adı olan "Dünya Nimetleri"ni Kur'an'dan alır.

Bu, İslam'ın yeryüzü sofralarını övdüğü anlamına gelir. Oysa Hıristiyanlık sürekli şöyle der: "Yeryüzü sofralarını kaldırıp atın." Bu İslam adına meşhur olan görüştür. [Sonra öyle bir hale gelir ki Sa'dî şöyle der:]

"İçini yemekten boş tut ki
Onda marifet nurunu göresin!"

Karınları açlıktan guruldarken bunu marifet sanıyorlardı. Bir de şöyle demiş:

"Ben kalbi yaralının içinde ne var bilmem
Ben suskunum o ise figan ve kavgada!"

Bunlar İslam'ı zühtçü bir hale sokup iktisadî hayata, tekniğe ve maddiyata mugayir hale getirdi.

Bir Alman hanım, *Allah Güneşi Batı'nın Çehresinde Parlıyor* adıyla bir kitap yazmış. Bu kitapta çok ilginç ve güzel bir iş yapmış. O da şu: Kitabın ilk kısmında bir makale yazmış. Şöyle tasarlamış: Yazar, arkadaşı olan başka bir hanımla bir kafede sohbet ediyorlar. Kitabın yazarı arkadaşıyla yaptığı bu sohbet ve konuşmada, hepsi de İslam'dan Alman diline girmiş bazı kelimeler kullanıyor. Örneğin kahve kelimesinden gelen "kafe", muz anlamına gelen ve aslı "benân el-mûz" olan "banan" veya "banana" terimlerini kullanıyor. Kervan, kervansaray, bazar ve magazin[47] gibi kelimelere bakın, İslam iktisadının Yeni Çağ boyunca ve Orta Çağ'ın sonlarında Batı üzerindeki etkisinin ne ölçüde olduğunu gösteriyor. Kitabın yazarı hanım diyor ki: Birbiriyle Almanca konuşan bu iki hanım arasındaki iki saatlik sohbet, hep Arapça veya Farsça veya Türkçe kelimelerle doludur ve kendileri bu kelimelerin Almanca olmadığını bilmiyorlar. Oysa şimdi onların bunca kültürel nüfuzuna rağmen bizim kullandığımız dört tane Fransızca kelimenin yabancı olduğunu hepimiz biliriz ve kimsenin kuşkusu yoktur. Fakat bu iki hanım iki saat almanca konuşuyor ve hiçbiri bu kelimelerin aslında Almanca olmadığını hissetmiyor.

Ben bu kitapta ve başka eserlerde iki bine yakın kelime buldum. Bu iki bin kelime, İslam'dan Avrupa'ya giren kelimelerdir.

[47] Magazin (magazine), "mehâzin"den ("mahzen"in çoğulu -Çev.) gelmektedir. Yaşadığı değişim tıpkı "elmas" kelimesindeki değişim gibidir. Mahzene, toptancı gibi, büyük mallar ve birçok ürün konulurdu. Sonra mahzen kelimesi Avrupa'ya gidince "magazin"e dönüştü ve sonra Doğu'ya girince de "mağaza"ya dönüştü.

Teknik, ticarî, bilimsel ve felsefî olanı ne kadar göreyim diye bu kelimeleri dizinledim. Bu iki bin kelimeden yüzde sekseni sadece ticarî kelimelerdir veya ticarî malların adlarıdır ya da ticaretle ilgili konulara ilişkin kelimelerdir; kervan ve kervansaray gibi. Şimdi Fransızlar, "le caravansary" diyorlar. "Le"sü kendilerine ait! Veya şu anda kullandıkları "bazar" kelimesi. Bazar, içinde birçok öteberinin bulunduğu dükkânların olduğu yerdir. Ondan sonra ticarete bağlı teknik terimler var, ticarî ürün olan "dinar" ve "karrâbe" (carboy) gibi. Bu kelimelerin yüzde onu bilimsel kelimelerdir, "kimya" ve Arapça "el" takısıyla kullanılan "elcebr" (algebra) gibi. Yüzde üçü veya dördü felsefî terimlerdir. Bu kelimeler, Batı toplumunda Yeni Çağ'ın başında ve Orta Çağ'ın sonunda iktisadın ve iktisadî faktörün etkisinin ölçüsünü göstermektedir. Nehir ölçme tekniğini, pusulayı ve deniz yollarını İslam'dan aldıkları zaman dünyagörüşleri açıldı ve Lizbon'dan yukarısının olduğunu ve bu tarafta Avrupa'dan başka dünyaların olduğunu anladılar.

14 ve 15. asırlarda Avrupa'da coğrafi keşifler, göçler, Amerika'nın keşfi, Asya'ya giriş, yeni ticaret yolları, limanlar, büyük pazarlar, uluslararası ticaret meydana gelince kapalı Avrupa toplumunu açık topluma dönüştürdü. Bu temasın, yani Doğu ile Batı arasındaki ticarî temasın etkisiyle, yani İslam ülkelerinde üretilen yeni ürünler vesilesiyle burjuvazinin gelişmesi sonucu Avrupa'da feodalite yok oldu. Hatta Avrupa'da yapılmış bir haçın üzerine sahte olarak "Allah" markası vurulduğunu bile gördük! Tıpkı şimdi Tahran'da üretilen ve üzerine "Made in..." yazılan mallar gibi, Avrupa'da tersine kendilerinin taklit olarak ürettikleri malların üzerine, bu ürün Doğu malıdır, diyebilmek için Doğu markası vuruyorlardı. Avrupalılar, sikke üzerindeki "Allah" lafzının dinî bir alâmet olduğunu bilmedikleri için, onu kılıçların ve Doğu mallarının üzerinde görünce, bu lafzı (Allah lafzını) haç üzerine de nakşettiler! Bu ...* şu anda Paris'te mevcuttur. On yıl önce Avrupa'da Stockholm gibi yerlerde yapılan kazılarda, İran, Belh ve Buhara gibi İslam ülke ve [şehirler]inde

kestirilmiş olan sikkeler bulundu. Bu, Batı toplumunun kapalı feodal toplum olduğu Orta Çağ döneminde ticaret ve iktisadın nasıl yayıldığını gösteriyor. Bu da Avrupa'da düzen ve düşüncenin değişmesinde temel etken olan burjuvazinin gelişme nedenini açıklıyor. Yani burjuvazi, bu temasın, bu ticaretin, bu göçlerin ve Haçlı seferleri sonucunda gerçekleştirdikleri bu keşiflerin ürünüdür. Protestanlık ve Orta Çağ'ın üst yapısını yok etmesi de Hıristiyanlığın İslamîleşmesidir.

Ben, Hindistan'daki "Sihler"[48] hakkında araştırma yaparken, bu dinin Veda ve Hindu dininin İslamîleştirilmiş hali olduğunu fark ettim. Bu Sihler, ticarete ve iktisada yönelen tek sınıftır ve bunlar Hindistan'ın en zengin sınıfıdır.

İslamî görüş, dünyaya dönük görüştür ve resmen diyorum ki iktisadı aslileştirir. Ben demiyorum, Muhammed (s.a.v.) diyor: "Maişeti olmayanın meâdı yoktur." Maddî hayatı olmayan, "İçim nurla dolu" derken yalan söylüyor. İnsanın içi yemekle dolu olmalıdır. Maddî ve iktisadî hayatı olmayanın dinî ve manevî hayatı da yoktur. Fakirlikten din değil, cehalet doğar.

Ebuzer diyor ki: Fakirlik bir eve girdiği zaman din kapıdan çıkar. Bu, fakirlikte Allah'ın rızası vardır, dediği dinden başkadır.

Kur'an'da üç tane kelime var: Biri "maruf" yani servet, yani iktisat, biri "hayr", biri de "Allah'ın lütfu". Bu üç kelime iktisadî servet anlamındadır, maddî hayat anlamındadır. Yüzü dünyaya dönük olan bir dinde, iktisadı aslî gören bir dinde, dünya ahiretin tarlasıdır (*ed-dunyâ mezraatu'l-âhire*). Yani?

Dünyayı harap eden kimsenin ahirette kurtuluşu yoktur (yani [ahiret] maddî hayattaki amelin neticesidir), ahirette hiçbir şeyi olmaz. Ahiret, yani hayat felsefesi, yani tekâmül, yani bir toplumun kaderi, bir tür insanın kaderi, bir milletin kaderi. Din

[48] Sanki Hinduizm'in (yani Hint dini, Veda dinine mensup Hintliler ve bu din çalışmaya, iktisadî hayata ve üretime karşıdır) İslamîleşmiş halidir.

ancak, toplumun maddî ve iktisadî hayatı imkânlarla dolu ve toplumsal adaletle dolu müreffeh bir hayat olduğu zaman vardır. Fakirlik varsa cehalet vardır. Cehalet fesattır. Fesat geri kalma ve ahlâkî çöküntüdür. İslam dininin alt yapı olarak bir dünyacılığı ve iktisadı esas alışı vardır. Peki, bu alt yapının Batı'daki iktisatçılıktan farkı nedir? Farkı şudur ki İslam'da hedefimiz iktisat üstüdür. İslam'da hedef, insan türünün tekâmül ve yüceleşidir. Bu esas değil, hedeftir. Esas, maddî hayattır. İslam'da Tanrı sadece maddî görüngülerde ve tabii görüngüler yoluyla aranır, ahlâk, takva ve tekâmül sadece zengin bir toplumda, ileri ve muktedir bir ekonomide bulunabilir.

Bu yüzden benim, "İslam, materyalizme dayalı bir idealizmdir." dediğim, doğrudan tabiat gerçekçiliği ile dürtü ve iktisat temeli üzerine kurulu manevî bir tekâmüldür. Bu yüzden Louis Gardet der ki esasen İslam toplum ve medinesi, ticarî ve iktisadî bir medeniyettir.

Coğrafyacı Dubet şöyle der: "İslam gelip Afrika'nın kuzeyinden Fars körfezine kadar olan büyük bir coğrafyayı kontrolü altına alınca (bazı rakamlarını veriyor; ama ben unuttum) ekilebilir arazi miktarı azaldı." Niçin? Çünkü İslam, şehir hayatına, burjuvaziye, orta sınıfın gelişmesine ve toplumsal hayatın ticaret ve el sanatları temelinde hareketlenmesine çalışıyordu. İslam toplumunda her şehrin kalbi pazardı. Şimdi hâlâ bunun hatıraları vardır.

Bu yüzden Katoliklik dünyacılığı İslam'dan aldığı zaman Protestanlık olur. Protestanlık, Max Weber'in deyişiyle Avrupa toplumunun gelişip değişmesine neden olmuş ve dünyagörüşünün ve dinin değişmesi yönünde bir etken olmuştur. Feodalite döneminde iki çelişik sınıf olan efendi ve reaya sınıfları arasında bir orta sınıfın gelişmesi olan burjuvazi, 11, 12 ve 13. asırlarda Haçlı seferleri sırasında İslam toplumuyla gerçekleşen ticarî, iktisadî ve teknik temas sonucunda meydana gelmiştir.

O halde Rönesans, yeni, medeniyeti meydana getirecek ve Katolikliğe karşı itirazı gerçekleştirecek bir altın Yunan çağına

dönüş ve Yunan ve Roma dönemine dönme kararı değildir. Bilakis ikisi de Haçlı seferlerinden gelen burjuvazi ve Protestanlığın gelişmesi sonucunda gerici feodalite sisteminin yok edilmesidir.

Dinî Toplumda Aydınların Misyonu

İktisadî sistemin değişme etkeni, yani burjuvazi, Avrupa'da böyle büyük bir medeniyetin oluşmasına ve böyle geri bir dönemin ortadan kalkmasına yol açtı. Öte yandan, geleneksel dinin zaaf ve sapma noktalarına protest (itiraz) etmek de yeni medeniyetin gelişmesinde büyük etkendi. Yeni medeniyet, dinin terk edilmesi sonucunda meydana gelmedi, bilakis dinî görüşün değişmesi sonucunda meydana geldi. Dinî toplumda toplumsal ideallerin gerçekleşmesini, adalet ve özgürlüğün sağlanmasını ve ilerlemeyi dinin ortadan kalkmasına bağlı gören aydınlar, [bilmeliler ki] bu mesele imkânı olmayan bir idealdir, olsa bile yüz asır sonra olur. Dolayısıyla dinî toplumda Avrupa tecrübesi, aydınların dini bir tarafa bırakmadıklarını göstermiştir. Eğer dini bir kenara bıraksalardı kilise halkı bu aydınların karşısına dikerdi. Aksine, aydınlar dinî görüşü değiştirip ihya ettiler, gerilik nedeni olan dini reforma uğrattılar, Hıristiyan dininin düşünce ve görüşünü değiştirdiler ve farklı bir din yorumu getirdiler.

Bu yüzden bu büyük tecrübe, dinî toplumda aydınların misyonu dini ortadan kaldırmak, dinsiz bir toplum oluşturmak ve sonra da toplumsal ideallere ulaşmak olursa bunun bir facia, bir vehim ve gerçekleşmesi imkânsız bir ideale kendini vakfetmek olacağını göstermiştir. Onların yaptığı, reddetmek ve inkâr etmek değil, protest (itiraz) etmektir, yani reformdur.

Toplumda dinî algı, anlam ve yorumu değiştirelim ki gerilemeye, durağanlığa ve çöküntüye yol açan dini devingen ve yapıcı bir etken haline getirelim ve bütün toplumsal güçlerin yaratıcılığını dinin o toplumda sahip olduğu güçle birlikte inşa, ilerleme ve adalete doğru ilerletelim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ ÇAĞ, ORTA ÇAĞ ve YENİ ÇAĞ'IN ÖZELLİKLERİNE BİR BAKIŞ

Müslümanların İcat ve Keşifleri

Orta Çağ'da Müslüman Seyyahlar adlı bir kitap yazmış olan Dr. İbrahim Zeki Hasan, Kahire'nin büyük hocalarından biridir. Turizm ve İslam coğrafyası hakkında birçok kişi maalesef hiçbirisi tam olmayan çalışmalar yapmışlardır.

Bazıları, *Yedinci Yüzyılda İbn Batuta* gibi özel konularda çalışma yapmıştır; bazıları da aslında İslam medeniyetinde Müslüman seyyahlar ve İslam coğrafyası ile ilgili çok genel çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar ilmî araştırma özelliğinden yoksun olup hiçbir şey sağlamazlar.

Her halükârda ben iki yıl boyunca İslam coğrafyası, yani coğrafî araştırmalar, büyük coğrafya bilginleri ve İslam medeniyet tarihi üzerine çalışma yaptım ve öngörülemeyecek yeni noktalar tespit ettim. Orta Çağ'da seyyahlar ve büyük coğrafya kâşifleri, günümüz Afrika'sında çağdaş dünya coğrafyacıları için hâlâ bilinmez olan ülkelere nasıl gittiler? (Sömürü ve oryantalistler orada çalışma ve araştırma yapmamışlardır.) Sınırlı vasıtalara, yerleşim bölgeleri, şehirler ve caddeler arasındaki bağlantıların durumuna, ulaşım araçlarına ve o günün kabileleri ve milletleri arasındaki şiddetli ihtilafa rağmen her yere gittiler. İbn Batuta'nın yolculuk güzergâhını inceleyecek olursak o asırda ve o kısıtlı imkân ve araçlarla bizim o asırda böyle bir yolun aşıldığına kesinlikle inanamayacağımız ülkeleri nasıl kat ettiğini göreceğiz.

Mesela; beni böyle bir çalışmayı devam ettirmekten alıkoyan etkenlerden biri, eski matematiksel coğrafyayı bilmemem ve bu konuda bana rehberlik edebilecek bir mercie ulaşamamış olmamdır. Bu mesele üzerinde birazcık çalışma yapan sadece Celal Hümaî Bey'dir; fakat kendileri coğrafya değil, daha çok astroloji biliyorlardı. Bu çalışma her halükârda eksik kaldı.

Ama genel olarak elde ettiğim şey, hicrî 4. yüzyılda, Samanîler devrinde yaşamış olan İbn Fakih'e ait şehirler, yerleşim yerleri anlamındaki el-Büldan adlı bir kitaptır. Bu kitapta biri

Sayrafi'ye, diğeri adı bilinmeyen başka bir seyyaha ait iki risale vardır. Bu risalelerden anlaşıldığı gibi, hicrî 3. yüzyılda seyyahlar şimdiki Rusya, Bulgaristan ve Doğu Avrupa'ya gidiyorlardı. Hatta o dönemin Bulgaristan kralı, İslam halifesinden oraya bir coğrafyacı heyeti göndermesini istiyor. Sarayda coğrafya, dünya haritası ve astroloji öğreten bu heyet, bir plan dâhilinde seyahate çıkıyorlar, Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinin örf, âdet ve geleneklerini, din ve sosyal ilişkilerini inceleyip araştırıyorlar. Bu belge, bin yıl önceki Rusya ve Doğu Avrupa hakkında ele geçen en eski belgelerden biridir. Bu belge, o dönemde ilim ilişkisinin nasıl [şimdikinin] tam tersi olduğunu ve onların (Avrupalılar) modern ilimleri İslam toplumu yoluyla öğrendiklerini göstermektedir.

Şarlman, Avrupa'nın çok modern ve aydın liderlerindendir. Avrupalılara göre Avrupa medeniyetini şekil bakımından kalıba döken ilk kimsedir. Yani modern bilimlerin, yeni tekniklerin ve modern medeniyetin öğrenilmesi için Şarlman tarafından bir çalışma başlatılmıştır. Avrupa'da eski ve donuk geleneklere muhalefet, Şarlman'ın icraatlarındandır.

Şarlman, Harun Reşid'in çağdaşıdır ve ondan ilk kültür inkılâbını başlatmak için İslam ülkelerinden bir grup katibin Avrupa'ya gitmesini ister. Bu grup, Şarlman'ın çocuklarına ve saray şehzadelerine yazı ve eğitim öğretiyorlardı. Yabancı bir öğretmenin padişah çocuklarına okuma-yazma ve hat öğretmesi başlı başına bir devrim olarak kabul edilmektedir. Harun tarafından Şarlman'ın sarayına gönderilen hediyelerden biri, Gustave Le Bon'un planını çizdiği ve hakkında yazı yazdığı bir su saatidir. O, su ile çalışan ve İran sulama sistemiyle aynı tekniğe sahip olan çok büyük bir saat idi. Mesela; bir saat, iki saat, ... suyu vardır. Yani dibi delik olan su dolu bir kazan vardır ve su ondan boşalıncaya kadar damla damla dökülür. Suyun bu şekilde boşalması, geçmişte bizim bir zaman birimimiz olan bir zaman ölçüsünü meydana getirir. Bu su saati tekniği, mükemmel ve dakik çalışan büyük bir saate dönüştürülmüştür. Bu saa-

tin diğer işlevi zamanı göstermekti. Yani bir akrep, bu suyun o kazandan boşaldığı ölçüde bir güç meydana getiriyor ve eksenlerin hareketi bir iğne hareketine taşınıyor ve daire üzerinde zamanı gösteriyor.

Âlimler ve dindar halk, Şarlman'ın büyük gücüne rağmen ona karşı ayaklandılar ve onu kırıp ortadan kaldırdılar. Kapalı ve geleneksel bir toplumda yeni bir şeyin kabul edilmemesi eski bir kanundur. Bugün Doğu'da görülen şey dün Batı'da görülmüştür. Bu, ırka, düşünce tarzına, dine ve hiçbir şeye bağlı değildir; her şekilde ve her türlü olabilir; sosyal duruma ve kültür düzeyine bağlıdır.

Müslümanların geliştirdiği şeylerden biri coğrafî dünya haritası, diğeri fizik ve cebir meseleleridir. Öyle ki cebir, matematik, fizik ve astronomiyle ilgili terimler şimdi Avrupa'da Farsça ve Arapça kelimelerle yaygındır. Tıpkı bilimsel alanlarda Avrupaî terimlerin bizim dilimizde yaygın olduğu gibi. Bu, Müslümanların astronomi alanındaki ilerlemesidir. Yıldızların eski takvime ve usturlaba göre hesaplanan tüm mesafeleri o kadar dakiktir ki günümüzde modern astronominin ölçtüğü yıldız mesafeleri ile arasında küçücük bir fark dahi yoktur. Bütün bu hesaplamalar, gök tabakaları açısından onun Laplace ve Newton'un şekliyle uyumlu olmayan bir şekle sahip olduğuna inanmalarına rağmen benzerdir. İslamî mimari sistemin astronomi, astroloji, fizik ve matematik ilimlerine nasıl dayandığına dair yeni ve ilginç sonuçlar elde edilmiştir.

İbn Batuta'nın seyahat sistemi şöyle imiş: Kuzey Afrika'dan kalkıp Mekke'ye gidiyor; Çin ve Güney ve Kuzey Afrika[49] yakınlarına kadar ilerliyor ve tekrar Kuzey Afrika'ya dönüyor. Bu seyahat tarzında bizim için önemli olan şey, İbn Batuta'nın karşı karşıya olduğu yeni coğrafî çevre incelemesinde araştırdığı ilmî metottur.

49 Farsça baskıda Afrika yazmakta; ama bağlama göre Asya olması gerekmektedir. (Çev.)

İbn Batuta'nın yeni bir çevre hakkındaki yazıları aynen Avrupalı bir araştırmacının yazılarına benzemektedir. Araştırmalarında hiçbir şekilde dinî ve ırksal bir taassup yoktur ve açık, mantıklı ve metodik düşüncelere sahiptir. Yeni bir şehre girdiği zaman her şeyden önce bu şehrin coğrafî açıdan nerede yer aldığına ve dağların, çöllerin, sulama durumunun, tarımın, toprak cinsinin, yetişen bitkilerin, iyi meyve veren ağaç türünün, halkın durumunun, çiftçiler arasındaki ilişkilerin ve nüfus miktarının nasıl olduğuna dikkat eder. Mesela; nüfus miktarını et tüketimi üzerinden hesaplıyordu. Yani Sayda şehrinde günlük 70 koyun, 30 deve ve 10 sığır tüketilmesi, her sığırın kaç insanı doyurduğuna dair bir formülün geliştirilmesi böyledir. Bu formül her yerde kullanıldığı için ve bütün şehirlerde hesaplama farkı bulunduğu için yüzde yüz dakik olmasa da doğrudur. Mesela filan şehirde 50 koyun tüketiliyor diyorsa bu, orada 50.000 kişinin yaşadığı anlamına gelir. Başka bir yerde 70 koyun yaşıyor diyorsa bu, oranın 70.000 nüfuslu olduğu anlamına gelir. Birinci yerde 47.000, ikinci yerde 65.000 kişi olabilir. Fakat hepsindeki hata ihtimali eşit olduğu için her ikisinin oranı eşittir. Tıpkı yanılma ihtimali çok olan nüfus sayımındaki sondaj gibi. Ama hata hepsinde eşit olduğu için güvenilebilir sonuçlar elde edilir.

Bu incelemeden sonra İbn Batuta, mescitlerin, mabetlerin, halkın, din adamlarının, mülk sahiplerinin, zenginlerin, ileri gelenlerin, halk kitlesinin, kadınların, çocukların ve sosyal kurumların durumunu, pazarı, iktisadî durumu, ihracatı, ithalatı, halkın nelere ilgi gösterdiklerini, nelere karşı duyarlı olduklarını, âdetlerini, geleneklerini, düğününü, matemini, sosyal törenlerini ve millî şenliklerini inceleyip analiz ediyor. Bu tam da hassas bir sosyologun işidir.

Karşılaştığım diğer kitaplardan biri de Âşık ve Mecnun İnsanın Ufukları Delme Sebebi manasında *Nüzhetü'l-Müştak fi Hıraki'l-Âfâk* kitabıdır. Coğrafî kitap isimlerinin coğrafyacıların faaliyetiyle uyumlu olduğu görünmektedir. O zamanın coğrafyacıları gerçekte günümüzün seyyah ve turistleridir. Yani o günün insa-

nı (coğrafyacı) her ufku delip gitmeye tutkundur. Müslüman seyyahlar çok güzel şiir ve destanlar söylemişlerdir. Mesela;

"Yazın kara ayak basanlar biziz

İnsanlar temmuz güneşi altında yanarken korkunç soğukların içinden geçenler biziz.

Dünya bizdendir; Hint, Çin, Doğu, Afrika, hepsi bizim ülkemizdir.

Biz, hiç kimsenin bir ülkeye hapsedemeyeceği kimseleriz.

Biz Allah'ın o ülkesindeniz."

Bu kahramanlık şiirleri, İslam destanında Müslüman seyyahlar tarafından aynı zamanda edebiyatımız üzerinde de çok büyük bir etkisi olan bir coğrafya kültürünün, büyük bir dünyagörüşü kültürünün, çok gelişmiş bir kültürün meydana getirildiğini göstermektedir.

Bizim çıkarma ehliyetine sahip olmadığımız şeylerin sadece maddî madenler olmadığını bilmemiz gerekir. Aynı şekilde manevî madenleri çıkarma ehliyetine de sahip değiliz. Bir altın madeni üzerinde aç oturduğumuz gibi, bir medeniyet madeni üzerinde de cahil oturmaktayız. Bu bakımdan üzüntümüz hiç de az değildir. Belki bu cehalet, fakirliğimiz kadar onun da sebebidir.

Dünyagörüşü ve coğrafya fikri üzerindeki böyle bir etki, yani dünyagörüşünün değiştirilmesi, bu çok karmaşık, ince ve dakik bilimsel ilerlemenin, usturlapta bütün bu teknik bilgilerin ve bütün bu gelişmenin harekete geçirilmesinden ve istifadeye sunulmasından kaynaklanmaktadır. Onun üzerinde nasıl çalıştıklarını anlamamıza imkân yoktur. Böylece dünyanın bütün bölgeleri ve bütün denizlerle ilgili, aynı şekilde bu karalara, denizlere ve İslam ülkelerindeki deniz ve kara yollarına göre düzenlenmiş olan hassas ve çeşitli haritalar; onların Avrupa'ya taşınması, taşınma şekli ve hatta Antik Romalıların veya Finikelilerin gemi yapımına göre modern gemi yapma sistemi-

nin taşınma şekli mantıksal bir sezgi ve zan değil, bilakis keşfedilmiş tarihî bir gerçekliktir.

Orta Çağ'ı izleyen 13. ve 14. yüzyıllarda Avrupa hem fikrî ve insanî açıdan hem de vasıta açısından seyahate hazır hale gelmiştir. Bundan dolayı tarih, Haçlı Seferlerinin Avrupa'da coğrafya ve seyahat hareketinin meydana getiricisi olduğunu anlatmaktadır. Coğrafya ve seyahat hareketi, durgun ve kapalı Avrupa'da bir tarafta Cenova ve Nizif ile öte tarafta dağ ile kuşatılmış olan Orta Çağ'ın o dünyagörüşüne ve feodalizm düşünce tarzına göre ilk defa her iki taraftan yarılıyor.

Batı İslam tarihinde, yani medeniyetin bulunduğu Endülüs, Portekiz, Merakeş, el-Cezayir, Moritanya, Tunus ve Kuzey Afrika'da ve Doğu'da yani İran, Hint ve Suriye'de vs. "Fityetü'l-Muğarrarîn", başka bir nüshada "Fityetü'l-Mağribîn" adlı bir hikâye vardır. Fitye, feta kelimesinden türemiş olup genç anlamına gelir. Mağrib, iğrabdan türemekte olup Batı tarafına gitmek demektir.

Muğarrer, ğururdan gelir. Fityetü'l-muğarrarîn, gururlu gençler demektir. Bu gençler batı tarafına gitmişlerdir. Yani hiç kimsenin gitmeye cesaret edemediği ve gitmeyi saçma, beyhude ve riskli bir iş olarak gördükleri yer demektir. Bu gençler 12 kişi idiler. Padişahın, kontun veya başka bir büyüğün teşvikiyle ve para ve azık vermesiyle yolculuğa çıkan bütün 13. ve 14. yüzyıl kâşiflerinin aksine, kendi arzu ve istekleriyle ve hiç kimsenin himaye ve desteği olmadan batıya doğru giden bir grup Müslüman Arap veya Berberî idiler. İslam toplumunda batı, Lizbon'dan öte tarafa karanlıklar adı verilen ve kimsenin gitmediği yerdir. Aslında bunlar Batı'yı Avrupalılardan daha iyi tanıyorlardı. Kristof Kolomb, bu taraftan Hindistan'a ulaşacağını sanıyor; fakat Müslümanlar, bir yere varamayacaklarını kabul ediyorlardı. Her iki bilgi de yanlıştır; ama onlardan biri daha açıktır. O da orası karanlıktır, oraya gitmeyelim; çünkü hiçbir yere varamayız, diyen görüştür. Nüzhetü'l-Müştâk altıncı asırda yazılmıştır. Bundan dolayı eğer altıncı asırda gitmişlerse bunla-

rın batıya gittikleri tarih miladî 12. asır, 1150 veya 1200 olur. Muhtemelen başarılı bir şekilde geri döndüler ve kendi gördükleriyle ilgili hikâyeler anlattılar.

Amerika'nın Kristof Kolomb'dan önce keşfedildiğini gösteren kanıtlardan biri, Nüzhetü'l-Müştak hikâyelerinde bu gururlu gençlerin Rizbari ve Kanarya adalarına gittiklerine işaret edilmiş olmasıdır. Şöyle yazarlar: Hint sahilleri ile Kuzey Afrika arasındaki bu adalara girdiğimizde aç idik. Yabani keçilerden birini öldürdük; fakat çok acı olduğu için yenmedi. Aynı hikâye sonraları, Kanarya adasında etleri yenmeyen, acı ve zehirleyici özellikte koyunlar bulunduğu şeklinde Kristof Kolomb'un macerasında da okunmuştur.

Kristof Kolomb, Doğu Hint sahilleri ile Doğu Amerika sahilleri arasına gidiyor.[50] Kristof Kolomb'un seyahatnamesindeki izlere göre bu Hint sahillerinde yaşayan Kızılderili kabilelerinde Berberî dili bulunmaktadır. Halı ve renkli elbise dokuması ve dokuma tarzı, Kuzey Afrika stili ile aynıdır. Bu tamamen onun taklit edildiğini göstermektedir. Bazı ve âdet ve gelenekler, hatta yaşam araçları, Kuzey Afrika'da, özellikle Berberîlerde ve bütün Kuzey Afrika halkında yani Portekiz, Tunus ve Merakeş'te olanlara benzemektedir.

Bundan dolayı Amerika'nın Kristof Kolom'dan önce Kuzey Afrika ve Lizbon yoluyla Müslümanlar tarafından tanınmış olduğunda hiç şüphe yoktur. Kristof Kolomb'un elinde bulunan harita, İspanya veya İtalya'da bir kütüphanede bir beyzade vasıtasıyla o kütüphaneye ve kiliseye bakan piskopostan aldığı bir haritadır. İspanya'ya geliyor ve ona göre batı tarafına hareket ediyor. Onun bir harita olmadan hareket etmesine imkân yoktur. O harita, meşhur Yahudi doğubilimci Profesör Kohen, Branchevic ve bu konuda çalışma yapan herkes tarafından [teyit edilmiştir]. Bu harita Küçük Asya'da yani İslam medeniyetinin merkezinde, Haçlı seferleri zamanında çizilmiştir.

[50] Farsça metinde iki sahilin de "doğu" sıfatıyla verilmesi birinden birinin yanlış yazıldığı şüphesini doğurmaktadır. (Çev.)

Eski Çağ'ın Özellikleri

Çağ'daş asırlardan önceki döneme terimsel olarak Yeni Çağ diyoruz. Bundan dolayı Yeni Çağ'dan bahsedildiğinde Orta Çağ'dan sonra başlayan yüzyılları kapsar ve 15, 16, 17 ve 18. yüzyıllardan ibarettir. Çağ'daş yüzyıllar ile kast edilen ise 19 ve 20. Yüzyıllardır.

Bu kavram yanlış konulmuştur; onu şöyle anlamlandırmak gerekir:

Yeni Çağ'dan söz ettiğimizde çağdaş asır da onun bir parçası sayılır. Çağ'daş asır, Yeni Çağ'dan sonraki bir dönem ve yüzyıl değildir ki Yeni Çağ tamamlanmış ve çağdaş asır onu takip etmiş olsun.

"Bir Eski Çağımız, bir Orta Çağımız, bir Yeni Çağımız ve bir de muasır yüzyılımız vardır." demek doğru değildir. Bu, "İnsan hayatının dönemleri çocukluk, gençlik, yaşlılık ve bu yılı kapsar." demeye benzer. Bu nedenle çağdaş asırlar Yeni Çağ'ın parçası sayılır ve ondan ayrı değildir. Yeni Çağ'la ilgili meseleyi aydınlatmak için önce devirlerin sınıflandırılma şeklini incelemek gerekir. Avrupalılar devirleri/çağları kendilerinden bizim aldığımız gibi şöyle sınıflandırmışlardır:

1- Eski Çağ, 2- Orta Çağ, 3- Yeni Çağ

1- Eski Çağ (Antikite) ya da Ahd-i Atik, Orta Çağ öncesi dönemden ibarettir; yani Eski Yunan ve Roma dönemidir.

Nasıl Eski İran'dan bahsedildiği zaman İslam'dan önceki İran kast ediliyorsa, Eski Roma tarihiyle kast edilen de milattan önce onuncu veya beşinci asırdan itibaren başlayan Roma'dır.

Bazıları Eski Çağ'ın başlangıcını Homer zamanından hesaplıyorlar (Mesih'in doğumundan 10 asır önce). Bazıları da Eski Yunan'ın felsefe, sanat, hikmet ve ilerlemesinin zirvesi olan milattan önce beşinci asrı Eski Çağ'ın başlangıcı kabul ediyorlar. Eski Çağ, milattan sonraki beşinci asra kadar gider (1000 veya 1500 yıl).

2- Yeni Çağ: Yeni Çağ, İstanbul'un fethinden (miladî 15. yüzyıl) itibaren başlar, şimdiye kadar devam eder. Bu dönemin -Rönesans- başlangıcı ve sonraki yüzyıllar fikrî hareketlere bağlı olarak özel adlar alırlar.

3- Orta Çağ: Eski Çağ ile Yeni Çağ arası “Moyen Age” yani Orta Çağ adlı bir dönemdir. O nedenle iki ilmî ve edebî parlak dönem arasında yer alan bu döneme Orta Çağ denmektedir. Onun başlangıcında parlak Yunan dönemi ve sonra eski Roma dönemi yer alır. Ondan sonra Orta Çağ dediğimiz durgunluk dönemi; daha sonra Kostantiniye'nin fethinden itibaren Yeni Çağ başlar.

Müslümanların baskısı ve Kostantiniye'nin fethi, Hıristiyanların merkeziliğini zayıflattı. Bu yolla Avrupalılar, Kostantiniye'nin fethini Avrupa'da uyanışın başlangıcı olarak kabul ediyorlar ve sonraki asırları Yeni Çağ olarak adlandırıyorlar.

Yukarıdaki açıklamalara göre Eski Altın Çağ bin yıl, Orta Çağ bin yıl sürmüş olup Yeni Çağ da kendi yarı yolunda bulunmaktadır.

Yeni Çağ Öncesi Dönemlerin Kısa Açıklaması:[51]

A. Eski Çağ'ın veya Bin Yıllık Grek ve Roma Devrinin Özellikleri: Bir insan şahsiyeti gibi inceleyeceğimiz bu dönem aşağıdaki özelliklere sahiptir:

1- Laik bir ruhu vardır (Ne dinî ne de din dışı olan bütün eğilimler anlamında laicisier kökünden); yani dinî değildir.

Sosyal kurumlar, dinî, din karşıtı veya laik olabilir. Laiklik, şekli aslında aklî veya mantıkî temellere dayalı bir müesseseden ibarettir. Din ile ne müspet ne menfi hiçbir ilişkisi yoktur. Bu konu, Yeni Çağ'da sosyal kurumların dinsizleştirilmesi anla-

[51] Tarihin tarifi: Tarih, geçmiş zamanda geçmiş olan çeşitli dönemlerin tespit ve tanımından ibarettir. Her tarihî dönem bir insan gibidir ve özel bir ruh hali ve görüşü vardır. Bundan dolayı tarihî dönemleri insan şahsiyeti gibi görmek ve onun ahlâkî özelliklerini incelemek gerekir.

mında "Laicisation" adlı bir ekolü meydana getirmiştir. Laik kurumlarda dinden bahsedilmez. Hatta laik ilkokullarda din dersi okulun laikliğine zarar vermesin diye okul dışında verilir.

Hıristiyanlık öncesi Eski Yunan ve Roma kültür ve medeniyetinin alameti, onun bütün sosyal işlerde (felsefe, ilim, sanat, siyaset vs.) laik olmasıdır.

Öyle ki Tanrı'ya tapanların en büyükleri karşısında materyalistler meydana gelir. Bu, dinin sosyal işler üzerinde hiçbir kayıt ve şartının olmadığını gösterir.

Şimdi dünyada iki tür hükümet rejimi vardır: Dinî ve din dışı (laik). Hükümet esasları din temeli üzerine kurulmuş olana dinî rejim denir. Hatta bazılarında din konuları hükümetlerinin adıyla birlikte yer alır. Mağrip İslamî hükümeti böyledir. Din dışı hükümet, dinin [müdahalesine] ve dinî işlere karşıdır.

Laik rejime Avrupa hükümetlerinin çoğu örnek verilebilir.

2- Düşünce özgürlüğü: Laikleşmenin sonucu olup, Eski Yunan kültür ve dehasının ilerleme ve parlamasında büyük etkendir.

3- İnsanı kutsama: İnsanı kutsama ile kast edilen, şöyle diyen Hümanizm ekolünün tercümesidir: İnsanın hayatı insan içindir. Tanrı'nın varlığı ve yokluğuyla ilgisi yoktur. Aynı zamanda dinin zıttı da değildir. Bu öğretide insan kendi hayatını Tanrı'ya ve ahirete feda etmez. Bütün dünyayı insan hayatından ibaret kabul eder. Bu kendi mabudunu kararlaştıran bir insanın hayatıdır. Bizim bazen 50-60 yıllık hayatı iyi geçirmemiz gerektiği, Tanrı'nın varlığı veya yokluğuyla işimizin olmadığı ve kendimiz ve kendi en iyi hayatımız için çalışmak zorunda olduğumuz şeklinde bir düşünce tarzı edinmemiz insanı kutsama ruhuyla ilgilidir.

Bir toplum dindar olduğunda insanı kutsayan/hümanist değil, insanı kutsama dininin aksine teist (Tanrı'ya tapan) olur. Çünkü insan Allah içindir, der (*Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz*)[52].

[52] 2/Bakara Suresi 156 (Çev.)

Eski Yunan ve Roma, yüzde yüz hümanist bir düşünce tarzına sahiptir. Bu düşünce tarzı, bütün insanî güçleri insanın yeryüzünde daha iyi yaşaması, ilerlemesi ve gelişmesi için seferber eder. Yunan ilerlemesinin büyük etkenlerinden biri, bütün sosyal konulardaki hümanist düşünce tarzıdır. Eski Yunan için bir din dikkate alacak olursak bu din hümanizm dini olacaktır.

4- Hümanizm öğretisinin Eski Yunan siyasetinde, felsefî görüşlerinde ve Yunan halkının ve toplumunun inançlarında çok güçlü bir etkisi olduğu gibi, Yunan sanatında da etkili idi. Onun etkisi, dünyada en önemli sanat ekolünü meydana getirmiştir.

Hümanizm, insanı kutsamaktır, dediğimizde bu şu anlama gelir: Asalet o insandandır, insan yaratılmışların en şereflisidir ve o kendi seçim hakkına sahiptir. İnsan ister istemez sanata yöneldiğinde güzellik yaratma anlamındaki sanat tarifine gösterdiği ilgiyle güzellik sanatını onun yani insanın kaynağında arar. Kur'an, insanı tabii varlıklar safında andığında "beşer", onu diğer yaratıklardan ayıran insan özelliğini dikkate aldığında "insan" kelimesini kullanır.

Hümanizm der ki: İnsan, şu an sahip olduğu tüm özellikler, ihtiyaçlar, hıyanetler, yükselişler, arzular ve eğilimler ile asalet sahibidir. Çünkü dinlerin sözünü ettiği temiz ve doğru insan, asalete kendiliğinden sahip olamayacaktır. Yine der ki: İnsanın bütün ihtiyaçları karşılanmalıdır. Bunun için de insanın gelişmesine fırsat vermemiz tabiidir. Bundan dolayı hümanist bir sanatta sanatkâr, insan bedeninin tamamını çıplak yapar. Elbette bu, cinsellik sebebiyle değil, bedenin güzelliği açısındandır. Onu takip eden felsefî bir görüşün bulunduğunu söylemek gerekir. Çünkü elbise giyen kimse hümanist değildir ve kendisini güzel göstermek ister. Hâlbuki insanın kendisinden daha güzel bir durum olamaz ve hümaniste göre insan bedenini örtmek hümanizme karşı bir cinayettir.

Cemşid yönetimindeki Hehamenişî dönemlerinin eski eserleri, Doğu'da insanı kutsama görüşünün bulunmadığının göstergele-

rinden biridir. Bu hümanizm görüşü, resim, süsleme ve hatta edebiyat ve şiirde de gözlemlenmektedir. Ama şimdiye kadar kimsenin cevaplayamadığı ve açıklayamadığı husus şudur: Niçin yeryüzünün batısında ve medeniyetleri bizim medeniyetimizden sonra başlayan ülkelerde tiyatro sanatı ilerledi ve gelişti de yeryüzünün doğusunda ilerleme ve gelişme sağlamadı? Bu durumun sebebinin, tiyatronun yüzde yüz hümanizm sanatlarından biri olması olduğunu söylemek gerekir. Çünkü tiyatro, insanî bir hayat veya macerayı anlatan bir hikâyenin pratik gösteriminden ibarettir. Tiyatroda insan nesnel manada bizzat oynar. Aksine şiir, resim ve heykeltıraşlıkta sanatsal maddeler renk, zevk ve fikirden alınır.

Yunan ve Roma'da sanatçılar beşerin hakiki yönüyle ilgilendikleri için tiyatro sanatı gelişiyor ve Aristo zamanında tiyatro hakkında kitap yazılacak seviyeye varıyor. İran'ın rakibi olan Roma'da şimdiye kadar benzeri görülmemiş olan tiyatro amfisi vardır. Oysa Sasanî medeniyetinde onca saray ihtişamlarına ve görkem ve azamete rağmen tiyatrodan eser görülmez. Bunun sebebi, bizim aslında insancı değil, manacı olmamız ve beşerî olmayan temayüllere sahip olmamızdır. Yunan'da meydana gelen ilk büyük eserin yüzde yüz beşerî konulu olan Odesa ve İlyada hikâyesi olması boşuna değildir. Onda beşerî durumlar Homer'in şiirsel kalemiyle anlatılmıştır. Hâlbuki İran'da Şehname 2000 yıl sonra meydana geliyor. Hindistan'da hiçbir şekilde böyle eserler ortaya çıkmıyor; onun yerine Kelile ve Dimne yazılıyor. Bütün Doğu kitapları ahlâkî ve felsefî kitaplardır. Çünkü bunlar için beşer ve tarihinin değeri yoktur. Bu nedenle yeryüzünün doğusunda tarih İslam'dan sonra meydana geliyor; o da Peygamberin hayatını ve biyografisini anlamak için. Tarih yazımı önce siyer ve megazi şeklinde ortaya çıkıyor.

Beşere karşı bu ilgisizlik yazarlarımızın eserlerinde hâlâ görülmektedir (50 yıl önceki Horasan ve onun caddeleri ve konumu hakkındaki hikâye ve binalar başkanı İngiliz Saykıs).

Bir taraftan bizim maneviyat, zihinsel meseleler ve soyut zihinsel edebiyatta Batılının henüz hissedemediği bir noktaya ulaştığımız söylenmeden kalmasın. Çünkü biz beşercilik üstüyüz. Mevcut metinler incelenmek suretiyle bu konuda ne kadar zengin olduğumuz gözlemlenir.

5- Nesnelcilik veya realizm Yunan'a aittir ve çok tanınmıştır. Mesela; dünyanın en büyük filozofları olan Eflatun ve Aristo gibi şahıslar, aynı zamanda ev sahipliğini de yazıyorlardı. Hümanizme bağlı ve şu an Avrupa'da bulunan diğer şey, Avrupa bencilliğidir/egoizmidir. Nitekim mesela; Paris kafelerinin birisinde otursak her kelimeden önce "ben" kelimesini duyarız. Avrupalıların bütün söz ve davranışlarında gerçekçilik ve bencillik çok iyi bellidir. Fakat biz, ben kelimesi dışında başka bir kelimeyi getiremediğimiz yerde "biz" kelimesinden istifade ederiz ve kendimiz hakkında konuşmaktan kaçınırız. Bir diğeri de Doğu'da herhangi bir bilginin kendisiyle ilgili bir tek kelime koymadan birkaç kitap ve risale yazmış olmasıdır. Hâlbuki Avrupa'da yazarın eserleri yanında kendisi hakkında kendi kalemiyle yazılmış bir kitap görünür. Bazen bütün eserlerinden daha çoktur (Örneğin; Profesör Edward Brown ve Nasrullah; Kitap Sahibinin Takvası, Memurun Başkanı İş Artırımı İstediği İçin Eleştirmesi, Misafirin Misafirhaneden Getirilmesi vs.).

Bütün bu hususlar, bir kaçış olan Doğulu tabiatın sağlamlığından kaynaklanmaktadır.

6- Eski Yunan ve Roma'da iki bariz yetenek olan felsefî ve sanatsal yeteneğin aşırı gelişmiş olması.

Medeniyetler ve kültürler, ileri düzeyde felsefî, bilimsel, teknik, dinî ve edebî türden yeteneklere sahiptirler. Fakat Eski Yunan ve Roma'nın seçkin yeteneği sanat ve felsefe alanındadır ve onların büyük filozof ve sanatçıları vardır.

Özellikle felsefe Yunan'da, sanat Eski Roma'da görülür. Öyle ki Yunan medeniyet ve kültürünü felsefî medeniyet ve kültür;

ondan sonra gelen Roma medeniyet ve kültürünü ise sanatsal medeniyet ve kültür olarak adlandırırız.

Aslında Roma kültür ve medeniyeti, büyük mucizevî şaheserlerine ve şimdiye kadar hiçbir heykeltıraşlığın kendisinde görmediği heykeltıraşlığa rağmen Eski Yunan'ın taklididir.

7- Çeşitlilik, hareketlilik ve açıklık Roma'nın dünyagörüşü, tersine durgunluk ve kapalılık Yunan'ın dünyagörüşüdür.

Eski Roma bir imparatorluktur. Eski Yunan ise içindeki yabancıları kendisinden kabul etmeyen ve onlara barbar diyen etrafı çevrilmiş bir şehirdir. Arapların Arapçayı asıl dil, diğerlerini acemce kabul etmesi gibi, Yunanlılar da Yunanlı olmayanı insan saymıyor ve onu barbar kabul ediyorlardı. Bu kelime yavaş yavaş bütün vahşilere ad olarak genellenir ve tümellik kazanır. Yunanlılar, medeniyet ve ihtişamın zirvesinde olan ve Yunanistan'a saldıran İranlıları barbar olarak kabul ediyorlar (Emir Bedi'nin telif ettiği ve Ahmed Aram'ın çevirdiği "Yunan ve Barbarlar" kitabı). Batılıların şu Yunanlı görüşü şimdiye kadar muhafaza ettiklerini ve kendi ilkokullarında öğrettiklerini söylemek gerekir: "Tanrı'ya şükürler olsun ki İran-Yunan savaşında İranlılar muzaffer olmadı; yoksa Yunan medeniyeti tamamen ortadan kalkardı!" Bu anlayışla Doğuluları aynı barbarların takipçileri olarak görüyorlar. Avrupalı bilginler kendi araştırmalarında bu esasa dayanarak tarih ve bilimi Yunan'la başlatıp Avrupa'da bitiriyorlar; Doğu ile hiç ilgilenmiyorlar. Sanki gerçekte bu sınırlarda hiçbir şey yoktur. Fakat Avrupalıların Doğu algısını derin bir şekilde ve bilimsel bir yöntemle incelediğimizde Avrupa bilginlerinin düşüncelerinde Fatih Sultan Mehmet ve Tarık bin Ziyad'ın zaferinin ve Avrupalıların yenilgisinin komplekslerini müşahede edeceğiz.

8- Aşırı akılcı ve mantıkçı düşünce, Yunanlı ve Romalıdır. Bu ilkenin sonucu olarak Eski Yunan ve Roma'da felsefe ve akıl güçlü, din ve irfan zayıftır.

9- Bu dönemin diğer özelliklerinden olan teşkilat, kurum ve sistemlere olan inanç, (yeni dönemde) çağdaş düşüncenin de köküdür.

10- Katılık: Çünkü af, bağışlama ve merhamet, duygu ile ilgilidir.

11- Batılı merkeziyetçilik (centrisme): Yani her zaman toplum ve teşkilatın her şeyin bağlı olduğu kurum olmasını istiyor.

Orta Çağ'ın (Dinî Çağ) Özellikleri

Bu dönem, bin yıllık dinî dönemdir. İlk defa yüzde yüz Doğulu (Sami) bir dinin bütün özellikleriyle Avrupa'ya girdiği ve Orta Çağ'ın Doğu'nun Batı, Doğulu dinî ruhun Batılı akılcı ve mantıksal düşünce üzerinde egemenlik dönemi kabul edildiği gözlemlenmektedir.

Batılı ruh, Doğulu duyguya boyun eğiyor ve sanatsal büyük saray ve kurumlar yerine büyük kilise ve manastırlar yapılıyor. Tüm eski özellikler, Yunanlı ruh ve hümanizme ters düşen inziva ve riyazet revaç buluyor.

Orta Çağ'ın Özellikleri

1- Orta Çağ, Eski Çağ'ın veya altın çağın aksine laik değil, dinîdir.

2- Orta Çağ durgun bir dönemdir.

3- Orta Çağ'da sanat ve fikir, aşırı bir şekilde dine bağlıdır. Çıplak heykeller yerine, mesela; Noterdam Kilisesi'nin baştan ayağa melekler ve azizlerle örtüldüğünü görürüz.

4- Orta Çağ'ın tek dinli olması: Orta Çağ dinli olması yanında tek dinlidir. Yani Orta Çağ'a egemen olan tek din Katolik mezhebidir. Diğer mezheplerin yaşama hakkı yoktur. Diğer mezheplerdekilerin toplu olarak öldürülmesi bu görüşü teyit eder. Nitekim birkaç yıl içinde sadece Barselona şehrinin Protestanlarından 300.000 kişi toplu olarak öldürülmüştür.

5- Din adamlığının merkezîleşmesi ve kurumlaşması: Merkezîleşme ve kurumlaşma, Orta Çağ'ın bariz özelliklerinden bir diğeridir. Bu merkeziyet ve teşkilatlılık diğer dinlerde de görünmesine rağmen (Zerdüştîlik'te mubedler vardır; mubed, dinî mollalara denir) bütün dünyada ve tüm dönemler boyunca var olan bütün dinler arasında din adamlığı müessesesi sadece Orta Çağ'da bir parti teşkilatı ve hatta askerî ve ordusal bir kurum olarak ortaya çıkıyor. Yani din adamlığı, halkın kalbine ve ruhuna hükmeden bir sınıf olarak teşekkül ediyor. Din

adamlığı çok karmaşık bir teşkilata göre hem manevî, hem maddî, hem bireysel, hem toplumsal, genel olarak Orta Çağ'ın bütün işlerini içine alıyor. Kurumlaşma ve din adamlığı, bütün idarî ve çok karmaşık özellikleriyle ve tüm yaygın daireleriyle Orta Çağ'ın özelliklerinden sayılır.

6- Hıristiyan ümmet, kilisenin tebaası[53]: İsa'nın dininin takipçileri, aynı inanç silsilesine inanan, aynı hüküm silsilesini icra eden ve aynı dünyagörüşüne sahip olan diğer dinlerin takipçileri gibi değillerdir. Aksine Hıristiyanlık, Orta Çağ'da İsa'nın ümmetinin fertlerinin üyesi oldukları idarî bir parti ve kurumdan ibarettir. Bu zamanda sadece İncil'e, İsa'ya, Ruhulkudüs'e ve Kitapta gelen tüm hükümlere inanan ve bu hükümlerle amel eden kimse değil, aynı zamanda kiliseye bağlı resmî bir üye olan kimse Hıristiyandır.

Kiliseden bahsettiğimizde amacımız -her ne kadar Eglise kelimesi tercümelerde kilise diye anlamlandırılmış olsa ve bu da doğru olsa bile- Hıristiyanlık mabedinin binası değildir. Burada kilisenin terimsel bir anlamı vardır ve bütün fertleri merkezî kilise kurumuna veya başka bir deyişle papalık rejimine bağlı Hıristiyanlık ümmeti manasındadır. Hıristiyan ümmet, yalnızca fertleri İsa'ya inanan bir toplumdan ibaret olmayıp daha doğrusu, fertleri kilise üyesi olan; yani kilise merkezi ve hükümetine bağlılığını ve sosyal ve bireysel hayatını itiraf eden ve kilisenin tebaası olduğunu kabul eden bir toplumdan ibarettir.

Bundan dolayı Orta Çağ'da kiliseden bahsedildiğinde İsa'nın papa adlı efendi yönetimindeki merkezî bir ruhanî kuruma bağlı ümmeti kast edilir. Bu teşkilatın üyesi olan kimse Hıristiyan; bunun dışındaki ise ortadan kaldırılması gereken bir kâfirdir.

Kilise olgusu, Allah'ın ümmetin fertleriyle aracılar vasıtasıyla irtibat kurduğu, bu aracıların Hıristiyan mollalar oldukları ve

[53] Elimizdeki kaynakta *din adamlığında merkeziyet* şeklinde olup uygun görünmemektedir. (Derleyen)

insanın onlar olmadan Hıristiyan olamayacağı, Tanrı'yla irtibat kuramayacağı ve amellerinin reddedileceği inancından doğmuştur. Çünkü kilisenin görevi, yeryüzünde ilahî saltanatı yerleştirmekten ibarettir. Bundan dolayı kilise, sadece iman, ahlâk ve maneviyat meselesiyle yükümlü olmayıp, aynı zamanda insanların maddî hayatını da elinde tutar. Papalar ve papazlar siyasî görev de üstlenmişlerdir. Bu nedenle papanın kendisini Avrupa'nın en büyük otoritesi olarak görmekle yetinmeyip ayrıca herkesten daha üstün ve yüksek olduğunu da hissettiğini görmekteyiz. Krallar ile papalar arasındaki anlaşmazlık işte buradan ileri gelir.

İsa'nın dininin siyasetle hiçbir şekilde ilgisinin olmadığını açıklamak gerekir. Hz. İsa bütün ömründe siyasete hiç karışmadı ve İncil de siyaset ve maliye gibi konulardan hiç bahsetmedi. Fakat Hıristiyanlığın tüm Avrupa'ya egemen olduğu yedinci yüzyıldan sonra papa, siyasî yönetimi de ele geçirmek istiyor.

7- Ferdî hükümet (bireyi kutsama-monarşi): Memleketin, daha doğrusu, Batı'daki Hıristiyanlık imparatorluğu ülkesinin bütün fertlerinin siyasî yazgısı, papanın iradesi altındadır ve ondan başka kimsenin gücü yoktur.

8- Mantıkçılık ve aklî düşünce.

9- Kendini merkez kabul etme (egocentrisme-hudmihveri): İnsanî bir yöneliş olup bazı kültürlerde ve bazı dönemlerde çok gelişmiştir. "Ben veya biz herkesten üstünüz; biz köküz, diğerleri daldır; bizim ırkımız bütün ırklardan daha üstündür." sözleri bu anlama gelir. Bu genel olarak bir tür kendini beğenmeyi ifade eder. Faşizm ve nasyonalizm kendini merkez olarak görmeye yakındırlar ve bu dinden doğmuş şubelerdir.[54]

[54] Orta Çağ'la ilgili gerekli açıklama: Orta Çağ, kitaplarda bahsedildiği şekilde yüzde yüz karanlık ve sönük bir çağ olarak adlandırılamaz. Çünkü bu çağ, karanlık ve sönmüşlük yanında tarihsel resmî araştırma bakımından olmasa da ilmî bakımdan iyi ürünlere de tanık oldu.

Aynı şekilde Sasanî devri ücretlilerinin ve Eşkanî devri muhaliflerinin dedik-

10- Din ile Aristo felsefesinin birbirine karışması (İsa ile Aristo'nun izdivacı): Avrupa'da aydınlanma ile mantığın, din ile felsefenin ilk defa uzlaştığı görülür. İlim ve maneviyatın birlikte gelişmesi gerekir. Maneviyatın en barizlerinden biri, Orta Çağ'da Avrupa'ya giden ve Avrupa'nın en bariz boyutlarıyla, yani Aristo'nun görüşleriyle uzlaşan dindir.

Orta Çağ felsefesi, okul (Scolastique) felsefesinden, yani Müslümanların mescidinin taklidi olan skolada (kilise ve okul sistemi veya kiliseye bağlı eski okullar olarak adlandırılmıştır) okunan felsefe ve bilimlerden ibarettir. Bu tür okullarda sadece kilisenin işine yarayan ve kilisenin gelişimi için kullanılan ilimler okutuluyordu. Bu okullarda (skolalarda) din ve aklın birbiriyle uzlaşmadığı ve birbirine karışmadığı söylenebilir. Bilakis akıl kulluk ve dindarların hizmetçisi haline gelmişti. Orta Çağ Avrupa'sında akıl dine, maneviyat maddeye kurban edilmişti (Kur'an ayetinin tebliğiyle müshil satıcısının hikâyesi, Noterdam kilisesi konusu, keşiş Brunevei gibi kilise muhaliflerinin ve aydınların öldürülmesi... kendi fikir, düşünce ve yeteneğini kilisenin hizmetine veren ve tuhaf faraziyeler ispat eden filozof Augustine'in geleneğidir).

Orta Çağ'da kilisenin Hıristiyanlıkla hiçbir bağı yoktu ve düşünceleri ve özgürlükleri Hıristiyanlık adına öldüren bir kurum idi. Fakat skola felsefesinde gündeme gelen şey, skolastiğin Aristo felsefesi ile İsa'nın dininin karışımından meydana gelen bir hikmetten ibaret olmasıdır. Buna göre felsefe kendi görüşlerini din temelinde açıklamak ve akıl da dini ve dinî

lerine dayanarak Sasanîler dönemini ilim, sanat ve ihtişam dönemi; buna karşılık Eşkanîler dönemini karanlık ve barbarlık dönemi kabul ediyoruz. Hâlbuki Eşkânîler dönemini özgürlük ve Yunan ve Çin kültür ve sanatının İran sanatıyla birleşmesi vasıtasıyla diğer iki dönemden (Hehamenişî ve Sasanî) daha üstün kabul etmek gerekir. Yine Avrupalıların Doğulular hakkındaki söz, görüş ve kitaplarını ve Doğuluların ilmî teoriler vasıtasıyla ezilmesini ve hırpalanmasını onların kaynağında ve tarih aralığında araştırmak gerekir. O zaman bu görüşlerin her birisinde Batılı emperyalizm ve üstünlük ruhunun bulunduğu görülecektir.

görüşleri savunmakla yükümlü ve bağımlıdır. Mesela; felsefenin Allah hakkında konuşmaya hakkı yoktu. Çünkü İncil'de yoktu. Veya acaba İsa, babasız doğabilir miydi demeye hakkı yoktu. Felsefe sadece çok tuhaf bir şey olan teslis hakkında konuşmalı ve araştırma ve inceleme yapmalıydı.

11- Hıristiyanlık ve Aristo felsefesi ile dakik bir şekilde tanışmıyor olması: Orta Çağ bütün kültür ve maneviyatı bıraktı; sadece Hıristiyanlığı ve Aristo'yu ayağa kaldırdı. Hâlbuki ne Hıristiyanlığı ne de Aristo felsefesini tanıyordu. Çünkü kutsal kitap metinleri Latince idi. Latinceyi bilen bir grup insandan başka kimse ondan haberdar değildi. Latince de İncil ve Tevrat'ın asıl dili değildi. Çünkü onun asıl dili İbranice idi ve daha sonra Latinceye tercüme edilmişti. Bütün keşişler kutsal metinleri Latince okuyorlardı. Bundan dolayı Orta Çağ'ın özelliklerinden biri, halkın Hıristiyanlığın gerçek dilini bilmemesidir. Aynı şekilde bu asırda hiç kimse Aristo felsefesini tanımaz. Çünkü Orta Çağ'da Aristo felsefesini Yunanca metinlerden değil, Arapçadan öğreniyorlardı. Orta Çağ Avrupa'sının Aristo'yu ve büyük ilmî dâhileri tanımak için Müslümanlardan ve Arapça metinlerden istifade etmesi gerekiyordu. Çünkü o dönemde Aristo'nun bütün eserleri Müslüman âlimler tarafından tercüme edilmişti ve ulaşılabilir durumdaydı.

Aristo felsefesini öğrenmek için Avrupa'dan Arap ülkelerine gelen bir kimse, kendi hesabına birkaç Arapça kelime öğrenmek suretiyle İslam bilim ve Doğu bilim doktorası yapıp Avrupa'ya gidiyordu. Elbette böyle kişilerin Arapça, Doğu ve Aristo ile ilgili bilgilerinin, o zamanın halkının ve Avrupa'sının Aristo felsefesini ve Arapçayı bilmemesi sebebiyle çok alıcısı vardı. Orta Çağ'ın tanıdığı Aristo, bu tür kişilerin Aristo ve felsefesinden tamamen farklı olan anlatımlarından ibaretti.

12- Orta Çağ'ın internasyonalizmi: Papa mesela İngiltere, İtalya ve Fransa'nın ayrılması gerektiğine inanmıyordu. Çünkü papa hükümeti, ülke adında belirli bir mekân tanımıyor ve şöyle diyordu: "Yeryüzü Allah'ındır ve Allah'a bağlı olan herkes papa-

nın ümmetidir; papanın ümmeti olmayan kimse kâfirdir." Bu nedenle papanın görüşü evrensel görüştür; insanlığa değil, dine dayalı bir hükümettir ve milliyetçilik ve hükümetlerin bağımsızlığına aykırıdır.

13- Latincenin asıl oluşu (dil birliği): Orta Çağ'ın özelliklerinden bir diğeri ise papanın evrensel ve dinî düşünce temelinde ilgi görmesidir. Hıristiyanlık dünyasının Latince konuşması gerektiği ve ana diller ortadan kalktıkça Latinceye daha çok yer açılacağı düşüncesi bu anlama gelir. Mesela; iki Fransız'ın kendi evlerinde Latince konuşması bu dilin başarısını gösterir.

14- Orta Çağ'ın ırk birliği: Orta Çağ'da kilise ırkçılığa karşıdır ve şöyle demektedir: Herkes Allah'ın ümmetidir. Bundan dolayı fertler arasındaki ayrılık, ırk bakımından değil, insanın itaatkâr veya hatalı olması bakımındandır (tıpkı İslam'ın, herkes Âdem ve Havva'dan yaratılmıştır, demesi gibi).

15- Siyasî birlik: Orta Çağ'da papalık hükümeti karşı olduğu millî hükümetleri ortadan kaldırıyor. Siyasî birimlerin birbirinden ayrı olmaması, onların yerine evrensel bir merkezin bulunması ve bütün birimlerin genel hale gelmesi gerekir.

Orta Çağ Döneminden Yeni Çağ Dönemine Geçişin Kökleri

Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçişin iki nedeni vardır:

Birisi dünyagörüşü değişikliğidir. Dünyagörüşü nedir ve nasıl değişir?

Dediğim gibi, dünyagörüşü değişikliğinin en büyük etkeni hicrettir.[55] Bu, Yeni Çağ için de geçerlidir. Bu, Orta Çağ insanlarının Haçlı Seferlerinde Doğu'ya hicret etmesi ve resmî ordunun değil, genel halk kitlesinin Müslüman Doğu halkıyla tanışmasıdır. Kapalı bir Avrupa çevresinin açık bir Müslüman çevre ile, 11. ve 12. yüzyılda çok geniş ve değişken bir İslamî dünyagörüşüyle tanışmasıdır. Aynı şekilde geri, durgun ve sınırlı bir Katolik mezhebinin İslam'ın [hicrî] altıncı ve yedinci yüzyılında değişken, ileri, evrensel, siyasî ve dinamik İslam diniyle temas kurmasıdır. Avrupalılar siyasî durumla olan ilk tanışıklıkları sayesinde Müslüman toplumlarda halk ile hükümet, halk ile din adamlığı kurumu ve din adamlığı kurumu ile siyaset kurumu arasındaki ilişkiye tanık oldular. Haçlı Seferleri uzmanı olan ve bu konuyla ilgilenen Avrupalılar aslında Batı'nın Haçlı Seferleri yoluyla Doğu'dan aldığı şeylerin şunlardan ibaret olduğunu kabul etmektedirler:

1- Haçlı Seferleri döneminde Müslüman toplumlarda dünyacılığa ve maddî hayata yöneliş: Çünkü Orta Çağ dönemi, özellikleri bağlamında söylediğim gibi, aşırı ahiretçilik dönemidir. Sonra Haçlı Seferlerinde Müslüman toplumlarla temasa geçince bu ahiretçilik, İslam'ın siyasal, toplumsal ve dünyevi bir din olması nedeniyle bir tür sosyal ve siyasal hayata dönüşüyor.[56]

[55] Bkz. Ekler bölümü. (Derleyen)

[56] Sebebi şudur: Geçen yıl İslam hakkında söylediğim gibi Kur'an semavî, dinî ve vahiy ürünü bir kitap olması yanında % 67 oranında maddî hayatla ilgilidir. Sadece iki sure ibadetle ilgilidir. Bu % 67, hayat, ekonomi, savaş ve siyasetle ilgili Kur'an ayetleridir. Bunlar ibadetle ilgili gelen ayetlerin 100 katından fazladır. Bu durum bu kitabın, insanın somut, maddî ve dünyevî meseleleriyle ilgili olduğunu gösterir.

İslam düşüncesi, aslında dinî bir düşünce olması yanında dünyacı, toplumcu ve siyasetçidir. Bu düşünce, Orta Çağ'da temas kurduğu ahiretçi Hıristiyanlık düşüncesiyle birlikte ister istemez evrensel unsur ve bu dünyaya yöneliş unsuru olarak Hıristiyan düşüncesine nüfuz ediyor. Bu nüfuz gerçekleşti.

2- Batılıların ve Avrupalıların Müslüman toplumlarla temasından sonra halk ile kilise arasındaki ilişkinin sarsılması ve din adamlığı ve papalık asalet ve şahsiyetinin düşüşü: Bildiğimiz gibi, İslam'da ruhaniyet/din adamlığı adında resmî bir kurum yoktur. İnsan ile Tanrı arasındaki ilişki doğrudan ilişkidir. İnsan ile Tanrı arasında vasıta yoktur. Herkes tek başına namaz kılabilir ve Allah ile doğrudan ilişki kurabilir. Yani kulluk görevlerini aracı, vasıta ve şefaatçi olmadan yerine getirebilir. Bundan dolayı İslam, insan ile Tanrı arasında vasıtayı kaldıran bir dindir. Diğer dinler ise insan ile Tanrı arasında vasıta bulunduğuna inanırlar. Nitekim bir Katolik'in papaya teslim olmadan, belli bir piskoposu olmadan ve bağlı olduğu bir kilise olmadan ibadetlerinin kabul edilmesine ve Hıristiyan olarak kalmasına imkân yoktur. Kilisenin üyesi olmadan tek başına Hıristiyan olamaz. Herkesin Tanrı ile kile vasıtasıyla ilişki kurması gerekir. Herkesin itiraflarını dinleyecek ve Allah ve İsa huzurunda ona aracılık edecek bir papazının olması gerekir. Hâlbuki İslam'da böyle bir şart yoktur. Herkes Allah ile doğrudan ve aracısız olarak irtibat kurar. Şu ayete dikkat ediniz: *"Biz ona şah damarından daha yakınız."*[57] Bu, tamamen sosyal bir meseledir.

Bu nedenle Allah muhatap ve mabudumuz olunca bir kişiyi aracı yapamayız. Vasıta yoktur; yani kişi ile Allah arasında mesafe yoktur.

İslam toplum ve medeniyetinde böyle bir durum yoktu. Yani İslam toplumunda İslam toplumunun dünya toplumlarının en büyük ve en ileri toplumu olduğu ve İslam medeniyetinin

[57] 50/Kaf Suresi 16 (Çev.)

dünya medeniyetlerinin en görkemlisi olduğu zamanda belli ve bağımsız bir kurum, tamamen ayrıcalıklı ve resmî bir tabaka ve papazlar topluluğu adında halkın amellerini icra etmekle görevli müstakil bir sınıf yoktu. Ben, insan ile Tanrı arasında vasıtayım diyen bir kimse yoktu. İslam'da böyle bir sınıf yoktur. Şia'da var ise de bu, yarı resmî ve zaruri bir kurumdur. Bunun sebebi de Şia'nın tarih boyunca sahip olduğu siyasî ve tarihî zarurettir. Bu ise resmî değildir. Ferdin bu kuruma tabi olma mecburiyeti yoktur. Daha doğrusu bunu zaruret gerektirmiştir. Resmiyet ile zaruret arasında fark vardır. Bu konuya İslam Bilim'de de değinmiştim. Eğer ruhanî âlimler veya din âlimleri adlı bir grup ortaya çıkmışsa bu, resmiyetin değil, zaruretin sonucudur. Bu, toplumda bir grup doktorun ortaya çıkmasına benzer. Bunlar kanunî doktor değil, zarurî doktordurlar. Yani ben zaruret üzerine kalbim için doktora gidiyorum. Fakat istemezsem gitmem. O ancak kendisine hiç inanmadıkları halde yanına kesinlikle bir işi yerine getirmek için gitmeleri gerektiği zaman kanunî doktordur. Zarurî kişi ile kanunî kişi arasındaki fark budur.

Hıristiyanlar savaş için Filistin'e geldikleri [hicrî] altıncı ve yedinci asırlarda böyle bir sınıf görmediler, böyle bir kurum görmediler. Müslüman halkın birlikte namaz kıldıklarını, aralarında bir grup din âliminin bulunduğunu ve mescitlerinin olduğunu gördüler; ama bu mescit, o âlimler ve o cemaat namazı -her birisi- ile Katolik mezhebinde bulunan resmî, törensel, zarurî, zorunlu ve kanunî teşkilat ve kurum arasında fark vardır. Mesela; hiçbir Hıristiyan, papa tarafından atanan ve tebliğ alan filan bey gelmeden büyük törenlere, genel dinî törenlere katılamaz.

Tıpkı bir Şiî'nin "İmama inanmayan kimse Şiî değildir." diye inanması ve bir Müslüman'ın "Muhammed'e (s.a.v.) inanmayan kimse Müslüman değildir." diye inanması gibi, Katolikler de papaya, onun kurumuna, memurlarına ve seçtiği kimselere inanmadan asla Hıristiyan olunamayacağına ve Allah'a ibadet

edilemeyeceğine inanmaktadırlar. Aslında zihninde onların yokluğu ve hatta makamları konusunda şüphe etmiyordu. Bu ilke, dinin açık ilkelerinden biriydi ve artık şüpheye mahal yoktu.

Nihayet İslam toplumuna girdiler, art arda nesiller orada kaldılar, çocukları dünyaya geldi ve böyle bir sistem olmadığını, insanların Tanrı ile doğrudan irtibat kurduklarını ve Allah ile halk arasında vasıta bulunmadığını gördüler. Avrupa'ya döndüklerinde beyinlerinde nasıl bir sarsıntı oldu? Din adamlığının, papalık sisteminin şüphe ve sarsılma kabul etmez kesin otoritesi için kiliseye inanmayı, kiliseye bağlılığı Tanrı'ya bağlılık olarak [görüyorlardı]. Sesler yükselmeye başladı: "Niçin böyle bir iş yapalım? İslam'da aracı yok, insanlar Tanrı ile doğrudan irtibat kuruyorlar, ona ibadet ediyorlar ve [onu] karşılarında hissediyorlar. İnsan ile Tanrı arasında sözümü duyamayacak kadar mesafe yok. Yoksa Tanrı idarî merasim midir ki vasıta, aracı, makamlar, mertebeler zinciri ve bu sözler gereksin?" Bunlar Hıristiyanlıkta icat edilen problemler ve sorunlardır. Ne zaman? Doğu'dan döndükten sonra bu inançlar arttı, yavaş yavaş zirveye çıktı ve git gide aydınlar arasında kökleşti. Çok cesur olanlar resmen ilan ettiler. Cesur olmayıp muhafazakâr olanlar ise kalben şüphe ettiler. Hatta nefret ve düşmanlık meydana geldi. Sonra yavaş yavaş öyle bir noktaya ulaştı ki Hıristiyan halk kilise ile savaşa başladı. Bazı Mümin Hıristiyanlar, aydınlar, ilericiler ve ıslahatçılar kiliseye karşı savaş açtılar. Luther ve Kalvin aslında böyle bir ortamın eseridirler. Sonra bir din meydana geldi. Bu uyanış, bu öz bilinç ve bu papayı kutsama inancındaki sarsılma temeli üzerinde itiraz edenler adlı bir mezhep ortaya çıktı. Papanın makamına, kiliseye ve onun insan ile Tanrı arasında vasıta oluşuna karşı çıkan. İtiraz edenler, Protestanlar demektir.

Bundan dolayı Protestanlık mezhebi, Haçlı Seferlerinin sonuçlarından biridir. [Sadece] Müslüman tarihçilere değil, bütün tarihçilere göre Doğu'dan Batı'ya, İslam toplumundan geri kal-

mış Avrupa toplumuna giden esaslardan biri, papalık aleyhtarı, insan ile Tanrı arasındaki mesafeyi kaldırma yanlısı düşüncedir. Bu mesele, Batı'daki bütün işlerde, hatta ekonomi ve sanayide dahi etkili olmuştur.

Bu meseleyi, [yani] dinî bir mezhebin Avrupa'yı etkilemesini ilk defa gündeme getiren kimse bir sosyolog idi. Avrupa haritasına bakın: Dinî açıdan daha mutaassıp olan İspanya ve İtalya, teknik açıdan çok ileri gitmiştir. Hâlbuki Katolik ve Protestanların birlikte bulundukları Fransa ve İngiltere'de çok daha iyidir. Almanya ve Benelux (Benelux, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un kısaltılmışıdır) olarak adlandırılan ve yaklaşık olarak tamamı Protestan olan ülkeler teknikte güçlüdürler. Bu sanayi eğrisi ile din faktörü arasında bir uyum vardır. Amerika'yı da dikkate alırsak birinci derecededir. Çünkü Amerikalılar, firar etmiş Fransız Protestanlardır. Buradan anlaşılan şudur: Katolik mezhebinin daha güçlü olduğu yerde sanayi daha geridir. Protestanlığın [daha güçlü] olduğu yerde teknik daha güçlü ve modernizm daha ileridir. İtalya Katolikliğin merkezi olduğu halde İspanya halkı daha mutaassıptır. İspanya'da Protestan olmadığı için onlar herkesten daha geridirler.

Bundan dolayı sosyolojik açıdan bir toplumdaki mezhep, din türü ve dinî görüş ile endüstriyel ilerilik veya gerilik arasında [ilişki] vardır. Öyleyse bir ülke Protestan olduğu ölçüde sanayi ülkesidir; aksine Katolik olduğu ölçüde geridir. Eğer dinî bir coğrafya haritası, bir de endüstriyel coğrafya haritası çizecek olursak, bu ikisinin Avrupa ve Amerika'da birbirine benzediğini [görürüz].

Soru: Acaba İspanya ve İtalya'nın Müslümanların saldırısına daha çok maruz kaldıkları için daha fazla mutaassıp oldukları söylenemez mi?

Cevap: Evet, zaten bundan dolayı en azından İspanya ve İtalya medeniyet derecesi bakımından üçüncü derecededir. İspanya tarihine bakınız: İspanya'nın diğer Avrupa ülkelerine göre tek

üstünlüğü İslam medeniyetine sahip olmasıdır. Avrupa aslında Orta Çağ'da medeniyetten yoksundu ve sadece İspanya'da İslam medeniyeti vardı. İspanya, Doğu medeniyetinin İtalya'ya, oradan da diğer Batı topraklarına açıldığı giriş kapısı idi. İspanya, Avrupa medeniyetinden önce Endülüs, Sevil ve Mağrip adlı birçok parlak medeniyete sahipti. Bu büyük medeniyetler ve büyük medeniyet, kültür, siyaset ve sanat merkezleri, Müslüman İspanya dönemine aittir.

Soru: Acaba Katolik mezhebi veya onların düşünce tarzı, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin geri kalmasında etkili olmuş mudur?

Cevap: İkisi de aynıdır. Aslında Katolik düşünce ile yeni medeniyet arasında farklılık vardır. Protestan ne demektir? Papanın karşısında kim durur? O, karşı çıkan kimsedir, dünyagörüşü değişmiş kimsedir. Aslında Yeni Çağ başlamadan önce Protestan kanatlar bilinçleniyor ve çevrelerine ve sahip oldukları duruma karşı itiraz ediyorlar. İçinde bulunduğu duruma kim itiraz eder? İçinde bulunduğu durumun esiri olmayan kimse. Fakat kim mevcut durumun esiri olmayabilir? Dünyagörüşü değişen kimse. Eğer dünyagörüşüm değişmezse itiraza kalkışmam ve onu kutsal sayarım. Fakat başka bir dünyagörüşü bulduğumda onu eleştirebilirim, ona karşı itiraz ve mücadele edebilirim, hatta onu reddedebilir ve onunla savaşabilirim. Bundan dolayı Protestanlar, dünyagörüşleri ilk defa herkesten daha çabuk değişen Katolik kimselerden idiler. Ancak durumu değiştirme liyakatine, dayatılan kalıtsal geleneklere itiraz etme liyakatine sahip olan kimseler kendi dünyagörüşlerini değiştirebilirler. Bizzat mevcut dinî duruma yapılan bu itiraz, onların aydın görüşlülüklerine, mantıklılıklarına ve bilinçliliklerine delalet etmektedir. Bu nedenle ister istemez bir kimsenin bir açıdan aydın fikirli, diğer açıdan karanlık fikirli olması mümkün değildir.

Kendi dinî teşkilatına itiraz eden kimse, aydın dinî düşünceye sahip olan bir kimsedir. Onlar başkası değildirler. Bundan dolayı bu kişi yaşamak istediği zaman da hayatını başkalarında

olmayan bir şekilde düzenler. İtiraz ettiği bu unsurun yeni medeniyeti kurma liyakati de vardır. Bundan dolayı Avrupa'da yeni medeniyet daha çok Protestanlara bağlıdır. Fransa'da Protestanlar ile Katolikler arasında savaş çıktığı, asırlarca sürdüğü ve Katoliklerin zaferiyle sonuçlandığı zaman Katolikler Protestanları katliama tabi tuttular ve bunların bir kısmı Amerika ve Kanada'ya kaçmak zorunda kaldılar (Şimdi İrlanda'ya bakınız: Birbirlerini nasıl görüyorlar? Sadece ve sadece öldürmek. Yani bir tür şiddetli dinî çelişki). Protestanlar Fransa'dan gittikten sonra Fransa birden ikinci derece ülke seviyesine düştü. Ansızın sanayi ve sermaye uykuya çekildi, iş ve çalışma yarıya düştü ve durgunluk meydana geldi. Prusya, Utriş ve diğer ülkeler karşısında gelişme kaydeden ve kendisini gösteren Fransa'da Protestanların gitmesiyle birlikte bütün o durum ortadan kalktı. Çünkü Protestanlar, Fransa'nın fikrî, siyasî ve ekonomik gücünün etkeniydiler. Bunları kaybedince birden düştü (Bu sözler Katolikler tarafından bile kabul edilmektedir). Bundan dolayı Protestanlar, dinlerinde ıslahat yapmış kimseler değillerdir. Başlangıçta bu şekilde çalışmaya başladıkları doğrudur; ama bunlar Orta Çağ'ın bilinç yüzüdürler. İslam medeniyetinin şartlarını herkesten çok anlayabilmişler ve İslam'dan edindikleri düşünce ve bilinç temelinde kendi dinlerini ıslah etmeye teşebbüs etmişlerdir. Bunlar itiraz edenlerdir (aslında Protestan itiraz eden demektir). Protestanlar bunu gerçekten yaptılar ve Katolikler böyle bir faaliyete liyakat gösteremediler. Eğer bu etken -yani Protestan ve Katolik etken- olmasaydı sırasıyla Güney Avrupa'dan kuzeye gitmemiz, medeniyetten uzaklaşmamız, yani en ileri medeniyeti İspanya'da, sonra İtalya'da, sonra Fransa'da ve en sonunda Almanya'da görmemiz gerekirdi. Çünkü bunlar Doğu'ya yakın ve Kuzey Afrika ile ilişki içinde idiler. Bunlar Orta Çağ'da dünyanın en güçlü ve hareketli medenî toplumlarıyla tanışık idiler. İspanya'da büyük İslam medeniyeti vardı ve bunlar Arapça biliyorlardı. Bunlar şimdi İspanya'daki o hayranlık uyandıran el-Hamra'lara ve kiliselere sahip idiler. Fakat bütün bu istidada rağmen İspanya'yı

hangi etken geri bıraktı? Katoliklik. Bütün tarihsel istidattan ve zamanın ortamından yoksun olmasına rağmen Almanya'yı ilerleten etken ne idi? Protestanlık. Niçin böyledir? Bir etken bu konuyu tam olarak açıklar. Çünkü Katolikliğin ahiretçi bir din olmasına karşılık Protestanlık dünyacı bir dindir. Çünkü Katoliklik her zaman maddî mallara, dünyevî süslere, bu dünyanın pisliklerine, lezzete, nimete ve hatta evliliğe ve tüm beşerî güdülere saldırıyor: "Onları öldürün, dünyayı aşağılayın, yok edin, reddedin, ahireti düşünün!" Bu fikir, medeniyet inşa etmeye uygun mudur? Kesinlikle uygun değildir. Böyle duygulara kapılan kimse kesinlikle gece gündüz para kazanmak, nimet elde etmek, mutlu olmak, maden çıkarmak ve daha çok üretmek için daha fazla düşünce, gayret ve çaba harcamaz. Bir "ölmeyecek kadar yeme" anlayışı edindi, artık ahiret ve ibadeti düşünür. Ama protesto eden Protestan şöyle der: "Tanrı'ya bize verdiği nimetlerinden yararlanmak suretiyle şükretmeliyiz. Herkes, verdiği nimetlerden faydalanmak ve onları karşılamak suretiyle övülebilir. Bu dünya süsleri, hevesler ve zevkleri Tanrı yaratmıştır. İnsan eğer ondan yüz çevirir ve onu aşağılarsa Tanrı'yı aşağılamış olur." İslam'a giren tasavvuf, ahiretçi Hıristiyan görüşünün yansıması idi ve İslam medeniyeti onun yüzünden zayıfladı. Dinî bir grubun lideri ve önderi olan Ali, Yenba adlı bir kanalı yapmak için sabahtan akşama kadar çalışıyordu. Sonra o kadar zahmetle çölde kanal kazıyor, hem de Arabistan'da. Orada her kabilenin ancak kendisine ve sürüsüne yetecek bir kuyusu vardır. "Bi'r-i Maune" gibi her kabile o kuyu ile adlandırılır. Sonra o yakıcı çölde o lezzetli soğuk su çıkınca Haşimoğullarının gözleri parlar: Şimdi artık milyarder olurlar, Arap halkının en zengini olurlar. Der ki: "Ali'nin varislerine müjdeleyin ki bu kanaldan onlara bir damla su nasip olmayacaktır." Sonra bu kanalla büyük bir hurma bahçesi meydana getirir. Olağanüstü ömrünün sonlarında geçim darlığından kurtuluyor. Ölüm anında yaptığı vasiyet bu dünya hayatı için ne kadar örnektir. Adeta çağdaş bir Avrupalı gibi doğru ve dakik bir şekilde vasiyet ediyor: Bir din önderi tamamen ahiret ve

makamları hakkında düşünür. [Hâlbuki o] tamamen hurma bahçesi ve onun korunmasıyla ilgili vasiyette bulunuyor. (O zahit ve peygamber zatın hikâyesi [gibi]) böyle bir durumu ve dünyevî eğilimi vardır. Cennetin derecelerini dinî ibadet derecelerine değil, aklın derecelerine veriyor. [İslam'ın] faiz, kâr ve ekonomiyle ilgili yasaları vardır. Bu dünyevî temayül ona ulaştırıyor. Hâlbuki Hıristiyanlıkta hayatla ilgili bir buyruk yoktur. Çünkü yaşamak Kayserin işidir: "Kayserin işini Kaysere, Tanrı'nın işini Tanrı'ya bırakınız. Biz Tanrı'nın işini takip ediyoruz." [Fakat] Doğulu dünyacılığın etkisi altındaki Protestanlık düşüncesi, kesinlikle medeniyetle tanışıktır.

Soru: Müslümanlara daha yakın olan İspanya ve İtalya niçin daha çok ve daha hızlı değişmedi ve burada Protestanlık meydana gelmedi?

Cevap: Saldırıya maruz kaldığı için. Yoksa bir topluluk gerçek bir saldırıya maruz kaldığında en eski üssüne döner demedik mi? İtalya bir Hıristiyan ülke olarak saldırıya maruz kalıyor ve daha gerici oluyor. Ama düşman saldırısından uzak olan Almanya, durumunu bizzat içeriden ve halk içinde değiştiriyor. Onun Katolik olan kendi gerici üslerine dönme taassubu yoktur. Çünkü saldırıya maruz kalan Hıristiyanlıktır. Bu hurafe ve geri inançlar Şia içinde ne zamandan itibaren meydana geldi? Şia'nın saldırıya maruz kalmasından itibaren. Ona bağlı fert, en saçma kanunlara ve vergilere geri dönüyor.

Şu son yıllarda İspanya'ya bakın: Dört beş yıl önce Katolikler grev yaptılar ve dükkânları kapattılar. Fevkalade birlik şiddetiyle 17 gün grevde kaldılar. Sonra komünistler, şimdi mevcut hükümeti düşürmenin en iyi zamanı olduğunu gördüler ve onlarla birlikte işbirliği ve ortaklık bildirisi yayınladılar. Ertesi günden itibaren grev kırıldı ve hatta bu grevciler zamanın hükümetiyle birlikte komünistlere karşı ortak bir bildiri yayınladılar. Bu, tarihin mekanizm işidir.

3- Yeni siyasal düşünce İslam'dan Batı'ya gidiyor. Orta Çağ'da

Batı'nın yönetim sistemi, taife krallıkları yani feodalizmdir.[58] Avrupa feodalizmi, Haçlı Seferlerinin etkisi altında ortadan kalkıyor, merkezî yönetim ortaya çıkıyor ve bütün güçler bir tek kişinin eline geçiyordu. Avrupalılar, Haçlı Seferlerinin etkisi altında Müslümanlardan iki çelişik yönü alıyorlar. Kilise merkeziyetini ortadan kaldırıyorlar ve İslam'ın etkisiyle siyasî merkeziyeti meydana getiriyorlar.

4- Batı'da feodalizmin yıkılması.

5- Sanayi, sanat ve yeni ilimlerle tanışma.

6- Avrupa'da evrensel ticaret pazarının yayılması ve çeşitli ekonomik merkezlerin oluşması (İslam ve Doğu ile ekonomik alışveriş içinde olan merkezler): Orta Çağ'da Avrupa dünya üzerine kapanmıştı. Hıristiyanlar Doğu'ya geldikten, gördükten ve ileri ve zengin Müslüman toplumları keşfettikten sonra siyasî ve ekonomik ilişkilerin yolu da düzlendi, Avrupa'nın sınırlı ticareti evrensel ticarete dönüştü ve Cenova ve Venedik gibi dünyanın en büyük pazarları oluştu.

7- Müslümanlardan araştırma metodunun alınması ve doğa bilimlerine yöneliş: Daha önce zihinsel ve felsefî yönelişi olan Avrupalılar, onun yerine araştırma metodunu koydular (metot kültürden farklı bir şeydir).

8- Bütün zihinlere ve düşüncelere mutlak olarak egemen olan Aristo şahsiyetinin düşüşü: Hıristiyanlar Haçlı Seferleri ve Doğu'daki uzun ikametleri boyunca Aristo düşüncesi ve öğretisinden başka yeni düşünce ve öğretilerle karşılaştılar. İster istemez Aristo değerini kaybetti (ikinci ve üçüncü öğretmenler...).

9- İbn Sina, Gazzalî ve özellikle İbn Rüşd'ün etkisi: Öyle ki kül-

[58] Büyük maliki feodal manasında almamak gerekir. Çünkü bir fert büyük malik olabilir; ama feodal olamaz. Zira ordusu, askeri ve savaşçısı yoktur. Feodal, bir bölgenin reisi olan, orada bağımsız ve rakipsiz padişah olan ve hiç kimseye bağlı olmayan kimsedir. Yoksa kendi iradesiyle ve genel olarak bağımsız bir devlettir. Şehinşahın bulunduğu eski İran'da böyle bir durum hüküm sürüyordu.

tür tarihinde 15 ve 16. yüzyılları İbn Rüşd (Averoisme) çağı olarak adlandırırlar. İbn Rüşd mantık ve felsefesi Avrupa'ya egemen olur; Aristo mantık ve felsefesi kenara atılır. İbn Sina fikrî açıdan Aristo'nun takipçisi sayılır; ama Gazzalî Yunan felsefesine en büyük darbeyi vurur ve yeni bir felsefe meydana gelir. Bundan dolayı Gazzalî Avrupa'da Aristo düşmanı olarak boy gösterir.

İbn Rüşd, yeni akılcı felsefenin Avrupa'da Aristo felsefesinin yerine nasıl gelişmesi gerektiğini gösterir. Gazzalî ise yeni duygusal ve aydınlanmacı felsefenin Hıristiyan irfan ve tasavvufu karşısında nasıl gelişmesi gerektiğini gösterir.

10- Göl ve sahil aşmanın yerini okyanus aşmanın, uluslar arası, küresel ve turistik seferlerin alması: Avrupalılar Orta Çağ'da kendi kayıklarıyla sadece sahil kenarından geçebiliyorlar ve bu limandan o limana gidebiliyorlardı. Avrupalılara pusulayı Müslümanlar öğrettiler. Ahmed adlı bir adam, ilk defa pusulayı deniz yollarını tanıyabilmeleri için Avrupalı bir seyyaha veriyor. Sonra dünya iklim haritasını Avrupalılara ilk defa Müslümanlar veriyorlar. Bu iki araç sayesinde göl aşma yerine dünyanın durumunda büyük etki gösteren okyanus aşma başlıyor. Avrupalılar ayrıca modern ve büyük gemiler yapmayı da Müslümanlardan aldılar, sonra onu daha da geliştirdiler. Böylece Avrupalının ezelî ve kopmaz bağları ve ilişkileri zayıflıyor ve bütün eski bağlardan kurtuluyor. Böyle bir toplumun dünyagörüşü ve düşüncesi değişiyor ve yeni bir halk ortaya çıkıyor.

***

Haçlı Seferlerinin onu diğer savaşlardan ayıran karakteristik özellikleri vardır. Bir savaş şekli olarak o, hicret olgusu sınıfında değerlendirilebilir. Haçlı Seferlerinin Avrupa üzerinde bıraktığı etkilerden biri (daha önce söylenmiş olan başka etkilerin yanı sıra), Avrupa'da hicretin yaygınlaşmasıdır.

Hicreti ortaya çıkaran şey, hem yeryüzüne bağlı, hem de sınırlı bir mekâna bağlı olan bir kavim ve toplumun hareketli bir topluma dönüşmesidir. Çünkü hicrete kalkışan bir toplum önce çevresini ören geleneksel ortamı ve duvarları yıkar; ikincisi, yeryüzüne bağlı/kapalı ve toplumu yeryüzüne bağlayan umumi gelenekler zayıflar. (Bundan dolayı "kapalı bir toplumdur" dediğimizde bu, hem tarım toplumu gibi yeryüzüne bağlıdır, hem de çevresi ve kapıları kapalıdır demektir. Yani dışarıdan kimse ona nüfuz edemez.[59])

Bundan dolayı toplumun açık ve hareketli olması hicretin nedeni olduğu gibi bizzat hicret de toplumu açar ve hareketlendirir. Yani hicret ile toplumun açık ve hareketli olması arasında (bütün sosyal olaylar gibi) karşılıklı neden-sonuç ilişkisi vardır. Mesela; çeşitli bedevî milletler arasında bunun hicrete kalkışan, kendi vatanından göçen ve İran, Hindistan ve Avrupa tarafına hicret eden Arya kavmi olduğunu görüyoruz. Bu hicret onun açık, gelişmiş ve hareketli dünyagörüşünün sebebi olur. Fakat hicrete kalkışabilmesi için yine diğer kabilelere karşı açık ve hareketli bir dünyagörüşüne sahip olması gerekir. Yoksa hareket edemez.

Birçok kavim kendi ülkelerinde kaldılar, çürüdüler, ortadan kayboldular ve hicrete kalkışmadılar.

Bundan dolayı Haçlı göçünün etkilerinden biri, Avrupa toplumunu muhacir bir toplum haline getirmesi, yani Avrupa'da hicreti yaygınlaştırmasıdır (hicret için söylemiş olduğum değişik manada).

Hicretin iki gerekli nedeni vardır: 1- Neden, 2- etken (aletler)

1- Bir toplumu veya bir ferdi hicrete zorlayan neden, geleneklerden ve ülkeden kopmuş bir ruhu olan hareketli bir dünyagörüşü oluşturmaktır. Haçlı hicreti hem feodal Avrupa toplu-

[59] Yeryüzüne bağlıdır demek, kendisi yerinden kımıldamıyor demektir. Bir tarım toplumu yere bağlıdır. Fakat bir tarım toplumu olmayabilir; ama kapalı olabilir. Yani sur, onun etrafını diğer toplumlardan ayırabilir.

munun toprağa bağlılığını kopardı (feodalizmi ortadan kaldırdı) hem de Avrupalının sınırlı dinî dünyagörüşünü açtı ve dünyalı yaptı. Bundan dolayı hicret nedenini meydana getirdi.

2- Yeni bir yönteme hicret için aletler gereklidir, araç gereklidir. Bu araç tekniktir, harita sahibi olmaktır, vasıta sahibi olmaktır (coğrafî harita sahibi olma, değişik ülkelerden geniş bilgiler edinme gibi modern iletişim ve ulaşım araçlarına sahip olma böyledir). Böylece bir toplumda yeni ihtiyaçlar edinmek. O ihtiyaçları gidermek için hicret etmeye mecbur kalırlar.

Haçlı hicretleri, onların eline yeni hicretlerin etkenini de verdi. Nitekim *İslam Mirası* kitabında şöyle yazıyorlar: Pusulayı Müslümanların üretip üretmediği konusunda ihtilaf vardır; ama onu Avrupalılara Müslümanların verdiği konusunda ihtilaf yoktur (ilk defa Ahmed adlı bir şahıs pusulayı ve ondan faydalanma şeklini Avrupalılara vermiştir). İkincisi, büyük okyanusları aşmak için modern gemilerin yapılmasıdır. Orta Çağ gemileri eski Roma gemileri tarzındadır. Müslümanların okyanusları aşabilen, ağır yükleri taşıyabilen ve şiddetli rüzgârlara karşı direnebilen çok karmaşık ve mükemmel yelkenli gemileri vardı. Avrupalılar bu gemileri taklit ettiler.

Avrupalıların elindeki dünya haritası, dakik çizilmemiş ve eski ölçüye göre olan eski bir harita idi. Fakat kütüphanede büyük bir İtalyan hoca tarafından Müslümanların geliştirdiği bir harita bulundu.

Dördüncüsü, İslam'da halledilmiş olan dünyanın yuvarlaklığı inancı (Harun ve diğer bazı halifeler zamanında bir grup, dünyanın çevresini dolaşmakla görevlendirilmişti. Bu hesaba göre dünyanın yuvarlaklığına inandıkları anlaşılıyor).

Hicret dönemi hemen Rönesans'a dönüşüyor, Protestanlık meydana geliyor ve kilise prangası olmadan özgürlük ve yeni medeniyet şekilleniyor. Orta Çağ düşüncesini hicret (Haçlı Seferleri) ortadan kaldırdı ve onun gereği olan feodalizmi yıktı.

Yeni Çağ'ın Özellikleri

Yeni Çağ dersinde daha çok toplum ve onu tanımakla ilgilenilmesinin sebebi, diğer yönlerin tanınmasında ondan yararlanabilmektir. Çünkü bizim mütalaa ettiğimiz tarih, toplumun ürünüdür. Geçiş döneminin özelliklerini açıklamaktaki amaç, diğer her konuda faydalanılabilecek kanunlar ve örnekler elde etmektir. Mesela; eski şekilden İslamî şekle İran tipi geçiş dönemi, Avrupa toplumunun Eski Çağ'dan Yeni Çağ'a geçtiği Yeni Çağ geçiş dönemi ile tanınabilir. Altın çağın sonları ve Orta Çağ'ın başlarında geçiş dönemi böyle mütalaa edilebilir. Bir dönemin tanınması ve diğer döneme geçiş şekli ile bu yöntem öteki dönemlerde ve yerlerde örnek olarak kullanılabilir. Tarih metni okumak değil, tarihi ve onun olaylarını bilmenin önemli olduğunu söylemek gerekir.

Tarih, insanın sahip olduğu en değerli bilim, onun meşgul olduğu en büyük ilimdir. Çünkü tarihin konusu, temel bakış açısından insanbilimdir. Hangi bilimin insanbilimden daha değerli olduğunu söylemek lazım? Genel anlamda -onun tarih ilmi açısından özel inceleme konusu olmadığı gibi- ikiden fazla ilim yoktur.: 1- Tarih ilmi, 2- tabiat ilmi. Diğer ilimler bunlarla işbirliği içindedirler. Çünkü bu iki ilimden biri insanbilim/antropoloji, diğeri tabiat bilimidir. İlimde bu iki konudan başka konu yoktur. Biz eğer iktisat, halkbilim, coğrafya, sanat, edebiyat vs. incelersek insanı tanımak içindir. Böyle bir bakış, Emerson'un, kendisine "Tarih nedir?" diye sorulduğunda verdiği "Hangi şey tarih değil ki?" cevabında olduğu gibidir. Bu söz, en iyi tarih tanımıdır. Çünkü tarih, insanın hayat boyu, hayatının tüm yönlerinde mütalaa edilmesidir. Tarihçi, insanın bütün yönlerini incelemek istediği için onun filozof, âlim, edebiyatçı, siyasetçi vs. olması gerekir.

Öte yandan tarih şimdiye kadarki manasında incelenirse "Tarih nedir?" sorusunun cevabında "Tarih olmayan ne değildir?" demek gerekir. Yani tarih hiçbir şey değildir; hatta nakilcinin işine yarayan boş laf bile değildir.

Geçiş döneminde geçiş dönemi mekanizminin ne olduğunu, başka bir anlatımla, bir dönemin ruhunun başka bir dönemin ruhuna nasıl dönüştüğünü anlıyoruz. Her şeyden önemlisi, bir sınıfın nasıl teşekkül ettiğidir. Yeni Çağ'da üzerinde durulacak en önemli konu entelektüel sınıfıdır.

Bu sınıfı tanımak çok gereklidir. Çünkü biz Avrupa'da Orta Çağ'dan sonra 17. yüzyılda ortaya çıkan entelektüel sınıfın peşindeyiz. Biz onun kopyasıyız ve onu yerine getiriyoruz. Bu nedenle Avrupa'daki bu sınıfın kökünü ve özelliklerini bilmek, kendi sahip olduğumuz ya da edinmemiz gereken kök ve özelliklerimizi ve bu özelliklerin nasıl oluştuğunu bilmektir. Aslında tarihin bir dönemden başka bir döneme nasıl değiştiği ve bu değişimde nasıl eski sınıfın ortadan kalkıp yeni sınıfın onun yerini aldığı bir formül ve geometrik şekil olarak gösterilebilir.

Her dönemin toplum durumu sosyal ya da kültürel koni[60] diye adlandırılan ve birkaç bölümden oluşan bir koni üzerinde gösterilebilir:

Birinci bölüm: Koninin hacminin çoğunu oluşturan tabanı avam tabakasını ve halk kitlesini kapsar.

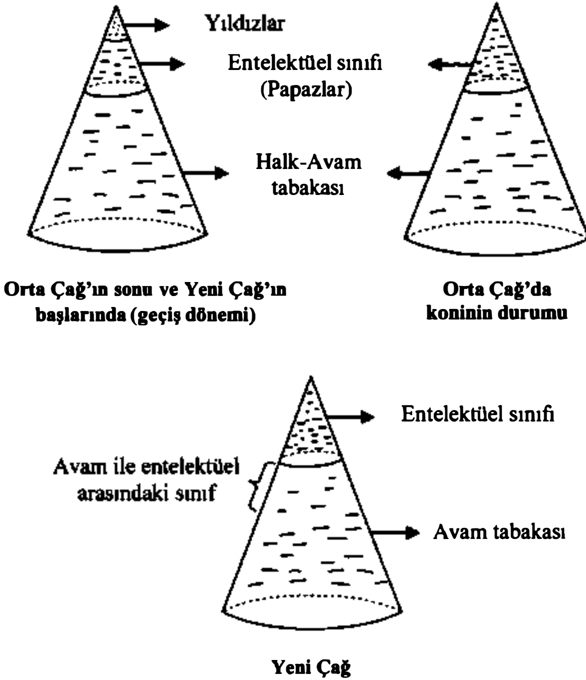
İkinci bölüm: Tahsilli sınıf veya düşünsel sınıf.

Bu iki sınıf, her toplumun esasını oluşturur. Bütün toplumlara ve hatta kabilelere uyar.

Üçüncü bölüm: Her dönemin sonlarında, yani dönem tamamlanıp geçiş eserleri meydana gelince bu koninin tepesinde diğer eserlere şahit oluruz ve zirvenin ucunda tek ve yalnız yıldızlar ortaya çıkar. Elbette bu yıldızlar ferttirler ve bir sınıf teşkil etmezler.

Bu zamanda sosyal koni şöyle olacaktır:

[60] Bu konuda aynı şekilde Ne Yapmalı isimli 20. kitabın *"Kültürel Sosyoloji Konisi"* ve Kendisi Olmayan İnsan isimli 25. kitabın *"Doğu ve Batı'da Hümanizm"* bölümlerinde bahsedilmiştir. (Derleyen)

Yıldızların sayısı yavaş yavaş artıyor. Tahsilli sınıfından büyük bir topluluk ona katılıyor ve yıldızların bildirdikleri din taraftarı veya fikrî tarz oluyorlar. Yıldızlar kendi düşünce tarzlarını toplumda öyle bir yayıyorlar ki başka bir sınıfın (tahsilli-entelektüel) içine ikinci sınıfın kabuğunu tamamen işgal edecek şekilde sızıyorlar. Bu durumda fertleri kapsayan yıldızların büyük bir sınıf oluşturduklarını müşahede ediyoruz.

Açıklaması şu ki eğitimli sınıfın tamamı yıldızlar ve onların şahsiyeti haline geliyor. Daha doğrusu, onların din, inanç ve düşünce tarzının takipçisi oluyor. Bu durumda sosyal koni, halk sınıfını ve yıldızlar sınıfını kapsayacaktır (Bu sınıflandırma ve onun bölümleri zamanımızın kültür ve ruhu bakımındandır. Çünkü bu şeklin dışında bir sınıf birçok sınıfı ihtiva eder).[61]

[61] Entelektüelin tanımı: Entelektüel kimseler şairler, yazarlar, mütercimler,

Tüm eğitimli (entelektüel) sınıf fertlerinin nasıl bir yazgıyla karşılaştıkları sorusu gündeme geliyor.

Cevap: Bütün bunlar ortadan kalkmaz; bilakis, bir grup eski fikrî çalışmasını devam ettirir. Fakat onların fikrî çalışması ilgi görmediği için halk sınıfının parçası sayılırlar veya toplum üzerinde nüfuzu olmayan ölü bir sınıf olarak bir köşede kendi hayatını devam ettirir. Eğitimli sınıfın nüfuzu altında kenara çekilir. Onları bulmak için köşelerde ve bir gölge gibi duvar arkalarında onları aramak gerekir.

Sosyal konide ilgi çeken bir diğer mesele, avam tabakası ile eğitimliler arasında çok ince bir sınırın bulunmamasıdır. Tıpkı en yetkin hayvanın en eksik insana ve en yetkin bitkinin en eksik hayvana yakın olması gibi, sosyal koninin gelişen değişik sınıfları da kendi üstün sınıflarına yaklaşırlar (avam, tahsilliye; tahsilli, yıldızlara). Öyle ki tahsilli sınıf avamdan, yıldızlar sınıfı tahsillilerden meydana gelir.

Ayrıca bütün tarih boyunca halk kesiminin hacmi sabittir, çok

mühendisler, öğretmenler, sanatçılar, hâkimler vs.den ibarettirler. Başka bir tabirle meslekleri için mecburen belli bir eğitim ve öğretim dönemi geçiren kimselerdir. Entelektüelin iş konusu, tacir ve köylü gibi bedensel ve üretimsel iş değildir; iş aletleri yoktur. Bilakis onun iş konusu, eğitim ve öğretim yoluyla elde ettiği kazanımlar toplamından ibarettir. Bazıları ise hem entelektüeldirler hem de bedensel iş yaparlar (daktilograf). Böyle kişileri bazı entelektüel, bazıları bunun dışında kabul ederler. Böyle kimseler entelektüelin vasıtası, işçi ve üretim sınıfı kabul edilebilir.

Sosyoloji açısından sınıf: Sınıf, ortak bir kültür, fikir, eğilim ve tip sahibi fertlerden oluşan bir topluluktur. Toplumun genel bir katmanını içerirler. Eğer toplumun bir katmanını içermezlerse bir topluluk şeklinde olacaklardır. İran'ın Meşrutiyet döneminde eğitimli sınıf bir grup halindedir; fakat 50 yıl sonra ülkenin her köşesinde eğitimli sınıftan bir iz görmekteyiz. Bu durum, Meşrutiyet dönemi entelektüel grubunun [daha sonra] bir sınıf oluşturduğunu göstermektedir).

Sınıfın şartları:

1- Bütün toplumun içeriği (toplumun tamamında onun izine rastlanır).

2- Sınıf teşekkül ettiği zaman fertleri ortak tip, fikir, kültür, özel dil ve hassasiyetlere sahip olur.

fark etmez. Değişen ve yeni bir dönemin meydana gelmesine sebep olan eğitimli sınıftır.

Yeni Çağ'ın özelliklerinden bazıları şunlardır (bir dönemin başka bir döneme dönüşmesi):

1- Koninin tabanının hacmi (avam sınıf) eksilmeye dönüktür ve eğitimli sınıf üzerine eklenir.

2- Hep sınırlı seçkin ya da eğitimli sınıfın elinde olan zamanın ruhunun etkisi, hızlı ve şiddetli bir şekilde halk tabakasının derinliklerine nüfuz ediyor. Bu etki, toplumun tüm hacmine varıncaya kadar yayılıyor. Başka bir deyişle, sosyal bedeni oluşturuyor. Zamanın ruhunun avam tabakasına etkisinin en önemli nedenlerinden biri, teknik ilerlemedir (yeni düşünce tarzı, hocalar ve öğrenciler ile sınırlı değildir).

İkincisi, fert ve toplumun asalet bulması ve şahsiyet sahibi olmasıdır. Bu iki konu, zamanın ruhu, ilim ve tekniğin tekelden çıkıp genelleşmesine sebep olmuştur.

3- ilim, sanat ve felsefenin genel veya umumî olması (popularisation de science)

4- Şiddetli yenilikçilik ve yeniyi kabul etme ve gelenekçilik, durgunluk ve Orta Çağ ruh yapısının usulcülüğüne karşı bidate meyletme: Bidat, yeni dönemin özelliklerindendir (bidat, novation kelimesinin tercümesidir). Bidatin terimsel tercümesi, dinde veya dinden olmayan şeylerin dine girmesidir. Elbette böyle bir konu her dinde küfürdür. Orta Çağ'da bidat genel olarak küfürdür (ilimde bile bir kimsenin yeni ilmî bir sözü veya teoriyi ortaya koyması mahkûm edilir); ama Yeni Çağ'da bidat ihdas etmek ve yenilik getirmek her konuda (yaşam ilişkilerinde, giyim modasında, itikadî ve fikrî esaslarda) yaygındır. Hâlbuki Orta Çağ'da mesela; ben geçen yıl filan inanca sahiptim, bu sene böyle bir inanca sahibim diyen kimse mahkûm edilirdi. Yeni Çağ'da ise bir bilgin, kolayca "benim filan kişiye karşı ve falan konu hakkındaki görüşüm değişti" diye itirafta bulunur. Aydın insanın özelliklerinden birisi, düşünce ve görüş

tarzının sürekli değişim, dönüşüm ve tekâmül halinde olmasıdır. Gelenekçi dönemin özelliklerinden birisi, insanın düşündüğü şeye her zaman bağlı kalmasıdır. Elbette inançlarda düşünce değişikliği dinsizliğe ve her gün bir tarafa gitmeye eşittir. Çünkü fikir değiştirmek vs. iki şekilde olur: Biri, insanın ruhsal ve ahlâkî bozulmasının neticesi, diğeri daimî bilimsel araştırma ve düşüncenin neticesidir.

Bidat ihdası günümüzde her konuda geçerlidir. Ortaya çıkan felsefî ekoller bile yerlerini hızla yeni ekollere bırakıyorlar. İbn Sina'nın Kanun kitabı Avrupa'da 45 baskı yapınca tam bir fikrî durağanlık ve ilmî durgunluk vardır ve bu, dört beş asır boyunca tıp ilminde hiçbir değişiklik yapılmadığını gösterir. Hâlbuki Yeni Çağ'da böyle değildir ve dinî kitaplar her gün değişir.

Fikrî ve ilmî durgunluğun göstergelerinden bir diğeri, bilimsel örneklerin, kitapların, ders metinlerinin vs. monotonluğu ve tekrarıdır. Hâlbuki açık ve makul çevrede her gün ve her yıl yeni ve taze bir şey gündeme gelir.

5- İnanç temellerinin, dünyagörüşünün, ilkelerin, geleneklerin, sosyal ve geleneksel âdetlerin, dinî ve ahlâkî iman esaslarının ya da imanın sarsılması.

6- Eski ve yeni tip arasında çelişki meydana getirme: Yeni Çağ döneminde iki tip meydana gelir. 1) Eski (irticaî) tip, 2) Yeni tip.

İnsanî savaşlarda, bir tip mesela; belli esas ve üsleri olan ve ona dayanan (yeni) A tipi, yine esasları ve üsleri olan (eski) B tipinin saldırısına uğrayınca A tipi, B tipinin inandığı üslere ve esaslara saldırıyor (Yeni Çağ'ın durumu). Buna karşılık B tipi, A'nın bütün üslerine saldırır. Eğer B tipinin rakibi olmaz ve saldırıya uğramazsa kendi mutedil üslerine yerleşir. Eğer A tipi, B tipinin karşısına yerleşmezse kendi mutedil üslerine yerleşir. Ama A tipi B tipine saldırısına saldırınca B, kendi irticaî ve zayıf üslerine geri döner; böylece eski tip yeni tipe saldırdığında yeni tip kendi aşırı üslerine doğru ilerler.

Bundan dolayı yenilikçi, karşısında gerici olan eski tip varlık göstermedikçe ve ona saldırmadıkça olmayacaktır. Bunun tersine, gerici eski tip de karşısında yenilikçi bulunmadıkça var olmaz.

Modernizm ile eskicilik arasında her toplumda ve millette savaş meydana geldiğinde eski daha çok eskir; yeni daha çok yenileşir. Böyle bir özellik bizim İran'da çok iyi görülmektedir.

Din ve eskiciliğimizin üssü olan Tahran pazarının durumunu Meşrutiyet dönemi ile mukayese ettiğimizde Meşrutiyet hareketinin üzerinden 70 yıl geçtiği halde şimdi pazarın ve tipinin daha eski ve daha köhne olduğunu müşahede edeceğiz. Bunun sebebi, onun sürekli yenilikçi sınıfın saldırısı altında olmasıdır. Bizim yenilikçilerimiz, Avrupalı yenilikçilerden daha aşırıdırlar. Çünkü Avrupalı yenilikçinin karşısında irtica yoktur. Bizim yenilikçimiz ise kendisini daima irticaın saldırısına maruz görmektedir (yenilikçilik ile eskicilik arasındaki mücadele bazı ailelerimizde çok net gözlemlenmektedir).[62]

[62] Açıklama: Eskici/gelenekçi, kendi haline ve konumuna bağlı kalan bir kimsedir ya da kendi geçmiş kültürel esaslarına dayanan tiptir. Eski toplumunda olmayan modern hayat belirtileri ona nüfuz etmemiştir.

Gelenekçi iki türlüdür:

1- Dini, zamanın konum ve değişimini anlayan ve [dini] maslahatlar olarak koruyan aydın gelenekçi (Seyyid Cemaleddin Afganî vs.)

2- Âdet üzerinden ve bilinçsiz bir şekilde eski inançlarını koruyan karanlık fikirli (bilinçsiz) gelenekçi.

Yenilikçi, geçmiş ve şimdiye ait bütün kültür ve geleneklerini atan ve onun yerine öncesi olmayan semboller/olgular edinen kimsedir. İki tür yenilikçi vardır:

1- Aydın yenilikçi, eski ve yeni tipi ve her birine ait kusurları tanıyan ve yeni tipi bilinçli bir şekilde seçen kimsedir.

2- Karanlık fikirli yenilikçi, televizyon, radyo ve reklam yoluyla yeni bir tüketim edinen kimsedir.

Genel olarak aydın, önünde duran hiçbir meseleyi taklit etmeden kendi mantığıyla analiz ve inceleme yapan, bu mantıksal analiz ile hüküm veren ve bu hükme dayanarak karar alan kimsedir. Başka bir ifadeyle aydın, hem kendisini, hem zamanını, hem toplumunun tür ve eğilimini, hem de mevcut dış ve

Geçiş halindeki dönemin özelliklerinden biri, yenilikçi sınıf karşısında (gelenekçi sınıfın takipçisi olmayan) mürteci sınıf oluşturmak ve sosyal yapının her alanında yenilikçilik ile irtica arasında genel bir savaş meydana getirmektir.

Geçiş Döneminin Tanımı

Geçiş dönemi, toplumun kendi tipini bütün boyutlarda değiştirdiği dönemdir.

Geçiş Döneminin Özellikleri

1- Toplumun geçmişi ile şu anını birbirine bağlayan çeşitli bağların zayıflayıp kopmasıdır (bizi geçmişe bağlayan bağlar, geçiş zamanında zayıflayan ve fazla ilgi görmeyen din bağları, âdetler, gelenekler, evlilik, hayat şekli ve âdab-ı muaşeretten ibarettir.

2- Kendine gittikçe yabancılaşma, yani şahsiyetine yabancılaşma (bilimsel ve sosyolojik manada şahsiyet, kişinin insanî varlığını sahip olduğu özelliklerle oluşturan bütün özelliklerin toplamından ibarettir), yani edebiyat, övünçler, törenler vs. gibi özelliklerine yabancı olmaktır.

Geçiş döneminde kendisine yabancılaşır ve geçmişte ve şimdi ne olduğunu asla anlamayan bir nesil ile karşı karşıya geliriz. Sebebi, basit ve hızlı testler ile açıklanabilir.

3- Kendinden nefret etme: Kendinden nefret etme, insanın kavim, akraba, kardeşin ilerlemesi, ülkenin gelişmesi gibi ken-

iç şartlarını tanıyan bilinçli bir insandır. Karanlık fikirli ise aldığı karar ve verdiği hüküm bilinçli bir mantıksal analize dayanmayan, tersine taklide (bireyi, zamanı, toplumu, grubu veya sınıfı ya da yaygın olan şeyi taklit etme) dayanan kimsedir.

Bundan dolayı hem mollayı taklit eden hem de bir modeli (Cristian Diour) taklit eden kimse taklitçi sınıfındandır ve hiçbiri aydın olamaz; aksine birisi mürteci, diğeri modernisttir. Öyleyse her gelenekçi mürteci, her mürteci gelenekçi değildir. Aynı şekilde her yenilikçi aydın ve her gelenekçi de karanlık fikirli değildir.

Yukarıdaki manalara göre Yeni Çağ'da biri mürteci, diğeri yenilikçi iki tip meydana gelir.

disiyle ilgili her şeyden hoşlanmamasıdır. Başka bir deyişle, kendinden nefret etme, bize ait olan her şeyden bıkma duygusudur. Mesela; Müslüman bir kişi, İslam'da gördüğü her şeyi kötüler, hepsini hurafe sayar ve onlarla mücadele eder. Fakat aynı kişi Avrupa'ya gidip daha hurafe olan törenleri görünce bunlardan hoşlanır ve onları tarif eder. Orada hurafelerden başkasına ait olduğu için hoşlanır; ama burada kendisine ait olduğu için hoşlanmaz.

4- Başkasını yüceltme: Kendinden nefret etme, başkasını yüceltme ile sonuçlanır. Biz olmayan herkesi överiz.

Biz, ortak bağlarımız olan ben'ler toplamından ibarettir. Ben, herkesin, bütün bağların benlerinin ferdiyetinden ibarettir.

Bizsiz hiçbir ben yoktur. Ben her zaman sıfır gibi farazî bir varlıktır. Sıfır sayı olmamasına rağmen sayı farz edilir. Ya da farazî varlığı olan nokta gibidir.

Her ben, değişik açılardan bir bize bağlı olabilir. Bu şekilde bir ben 50-60 bize bağlı olabilir (biz, biz öğrenciler, biz aileler, biz öğretmenler, biz Horasanlılar, biz Müslümanlar, biz İranlılar vs. manasındadır). Böylece iki ben, birkaç bize ortak ve birkaç bizde ayrı ve başka olabilir.

Böylece bir sosyal biz (bir toplumu oluşturan benler), kültürel biz (ortak bir kültüre sahip olan benler) ve tarihî biz (ortak bir tarihî yazgısı olan benler) vardır.

Benin bizleri geçiş döneminde değişir. Çünkü yeni bizler oluşur, eski bizler yokluğa yüz tutar ve geçiş döneminde benler arasındaki ilişki, değişim ve devrime maruz kalır. Geçiş dönemini mahkûm etmek için "geçiş dönemi en mantıksız dönemdir" derler.

Geçmişte (geçişsiz dönemde) bir fikri, bir güzelliği ve herhangi bir olguyu seçmek veya reddetmek için bir ölçüt ve kanıtın bulunması gerekirdi (mesela; ben bu elbiseyi hoşuma gittiği için giyiyorum; ben böyle bir evi sevdiğim için yapıyorum; ben o hayatı filan nefret ettiği için beğenmiyorum vs.).

Geçiş döneminde mantıklar zayıflar. Bir şeyi seçmek veya reddetmek için birden fazla ölçüt yoktur; o da bize bağlılıktır. Bir şeyi seçmek için onun başkasına ait olduğunun ortaya konması yeterlidir; bizzat o şey inceleme konusu olmaz. Mesela; bir kişinin onun çirkinliği veya güzelliği hakkında inceleme yapmadığı yeni bir modanın gelmesi böyledir. Onun doğal tepkisi, yüceltme, güzel bulma ve mutluluktur. Çünkü sadece başkasına ait olma ölçütü vardır.

Bazen bu ölçütün başkasına bağlılığı zayıflattığı bir konum ve durum ortaya çıkar. Mesela; İran'da bazılarının şal elbise giydiklerini ve boyunlarına rengârenk boncuklar taktıklarını veya filan İranlının evine süs için kendi "biz"ine ait nakışlı sini koyduğunu görüyoruz. Bu durum, kendinden nefret etme ve başkasını yüceltmeden farklı bir şeydir. Ama bu olgunun başkasından alınmış ve başkasına ait olduğunu söylemek gerekir. Çünkü filan şeyin (nakışlı sini, şal kumaş, boncuk, çarık vs.) başkasının ilgisini çektiğini gördükleri zaman o da ona ilgi gösterir. Hâlbuki eskiden bu siniler, kumaşlar, şallar vs. kendi türünün en iyisinde bulunurdu ve bize ait olduğu için ilgi çekmezdi. Hatta onları atardık. Bu durum, onun bunları bizzat seçmediğini ve ona başkasının verdiğini gösterir.

Diğer konu, bizim niçin nakışlı siniyi tercih ettiğimiz halde halı ve seccadeyle ilgilenmediğimiz, onları atıp marley ve parkenin peşine düştüğümüzdür. Sebebi açıktır. Biz şimdiye kadar Avrupa hayatını görmediğimiz için bir halı veya seccadenin onun için ne kadar değerli ve güzel olduğunu anlayamıyoruz. Bundan haberdar olmadığımız için dünyaca ünlü olan kendi sanat ve estetiğimizin en iyi ve en üstün yönünü kasten dışlıyoruz ve onunla ilgilenmiyoruz. Bundan dolayı filan zengin en iyi halı ve seccadeleri temin edebildiği halde mekalium satın alır. Çünkü bu başkasına aittir. Başkası henüz anlaşılmamıştır. Halı, ben onu seçinceye kadar onun malıdır.

Bu yüzden bugün düşünüldüğünün aksine [bizim] sanatsal eserlerimize gösterilen ilgi, kendi geçmişimize dönüşle, kendi-

mizi tanıma ve kendimizi seçmemizle alakalıdır; kendi bizimize dönüşümüz değildir. Daha doğrusu tamamen kendinden nefret etme psikolojisi içinde yaşıyoruz. Nihayet bazen başkasının seçtiği eserler bizdendir. Biz de ondan aldığımız diğer her şey ile birlikte onları da seçiyoruz. Bu, kendinden nefret etmenin açık delilidir.

5- Şahsiyet bozulması:

a) Şahsiyet nedir? Şahsiyet kelimesi, müşahhas olmaktan ve şâhıs olmaktan gelir. Bundan dolayı şahsiyet, kişiyi diğerinden ayıran özellikler ve ayrıcalıklar demektir (İran toplumunun şahsiyetinden bahsedildiğinde onu Hint toplumundan ya da Hintli şahsı Avrupalıdan ayıran özel sıfatlar sahibi bir toplum kast edilir). Herkes toplumu benin kurduğunu ve toplumun bensiz dış varlığının olmadığını sanır. Hâlbuki doğru olan bunun tam tersidir. Ben, farazî bir varlıktan fazla bir şey değildir. Gerçek varlığı olan, bu biz ve toplumdur. Hiç kimse kendisini bizden alınmış eserler olmadan hissedemez. Hiç kimse kendisini bu dinî eğilimler, edebî zevkler, imanlar, temayüller, nefretler, iyi ve kötü eğitsel sonuçlar ve sahip olduğu arzular olmadan hissedemez. Hatta bu eğilimler olmadan kendisi adında bir ben tasavvur edemez. Çünkü bütün bunları (dinî eğilimleri vs.) toplumdan almıştır ve toplum onu oluşturmuştur. Buna göre sosyologun "fert yoktur, sadece toplum vardır" sözü doğrudur. Çünkü mesela; bir İranlı, bir Eskimo toplumunda başından beri yaşasaydı kesinlikle İranlı bir ferdin özelliklerinden hiçbirini taşımayacaktı. Boyunu, kılığını ve şeklini ona çevre verir. Ruh, ruhsal sıfatlar, his ve duyguya da.

Sosyolojide entegralizm ile zıttı olan sosyalizm arasında büyük bir savaş vardır. Sosyalizm, toplumun fertlerin bileşkesi olduğunu söyler. Entegralizm ise toplumun fertlerin bir karışımı veya örgütü olduğu görüşündedir.

Toplumun asıl olduğuna inanan bir kimse derki: Önce fertlerin toplumu oluşturduğu doğrudur; ama toplum fertlerin bir bileş-

kesi olarak meydana gelmiştir. Fertlerin bileşkesi olarak teşekkül edince artık fertlerin bağımsız varlıkları olmaz. Onların sıfatları da yoktur. Aksine fertler, bütün fertlerden farklı ve toplum diye adlandırılan bir varlık meydana getirirler (örnek; kendi aslî maddelerinin özellikleri olmayan kimyasal bileşik gibi). 25 milyonluk İran toplumu, onu tek tek bu 25 milyona veren sıfatlara sahiptir. Toplum olmasaydı hiç kimse ne şekilde olduğunu düşünemezdi; hatta ferdî görünüşünü ayırt edemezdi.

Burada şu soru gündeme geliyor: Geleneklerin ve sosyal yönelişlerin tersine hareket eden ve bütün gelenekleri ortadan kaldırmak isteyen fertlerdir.

Bu tür fertlerin toplumun doğrudan etkisi altında olduklarını söylemek gerekir. Çünkü bir toplumda puta tapan kimse de aynı toplumda put kıran kimse de toplumdan doğmuştur. Her ikisini yetiştiren de toplumdur.

Şu halde fert, toplumun eseridir ve toplumdan aldıklarından başka bir şeyi yoktur. Toplum değişmekte iken istediğini alabilmek için sahip olduklarından kurtulmak ister. Bundan dolayı böyle bir durumda (geçiş döneminde) ferdin şahsiyet bozulmasına uğraması doğaldır. Bu dönemde fertler kendi şahsiyetlerinden uzaklaşırlar. Çünkü toplumun kişiye kazandırdığı nitelikler toplumun değişmesiyle birlikte değişir ve zayıflar. Bir insanın sağlam şahsiyetli olduğunun alameti, onun taassubudur. Bu taassup, geçiş döneminde güç ve kendini beğenmenin en zayıf derecesine varır.

b) Taassup nedir? Taassup Arapça "usbe" kelimesinden gelir.

Usbe, bir topluluğu bir ilkede ortak bir temelde oluşturan fertler topluluğudur. Daha doğrusu, usbe, bir topluluğu ortak oldukları ilkeye göre oluşturan insan fertleri toplamından ibarettir. Taassup, ferdin kendi grubuna bağlılığı ve bağlılığını göstermesinden ibarettir (yani vefa göstermek, hizmet etmek, kendi grubunun ve onunla iman ve kutsal bir esasta ortaklığı

olan fertlerin yanında yer almak). Bu husus, insanlığın seçkin sıfatlarından biridir. Daha çok insan olanın taassubu daha fazladır. Millî kahramanlara saygı göstermenin sebebi, onların diğer fertlere göre daha fazla mutaassıp olmasından başka bir şey değildir (o, normal bir ferde göre kendi topluluğuna daha fazla bağlıdır. O millet olacak kendi topluluğuna bağlılığından dolayı canını ve hayatını feda eder. Bundan dolayı milletinin mabudu olur).

Herkesin grup derecesi, şuur ve kültür derecesi ölçüsündedir. Nitekim bir grubun usbesi, onların mahallesi ve diğer grubunki sine dövme heyetidir. Bu daha sonra gelişir ve millet şeklini alır. Daha küçük gruplar kendilerini ona feda edebilirler. Bundan dolayı beşeriyete inanan ve milliyete önem vermeyen kimse bu durumda kendi millî yapılarına taassup göstermiyorsa onun taassupsuzluğunun sebebi, onun bizzat insanlığı usbe edinmiş, diğer usbelere önem vermemiş olmasıdır. İmanı usbe edinen bir kimse, kesinlikle mahalle, kavim, akraba ve şehrini usbe edinen kimseden daha yüksek derecededir. Bu nedenle usbenin insanın kendisini hangi prensibe bağlı hissettiğiyle alakası vardır. Bu durumda onunla bu prensipte ortak olan kimseler onun grup arkadaşı olurlar (Selman-ı Farisî iman edip bir inanca ulaşınca onunla aynı inancı paylaşan herkes onun usbesi oldu). Seçtiği prensip doğru olmayabilir; ama taassup bu konudan farklı bir şeydir. Çünkü taassup insanî bir duygudur ve anlamı, insanın bir ilkede kendisiyle fikir birliği içinde olan ve onu hakikat kabul eden topluluğa bağlı olması ve fedakârlık etmesidir. Bu taassup iyi olduğunda kesinlikle faydalıdır (taassup olmazsa ayrılık da olmaz ve aslında başka hiçbir şey de olmayacaktır).

Şahsiyet Bozukluğunun Nedenleri

a) Taassupsuzluk: Geçiş döneminde şahsiyeti bozuk insan, zayıf, güçsüz ve kalıcı olmayan şahsiyet sahibidir. Şahsiyetsiz insan ister istemez taassup sahibi olamaz. Ancak soylu ve sağlam özelliklere sahip olan kimse taassup besler. Geçiş döne-

minde bu özellikler yerini yeni özelliklere bırakmak üzere zayıflar, kalıcılığını kaybeder ve müphemleşir. Bundan dolayı dayanacağı hiçbir şey yoktur veya dayanılamayacak kadar zayıftır.

b) Belirleme ve seçimde (karar) acizlik: Kast edilen, bir şeyin (olumlu, olumsuz; iyi, kötü) değerinin tespitinde, başka bir deyişle değerlendirmede (jugement de valeur) acizliktir. Bu durumda şahsiyeti bozuk kimse düşünebilir de; ama onun değerini başkası belirler. O, belirlemekten acizdir.

c) Belirleme ve seçimde cesaretsizlik: Bu konunun aydınlanması için bir örnek vereceğim: Dilbilimci olan ve edebî güzelliği iyi anlayan kimse, kalemin gücünü bilir ve kelimenin değerini fark eder. Genel olarak bir yazar veya seçkin bir edebiyatçıdır ve aynı zamanda lise öğretmeni veya üniversite hocasıdır. Bir üniversite öğrencisi mesela; "Ben şu şiiri söyledim veya şu metni yazdım." diye iddiada bulunursa, üstat bir edebiyatçı olsa ve tespitte acizlik göstermese dahi hoca veya lise öğretmeninin öğrencilerinden birinin güzel bir eserine rastladığı, onun en iyi metot ve tarzı kullandığını ve hatta ülkesinin yazarlarından daha iyi yazdığını gördüğü ve ona: "Sen en iyi şiiri söyledin, en iyi konuyu yazdın, hatta filan yazardan ve filan şairden daha iyi ve daha üstün ifade ettin." veya "Sen en iyi çağdaş yazarlardan birisin." dediği vakidir. Çünkü onun böyle bir sözü söyleme cesareti yoktur. Bu, tespiti açıklama cesaretsizliğidir. Bu durum kolayca imtihan edilebilir. Mesela; büyük bir yazardan bir metin seçip gerçekte görüş sahibi bir kişiye kendi adımıza göstersek acaba bu çok güzel bir yazı diyebilir mi? Acaba "Sizin çok parlak bir geleceğiniz var, ne kadar alıştırma yaparsanız o kadar iyi olacaktır." şeklinde yargıda bulunmayacak mı? Sonra da daha çok olgunlaşmamız için birkaç kitaba müracaat ettirecektir. Elbette bize: "Şurasını şöyle yaz!" şeklinde bazı eleştiriler de yöneltecektir. Bu eleştiriler doğru da olabilir. Cesurca tenkit etmesine ve üzerinde görüş belirtmesine sebep olan etken, bu yazının bizimle ilgili olmasıdır. Ama yazı meşhur bir yazarın imzasını taşıyorsa onun yazarı normal ve sıradan bir kişi dahi

olsa böyle bir otorite, kendisine onu tenkit etme veya ona aykırı bir görüş belirtme izni vermez. Bu genel bir sıkıntıdır. Çünkü şahsiyeti darbe yemiş bir millet, sadece belirleme gücüne sahip olmamakla kalmaz, aynı zamanda belirleme gücü olan meselelerde de kendi tespitini açıklama cesareti göstermez.

Şahsiyeti bozuk kimse (psikolojik açıdan hastadır) sadece fikir, mantık ve düşünce açısından tespit aczi göstermez; ayrıca onun tatma ve dokunma organı, dili, gözü ve kulağı da kendi tespitini açıklama gücünden mahrumdur. Mesela; bir şeyi göremez ve güzel diyemez, dinleyemez ve kötü diyemez, tadamaz ve iyi diyemez. Şahsiyeti bozuk kimsenin duyuları müstakil çalışmaz ve kendi tespitini açıklama gücü yoktur.

[Tıpkı] Fransa'da yapılan bir istatistik gibi: Müziğe ilgi duyan her 100 kişiden 15 kişi caz, 27-37 kişi klasik senfoni, 65 kişi normal (halk) müzik 17-27 kişi yabancı (Alman, Amerikan vs.) müzik ile ilgilenir. 15 Fransız'ın caza ilgi duymasının açıklaması ile kast edilen, diğer 85 kişinin resmen caza saldırmasıdır. Hatta onu beyhude, süslü ve saçma olarak tanıtırlar. Ama geçiş aşamasındaki ülkede 100 yenilikçi kişiden muhtemelen 20 veya daha az kişi müzik ile ilgilidir. Bu ülkede 100 kişiden bir kişinin mesela; caz müziği boş ve saçma bir şeydir dediği görülmemiştir. Elbette böyle bir ülkenin modern sınıfının anlamasına, tespit etmesine ve sonra onu dinlemesine ihtimal de yoktur. Acaba caz ile yeni tanışan bu sınıf (mesela; İranlı modern sınıf) % 85 Fransız cazı anlayabilir mi? Şimdi İranlı bir yenilikçinin caz müziği karşısında "ben bunu beğenmiyorum" diye görüş belirtmeye niçin cesaret edemediğini söylemek gerekir (acaba kulağı iyi olduğunu ayırt etmiş midir?). Hatta yalnızken cazın bitmesini ister veya onun yerine bir İranlı safhanın yayımlanmasını ister. Dinlememesine veya radyoyu susturmasına izin vermez.

Caz Avrupa'da bir tür müziktir. Bundan dolayı o beğenilmeyebilir. Ama İranlı bir fert için bir müzik türü değil, sembolik bir olgudur. Bu sembol, Avrupalı veya Amerikalının daha üstün

şahsiyet ve kültürünün alametidir. Bu nedenle senfoni ya da cazı reddeden bir Fransız fert, bir müzik türünü reddetmiş ve beğenmemiştir. Bir yerle de karşılaşmaz. Sanki İranlı bir kişi, şehit şarkısını beğeniyorum, parmakları değil, der. Bir kişiyle karşılaşmaz. Çünkü onun için onlar sembolik değildirler. Ama Avrupa dışındaki bir ülkede caz müziğini inkâr ettiği zaman Avrupalılığı ve kendisinden daha üstün olan ve cazın sembol olduğu bir kültür ve toplumu (kendisinden daha üstün bir zevki) inkâr etmiştir. Çünkü aldatılmış ruhumuz ve vicdanımız, cazı icat eden kimselerin bizimkinden daha yumuşak, daha sanatkâr ve daha çok müzikten anlayan ruhlarının olduğuna ikna olmuşlardır. Bundan dolayı cazı inkâr ettiğimiz zaman daha iyi ve daha üstün ruhu inkâr etmiş oluruz. Yine cazı mahkûm ettiğimiz zaman kendimizi mahkûm etmiş oluruz. Çünkü biz cazı Avrupa'da ve Amerika'da anlayan ve değerlendiren kimseler gibi anlayabilecek bir düzlemde yer almıyoruz. Hatta böyle bir suçlamadan dolayı onu kendi kendimize bile ret ve mahkûm etmeye cesaret edemiyoruz. Bizim için Avrupa'dan gelen şey bu yolla sahip olduğu mana ve boyuttan başka daha genel (sembolik) bir değere sahiptir. Bundan dolayı bize onu değerlendirme hak ve cesareti vermemektedir. Her şeyi beğeniyorum; eğer onu beğenmiyorsam kendi kusurum kabul ederim. Biz sadece bu inceleme konusu yaptığımız olgu karşısında şahsiyet sahibi olmakla kalmamalıyız; aynı zamanda bütün hedefimiz kendimizi onun güzelliğini tespit edebileceğimiz bir merhaleye ulaştırmalıyız.

İran'da Pepsi içmenin yaygınlığı meselesini incelediğimizde şu neticeye ulaşırız: Eğer Pepsi, Pakistan gibi bir Doğu ülkesinden gelse ve aynı tat ve şartlara sahip olsaydı kesinlikle bu kadar ilgi gösterilmezdi ve hatta İranlı toplum onu kabul etmeyebilirdi.[63]

[63] Bütün felsefî ekollerin de [İran'a] böyle geldiği söylenebilir. Pepsi Cola'nın İran'a gelmesi ve beğenilmesi gibi. Aynı şekilde Jean Paul Sartre, Karl Marks, Bertrand Russell, şiir ve resim geliyor. Birden birkaç arabanın onu ansızın yaymaya başlaması şeklinde geldi. Gazeteler yazdılar ve sinemalar da en iyi

Hâlbuki Avrupa'dan gelince bir neşe, eğlence ve daha üstün tadın sembolü olarak kabul edilir. Bu durumda İranlı zevk eğer onun tadından ve kokusundan bile hoşlanmıyorsa ondan hoşlandığını söylemeye dahi cesaret edemez. Bundan dolayı İranlı modernistlerin %90'ı Pepsi ve Cola içerler. Hâlbuki Fransız toplumunda binde birden daha az tüketirler. Bu yüzden şahsiyeti bozuk kimsenin kendi kulağını ve tat alma organını inkâr etmesi gerekir. Dolayısıyla süs, giysiler, mobilyalar ve sosyal ilişkiler bize dayatılır; çünkü daha üstündürler!

Montesqieu diyor ki: "Her tarihsel dönemin kendisini zayıf ruhlara dayatan egemen bir ruhu vardır ve aslında her zayıf cebre, körü körüne ve bilinçsiz olarak güçlüleri taklit eder."

Bundan dolayı her zaman daha üstün olan tespit ve tayin eder, daha alçak olan ister istemez seçer. O kadar ki bir kimsenin şahsiyeti silindiğinde artık itaatkâr olur, direnç göstermez, kendisinden bahsetmez, bizsiz (üstün biz) hüküm vermez. Her zaman onlar hakkında konuşur ve onun gündeminde ben yoktur.

Şimdi İran'da ve geçiş evresindeki ülkelerde gördüğümüz böyle bir durumu tersine miladî 12-15. asırlarda Avrupa'da gözlemliyoruz.

Stockholm'da şimdi belediyeye teslim edilmiş olan şahsî bir müze vardır. Bu müzede, bazıları dünyanın muteber müzelerinde bulunmayan çeşitli eserler ve numuneler vardır. Bu müzede ilginç bir şey göze batar. O şey, gümüşten ve ağaç oymalı bir haçtır. Bu, Hıristiyanların bayrağı üzerinde kullanıldığını ve (Osmanlı) Türkiye'sinde üretildiğini göstermektedir.

Eskiden (Müslümanların hâkim olduğu devirde) İslam memleketlerine ait bir cinsi anlatmak için üzerine (Bağdat, Osmanlı vs. diye) İslamî marka vurulurdu. İspanya'da, İtalya'da üretildiği

yaylaklar ve hallerde en iyi Avrupalı kız ve oğlanları Pepsi içmekle meşgul gösterdiler.

görülüyor; [fakat] daha iyi satmak için sahtekârca üzerine İslam ülkelerinin markasını vuruyorlardı. İş öyle bir noktaya varıyor ki Hıristiyanlığa has ve onun sembolü olan bu haçın üzerine "Allah" lafzını nakşediyorlar ve Hıristiyan onu İslamî markalı haliyle satın alıyordu. Hâlbuki ay hilalli bu kelime İslam dininin sembolü idi. Avrupa'da bu markalarla bulunan böyle malları Avrupalılar kayıtsız şartsız ve hiçbir tespit hakkı ve belirleme cesareti göstermeden satın alıyorlar ve onların varlığını kabul ediyorlardı. Çünkü o zamanda onlar terimsel olarak "o" olmuşlardı, biz üstün ırktık ve ister istemez bizi taklit ediyorlardı. Hatta 13-16. yüzyıllarda Avrupa üniversitelerinde (Sorbon vs.) ders veren âlimler, sınıfın önünde Müslüman âlimler gibi normal cüppe, sarık ve terlik giyiyorlar, sakal bırakıyorlardı. Böyle bir kıyafetle kendilerini İbn Sina, Farabî ve diğer İslam âlimleriyle aynı sınıfa yerleştiriyorlar ve İncil, Tevrat ve felsefe dersi veriyorlar. Hiç kimse de bu elbise iyi veya kötü deme cesaretini gösteremiyor.

Buradan Batılıların profesörlük kıyafetini farkında olmadan Doğu'dan aldıklarını anlıyoruz. Biz gerileyip onlara tabi olduktan sonra bu elbisenin aslı ve esası olan kendi eski kıyafetimizi atarken aynı giysiyi onlardan alıyor ve resmî törenlerde ve mezuniyet kutlamalarında tam bir iftiharla kullanıyoruz.

d) Kendinden ve kendisine ait şeylerden nefret etme.

e) Başkasına ait olan her şeye teslimiyet göstermek ve sevgi beslemek.

f) Aşağılık kompleksi ve onun ikili etkileri: 1- Sahip olduğu şeyleri karalamak ve gizlemek, 2- Kendini başkasına nispet etmek için aşırı gayret etmek.

Aşağılık kompleksi kişide şu yolla meydana gelir: Grupsal bizin aşağılık, ikinci sınıf ve adi insanlardan olduğunu düşünür. Bundan dolayı bize imanı yoktur. Kendisini bizden başka kabul ettiği için onda grupsal aşağılık kompleksi olarak adlandırılan bir aşağılık kompleksi oluşur. Böyle bir kimse her zaman kendi

toplumuna ait olan şeyleri ezmek, karalamak ya da yok etmek için uğraşır. Bu sürekli çaba ve vesvese ile toplumunu veya en azından kendisini o aşağılık kompleksine sahip olmayan başkasına mensup olarak görmeye çalışır. Böyle bir aşağılık kompleksi zamanımızda fertlerde çokça görülür.

6- Daha aşağı topluma mensup ya da şahsiyeti yaralı ferdin zihninde daha üstün toplumun genellenmesi (aynı görme): Şahsiyeti yaralı ferdin gözünde üstün toplum çeşitli, değişik ve farklı sınıflara sahip değildir; aksine genel ve mutlak tek sınıftır. Aşağı topluma mensup kişi, Avrupa'yı sınıflı ve aşağılık, çirkin, kötü veya eğitimli ve bilgin fertleri olan bir yer olarak tanımaz. Bilakis sınırdan çıktığı gibi bütün fertlerinde aynı ruh bulunan ve her yeri aynı hükümde olan tek tip bir dünyaya girer. Her halükârda Avrupa, genel ve aynı ses ve renge sahip bir dünyanın açıklayıcısı olan melekût kelimesi gibi soyut bir tekil kavramdan ibarettir. Bundan dolayı şahsiyeti Avrupa yüzünden yaralanmış bir kişi için Avrupa'nın her tarafı aynı hükümdedir ve Avrupa'nın tamamında genel bir birlik vardır. Mesela; biz kendimize döndüğümüzde fertler hakkında ayrı ayrı hüküm veririz veya kendi ülkemizi ayrı yargılarız. Arabistan, Pakistan, Irak ve İran'la ilgili bir tek hükmümüz yoktur; bilakis her birini ayrı ayrı mülahaza ederiz ve her birini farklı bir merhalede ve zayıf noktalarda görürüz. Ama Avrupa tek bir genel birliktir ve içinde bütün Avrupalıların yaşadığı bir ülkedir. Sanki biz Ayı dünyadan genel ve nuranî bir parça olarak görürüz. Ama ona yaklaştığımızda çukurlarını, yükseklikle-rini ve farklılıklarını müşahede ederiz. Hâlbuki yaklaşmadan önce zihnimizde ona dair genel bir kavram vardı. Avrupa da şahsiyeti bozulmuş bir toplum için bu şekildedir.

7- Başkasını eleştirememek (genel bakışın sonucudur): Şahsiyeti yaralı kişi, İngiliz görgülü, ama merhametsizdir; Fransız akıllı, ama tembeldir veya Alman çalışkandır, ama derin değildir diyemez. Sadece "Avrupalı" der ve onu genel (kusursuz ve ayıpsız bir bütün) olarak görür. Bu arada halkın değil, eği-

timli sınıfın bozuk şahsiyetli olduğuna dikkat etmek gerekir. Çünkü halk, iyi ya da kötü hâlâ kendi şahsiyetine sahiptir.

Kişinin bir şeyi eleştirebilmesi için onun üzerinde hâkimiyet duygusu hissetmesi gerekir. Eleştirmenin şartı ona egemen olmaktır.

8- Klasizmden kopmak: Klasizm aslında geçmişi oluşturan ruhsal bir bütünden ibarettir. Bizim klasizmimiz, bütün sanat, edebiyat, çeşitli dinler, eski şahsiyetler, kahramanlar, yazarlar, bilginler ve sporculardan ibarettir. Bütün bunlar, tarihimizin şu an çeşitli boyutlarda hissettiğimiz tüm değişik görünümleridir.

Klasizmden kopmak şahsiyet bozukluğunun hem nedeni hem de sonucudur. Yani bir milletin şahsiyetini bozmak için onu kendi klasizmine yabancılaştırmak ve bağını koparmak gerekir. Çünkü kendi klasizmine yabancılaştığında şahsiyeti daha çok bozulur. Her olay, [başka bir olayın] nedeni olduğu gibi aynı zamanda onun sonucudur.[64] Bundan dolayı bir kimseyi geçmişinden kopardıklarında şahsiyeti bozulur ve şahsiyeti bozulunca geçmişinden ayrılır. Siyasî meselelerde bu ilişkiden faydalanırlar. Mesela; bir olayın birkaç ülkede birden ansızın dillerde olduğu görülür. Örneğin; bir süre önce İslam ülkelerinin çoğunda yazının değiştirilmesi ve Latin alfabesine geçilmesi konuşuluyordu. Yazının şimdiyi klasizme bağlayan en büyük bağ olduğunu söylemek gerekir. Kendi yazısını okuyamayan kimse, mesela; birkaç yıl içinde ve bu fikrin mucitleri eliyle istenerek seçilen ve hazırlanan kitapları okumaya mecburdur. Bu yüzden böylesi fertler istenilen her şekle ve fikre sokulabilir. Ama geçmiş ile arasındaki bağ koparılmadığında bu iş imkânsızdır. Çünkü eski kültür ve öğreti bütün özellikleriyle ve kendi dilinde erişilebilir durumdadır.

[64] İnsanî meselelerde iki olay arasındaki ilişki iki yeni şeydir (sonucun nedeni, nedenin sonucudur). Mesela; konuşma esnasında şiir okumak dinleyiciyi vecde getirir; dinleyicinin vecdi konuşmacının heyecanlanmasına sebep olur.

Yazı değişince eski ırktan kültür aracılığıyla yeni ve istenen bir ırk meydana getirilebilir. Niçin Afrika daha çabuk köleleştiriliyordu? Köklü bir kültürü olmadığı için. Bugün de Afrika'da emperyalizmin egemenliğinden çıkan eski kültürlü bazı ülkeler görüyoruz. Mesela; kendi edebiyat ve kültürünün büyüklerini tanıyan ve onların biyografisini okuyan filan Arap kolayca köleleştirilmiyor. Avrupalı (Fransız) bir günde (elbette Cezayirli aydınlar eliyle) bütün Cezayir mekteplerini yıkmasına, onun yerine Fransızca eğitim veren ilkokullar yapmasına ve 127 yıl (ilkokuldan üniversiteye kadar) bir tek kişinin bile Arapça okuyup yazmasına fırsat vermemesine rağmen kendi dillerini koruduklarını görüyoruz. Buna karşılık her ne kadar şahsiyeti bozulmuş aydınları onları geri kafalı ve geri kalmış olarak adlandırsa da Fransızca aleyhinde “Arapça dilimiz, Arap ırkımız, İslam dinimizdir!” demek sloganları olmuştu.

Profesör Berque'in deyişiyle, Doğu ülkelerinde, özellikle medeniyet sahibi Doğu ülkelerinde klasizm hâlâ canlıdır. Klasizm bir milletin hem ilerleme hem de çöküş etkeni olabilir. Böylece kendimizi geçmişte dondurduğumuz gibi, klasizme kutsal bir şey olarak yapışabilir ve onun formunu koruyabiliriz.

Klasizm, mesela; Avrupalının gelip klasizmimizi hiç tanımadan yıkıp karalaması şeklinde değil, bir milletin düşünce önderlerinin (aydınlar) kendi klasizmlerini tanımaları, anlamaları ve değiştirmeleri şartıyla bütün güçleri seferber etme ve bir millete şahsiyet kazandırma etkeni olabilir.

Klasizmle olan bağı koparmak, kendine yabancılaşma etkenidir.

9- Bütün geleneklerin, âdetlerin, ilkelerin, inanç esaslarının ve ahlâkî kuralların yıkılması, tüm ahlâkî değerlerin ortadan kalkması, fikrî parçalanma ve inanç ve imanın sarsılması, bir şaşkınlık ve manevî başıboşluk, başka bir deyişle bir “nasıl olduğumu bilmiyorum” ve hatta bundan daha güçlüsü, bir “ne olduğumu bilmiyorum” halidir.

İnsanın kendisine karşı bilinçsiz olarak iki tavrı söz konusudur:

a) Nasıl olduğumu bilmediğime dair bilinçsizlik (ister din, ister hayat, ister toplum, ister düşünce, ister akait, ister başkalarıyla ilişkiler olsun).

b) Bundan daha güçlü olan, bir hastalık şeklinde başlayan ve insanın bir tür bozulmanın eşiğinde durduğu diğer bilinçsizlik, "ne olduğumu bilmiyorum" halidir. Bazen bozulma insanın kendi şahsiyetini başka bir şeyin şahsiyetiyle değiştirmesi şeklinde olur (Aşırı "ne olduğumu bilmiyorum" merhalesi, mesela; psikiyatri hastanesi koridorlarında görülmüştür: Bir kişi ansızın durur, ona "niçin durdun?" diye sorduğunda "benzin aldım!" der. Mesela "on tane vur, gideyim" der. Bu durum onun bir sürücü kişi olduğunu ve otomobilin şahsiyetini kendi şahsiyetiyle değiştirdiğini gösterir).

10- Ahlak bozukluğuna karşı genel itiraz feryadı: Değişim döneminin bariz alametlerinden biri, ahlâk bozukluğuna karşı itiraz feryadıdır (Ahlâk ortadan kalktı, toplum umumi bir fesada doğru ilerliyor, her şey bozulmuş, her şey alt üst olmuş, her şey kötüye gidiyor, dendiği duyulur. Hepsi, değişim döneminin belirtilerindendir). Ahlâk bozulmasına dair feryadın olduğu her dönem, değişim dönemi değildir; ama her değişim (geçiş) döneminde ahlâkî bozulma feryadı duyulur. Geçiş döneminde eski tipin koruyucusu olan kimseler itiraz seslerini yükseltirler. Bütün tarihî devirlerde geçiş dönemine vardığımızda tiyatrolardan, şiirlerden, minberlerden, mescitlerden vs. genel bozulma feryadını duyarız. Bu, o zaman bir tipin diğer tipe geçişinin açık belirtisidir. Bu feryatların kesinlikle kendi tiplerine bağlı olan, taassup gösteren ve başka bir tipin onun yerine geçtiğini ve her şeyin değiştiğini gördüklerinde bu değişimi durduramayan ve kutsal saydıkları şeylerden dolayı bu değişimi fesat kabul eden kimselerin boğazından çıktığını anlıyoruz.[65]

[65] Örneği, 15-16. yüzyıllarda klasik düşünürlerin karamsarlığıdır. Öyle ki onların bir kısmı intihar ediyorlar. Onların vasiyetnameleri sözdedir. Bu, genel durumun bütün toplumlarda var olduğunu gösterir. Onlar, bundan sonra Hıristiyanlığın hayattan çıkacağını, imanın yok olacağını, fertler arasındaki

Profesör Berque Bey İslam ülkelerinde bir toplumun kendi tipini değiştirmesini anlatan bir örnek verir: 1933 yılında Mısır'da hoparlörün arkasına bir dinî konuşmacı geçmiştir. Bu nedenle 1933 yılı, belirleyici yıldır. Dinî konuşmacının hoparlör arkasındaki bu davranışı, öncesi olmayan çok derin bir olayı anlatan sembolik bir davranıştır. Bu durum, ilk olarak modernizmin bu topluma nüfuz ettiğini, ikinci olarak bu nüfuzun en mutaassıp sınıf olan dindar sınıfın kalbinde bulunacak derece olduğunu gösterir.[66]

Tipin değişmekte olduğunu gören mutaassıp, her zaman itiraz ve fesat feryadını yükseltir. Bu değişim iyileşmeye doğru da olsa bozulmaya doğru da olsa fark etmez. Geçiş döneminde her itiraz feryadının yanlış ve hatalı olduğunu söylemek gerekmez. Daha doğrusu bunun tarafsız aydın olarak bizim bu geçiş döneminin sapma veya tekâmül dönemi olduğunu görmemizle ilgisi vardır.

11- Suç ve cinayetin (crime) artması (suçla ilgili her eyleme ister büyük olsun, isterse çok küçük olsun crime denir): Toplumda geçiş etkenlerinden biri suç eğrisinin yükselmesidir. Yaygınlaşan bu suç eylemi, biraz eski tipin koruyucuları tarafından gelen umumi bozulma feryadına benzer. Akla bu suç artışı eğrisini eski tipin koruyucularının çektikleri geliyor.

kutsal ilişkilerin genel olarak ortadan kalkacağını, geriye kalacak olanın şehvet, lezzet, yeme ve uyumaya dayalı hayvanî bir hayat olacağını ve Mesih'in olmadığı toplumda yaşamanın imkânsız olacağını yazmışlar. Bu tür vasiyetler, Avrupa'daki durumun nereye kadar varacağını tahmin ettiklerini göstermektedir; ama içinde bulundukları tip ile kendileri için tahammül edilemez şekilde.

66 Hoparlör yeni tipin sembolü, Kur'an okuma eski tipin sembolüdür. Bu iki tipin yan yana durması, eski tipin yeni tipe teslim olduğunu gösterir. Sosyolojinin deyişiyle, varlıksal belirtileri bir tip olan alametler değişir. Bir tip değiştiği zaman toplumun içinde bu değişim hissedilir: Vaizler, gazete okuyucuları, genel meclisler, partiler, düğün ve yas törenleri değişir. Hobiler ve eğlence araçları değişir. Bu işaretler dış belirtilerdir. İç belirtileri incelemek için daha çok araştırma ve dünyagörüşü gerekir.

[Böyle bir bağıntı] doğru da olsa her konuda [geçerli değildir]. Bazen eski ve yeni tip döneminde fark etmeyen mutlak suçlardır (cinayet, hırsızlık vs.). Fakat geçiş döneminde mutlak cinayetlerin sayısı artar. Bu hususun psikolojik bir nedeni vardır. O durumda toplum farkında olmadan yavaş yavaş uyanır. İçinde bulunduğu durumdan uzaklaşmak ve daldığı uykudan silkinmek ister. Bu durumda cinayet hızla artışa geçer. Bu, henüz hiçbirisi bilinçlenmemiş olsa bile genel bilinçlenme, umumi uyanış ve şahsiyet [kazanmanın] başladığının ve kendi kendilerini bulduklarının alametidir. Bundan dolayı ne için mücadele ettiği bilinen aydınlık hareketin böyle bir topluma giriş anını müşahede edemiyoruz. Bu zamanda suçların ölçeği artış yönündedir. Bu suçlar şunlardan ibarettir:

a) Zorbalık/bıçak çekme (kanun, din ve ahlâka aykırı tüm suçlar).

b) Kör isyanlar: Kabile ve mezhep ayaklanmalarından ibarettir (şimdi İrlanda'daki Protestan ve Katoliklerin ayaklanması). Bu, derin bir bilinçli mantığı olan ve bir öğreti ve ideolojinin incelenmesi sonucu ulaşılan değil, bilinçsiz bir kıvılcım veya saçma bir isyanın etkisiyle meydana gelen bir ayaklanmadır.

c) Sapık (yersiz) yolların ve mezheplerin ortaya çıkması: Toplumun ihtiyaç duymadığı yersiz mezhep, yol ve düşünce tarzına denir. İyi ve mantıklı olduğu halde toplumun işine yaramayan düşünce tarzı da yersiz olacaktır (mesela; ekonomik yoksulluk içinde bulunan ve açlık meselesi gündemde olan bir toplumda alfabe değişikliği ve elbise giyme tarzının peşine düşme yersiz olacaktır. Öyle ki bu tür değişiklikler faydasız olacak ve hiçbir derdi iyileştirmeyecektir).[67]

Eğer Asya ve Afrika ülkelerindeki krizleri gözlemlersek 1820-

[67] Nükte: Felsefe ve bilimde her sözü hak veya batıl ölçütüyle ölçerler. Toplum ve siyasette ise aksine bu, ölçütün yer alması gereken sözün coğrafyasıdır.

Batıl bir söz, toplumun bazen yararına, bazen de zararınadır. Bazen bir hurafenin uygun bir coğrafyada hakikatten daha çok olumlu etkisi olur.

1920 yıllarında meydana geldiklerini görürüz. Bu dönem, bu milletlerin uyanışı öncesi bir gecedir, geçiş öncesi gecedir. Toplum, Orta Çağ'ın bin yıllık geleneğinden değişmesini istiyor. Uyanışın eşiğinde değişim ve kültür ve tip inkılabı vardır. Böyle bir dönemde suç artar. Uzun süre aşırı taassup ve fedakârlıkla milletin ve çeşitli grupların vaktini alan dinî buhranlar, kültürel kavramlar, boş ve münasebetsiz proje ve öneriler bu suçlar arasında anılabilir. Sonra bunların beyhude olduğu anlaşılıyor. Bu olay, menfi bir olay olması yanında ayrıca müspet bir olaydır. Toplumun derdiyle alakası olmaması bakımından menfidir. Uyanış döneminin başlangıç alameti olması bakımından ise müspettir. Cezayir tarihi boyunca sosyoloji 1945-1955 arasında cinayet eğrisinin her zamankinden daha çok yükseldiğini göstermiştir. Nitekim "Cezayirli kadın bıçakla konuşur." darbımeseli bu on yılda meydana gelmiştir. 1945 öncesi dönemde kavga esnasında iki kişi birbirinden kolayca ayrılırken niçin bu yıldan sonra ele bıçak alınıyor ve cinayet işleniyor? Bu konu, ferdin bulunduğu tipten boğuntu hissettiğini, bilinçsiz bir kompleksin onu içeriden patlattığını ve onu değiştirmek istediğini gösteriyor. Ama bu işi nasıl yaptığını bilmiyor. Burada kıyım eğilimi, birbirini dövme eğilimi, gelenek ve kanunu yıkma eğilimi söz konusudur. İstek ve eğilim değişiyor. Bu eğilim genel sapma ve hastalık olsa da onun arkasında sağlam bir şekilde duran başka bir eğilim vardır. Bu, içinde bulunduğu durumun ve ona sıkıntı veren şeyin ortadan kaldırılmasıdır. Bu cinayet ve yıkım eğilimi bir süre sonra gerçek düşmanı ve genel sıkıntıyı ortadan kaldırma eğilimine dönüşüyor. Bundan dolayı Cezayir'de inkılabın başlangıç tarihinin 1954 yılı olduğunu görüyoruz. Bu tecrübe başka benzer konularda da elde edilmiştir.

d) Kabilelerin, sine döven heyetlerin ve sporcuların çatışması gibi mantıksız çatışmalar.

Aydının Misyonu Nedir?

Aydın, toplumunun geçiş merhalesine ulaştığını ve üst merhaleleri geçirdiğini görünce sadece ümitsiz olmamakla kalmaz,

aynı zamanda normal insanın aksine bu belirtileri olumlu ve ümit verici olarak kabul eder. Bunların onun hep takip ettiği özel zamanın alameti olduğunu bilir.

Aydın, toplumunda bulunan bütün bilinçsiz ve yıkıcı eğilimleri bilinçli hale getiren kimsedir (liderlik aydının görevlerinden değildir). Aydının toplumunda bulunan ve bilinçsiz olan bu genel eğilim, güç ve yetenekleri aydınlatması gerekir. Rousseau diyor ki: "Toplumda sürekli bilinç oluşturun, onlar için program ortaya koymayın." Çünkü toplum bilinçlendikten sonra kendisi için program yapabilecek ve yolunu bulabilecektir. Doğu ve Batı toplumlarında telef edilen ne kadar çok değerli zaman vardır. Sadece bundan dolayı aydınlar halkı bilinçlendirmek yerine onlara liderlik veya önderlik yapmaktadırlar. Bu nedenle aydınların sorumluluğu daha çok geçiş döneminde ortaya çıkar. Diğer dönemlerde bu kadar ağır değildir. Geçiş döneminde aydın, kör isyanları ve yersiz meslekleri büyük ölçüde kısaltabilir ve hepsini yerinde mesleklere ve bilinçli isyanlara dönüştürebilir.

Entelijansiya Sınıfının Özellikleri

1- Entelijansiya, insanla ilgili olan ve olmayan bütün meseleleri[68] düşünme ve mantık gücüyle ve tahlil ve analiz vasıtasıyla anlar.

2- Mantığa dayanır; yani mantığı bütün karmaşıklıkları ve olayları anlamaya uygun kabul eder.

3- Kesinlikçidir; yani şüpheciler (scepticistes) veya rölativistlerin aksine dogmatizme inanan felsefî ekolün bir parçasıdır.

Dogmatik, şuna inanan kimsedir: Mantık ve bilgi kuvvemizle elde ettiğimiz her şeyin -düşündüğümüz ve hakkında bilgi edindiğimiz şeyin bilgisinin şüpheli ve itibar edilemez olduğuna inanan septisizmin aksine hakikati vardır ve itibar edilirdir. Daha sade bir anlatımla:

Dogmatist; insanî bilginin itibar edilir ve hakikate sahip olduğuna inanan kimsedir.

Septisist; insanî bilginin göreceli ve itibar edilemez olduğuna inanan kimsedir.

4- Tahlil ve analize dayanma, gözlem, tecrübe; taabbüd (bir şeyi bu şekilde kabul etmek) ve taklitten bıkmışlık.

[68] İlimler iki branştır: İnsanî ilimler ve tabii ilimler. İnsanî ilimler, (insanı tanıma değil) tarih, iktisat, sanat, sosyoloji, hukuk ve ırk bilim gibi konusu insanla ilgili olan ilimlerdir. [Elbette] kişi, iyi düzeyde iktisatçı olsa ve tüm iktisat öğretilerini bilse dahi (Buda'yı, Muhammed'i, Sokrat'ı vs. tanıma türünden) insanı tanımaya en ufak bir yardımı dokunmaz. Şimdiye kadar ilim insanı bir varlık olarak tarif etmemiştir.

Tabii ilimler, tabiat alanındaki bilgiler, buluşlar ve keşiflerimizin toplamıdır ve konusu tabiattır.

Tabii ilimlere tahlil ve analiz yapılabilen ve istisnası az olan kesin (exactes, dakika) ilimler denir. Ama insanî ilimleri kesin olmayan ilimler olarak adlandırırlar. Mesela filan ilkenin sosyolojide yüzlerce istisnası bulunmaktadır (Mesela; milattan önceki beş asırda gözle görülür görkem ve ihtişama sahip olan insanî medeniyetlerin, milattan sonraki altı asırda vahşi ve medeniyetsiz olduğunu müşahede ediyoruz). İnsanî ilimler ıstılah olarak değişim kabul ederler, değişebilirdirler. Bir tarafı matematik olduğu için kesin ilimler kapsamına giren istatistik gibi bazı ilimler araç ilimlerdir.

5- Sadece akla dayanma ve duygu ve işrak/aydınlanma denilen şeyden uzak durma: Bir kimse için hiçbir şey işrak, ilham, vahiy ve duygu yoluyla açıklığa kavuşmaz; bilakis sadece kuru mantık yoluyla (iki iki daha dört) sonuca ulaşılabilir.

6- Mantıkta ölçülmeyen ve analiz edilmeyen şey zannîdir. 19. yüzyıl [aydının]ın temsilcisi olan Claud Berdnard en meşhur sözü bu konuda söylemiştir. Der ki: "Tanrı'yı ve ruhu ameliyat bıçağımın altında hissedersem inanırım, yoksa hayır." Hâlbuki biz, ruh ve Tanrı vardır; bıçağın altına girmez, diyoruz.

7- Klasizme olan iman ve inancının zayıflığı.

8- Örf, âdet ve geleneklere inancının zayıflığı.

9- Dine inancının veya muhalefetinin zayıflığı.

10- Fizikötesini inkâr etmesi.

11- Var olan her şeyi analiz etmeye yönelik aşırı eğilim: Hatta şimdiye kadar kutsal saydığımız ve mantık ötesi olarak gördüğümüz şeye mantığın saldırısı ve müdahalesi (mesela; çocuğun baba sevgisi o kadar kutsaldır ki onun doğal nedenini anlamak istemiyoruz. Entelijansiya onu analiz etmek ve mesela; açlık gibi bir mesele haline getirmek istiyor).

12- Kutsaldan kaçmak ve kutsal olan her şeyi ayak altına almak.

13- Her konunun düzenine ve sistematik olarak ortaya konmasına aşırı ilgi duymak.

14- Dünyacılık ve nesnel ve maddî hayata meyletmek.

15- Realizm.

16- Açık ve değişken dünyagörüşü.

17- Daimî ve hızlı değişime hazır, eğilimli ve kabul edici olma.

18- Gelenek ve kurala bağlı olmama: Değişime eğilimli ve kabul edici olan kimse, -bu durum onda yaklaşık olarak her zaman hızlı ve devamlıdır- başka bir sıfat ve özellik bulur. Bu, gelenek ve kurala bağlı olmamaktan ibarettir. Entelektüel kişi, değişimi devam eden, değişimden hoşlanan ve hatta değişime tapan bir kimsedir.

Değişimden hoşlanan, çeşitliliği beğenen kimsedir. Değişime tapan, daima değişimin peşinde olan ve değişime sadece değişim olduğu için tapan kimsedir. Yeniyi kabul eden, yeni bir durum karşısında direnmeyen kimsedir. Yeniyi beğenen, yeni bir şeyi seven kimsedir. Yeniye tapan, her şeyi yalnızca yeni olduğu için beğenen ve ona sevgi besleyen kimsedir (Kötü olan yeniyi iyi olan eskiye tercih eder). Yeniyi kabul eden, sürekli ve hızlı değişime eğilimli ve hazır kimse (yeniyi kabul eden, yeniye tapan, yeniyi beğenen) kendi toplumunda gelenek[69] meydana getiremez.

Günümüz eğitimli sınıf sosyolojisinin bariz özelliklerinden biri geleneğinin olmamasıdır.

[69] Gelenek daima tekrarlanan, üzerinden birkaç nesil geçen, bir kural ve esas haline gelen, herkesin ister istemez ve bilinçli veya bilinçsiz olarak inandığı, itaat ettiği ve teslim olduğu bir düşünce veya eylemdir.

Gelenek başlangıçta böyle değildi. Gelenek normal bir eylemdi. Herkes onu yerine getirebiliyordu veya getirmeyebiliyordu. Sonra tekrar ve devamlılık sayesinde gelenek şeklini almıştır. Öyleyse gelenek, zaman boyunca ve birkaç neslin art arda gidip gelmesiyle meydana gelmiş kural, kanun veya eylemdir.

Değişimi kabul eden, değişimi beğenen ve değişime tapan kimse geleneği kabul etmez.

Gelenekler başlangıçta faydalı ve gerekli kural idiler. Bir süre sonra geleneğe dönüşmüşlerdir. Asırların geçmesiyle şartlar ve ihtiyaçlar farklılaşmış olsa ve artık böyle bir eyleme ihtiyaç kalmamış olsa da gelenek haline geldiği için onu koruyor ve takip ediyoruz. Böyle bir eylemi abes diye adlandırıyoruz.

Abes, gerekliliğini kaybetmiş olan geleneğin devam ettirilmesinden ibarettir. Matem meclislerine büyük içki bardağının (kadeh kabı) konulması böyledir. Bu, İslam öncesiyle ilgilidir ve o zamanın taziye meclislerinde içine "mey ve meng" adlı bir şarap konur ve dinî duyguların tahrik edilmesi için gelenlere verilirdi. Bu durum günümüzde gelenek olmuştur.

[Bazen de] başka bir dinin unsurlarının rengini alırlar [ve ondan gelenek üretirler]. Mesela; Zerdüştîler, iki şeye (Ahuramazda ve Ehrimen) tapan değil, muvahhit aydınlardır. Zerdüşt'ün dininde mubah ve tavsiye edilen mahremlerle evlilik, bugün ortadan kalkmıştır ve uygulanmaz. Zerdüştîler onu gizlerler. Bu husus İslam'dan alınmıştır. Bundan dolayı medeniyet, kültür ve din sirayet edicidir, diyoruz. Her din başka dinle savaştığı halde onun etkisi altına girer.

Bir sınıfın sosyal ruhunu birkaç şey meydana getirir: Gelenek, jestler ve bedenin her hali; meşhur sosyolog Marcel Mousse'un oluşturduğu "Tecnique du Corps"dur.

18 ve 19. yüzyıllarda modern entelijansiya sınıfının özelliklerine diğer özellikler eklenir:

Birisi, şiddetli bilimsel gurur ve siyantizm ekolünün zirveye çıkmasıdır. Science bilim; onun ilmin asaleti demek olan öğretisi de asalete sahip olan sadece bilimdir manasına gelir.

Science, genel ilim manasına gelmez (her tür bilgiye ilim diyoruz: din ilmi, metafizik ilmi, müzik ilmi, edebiyat ilmi vs.) Science, gözlem ve tecrübeye dayalı kesin mantıksal ilimler manasında tabii gerçeklik üzerindedir ya da aklî mantık vasıtasıyla gerçek ve nesnel dünya üzerinde tecrübe, müşahede ve mukayese yoluyla elde edilen bilgiler toplamıdır. Aynı şekilde dini tanımak bilim değildir. Çünkü nesnel gerçekliğe dayanmaz.

Siyantizm, hem bilimin asaletine hem de bilimin tekelciliğine inanan bir ekolden ibarettir (bize bilinç/basiret kazandıran, işrak ve felsefe gibi diğer ilimler değil, sciencedır). Siyantizm, 18 ve 19. yüzyıllarda gururunun en yüksek seviyesine çıkar. Öyle ki bilim dışındaki her şeyi ezmek ve ortadan kaldırmak ister. Bu yüzden 18 ve 19. yüzyıllarda felsefe, din ve hatta edebiyata şiddetle saldırıldığı gözlemlenir. Çünkü science/bilim alanında değildirler. Yahut science kendisini onların alanına yaklaştırmak ister. Şöyle ki mesela; bir scientist olan Maeterlinck Tanrı'yı bile science alanına getirmek ister. Hatta elektron Tanrı'dan ibarettir diyebilecek noktaya varır. Veya aydınlar tarafından dinimize scientist araştırmalar sokulmuştur. Mesela; cini metafizik varlık değil, mikrobun aynısı veya ruhu hayatın aynısı kabul eder. Hindistan'ın büyük âlimlerinden, Kur'an müfessirlerinden ve fikrî yenilenme ve İslamî ıslahın önderlerinden olan Sir Seyyid Ahmed Han, Muhammed Abduh vs. mucizeyi bile kabul etmezler ve onu bir şekilde yorumlarlar.

Bizim bir mucize olarak kabul ettiğimiz Miraç ya da Peygamberin Mekke'den Mescid-i Aksa'ya gidişini Abduh bilimsel olarak yorumlar ve şöyle der: Peygamberin gidiş ve dönüşü yol yolculuğuna göre sesin hareket hızından biraz fazladır. Bundan dolayı Miraç oluşunu ve Peygamberin gidiş dönüşünü kabul etmekle birlikte onu bilimsel olarak açıklamak istiyor.

Siyantist, bütün nesnel ve dinî meselelerde mantıksal ve bilimsel açıklamaya teşebbüs eder. Mesela; siyantist, bütün insanî duyguları nesnel formül altında açıklamak ister. Tanrı'nın niçin bazı dönemlerde ilah, bazı dönemlerde ilahe olduğu konusunda siyantist, ataerkil dönemde ilah, anaerkil dönemde ilahe olduğu şeklinde ifade eder. Her problemin bilim çerçevesinde aydınlığa kavuşacağı şeklindeki yaklaşım, siyantistin şiarıdır. Bir şey hissedilmiyorsa yoktur. Sadece anlama ve bilgi yolunu science, diğer disiplinleri hayalî olarak kabul eder. Bu gurur, 18 ve 19. yüzyıllarda 20. yüzyılın başlarına kadar vardır.

20. yüzyılın başlarından itibaren başka bir dalga ortaya çıkar. O da gelecekte ortaya çıkacak olan eğitimli sınıfın düşünce tarzıdır. Başlayan bu dönemin -ilmin gururu olan 19. Yüzyılın aksine- ilmin tevazuu özelliği vardır. Böylece ihtimal çokluğu ihtimal vermediğimiz veya verdiğimiz her şeyi kabul etmektir. Profesör Aroun'un dediği gibi biz anlayamıyoruz: "Duyduğum en hurafe meselelerin doğru olduğuna ihtimal veriyorum" (son üç asırda böyle bir sözü söylemeye kimse cesaret edememiştir).

Böylece ilim ötesi dinî bir duyguya doğru yönelmek, yeni dönemin özelliklerindendir. Bu, onun dinsizliğine oranla daha çok mevcut dine yabancıdır. Dindarların mutlu olmaları, gelecek yüzyılda bilim ötesi dinî bir duygunun meydana geleceğinin delili olamaz. Çünkü dindarlar ile o dinî duygu arasındaki mesafe, dinsiz eğitimli sınıfla arasındaki mesafeye göre daha fazladır.

Şiddetli Bilimsel Gurur

19. yüzyılda siyantizm ekolü: 19. yüzyıl, bilimsel gurur yüzyılıdır. 19. yüzyıl niçin ilmin mağrur olduğu bir asırdır? Bilim, her insan gibi gururlanır. Bir insan, bilim ve bilginin zirvesine değil, kendi gücünün zirvesine çıktığında gururlanır.

19. yüzyılda ilmin gururlanmasına yol açan iki etken, insanı gururlandıran iki etkenle aynıdır. Bunlar, 1- muvaffakiyet, yani düşmanı yenmede ve hedefe ulaşmada başarılı olmak ve 2- yüzeysellikten ibarettir. Kişiler, ilmî açıdan daha derin oldukları ölçüde daha mütevazı olurlar (Edebiyatımızdaki "fıskiye yükselince baş aşağı olur" misalinde insanla ilgili ince bir psikolojik ilke vardır: Kısa olunca havaya doğru fışkırır; çok yükselince mütevazı olur. Hâlbuki kısa olunca tevazusu olmaz, dik başlıca gururlanır).

Guirviche diyor ki: Sosyoloji ilerledikçe daha mütevazı olur. 19. yüzyıldaki sosyoloji şöyle diyordu: Toplumla ilgili 198 kanun keşfettim ve biliyorum. Nasıl bir doktorun gözünde insan bedeni ve tüm organların görevleri belli ise ve bir fizyolojist de insan bedeninin tüm özel ve ince işlerini bilir, görür ve anlarsa, aynı şekilde sosyolog da toplumun tüm bedenini ve organlarını iyi, bilimsel ve kesin olarak tanır.

[Bu] "Ben 198 ilke çıkardım." diyen 19. yüzyıl sosyolojisinin gururudur. Ama 20. yüzyılda sosyolog sosyolojiyle ilgili bir ilke hakkında kesin olarak konuşmaktan kaçınır. Bu, 19. yüzyıl sosyolojisinin gururu, 20. yüzyıl sosyolojisinin tevazuudur.

Soru: Sosyoloji 19. yüzyılda mı yoksa 20. yüzyılda mı ileridir?

Cevap: Kesinlikle 20. yüzyılda. Daha zengin ve daha egemen olduğu ölçüde mütevazılaştığını ve "Hiçbir şey bilmiyorum." dediğini görüyoruz. Bu, Sokrat'ın ilimler hakkında söylediği söze benzer. Sokrat diyor ki: Eğer "Sokrat dünyanın bütün ilimlerini iddia etmiştir." diyen Atina halkının beni kınamasından korkmasaydım "Hiçbir şey bilmiyorum." derdim. Bana göre Sokrat'ın sözü ilimler hakkında da geçerlidir.

Sokrat "Hiçbir şey bilmiyorum." demekten niçin korkuyor? Çünkü "Hiçbir şey bilmiyorum." derse bu, "Her şeyi biliyorum." anlamına gelir. Bundan dolayı "Hiçbir şey bilmiyorum." makamına ulaşmamıştır.

İlim ne kadar yetkinliğe doğru ilerlerse "bilmiyorum", "biliyorum"dan çok olur.

Acaba Einstein ve çoban uzaya baktıklarında hangisinin meçhulü daha çoktur? Kesinlikle Einstein'ın. Çünkü çoban uzaya baktığında tavana yapışmış ve yıldız denilen birkaç "zarurak" olduğunu düşünür. Eğer beyninde bir soru oluşturmak istese bu, gök niçin mavi veya Güneş ve Ay orada niçin yüksekte durmaktadır, şeklinde olur. Onun için her şey açıktır ve dörtten fazla sorusu yoktur. Ama Einstein'ın molekül hakkında bildiği bin şey karşısında bilmediği yüz binlerce şey vardır. Max Plank'ın deyişiyle: İlim, bir araştırmacının girdiği bir evdir. Önüne çıkan her kapalı kapıyı açtıkça gözünün önünde başka birkaç kapalı kapı daha belirir.

İlim bu şekilde ilerler. Bu bir ahlâkî tevazu meselesi değildir; daha doğrusu tam bir ilmî ve mantıkî tevazudur. İlmin her sırrı çözdükçe karşısına daha önce bilinmeyen başka binlerce sır çıkar. İlim ilerledikçe ve bilinmeyenleri bilinir kıldıkça önündeki bilinmeyenler daha da artar. Bu, ilmin ilerleme mekanizmasıdır.

Genelde günümüz İran'ında gazete, dergi ve oradan buradan bilgi ve haber edinmiş ve sosyoloji hakkında birtakım meseleler duymuş olan insanlar için bütün sosyal meseleler çözümlenmiştir. Ortaya çıkan her sosyal mesele ve olayı analiz ederler ve cevabını bulurlar. Onlara göre toplumda meçhul bir şeyin olmadığı kesindir: Budur ve bundan başka bir şey değildir. Bu yarı bilgin ve yarı aydına ait bir terimdir.

Dünyadaki varlıkların en kötüsü yarı aydındır. Niçin? Tıpkı dünyadaki varlıkların en kötüsünün yarı gören kimse olması gibi. Kör insan asasını gören bir insanın eline verir. Bu onu dos-

doğru ve hiçbir olay olmadan evine kadar götürür, bütün tehlikelerden ve kazalardan korur. Gören insan da bütün tehlikeleri tespit eder, bilir ve yolu kuyudan ayırır. Fakat yarı gören zavallıdır; yarı aydın bedbaht ve bedbahtlaştırıcıdır. Çünkü kör değildir ki asasını birinin eline versin, gören değildir ki kendisi ayırt edebilsin. Bir çeşit el yordamıyla yürür. Genellikle gözleri tam görmeyen kimseler kaza yaparlar. Kör pek kaza yapmaz; gören kimse de öyle. Kaza yapan, bu yarı gören kimsedir.

Yarı aydın bu durumdadır. Maurice Douverger diyor ki: Entelektüel, vicdanını yerine şuuru koymadan kaybetmiş olan insandır. Çünkü insanın iki hali vardır: 1- Vicdanıyla hisseden, içgüdüsel olarak yaşayan, her halükârda doğal, ilkel, sağlam ve doğru bir hayatı olan, doğal vicdanıyla ayırt eden, sağlıklı ve doğru davranan bir hayvan gibi (hiçbir hayvan yanlış yapmaz) hayatın iyilik ve kötülüğünü ve asayişi doğal vicdanı, fıtratı ve içgüdüsel bilincine göre yapan bedevî veya ilkel insan. 2- Kendi hayat yolunu mantıksal şuura göre belirleyen aşkın, saf entelektüel, halis düşünür insan. İyi düşünür, tahlil ve analiz yapar ve ona göre davranır.

Maurice Douverger'in bahsettiği entelektüel, yarı entelektüel ve yarı aydındır. Yarı aydın, aydın olduğu için içgüdüsel vicdanıyla hareket etmeyen ve mutlak ve güçlü şuura ulaşmadığı için şuurunu da kaybettiği vicdanının yerine koyamayan kimsedir. Bundan dolayı eksik insandır, hiçtir, ne fıtrî insandır ne de mantıklı insandır. Akıl ve düşünme iddiasında olduğu için fıtrî değildir. Bu yüzden içgüdüsel vicdanıyla değil, karar ve düşüncesiyle hareket eder. Doğru düşünecek fikrî bir makama da ulaşmamıştır. Ne taklit eder ne de taklit edilir.

Entelektüel için anılan özellikler, günümüz dünyasının son üç asrını ve çağdaş dünyanın mütefekkir sınıfını anlamanın anahtarıdır.

Bireycilik ya da Bireyliğe Yöneliş, Bencilik (İndividüalizm)

Yeni eğitimlide bireycilik ya da ferdiyet ruhunun uyanışı: Bir fert, eğitildiği ölçüde bireyci olur.

İndividüalizm sosyalizmin karşısında yer alır. Her ikisinin de bir konu başlığı vardır ve sadece basit bir mana değildir. Kendini öne çıkarma ve bireylik ruhunun güçlendirilmesi ile kast edilen, individüalizm kelimesinin manasıdır.

İndividüalizmin çeşitli anlamları vardır. Aslında başkasına (bize) karşılık ferdin veya benin asaleti; bize değil, bene yönelme manasındadır. Yani entelijansiya geliştiği ölçüde başkalarını savunma ve bizcilik karşısında (sosyalizme karşı) individüalizm gelişir.

Sosyalizmin de zihnimizde ona dair bulunan anlamın dışında başka bir anlamı vardır. Sosyalizm kelimesiyle kast edilen şey, burada Durkheime'in çıkarsadığı anlamdır ve insanlar arasında yaygın olan sosyalizm ile onun arasında fark vardır. Sosyalizm bizcilik demektir (siyasî ve ekonomik değil; bugün kendisiyle ilgili olarak oluşan manada, yani büyük mülkiyetin fertten topluma teslim edilmesi veya büyük mal ve ürünlerde ortaklık ve aynı şekilde genel olarak tüketilen malların üretimi manasında).

Durkheime'in bahsettiği sosyalizmin günümüzde anlaşılan sosyalizm ile alakası yoktur; bilakis insanla ilgili bireysel ve sosyal psikoloji konusudur. Şöyle ki insanın tarihi medeniyet ve kültürde ilerlediği ve akıl geliştiği ölçüde bireycilik güçlenir ve toplumculuk zayıflar. Yani ben duygusu biz duygusunun üstüne çıkar. Başka bir deyişle, benim toplum, kavim, kabile, grup ve aileme bağlılığım zayıflar; kendime bağlılığım güçlenir.

Mesela (genel anlamda) iki toplum vardır: Biri medenî toplum, diğeri bedevî toplumdur. Bedevî toplum, vahşi, ilkel veya yarı vahşi[dir ve] medenî toplumda kültür, iş, değişik sınıflar, tasarruflar, kanunlar ve esaslar bir araya gelmiş ve toplumu medenîleştirmiştir. Bu iki tür toplumu birbiriyle karşılaştırdığımızda medenî topluma "toplum", bedevî topluma ise "kabile" veya ... deriz. Bundan dolayı toplum, medeniyet merhalesine ulaşmış fertler topluluğu demektir. Medeniyetin birinci merhalesi, şehirde oturma merhalesinin başlangıcı olan iskândır. Bundan

dolayı, toplum, fertlerin iş bölümüne dayalı toplanmasının, bir bölgede sabit meşguliyet ve daimi sükûnetin meydana geldiği andan itibaren başlar. İster istemez yazı, eğitim, öğretim, sınıflar, iş bölümü vs. başlar. Bazı bilginler, medeniyetin başlangıcını iş bölümü veya yazının ortaya çıkması olarak kabul etmezler. Bilakis öğretim için özel sistemlerin ve fertlerin varlığını medeniyetin başlama alameti kabul ederler. Yani toplum hissettiği öğretime başladığında çok bilim ve birikimlere sahiptir. Kendi birikimlerini sonraki nesle öğretmeye mecburdur. Sonraki nesil bu öğretimlerden etkilenmezse vahşidir. Ama vahşi toplumda babanın çocuğa kattığı bir şeyi yoktur. Yani çocuk doğal olarak gelişirse baba gibi olur. Ya da babanın bilgileri o kadar azdır ki çocuk hayatı içinde öğrenecektir. Bu özelliklere rağmen insan bireyini toplum ve kabile içinde dikkate alıyoruz.

İnsan [kabilevî] ferdi, kendi kabilesinde erimiştir. Kendi kendisine düşündüğünde filan kabileyi hisseder. Fakat fert topluma bağlı olunca kendisini "ben" olarak hisseder, toplumuna diğerlerinden bağımsız özellikler ile bağlıdır. Şu iki fert bir değildir: Kabile içindeki fert asla beni hissetmez ve onun ferdî ruhu yoktur. Yani o, kabile (biz) ruhuyla yaşayan bir bedendir. Toplumdaki fert, toplumda (biz) yer almasına ve diğer fertlere bağlı olmasına rağmen ben ruhuyla yaşar. Bundan dolayı toplumdaki fert, biri ben, diğeri biz ruhu olmak üzere iki şahsiyet hissettiği ve hayat ve duygularında bu ikisi birbirinden ayrı olduğu halde kabiledeki fert, kabile şahsiyet ve ruhu denilen bir tek şey hisseder. Kabileye bağlı bir ferdin kabilesine hakaret edildiğinde sanki kendisine hakaret edilmiş gibi olur. Bir kötülüğün kabile toplumundaki yansıması, onun ferdindeki yansıması gibidir. Çünkü sadece biz ruhu adlı bir ruh vardır ve ferdin varlığı yoktur. Kabiledeki ferdin fert oluşunu diğerlerinden ayrı olarak hissetmesi konusunun çok iyi mütalaa ve müşahede edilebileceği bol miktarda örnekler vardır. Arap kabilelerinde her kabilenin bir putunun bulunduğunu ve kabilenin tüm fertleri için aynı olduğunu görüyoruz. Çünkü bu put, "biz"in top-

lum ruhunun sembolüdür. Bu yüzden bir kişinin Tanrı ve yaratıcı kabul ettiği kendi kabile putunu tebliğ ettiği ve başkalarını ona tapmaya çağırdığı görülmemiştir. Kabilede ferdiyet olursa fert düşünebilir ve daha mantıklı olan o puta tapabilir. Çünkü kabile putunun kabilenin tapılan toplumsal ruhu olduğunu bilinçsiz olarak hisseder. Dinî kutsama da buradan doğmuştur. Durkheime dini böyle anlar ve der ki: "Din, ferdin kendi topluluk ruhuna karşı hissettiği kutsama duygusunun tecellisinden ibarettir. O topluluk ruhu, put, tabut, kuş, taş parçası, dağ, yıldız, özel bir ağaç vs. şeklinde tezahür eder."

Bir kabile mesela; ceviz ağacına taptığında ve onu kendi tanrısı kabul ettiğinde başka bir kabile ona yönelmez ve ona saygısızlık ederse üzülmez. Çünkü onun tanrısı değildir. Böyle bir dinî duygu, kanunî ve hukukî bir delile göre topluma tapma, bir kavim veya bir millete tapma duygusuyla aynıdır. Kabilede fert yoktur. Fertler kendilerini aynı ruha sahip kabul ederler. Arap kabilelerinde hukukî açıdan İslam'ın kaldırdığı bir kanun vardı. Buna göre bir adamın hatası kabilesine dönüyordu. Yani eğer bir fert katil olursa kabilesi katil idi. Çünkü ferdin fert olarak varlığı yoktur. Her fert toplumunun aynasıdır. İslam, Kureyş kanunundaki sosyal ruhu inkâr ve ferdin varlığını ikrar etmekle toplumu bedevî toplumsallık durumundan medenî ferdiyet durumuna taşımıştır. Bu nedenle medeniyetin sembollerinden biri ferdin şahsiyet kazanmasıdır.

Sosyalizm kelimesi ile kast edilen sadece toplum[culuk] değildir; aynı zamanda "biz kabileyiz, biz Meşhetliyiz, biz İranlıyız" sözünde olduğu gibi biz[cilik]tir. Toplumumuzda iki tip ailevî biz vardır: Biri, klasik ailevî ilişkilerin yönettiği ve takriben çoğunluğu kapsayan klasik (eski) ailevî bizdir. Diğeri, modern ailevî bizdir.

Şimdi bu iki tipten hangi ailenin üyesi kendi bireyliğini aileden ayrı hisseder? Modern aile üyesinin böyle bir özelliğe sahip olduğu kesindir. Hâlbuki klasik tipte baba ailenin sembolü, aile bizinin temsilcisidir. Hatta o, şahsî duyguları karşısında ailesine

karar verebilir. Aile fertleri ruhen ona teslimdirler. Biraz modern olan ve aile bizine gizlice muhalefet eden; ama muhalefetleri isyan şeklinde olmayan aileler, ailenin klasik olduğunu; fakat individüalizmin onu etkilediğini göstermektedirler. Öyle ki kendi fertlerini aileden bağımsız hissederler; ama açıklama güçleri yoktur. Mesela; eski ailelerde evlilik fertlerin kararına değil, ailenin kararına göre yapılır. Ama modern ailelerde buna imkân yoktur. Modern tipteki bir oğlan veya kız çocuğu buluğ çağından önce bile ben duygusunu hisseder, kendisini ferdî şahsiyet sahibi olarak kabul eder ve ben zamiri yaygınlaşır. Hâlbuki eski ailelerde hep bizden bahsedilir ve fert, ben demekten utanır.

Ailelerin şimdiki buhranları da bu konudan kaynaklanır. Biz duygusunun zayıfladığı anda ben duygusu gelişir ve güçlenir. Çünkü kabilede içgüdüsel ruh fertleri bilinçsiz olarak kendisine bağlar ve toplumda düşünme güçlenir. Düşünme güçlendikçe duygu zayıflamaya yüz tutar. Bu ikisi birbiriyle ters ilişkilidir. Güçlü düşünme, duyguyu inceler ve analiz eder, onu zayıflatır ve onu dışlayabilir. Bilinçsiz olarak yaşayan bir fert (onda içgüdüsel ruh vardır) komşusuna güçlü ve onurlu bir bağlılık duygusu taşır. Ama aklı güçlendikçe duygusal ve mantıksal meseleleri tahlil ve analiz eder, her şeyi aklî bakışla müşahede eder ve hatta mukaddes şeylere bile saldırır.

Bugün biz ailemizin daha az etkisi altındayız ve daha çok televizyon, radyo, kitap, öğretmen ve yabancı tarafından eğitiliyoruz. Fakat eskiden aile her şey idi (üniversite, ilkokul, kanun vs.). Aile sınırının genişleyip toplum haline geldiği şimdiki zamanda ise artık ailede anne-babaya saygı ve aile gücü anlamsız bir şeydir. Bundan dolayı düşünmenin kesin bir ahlâkî ilkeye saldırdığını ve onu ürküttüğünü görüyoruz. Akıl ve duygunun gelişim kanunu birbirine zıttır ve bu ikisinin eğrisi yine birbirine ters olarak gelişir. Bundan dolayı toplum medeniyete girdikçe ve medeniyet geliştikçe düşünce de gelişir ve içgüdüsel ilişkilerin yerini aklî ilişkiler alır. Düşüncede ferdiyet iyice artar

ve ben ile biz arasındaki ilişki akıl ile bilinçli bir şekilde anlaşılır. Hâlbuki bu bağlılık daha önce içgüdüsel olarak vardı. Bu bakımdan gittikçe artan [gelişmenin] ışığında akıl zayıflar ve "ben" medeniyetin tekâmülüyle güçlenir. Aslında benlik ve bireyciliğin sadece akıl ile düşünen insanî entelektüelde başkalarıyla daha ziyade duygusal olan ilişkilere göre ister istemez daha da güçlü olması gerekir. Şimdi ferdin başkalarıyla ilişkileri ortadan kalkmamıştır; bilakis daha da artmıştır. Çünkü eskiden aile bağımsız bir birimdi. Ama şimdi aile binlerce kişiyle ilişki halindedir. Modern toplumun fertleri arasındaki ilişki, akıl tarafından düzenlenen ve mantık ve zorunluluğun icat ettiği ilişkilerdir. Ama eski toplumda benin başkalarıyla ilişkilerini içgüdü, bilinçsizlik, ruhsal ve ahlâkî duygu meydana getirmişti. Geçmişteki insanın anne ve babasıyla ilişkisi şimdiki ferdin devlet idaresi, kültür, istatistik vs. ile ilişkisi türünden bir ilişki değildi. Çünkü bunlar düşüncenin meydana getirdiği zorunlu ilişkilerdir.

Eskiden benler arasındaki bağlar, benlerin ortadan kalkacağı, hissedilmeyeceği ve sadece bizin hissedileceği ölçüde güçlü idi. bu ilişkiler içsel idiler. Dışsal ilişkiler kabilede az idi. Fakat medenî toplumda aklın icat ettiği dışsal ilişkiler daha karmaşık hale gelir, içsel ilişkiler ise daha zayıflar. Öyleyse sosyalizm benlerin biz ve medeniyet içindeki içsel ilişkisi, individüalizm ise benlerin karmaşık dışsal ilişkileri ve fertlerin birbirleriyle ilişkilerinin daimî yabancılığı demektir. Bundan dolayı Durkheime ve Halbowax günümüz sosyolojisinin en önemli meselesi olan intiharın gittikçe artması meselesini gündeme getirirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ORTA ÇAĞ ve YENİ ÇAĞ'IN ÖZELLİKLERİNE DAİR KISA BİR DEĞERLENDİRME

İnsan Bilimleri Araştırmasında Araştırmacının Rolü

Tarih ilminde kesin ilimlerin[70] aksine ve diğer insan bilimleri gibi bizzat yer ve konunun asaleti yoktur. Tarih okuyucusu ve araştırmacısı, hem asalet, hem değer bakımından onun konu ve alanının dengidir (burada asalet, bizzat bu olması ve bunun dışındaki hiçbir şeyin önemli olmaması demektir). Matematik veya fizik ve kimya bilimlerinde bizzat ilmin konusu[71] dışsal ve nesneldir ve asıl konunun aynısıdır. Mesela; madde biliminde veya yer katmanlarını açıklama ilminde bizzat ayrı olarak okuyucu ve araştırmacı benler bulunan bir bilimdir. Botanik bilimci ve botanik ilmini okuyan kimse meydana gelmeden önce bizzat botanik bilimi vardır ve bunun onu araştıran insanla hiçbir irtibatı yoktur. Bu bilim karşısında araştırmacının edilgen bir yönü vardır ve sadece onu anlaması gerekir.

Öte yandan kesin bilimlerin araştırılmasında hiçbir şekilde fayda ve zarar meseleleri söz konusu değildir. Mesela; matematikte kanunlar hiçbir şekilde insana faydası ve zararı açısından mütalaa edilmez; bilakis asıl olarak dışarıdaki insanla hiçbir şekilde alakası yoktur. Hâlbuki insanî ilimlerin bizzat değeri yoktur. Ona gerekli değeri bu ilimlerin araştırmacısı verebilir. Kesin ilimlerin aksine insanî ilimlerde araştırmacının rolü çok önemli ve hassastır. Bundan dolayı insanî ilimler araştırmacısı hangi ırk ve dinden olursa olsun, olgu (fenomen) karşısında tüm çıkarlarından ayrılması ve o olgu karşısında yalnızca iki göz olması gerekir. Kesin bilimler araştırmacısı ile insanî bilimler araştırmacısı arasındaki fark burada yatar: Kesin bilimlerde her şey bizzat hakikattir ve araştırmacının onda rolü yoktur.

70 Kesin bilimlerin güzellik ve sanatla hiçbir ilişkisinin olmadığı söylenir. Başka bir deyişle, onda hiçbir güzellik ve sanat boyutu yoktur.

71 Bilim ile teknik arasında fark vardır. Mesela; fizik bilimi dediğimiz şey, tabiat âleminde bulunan ve bizim keşfine muvaffak olduğumuz kanunlardan ibarettir. Fakat bu kanunlardan yararlanarak ürettiğimiz ve icat ettiğimiz şeye teknik diyoruz. Örneğin; uçak bilim değil, tekniktir. Ama yer çekimi kanunu kendisinden yararlanılarak uçak yapılan bir bilimdir.

Hâlbuki insanî ilimlerde araştırmacı her şeye müdahale eder. Bu yüzden insanî ilimlerde maslahat/yarar meselesi öne çıkar ve yarar ile kast edilen, ilmin konusunun -yarar ilkesiyle ilgili olarak- âlemle alakasıdır. İnsanî ilimler araştırmacısının inceleme alanındaki bir ilkenin keşfiyle sadece kendi araştırmasında ilgilenmesi ve onunla yetinmesi gerekmez (kesin bilimlerin aksine bir kimya bilgini uranyumu keşfetmiş ve fizik otoriteleri onu anlamışsa artık işi bitmiştir). Tarihçi, sosyolog veya psikologun işi ana metin alanındaki keşif ile sona ermez; bilakis ondan elde edilen bu olgu ve sonuçları kendi zamansal şartlarında yürütmek ve yansıtmak gerekir. Aynı zamanda hiçbir şekilde onun doğrudan çalışma alanında olmayan, fakat onun sorumluluğuyla doğrudan irtibatlı olan ilişkileri bulmak için bu meseleleri onun ilmî alanı dışında gündeme gelen bu meselelere bağlamak gerekir.

Yeni Çağ ve Büyük Fransız Devrimi öncesi dönem adlı bir olguyu incelediğimizi farz edelim. Burada ilmimizin konusu, "Avrupa'da Büyük Fransız Devrimine kadar Orta Çağ'ın sonu"ndan ibaret olan tarihî bir olgudur. Bu konunun araştırmacısı eğer bir fizikçi gibi inceleme yapmak isterse bu zaman parçasını çok ilmî bir metotla tahlil ve analiz etmesi ve ilmin konusunda bulunan tüm meseleleri kıyaslaması yeterlidir. Fakat insanî ilimler araştırmacısının bu olguyu ve ondan elde edilen sonuçları yansıtması ve onun ilmî alanı dışında ortaya konan meselelere bağlaması gerekir. İnsanî ilimler araştırmacısının (tarihçi, edebiyatçı) sorumluluğu konunun ilmî bakış açısıyla tamamlanmasından ve araştırma alanından çıkılmasından sonra başlar. Bu sorumluluk, araştırma alanındaki ilmî bağlantılara ilaveten çalışmanın bitmesinden sonra ortaya konan sonuçları diğer bilimsel alanlarda gündeme gelen mesele ve sonuçlarla karşılaştırmak zorunda olmasıdır. Başka bir anlatımla, bu meseleleri ve sonuçları çeşitli alanlara sokması ve yeniden araştırıp incelemesi gerekir. Bu işten maksat, çalışma alanındaki ilmî meselelerin keşfinden başka bu meselelerin zamanın ve

onun toplumunun yararlarıyla sahip olabileceği ilişkileri keşfetmesidir.

Daha önce demiştik: Eğer araştırma konusu 17. yüzyıl ise 17. yüzyıl üç aşağı beş yukarı (16-18. yüzyıllar) uzun bir çalışma alanını bir araya getirir ve her halükârda çalışma alanı 17. yüzyıl olacaktır. Eğer kesin bilimsel metot ile araştırma yapmak istersek bu üç yüzyıldaki tüm meseleleri ortaya koymamız ve araştırmadan sonra bilimsel sonuçlar çıkarmamız gerekir. Bundan sonra çalışmalar kesin bilimlerin metoduyla sürdürülür. Fakat iş bir tarihçi olarak bitmiş değildir (sadece bir iş bilgini olarak tamamdır); esas iş bundan sonra başlar. Tarihçinin elde edilen sonuçları diğer çeşitli alanlara sokması ve üzerinde düşünmesi gerekir (biri sosyoloji ve antropoloji gibi diğer alanlarda, bir diğeri ise başka dönem ve zamanda). Yani mesela; 17. yüzyıl Avrupa'sının meselelerini 17. yüzyıl İran'ının meseleleri ile mukayese etmesi gerekir (17. yüzyılda bu iki mekân arasında hiçbir nedensel bağ yoktur. Çünkü onların birbirinden etkilenmeleri ve ilişkileri azdır). O zaman sosyal ve bilimsel açıdan son derece heyecanlı keşiflerle karşılaşır. Bu keşifleri bundan başka nakil ve intikallerle anlamak mümkün ve müyesser değildir. Tıpkı özel bir meyve türünü belli bir ortamdan birinci ortama aykırı bir ortama götürmek gibi. Mesela; İran ikliminde bulunan bir elmayı (iklim bakımından) ona aykırı bir yere götürüyoruz. Orada bu alan değişikliği dışında bir yolla araştırılamayan sonuçlar elde edilir.

17. yüzyıl Fransa ve İran'ı incelendiğinde her iki ülkenin de benzer meselelerinin göz önüne geldiğini fark ederiz. Duygular, fikrî hareketler, manevî ve sosyal düşünce ve eğilimler şaşırtıcı derecede aynıdır. Mesela; 17. yüzyıl Fransa ve İran'ında felsefe bir kriz, bir yenilenme, çok benzer, uyumlu ve karşılaştırılabilir bir dönüşüm geçiriyordu. Molla Sadra'nın Descartes'a çok benzediği söylenebilir. Konu başka bir alanda ve ortamda karşılaştırılmadıkça ve yürütülmedikçe bu meseleler araştırmacının zihnine asla gelmez. Belki 17. yüzyılda İran'ın da Avrupa

gibi Orta Çağ'ını tamamladığı ve bugünküyle aynı şekilde yeni medeniyet alanını hazırladığına inanmak mümkün değildir.

Avrupa'nın 17. yüzyılda sonraki oluşumda (mevcut medeniyet) sahip olduğu her paya aynı şekilde İran da sonraki medeniyette sahip olabiliyordu.

Tarihî Dönemlerin Ayrılması

Tarihî dönemler dört döneme ayrılır:

Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Muasır Çağ.

Eski Çağ; Girit, Yunan ve Roma medeniyet dönemidir. Bu dönemde insanî ya da daha iyi bir deyişle beşerî medeniyet denilen ve hiçbir bağın insan düşüncesini kayıtlamadığı çok büyük bir medeniyet meydana geliyor. Bu dönemde bilimler, felsefe ve ilmin sonu ile kast edilen insanın maddî hayatını bilmektir. Hâlbuki Orta Çağ'da felsefenin görüş ve amacı evrenin genel hakikatini bilmek ve bilimin amacı hayatın maneviyatını bilmek, sanatın amacı dinin ilerlemesidir. Eski Çağ'da sanat, ahlâka uygun olsun olmasın, güzelliği bilmektir. Ama Orta Çağ'da amaç, dini anlatmak ve açıklamaktır. Aristo bu dönemde bir din tebliğcisidir. Orta Çağ'da bilim ve sanatın din tarafından zincire vurulması, bilim ve aydınlığın yok olmasına sebep oldu. Bu dönemde yani Justinyen döneminde onun ilk işi üniversite ve okulların kapısını kapatmak ve filozofların düşünmelerine ve insanın ortaya çıkışı vs. konusunda özgürce konuşmalarına izin vermemekti. O zamanın okulları, "skola" yani öğrencilerin oturup ders gördükleri ve din dersi okudukları okul adını taşıyordu. Bu ekole "skolastisizm" diyorlardı. Aristo öğretisi vs. ile kast edilen şey yenilikle ilgili bir dönemdir.

Orta Çağ'da bilginler, Eski Çağ ile Yeni Çağ arasındaki boşluk ve karanlık ile ilgilendiler. Onların düşüncesi, hayatın diriltilmesi denilen bir şeye yöneldi. Sonra Eski Çağ'ın küfür dönemi, Orta Çağ'ın şiddetli ve bağnazca iman dönemi olduğunu anladılar. Eski Çağ'a dönmek isterlerse küfür dönemine varmaları gerekir. Orta Çağ'da körü körüne iman, ilim, düşünce ve sanat

dâhil her şeyin önünü tutmuştu. Böyle bir şey iman bile olsa ortadan kaldırılması gerekir.

Orta Çağ'ın Özellikleri

Yeni ve muasır çağı anlayabilmek için Orta Çağ'ı iyi bilmemiz gerekir. Yeni Çağ, Orta Çağ'a karşı tepkidir. Orta Çağ'ın ayırıcı esaslarından bazıları şunlardır:

1- Papalık hükümetinin evrenselliği.

2- Dilin (Latincenin) evrenselliği.

3- Aristo ve görüşlerinin taklit edilmesi.

4- Her şeyin (sanat, ilim, felsefe, siyaset, ahlâk vs.) dinîliği.

5- Gizemli yazı nüshalarının ve dinî yorumların önemi.

6- Sabit ve durgun dünyagörüşü.

Orta Çağ'da halkın tüm inançları dinden, din de papanın tekelinde olan yazı nüshalarından ve fikrî kaynaklardan doğuyordu. Eskiden dünyagörüşü sabit idi. Yani dünya kapasite, siyaset, fikir ve sanat bakımından her zaman sabit ve sürekli idi. Bu tohum ve bu sınırlı dünyagörüşü ortadan kalksaydı Rönesans Çağı veya Yeni Çağ başlardı.

Dünyagörüşü nereden başlar? Dünyagörüşünün bizim tekâmülümüze göre farklılaştığını söylemek gerekir. Nasyonalizm sınırlı dünyagörüşü demektir. Beşerin maddî dünyagörüşü, içinde yaşadığı maddî sınırlardan ibarettir. Kapasitesi, herkesin düşüncesi ölçüsündedir. Hayatın felsefe ve sanattan daha genel olan bütün meseleleri bu dünyagörüşüne bağlıdır. Mesela; daha önce bir İtalyan'ın odasında sadece Meryem, Yahya vs. portresi görünüyordu. Bu onun dünyagörüşünün onun aynı dinî sınırlarla sınırlanmış olduğunun göstergesidir. Ama şimdi siyah derili, Çinli, Japon ve daha başkasını görüyoruz ve onun dünyagörüşünün genişlediğini anlıyoruz. Artık bugün fert sınırlı bir ortamda yaşamıyor; bilakis dünyada yaşıyor.

Orta Çağ'da insanların dünyagörüşü Eflatun, Aristo ve diğerle-

rinin inanç ve görüşleri ile sınırlı idi. Medeniyet ise Yunan ve İtalya medeniyeti ile sınırlı idi. Fakat Yeni Çağ'da insanların dünyagörüşü genişleyince Asya ve Afrika medeniyetlerini fark ettiler. Mesela; dünyagörüşünün sınırlı olduğu Orta Çağ'da ve Eski Çağ'da sadece kendi memleketlerini görüyorlar ve sadece kendi dillerini biliyorlardı; kendileri dışındaki herkesi barbar olarak adlandırıyorlardı. Bu dünyagörüşü bazen gerçek değildir, bilakis kazanılmıştır (mesela; şimdi bir kimse Batılı kadın getirse iyidir; siyah derili getirse kötüdür).

Mekânsal dünyagörüşünün yayılma sebepleri:

1- İnsanı kendi dünyasının dışına sürükleyen mütalaa.

2- Yolculuk: Dünyagörüşünü değiştiren en önemli etkendir. Yolculuk, milletlerin felsefe, sanat ve ilmini birbirine bağlamıştır. Baba ve ecdadın oturduğu yere bağlılık, ferdin kendi yerinden kımıldamayacağı şekilde idi. Hayatı huzurlu, dini taklit, sanat, edebiyat ve gelenekleri de böyle idi: Babaların ehlî çocuklara sahibiz dedikleri, başka bir ifade ile oğulların bir çeşit babalar oldukları bir toplumda o toplumun duraklama halinde ve aksi olduğu söylenebilir.

Zamansal dünyagörüşü: Dünyagörüşünün mekân şartlarına ilaveten zaman şartlarıyla da farklılaştığını ve fertlerin tekâmülüne bağlı olduğunu söylemek gerekir. Bizim Meşhet'te 22. yüzyılda yaşayan insanlar olduğu gibi, tersine yedinci ve sekizinci yüzyılda yaşayan insanlar da vardır. Bu durumda dünyagörüşü iki kısımdır: Gerçek dünyagörüşü ve hakikî dünyagörüşü.

Gerçek dünyagörüşü, kişinin yaşadığı asır demektir. Hakikî dünyagörüşü ise hayattaki hakikatin ve fikirlerin tabi olduğu asır ve zamandır. İnandığımız bir şey olan hakikat, göreceli hakikattir ve içsel, felsefî ve imanî bir şeydir. Ama ister inanalım, ister inanmayalım, gerçeklik, var olan dışsal bir şeydir.

Orta Çağ, dünyagörüşünün değişmesi gerektiği inancına rağmen tekâmül ile karşı karşıyaydı. Buradan deniz aşmak, yolculuk ve dağcılık başlıyor. Hıristiyanlar ile Rönesans ekolünün

takipçileri arasında aptalca bir savaş başlıyor. Burada Avrupa, kendisinden daha eski medeniyetlere yöneliyor ve papa kendisini ihtişamlı Hint mabetleri karşısında görüyor. Avrupalının gözünde coğrafyanın şekli değişiyor. Avrupa, pusulayı keşfetmeyi başaran ve büyük denizaşırı araçları olan Arap ve İslam medeniyeti karşısında yer alır ve bu medeniyetten beslenir.

Rönesans'ın Çelişkileri

Değişen dünyagörüşü, Rönesans'ta çelişkiler adıyla meydana gelen bir meseledir.

Rönesans ne demektir? Rönesans, Orta Çağ karşıtı savaş demektir. Bütün tarafların savaşı, Orta Çağ'ın Hıristiyanlık, din, gelenekler ve kanunlara karşı savaştır. Ortaya çıkan çelişkiler şunlardır:

1- Yazma nüshalara karşı matbaanın yayılması. Daha önce kitap nüshaları, özellikle İncil sadece papazların elinde olduğundan onlar konuşuyorlar ve tekellerinde olan İncil'e dayanıyorlardı. Ama basım ve yayım sayesinde çeşitli İncil'ler çoğaldı ve herkesin eline geçti. Ayrıca basım ve yayım, özgürlükçü düşüncelerin, aydın fikirlerin ve onlara ait ideal ve inançların yayılmasına sebep oldu. Çünkü talihsizliklerden biri aydınların kendi görüşlerini yayacak bir araca sahip olmamaları ve kilise karşısında kendilerini gösterememeleri idi.

2- Latinceye karşı anadil: Kiliseye göre herkesin Tanrı dili olan tek bir dil ile yani İncil'in yazıldığı dil ile konuşması gerekiyordu. Çünkü herkes Tanrı'nın ümmetidir. Ama muhalifler, ilk olarak Latincenin Tanrı'nın ve İncil'in dili olmadığına inanıyorlardı. Zira İncil, İbranice yazılmış, daha sonra Romalılar onu Latince yazmışlardı. Bu bakımdan Latince kutsal değildir. Ayrıca herkes kendi anadilini daha iyi anlar. Eğitim ve öğretim için anadilden istifade ettiler (çok eskiden kilisede Latince öğretim yapılıyordu) ve genel dinî ıstılahla yayıldı ve umumileşti.

3- Latince İncil karşısında millî dildeki İncil'in yayılması: Çok sayıda ve millî dillerde İncil yayılınca bu, bütün insanların

maneviyat, gerçek İncil ve papazlar arasındaki farkı anlamalarına sebep oldu.

4- Sahil aşma ve ırmak aşma karşısında okyanus aşma: Yani yolculuk daha önce Akdeniz çevresi, sahiller ve ırmaklarla sınırlı idi. Fakat Arapların ürettiği pusula ve deniz araçlarından faydalanarak okyanusu aştılar, yeni memleketler keşfettiler ve diğer medeniyetlerle tanıştılar ve dolayısıyla okyanus aşma onların dünyagörüşlerini genişletti.

5- Hıristiyan internasyonalizminin yerini Hıristiyan nasyonalizminin alması: Yani millî hükümet, evrensel Hıristiyan hükümetinin ya da papa hükümetinin yerine geçti.

6- Dinî hükümet karşısında laik hükümet: Laik hükümet, dinî olmayan hükümet demektir (elbette dinî olmayan ile dine muhalif ve din karşıtı arasında fark olduğuna dikkat etmek gerekir). Laikleştirme, yani resmî kurumları dinî olmayan hale getirme mücadelesi başladı.

7- Papalar hükümetinin yerini krallar ve emirler hükümetinin alması: Yani dinî diktatörlük ferdî diktatörlüğe dönüştü.

Burada şöyle bir soru gündeme gelmektedir: Acaba bu, dine karşı mı, yoksa bütün sanat ve bilimlere karşı bir yenileştirme ve mücadele midir? Bunun cevabı, o zaman bilim ve sanatın 19. yüzyıldaki gibi olmadığı ve milletlerin eski medeniyetlerden başka ölçütlerinin bulunmadığı şeklindedir. Yeniden yapılandırma ile ilgilenmiyorlardı. Eski parlak medeniyeti ortaya çıkarmak istiyorlardı. Mesela; Hitler bir konuşmasında şöyle diyordu: Alman milletinin tarihinin şimdiden itibaren başlaması nedeniyle övünmesi gerekir. Yani gelecek, onların anından itibarendir. Milletin geleceğini inşa edecek olanlar onlardır. Niçin? Çünkü bu milletin eski bir tarihi ve antik bir parlak medeniyeti yoktu. Ama o günün milletleri tamamen eski tarihe, yani Yunan ve Roma medeniyetine dayanıyorlar, geçmişleriyle iftihar ediyorlar ve şöyle diyorlardı: İnsanlar, asırlarca öncesine dönün! Akla gelen diğer soru şudur: Acaba bu yenileştirme

maddî hayatta da böyle midir? Eski Çağ'da maddî hayatın da 19. yüzyıldaki gibi olmadığını söylemek gerekir. Orta Çağ'a karşı meydana gelen kanunların daha iyi veya daha kötü olduğu asla söylenemez. Çünkü mesela; evrensel dinî bir hükümetin veya uluslar arası bir dilin daha iyi olmadığı söylenemez. Zira halkın düşünce düzeyi yükseldiğinde artık dil milliyetin şirazesi değildir ve tam bir anlaşmadan ancak bütün milletler aynı dille konuştuklarında ve evrensel bir hükümetin yönetimi altında olduklarında söz edilebilir.

Ama Orta Çağ'a karşılık Rönesans iyi idi. Çünkü din ve kilise bozulmuş, yıkılmış ve kirlenmişti. Bozuk ve kirli olan her şeyin hak bile olsa ortadan kalkması gerekir. Zira tabiat, haklı olanın değil, layık olanın yanındadır. Liyakati olmayan hak, liyakati olan haksızlığa tercih edilmez. Rönesans başarılı oldu ve papalar hükümetinin yerini emirler ve kralların ferdî hükümeti aldı. İnsanlar niçin kralların hükümetini takip ettiler. Çünkü başka bir fikir ve başka bir ide yoktu. Çünkü onların geçmişinde sadece emirlerin ve kralların hükümeti yaygındı. Rönesans muzaffer olduktan ve diktatörlerin gücünden yararlandıktan sonra yeni, kralların diktatörlüklerine tutuldu; millî, din dışı ve laik diktatörlere kapıldı ve yeni Avrupa, bir yüzünde Hıristiyanlık bulunan ve şimdi kendi özel kralları sayesinde çeşitli çehreler edinen Avrupa kuruldu. Rönesans'tan itibaren şu tecrübe meydana geldi: Düşmanla mücadele halindeki bir topluluk veya milletin kendi başarısı için bütün imkânlardan istifade ettiği sırada bu imkânlardan birinin onun için yeni bir tuzak ve düşmanlık olmayacağını anlaması gerekir.

Rönesans'ta bu konu öne çıktı. Yani menfaatleri papalarınkiyle aynı olmayan ve tehlikede olan beylerin ve kralların gücünden istifade ettiler. Ama sonra aynı güçler, onların tutsaklığına ve onlar için yeni bir tuzağa sebep oldu. Şimdi diktatörlüğe karşı mücadeleye başlamak gerekir. Buradan demokrasi[72] düşüncesi

[72] Günümüz demokrasisi dirije yani yönlendirilen demokrasidir. Yönlendirilen

doğuyor. İlk meyvesi, Büyük Fransız Devrimidir. Alameti, Orta Çağ'ın dinî hükümetleri üzerindeki galibiyetinden sonra günün birinde kendileri vasıtasıyla dinî hükümetlerle mücadele eden ferdî diktatörlüklerin tuzağına düşen bir halkın tepkisidir. Bundan dolayı Büyük Fransız Devriminden sonra bu devrim hemen bir kıvılcım gibi bütün ülkelerde yayıldı. Bu, bütün insanların Orta Çağ'a karşı kendi elleriyle yaptıkları tuzaktan acı çektiklerini gösterir. Rönesans, 14. yüzyıldan itibaren başladı ve 15 ve 16. yüzyıla kadar devam etti. Bu zaman, İran'ın Moğol saldırısına uğradığı hicrî yedinci yüzyıla denk düşer. Avrupa'nın yenileşmeyle, hayatın değişim ve yenilenmesiyle ve bilimsel ve sanatsal faaliyetlerin sonu ile yüz yüze olduğu bir zamanda. İran bir çeşit çöküşe yuvarlanmıştır. Moğol saldırısı şiddetle devam etti. İran tarihinin kahramanı Sultan Celaleddin, ölen güzel yüzlü oğlunun yasıyla yaşıyordu. Edebiyat tamamen padişahları ve büyükleri tasvir etmekteydi. İran, edebiyat ve hamasî şiire ihtiyaç duyarken ruhanilik ve din de tekkeler, irfan tutkunluğu ve tasavvuf tutkunluğu ile kuşatılmıştı. Orta Çağ'da Yunan medeniyetine ulaşmak istediklerinde İslam medeniyetini okumaları gerekiyordu. Zira İslam, Yunan medeniyetinin varisi ve tek güvenilir kaynağı idi. Yunancayı bilmedikleri için Eflatun, İbn Sina ve diğerlerinin fikirleriyle İslam aracılığıyla tanıştılar. Bundan dolayı İbn Sina'nın *Kanun* kitabı 40 defa basılmıştı ve ders kitabı idi. Ama İslam, sadece Yunan bilimlerini ve kültürünü almıştı, Yunan edebiyat ve sanatını almamıştı. Sebebi de Yunan edebiyat ve sanatının İslamî ruha ters düşmesi idi. Mesela; heykel, kadın ve erkekten daha genel olarak insan heykeline hasredilmişti. Şiirleri daha çok tanrılarını tasvir

demokrasiyi ilk defa uygulayan kimse Bandung konferansında Ahmed Sokarno idi. Beşer son üç asır boyunca kavmî ya da millî sultanlar vasıtasıyla dinî hükümetle mücadele etti. Sonra bu sultanlar diktatörlüğü icat ettiler. Daha sonra sultanları kontrol etmek ve sınırlamak için demokrasi meydana geldi. Böylece bizzat demokrasinin esiri oldular. Çünkü demokrasinin sonuçlarından biri toplumu kontrolden ve belli bir yola düşmekten alıkoymaktır.

ediyordu. Bu yüzden İslam Yunan sanatını almadı; fakat Rönesans başlayınca bizzat kendileri Yunancayı öğrenmeye koyuldular. Bundan sonra doğrudan Yunan bilimleri, sanatı, kültür ve medeniyeti ile tanıştılar. Öyleyse Rönesans başlangıçta bu medeniyet ile İslam aracılığıyla tanıştı (bu bakımdan temelini İslam'dan aldığını söylüyoruz). Fakat daha sonra doğrudan bizzat Yunan kültür ve sanatını incelemeye koyuldu. Daha önce Yunan kültür ve bilimleri ile tanışıklığının olması nedeniyle onun için yeni olan şey, Rönesans'ı şiddetle etkileyen Yunan edebiyat ve sanatıydı. Böylece Yunanca ve Rumca Rönesans'ı İslam'a muhtaç olmaktan kurtardı. Nitekim Rönesans'ın özelliklerinden biri, bu ihtiyacın kesilmesidir.

Rönesans hakkında bilmemiz gereken meseleler şunlardır:

1- Rönesans'ın bilimsel metodolojisi (Rönesans bilim ve felsefede hangi metodu ortaya koymuştur): Bu konuda iki mesele gündeme gelir: Biri Orta Çağ'ın Aristo metodolojisi; diğeri yeni deneysel ve tümevarımsal metodoloji (Rönesans başlangıçta İslam'dan beslendi, sonra onun karşısında bağımsızlık kazandı. Bu ikisi onun başarı etkenidir).

Metot meselesi, Orta Çağ'ı meydana getiren en önemli ve en büyük etkendir. Tarihte yeni medeniyetin kurucu etkeni olarak adlandırılan diğer olay ve etkenlerin bu meselede çok az önemi vardır. Bunların meselelerin şartları veya imkânları olarak görülmesi gerekir. Avrupa'da Orta Çağ'ın, Batı medeniyetinin ve son iki üç asrın ilerlemelerinin baş nedeni tamamen bilimsel ve sosyal meselelerde yazım, düşünce ve araştırma metodunun değişmesine bağlıdır. Bu değişiklik, sübjektif metodun yerine objektif metodun geçmesinden ibarettir. İslamî tabirle kıyas metodunun yerine deneysel ve tümevarımsal metodun geçmesi; Farsça ifadesiyle öznelliğin yerini nesnelliğin almasıdır.

Metot; meselelere bakma yöntemi, meseleleri araştırma yöntemi, tabiatı, insan hayatını ve her şeyi inceleme yöntemi demektir. Orta Çağ'da metot, tümel, zihinsel ve kıyasî idi. Bu metot

son derece problemli, zarif ve derin olduğu gibi yine son derece yanlış ve yararsız idi.

Zihinsel metot, tabiat, toplum ve beşer tarihinin kanun ve yasalarını aklî, mantıkî ve zihnî yolla keşfetme yöntemidir. Yani meçhulün ilk bedihî bilgilere döndürülmesi kadar belli idi ve araştırma ve incelemeye gerek yoktu. Yeni Çağ'da metot tikel, nesnel ve deneysel (tümevarımsal)dır. Bu metot, zihinsel metodun aksine son derece basit ve yüzeysel, fakat aynı ölçüde doğru ve faydalıdır. Zihinsel metodun tersine tecrübe, araştırma ve dokunmaya koyulur. Mesela Orta Çağ'da göğün tümel ve zihinsel yöntemle araştırılması şöyle idi: Biz göğün olup olmadığını bilmiyor muyuz? Acaba zihnimizde olduğu gibi midir, yoksa bizim gök ile ilgili olarak tasavvur ettiğimiz şey sadece zihnimizde mi meydana gelir ve dışsal yönü yok mudur? İşaret edebildiğimiz ve gösterebildiğimiz her şey vardır. Çünkü olmayan şeye doğru elimizi uzatamayız ve ona işaret edemeyiz.

Avrupa'nın ölmüş olan meşhur oryantalisti Sir Tomas Arnold Bey çok ilgi çekici[73] bir sözünde şöyle der: "Avrupaî nesnelliğin Doğu'ya girdiği zamandan beri zihniyet/öznellik ülkesi olan Doğu, kaynayıp kımıldamaktan uzaklaştı. O kaynayan pınarlar tedricî olarak kurudu ve mecburen bizi alçakça taklit etmeye başladı."

Yani zeki ve aktif insanlar Batı'dadırlar. Tembel insanlar ise Doğu'dadırlar. O zaman Batılıların kaynakları yeryüzündedir; Doğuluların kaynakları yer altındadır. Bu kaynaklardan faydalanmak için düşünme, güç ve faaliyete ihtiyaç vardır. Bu faaliyeti yapmayan Doğulular, Batılıların gelmesini beklerler. Buna göre Batılılar hem yer üstüne hem de yer altına altındakilere sahiptirler. Bu durum, Doğu'da fakirliğin, Batı'da servet ve zen-

[73] İran'da çok büyük ve mütefekkir yazarlardan biri şöyle bir açıklama yapmıştır: Yazarlık, güzel cümleler kurma değil, orijinal açıklamalar yapma sanatından ibarettir.

ginliğin artmasına sebep olur. Ayrıca Batı'da ülkeler bayındır, yeşil ve iç açıcıdır. Buna karşılık gök, az ışıklı yıldızlar ve puslu küçük Ayla kaplanmıştır. Aksine Doğu'da Ay en yüksek derecede ve yıldızlar parlak ve güzeldir. Mesela; batı dağlarından İran'a girdiğimiz zaman birden yeryüzünde bulunan manzara ve bakış açısı değişir, gözler ve güzellikler göğe yönelir ve bu coğrafî konum göğün unutulmasına ve tüm duyguların fizik ötesi güzelliklere yönelmesine sebep olur. Bundan dolayı her zaman Doğulu gökle ilgilenirken Batılı yerle ilgilenir. Onun göktekileri güçlüdür ve bunlara örnek olarak:

1- Din: İnsanın en büyük semavî olgusudur. Bu bakımdan bütün dinler Doğu'dan kaynaklanmıştır.

2- İrfan: Kaynak ve ilkeyi gökte gören semavî felsefe Doğu'ya aittir. Düşünme Batı'ya aittir. Düşünme, yeryüzüne, duyulurlara ve maddiyata bakmaktır. İrfan ise soyut ve manevî şeyler üzerinde düşünmektir. Metafizik meselelerde hissedilirlerden daha üstündür. Bu bakımdan sözü ve bilgileri bedenle ilgili olmaktan çok ruh hakkındadır. Hatta aşkı metafizik aşk, semavî aşk hakkındadır. Hatta maşuku yersel bir aşk bile olsa yine bizzat semavî aşktır. Bu, edebiyat ve böyle bir düşünceyle tanışmayan kimselerin kavramlarını doğru anlamadığı ve hatta manayı anlayan fertlerin bile şüphe ettiği bir konudur. Mesela; bazıları Hafız'ın maşukunun göksel olduğunu, bazıları ise şu Şirazlı kızlardan biri olduğunu düşünür. Böyle olup olmamasının [fark etmediğini] söylemek gerekir. Aşkın bahanesi yersel, fakat kendisi göksel imiş! Aşk ister göksel, ister yersel olsun, yönü Tanrı'ya doğrudur.

Kur'an'ın metodu objektif yani maddîdir; ama Kur'an okuyan ve onunla amel eden kimselerin eğitimi maddî düşünce ve felsefe ile değildir. Bu bakımdan Kur'an'ın metodu karşısında kolayca baş aşağı getirmezler. Bundan dolayı hem öznellikten nesnelliğe hem de nesnellikten öznelliğe hızla ulaşmak zararlıdır.

Haçlı Seferleri ve Rönesans'a Etkisi

Avrupa Rönesans'ı, Hıristiyanların Haçlı Seferlerinden ve Doğu'yla İslam medeniyeti etkisinde tanıştıktan sonra gösterdikleri bir tepkiden ibarettir.

Eğer haritaya dikkatle bakar ve Akdeniz'i göz önünde bulundurursak İtalya'nın Akdeniz'i doğu ve batı diye ikiye böldüğünü görürüz. Doğu Roma çok hızlı bir şekilde Müslümanların hâkimiyeti altına girdi ve sonra Müslümanlar İtalya ve Sicilya'yı bir çırpıda fethettiler ve Müslüman olan İtalya Berberîlerinin yardımıyla İspanya'yı ve Fransa'nın bir kısmını egemenlikleri altına aldılar. Hatta İslam orduları Macaristan'ı iki defa kuşattılar. Papa Hıristiyanlığının merkezi Roma'dır. Hıristiyanlığın Latin kökeni ve Roma alt yapısı vardır. Öte yandan Doğu Roma Hıristiyanlığının merkezi İstanbul'dur ve o, Yunan alt yapılı bir kökene sahip Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlığın Doğu ve Batı ya da Yunan ve Latin şeklinde iki kanada ayrılması buraya dayanır. Yunan kilisesi hızla İslam'ın pençesine yakalanır. Müslümanlar İtalya'yı aldıkları için biraz da İtalya ve Batı Hıristiyanlığı üzerinde egemenlik kurar. Ama İslam'ın Avrupa sömürgecileri tarafından zayıf düşürülmesinden ve Şia ve Sünnîlik gibi çeşitli dinî fırkaların ortaya çıkmasından sonra bizzat Suriye Müslümanları ile Mısır Müslümanları anlaşmazlığa düştüler. Bu, İslam'ın Batı'dan sürülmesi için en uygun fırsattır.

Haçlı Seferlerinin Sebepleri:

1- Filistin Müslümanların eline düşer ve Hıristiyanların vicdanı yaralanır. Bundan dolayı ziyaret yolunu açmak gerekir.

2- Tacirlerin önemli bir meselesi, Doğu ticaret merkezinin Batı'ya kaymasıdır. Bağlantı yolu, Müslümanların Doğu sahillerine hükmetmesi ve özellikle Filistin'in işgali ile birlikte İtalya ticaret ve ekonomi yolunun tehlikeye düştüğü Filistin olur. Bu mesele, Filistin yolunun açılma nedenlerinden biridir. Hâlbuki görünürde amaç ziyaret idi. Bundan dolayı şöyle demişlerdir: Her ziyaretin altında bir ticaret yatar. Bundan dolayı iki büyük

etken (ziyaret etkeni altında ticaret etkeni) Haçlı Seferlerine sebep oldu.

3- Papanın kaybedilen gücü telafi için bencilliği ve İslam'ın vurduğu darbeler, İslam'ın zayıfladığı andan itibaren zamanı yenilginin telafisi için çok uygun görüyor ve ateşli mizaca sahip bir insan gibi saldırı için yola düşüyor. Tacirlerin ve papaların bu hareketliliğinden çok faydalanıyorlar ve saldırı başlıyor. Bu savaşlar iki asır sürüyor. Batılı insanlar Doğu medeniyeti ile birden doğrudan temas kuruyorlar ve sonra da Selahaddin Eyyubî, Filistin'i iki defa ele geçiriyor. Yine de Hıristiyanlar İslam ve Doğu ülkelerinde varlıklarını dostane devam ettiriyorlar.[74] Bundan dolayı Doğulular Batı medeniyetiyle, Batılılar da Doğu medeniyetiyle bu yolla doğrudan[75] tanışıyorlar.

Rönesans'ın gerçekleşmesi: Rönesansçıların şiarı geçmişe doğru dönmekti. Rönesans kelimesinin varlığı, yani hayatı yenilemek bu manaya gelir. Rönesans kapsamında aynı zamanda Eski Çağ'dan sıçramak isteyen yeni ve araştırmacı bir ruh vardı. 15. yüzyıl sonlarında savaşan bir kahraman şimdi 17. yüzyılda Avrupa'yı fethetmiş, tamamı üzerinde egemenliğini ve üstünlüğünü pekiştirmiş ve bütün düşmanları ortadan kaldırmıştır. Tabii, bütün hedeflerine 17. yüzyılda ulaşmıştır.

(Aristocu) Orta Çağ ekolleri yerine kendine has özellikleriyle yeni bir ekol meydana getiriyor ve dünyaya sunuyor. Bu ekol siyantizm olarak anılmıştır. Taraftarları, ilmin kabul ettiği ve

[74] Alınan dipnotta burada metne ait belli bir cümle ile doğrudan irtibatlı olmayan, görünürde öğrencilerin sorularına verilmiş cevap olan ve muhtevası fasikülde kayıtlı bulunan iki husus numarasız olarak gelmiştir. Bu iki husus şunlardır:

1- İslam, Hıristiyanlıkla ilgili en iyi ifadelere sahiptir.

2- İran'da İmamzade eseri olarak bir hareket bulunmamaktadır. Bu İmamzadeler, halifelerle mücadele yolunda en iyi mücahitlerdir. (Derleyen)

[75] Şimdi biz Batı medeniyetini doğrudan almış değiliz. Bunun için yanlış yola gitmişiz. Mesela; İranlı kadının yabancı hayatla doğrudan teması yoktur. Film ve dergiden iktibas eder. Bundan dolayı da yanlış anlaşılır.

ilim çerçevesine yerleştirebildiği her şeyin ilim sayılması gerektiğine ve böyle olmayan ve ilmin tahlil ve analiz edemediği, açıklayamadığı şeyin olmadığına ve onun kabul edilmemesi gerektiğine inanıyorlardı. Bundan dolayı bir siyantist sallanan minareyi görür; eğer fizik veya diğer herhangi bir bilim, sallanan minareleri analiz edebilip açıklayabildiyse o, gördüğüne (sallanma) inanır ve onu kabul eder. Fakat fizik veya diğer bilimler minarelerin sallanmasını açıklamaktan ve anlatmaktan aciz kalırsa ve bu hareketler için hiçbir delil getiremezse onu kabul etmekten kaçınır. Siyantist minarelerin sallandığını kendi gözüyle görmesine rağmen bu kımıltıyı inkâr eder ve kabul etmez. Bu düşünce tarzına rağmen bir siyantist ruhu, Tanrı'yı ve bilimin açıklamaktan aciz olduğu meseleleri kabul edemez.

Siyantizm Öğretisinin Esasları

1- Bütün düşünce ve görüşlerin bilimsel kanun ve tahlillerden kaynaklanması gerekir.

2- Din, Tanrı ve birçok maneviyatın hakikati yoktur. Çünkü bilim dairesine sığmazlar.

3- Birçok (ahlâkî, kavmî, millî ve sosyal) ilişki, içgüdü ve âdet hurafedir. Çünkü bilim onun için bir analiz görmez.

4- Miras kalan ve eski her şeyden nefret etmek ve yeni olan her şeye iştiyak duymak gerekir (yeniyi kabul etme aslında siyantizm ruhunun özellik ve karakterlerinden biridir).

5- Mantıksal tahlil ve analiz metodunun (analizm) bütün kavramlara uygunluğu.

Analizm, neden-nedenli zincirini dikkate alan tahlil ve analiz metodudur. Bu tahlil ve analiz, nedensel, mantıkî ve aklîdir.

O halde siyantizm, aklî ve deneysel olmayan hakikatleri kabul etmeyen ilmin asaleti öğretisinden ibarettir. Mesela; (edebiyatta) güzelliği kabul etmez. Siyantizm, "baharın seher vaktindeki gök ve ufuk, sonbahar havasının gök ve ufkundan daha güzeldir" sözünü kabul etmez. Çünkü bu iddia üzerindeki hiçbir ilmin kanıtsal açıklaması ve ispatı yoktur.

Siyantizm iki sebeple böyle bir ruh kazanmıştır:

1- Başarıdan sarhoş olmuştur ve daha yeni bir kargaşadan başarı çıkmıştır. Her başarı bir mağrurluktur.

2- Henüz gençtir ve olgunlaşmamıştır. Her olgunlaşmamış genç mağrurdur.

Siyantizmin dünyanın o kadar geniş olduğunu anladığı 18 ve 19. yüzyılda bütün meseleler için kanun ve delil getirilemez. Nitekim Gurvich şöyle demektedir: "Diğer her insan gibi, sosyolog da bilgi ve görüş dairesi genişledikçe daha mütevazı olur." Siyantizm de bu mantıktan uzak değildir. Mesela surî (Aristocu) mantık veya formel lojik neye ulaşırsa ulaşsın önce bir sınıflandırma gösterir, sonra neden ve sonucu ele alır. Mesela; ulaştığı bir şiiri iki kendisine has özelliklerle kısma ayırır. Birini diğerinin özelliği ile kabul etmeye hazır değildir. Onun için böyle bir şey düşünülemez. Mesela şu şiir:

Yoklukta da aşktan bir koku vardır
Çiçek yakası yırtık olarak gelir

Bu istidlale akıl güler; ama gönül inanır. Çünkü ispatlı meseleler, insana ispatlanmış olan birtakım meselelere denir. Dolayısıyla onu ispatlayabilir. Buna karşılık sabit meselelerimiz vardır. Bunlar, bizim için kesin olduğu halde başkasına ispatlayamadığımız hakikatlerdir.

Rönesans niçin Aristo felsefesine karşı idi? Çünkü Aristo felsefesinin metodu zihinsel, tümel ve kıyasî idi. Şöyle diyordu: İnsanlığı genel olarak incelemeliyiz. Mesela; Taki ve Ahmet insandırlar; fakat ortadan kalkarlar. Ama insanlığı eğer genel olarak incelersek yok olmayıcıdır. Mesela; öğrenci Hasan ve öğrenci Ahmet ortadan kalkıyor; ama öğrenci her zaman vardır. Öyleyse bizim onu incelememiz gerekir. Öğrenci veya insanlık dokunulabilir bir şey değildir. Yani biz Hasan ve Ahmet olmadan insana işaret edemeyiz. O zaman araza yönelmemiz gerekiyor. Yani insan cevherdir, Ali arazdır.

Orta Çağ'ın metodu, Avrupa medeniyetine İslam vasıtasıyla giren aynı Aristocu metottur. Öyleyse işe Hasan ve Ali ile başlamamız, sonra tüme varmamız, yani tikellerden tümeli çıkarmamız gerekir.

Entelektüel Sınıf

17. yüzyılın önemli meselesi, entelektüel sınıfın meydana gelmesidir. Yeni yöntemle entelektüelin ortaya çıkışının Orta Çağ'ın bitiminden sonra olduğunu kabul etmek ve takip etmek gerekir. Fakat 17. yüzyılda bir sınıf olarak teşekkül eder. Bundan dolayı 17. yüzyıl, entelektüel sınıfın belli bir sosyal olgu olarak meydana geldiği yüzyıldır. Bilimin asıl oluşu öğretisinden ibaret olan siyantizm, yetkinliğinin zirvesinde, yani 17. yüzyılda bir sınıf olarak "beyin işçisi" şeklinde tercüme edilebilecek entelektüeli (günümüzdeki anlamda) meydana getirdi. Entelektüel, beyin işi yapan kimse demektir ve fikir işçisi, beyin işçisi ve eğitimli diye tercüme edilebilir.[76] Bu kelimeyi çok yanlış bir şekilde aydın/ruşenfikr olarak tercüme ettiler. Çünkü her eğitimli ve entelektüel aydın olamaz. Özgür düşünceli ve özgür fikirli manasında başka bir kelimemiz daha var. Özgür düşünceli bir kişi tahsilli olabilir de olmayabilir de; aydın olabilir de olmayabilir de. Özgür düşünceli aslında dinî, millî, öğretisel ve siyasî bağımlılıklardan ve taassuplardan kurtulmuş ve özgürleşmiş kimsedir.

Medeniyetin en küçük eserlerine ulaşan her toplumda muska yazan gibi entelektüel (sınıf değil) topluluk ve grup ortaya çıkar. Fakat sınıf, toplumda onları kolayca tanımak mümkün olduğu, yani düşünce, hayat ve davranış tarzları ve özetle tipleri tamamen belirginleştiği zaman teşekkül eder. Mesela; İran'da

[76] İşler üç çeşittir:

1- Yazarlık, avukatlık, mütercimlik, matematikçilik gibi fikrî işler.

2- Çiftçilik, marangozluk ve hamallık gibi amelî işler.

3- Daktilograflık gibi ikisi arasında olan yani hem beyin hem de faaliyet gerektiren işler.

[yıllardır] pazar sınıfımız vardır ve tipleri her yerde bellidir. Fakat [son döneme kadar] henüz işçi sınıfımız yoktur; daha doğrusu işçi topluluğumuz ve gruplarımız vardır. Öyleyse bir toplumda bir tip veya sınıftan önce birkaç fert ortaya çıkar, sonra yavaş yavaş farklı gruplar haline gelir, nihayet bir zaman sonra bir sınıfı oluştururlar ve şekillenirler. Örneğin; 50-60 yıl önce İran'da işçi sınıfı yoktu. Daha doğrusu o zamanda birkaç fert şeklinde işçiler vardı. Yaklaşık ilk fabrikaların kurulduğu 40 yıl önce yavaş yavaş işçi grupları şeklinde teşekkül etti. Fakat henüz işçi sınıfı adında bir sınıf doğmamıştı. Ama günümüzde işçi sınıfı tam olarak bellidir ve göze çarpmaktadır. İşçi yeni sosyal manasında makineye ilaveten pazısı ile çalışan kimseye eşittir. Makine, aletlerle yanılmaz: İş aletleri, her biri ayrı ayrı insanî güç tarafından tamamlanan iş araçlarından bağımsız birim ve araçlardan ibarettir. Yani aletler bir birimdir ve ona hiçbir şey yapışmamıştır. Fakat makine böyle değildir. Makine, bir araya getirilen ve işçinin onu hizmetine almasıyla ve kullanmasıyla değil, onun yönlendirmesiyle çalıştığı değişik işlerin aletlerinden ibarettir. İşçi kürek sallamada çalışır ve kürek ona yardım eder; ama traktör böyle değildir. Çalışır ve işçi onu kontrol eder. İnsanın alete tabi olduğu zamandan beri kelimenin yeni anlamında ve bugünkü tanımında işçi ve böylece makine ortaya çıkıyor. Aletle çalışan kimseye el işçisi, diğerine ise sanayi işçisi denir. İlk makine, bir işi yerine getirmek için iki önemli aletin birleştirildiği zaman meydana geldi. Bundan dolayı ilk makine olarak mancınığı kabul etmek gerekir. Günümüz insanının en büyük tehlikesi ve korkusu makinedir. Makine insanın yönlendirme ve kontrolüne fazla ihtiyaç duymadıkça makinenin çalışıp insanın işsiz kaldığı bir zamana ulaşır. Bu makine, insanı hakikatinden yani çalışmasından ayırdığı halde onun için çok iyi bir hizmetçi de olabilir. İnsanın kendisini düşünmesi ve kendisi olması için çok vakti olur.

Sermayedar/kapitalist, sermayesi makinenin hizmetinde olan kimsedir. Paradan daha çok çek ve bono gibi onun farazî iti-

barlarıyla oynar. O, mal yerine kâğıdı geçirir ve değiştirir. Paranın cinsini görmeden uzun süre alışveriş yapabilir.

Entelektüelin Özellikleri:

1- Dinleri bilimdir, siyantizmdir ya da başka bir deyişle bilime taparlar. Bilimsel kanunlara sadece bilimlerden elde edilen sonuçlara iman edecek ölçüde inanırlar. Bilimin anlatamadığı ve açıklayamadığı şeyleri inkâr ederler.

2- Millî ve sosyal geleneklere karşıdırlar.

3- Geçmiş (klasizm) ile savaşır ve inatlaşırlar.

4- Gelecekçi, yenici ve yeniyi kutsayan kimselerdirler.

5- Dine doğal olarak karşıdırlar. Çünkü dinde bilimin açıklamaktan aciz olduğu birtakım ilkeler vardır.

6- Aydınlanmanın/işrakın ürünü olan tüm etkilere, duyguya ve gönle karşıdırlar. Sadece beyin ve kuru bilimsel mantığa dayanırlar.

7- Ümit verici, öncü ve yetkinliğe yönelik felsefî bir dünyagörüşüne sahiptirler. İnsanlığın geleceğe doğru gittikçe siyantizmin alanının genişleyeceği ve genel olarak geçmişin etkilerinin (din, işrak ve ilham) zayıflayacağı anlamında yetkinliğe doğru gideceğini düşünürler (siyantistler, tarihin tarihsel yol bakımından dinsizliğe doğru gideceğini düşünürler).

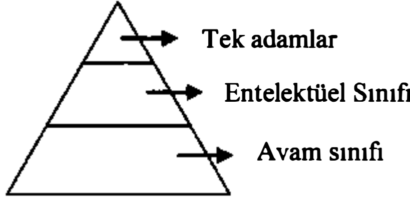
8- Bütün hedefleri toplumun laikleşmesidir. Toplumu laikleştirmek (din dışı yapmak) isterler.

Entelektüelin bütün bu düşünce tarzının ve anlayışının sebebi, 17. yüzyıl siyantizmidir. Bu sınıfın sembol isimleri olarak Diderot, Rousseau ve Volter anılabilir. Ama Dante Orta Çağ'ın etkisi altındadır.

Geri kalmış ülkelerin entelektüelleri, üstün özellikleri yanında kendini küçük görme ve kendinden bıkmışlık özelliğine de sahiptir. Her zaman kendisiyle ilgili şeyden hoşlanmaz ve nefret ederler.

Toplumla ilgili fikrî ve zihinsel bir çözümleme sınıfların zihinsel yaratıcılık bakımından tasvir edilmesi:

Her toplum bir koni[77] olarak tasavvur edilebilir. Onun insanları zihinsel yaratıcılık, düşünce gücü, fikir ve görüş bakımından üç kısma ayrılabilir:

1- Ekonomik değil, fikrî bakımdan insanların avam sınıfı (dilenci veya milyarder): Toplumun (koninin) temel kısmını ihtiva eder. Bu sınıf düşünmez; para veya malını çalıştırır. Bu kısım sadece insanoğlu ambarıdır. Bunlar arkaya dönüktürler. Başkaları (entelektüeller) eliyle düzeltilmiş yollarda bu yolların ne zaman düzeltildiğini ve aslında yürünmesi mi yoksa yürünmemesi mi gerektiğini bilmeden yürürler (bundan dolayı din veya bir yolun tebliğcileri halk arasında yürürler ve avamın önceki din veya yolunu inkâr etmeden kendi istediklerini tebliğ ederler; avam yeni konuların şu ana kadar bilmedikleri dini ve kendi inançlarını takip ettiğini düşünerek onları gözü kapalı kabul ederler; anlamadan ve fark etmeden yavaş yavaş yeni inancı, yolu ve dini benimserler). Bunlar bilinçsiz bir şekilde değişirler ve başka bir yola düşerler. Devrimler halk kitlesi üzerinde etki bırakmaz; bıraksa da çok yüzeyseldir ve pek fark etmez. Bu nedenle günümüzde halk kitlelerinin Orta Çağ'daki halk kitlesinden farklı olmadığını görüyoruz.

2- Entelektüel sınıf (belirtilen aynı özelliklerle): Toplumun zihinsel ve düşünen insanlarıdırlar. Bunlar yeni şeyleri kolayca

[77] Öğretim için niteliği niceliğe dönüştürmek her zaman daha iyidir. Bunun için her şeyden çok geometriden yardım alınabilir.

kabul ederler ve bundan dolayı kendi toplumları üzerinde büyük etki bırakırlar. Entelektüeller mesela; atalarının yolunun yanlış olduğunu ve önerilen yeni yolu kabul etmek gerektiğini anlarlar. Sonra bu sınıf yeni fikirleri kabul ettiği zaman körü körüne geri dönerler. Devrimler entelektüeller üzerinde çok hızlı ve derin etki yapar. Bunlar düşünürler, davranışta bulunurlar ve kendi toplumlarının kültürel özellik ve meziyetlerini oluştururlar; fakat düşünürlükleri toplumun yönü, yolu ve isteği doğrultusundadır. Dâhi olan entelektüeller bile sıradan olacaklardır. Çünkü daha hızlı ve daha akıllıca olmak şartıyla toplumun yolunu kat ederler.

3- Koninin üst kısmı: Genelde sayıları birkaç kişiyi geçmez, sınıf halinde değildirler; bilakis topluluk ve gruplar oluştururlar. Kapalı toplumların değeri bunların sayısı kadardır. Eğer toplum böyle insanlardan yoksun olursa durgunlaşacaktır. Çünkü bunlar toplum ve entelektüellerinkinden farklı bir bakış açısıyla bakarlar ve toplumun gidişatının aksine düşünürler. Bunlar yeni yol bulan kimselerdir. Bunlar çevrenin duvarını yıkmak ve toplumun akışının tersine hareket etmek isterler. Bundan dolayı genelde bu grup ile entelektüel sınıf arasında her zaman daimî bir tezat vardır. Nitekim bu tezat entelektüel ile halk kitlesi arasında da görülmektedir. Entelektüel önce kendisini değiştirdiği için değiştiğinde halk ile arasında tezat oluşur. Sonra ikinci aşamada halk değişir (koninin baş sınıfı yani yeni yol bulan kimseler istisna olan peygamberler hariç kesinlikle halk sınıfından değil, entelektüel sınıftandırlar). Kendi çevrelerinin ürünü olan, fakat zamanın yaygın fikrine aykırı düşünen bu grup sonraki dönemde yaygınlaşır ve fikirleri yavaş yavaş kabul görür ve toplumda kendileri için yer açarlar. Bu nedenle kendileri sonraki dönemlerde entelektüel sınıfa dönüşürler. O zaman uzun bir süre sonra bu grubun fikri artık zamanın ihtiyacına cevap veremeyince yine bunların aksine düşünen başka bir grup ortaya çıkacak ve koninin tepesinde yer alacaktır. Kast edilen, koninin tepesinde yer alan dünkü düşünürlerin bugü-

nün entelektüelleri haline gelmesi ve üst sınıfta başka kimselerin yer almasıdır.

Anılmaya değer olan önemli mesele şudur: Koninin tepesindeki grup önceki entelektüel sınıfın yerini aldığı için doğal olarak geçen asrın entelektüeli artık söz konusu edilmeye değmeyecek ve zaman açısından bir önemi olmayacaktır (uzun süre önce entelektüel sınıfın bir parçası olduğu halde öğrencilerin okulu, dersi ve hatta kitapları bile değişmemiştir). Aslında her asrın entelektüelinin kendisini Yeni Çağ'da yeni bilime ayak uyduran (mesela kilisede atom fiziği okutuluyor) Orta Çağ entelektüelleri (papazlar) gibi zamanın değişimlerine uyarlamadıkça sonraki asırda bir düğüm haline geleceğini ve toplumda ortadan kalkıncaya kadar durgun olarak kalacağını söylemek gerekir. Tarih ilerledikçe halk kitlesinin hacmi ve avam sınıfı azalır, entelektüeller artar. Fakat koninin üst grupları hakkında böyle bir öngörüde bulunulamaz.

Bu koninin Orta Çağ ve Yeni Çağ'a uygulanması:

a) Orta Çağ'a uygulanması:

1- Halk kitlesi ve avam sınıfı: Şimdi de var olanların aynısı idi. Papanın kadife paltosunu görünce bayılıyorlar.

2- Entelektüel sınıf: Papazlar, piskoposlar ve bilginler heyeti

3- Ortaya çıkan ve kilise ve papazlara karşı çıkan tek kişiler. Bunlar dindar, din dışı veya din düşmanı da olabilirler. Galile, Da Vinci, Bacon ve diğerleri gibi.

b) Yeni Çağ'a uygulanması:

1- İnsanların avamı: Yüzeysel ve bilinçsiz kısmî değişikliklerle Orta Çağ'dakinin aynısıdır.

2- Entelektüel sınıf: Galile ve Bacon'lar Orta Çağ'da koninin tepesinde idiler. Fakat şimdi entelektüel sınıfı oluşturmuşlardır. Yani Orta Çağ'ın entelektüelini (papazları) bir kenara attılar, onları pasif ve durgun hale getirdiler ve onların yerine kendileri geçtiler.

3- 20. yüzyılda ve özellikle üçüncü ve dördüncü on yılda, yani Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında mevcut entelektüellere (yani Newton, Galile ve Bacon'ın köküne sahip olan kimseler) aykırı düşünen yeni fikrî doğuşlarla doldu. Siyantizm ekolünün aksine bunların bir tür duygusal ve dinî düşünceleri vardır. Einstein bunlardandır. O dinî düşünüyor ve şöyle diyor: "Dinî duygu bütün bilimsel araştırmaların ana feneridir." Veya şöyle diyor: "Ben araştırmalarımda hep bulunamayan meçhul bir noktaya varıyorum. Onu mutlak hakikat olan Tanrı diye adlandırmak istiyorum. Fakat o bazen madde, bazen enerji şeklinde tezahür ediyor." Bu söz, ariflerin sözüyle aynıdır.[78]

[Bu tür kişilerden bazıları şunlardır:]

1- Lecomte du Noüy: Ona ait "İnsanın Kaderi" kitabı Abdullah İntizam tarafından tercüme edilmiştir.

2- Guenon: Avrupa'yı terk edip Mısır'da yaşamaya mecbur kalan Avrupalı filozof. Kitaplarından "İşrak Akıl", "İnsan ve İpekböceği" ve "Zavallı İnsan" anılabilir.

3- Alex Carrel: Kitapları; "Rah ve Resm-i Zendegi" ve Dr. Perviz Debirî'nin tercüme ettiği "İnsan Denen Meçhul".

4- Einsteine: Onun hakkında "Evren ve Einsteine" adlı Lincoln tarafından yazılıp Ahmed Aram tarafından tercüme edilmiş olan bir kitap vardır.

Burjuvazi Nasıl Ortaya Çıkar?

Burjuva, küçük sermayedar demektir. Avrupa'da geçmiş olmakla birlikte memleketlerimizde oluşum ve gelişme aşamasında olan değişimler merhalesinde olduğumuz için daha iyi inceleyebiliriz. Mesela; şimdi köylerimizde burjuvazi teşekkül etmek-

[78] Şunu anlamak gerekir: Bunların dini ile avam insanların dini arasında genel bir fark vardır. Bir avamın bunların merhalesine ulaşabilmesi için küfür merhalesinden, yani kendisini bunlardan (günümüz entelektüellerinden) ayıran sınırdan geçmesi gerekir. Başka bir ifadeyle şöyle denebilir: Bunların dini avamın dininden çok entelektüellerin küfrüne yakındır. Yine şöyle anlatılabilir: Bunların dini bilim ötesi din, avamın dini ise bilim dışı dindir.

tedir. Burjuvazinin feodalizmin karnından nasıl doğduğunu ve tıpkı bir beze gibi bir bedene yapışıp geliştiğini ve bedeni zayıflattığını ve feodalizme yapıştığını görüyoruz.

Köyde çok mülkü olan bir ağa vardır. Sonra ıstılahta büyük evladı olmayan bir grup vardır. Bunlar başlangıçta bir miktar ihtiyaç malzemesi satın alıp bir köyden başka bir köye satarlar. Öyle ki yavaş yavaş dükkân sahibi olurlar. Şehre gelip giderler ve köye sadece parayla satın alınabilecek şeyler götürürler. Sonra bu tür malları gören ağa ve diğerleri satın alırlar ve üretimlerine hiçbir şey eklenmeksizin tüketim pazarları artar. Düzenli olarak dükkâncıya borçlanırlar ve borç üstüne borç olur (çünkü borçlandırma, burjuvazinin özelliklerinden biri olup feodalitede yoktur). Ayrıca para yalnızca dükkân sahibinin elinde vardır. Rekabet köyde fazla satın alma gücü olmadığı halde satışın artmasına sebep olur. Borç ve indirim üç dört yıl sonra birden küçük bir mülk sahibini bu dükkâncı vasıtasıyla düşürür. Sonra bu burjuva mülkü de ele geçirir. Daha sonra ağanın hizmetçisi olan bu dükkâncının ne servete kavuştuğunu ve ağanın bıyığıyla kaldığını görüyoruz.

Burjuva psikolojisinin ortaya konuşu: Burjuvaziyi şehirde incelemek çok zordur. Fakat biz basit şeklini inceleyelim: Burjuva köyde daha çok halk arasından, hatta küçük mülk sahibi ve basit çiftçi dahi olmayan kimseler arasından çıkar. Bundan dolayı dükkân açan kimse parası olmasına rağmen toplumun haysiyet bakımından küçük bir insanıdır ve onu ciddiye almazlar (dükkân sahibinin ağanın kızına talip olan mühendis bir oğlu vardır. Ağa kızını bu oğlana verince herkes üzülür. Bu, burjuvanın zengin de olsa köyün sosyal gelenekleriyle uyumlu olmayan yeni bir işi olduğu için sosyal itibar bakımından zayıftır). Böyle bir tip köyün geleneklerine kutsallık gözüyle bakmaz. Böylece fertlere sosyal sınıf bakımından asalet gözüyle bakmaz, âdetlerin ve geleneklerin korunmasında taassup göstermez. Böyle bir insanın sınıfsal ve ailevî gelenekleri yoktur. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik gelenekleri de yoktur. Dinî

taassupları da azdır. Böyle bir insan sosyal gelenekler ve ilişkiler bakımından özgürdür; deyimsel olarak başıboştur (laubalidir). Hiç kimsenin ondan bir beklentisi yoktur. Böyle bir insanın diğerlerine göre daha iyi bir bilinç ortamı, fikrî dönüşümü ve tip değişimi vardır. Mesela; inanan bir insan için elbise değiştirmek zordur. Fakat böyle bir tip (burjuva) inanç, düşünce ve fikrini değiştirmesi yanında elbisesini de değiştirir. Bu sınıf, yeniliğin etkisi altındadır, çok çabuk aydınlanır ve daha açık görüşlüdür.

Burjuvazinin Özellikleri

1- Çeşitlilik: Tarımsal hayatın tersinedir. Bir çiftçinin hayatına girsek tüketimi birkaç kalemden fazla değildir. Elbisesi ya yündendir ya iplikten; şekli de sabittir. Yiyeceği ve tüm ihtiyaç maddeleri tek tip ve değişmezdir. Ama burjuvazi gelir, çeşitlilik ortaya çıkar, geleneklerden vazgeçer. Yatağı halı ve kilim üzerinde değil, karyola üzerindedir. Hatta içeceklerinde de değişiklik olur; (daha iyi olan) ayranın yerini Coca Cola alır.

2- Tüketimin artması: Burjuvanın tüketimi şekil bakımından artar. Bir çiftçi feodal olunca elbisesini doğrudan hâlâ deri ve gübre kokusu gelen koyunyününden yapar. Yani üretim ile tüketim arasında mesafe yoktur. Ama burjuvazide böyle değildir. Üretim ile tüketim arasında çok fazla aralık vardır. Nitekim yünü koyundan kırkınca o kadar değişir ki insan gördüğünde bunun neden olduğunu anlamaz. Üretim ile tüketim arasında olan makine, bu artışı meydana getirir. Kolaların, kumaşların, yiyecek maddelerinin vs. artması bu türdendir.

3- Kapalı ekonominin açık ekonomiye dönüşmesi: Burjuvaziden önce köylerde ekonomi kapalıdır. Yani hayat üretim ve tüketim temeli üzerine kuruludur. Ama burjuvazi geldikten sonra bu durum değişir. Mesela; daha önce kendi köylerinde sabun yapıyorlardı ve tüketiyorlardı; ama şimdi dışarıdan çeşitli çamaşır yıkama pudraları geliyor. Özetle, ekonomi açıktır.

4- Ailelerin ve sosyal ve ekonomik sınıfların değişmesi: Burjuva, toplumda çeşitli sınıfların doğmasına sebep olur. Yani orta sınıf ve aristokrat sınıf meydana gelir. Şimdi Meşhet'te caddeye karşı oturan kimseler daha önce bulunmayan orta sınıftırlar. Burjuvazi şehirde yeni işler icat eder. Aynı köylü o köylülük durumuyla şimdi banka memurudur, öğretmendir, filan devlet dairesinde çalışır. Bu sosyal sınıflar tasnifi, şehrin şeklini değiştirir. Şimdi Meşhet'te Ahmedabad bölgesi ve karşısı şehirde iki fazlalık meydana getirmiştir.

5- Taksitin icadı ve kazancın artması: Çeşitli ihtiyaçların artması sonucu taksit icat ediliyor. Bu durum bütçenin zayıflamasına ve daimî rahatsızlığa sebep oluyor. Mesela; maaşımıza 100 tümen zam yapılıyor; buna karşılık lüks ihtiyacımız 200 tümen daha artıyor. Taksit yapıyoruz ve bu, bütçemizin zayıflamasına ve sürekli rahatsız olmamıza sebep oluyor.

Geçiş Dönemi ve Belirtileri

Orta Çağ ile Yeni Çağ arasında geçiş dönemi adlı bir dönem vardır. Genelde fikrî veya maddî bir dönem ile diğer dönem arasında geçiş dönemi denilen boş bir alan vardır. Bu dönemde çok sayıda fikrî, ahlâkî ve ruhî krizler meydana gelir. Bu dönemde eski gelenekler yıkılır ve çok miktarda sosyal yapı harap olur.

Bu (geçiş) döneminin belirtileri şunlardır:

1- Ahlâkî çöküş

2- Her şeyin sarsılması ve bozulması

3- Çocuklar ile babalar arasındaki çelişki

4- Modernist ve klasik diye iki hasım cephenin oluşması

5- Dinî vicdanın yaralanması

6- Geleneklerin, edebiyatın ve dinin yıkılması

7- Her ilkeye karşı isyan (ister edebiyatta, ister toplumda, ister siyasette olsun)

8- Cinayetlerin yaygınlaşması

9- Aldatılmış sosyal vicdanın parçalanması

10- Maneviyatın çöküş ve yok oluşunun, dinsizliğin ve geleceğe karşı ümitsizliğin feryadı

11- Toplumun her çirkin sureti kabul etme şeklinde bile olsa yenicilikte ve yenilik icadında mübalağa etmesi. Fakat yeniyi alır, eski şekli kaybeder.

Başka bir döneme geçilmek istendiği her dönemde bunlar meydana gelir. Tarihçinin bu meseleleri geçiş döneminde bulması gerekir. En önemli ve ilk esas, vicdanın parçalanmasıdır. Yeni döneme girmeden önce hiç kimse için bir gelecek tasavvuru söz konusu olmaz. "Ne istiyorlar?" ve "Ne yapmalı" sorusuna doğru cevap veremezler. Toplum ister istemez ilkeleri çürümüş hale gelir; fakat henüz bir ilke meydana gelmemiştir. Burada cinayet ve parçalanma ortaya çıkar. Cezayir'de 1954'den önce sosyologların istatistiği cinayet eğrisinin hızla yükseldiğini gösterir. Aptalca katliamlar, hedefsiz çatışmalar, kadın ve çocuğa tecavüz, cana, mala ve namusa yönelik saldırılar ve her halükârda adliye dosyalarını şişiren her şey, geçiş döneminin belirtilerindendir. Toplum, 14-15 yaşına kadar sakin olan, buluğ çağının başlamasıyla birlikte birden kaynayan bir çocuk gibidir. Sonra olgunluk dönemine girer. Eğer bu buluğ üzerinde bir dizgin yoksa cinayet, zayıflık ve kargaşaya düşer. Bu, tarihin ruhudur. Toplumda da bu ruh vardır. Yeni bir döneme ulaşmak istediğinde bir ayaklanma ve isyan haline sahip olur. Öyleyse geçiş durumu, bir fertte, bir kültürde, edebiyatta ve hatta ailede bile vardır. İran'da şu an geçiş dönemi söz konusudur.

17. Yüzyılın Özellikleri

1- Avrupa'da mezhep toplumlarının oluşması ve dinî fırkaların yeni medeniyete tesirleri:

17. yüzyılda bir asırdan fazla, hatta 18. yüzyıla kadar devam eden çeşitli dinî savaşlar meselesi vardır. Cizvitlerin Protestanlara karşı fırka çekmesi ve savaşması ve bunların düş-

manlığı o kadar arttı ki her dindara tevessül etmeye hazır idiler. Hatta bizzat İslam'ın Avrupa'da ilerleme sebeplerinden biri Nesturîler ile Yakubîler arasındaki ihtilaf idi. Nesturîler Doğu Roma İmparatorluğuna karşı oldukları için Araplara rehberlik ediyorlardı. Bir dinin iki fırkası birbirinden ayrılınca ortada üçüncü bir din yer alabilir.

2- 17. yüzyıl geçiş dönemidir: Avrupa bu dönemde parçalanmaya maruz kalır.

3- Burjuvazinin oluşumu: 17. yüzyıldaki burjuvaziyi tanımak, 17. yüzyılı yani bu dönemdeki sınıfları tanımak demektir. Çünkü 17. yüzyılda burjuva bir sınıf olarak meydana geliyor.

4- Klasizm veya klasiğe karşı romantizm ekolünün doğuşu:

Klasik ekol, eskilerin esaslarına tabi yazarlık, konuşma ve sanatta ve Yunanlıların sanatsal ilkelerinde var olan bir ekolden ibarettir.

Klasik ekolün özellikleri:

a) Konuda mekân ve zamanın birliğini korumak

b) Makul ve istidlalli düşünme ve yazma

c) Akıl, bilim ve tabiata yönelme ve vehim, hayal ve duygulardan olabildiğince uzak durma.

d) Sanatsal eserin faydalı ve amaçlı olması ve özellikle bilinç, basiret, tefekkür ve sosyal yaratıcılığa hizmet etme.

e) Onun en genel özelliği olan son karakter klasik sanatın kurallı olmasıdır. Yani bireysel zevke karamsar bir gözle bakar ve hiç kimsenin o sınırları ve gelenekleri yıkmaya hakkı yoktur. Klasizmde dâhi, bu esaslara herkesten çok riayet eden kimsedir.

Fakat 17. yüzyılda bunlara karşı ayaklanma oldu ve Romantizm ekolü doğdu.

5- Avrupa'nın yeni şeklinin meydana gelmesi, yeni ülkelerin teşekkül etmesi, ülkelerin coğrafî olarak şekillenmesi, sınırların ve dilin belirlenmesi ve âdet ve geleneklerin ilerlemesi.

6- Entelektüel sınıfın teşekkülü: Bu dönemde entelektüel, bir sınıf haline gelir.

Büyük Fransız Devriminin Sebebi

Büyük Fransız Devriminin ve Fransa'nın çöküş nedenleri olarak aktarılan bütün eserlerin ortaya çıkmasının temel sebebi, ülkenin tarımsal ekonomi alt yapısında ona uygun bir değişiklik olmadan memlekete burjuvazi bir hayatın dayatılması. Yani tarımsal ekonominin alt yapısı sosyal ve teknik feodalite temeli üzerine kuruludur. Hâlbuki şehirlerde çok ileri ve burjuvazi bir hayat empoze ediliyor; kralın hayatı özellikle bu hayatı destekliyor; tarımsal ekonomi kralca ve kentli hayatı kaldıramıyordu. Fransa'daki tarımsal üretim sistemi eski tarzda; tüketim sistemi ise modern tarzdadır. Yani Fransa ülkesi bir sanayi ülkesi olmadan, bizzat üretici olmadan kral hayatı, bir grup insanın hayatını sağlamak için diğer ülkelerden mal satın alıyor ve bütün bu parayı çiftçi halk ödüyordu. Bu durum çok sayıda çiftçinin fakirleşmesine sebep olmuştu. Onlar daha iyi bir hayat için şehirlerin yolunu tutmuşlardı. Daha da kötüsü, tarımın temeli sarsılmıştı. Şehirde bir iş bulamayan o insanlar da aşırı derecede hoşnutsuz idiler. Bu burjuvazi aracı burjuvazidir. Yani üretimi sıfırdır. Yani üretimde hiçbir rolü yoktur. Sadece tüketici bir sınıfı vardır. Bu, ağır ve gittikçe artan bir tüketimdir. Bu artan ve ağır tüketimi aynı klasik tarımsal üretimin vermesi gerekir. Kesinlikle onların ekonomik durumu yıkılmıştır. Bu üretim-tüketim çelişkisi, toplumun bünyesinde kriz ve patlama meydana getirir.

Ama böyle bir baskının meydana gelmesi, patlamanın gerçekleşmesi için yeterli değildir; aksine bir toplum bu halde asırlarca kalabilir ve devrim olmayabilir. Burada aydınlar kendi rollerini yerine getirirler. Çünkü bizzat fakirlik devrim sebebi değildir; daha doğrusu fakirliği tanımak devrim sebebi olur. Aydınlar halka bu fakirliği tanıttılar.

Genel olarak her devrimde üç ilkenin etkisi vardır: 1- Alan, 2- şartlar, 3- birleşik neden.

1- Alan; ırk, toplum, psikoloji, bir milletin halleri, hassasiyeti ve içinde devrimi gerçekleştirdikleri kültür, edebiyat ve düşünceden ibarettir.

2- Şartlar; aydınlar, bilinçlendiriciler, yazarlar, siyasî veya fikrî önderler, zihinlerin uyanışında etkili olan kimseler, siyasî ve askerî olaylar gibi insan dışı etkenler veya toplumu yöneten liderlerin şahsiyeti ve dış sebepler.

3-Birleşik neden: Neden genel olarak toplumun içinde bir kriz ve patlama çelişkisinden ibarettir. Bundan dolayı nedeni aramak isteyen kimsenin bu çelişkiyi keşfetmesi gerekir (bunun için birleşik neden diyoruz). Çünkü eğer ekonomik neden ise onda dinî neden de vardır. Tersi de olur. Bizim sadece ayarını bildirmemiz gerekir. Bu nedenle mesela; Fransız devrimini sadece bir sosyolog mütalaa edemez. Onun psikolojiye vakıf olması ve tarihçi olması gerekir. Alan konusuyla bir sosyolog gözüyle ilgilenmek gerekir. Sosyal ve ekonomik sınıfları, kurumları, fertler arasındaki toplumsal ilişkileri, üretim ve tüketimi, üretim ve tüketim şeklini ve onu dağıtma şeklini incelemek gerekir.

Psikolojik açıdan din, hükümet, saray, etkili kişiler, halkın iç ve dış ilişkileri, hazineler, bu hazineleri kazanma yolu, lüks ve daha başka şeyler incelenmelidir.

Tarihî açıdan tüm soğuk ve sıcaklar, bu milletin geçmiş tecrübeleri tanınmalıdır. Irk ve Arya veya Gil milliyeti, dünyagörüşünün yayılması, düşünce ve fikir, diğer milletlerle tanışma vs. tanınmalıdır. Her birine olumlu veya olumsuz işareti konulmalı ve mevcut devrim için zeminin olup olmadığı görülmelidir.

Şartlar konusunda aydınların şartların bir parçası olduklarını söylemiştik. Aydının rolü, devrim nedeninin kuvveden fiile geçmesine yardımcı olmaktır. Başka bir anlatımla, biz bir toplumda devrim nedenlerini oluşturmanın devrime sebep olmadığını, bilakis devrim nedenlerini hissetmenin devrime sebep

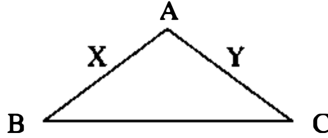
olduğunu bildiğimiz için bu duyguyu oluşturmada aydının önemli rolü vardır. Onun rolü çok önemli ve hassastır.

Aydının rolü, toplumdaki olumlu ve olumsuz şartlara karşı insanların fikirlerinde duygu ve bilinç oluşturmaktır. Onun rolü, geleceğin toplumunu kurmak için projeler ve öneriler oluşturmak değildir (Rousseau, Danton ve Molier bu aydınlardandır).

Buna göre hem aydınların bir parçası oldukları şartlar ve hem de aynı çelişkinin oluştuğu neden, Büyük Fransız Devrimi'nde mevcut idi.

Alan (A), şartlar (B) ve birleşik neden (C) şeklindeki üç nedenin ilişki şekli:

Bunların her üçü bir toplumda birlikte mevcuttur ve birbirlerini etkilerler. Eğer bir devrimde ölçersek, bir devrimin gerçekleşmesi için bu üçünün de olması gerekir. İspanya ülkesinde burjuvazi Fransa ülkesinden daha çabuk ortaya çıktı ve Fransa'dan daha güçlü idi. Hatta Cezayir, İspanya'nın sömürgesi idi. Böyle bir ülke kesinlikle daha iyi ilerler ve ülkeye para ve altın seli girer. Ama bu çelişki devrim meydana getirmedi. Çünkü İspanya aydınları daha çok din ile meşgul oluyorlardı; yeni düşünce ile ilgilenmiyorlardı (mesela; Logos'un kutsallığı veya Hz. Mesih'in kanı vs. ile ilgili). Devrimin gerçekleşmediğini görüyoruz. Çünkü İspanya'da az aydın vardı. Aslında alan bakımından İspanya fevkalade daha sert ve daha hazırdır. Ama aydın yoktu. Bundan dolayı bir toplumda alan ve neden olabilir; ama aydın bulunmaz veya tam tersi. Öyleyse her açıdan üç etken birlikte etkilidir. Mesela; Budizm'in yönettiği bir toplumda devrim açısından alan mevcut değildir. Her bakımdan bunların her üçü birbirlerini etkilerler. Alan şartları meydana getirir veya şartlar neden ve başka bir şeyi meydana getirir, denemez. Niçin diye sorulamaz. Sadece mesela; A'dan bir ışık B'ye giderse BA şeklinde A'ya tekrar döner. Böylece yine AB şeklinde B'ye ve aynı şekilde C'ye döner.

Bu üç ilkenin etkisi her zaman devam eder ve süreklidir. Bazıları A'nın B ve C'yi meydana getirebildiğine inanırlar. Bu grup, materyalistler gibi tarihin determinizmine inanır. Bunun aksine bir grup da B'nin A ve C'yi meydana getirdiğine inanır. Bu grup, faşistler gibi kişiye tapan kimselerdir. Fakat bu üç etkenin tam olarak bulunduğu her toplumda X ve Y müdahale etmedikçe devrim kesindir. Yani biz doğal bir alanda inceleme yapsaydık hiçbir şey tahminimizi değiştiremezdi. Fakat biz insanî bir alanda inceleme yaptığımız için ve insan toplumu da değişmekte olduğundan bu bakımdan diğer etkenler, yani X ve Y onu ortadan kaldırabilir.

X etkeni, rasyonalizm düşüncesinden, yani akla gelme ve anlamadan ibarettir: Yani düşünürler anlar, tahmin eder ve bir şekilde devrimin önünü tutarlar. Mesela; Marks'ın işçi devrimleri konusundaki tahmininde sermayedarların bu devrimi anlamaları, işçiye bir miktar imtiyaz vermeleri, onu korumaları ve zorunlu olarak kendi kaynaklarından bir kısmını azaltıp işçilere imtiyazlar vermeleri dışında her şey doğru idi.

Y etkeni, dâhinin varlığıdır. Ansızın bir dâhinin ortaya çıkması, bir hareketin meydana gelmesine ve planların çarpışmasına sebep olur.

Devrimin toplum üzerindeki etkisi nedir?

Devrimi tanıdıktan sonra değerlendirmek gerekir. Bir devrim kültürel, ekonomik, sosyal veya dinî alanda gerçekleşirse toplum üzerindeki etkisi nedir?

1- Devrim, sürdürülemez olan çelişkinin patlamasından ibarettir. Devrimin şöyle bir etken olduğu kesindir: Toplum, tarih, din veya bir öğreti ne zaman kendi yolu üzerinde bir girdaba düşse, büyük bir settin önüne gelip dursa o içeri girer ve o setti

yıkar, engel olan bu din ve toplumu tekrar yoluna bırakır. Eğer devrim böyle bir dar boğazda ortaya çıkmazsa toplum veya din, o nedenin hastalıklı gelişiminin etkisiyle yok olacaktır. Eğer ileri varır ve o engeli ortadan kaldırırsa çelişkiyi çözer ve toplum kendi düz yoluna düşer.

2- Sahip olduğu diğer etki, toplumun yolunun devrimden öncekinden başka bir yol olmasıdır.

3- Devrim olayından önce sahip olmadığı yeni bir hız elde eder: Mesela; İran'da Meşrutiyet'ten sonraki edebî devrimde bu devrime ihtiyaç vardı. Ortam müsaitti. Devrim gerçekleşmeseydi edebiyat aşağıya sürüklenirdi. Devrim gerçekleşti ve sonra yolunun değiştiğini gördük. Artık kafiye ve vezin dikkate alınmadı. Hatta şairlerin bakışı değişti, divan kitaplarının sayısı arttı, çalışma hızlandı, değişik yetenekler gün yüzüne çıktı. Elbette dış etkenlerin, yani insanlar ve onların ilgisinin de bu devrimin destekçisi olması gerekiyordu (İhvan Ümid'in kitapları, Kış Şiirleri, Köpeklerin, Kurtların ve Çavuşun Sesi).

4- Yapıcılık ve üretkenliğin meydana gelmesi: Yani geçmişte görülmeyen orijinal ve yeni eserler veriliyor. Bütün mümkün yetenekler, hatta devrimden önce kayıp olan yetenekler seferber ediliyor.

17. yüzyılda Fransız kültürü ve Molier'in topluma etkisi:

14. Lui, kendi saltanatına büyük bir parlaklık vermek istediği için sanat ve edebiyatı teşvik ediyordu. Lui'nin saltanat dönemi edebiyatın altın çağı sayılıyordu. Şairler, yazarlar, ressamlar, tümüyle teşvik görüyorlardı. Bu zamanda burjuvazi her şeyden daha çok mizah ve alay konusu oluyordu. Bu konuda Molier, hepsinin en seçkini idi.

Durgun kenarlarda kalan bir toplumu değiştirmek istiyorsak aydınlar o şartlarda temel rol oynarlar. Bu aydınlar birkaç gruptur: Bir grup, yeni felsefe getiren ve felsefeyi yani toplum tipini değiştiren filozoflardır. İkincisi, toplumun etkenlerini, eksiklerini ve sapmalarını gün yüzüne çıkaran, belli eden kimselerdir.

Bu grup, siyaset ve ekonomi yazarları gibi toplumun sosyal uyanışına sebep olurlar. Üçüncüsü, tiyatro yazarları, oyuncular ve ressamlar gibi, toplumun çirkinlik, kusur ve çelişkilerini ortaya çıkaran ve hareketin öfkesini güçlendiren kimselerdir. Bunlar sapmanın hissedilmesini sağlarlar, yani duyguyu uyandırırlar.

Mizah ne yapar? Mizah kişilerin itibarını yok eder. Mesela; başkaları bana ben ciddi bir fert olduğum ölçüde saygı gösterirler. Ne zaman ben bir topluluğun önünde alay ve mizah konusu olursam artık bana çok az kimse saygı gösterir ve beni ciddiye alır. Çeşitli şahsiyetler çadırı sağlam tutan çiviler gibidirler. Mizah bunların alay konusu olmasına ve çivilerin gevşemesine sebep olur. Gelenekçiler ile modernistler arasındaki mücadele 17. yüzyıl sonunda zihinlerin değiştiğinin en açık göstergesidir. Klasik edebiyat taklitçi bir edebiyattır. Taklitten artık bıkmış olan Fransız ruhu bir şahsiyet sahibi olmak istiyordu. Aynı zamanda klasik edebiyat zirveye çıkar ve öldürücü darbenin hedefi olur. Gelenekçiler geleneğe bağlı kalmak, modernistler ise daha çok bağımsız olmak isterler.

Mücadelenin sonuçları zihinlerde yeni fikirlere sebep olur ve geleneğe o zaman tasavvur edilemeyecek kadar ağır bir darbe vurur. 18. yüzyıl için kesin bir ilke haline gelen ilerleme fikri, geleneğin yerini alır ve inanç ve gelenekte bağımsızlık düşüncesi …* in yerine geçer. Taklidin değerli olmadığı ve kendi zamanının adamı olmak gerektiği inancı meydana gelir.

17. yüzyılda Fransa'nın sosyal durumu şöyle idi: Saraydaki ağır harcama ve israf fakir halkın omuzlarına bindi ve onları olduklarından daha çok fakirleştirdi. Vergiler ağırdı ve masraf bellerini büküyordu. Halkın hoşnutsuzluğu ayaklanacakları noktaya vardı. Esneklik sonucu ticaret yok olmaya yüz tuttu, Fransa topraklarının bir kısmı elden çıktı ve çok kayıp verildi. Lui, soyluları saraya çağırdı. Bu soylulardaki sorumsuzluk devlet işlerini mahvetti ve Büyük Devrim'in temeli ve alt yapısı hazırlandı. Fransız edebiyatının zirveye çıkması da bu asra tekabül eder. Bu asır, altın çağ olarak adlandırılmıştır.

Mülk sahipleri kötü bir duruma düşmüşlerdi. Her ne kadar Richilieu onları ticaret ve esnaflığa zorlasa da razı olmuyorlardı. Kendi fakirlikleri içinde yaşamayı veya saraya yol bulmuş olan aristokratların egemenliği altına girmeyi tercih ediyorlardı. Sebebi, çiftçilere ve köylülere birtakım imtiyazlar vermiş olmalarıydı. Mülk sahipleri onların varlığından artık servet biriktirmek için faydalanamazlardı. Çiftçiler ve köylüler çok kötü bir durumda yaşamalarına rağmen karanlık ve pamukla örtülmüş odalarında hayatlarını sürdürüyorlardı. İyi kişilerin ve kilisenin çabası, hayatlarının iyileşmesine etki etmedi. Fransızlar kendi çocuklarını okullarda felsefe ve Latin edebiyatı okumaya teşvik ediyorlardı. İngilizler ve Hollandalılar gibi çocuklarını servet biriktirmeye ve ticarete teşvik etmiyorlardı.

Batı'da Sanayi ve Din İlişkisi

Alman sosyolog Max Weber diyor ki: Din, mevcut durumu egemen sınıfın yararına ve mutlu sınıfı makbul bilen sömürge sınıfın zararına açıklamaktan ibarettir. Yani mahrum sınıf sosyal durumlarına tahammül ederler ve bunu doğal kabul ederler. Elbette birçok dinin böyle bir rolü vardır. Fakat bu, dinin çöküş zamanıdır. Max Weber dine ilginç bir rol biçiyor. Bu, dinin sanayideki rolüdür. Diyor ki: Dinî düşünce, sanayi ve makine hayatının meydana gelmesine veya gelmemesine yardım edebilir ya da temel etken sayılabilir. Louis Massignon diyor ki: Büyük İslam şehirlerinde mimarî sanatın ilerlemesine rağmen güvenli ve kalıcı binaların bulunmamasının sebeplerinden biri, dinlerin orada fertlere dünyevî bir düşünce kazandırmamasıdır. Hatta zenginler bile bu işi yapmıyorlardı. Çünkü bu iş moda değildi. Ama mesela; Müslümanların tercihi olan kubbe ne kadar çok ilerliyor.

17. yüzyılda en belirgin önemli özelliklerden biri -dediğim gibi- geçiş döneminden sonra yeni bir şekil alıyor. Yeni şekil önemlidir: Mesela; İspanya ve İtalya dinî bakımdan Katolik kalıyor, Almanya Protestanlaşıyor. Fransa Katolik kalıyor; ama zayıf bir yönle yani Katolik kaldığı halde inançları halk içinde şiddetli ve

mutaassıp değildir. Yani Katolik gölgesi altında aydınlar ve diğer gruplar, hatta Protestanlar varlıklarını sürdürüyorlardı. Tüm Lehistan, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Rusya topraklarını kapsayan Doğu Avrupa Ortodoks kaldı. Bu, 17. yüzyıl sonlarında dinî açıdan gerçekleşen ve şu ana kadar devam eden yeni bir şekildir. Sonra bu haritayı endüstriyel gelişim bakımından uyarlıyoruz ve Katolikliğin güçlü olduğu ölçüde sanayinin zayıf, sanayinin güçlü olduğu ölçüde de Protestanlığın güçlü olduğunu görüyoruz. Bu nedenle son iki yüzyılda Almanya endüstriyel ilerleme bakımından diğer yerlerden daha güçlüdür. Sonra Fransa, üçüncü olarak İtalya, dördüncü olarak da Rusya'ya varıncaya kadar Doğu Avrupa ülkeleri gelir. Kesinlikle din sanayide etkiliydi. Biz Protestan'ın ilk itirazını (protestosunu) zahitliğe, inzivaya ve ahiretçiliğe karşı yaptığını görüyoruz. Şöyle ki Tanrı'nın bereketleri zühtte değil, bilakis nimetlerden yararlanmadadır. Yeryüzü şeytanın değil, Allah'ındır. Yeryüzündeki şeyler Tanrı'nın sofrasıdır. Ondan yüz çeviren kimse Tanrı ile karşı karşıya gelir. Allah, nimetlerini daha iyi anlayan ve faydalanan kimseye yönelir ve sonra ilgisini göksel nimetlerden yersel nimetlere çevirir. Protestan milletlerin ilerlemesinin sebebi, dikkatlerini ahiretten dünyaya çevirmiş olmalarıdır.

Doğu Avrupa'nın bağlı olduğu Ortodoks mezhebi, ilk geleneğe tutunma ve taassup manasına gelir. Ortodoksluk, Katoliklikten daha durgundur. Çünkü Katoliklik Yunan ve Roma'ya İsa'dan sonra bağlanmıştı. Ama Ortodoksluk böyle değildir. Günümüz ihtiyacına daha yakın, daha yeni ve mantıklı bir düşünce tarzı olan Protestanlık, sanayiye yol açtı. Mesela; Protestanlığın daha güçlü olduğu Amerika'nın bakışının ne kadar maddeci ve dünyaya dönük olduğunu görüyoruz (Dallas'ta ıspanak ekme akımı bu işin sembolüdür).

Bundan dolayı dinin maddî hayatta çok büyük bir rolü vardır. Mesela; İngiliz eğitimi almış ve çok aydın bir kişi olmakla birlikte kendi dininin etkisi altında olan Nehru, konuştuğunda şöyle diyor: "Ben topluma baktığımda toplumun maneviyat ve

şerefinin sanayiden daha çok olduğunu düşünüyorum." O, ağır sanayiden korkuyor ve diyor ki: "Sanayinin ihtiyatlı girmesi gerekir." Bu, kültürün Nehru'nun düşüncesi üzerindeki etkisidir.

Max Weber'in ulaştığı sonuç şudur: Katolik mezhebi, dünyadan yüz çevirme ve ahiretin mamurluğu için çalışma üzerine kurulu olduğu için maddî ilerleme ve bu dünyanın gelişmesi ile uyumlu değildir. Aksine, çalışmaya ve maddî hayatın asaletine dayalı bir ahlâkı olan ve bayındırlık işleriyle ilgilenen Protestanlık, ilerleme, tekâmül ve maddî hayatın gelişmesi için daha uygundur. Bu bakımdan aslında lağvedilen Nantes Anlaşması'na göre Protestanlar Fransa'dan hicret ediyorlar ve Fransa zarar görüyor. Çünkü Fransa'nın ekonomik ilerlemesi ve maddî gelişmesine daha çok uygun olan etkenler kayboluyor. Bu nedenle bütün Protestan ülkeler, sanayi bakımından daha güçlüdürler. Kapitalizm karşıtlığına rağmen Almanya'nın sanayi bakımından gelişmesinin sebebi, onun Protestan ruhudur.

Öyleyse Protestanlık, bir tür dinde yenilenmeden; Katoliklik, dinin sapma ve bozulmasından; Ortodoksluk ise İsa zamanındaki Hıristiyanlığın ve daha önce bulunanların süslenmesinden ibarettir.

17. Yüzyılda Burjuvazi ile Sanayi Arasındaki Uyum

Bugün karşı karşıya bulunduğumuz şekliyle yeni medeniyet, 17. yüzyıl sonlarında oluşur. 18. yüzyılın başından itibaren burjuvazi sanayi ile tanışıyor. Bundan dolayı sanayi kapitalizmi Avrupa'nın yaygın sistemi haline geliyor. Endüstriyel kapitalizm sistemi, Avrupa'daki yeni medeniyet demektir. Bu başlık, çeşitli özellikleri içine alır. Makinenin ortaya çıkışı, insan ruhunda çeşitli etkiler meydana getirdi ve böylece Avrupa toplumunun içinde derin bir etki oluşturdu. Makine kapitalist ve burjuva elinde olduğu için şu olaylara sebep oldu:

1- Tüketimin olabildiğince artması.

2- Tüketimin olabildiğince çeşitlenmesi.

3- Malların baş döndürücü artışı karşısında pazar azlığı krizi. Bu etken, dünyada sömürü alanının yayılmasına ve değişik pazar bulma çalışmalarına sebep oldu. Çünkü iç pazarların yerli malları alma kapasitesi yoktu.

4- Avrupa'da teknik ilerleme ve sermaye birikim ve artışı randımanın zayıflamasına sebep oldu. Yani kapitalist artık kendi şehrinde kazanç sağlayamaz. Mecburen rakibin az olduğu başka şehirlerde yatırım yapması gerekir. Bu durum sömürüye sebep oldu ve dolayısıyla sanayi ve teknik eski ülkelere götürüldü ve onların sosyal yapısını değiştirdi.

5- Köylerin zayıflaması ve çöküşü: Büyük sanayi merkezlerinin kurulması, köy ve mezralardaki insan güçlerinin çekilmesine sebep oldu. Öyle ki çiftçinin bu dönem pazarının özelliklerinden olan işçiye dönüşmesi, geniş bir tabakada gerçekleşir. Bu kural, biri şehirlerde nüfus yoğunlaşması, diğeri köy ve mezraların bu sanayi merkezlerine doğru çekilen çiftçiler tarafından terk edilmesi olan çeşitli krizleri meydana getirir. Böylece köyler oturanlardan ve bayındırlıktan mahrum kaldı, şehirler her zamankinden daha çok nüfusa kavuştu ve şehirlerin şekli, taşıma, nakliye, şehirlerin iç ve dış ilişkileri karıştı.

6- Sanayinin gittikçe gelişmesi, memleketin her tarafından çiftçilerin sanayi merkezlerine hücum etmesinin artışıyla yüz yüze olması yanında işçiye olabildiğince az ihtiyacın duyulmasına sebep oluyordu. Bu iki zıt fenomen birlikte şiddetli işsizlik buhranlarını meydana getirdi.

7- Kapitalizmin bir yerde toplanması ve tekniğin ilerlemesi, işçinin oldukça fazla toplanmasına, yığılmasına ve sıkışmasına sebep olur. Mesela; daha önce geniş ve birbirinden uzak yerlerde çalışan ve iş zamanı birbirleriyle teması olmayan çiftçi işçiler, şimdi düzenli olarak birbirleriyle temas halindedirler ve sıkışık bir hale gelmişlerdir. Bu yan yana olma onların fikrî gelişimlerine sebep olur.

8- Sermaye geliştikçe kapitalist topluluğun alanı sınırlanır; yani orta sınıf ortadan kalkar. [Onların çoğu] işçiye dönüşürler; azı kapitalist topluluğa gider. Bu orta sınıf kapitalist topluluk içinde kalmaz. Çünkü dağıtım sisteminde bu dükkâncı işine devam edemez. Çünkü daha çok sermaye ile çalışan güçlü bir grup onun işine engel olur. Bundan dolayı kapitalizm ilerledikçe kapitalist sayısı azalıyor.

9- Bunun tersine, kapitalist sayısı azaldıkça işçi sayısı çoğalıyor.

10- İşçi günden güne zayıflıyor ve kapitalist güçleniyor.

11- Artı kârın zorunlu olarak artışı: Yani işçinin ücreti veriliyor ve işçi [görünürde] sömürülmüyor. Sermayenin kazancı da veriliyor; ama yine de bir miktar artı kâr oluyor. Bu kâr nereden dendir? Eğer on işçi tek tek çalışsa bir iş on günlük sürede biter. Hepsi birlikte çalışsa kesinlikle bir günde biter. On günden sonra on eşit iş tamamlanmıştır. Hâlbuki bütün işçiler her gün kendi maaşlarını almışlardır. Bu birliktelik neticesinde işin randımanı yükselir, satış miktarı artar ve şimdi kime ait olduğu konuşulan bir miktar kazanç ortaya çıkar. Bazıları sermayedarın, bazıları işçinin, bazıları da toplumun derler.

12- Şu sebeplerle işçiden yararlanma dairesinin gittikçe arttığı kesindir:

a) Sürekli işsizlik, işçi arzını yükseltir ve arzın artışı değeri düşürür. Bundan dolayı kapitalist, işçiyi değil, işçinin ücretini belirler.

b) İşçi sınıfı sahip olduğu müsait şartların birçoğundan git gide mahrum kalır. Bu müsait şartlardan biri, işçi ile kapitalist arasında bir vasıta olarak yer alan ve iki tarafın ilişkilerini ayarlayan devlet idi. Fakat kapitalizmin gelişimi o kadar güçleniyor ki devlet sistemini eline geçiriyor, devlet yavaş yavaş kendi kapitalizm kutbuna yaklaşıyor, onun hamisi oluyor ve işçi kendisini kapitalizm devletine daha yabancılaşmış görüyor.

c) Grev iki nedenle önemini kaybediyor:

1. Devlet müdahalesi kapitalistin yararınadır.

2. Kapitalizmin ilerleme tekniği: Kapitalistler büyük sermayeler toplamaları yanında bir zincir gibi birbirleriyle irtibatlıdırlar. Daha önce işçinin grevi, fabrikayı tatil ediyor ve fabrikatörü iflasa sürüklüyordu. Fakat şimdi ona o kadar önem veriyorlar ve destekliyorlar ki bir ay bile tatil olsa katlanıyorlar.

d) Bir diğeri, sanayi öncesi hayatta işçi ile sermayedar arasındaki birliğin sebebi olan dinin etkenlerindendi. Ama sanayi hayatında ne işçi ne işveren, hiçbirisi dindar değildir ve dinin bir aracı olarak müdahalesi olamaz. Bu, makine ve kapitalizmin birlikte gelişmesinin zorunlu zinciridir.

Makinenin diğer etkileri şunlardır:

Makine insanın yerini almaktadır. Evet, mesela; makine ayaklarımızın yerine geçinceye kadar bir kusuru yoktu. Çünkü bu istidatlar özsel ve insana has değildir. Fakat korkunç olan, makinenin insana has özelliklerin yerine geçtiği zamandır. Sonra insanlığın kendisine bağlı olduğu insanî özellikler zayıflıyor. Mesela; beyni düşünmekten alıkoyan hesap makinesi sistemleri ve muhtemelen elektronik makineler, duygusal özelliklerin birçoğunu etkiliyor. Yani kendileriyle ilişkilerimiz bulunan birçok insanın yerine geçiyorlar. Mesela; eş, baba, öğretmen vs.nin yerini alıyorlar. Şimdi onun hafif etkileri vardır. Makinesiz toplumlarda bulunan yeteneklerin birçoğu, makineli toplumlarda ortadan kalkmıştır. Birçok duygu ayaklar altında çiğnenmiş ve işler üzerindeki otoritemiz zayıflamıştır. Makine müdahalesi insan ruhunun en soylu boyutlarında gerçekleşecektir. Makine işte o zaman insanı yutacaktır!

Para, Makine ve Burjuva

Kâra dayalı maddeci burjuva sistemi, kâra dayandıkça üç etkenin nasıl el ele verdiğini ve teknik ve makinenin ilerlediğini göstermektedir. Çünkü makine gelişmezse mecburen işten alıkonur. Bizzat burjuvayı o yenilikçi ve öncü ruh haliyle tanıdık. O zaman eğer parayı da böyle bir kişinin eline verirsek makine

sert bir şekilde gelişir. Paranın kendisi aslında her zaman yükselerek artıyor. Bu ekonomik sistem, yani para, burjuvazi psikoloji, teknik ve makine, acımasızca saldıran makineci burjuva sistemini meydana getiriyor. Bu makinenin toplum üzerinde nasıl bir etkisi vardır? Acaba üç motorla hareket eden böyle bir saldırgan kendi sınırında durabilir mi? Bu burjuva, makine ve paranın hızı o kadar fazladır ki uzaktaki toplumlar daha kendilerini makine hayatını kabule ve modern malların tüketimine hazırlamadan makinenin pazarı haline geliyorlar.

Bu işin zararlarından biri, şiddetli fakirliktir. "İnsandaki istek engellenemedikçe fakirlik hiçbir zaman ıslah etkeni olmaz."

Makine yeni pazar bulduğunda ilk işi ve etkisi, asimile adında bir sınıf oluşturmaktır. Bunlar aydın değil, aydınımsı/yarı aydın ve modernisttirler. Asimile benzeyendir, yani kendisini başka bir kimseye benzeten kimsedir. Bu şekilde aynı ağa çocuklarından birkaç tanesini Fransa veya başka bir yere götürüyorlar; ona birkaç yabancı kelime öğretiyorlar; sonra ona Avrupalı bir kadın veriyorlar. Onların temsilcisi olabilecek ölçüde. Bunlar fikrî açıdan bedevî olsalar da Avrupalı gibi giyinen, Avrupalıya benzeyen ve yabancı bir tüketici olan asimilelerdir.

Asimilenin özelliklerinden biri, kavmî ve millî geleneklerle mücadele etmektir. Bunlar en çirkin maymunlardır. Zira onlar toplumu, çabucak Avrupaî toplum olsun ve onların gelenekleri millî geleneklerinin yerini alsın diye kendi yerli şahsiyetinden ayırmak için uğraşırlar. Bu asimileler gerçek aydınların yerini alırlar ve insanlar onları bir süreye kadar gerçek aydın olarak kabul ederler. Bunların toplumdaki mevkii yükseldikçe toplumda aydının yetişmesi gecikir.

Bu asimilelerin içinden soylu aydın çıkıncaya kadar uzun bir süre geçer. Ortaya çıkan bu aydın, asimileye karşı ayaklanır. Bunlar, pazarları bu ülkelerin üzerine kapatan ve bizzat ürünler üreten kimselerdir. Rekabetteki bu çeşitlilik, Afrika ve Uzak Doğu'da da bizzat fabrika kurmalarına sebep olmuştur. Avrupa

Ortak Pazarı, makine alanındaki bu yüz çevirmeleri önlemek için kurulmuştur.

Asimile ile Entelektüel Arasındaki Fark

Toplumdaki bir grup, başka toplumdaki bir grup ile nitelikler bakımından ortak, fakat cins bakımından zıt olabilir. Bu meseleyi anlamak zordur. Aklımız sıfatta ortaklığı cins ortaklığına delil olarak kabul eder. Bu bizim mantığımızdır. Hâlbuki sosyolojide böyle değildir. Sosyolojide doğrulanmayan bu aklî ve mantıkî kanun, asimile ile Avrupalı entelektüel arasında nitelikler bakımından birçok ortak yön vardır şeklinde genel yargılamaya konu olmuştur. Fakat bu, mantıkî hükmün aksine cinste ortaklığa delalet etmez.

Entelektüel, aslında bilimi kutsar; asimile de böyledir. Entelektüel, dine tarafsız ve kötümser bir gözle bakar; asimile de böyledir. Entelektüel, geçmişe önem vermez, yeniyi yüceltir, gelecekçidir, geleneklere karşı ilgisizdir; asimile de böyledir. Entelektüel, akıl yoluyla anlaşılabilen hükümleri anlamaya yönelir; aklî olmayan meselelere ret ve şüphe gözüyle bakar; halkın avam kitlesinden ve toplumun içinden uzaklaşır ve kendisini toplumda tek kişilik bir grup sayar; asimile de böyledir. Avrupalı entelektüelin bütün özellikleri geri kalmış ülkelerin asimilesinde de vardır. Ama asimile, entelektüelden çok farklıdır.

Sosyal bir grubun cinsi neyi belirler? Her grubun cinsini belirleyen, sosyal mevki ve sosyal misyondur. Bu nedenle entelektüel grubu ile asimile grubu özellikler bakımından eşit, fakat sosyal cins bakımından farklıdırlar.

Avrupa'da entelektüel, toplumu ve geleceğini doğru görebilmek ve yolu üzerinde bulunan engelleri anlayabilmek için halkın yolunu aydınlatan bir ışıktır. Toplum kendi kusurlarını, zayıflıklarını ve yetkinliklerini entelektüel grubu vasıtasıyla anlar ve onu yükseltme noktasında öne atılır. Bu nedenle entelektüel, toplum bedeninin doğru düşünen beyninden ibarettir.

Asimile de aynı şekilde gerçekten aydınlatıcı bir ışıktır. Ama toplumun yolunu değil, bilakis bu bilinmez topraklara dışarıdan girmek isteyen bir gücün yolunu! Yani makine, sermaye ve para ile saldıran bir medeniyetin yolunu. [Bundan dolayı] yolu ışıtan [ışık] olmada entelektüel grubu ile asimile ortaktır; ama sosyal misyonları farklıdır. Yani asimile, Avrupalı entelektüelin körü körüne taklitçisidir.

Soylu entelektüel, asimileden nasıl çıkar?

Geri kalmış ülkelerde aydınların ortaya çıkış tarihini bu ülkelerin Avrupa ile tanıştığı vakitten itibaren belirlemek gerektiği düşüncesi yanlıştır. Çünkü bu ülkelerin Avrupa ile tanışması aydının değil, asimilenin ortaya çıkışı ile eşzamanlıdır.

Ama asimilelerden aydının ortaya çıkmasının tarihi iki dünya savaşı arasındaki zamandan itibarendir. Jean Paul Sartre'ın asimilelerin papağan olmaları hakkındaki görüşü, onların hiçbir zaman seslerinin [savt] olmadığı, sadece sedalarının olduğu şeklindedir. Kendilerine öğretilen şeyleri tekrarlıyorlardı. Fakat bu papağanlardan birkaç tanesinin Batı veya ana milletlerinin sedasının yankısı olmayan sedalar çıkardıklarını daha yeni yeni görmüşlerdir. Bunun artık seda değil, ses/savt olduğunu anladılar. Yani bizzat konuşan fertlerdir. Önce inanmıyorlardı; ama şimdi yirmi yıldır bu seslere kulak veriyorlar. Bundan dolayı aydın, asimilelerin bizzat konuşmaya başladıkları zamandan beri meydana geliyor. Öyleyse entelektüel, bizzat dilini çözmüş asimileden ibarettir. Asimile ise entelektüel tarafından ağzına söz konulan ve kendisi de tekrarlayan yarı entelektüelden ibarettir.

Üçüncü Dünya Entelektüeli

Üçüncü Dünya entelektüeli iki dünya savaşı arasında ortaya çıktı ve dünyanın ve tarihin çehresini değiştirdi. Çünkü çok derindir. Olay arayan ve keskin değildir; bilakis derindir ve insanlığın gelecek medeniyetinin kurucusudur.

Şimdi yeni bir medeniyetin, kurucuları Avrupalı olmayan, bila-

kis geri kalmış Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinin içinden çıkmış ve sadece geri kalmış milletleri değil, daha doğrusu insanı sömürü, makine, burjuvazi ve kapitalizm hastalığından kurtarmayı amaçlayan entelektüeller olan bir medeniyetin başlangıcındayız.

Medeniyetin başlangıçta şu ana kadar geçmişi olmayan yeni düşüncelerin ortaya çıkışı şeklindeki etki ve belirtilere sahip olduğunu biliyoruz (Fransa basın akımı ve özgürlük ve o zaman bir Afrika yayınının engellenmesi). Bu ülkelerde asimilelerden entelektüelin ortaya çıkışından sonra meydana gelen en önemli mesele, alinasyona karşı dezalinasyon meselesidir.

Alinasyon; ister makine, ister edebiyat, ister kitap, ister felsefe, ister başka bir kişi olsun, herhangi bir şey vasıtasıyla aline olmaktır. Mesela; aşk, bir insanın başka bir insan vasıtasıyla aline olduğu konulardan biridir. Dinde bu aline olma şekli çoktur.

Böylece bir toplum başka bir toplum aracılığıyla aline olabilir. Bunun önemli alametlerinden biri taklittir. Taklidin ortaya çıkması, taklitçinin kendi şahsiyetini kaybetmesinin göstergesidir. Taklit, bir insanın kendisinden daha büyük gördüğü ve aynı zamanda saygı duyduğu bir insan karşısında kendisini küçük gördüğü psikolojik bir olaydan ibarettir. Asya ve Afrika gibi geri kalmış toplumlar Avrupa karşısında ister istemez aline oldular. Çünkü kendilerinde aşağılık duygusu, onlar hakkında ise büyük duygusu hissettiler. Bundan dolayı ister istemez geri kalmış toplum aline oluyor.

Böylece bu ülkeler, Avrupa vasıtasıyla hükümet sistemi, seçim şekli, ev inşası, hayat ve giysi konularında aline oldular; her şeyi taklit ettiler; bu şekilde her şey unutuldu ve aline yani Batıcı nesil adında bir nesil meydana geldi.

Bundan dolayı alinasyonu hızlandıran asimile, taklidi yaygınlaştırıyor. Fesat içinde taklit, uyanışın başlangıcıdır. Çünkü taklit, taklit edilen kişinin yüceliklerinin tanınmasından sonra

ortaya çıkıyor. Taklit bir yandan kuruculuk döneminin başlamasıdır. Entelektüel meydana geldiği zaman dezalinasyon hareketi kurulur. Eğer alinasyonu kendini kaybetme olarak tercüme edersek dezalinasyon da kendini bulma olur. Asimile, Batılı karşısında kendisini kaybetmiş bir yerliden ibarettir. Sonra konuşmaya başlıyor ve burada kendisini buluyor.

Asimilenin kendini bulma belirtileri:

1- Unutulmuş aline dönemi olan geçmişe doğru dönme.

2- Kendine hem ferdî hem de sosyal bakımdan inanma ve yeniden iman etme.

3- Kendi milliyet ve hamiyetine karşı gurur hissi ve hatta mübalağa duyma.

4- Dilin çözülmesi ve hatta Avrupalının eleştirilmesi ve aşağılanması ve her zaman Avrupaî zayıf noktanın arkasının kesilmesi.

5- Öğretilerin millî ve eski geleneklere dayanmasına rağmen gelecekçiliğin ve yenilikçiliğin şiddetli olduğu yeni düşünce, görüş ve öğretilerin ortaya çıkması. Yüzünde taklit ve tercümenin izleri yoktur. Öyle ki şimdi Asya, Afrika ve Latin Amerika'da eski geleneklere dayanan ve aynı zamanda yeni olan büyük ekoller doğmuştur. Öyle ki Avrupalı düşünürler bu öğretileri dinlemeye ve takip etmeye isteklidirler.

ALTINCI BÖLÜM

YARININ TARİHİNE BAKIŞ

Elbette arkadaşların yeni ve olgunlaşmış bir konu dinleme beklentisi içine girmemeleri gerekir. Çünkü onun hakkında bir iki saatten fazla düşünme fırsatı yoktu. Tabii daha önce bu meseleyle ilgili olarak üniversitede konuşmuştum. Orada ele aldığım meselelerin birçoğunun burada da aklıma gelmesini ve size arz etmeyi ümit ediyorum.

Macar asıllı meşhur Fransız bilim adamı ve Üçüncü Dünya ülkeleri -Afrika, Asya ve Güney Amerika- hakkında günümüzün en seçkin düşünürlerinden biri olan Tibor Mende'nin *Yarının Tarihine Bakış* adlı bir kitabı vardır. Ben onun sözleriyle ve bu kitapla ilgilenmiyorum; daha doğrusu bu terimi gündeme getirmek istiyorum. Bu terimi ilk defa bu adamdan duydum. Ne kadar önemli ve güzel bir terim! Andre Gide'in deyişiyle insan için bazı kelimelerin hayat hakkı vardır. İnsan için hayat hakkı bulunmasaydı bile en azından bir düşünce için bulunurdu. Çünkü bir söz bazen içimizdedir ve biz onun farkında değilizdir. Yerinde bir terimi işittiğimizde bu terim ve bu kelime bizzat insanın içinde bir düşüncenin ortaya çıkış ve bir fikrin doğuş kaynağı olur.

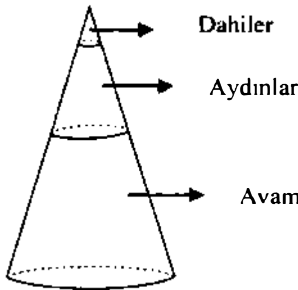
"Yarının tarihi" terimi, yeni bir devrimci terimdir. Tarih, içinde ve ruhunda her zaman geçmişi gösteriyordu (tarih geçmiş demektir). Hâlbuki bu terim devrimci bir terimdir: *Yarının Tarihine Bakış.* Bundan dolayı bugün dünya yarının tarihini de yazmak veya en azından yarının tarihi hakkında düşünmek gerektiğini anlamıştır. Hâlbuki daha önce bu düşünceye sahip değildik. Tarihe soylu bir ilim olarak bakmıyorduk. Bu şekilde tarih önemli oldukça yarının tarihini de yazabiliriz. Eğer tarih yarını veya en azından günümüz insanını ya da olmakta olan insanı tanımamıza yardım etmezse hiçbir işe yaramayacaktır. Çünkü bütün ilimlerin en azından insanı, insan hayatını, geleceği, günümüzün ideal insanını ve yarının insanını tanıma işine yaraması gerekir. Geçmişteki insanı tanımak, kendimizi ve geleceğimizi tanımak için bir giriş olmalıdır.

Ben yarının tarihine Tibor Mende'nin yaptığı gibi değil, kendi inandığım gibi bir bakış atmak istiyorum.[79]

Sözümü anlatabilmem için kendi zihninizde bir koni tasavvur edin. Konuşmamın biteceği oturum sonuna kadar bu koniyi zihninizde hep koruyun. Çünkü bu, sonuna kadar söyleyeceğim tüm konuşmamın kalıbıdır. Bu koni, her medeniyet, toplum ve dönemde düşünce, yargı ve tanımamızın kalıbıdır.

Tarih, devamlı ve ardışık bir zincir olarak değil, bilakis art arda gelen dönemler olarak insanın geçmişidir. Bu, tarihin anlamıdır. İnsanın başlangıçtan şimdiye kadar üç, dört, beş, on, Toynbee'nin deyişiyle 27 dönemi vardır. Her dönem, canlı bir şey ve diri bir varlık gibi bir ruh haline, fikirlere, yönelişe ve özel eğilimlere sahiptir. Biz bugün her yeni dönemin önceki dönemde bulunmayan hal, özellik, özel düşünce, eğilim ve hedeflere sahip olduğunu biliyoruz. Bu nedenle bu koni her dönemi tanımak için gereklidir. Her dönem bu yolla dakik bir şekilde tasnif edilebilir ve onun dakik bir incelemesiyle gelecek tahmin edilebilir.

Mesela; üç asır geri gidiyoruz, bu koniyi Orta Çağ Avrupa'sına uyguluyoruz. Bu koninin daha çok hacmini ve daha fazla yüzeyini işgal eden temeli halk kitlesi, yani avamdır.

[79] Öncelikle konuşma üslubumun hatip değil, bir öğretmen üslubu olmasından dolayı özür diliyorum. Çünkü mesleğim öğretmenliktir. Bir öğretmen seviyesindeyim ve ne mutlu ki burada da görünümler daha çok üniversite öğrencisi görünümleridir. Onlar benim konuşmama ve dilime aşinadırlar.

Bu koninin bir alt kısmı, bir de üst kısmı vardır. Gördüğünüz gibi alt kısmı, yüzey ve hacim bakımından üst kısımdan daha fazladır. Bir toplumda halk kitlesi bu koninin alt kısmında yer alır.

Her dönemin aydınları, bilginleri ve mütefekkirleri koninin üst kısmında yer alırlar. Bir terime sahip olduğum için bu [grubun] adını aydınlar veya entelektüeller koyuyorum. Bunlarla işleri bir vücut organı veya sanayi aletinden çok düşünceyle irtibatlı olan grubu kast ediyorum. Bundan dolayı yazarlar, din âlimleri, bilginler, şairler, düşünürler, filozoflar, koninin üst grubuna mensupturlar.

Her toplumda insanların avamı -halk kitlesi- koninin temelinde ve aydınlar koninin yukarısında yer alırlar. Bu durum bütün toplumlar, hatta bedevî toplumlar için bile geçerlidir. Bu koniyi bedevî topluma uyguladığımızda kabilenin halk kitlesi ve avam fertler koninin temelini oluştururlar. Bir de sihirbazlar, muskacılar, aksakallılar, bilgeler ve her halükârda halkın önderliğini üstlenen kimselerin oluşturduğu aydın tabakası vardır.

Bu koninin geçerli olduğu çeşitli dönemler meydana gelmiştir. Ben, dönemler şimdiki zamana yaklaştıkça koninin avamdan meydana gelen temel yüzeyinin aydınlar tabakası lehine azaldığı, yani halk kitlesinin hacminin eksildiği ve aydın tabakasının hacminin arttığı şeklinde bir ilke çıkardım. Yani her dönemin aydınlarının hacim ve sayısı, önceki dönemin aydınlarından çok olacaktır. Bundan dolayı halk kitlesi ve avamın hacmi daha da küçülecektir. Çünkü kültür daha geneldir ve fikirler daha açıktır. Düşünce ve bilimin yayılması, halk kitlesinin aydınlar yüzeyine daha çok yükselmesine ve yaklaşmasına sebep olur. Aydınlar ile avam arasında ayırıcı bir sınır yoktur. Koninin temel yüzeyinden yukarı çıktıkça avam, aydınlara daha da yaklaşır. Koninin üst yüzeyinde, yani aydınlar yüzeyinde aşağı doğru indikçe entelektüeller ve aydınlar avama yaklaşırlar. Yukarı çıktıkça aydınlar avamdan uzaklaşırlar. Nihayet tahsilliler ve aydınlar, her dönemin aydınlarının düşünme kaynağını

oluşturan putu haline gelecekleri bir noktaya ulaşırlar. Mesela; günümüzde Jean Paul Sartre, Bertrand Russell ve Swartze gibi tipler, aydınlar tabakasının üst yüzeyinde bulunurlar. Bu tabakanın alt yüzeyindeki liseli bir tahsilli, avama yakın bir noktada yer alır. Bu şekil, diğer konuşmaları yapabilmek için arz ettiğim bir meseledir.

Koniyi Orta Çağ'a uyguluyoruz. Orta Çağ'ın avamı kimlerdir? Fransa, İtalya ve İngiltere'de kiliseye giden kimseler, papazların emrettiği ibadetleri yerine getiriyor, resmî din âlimlerinin İncil, Tevrat, İsa ve Tanrı adına tebliğ ettikleri kuralları kabul edip uyguluyorlardı. Bunlar Orta Çağ'ın halk kitlesidirler. Bu kitle, aynı hal ve özellikleriyle Yeni Çağ'da vardır. Krismis bayramı günlerinde papa Saint Paul Kilisesi'nin penceresinden göründüğünde yüz binlerce Hıristiyan ferdin orada gözyaşı döktüklerini görüyoruz. Papanın elbisesi ve süsünden dolayı Orta Çağ'ı hatırlatacak ölçüde şiddetli bir dinî haz ve duyguya boğulurlar. Halleri, duyguları ve düşünceleri aynen Orta Çağ'da üç asır öncesinde, dört asır öncesinde İtalya ve Fransa'da bulunan insanların duygu ve düşünceleridir. Bundan dolayı şimdi Orta Çağ değildir dediğimizde maksadımız, Avrupa avam kesiminde değil, aydın tabakasında ortaya çıkan değişimdir. Bu nedenle bütün düşüncelerimizin her dönemin özelliklerinin bulunması için bu aydın kesim üzerinde yer alması gerekir. Ama son derece önemli bir başka şey daha vardır ki o da bu koniyi uyguladığımız her dönemde koninin temelindeki avam kesimine ve koninin üstündeki aydın sınıfına ilaveten aydın sınıfın veya entelektüellerinin çoğunun inandıklarının aksine düşünce, fikir ve inanç ortaya koyan tek kişiler vardır. Bunlar kimlerdir? Bunları avamın bir parçası sayamayız. Çünkü bunlar insanlığın büyük yazar ve dâhileridirler. Bu nedenle bu yüzeyde yer alamazlar. Onları aydınlar sınıfının bir parçası da sayamayız. Niçin? Çünkü sözleri aydınların inandığı sözler türünden değildir. Aslında aydınların henüz inanmadıkları, daha doğrusu bomba gibi patlattıkları yeni bir söz olarak yeni düşünceler

ortaya koymuşlardır. Bunlar hangi grupturlar? Bunlara bir sınıf denemez. Çünkü sayıları parmakla sayılacak kadardır. Bunlara dâhiler denebilir. Toplum ruhunun, aydın geleneğinin, yaygın olanın, zamanın ilim ve akıl metodunun aksine yeni bir söz getiren kimseler denebilir.

Bu meseleyi Orta Çağ'ın sonlarına uyguluyoruz: Avam, şu an Avrupa'da bulunan avamdır. Bunlar kiliseye ve Orta Çağ'ın geçmiş âlimlerine bağlıdırlar. Şimdi Avrupa'da bulunan entelektüellerin ortaya çıkışı, üç asırdan, yani aslında aydın sınıfın günümüzdeki manada teşekkül ettiği 17. yüzyıl başlarından beri söz konusudur. Şimdi İran'da aydın ve eğitimli adıyla tanınan ve bizim de tanıdığımız bu kimseler yeni kültürün tahsillileri, Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan, bizim kendilerinden ruhsal olarak beslendiğimiz, kendileri gibi düşündüğümüz ve ilmî, itikadî ve fikrî kalıplarını taklit ettiğimiz aydınların kopyası olan bizleriz. Bundan dolayı biz, Avrupa'da 17. yüzyılda teşekkül eden ve şimdiye kadar da üniversiteleri, bilimleri ve modern hayatı döndüren tahsillilerin ürünü, apandisi veya uzantısıyız.

Orta Çağ'ın bu okumuşları ve aydınları kimlerdir? Papazlar, yani Hıristiyan mollalardır. Skolalarda ders okuyan, kiliseye bağlı okullarda ders gören, hedefleri dinî hakikatleri kavramak, halkı aydınlatmak, insanlara rehberlik etmek ve her halükârda halkın dinî kayıt, bağ, kalıp ve hedeflere boyun eğmesini sağlamak olan kimseler. Bundan dolayı bu koniyi Orta Çağ'a uyguladığımızda aydın kesimi, papazlardan ve din âlimlerinden ibarettir. Din âlimlerinin de Orta Çağ'da kimler olduklarını biliyoruz. Ama 15, 16 ve 17. yüzyıllarda Hıristiyan mollalar olan Orta Çağ eğitimli sınıfına karşı duran bazı kişiler ve dâhiler ortaya çıktı. Boy gösterdiler ve yeni söz getirdiler. Bu fertlerin din ve öğretisi, İsa'nın diyaneti, Tanrıya ibadet inancı karşısına bu fertlerin düşüncesinin genel metodunu kapsayan başka bir kelime koymaktır. Bunlar koninin tepesinde 16, 17 ve 18. yüzyıllarda meydana geldikleri halde hâlâ bir sınıf oluşturamamışlardır.

Bunlar, Orta Çağ aydınlarının dini olan Tanrı'ya kulluk karşısına bilim taparlığı koydular.[80] Hedef, dinin delilli olanı almalı, böyle olmayanı atmalı demesi idi. Bunlar, düşündüğümüze ve bilim ve tecrübe ile ulaştığımıza inanırız; böyle olmayanı deney ve araştırma ile ulaşmadıkça dinî ve kutsal kitaplarda yazılı olsa dahi kabul etmeyiz, diyorlardı. Bundan dolayı siyantizm, Kepler, Galile ve Bacon gibi, hatta onlardan önce bile bu zirvede Orta Çağ dindar aydınlar sınıfına karşı dünyaya seslenen ilk feryatlardan ve ilk alametlerden ibaret idi.

Bunlar yaptıkları konuşmalarla bu sınıfa karşı ayaklanıyorlar, onları mahkûm ediyorlar, tekfir ediyorlar, hapsediyorlar, yargılıyorlar ve yakıyorlardı (Galile'nin yargılanması meşhurdur). Niçin? Çünkü bunlar, toplumun aydın ve okumuş sınıfına karşı yeni bir söz söylemektedirler. Bundan dolayı Orta Çağ döneminde, Orta Çağ sonlarında avamdırlar; kiliseye bağlı tahsillilerdirler. Bu zirvede bu (kiliseye bağlı okumuşlar) sınıfının düşüncesine ve fikrî öğretisine rağmen ayaklanan birkaç kişi - on veya yirmi kişi- dâhidirler. Ama toplumda bir sınıf oluşturacak ölçüde değildirler; bunlar tek kişilerdir.

Bu koniyi alıp sonraki döneme[81], yani şimdiki çağa uyguluyoruz. Avam sınıfının değişmediğini, sadece hacminin azaldığını ve bunlardan bir kısmının eğitimli ve üst tabakaya mensup olduklarını görüyoruz. Bu üst tabakayı inceliyoruz: Orta Çağ'dan sonraki Yeni Çağ entelektüel ve aydın sınıfının tıpkı 16. yüzyılda toplumun aydın sınıfının sözlerine kulak vermediği o tek kişiler gibi konuştuklarını görüyoruz.

Bundan dolayı toplumda her zaman koninin tepesinde tahsilliler sınıfının üstünde yer alan, yaygın entelektüel sınıfa rağmen yeni bir düşünce ortaya koyan ve sonra zorunlu olarak kendilerinden sonraki dönemde sözleri geleceğin entelektüellerinin öğretisi haline gelen dâhiler, tek, yalnız ve garip kişiler bulunur.

[80] Siyantizmi bilim taparlık olarak anlamlandırdım.

[81] 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki dönem Yeni Çağ'dır.

Yani sonraki dönemin öğretisi ve düşünce tarzı her zaman önceki döneme ait koninin tepesinde yer alan yalnız dâhilerin ortaya koydukları görüşlerden ibarettir. Bundan dolayı her dönemde bu koninin tepesinde yaygın aydın ve entelektüel sınıfın aksine konuşan ve sözleri dinlenmeyen tahsilli ve dâhilerin bulunduğunu görüyoruz. Mücadele başlıyor. Bu dâhiler yalnız [ve garip kalıyorlar]. Sonra fikirleri ve düşünce tarzları yavaş yavaş kendileri bizzat geleceğin entelektüel sınıfına dönüşecek ve ardından geçmiş tipin entelektüel sınıfını toplumdan sürgün edecek kadar yayılıyor. Nitekim günümüzde Avrupa'da papazların hâlâ mevcut ve hâlâ güçlü olduklarını görüyoruz. Ama yeni asrın ruhu Tanrı'ya tapan değil, bilime tapan entelektüellere bağlıdır. Bu nedenle bu sözü Yeni Çağ'a uygular ve Yeni Çağ'a din açısından bakarsak bu koniye göre dinin halk kitlesinin -avam- inanç bağı ve itikadî temeli olduğunu görürüz. Bilimi kutsayan bir tabakanın olduğunu görüyoruz. Günümüz entelektüel ve aydın sınıfının dini dinî duygu ve inanç değil, bilim taparlıktır. Bundan dolayı aslında bu yönteme göre entelektüelin dindar olması gerekmez! Niçin? Çünkü din, Yeni Çağ'da avamın itikadî bağı ve inanç temelidir. Tahsilliler, dindar oldukları Orta Çağ'ın aksine şimdi bilim tapardırlar; yani siyantizm düşüncesini takip etmektedirler. Yeni entelektüellerin genel inancı, dinî buyruklara ve doğmalara, ısrarlara ve inanılması gereken dinî ibadet kurallarına imana karşı bilime tapmadır. Bundan dolayı insanın gözüne şöyle birşey ilişiyor: Din, Orta Çağ'da olduğu gibi avama aittir. Bu yeni entelektüellerin esası bilim taparlıktır. Bu yüzden entelektüel kişi dindar olmamalıdır! Baktığımızda gerçekten 17. yüzyıldan şu ana kadar entelektüel sınıfın siyantizmin ilkelerine [daha aşina] oldukça ve daha yaklaştıkça dinden uzaklaştığını ve aynı ölçüde Yeni Çağ entelektüellerinin halktan uzaklaştıklarını görüyoruz. Hâlbuki Orta Çağ'da avam ile okumuşlar anlaşıyorlardı; aynı dille ve aynı amaçla konuşuyorlardı. Ama bugün entelektüel bilim tapar, avam dindardır. Şimdi şu da hissedilmektedir: Yeni bilimler yaygınlaştığı ölçüde din toplumdan uzaklaşmakta ve geriye doğru sürüklenmektedir.

Bu, zevkimize ve inancımıza ters bile olsa hiçbir şekilde açıklanamayacak, anlatılamayacak ve yorumlanamayacak bir gerçekliktir. Bundan dolayı her toplumda -Avrupa, Amerika, Afrika, Güney Amerika, İran ve Asya ülkelerinde- yeni bilimler ve entelektüel, 17, 18 ve 19. yüzyılların yeni formuyla yayıldıkça din koninin yüksek tabakasından geri itilir ve sadece koninin yüzeyinde kalır. Orada din zayıflar. Öyle ki artık ortadan kalkar ve onun yerini bilim, siyantizm ve ilmin asaleti inancı alır.

Bu koniyi Yeni Çağ ve şimdiki asra uyguluyoruz: Dediğim gibi, avam hâlâ Orta Çağ'daki avamdır. Dinleri de vardır. Dünyanın her yerinde geçmiş dinleri, eski dinleri vardır. Yeni entelektüeller, dinleri konumundaki siyantizme yaklaştıkça kendi kavmî, yerel ve millî dinlerine yabancılaşırlar ve ondan uzaklaşırlar. Bunu da her ülkede -Avrupa, Amerika, Doğu ve Batı'da- din sosyolojisi incelemeleri yapan kimselerin istatistiği gösterir. Ama bir diğer mesele, bu iki sınıftan başka üçüncü şık hakkında da bilgi edinmek gerektiğidir. O, gördüğümüz gibi, her dönemin dâhileri ve her dönemin tek kişileridir. Sahip oldukları eğitim durumu bakımından onları koninin en yüksek tepesine yerleştirmek zorundayız. Bunların her dönemde entelektüel sınıfın düşüncesinin normal tarzına aykırı sözleri vardır. Her dönemin sonlarında onların sayısı daha da artar. Bu sınıfın ortadan kalkmakta ve yerini yeni bir entelektüel sınıfın almakta olduğu belli olunca güçlenip kuvvetlendikleri ve geleceğin entelektüel sınıfını oluşturacakları tam olarak anlaşılır. Nitekim Kepler, Isaac Newton, Francis Bacon ve Roger Bacon bugünün entelektüel sınıfını oluşturmuşlardır. Şimdi koninin tepesinde yer alan bu fertler, arz ettiğim bu determinizm [kanununa] göre geleceğin entelektüel sınıfını oluşturacaklardır. Bundan dolayı yarının tarihine bir göz atabiliriz.

Nasıl kimselerdir? Nasıl düşünürler. Eğer ben size Yeni Çağ'da bu günümüz konisinin tepesinde dâhiler bulunduğunu tanıtabilirsem ve yine son üç yüzyılın siyantist düşünce tarzı yönteminin aksine entelektüeller olan bu dâhilerin düşüncesini gös-

terebilirsem o zaman gündeme getirdiğim meseleyi çözebilirim ve gelecek dönem -Yeni Çağ'dan sonraki- entelektüel sınıfının nasıl düşüneceklerini ve ne tür eğilim, inanç ve duygulara sahip olacaklarını tahmin edebiliriz.

Günümüz insan dâhilerinin isimlerini üstteki entelektüeller sınıfına yerleştirmek zorundayız (çünkü bir taraftan entelektüeller onları son derece seçkin entelektüeller olarak görürler. Diğer taraftan ise onları günümüz entelektüel sınıfının bir parçası saymamak mecburiyetindeyiz (çünkü bu grubun tersine düşünürler ve konuşurlar). Birisi Guenon'dur. Onun *Doğu ve Batı*, *Avrupalı Vicdanın Buhranı* adlı kitapları ve *Dinî Araştırmalar* dergisi Avrupa'da yayınlandı. O çok büyük bir entelektüel ve bilimde çok büyük bir Fransız dâhidir. Ansızın bilim ve siyantizme isyan etti, Doğu'ya geldi ve Mısır'da köşeye çekildi. Bu, günümüzdeki anlamıyla bir köşeye çekilme değil, bilakis Avrupa'nın şiddetli ihtiyacına ve büyük susuzluğuna cevap vermek için toplumdan ve günümüz düşünce tarzından uzaklaşmaktır.

Diğeri Alexis Carrel'dir. Üç kitabı vardır: *İnsan Denen Meçhul*, *Hayat Yolu ve Geleneği* ve *Dua*. Ne mutlu ki her üçü de Farsçaya tercüme edilmiştir. Bir diğer kitabı *Lord'un Ziyareti Yolunda Düşüncelerim*'dir.

Bir diğeri Lecomte du Noüy'dür. Farsçaya da tercüme edilen İnsan'ın Kaderi (Destine de L'homme) adlı kitabı iki defa basılmıştır. Tercümesi iyi değildir; fakat metin son derece dikkate değerdir.

Biri Einsteine, biri Williem James, biri Fransa'nın en büyük bilim ve felsefe düşünürü olan Bachelard. O, bütün dünya halkının tanıdığından daha büyüktür. Jean Paul Sartre ve özellikle Berdnard düzeyinde değildir. Biri Max Planc, biri George Guirviche ve birisi Patrice Daniet'tir. Biri *Doktor Jivagora*'yı yazmış olan Pasteur Nak'tır. Zirvede yer alsalar bile bunları asla yeni entelektüel sınıfın parçası olarak sınıflandıramayız. Çünkü

aslında -son üç yüzyılın entelektüel sınıfının dini olan- siyantizmin aleyhinde konuşurlar.

Elbette Guenon'un Max Planc gibi konuştuğu, Max Planc'ın Alexis Carrel'in sözünü tekrar ettiği söylenemez. Bunların her birinin yeni bir görüşü vardır. Ama şöyle bir mesele vardır: Bunların sözlerinde eğer ortak bir nokta bulursak arz ettiğim metoda göre inanabiliriz. Bu ortak ilke, -günümüz dünya aydınlarının dini olan- siyantizmin genel eğilime karşı dünyada bulunmuş yeni bir eğilimdir. Bu eğilim geleceğin dünyasında geleceğin aydın tipinin dinine dönüşecek ve günümüz dünya entelektüellerinin dini olan siyantizmin yerini alacaktır. Bütün bu fertlerde tek kelimeyle dinî duygu ve maneviyat inancı ortaktır. İstisnasız bunların tamamında (ne yazık ki bunların hepsini tek tek nakletmeye vaktim yok).

Einsteine'ın yüksek bir dinî duyguya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ama dinin halkın inanç temeli olduğunu söylediğimiz [için] acaba Einsteine'ı avam sınıfı içinde kabul edebilir miyiz? Diplomalı, lisanslı, mühendis ve benim gibi normal bir doktor yeni entelektüel sınıfın bir parçası mıdır? Dindar olsa bile asla! Dünyada son üç yüzyılda günümüz dünyasının en üstün düşünce dalgası olan siyantizmden başka yeni bir sözün ortaya çıkabileceği anlaşılıyor. Einsteine veya Carrel'in dininin avamın dini türünden olmasına kesinlikle imkân yoktur. Bu, aydın üstü, bilim üstü bir dindir. Öyleyse iki tür din bulunduğu anlaşılıyor: Biri koninin aşağı kısmına ait olan entelektüel altı, bilim altı bir dindir. Bu din seviyesinden yukarı çıktığımızda kendi dönemimizde bilimsel dinsizliğe ulaşıyoruz. Bundan daha da yukarı çıktığımızda ise bilimsel dine varıyoruz. Bu, günümüz dünyasında tamamen hissedilmektedir. Entelektüellere bakınız: Biri entelektüel ve dindardır; dinini aşağıdan alır ve kendisi ile yedekler. Mühendis olur, doktor olur; ama dinini avamdan alır, böylece kendisi ile korur ve yükseltir. Bu uyumsuzdur ve atması gerekir. Bu eğer dinsiz ise bana göre daha çok bilimsel üst dine yakındır. Bu, bütün avamın her dönemde ve dünyanın her

coğrafî bölgesinde inandığı aşağı avamî dindir. Burada yine dindar olan başka bir entelektüel daha vardır. Onun dindarlık tarzının bilim üstü bir dindarlık olduğunu görüyoruz. Yazılarda, insanlarda, üniversitelerde ve düşüncelerde -her yerde- bu iki din tam olarak fark edilir. Bilim altı din, entelektüellerden daha aşağıdadır. Bilim üstü dine gelince, bilim ona henüz erişememiştir. O, günümüzde benim adlarını andığım ve dünyanın da kendilerini resmen tanıdığı büyük dünya düşünürlerinin sahip olduğu dindir. Bunlar entelektüellerin üstündedirler ve yeni dâhilerdirler.

Bizim Kur'an'dan edindiğimiz veya Kur'an ya da İslamî hakikatler üzerinde yaptığımız çalışmalarla ulaştığımız birçok sözü birden bir tercümede ya da Max Planc'ın dilinden bir metinde duyuyoruz. Bizim din yoluyla, dakik ve doğru din alıştırması yoluyla ulaştığımız bir sözü Einstein'in dilinden, Carrel'in dilinden işittiğimizi görüyoruz.

Adlarını andığım bu kişilerin çoğu buhranlı bir dönem geçirmişlerdir: Dinsizlik dönemi, sonra bilim üstü dini bulma dönemi. Bunların hepsi seçkin entelektüeller ve günümüzün siyantizm dinine karşı baş kaldırmış ve ortak yönleri maneviyat, dinî duygu ve inanca dönüş olan en seçkin entelektüelleridirler. Bunlar son üç yüzyılda ezilmiş ve din avam inancıdır, atılması gerekir diye mahkûm edilmiştir.

Bundan dolayı inanmamız gereken şey, 16. yüzyılda dâhilerin ortaya çıkıp bilim taparlığı meydana getirmesi gibi bugün de mevcut entelektüellerin dillerinden anlamadığı dâhilerin bulunuyor olmasıdır. Bunların sözleri henüz resmiyet kazanmamış ve üniversitelere girmemiştir; ama üniversiteden daha üst seviyede konuşurlar. Bunların sözleri ve konuşmaları yarının tarihî döneminde kesinlikle geleceğin entelektüel inanç temelini oluşturacaktır. Bundan dolayı şüphesiz günümüz dini için dine dönmek yerine bilim üstü dine ya da dinin hakikatine yaklaşmak ifadesini kullanmak daha iyidir.

Bundan dolayı bu mütalaa ve inceleme sayesinde günümüzde -17. yüzyıldan itibaren başlayan ve bu entelektüel sınıfın toplumda şekillendiği, dini dine yabancılaşma ve siyantizm olan-entelektüelin siyantizm döneminin sona erdiği düşünülebilir. Bilim taparlığa (siyantizme) karşı isyan ve buhran, aslında siyantizm dininin de çürüdüğünü gösterir. Niçin? Bugün bilim üstü dâhiler ortaya çıkıp, dünyada büyük bir maneviyata, büyük bir ruha ve büyük bir evrensel akla inancı ve insanın kulluğa veya dinî imana ihtiyacını haber verdikleri için. Eğer Max Planc gibi bir fizikçi ise şöyle konuşur: "Kepler'in âlimi, bütün yaratılışta akıllı, bilinçli ve dakik bir genel düzene inanıyordu." Başka bir bilgin ise örnek vererek şöyle diyor: "O, evrenin genel düzeninin varlığına ve aynı şekilde üstün ve tüm evreni kapsayan bir aklın varlığına inanmıyordu. Bundan dolayı deneyci bir sınırlı araştırmacı düzeyinde kaldı. O bu seviyede kaldı; çünkü tümel akla inanmadı. Ama Kepler buna inanıyordu ve bundan dolayı da yeni fiziğin kurucusu oldu." O böyle konuşuyor. Onunla aynı alanda ve aynı düzende olan Einsteine ise şöyle diyor: "Dinî duygu, yaratılışta büyük bir sırra iman, büyük bilimsel araştırmaların ana feneridir." Bir psikolog şöyle konuşuyor ve diyor ki: "İnsanın fıtratında dua ihtiyacı ve tapma ihtiyacı, tıpkı yemek yeme ve nefes alma gibi temeldir. Eğer biz kendimizdeki tapma ihtiyacını köreltirsek çökeriz." Hiçbir şekilde dindar olmayan ve aslında civciv kalbi ve damar ağı araştırması hakkında iki tane Nobel ödülü almış bulunan Carrel gibi bir insan şöyle diyor: "Tapmak; nefes almak, yemek yemek ve uyumak gibi bizim en temel bedensel, sinirsel, psikolojik ve düşünsel ihtiyaçlarımızdandır." O diyor ki: "Roma'yı dine aşırı inançsızlık çökertti." Bunlar bir papazın veya bu koninin temel seviyesindeki bir dindarın değil, Alexis Carrel'in sözleridir. Alexis Carrel, iki Nobel ödülü alan ilk insandır. Larousse sözlüğüne göre şimdiki yüzyıl -20. yüzyıl- düşüncesinde derin iz bırakan en büyük kimsedir. O diyor ki: Bir toplumdan o büyük mabuda ibadet ve duayı kaldırırsak o toplumun kesin çöküşü-

nü imzalamış oluruz." Acaba 17, 18 ve 19. yüzyıl entelektüeli böyle konuşur mu?

17, 18 ve 19. yüzyıl entelektüeli şöyle diyordu: "Tanrı'yı ameliyat neşterimin altında görmezsem kabul etmem!" Bilim taparlık böyle konuşuyor.

Ama bugün Sayın Gurviche'in deyişiyle: "19. yüzyılda sosyoloji, inandığı 198 kanun koymuştu. Ama 20. Yüzyılda sosyoloji hiçbir kanuna inanmaz."

Büyük Fransız matematikçisi Schwartz diyor ki: "19. yüzyılda fizik, hayatın bütün meselelerini, hatta şiiri bile açıklayabildiğine inanıyordu.[82] Bugün ise fizik maddeyi bile asla tanıyamayacağına inanmaktadır."

Bilim, Gurviche'in deyimiyle niçin mütevazılaştı ve 17, 18 ve 19. Yüzyılın gururunu kırdı?

Çünkü dünyada yeni bir dönem başlıyor: Gelecek dönemin entelektüellerinin öğretisi, günümüz entelektüellerininkinin aksine dinî bir öğreti olacaktır. Ama bilim altı bir din değil, bilim üstü bir din.

[82] *Renouvellement de la Pense Marksisme* kitabında.

YEDİNCİ BÖLÜM

YENİ SKOLASTİK

Benim sohbetimin konusu yeni skolastik düşüncedir. Tabii öncelikle talihsizliğimi hanımlara ve beylere arz etmem gerekir. Kesinlik, iman, heyecan, derinlik[83] ve güzellikle dolu bu konuşmadan sonra olması nedeniyle, oldukça sade bir öğretmenin tarzına benzeyen benim konuşma tarzım, genel bir oturum için yorucudur. Özellikle bu açıdan ben öğretmenliğin en yorucu üsluplarından birine sahibimdir. Bu nedenle hanımlar ve beyler kendilerini daha fazla yorgunluk için hazırlamalıdırlar.

Tarih Boyunca İlmin Rehberlik, Kutsallık, Misyon ve Niteliği

Yeni ilmi bir çeşit skolastik olarak tanımlamam sebebiyle öncelikli olarak skolastiğin ne olduğu hususuna değineceğim. Bildiğimiz gibi ilim, tarih boyunca insanın önünde bir ışık olarak bulunmuş ve yaratılışın sırları, yaşamın bilinmeyen yönleri, insan ve doğanın çözülmesi zor ilişkileri, insana ve yaşama dair konularda insanın gözünü görür kılmıştır. Bununla birlikte beşer tarihi boyunca, çeşitli kültürler ve toplumlarda, Doğu ilim ekolü, Batı ilim ekolü, Yunan ilim ekolü, İskenderiye ilim ekolü, İslam ilim ekolü, Mezopotamya ilim ekolü [türünden] çeşitli ilim ekolleri var olmuşlar ve bu ilim ekollerinin her biri kendilerine ait renklere, hususi değer ve özelliklere [sahip] olmuşlardır. Fakat insanlık tarihi boyunca var olan çeşitli ilim ekollerinin hepsi için ortak bir yön bulunabilir, bu ortak yön ise ilmin, hem tabiat âleminde hem de insanlık camiasında insanlığı hidayete erdirme görevini üstüne almış olmasıdır.

Tarih boyunca ilmin yetkisinde olmuş olan böyle misyon metinlerinden ilmin tarihin tüm değişik dönemlerinde o sıfatı korumuş olduğu özel bir sıfatı ortaya çıkar: Bu, kutsallıktır. Çünkü insanlık tarihi boyunca ilim, insanlığın rehberliği ve hidayet görevini yüklenmiş ve böyle büyük bir görev, ister istemez insanlığın gözünde ve insanlığın karşısında onun için kutsal olmayı getirmiş, gördüğümüz gibi birçok devirler, beşer tari-

[83] Kasedin başlangıcında açıklandığı gibi, kast edilen, Ali Musevî Germarudî tarafından yazılmış ve okunmuş olan makaledir. (Derleyen)

hinin çevreleri ve bedevi toplumlarda alim ve düşünür adıyla anılan kimseler toplumda özel kutsal olanlar vasfına sahip olmuşlardır. Bu nedenle insanlık serüveni boyunca kutsallık ve hidayet, yeryüzünde ilmin özel görevi ve iki sıfatı olmuştur.

İlmin sıfatı olan bu kutsallığı ve aynı zamanda ilmin misyonu olan bu hidayet görevini beşer tarihi boyunca ilim, yeni ilim, yeni medeniyet ve yeni dönem olan son iki asra kadar sürekli olarak korumuştur. Medeniyet, her ne kadar Avrupa'da ortaya çıktıysa ve Avrupa'dan yükseldiyse de bugün Doğu'da ve Batı'da dünyanın tüm düşünürleri bu yolda yaşamaktadırlar. Tüm ırklar ve dünyanın bütün bölgelerinden insanlar için düşüncelerin genel değeri, yeni ilmin Avrupa'da ilan etmiş olduğu değerlerdir. Hangi bölge, hangi din ve ırktan olursak olalım bizim hepimizin bugünün ilmi için kabul ettiği görev, yeni dönemde Avrupalı mütefekkirlerin ilim için icat ettikleri görevdir.

Orta Çağ'da Kilisenin Pençesinde İlmin Esareti: Eski Skolastik

Tarih boyunca, yeni asırlar ve yeni dönemden önceki dönem olan Orta Çağ'da, ilim acıklı bir alınyazısına tutuldu. Hepimiz biliyoruz, o kilisenin ve Mesih'in dininin, özellikle Katolik mezhebinin hizmetinde, ilmin esaret altında olmasıydı. İlmin kilisenin dinini yorumlama hizmeti döneminde çöküş ve duraksamaya geçmiş olduğunu görüyoruz, biliyoruz ve de inanıyoruz. Özgür düşünmek isteyen ve kilisenin kölelik zincirlerini beşerin boynundan atmak isteyen bilginlerin nasıl kötü bir alınyazısı ve ne tür işkence ve yok edilmelerle karşı karşıya kaldıklarını biliyoruz. Böyle insanların fedakârlığının bedeliyle ilim kiliseye hizmetten kurtuldu ve bu kuvvet ve hızla ilim, büyük, azametli ve yeni muktedir medeniyetin temelini attı.

Skolastik, ilmin kilisenin hizmetinde bulunduğu bu kölelik dönemine verilen isimden ibarettir. Yani orta çağlarda, insan aklı, şuur, yetenek, mantık ve beşerin kazanmış olduğu ahlakî ve fıtri kuvvetler, sanat, fen, ilim ve felsefe ilimlerinin hemen

hepsi bir gereklilik, zorlama, zaruret ve görev taşıyorlardı. Bu ise kilisenin Mesih'in dininin usulü olarak ilan ettiği şeyin ilmi yönlendirmesi, açıklaması ve izahıydı. Yani Orta Çağ'da ilmin hâkimiyetini, konularını ve usulünü ilim tayin etmiyor, aksine Mesih'in dininin ruhanileri tayin ediyorlar ve onlar "bu sorunlar, bu bilinmeyenler ve bu zorluklar hakkında düşünmelisin" diye ilme direktif veriyorlardı. İlmin ise kilise tarafından izin verilen bu konuları yorumlamaktan, açıklamaktan, tahlilden ve düşünmekten başka bir çaresi yoktu. Başka bir meseleye, başka bir alana veya başka bir ufka açılmaya hakkı yoktu.

Kuşkusuz ilim ve akıl, sadece ve sadece başka bir aygıtın, yani kilise adındaki bir kurumun yetkisine bıraktığı meseleler ile ilgilendiği zaman çaresiz olarak duraklar. Dinin yetkisine bıraktığı sınırlar içerisinde duraklar, kilisenin belirlemiş olduğu meseleler üzerinde duraklar. Sınırı ve sınırlarını ve yönünü Orta Çağ'ın din bilginlerinin tanımlamış olduğu yerde duraklar. Düşünme ve ilmin belirli meseleleri yorumlama ve halletme için kullanıldığı böyle dar bir atmosferde kendiliğinden ve zorlamayla ilim duraklıyor ve akıl, kendi kendine özgürce kendisini ve tüm yönlerini devam ettiremez ve gördüğümüz gibi devam ettiremedi. Orta Çağ dehalarının en büyüklerinden Saint Eugene'nin bütün dehası, bu değersiz görevler için sarf edildi. Fakat bu görev metinlerini okuduğumuzda, büyük bir dehanın konuştuğunu görüyoruz, bir büyük ilmî deha ki meseleyi yorumluyor, fakat hangi meseleyi? Kendisinin peşinden gittiği veya belirlediği bir meseleyi değil, kilisenin yetkisine bırakmış olduğu meseleyi.

Saint Eugene'nin görevlerinden biri şu idi: "Melekler küçük olmaksızın ve de iğnenin ucu büyük olmaksızın, bir iğnenin ucuna kaç milyar melek sığar?" Şüphesiz böyle büyük bir meselenin çözümü büyük bir deha gerektirir ve çözdü de. Eğer fırsat olsaydı, ben buraya gelir, nasıl çözmüş olduğunu sizin için ispat ederdim! Ya da şöyle büyük bir sorunu: "Yumurta büyük olmaksızın, âlem ise küçük olmaksızın, acaba Tanrı bütün bir

âlemi bir yumurtanın kabuğu üzerine yerleştirebilir mi?" Şüphesiz böyle zor bir meselenin yorumu büyük bir deha ister ve beşerin büyük akıllarının hepsi Orta Çağ'ın uzun asırları boyunca böyle "esaslı" meselelerin çözümüyle meşguldüler! Ancak çözülselerdi bile, halkın işine yaramıyordu; ne maneviyatına, ne halkın maddî yaşamına!

Skolastik, "scola" veya "okul" dediğimiz "skola" kelimesinden gelmektedir ve Latincedir. Scola okulu, kiliseye, büyük kiliseye bağlı olan bir okul idi. Kilisede ibadet ediyorlar, aynı zamanda büyük kilise olan bu kiliseye bağlı okullarda bilginler, mantıkçılar ve filozoflar, felsefî, ilmî ve buna benzer meselelerin araştırılmasıyla meşgul oluyorlardı. Hangi meseleler? Kilisenin bilginlere: "Aristo'nun, Sokrat'ın felsefesi veya kendi felsefenizle, mantıkla ve her yolla bugünün dünyası için yorumlayınız" diye ısmarladığı meseleler. Orta Çağ'ın bütün asırlarını saran ve büyük dehaların[84] bu muammayı çözmek için uğraştıkları meselelerin en büyüklerinden biri ise: "Hıristiyanlık tevhide, yani zatı parçalanamayan ve bölünemeyen bir Tanrı'ya inanmaktadır.[85] Bununla birlikte Tanrı, kutsal ruh ve Mesih birbirinden bağımsız üç ayrı şahsiyet, üç "uknum"durlar. (Uknum, kendi zatıyla bağımsız olan, kendi kendine kaim olandır), kendi zatlarıyla kaim olan üç zati varlıktır. (Tanrı, kutsal ruh ve Mesih veya baba, oğul ve kutsal ruh); birbirlerinden farklı olan bu üç bağımsız zati varlık bir olacak şekilde terkip edilmelidir; yani bu yöntem vesilesiyle Hıristiyanlık hem Yüce Tanrı'nın birliğine inanacak, hem de Phedon'un deyimiyle birbirlerinden bağımsız üç varlık ve üç uknum olan Tanrı'nın birliğine inanıyor olacak.

Şimdi deha, ilim, kudretli büyük akıllar, Tanrı'nın nasıl hem

[84] Eğer bu dehalar kilisenin prangasından kurtulmuş olsalardı, yeni medeniyet on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda yani son iki üç yüzyıl zarfında başlayacağına, yeni medeniyete onuncu ve on birinci yıllarda sahip olurduk.

[85] İslam'ın bir tek olan, eşi benzeri olmayan Allah'a inanması ve Tanrı'nın birleşik olmayan bir zatın varlığına sahip olması, bir şahıstır ve bir şahsiyettir.

birbirinden ayrı üç bağımsız varlık olduğunu ve hem de bir olduğunu çözmeyi istiyor. Bu muammanın çözülmesi kuşkusuz zordur. Bütün bir Orta Çağ'da, Orta Çağ'ın en büyük dahileri bu büyük muammanın çözümüne koyuldular: "Tanrı üçtür, aynı zamanda birdir"!

Ancak bu skolastiktir, yani ilim, kendisinin aradığı şeyin hizmetinde değil, bizzat kendisinin onu hakikat bildiği hakikatin keşfi için değil yahut kendisinin seçtiği o yolu gitmek için değildir. Aksine skolastik ilim, o âlemde insan aklı ve mantığının, kilise kurumunun yetkisine bıraktığı meseleler ve konularla görevli olmasıdır. Dahası bir başka mana ile skolastik, yani ilmin kilise kurumunun hizmetinde olması, yani Katolik rahiplerinin önerdikleri ve açıkladıkları esasların yorumu için aklın kuşatılması ve zorunlu görevidir. Bununla beraber akıl ve ilmin konuları bellidir, yolu bellidir, hedefi bellidir ve yine görevi bellidir. Bütün bunlar belli, belli, bellidir. Yani akıl ve ilmin, din âlimlerinin din başlığıyla ve din adına onun için belirlediği sınırları aşmaya hakkı yoktur. Yani akıl esir, görevli olan skolastik düşüncedir.

İlmin Kilisenin Prangasından Kurtulması, Yeni Medeniyetin Ortaya Çıkış Etkeni

Rönesans, prangalardan beşeriyetin ilmî kurtuluşu ve özgürlük feryadı idi; çünkü kilisenin "scola"ları yani dinî okullar, tohumunun meyvesini almışlardı. İlmin kilisenin prangasından bu kurtuluşu, bugün yüzyıllar sonra ilmin özgürce düşünebildiği, insanlarda ve özgür düşüncede kuvvetli inanç, heyecan ve coşku veren, kaynayan büyük bir ümit meydana getirdi. İlim artık çözmesi için dinin yetkisine bıraktığı meseleleri çözmekle sınırlandırılan görevli değildir. İlim, insanın yaşamında ve bu büyük dünyada, ister kilisenin esaslarıyla tezat teşkil etsin, ister Aristo'nun vazettiği esaslara muhalif olsun, ister herkesin şimdiye kadar iman ettiği şeylerle -dünyagörüşü veya din namına, felsefe namına, gelenek namına- muhalif olsun hakikat bildiğini kabul etmede özgürdür. Mutlak gerçek ḥakikatin keşfinden

başka hiçbir şey ilmi görevlendirmiyor. Hiçbir şey onun düşünce özgürlüğünü ve serbestliğini, onun özgür iş yapmasını ve mantığını sınırlandırmıyor. Ansızın gördüğümüz bu ümidin tümü yanlış da değildi. İlim, kilisenin prangasından ve zincir yükünden kurtulduğunda ve kiliseyi mihraplarının derinliğine sürdüğünde, insanlık camiasının yerinde saydığı ve ilmin metafizik birkaç felsefî kitap dışında -kilisenin inandığı metafizik anlamında- yeni bir şeye sahip olmadığı ve halkın, insanlığın bunca dehalarından istifade etmediği ve insanlık camiasının ve halkın yaşamının bunca büyük düşüncelerden etkilenmediği Orta Çağ'ın yüzyıllarının aksine, kendi belirlediği yolda ilerledi. Yaşamın değiştiğini gördük ve toplum değişti ve beşer kilisenin yetkisine bırakmış olduğu meseleler üzerinde düşünmek yerine yönünü hayata döndü, medeniyet inşa etmeye yönünü döndü, zevk aldığı her şeyden daha fazla yaşamın hediyelerine yönünü döndü, tabiatın maddî ilmî kanunlarına yönünü döndü ve bu kanunları keşfetti. Ve daha sonraki iki yüzyıl zarfında ilim, beşeri tabiatın başına öyle musallat etti ve insan için tabiatta gizlenmiş hediyelerden öyle istifade etti ki bu son iki yüzyılda ilmin elde ettiği netice ve aldığı yol, insanlığın maddî yaşamına hizmet ve elde etmiş olduğu tabiat hediyelerinin ve hakikatlerinin keşfi yönünden ilmin bütün tarihiyle mukayese edilemez.

Scientismin Ortaya Çıkışı

Kiliseden özgürleştikten sonra ilmin günbegün gösterdiği hayret verici bu keşifler ve bu büyük zafer ve bu büyük ilerleyiş ilmin gururuna ve aynı şekilde halkın beşer ilmine kuvvetli imanına yol açtı; kilisenin aksine ve dinden özgür olarak. Ve daha sonra Tanrı'ya tapma ve dinin yerine, özgürleşen ilmin tüm bu zaferlerinin şiddetli hayranlığının eşiği olan bu bilginler, scientismi yani ilme tapınmayı meydana getirdiler: "Hiçbir şeye tapmayın ve ilmin söylediği dışında hiçbir şey kutsal değildir ve ilmin anladığı dışında hiçbir şeyin gerçekliği yoktur ve dahası ilmin gösterdiğinin dışında hiçbir şeye yönelmemek

gerekir." Bunlar scientismin esasları ve ilme tapınma dininin esasları idi. Böylece ilim, ilk kez beşerin mabudu oldu ve Tanrı'nın yerine oturdu ve şimdiye kadar dinin sahip olduğu görev olan yaşantıda insanı doğru yola iletme görevini üzerine aldı.

İlmin Yenilgisi ve Çağ'daş Dönemde İlme Karşı İnançsızlık

Fakat son derece teessüfle, halkın ve mütefekkirlerin 16, 17, 18 ve hatta 19. yüzyıllarda ilim için ve ilmin geleceği, kudreti ve görevi için taşıdıkları bütün bu coşku, bütün bu iman ve o ümidin hepsi ve iyi öngörüler, karamsarlık ve inançsızlıkla sonuçlandı. On altıncı ve on yedinci yüzyıllar halkın ve mütefekkirlerin dinlerin hakikatine inancının gevşemesinin başlangıcı; on dokuzuncu ve yirminci yüzyılların sonları, bilhassa yirminci yüzyılın ikinci çeyreği ise ilme karşı inançsızlık yüzyılıdır. Bu söz bana ait değil, Brecht'tendir ki şöyle demektedir: İlim, dinden ayrıldıktan ve halk ve mütefekkirler ona özgürce inandıktan ve insanlığın kaderini ona havale ettikten sonra ilgisiz vahşi bir medeniyet meydana getirdi. Ve Orta Çağ'da ilim kilisenin esiri olduğu zaman, insanın duraklamaya tutulduğunu gördük. Ancak şimdi ilim o prangadan kurtulmuştur, insan ilmin merhametsiz çocuğuna, yani makineye müpteladır. Neden? Neden ilim on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda ilan ettiği o coşku veren büyük görevi sonuca ulaştıramadı? Ve neden o büyük görevini iyi gerçekleştirmedi? Ve neden mütefekkirler de ilme karşı inançsızlaştılar?

Yeni Çağ'da İlmin Hedefi: Kudret Elde Etmek

Neden? Bu üç yüzyılda yeni ilmin neden mağlup olduğunu son dört yüzyıl içerisinde Francis Bacon söyleyebilir! Ve tabii ki o söylemiyor. O demir ilminin peygamberidir ve o ilmi bugün üzerinde yürüdüğü yola getiren kimsedir; bugünün ilminin o yönünü Francis Bacon ilan etmiştir, ilmin kiliseden kurtulması ve ayrılmasından sonra tuttuğu yönü. Ancak Francis Bacon kendi sözünde ve bugünün ilmini yani kendi zamanında gele-

ceğin ilmini -ki biz bugün onunla karşı karşıyayız- savunmasında, ilmin mağlup olmasının nedeni ve ilmin birçok ihtiyaçları olan insanın arzularını neden her yönden karşılamadığı tamamen ortadadır. Bacon tüm mütefekkirler, bilginler ve âlimlerin kiliseden özgürlüğünün temsilciliğini ilan etti "Orta Çağ boyunca ilim sürekli ruh muammasının çözümü amacındaydı, insanın Tanrı ile ilişkisini keşfetme amacında idi, yaratılışın sırrını bulma amacında idi, insanın macerasına ve alınyazısına ve varlık muammasını çözme ve Tanrı'yı bulma ve yaratılışa ve dünyanın yaratılışının asıl nedenine ve nihai hedefine -ilim sürekli bu hakikatlerin keşfi amacında idi- anlam verme amacında idi. Bu nedenle de hiçbir yere varamadı, beşerin dâhilerinin sürekli yerinde saymaları da işte bu nedenleydi; çünkü bu hakikatlerin keşfi ilim için mümkün değildi. Bununla beraber ilmi, çözülmesi zor olan muammalar veya boş meselelerin çözümüne vakfetmek yerine, onu faydalı bir işe zorlayalım: İlim hakikati araştırmada olacağına, mümkün ve faydalı bir işi araştırmada olsun, yani kudreti."

Dolayısıyla ilmin hedefi hakikat olacağı yerde, kudret ilmin hedefi oluyor ve oldu. Âlemin hakikatinin keşfi, yaşamın keşfi, beşerin yaşamının manasının keşfi, insanın yaşamdan amacı, yaratılışın kaynağı, yaratılışın hedefi, insanın Tanrı ile ilişkisi ve ruhun hakikatini ortaya çıkarma gibi çözümüne yol olmayan bu meselelerin yerine, dünyada bulunan gerçek hakikati anlama yerine, ilim tüm eski şiar ve hedeflerini yalnız ve yalnız insanın kudret kazanması için kullanmalıdır. İlmin hedefi kudret kazanma olursa, kesinlikle elde edecektir ve insanı muktedir kılacaktır ve insanlık toplumu sürekli metafizik hakikatlerin keşfi ve ruhun keşfinin pususunda olacağına, maddî yaşamın gerçeklerinin keşfini ortaya çıkarma amacında olacaktır ve keşf de edecektir.

Bundan dolayı ilim kilisenin prangalarında kurtulduktan ve çözümü için kilisenin yetkisine bırakmış olduğu meselelerden kurtulduktan sonra Francis Bacon, Rogers Bacon ve Yeni Çağ'ın

mütefekkirleri yeni görev üstlendiler ve o güç idi; geçmişteki ilim, yani "hakikati bulma" ve "görme", fakat yeni asırlarda "güç". İlme verdiğimiz bu yeni görevi iyi gerçekleştirdiğini gerçekten gördük, tasavvur ettiğimizden ve öngörülenden daha fazla kudret elde etti; yani beşer tarihi boyunca ilim ve insan, bugünün toplumunun kudretinde ve gücünde bir topluma asla sahip olamamıştır. Çünkü maneviyata ve âlemin hakikatleri dediğimiz şeylere eğilmediğimiz zaman ve ilmin hedefi güç elde etme olunca, insanın tabiata hükmetmesi için tabiat kanunlarını keşfetme ilmin hedefi oldu; bu ise tabiatı, tabiatın hedefini, tabiatın manasını ve ruhunu tanımak için değil, aksine insan yaşamında bu kanunlardan istifade etmek ve tabiatta gizlenmiş şeyden insanın mümkün olduğunca daha fazla yararlanması içindi. İlim bu hedeflerine varmadı mı? Yoksa bundan daha iyi olabilir mi? Yoksa ilmin hedefinin kudret kazanma olmasını arzulayan Francis Bacon [böyle] olacağını tasavvur ediyor muydu ve bugün ömrü boyunca insanlık yeryüzünde tüm zamanlardan daha fazla güçlü değil midir? Acaba güçlü insan ideal insan mıdır? Acaba kuvvetli toplum veya medeniyet insanlığın ideal bir medeniyeti midir? Şüphesiz güç, yeryüzünde insanlık toplumunun ve beşer yaşamının kesin ve zorunlu ihtiyaçlarından biridir; fakat insanın yüce ruhunun arzusu tabiatta gizlenmiş şeyler ve içgüdüsünün istediği şeylerden yararlanmayla tatmin olacak mıdır? Veya acaba güçlü olan ve yaşamı gerçekleştirmede her zamankinden daha fazla [güçlü olan] ayrıca tabiatın saldırısı ve engelleri karşısında durabilen insan, kâmil insan veya bütün ihtiyaçlarını giderebilmiş insan mıdır? Hayır. Neden hayır? Zira ilmin diğer toplumlardan daha fazla gelişmiş olduğu kudretli toplumların bilginlerinin her zamankinden daha fazla inlediklerini görüyoruz. John Isoule'nin sözü, Avrupa'nın doğru ve derin düşünen tüm mütefekkirlerinin sözüdür.[86]

86 Avrupa diyorum, Avrupalı olmayan mütefekkirler şimdi ilmin zaferinin ve coşku verici döneminin başlangıcında yaşadıkları için ilmin görkemi ve aza-

İlmin Görevinin Bozulması İnsanın Bozulması Sonucunu Doğuruyor

Fransız düşünür John Isoule, yirminci yüzyılın başları ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarında "College de France"da ders veriyordu. Eğer bugün olsaydı ne kadar acı çekerdi. O sırada "Le Cente Site" kitabında şöyle diyordu: "yazarlardan biri, romanında tepeden tırnağa altına ve değerli şeylere ve mücevhere boğulmuş büyük bir insan ve bir kahramandan söz ediyor; ancak çaresi olmayan bir dertten ıstırap çekiyor. O bugünün Fransa'sının güce ve birçok imkâna sahip olduğunu anlatıyor, fakat çaresi olmayan bir dertten inliyor. Daha sonra kitabının sonunda şöyle diyor: "Yazık ki bugünün Fransa'sı yani bugünün Avrupa'sı, yani bugünün medeniyeti, temellerini Francis Bacon'ın attığı ilme gark olmuş insan, şimdi ilmin onun için ortaya çıkarmış olduğu sersemletici kudretin altında çirkinleşmektedir.

İnsanın bu çirkinleşmesi nedendir? Çünkü insan, nasıl ki düşünüyor, nasıl ki güçlü olmaya ihtiyaç duyuyorsa, aynı şekilde iyi olmaya da ihtiyaç duyar. İnsan çalışmalı, güçlü ve kuvvetli olmalı ve tabii engellerle mücadele edebilmeli, doğa kuvvetlerini ve kanunlarını hizmetinde kullanabilmeli yani muktedir olmalıdır. Bacon'ın deyimiyle ilim ona kuvvet bahşetmelidir. Ancak yeryüzündeki insanın görevinin bittiği yer burası değildir, aksine görevinin başlangıcıdır. Güç bir hedef için değilse, gücün güç için olması ne anlam ifade eder? İktidar için muktedir olmak ne ifade eder? Yoksa biz, parayı kudreti ve güçlü olmayı, bizi arzuladığımız hedefe ulaştırması için sevmiyor muyuz, istemiyor muyuz, aramıyor muyuz? Fakat hedef olmazsa, bu güçler ne içindir? Hedefimiz hangi hedeftir? İnsanın yaşamı ne içindir ve insan yeryüzüne neden gelmiştir, hayat ne

meti karşısında şaşkın haldeler; ancak bu son üç yüzyılın ilimle olan karşılaşmasını, çatışmasını ve ilmin büyüklüğünü görenlerin düşüncelerini ilim artık ele geçirememektedir. İyi düşünebilmekte ve beşerin ilmini ve bugünün dünyasının medeniyetini eleştirebilmektedirler.

anlam taşır ve yaratılışın amacı ne olacaktır? Tabiat denilen bu karmaşık, muhteşem ve görkemli büyük sistemin ve -asla durmayan, sürekli muhtaç olan ve ihtiyacı daima artan- insan adlı bu karmaşık, gizemli ve çok boyutlu varlığın hedefi, hayatının anlamı ve yaşam şekli nedir?

Bu sorulara, Francis Bacon'ın görevlendirdiği şekliyle ilim cevap veremez, zaten kendisi de cevap vermek istemediğini ilan etti. Yoksa bütün ilmî alanlarda böyle değil midir? Psikoloji der: Benim ruhla işim yok, ben "psiche"nin fenomenleri ve insanın içinin derinliğinin etkileriyle ilgilenirim. Yoksa toplumbilim, "benim insanlığın ideal toplumunun nasıl olması ve hangi değer ve yönle ilerlemesi gerektiğiyle işim yok, toplumun karışık ilişkilerini çözmekle ilgilenirim" demiyor mu? Yoksa fizik "benim maddenin hakikatiyle işim yok, aksine bugünün insanının yaşamında istifade edebilmem için maddenin içindeki sıfatlar, özellikler ve ilişkilerle işim var" demiyor mu? Heyet, fizik, kimya, maddenin hakikatleriyle, bu âlemin hakikatlerini ve insanın kendisi için inandığı ve sürekli peşinde olduğu asıl görev için mi ilgilenmektedir?

İlmin Para İle Barışı

İlimlerin tümü bir görevden fazlasına sahip değildir. Bu, yaşamda insana güç ve kudret bahşetmektir. İlimin hedefi insana mutlak kudret bahşetme olduğu zaman, kutsallığı ortadan kalkar; zira kutsallık hidayet ve rehberlikten kaynaklanır, kudret ve iktidar vermeden kaynaklanmaz. İlim yeryüzünde hakikati arama ve beşer yaşamının rehberliği ve insan yaşamına anlam yükleme amacını bir kenara bırakıp, muktedir olma ve tabiatın maddî kazançlarının keşfi ve bunları beşerin yetkisine vermeyi kendisinin görevi olarak tayin edince, ilim gitgide onunla daima savaştığı eski düşmanıyla, yani para ile barış yapmakla kalmadı, dahası çaresizce onunla uyumlu oldu. Bundan dolayıdır ki Eugene Iunesco'nun deyimiyle Yeni Çağ'ın özelliklerinden biri para ile "barışın" anlaşması ve basiretin ve bilginin servet ile barışıdır. [İlim] servet ile neden barış yapıyor? Çünkü her ikisi

ortak bir hedef bulmuşlardı; insanın günlük yaşamda daha fazla faydalanması. Ortak bir hedef buldukları zaman, ister istemez işbirliği yapmalıdırlar ve ilim paranın kutsal olacağı ölçüde kutsal olacaktır. Gördüğümüz gibi günümüzün medenî dünyasında ilmin ve bilginlerin işinin ve görevinin değeri tam anlamıyla para ile ölçülmekte ve değer verilmektedir. İlim, geçmişte insanın ahlakî ve fikrî yüceliğine, ruhî tekâmülü ve inşası ile ilgileniyordu; ilmin başka bir işi, para ve servetin başka bir işi vardı. Fakat bugünün ilmi paranın tarih boyunca hedeflediği hedefi, yani günlük yaşamda daha iyi bir hayatın aracısı olma hedefini tercih etti. [Önceleri] felsefenin iyi ve yüce insanı inşa edemediği, dinin iyi ve yüce insanı inşa edemediği ve bugün bu vazifeyi ilmin üzerine almış olduğu [tasavvur ediliyordu]; felsefenin peşinde olduğu hakikati bulma görevi ilmin eliyle gerçekleştirilecekti, iyi insanı inşa etme ve yüce insanı yetiştirme ve terbiye etme gibi dine ait olan ve dinin ilan ettiği ve başaramadığı görevi ilim başaracaktı. Sonraları öyle olmadığını, bugünün insanının tüm zamanlardan daha fazla güçlü olduğunu ve her zamankinden daha fazla tabiata hâkim olduğunu, ancak kendisine olan hâkimiyetinin tüm zamanlardan daha az olduğunu gördük. İnsan tabiata hiçbir zaman bugünkü gibi hâkim olmamıştı ve nefsi karşısında ve kendisi ve süflî arzuları karşısında bugünkü gibi aciz olmamıştı. Doğu'ya gelen Fransız yazarlarından biri şöyle anlatıyor: Allah Allah, yeni medeniyet eserlerinin olmadığı ve yeni ilmin orada bulunmadığı Doğu'da ben medeniyetin kuşatılmışlığını ve fakirliğini gördüm. Köşe bucakta engin, yüce, güzel, büyük pek çok insan gördüm, öyle ki Batı'nın görkemli ve kuvvetli medeniyetinde benzeri olmayan insanlar. Neden?

Huzur Araçlarını Temin Etmek İçin, Huzuru Feda Etmek

Francis Bacon'ın görüşü, Bacon'ın bugünün ilmi için vermiş olduğu bakış değildir; aslında Batılı görüş hoş olma görüşüdür, mutlu yaşam görüşüdür. Gerçekte Yunan zamanından şimdiye kadar Doğulu bakışa kıyasla Batılı bakışın hedefi insanın maddî

yaşamdan daha fazla faydalanmasıdır. Bugünün ilminin Avrupa'da ortaya çıkması sebebiyle, Avrupalı ve Batılı kendisine ait olan bu felsefî bakışını ilme verdi. Daha sonra bugünün ilminin tüm dalları bir hedefe kilitlendi, o ise yaşamın huzur araçlarını yapmaktı. Ve bugünün insanının hedefinin, yaşamın huzur araçlarının yapılması olduğunu; ancak tüm zamanlardan daha az huzura sahip olduğunu görüyoruz. Buna ek olarak bugünün insanının yaşam felsefesinin bulduğu mana şu cümlede özetlenebilir: "Yaşamın huzur araçlarını yapmak için yaşamın huzurunu feda etmek!"

Acaba bu felsefede kısır bir döngü görmemekte miyiz? Salt bir beyhudelik görmüyor muyuz? Bugünün insanı ne için çalışıyor? Acaba metafizik ve ruhun tekâmülü ve insanın sürekli arayışında olduğu kutsal değerleri bulmak ve yüce ahlakî bir değer sistemini inşa etmeye ulaşmak için mi çalışıyor? Bunlara ilim cevap vermemektedir. Ayrıca ilim, bu değerleri koruyan ve bütün insanların hidayetini ilan eden dine kulak asmamaktadır.

Buna ek olarak ilim, bir taraftan insanın hidayetine, "nasıl yaşayalım ve niçin yaşayalım" sorusuna, diğer taraftan daha önce ilmin koruduğu ve ilan ettiği yaşamımızda bireysel ilişkilerimizi ve insanî duygularımızı bu esaslarla ve değerlerle belirlememiz gereken ahlakî sistem ve ahlakî esaslarımıza da cevap vermemektedir. Bu günün ilmi dine de inanmamakta ve bu tür değerlerle ilgilenmemektedir. Çünkü aslında ahlaka özen göstermemektedir ve ahlakî değerlerle işi yoktur. Ayrıca nasıl yaşamalıyım, "ben kimim ve bu âlemin yaratılmasındaki ve bu yaratılıştaki asıl hedef nedir?" gibi insanın esas sorularına kendisi cevap vermemektedir. Bununla birlikte bütün hedefi yaşamın huzur araçlarını yapma ve makine üretme olmuştur.

İnsanın Dâhilî Düşmanı: İhtiyaç ve Yapay Tüketim

"İlim, paranın hizmetkârı olmaktadır", [yani] makine üretiyor, dediğimizde, makine aşikâr olan bir sırra sahiptir. O sır, makinenin nasıl bir araç olduğudur? İnsanın hidayet vesilesi midir?

İnsan ruhunun tekâmülüne mi vesiledir? Veya günlük yaşamın hediyelerinden daha fazla faydalanma vesilesi midir? Kuşkusuz makine, insanın daha önce on saat çalışma ile elde ettiği, bu gün ise iki saatte elde ettiği ihtiyaçlarını karşılayan bir aygıttır. Makinenin işlevi sadece budur. Dahası makine gelişim gösterdikçe, yiyecek ve içeceği, giyimi ve evi için on saat çalışan dünün insanı, bugün iki saat içerisinde maddî ihtiyaçlarını temin etmektedir ve her geçen gün üretim için ayırdığı çalışma saatinin oranını azaltmaktadır. Buna ek olarak insan için, zamanın ölçülü kullanılmasını veya zamandan kazanmayı meydana getirmektedir; yani makine her geçen gün insanın [iş] meşguliyetini ve çalışma saatlerini daha fazla özgürleştirmelidir; yani makine yerleştikçe, insanın çalışma saatleri sürekli ve her geçen gün azalmalıdır. Çünkü insanın on saatte yaptığı bir işi, makine iki saatte yapmaktadır. Fazla olan yedi sekiz saat nerede? Makinesi olmayan insanın daha çok vakti varken, makineye sahip olan insanın boş zamanı her geçen gün azalmakta, neredeyse hiç olmakta ve boş zamanı, tefekkür vakitleri ve derin düşünceleri, neden sadece yorgunluğu atma anlarına dönüşmektedir? Makinenin işten alarak bize verdiği bu fazla saatleri ve boş zamanları, kimler ve niçin tekrar çalıyor? Para. Neden? Çünkü daha fazla üretebilmelidir. Makine neden daha fazla üretmelidir? Çünkü onun kaderi, servetin ve paranın elindedir. Daha önce insan ihtiyaçlarını on saatte gerçekleştirip elde ederken, şimdi makine iki saatte gerçekleştirmektedir. Serbest olduğu geriye kalan sekiz saatte servet, özgür olmasına izin vermemektedir. Çünkü makine çalışmalıdır, sebep, her ikisinin yani makine ve paranın zorlaması; "insafsız artış isteği". [Dolayısıyla] insanın artık sıradan yaşamın imkânlarından istifade ettiği o sekiz saat içinse Toynbee'nin deyimiyle dâhilî bir düşman meydana getirdi. Toynbee'nin bahsettiği dâhilî düşman nedir?

O şöyle demektedir: "Bugünün insanı medeniyetleri ortadan kaldıran tufan, deprem, harici düşman ve bunların benzerleri olan şeylerden güvendedir. Bugünün medeniyetini bir şey yok

edecektir, o ise her gün artan sahte ihtiyaçlardır. Yani makinenin üretmesi, tüketmesi ve tüketici meydana getirmesi gerektiği için filen iki saatte elde ettiği ihtiyaçlarından geriye kalan ek saatler için insanda sürekli artan bir ihtiyaç ve eğlence ihtiyaçları meydana getirir.

Bununla birlikte bugünün insanının bütün ihtiyaçlarını göz önünde bulundurduğumuzda, gerçek ihtiyaçlarının iki saat iş zarfında temin edildiğini görüyoruz, ancak meşgul olduğu kalan diğer sekiz dokuz saatte ruhunun tekâmülü için değil, manevî tekâmülü için değil, hakikati bulma için değil, ruhuna parlaklık verme için değil ve de maneviyatın güzelliğinden, kemalinden faydalanma için değil, aksine yine daha fazla üretim için çalışmaktadır. O fazla sekiz ya da dokuz saatte işi ne için üretimdir? Bu makine daima çalışmak için, insan için eşya üretimi ve yeni yapay tüketimler meydana getirir. O halde bu şekilde, zaman geçtikçe ve makine daha fazla geliştikçe, aynı şekilde insanın boş vakitleri daha da azalacaktır ve insan yine sürekli tüketimin esiri olacaktır. İnsan çalışmaktadır, ilim çalışmaktadır üretim için ...* ve insanın sıradan ihtiyaçlarını gidermesi için üretim durmamakta, aksine ilim, sanat ve reklamlar günlük yeni ihtiyaçlar, detay ihtiyaçlar için çalışmaktadır.

Yeni Skolastik: İlim Kapitalizmin Hizmetinde

Eski skolastik, beşer ilminin kilisenin yetkisine bıraktığı meseleleri çözmekle görevli olması ve kilisenin belirlediği yolda yürümesi demekti. Ancak ilmi özgür olarak bilmemize [rağmen] yeni skolastik, ilmin "daha fazla üretim ve harcamanın, insan yaşamına yapay harcamalar yükleme ve icat etmenin esaretinde olması"ndan ibarettir. Acaba ilmin yazgısını ve ilmin özel meselelerini Orta Çağ'ın aksine, bu günün ilminin kendisi mi belirlemektedir?

Hâlâ dünyanın bazı noktalarında, Afrika'nın bazı noktalarında geçmişte olduğu gibi köleliğin mevcut olduğunu duymuşsunuzdur. Var olup olmadığını bilmiyorum. Ancak bugünün

insanının köleliğini gözümle gördüm. Eğer oralarda -doğru olduğunu varsayalım- vahşi insanı ya da yarı vahşi insanı satın alıyorlarsa bugün Avrupa medeniyeti, makine medeniyeti ve modernizm medeniyeti -sosyal sistem ne şekilde olursa olsun- dâhi ve bilgin insanı da alıp satar. Avrupa'nın büyük üniversitelerinin yanı başında fabrikatörler ve kapitalistler beklemekte ve ilmin yüce bölümlerinden mezun olan bilim adamlarını haraca bağlamaktadırlar! Biri "Ben bu kadar veririm" diyor, öbürü "ben şu kadar veririm" diyor, bir diğeri "otomobil de veririm" diyor, başka biri "şoför de veririm" diyor, bir diğeri "villa da veririm" diyor, bir diğeri "villa dâhil falan şeyi de veririm" diyor. Bu bilim adamı çevresine bakıyor ve kendisini birine teslim ediyor ve onun hizmetine giriyor. Pekiyi o kim? Âlim veya mütefekkir mi? Hayır, kapitalistin biri. Bilim adamı onun kontrolüne girdiği zaman, acaba bu bilim adamı, ilmî hedeflerini kendisi mi tayin edecek veya keşfetmesi, projelendirmesi ve icat etmesi gereken meseleleri kendisi mi belirleyip ortaya koyacak? Asla. "Üretim için ve kudret için falan şeye ihtiyacımız var, formülünü senin keşfetmen gerekiyor, bu masayı senin yapman gerekiyor, şunu keşfetmelisin, bu makineyi bu şekilde üretmelisin!" gibi işleri onun yetkisine bırakıyorlar. Bu "sen melisin", "sen malısın"ları kim kime demektedir? Para ve makine sahibi, bilgine demektedir. Bundan dolayı günümüz ilminin ana meselelerini ve hedeflerini de ilmin kendisi tayin etmemektedir. İlmin asıl değerini, yazgısını ve gidişatını ilmin kendisi belirlememekte aksine makine, üretim belirlemektedir. İlim hedefini, ne maneviyat bahşetme, ne insana ruhî olgunluk bahşetme ve hidayet etme ve ne de beşerin yaşamına mana vermenin aksine, sadece beşere kudret verme olarak ilan ettiğinde, makine ve makine sahibi karşısındaki esareti kesindir.

İlim, bu şekilde [belirdiğinde] ve insanlığın dehasını üretime, harcamaya, hatta yapay harcamalara böyle sınırladığında, ilim ve makinenin sadece fazla üretim veya fazla tüketimi ortaya çıkarmak için işbirliği yaptığı ve başka hiçbir iş ve hiçbir görev

yapmadıkları böyle bir topluma tutsak olan insanın ahlakî temelleri kesinlikle sarsılır. Şüphesiz bugünün insanı tüm zamanlardan daha perişan durumdadır ve tüm zamanlardan daha fazla "ne yapacağımı bilmiyorum" sorusu sorulmaktadır. Bugün ilmin halletmiş olduğu "yapabilirimdir", ancak asla göze alamadığı "ne yapayım"dır.

Bugünün İnsanının Sembolleri

Bunların rastlantı olmadığını görmemiz için ben sadece bugünün insanının sembollerinden birkaçına işaret edeceğim: Biri John Isoule'dir, bu şahıs altına, mücevherlere, servete gark olmuştur, ancak çaresi olmayan bir dertten acı çekmektedir. Bugünün medenî ve Avrupalı insanı kudrete boğulmuş, güce boğulmuştur; fakat bu kuvvetin ne için olduğunu ve ondan nasıl yararlanması gerektiğini bilmemektedir. İyi bir nakliye aracına sahip olmak ya da bu aracı yapıp nereye gideceğini bilmeyen bir insanın kontrolüne bırakmak, (gideceği yeri belirlemeden önce, hızlı, iyi ve çok güçlü bir nakliye aracını birinin kontrolüne bırakmak) yani anlamsızlık; anlamsızlık yani tüm zamanlardan daha şatafatlı ve muktedir olan toplumun ruhunun ve günümüz asrının tüm zamanlardan daha fazla anlamsız olması. Bugünün sembol insanından biri kendisinin de dediği gibi John Isoule'nin kahramanıdır.

Bugünün yaşamının anlamsızlığı yani "huzurun sadece ve sadece huzur araçlarını yapmak için feda edilmesi"; bu aptal dönemi günümüz yaşamı getirmiş, insanı da esir etmiş ve insanın sahip olduğu metafiziğin müthiş derin, büyük, yüce ihtiyaçlarının hepsini rafa kaldırmış ve sadece onu muktedir kılmıştır. Böyle bir toplumda insan anlamsızlaşmaktadır. Bugünün yaşamının anlamsızlığını, felsefecilerin tümü ve dindar olsun olmasın büyük bilim adamları, sanatçı ve bilgin, yazar ve filozof, müzisyen ve roman yazarları, işçiler ve âlimlerin hepsi, günümüz medeniyetini ve günümüz insanını iyi tanıyan bütün çevreler, günümüzün büyük düşünceleri ilan etmektedir. John Isoule, bu kahramanı bugünün insanının sembolü bilmektedir.

Eliot, eski Yunan kahramanlarından birini bugünün insanının sembolü olarak almıştır. Bu kahraman eşcinseldir; hem kadın hem de erkek olan bu kahraman eski Romalıların tanrıçalarından biridir. Nasıl yani? Kuşkusuz hem erkek hem de kadın olan kimse, bütün kadın ve erkeklerden daha kuvvetli ve daha kudretlidir. Yani bugünün insanı geçmişteki insanların hepsinden daha kuvvetlidir, ancak kısırdır. Bu demektir ki önceki insanların iki misli olmuşuz ve bugünün insanı önceki insanın iki misli olmuştur, ancak kudret yönünden kısır kalmıştır.

[Bu işin] tüm boyutlarında göze çarptığını görmekteyiz. Hatta heykeltıraş veya şair, âlim veya âlim olmayanlar [ona dikkati çekmektedirler]. İkinci Dünya Savaşında, Hollanda'nın Rotterdam şehri her şeyiyle tamamen harap oldu ve yeniden inşa edildi, şehir tam olarak bugünün modern şehrinin temsilcisidir ve heykeltıraşlığı ve dekorasyonu tamamen bugünün insanının bakışının bir yansımasıdır. Rotterdam'ın genel meydanının ortasında duran heykel bugünün insanını çok iyi tasvir etmektedir; kişi bu heykelde bir kol ekleminin tamamen kesilmiş olduğunu ve bu kolu ekleme iliştirmediklerini, aksine öylece rastgele ve hiçbir ölçü ve teşhis olmaksızın pazının üstüne bırakmış olduklarını tam olarak hissetmektedir. Bu eklem yerinden çıkmış ve kolu biraz bu tarafa alınmış bir şekilde ayağın üzerine bırakmışlar; parmakların tüm ölçüsü dağılmış ve rastgele yerleştirmişler veya dikmişler veya yapıştırmışlar; dizler de aynı şekilde yerinden çıkmış, parmakların tüm eklemleri yerinden çıkmıştır. Bu insanın boyu ve beli tamamen darmadağın olmuştur; önce parçalanmış daha sonra da rastgele ve düzensiz, eklemlerin birbirine olan uyumları dikkate alınmaksızın, yapıştırma ile birbirlerinin üstüne bırakılan bir heykeli andırmaktadır. Öyle ki bu heykeli uzaktan gördüğümüzde, görenlere verdiği ilk izlenim şu an deprem olduğu ve onun yıkılmakta olduğudur; o şunu söylemek istemektedir: "Bugünün insanı bu heykel misali, Bacon'ın da arzuladığı gibi taşın kudretini ve gücünü elde etmişse de taşın sağlamlığını ve

kudretini elde eden bu insanın bugün deprem, yıkılma, ansızın yok olma tehlikesi, beşerin çeşitli tüm dönemlerinden ve tüm zamanlarından daha fazladır."

İman ve İrfan Duygusu, İlmin Yeni Skolastiğin Pençesinden Kurtulmasının Yolu

Ben bayanların ve bayların vakitlerini bundan daha fazla almayacağım. Sunumlarımın özeti olarak sadece iki cümle arz edeceğim. Bu son iki cümleyi aklınızda tutun ve düşünün ve bu son iki cümle ve benim tartışma metinlerim arasında bulunan boşluk hakkında fikir yürütünüz ve kendi tefekkürünüzle doldurunuz; yani söylemek isteyip de söyleyemediğim şeyi, kendiniz bizzat kendi tefekkür ve düşünmenizle tahmin edeceksiniz.

Birincisi Einstein'ın sözüdür ki o şöyle der: "İrfanî duygu bilimsel araştırmalar fenerinin şahıdır." Bir diğeri *İlim Nereye Gidiyor* kitabının girişinde Max Planck'tır. O şöyle der: "Tabiat âleminin hakikatini bulmak için, sadece kuru mantık ya da Francis Bacon'ın deyimiyle kuru bilimsel gözler yeterli değildir, aksine onda mevcut olan bu işaretlerin altında ebedî ve derin büyük bir hakikat, kişinin duygusunun tatmin olduğu derin işrakî bir hisse sahip olmak fizik ilmine rehberlik edecektir Alexis Carrel'in *Dua* kitabının sonundaki sözü: "Biz bundan sonra hem bilimin güzelliğini hem de kendi güzelliğimizi tanımalıyız, Descartes'ın sözlerine kulak verdiğimiz gibi, Pascal'ın da sözlerine kulak vermeliyiz." Max Planck'tan olan son söz ise şöyledir: "İlim mabedinin kapısının üzerinde şöyle yazılıdır: Buraya adım atmak isteyen her kişi, imana sahip olmalıdır."

Ben bir öğretmen olarak öğrenci dostlarıma hep birlikte toplumumuz ve ülkemizin terakkisi için çabalamamız gerektiğini, aynı zamanda Bacon'ın da dediği gibi ilmin "insana güç bahşetme" olan görevini korumamız gerektiğini, bununla birlikte Avrupalı olmayan bir toplumda yaşayan aydınlar olarak terakki etme ve kazanma yolunda hızlanma, günümüz medeniyetinin tetikleyicisidir; aynı ölçüde aydın olarak bizim görevimiz olan,

ilim için, safsata ve hurafelerle mücadele etmeli, aynı ölçüde ilmi sloganı "insana sadece güç bağışlama" ve görevi "günlük yaşam araçlarını yapma" olan yeni skolastikten kurtarmalıyız.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MAKİNİZMİN ESARETİNDEKİ MAKİNE

Biz[87] büyük bir seçimin zor anındayız ve bu çok büyük ve hassas bir manadır ve şimdiye kadar hissettiğimiz mesuliyetlerin ve görevlerin tümünden daha büyük bir görevdir; çünkü insan için ve aydın için tüm mesuliyetler, seçme mesuliyetinden ve mesuliyetin doğmasından sonradır. Biz şimdi bir seçimin başlangıcındayız; iki kutup arasındaki seçimin.

Tüm boyutlarında var olan birinci kutup, geçmişten miras aldığımız ve var olan kutuptur.

İkinci kutup, tüm boyutlarında Batı'dan taklitle almış olduğumuz bir kutuptur.

Bütün boyutlarıyla miras aldığımız ve adına gelenek de diyebileceğimiz bu kutup, var olan, kendisiyle amel edilen ve yığınların inandığı, bunun yanı sıra özgün bir dünyagörüşüne, özgün bir yaşam felsefesine ve özgün bir dil ve edebiyata, özgün bir sosyal ilişkiler sistemine, özgün bir insan tipine sahip olan, adına din dediğimiz eylemler, hükümler ve inanç esaslarının toplamından ibarettir.

İkinci kutup ise yine yeni bir dünyagörüşü olan, her ne kadar değişik ve birbirlerinin zıddı olsa da yeni bir hayat felsefesi ve okulu olan kutuptur. Ancak her durumda bizim aydınımız geçmişten miras aldığımız gelenek ve son yüzyılda Avrupa medeniyeti ile olan ilişkide Batı'dan aldığımız taklitçi bu iki kutup arasındadır.

Doğu toplumunda, İslam toplumunda ve bizim toplumumuzda, bu kutupların her ikisinin de sabit kalıpları ve bilinen değerleri vardır. Açık ve belirgin olan hükümleri, esasları vardır, aynı zamanda resmi koruculara sahiptirler. Gördüğümüz gibi halkımızın ekseriyeti adına din, millet ya da ahlak, maneviyat, çeşitli bağlar ve çeşitli inançlar denilen gelenek bayrağının altında toplanmışlardır ve aydınlar dediğimiz okumuş kim-

[87] Burada "biz" İslam ülkelerindeki aydınların tümünü ve hatta Üçüncü Dünya ülkelerindeki aydınların tümünü kuşatan genel manadadır.

selerin tümü Avrupa'dan ithal edilmiş aydınlık profilini kabul etmişlerdir. Bu kutupların her ikisinin de işi kolaydır; çünkü bizim kitlemiz yıkanmış veya olmuş bitmiş bir sofranın tamamını din ya da gelenek adına miras almaktadır. Bundan dolayı seçmenin zorluğu ya da çilesi ile uğraşmaz; çünkü onun için seçilmiştir, o sadece kabul etmelidir. Bizim aydınlarımızın da seçme sorumlulukları ve sıkıntıları yoktur. Batı'dan gelen ve bizim sadece açmamız ve kullanmamız gereken kullanılan eşyaların "kıvrılan kâğıtları" ve teknik ambalajlamalar gibi bugünün çeşitli, hatta birbirlerine aykırı öğretileri de ambalajlarda hazırlanmış ve belli standartlarda ithal edilmektedir ve eğitim görmüş kimse bunlardan birini alıp karışıklık, sıkıntı, ıstırap, tefekkür, araştırma ve mukayese zahmeti olmaksızın kolayca bu öğretinin ya da şu mektebin taraftarı olabilmektedir.

Daha önce de belirttiğim gibi her iki kutbun da resmî korucuları, savunucuları, finans kaynakları, propaganda için aygıtları, aynı şekilde kendilerini savunmaları ve fikrî yönleriyle mücadeleleri için güçleri ve olanakları vardır.

Ancak bu arada "avare aydınlar" da vardır, miras kalan kalıpları kabul edemeyen ve taşlaşmış kalıplarda kalamayan aydınlar; çünkü aydındırlar ve bu son yüzyılda Batı'dan gelmiş ideolojik ambalajları kullanmamaktadırlar; çünkü kendileri "düşünmek", "üretmek", "seçmek" istemektedirler. Zira şimdinin tecrübesi ideolojik ambalajların kullanılmasının hiçbir derde deva olmadığını göstermiştir. Kişiler için belki "namın kaybolması derdi"ne, "şahsiyetsizlik derdi"ne, "meçhul kalma derdi"ne deva olabilmekte, ancak "halkın derdi"ne deva olmamaktadır.

Bu nedenle, Sartre'nin deyimiyle Afrika ve Latin Amerika'dan Asya'ya kadar yeni bir seda yükselmiştir. Sartre, *Les Damnes de la Terre*[88] kitabının önsözünde şöyle diyordu: "Bir süre önceye kadar dünya beş yüz milyon insan ve Afrika, Asya ve Latin

[88] Yeryüzünün Cehennemlikleri (Derleyen). Fanon'un bu kitabı Türkçe'ye *Yeryüzünün Lanetlileri* adıyla çevrilmiş ve yayınlanmıştır. (Çev.)

Amerika'da bulunan bir milyar beş yüz milyon yerliden ibaretti. Üçüncü Dünya ülkelerinden olan bir kısım aydın bizim Amsterdam, Londra ve Paris'ten yükselen çok ilerici ve yeni ve birleştiren sloganlarımızı duyunca, bu ağızlar Asya'nın ve Afrika'nın ufuklarında açılıyor ve bizim sloganımızı tekrar ediyorlardı; ancak şimdi yeni bir olay meydana gelmiştir. O olay ise bizim konuşmamamız, Fanon gibi bazı aydınların bizzat kendilerinin Afrika'dan konuşmakta olmalarıdır. Afrikalının biri konuşmaya başlamış! Çok gariptir ki bu Afrikalı, bir gelenekçi ve eskiciliğe dönen bir Afrikalı değil, aksine bugünün değerleriyle tanışık biri ve bir aydın, fakat bizim söylediğimizi o söylemiyor! Hatta bize itiraz ve hücum amaçlı sözler söylüyor! Ve bu olay, büyük bir olaydır Batı için.

Kendileri söz söylemek isteyen ve toplumunu tanımak isteyen ve kendi toplumları ve kendi tarihlerinin şartları, imkânları ve sıkıntıları temelinde bir öğreti ve yol seçmek ve ilan etmek isteyen ve inanmak isteyen bu aydınlar, kişinin varabileceği anın en sıkıntılı anında ve zorluğunda bulunmaktadırlar. Sartre'ın de kendi öğretisinde dediği gibi, insan için en büyük, en hassas ve en zor an "seçim yapma"nın sıkıntılı anıdır; çünkü seçim yapan kimse hem kendisi, hem de halk için, herkesin onu taklit edeceği bir örnek seçmektedir. Bununla birlikte burada kişi şahsî bir mesuliyet taşımaz, aksine bir zamanın mesuliyetini taşır. Ne Batı'nın dayattığı değerleri ve ne de tarihin miras kalan geleneklerinin hiçbirini kabul edemeyen aydınlar böyle bir seçimin eşiğindedirler. Hiçbir kalıpta sakinleşmeyen ve değerleri tek tek inceleyip seçen bu vasat topluluğun en büyük sıkıntısı, savunucuya ve intikal aracına sahip olmama sıkıntısıdır, [böylece] bunlar kolayca ezilebilmektedirler; çünkü sürekli birbirleriyle savaşan ve mücadele eden bu iki zıt kutup ve bu iki düşman sınıf arasında, bir grup söze başlayıp, her iki yoldan bağımsız olarak üçüncü bir yol seçip açmak isteyince, her iki taraftan ok yağmuruna tutulmaktadırlar ve bunlar, hiçbir savunma aracına sahip olmadıkları için, hatta bazen "hayır öyle değildir" demek

imkânına sahip olmadıkları için, kolayca ezilebilmeleri veya çarpıtılmaları ya da düşüncelerinin tahrif edilmesi mümkündür. Bu iş çok zor bir iştir ve biz böyle bir andayız.

Ben bu birkaç yılda söylediğim sözlerin toplamını çok kıt imkânlarla söyledim ve benim bu toplumda sahip olduğum olanakların toplamı, birkaç öğrencinin onlar için sohbet etmemi istemelerinden başka hiçbir şey değildir! O da her bir yılda bir defa, hem de her bir fakültede her yirmi yılda bir defa! "Yalnız" ve "avare" topluluğun temsilcisi olarak konuştuğum, beni savunacak herhangi bir merkeze sahip olmaksızın açıkladığım meseleler, her iki tarafın çok ince tuzak ve çok ustaca proje ve işbirliğiyle ve tüm propaganda olanaklarına sahip olmalarıyla, ezilmiş, çarpıtılmış ve tahrif edilmiştir. O zaman böyle bir durumda, herhangi bir gazetede kendisine sövülen ve basın yayın kanunlarına göre itiraz ve inkâr edebilen herhangi bir kimsenin sahip olduğu olanağa ben bazen sahip değilim!

Şu "Negin" dergisinde okuduğuma göre şahsın biri benim bir kitabımı eleştirmiş;[89] kendisi önce kitabın içeriğiyle herhangi bir işi olmadığını söylemiş; yeni bir şey duyuyorum! Söylediği şöyle bir şey, bendeniz adamın birini eleştirmek istiyorum; ancak fikrinin içeriği, aklı, duygusu, kalbi ve şuuruyla işim yok! O halde ne ile işin var? Kitap içerik demektir; kapağına mı saldırmak istiyorsun? Tabii iki itirazı var; biri, bu kitapta "karti"yi çizgili ta ile yazmışsın, halbuki Cemalzâde bey "halk gruplarında amiyane sözlük"e dair yazdığı İsviçre kitabında (İsviçre'de) orayı iki noktalı "t" ile yazmıştır. Doğru söylüyorsun dedim, ben bu kelimenin yazım kuralını sizden öğrenmeliyim! Diğeri ise şu yazmış olduğun "Çintu Köprüsü", okuduğum Almanca bir kitapta "Çinut"tur! Bu iki delille, daha sonra ise kitap yerine bana saldırmaya başlamış! Daha sonra da kitabı okumadığı ya da anlamadığı ortaya çıkmakta. Önemli olan bu değil, önemli olan ansızın özel bir bakış açısından, görünürde birbirleriyle

[89] Kast edilen kitap Kevir'dir. (Derleyen).

hiçbir ilişkisi olmayan ve sürekli birbiriyle savaşan din ile küfrün her ikisinin birlikte saldırmaya başladığını görüyoruz.

Tekkelerde, ravzalarda ve çarşıda halka "Efendi! Bu kesinlikle uydurmadır ve benim sözüm bu değildir ve benim sözümün manası başka bir şeydir ve yalan söylenmiştir" diyebilecek ne minber ne de mihrabım var. Belli kalıpları, tanınmış değerleri, aynı zamanda propaganda ve savunma aygıtlarına sahip olan memleketin resmi aydınları arasında her hangi bir şeye sahip değilim.

Öğrencilerimden biri o makaleye karşı bir makale yazıp, İran'ın aydın dergilerinden olan o dergiye vermiş olduğu halde yayınlamıyorum, demişti. Hoş, sen yayınlayabildiğinde, biz ise yayınlayamadığımızda, bizim alınyazımız bellidir! Sadi'nin deyişiyle:

Dilencinin biri zengin birinin kapısına gitti;

Kış idi, gece yarısı, hava soğuktu,

Çaldı kapıyı cevap vermediler, köpekler saldırdı ona

Kurtuluyordu ki saldırdıklarını gördü

Onlara vurmak için bir parça taş almaya gitti

Taşın yere çakıldığını gördü!

Feryat etti: " Ne garip zaman! Köpekleri salmışlar, taşları bağlamışlar!"

Bu alınyazısı, fert olarak benim alınyazım değildir, sadece İran'da değil, hatta bütün Doğu'da şekil bulan ve belirginleşen bu iki kutup arasında kendisi için bir yol bulma çabasında olan bir grup mütefekkirin alınyazısıdır.

Savunma olanağına ve güce sahip olmayınca nasıl bir şeklin ortaya çıktığını görün. Benim bütün çalışmam ve çabalamam bir düşünce tarzıyla mücadeleydi, sonra gazeteler, dergiler, minberler ve mihraplarda, ömrümü [onunla mücadele] etmeye çabaladığım şeyle suçlandığımı görüyorum.

Bundan daha güzel olanıysa, bu, kitabımın aleyhinde değil, benim aleyhimde bir kitap![90] Şöyle yazılmıştı: İlk yazar, onun kitabını[91] okumanız gerekmediğini, benim kitabımın birazını okumanız yeterlidir, diye yazmıştı. Yazar oldukça çok yeni öncü ilerici bir öğretinin savunucusu olarak bana saldırmıştı. Çok güzel. Benim gerici bir adam olduğumu ispat etmek istiyordu. Hangi delille? Halkın benim dinî inançlara ve duygulara sahip olduğumu bildikleri deliliyle; hoş, dinin de aydınlar arasında ne olduğu bellidir, o halde biz dine karşı yaptığımız her saldırıyı ona yaptığımız zaman isabetli olacaktır, artık kitabını okuyup da ne olduğunu görmemize gerek yok! Çok iyi, bu şey çok güzel bir kalıptır. Fakat benim gerici bir adam sıfatıyla ezilebilmem, onların ise ilerici adamlar olarak [tanınmaları] için bu çok önemlidir. Bir kimseyi ezmek için anlaşma ve düşünme kalıbına bakınız: Ben kitabımda kapitalizme ve dünyadaki hâkim sisteme saldırmışım. Burada şöyle demesi gerekir; saldırın doğrudur; ancak senin gönlün gerçekte kapitalizmden yanadır ve görünüşte kapitalizme saldırıyorsun, bu bir şey. Ancak gelmiş, bana, sen hangi delille kapitalizme saldırıyorsun? diye saldırıyor. Ne için? Çünkü kapitalizmin terakki etmek olduğuna delil on üç kanıt var! Ve bu nedenle dünyada kapitalizm [sisteminin] karşısında olan kimselerin hepsi gericidir. Asya ve Afrika ülkelerinde kapitalizmle mücadele eden aydınların tamamı gerici adamlardır, çünkü devletlerinin geri kalmışlıktan kapitalizm dönemine geçmesi için sabretmeleri gerekir. Hoş, öyleyse aydınlar ülkelerini kapitalizm sürecinde ileri götürebilmek için, Batı'nın kapitalizmi ve emperyalizmiyle işbirliği yapmalıdırlar. Hangi aydın böyle bir işi yapar? Sonra da kapitalizmin kutsal öğretisini ispat etmede bu on üç delilde, özgürlük, demokrasi, ilim, edebiyatın ilerlemesi, insanın ufkunun açılması yolunda insan başarılarının, zaferlerinin, terakkisinin tümü

[90] Kast edilen, Ali Ekber Ekberî Bey'in yazdığı *"Birkaç Sosyal Mesele"* adlı kitaptır. (Derleyen)

[91] Kast edilen, Meşhed İslambilim kitabıdır. (Derleyen)

kapitalizmin işi olarak anılmaktadır. Avrupa'da üç yüzyıl boyunca dökülen o kanların hepsi, fedakârlıklar ve şehadetler sonucunda bir çeşit özgürlüğe ve nispî demokrasiye ulaşanlar bunlar değildir, aksine demokrasiyi, liberalizmi, özgürlüğü, hümanizmi ve insan asaletini getirmiş ve ilmin ilerlemesine zemin hazırlamış olan, kapitalizmdir!

Sonra ben okuduğumda tebessüm ediyorum ve reddediliyorum; ancak daha sonra bu kitabın öğrenciler arasında benim aleyhime panzehir olarak elden ele dolaştığını biliyorum. [Sonra bana] acaba sen reddediyor musun, [diye soruluyor]. Cevap veriyorum, neyi reddedeyim? Kendi aleyhime böyle bir kanıtı ve hakareti reddetmem öğrenciye ihanet değil midir?

Benim bu iş karşısında göstermem gereken tek tepki, bu öğretmenlik maaşımdan 200-300 tümeni kenara bırakmak, 3000 tümen olduğunda ise kitabı çoğaltmaları için vermemdir. Böylece en azından aydın dindar birisi olarak benim kapitalizme ve Batı'nın kapitalizm sistemine muhalif olduğumu bilsin.

Keşke insan böyle hakaret görse, keşke kişi kapitalist sisteme muhalif olmakla suçlansa: Bana böyle tatlı suçlamalar isnat etseler ne yazar! Neyi savunayım? Öğrencilerden birçoğu söz konusu kitapta yazılmış olan sözlerimden biri hakkında bana soru soruyorlardı ve benim için bu tür şeyleri açıklamak çok zor, öyle ki ben ilme ve makineye karşıymışım! Neden ilme karşıyım? Çünkü kitaplarda, yazılarda veya konuşmalarımda "scientism"i ezmişim; makineye neden karşıyım? Çünkü "makinizm"i ezmişim. Her ne kadar halka "makine"nin "makinizm"den başka bir şey olduğunu ve "science"ın "scientism" den ayrı şey olduğunu anlatmak istedimse de bir araca sahip değildim, kimsem yoktu, grubum yoktu, sınıfım yoktu. Dergi, radyo ve televizyon, minber ve mihrabım yoktu. Bir öğretmenim ve iki sınıfım var.

Her ne kadar benim sunduğum fikirler ve düşünceler, sıradan halk arasında kolayca yayılıyor olsa da, daha sonra mukaddes

baba şöyle söylüyor: "Benim elini öptüğüm filan bey, senin pis olduğunu söylemiş ve ben elimi sana sürmem, nemli olarak seninle konuşmam!" Cevap veriyorum: "Çok iyi, nemli konuşma!" Fakat üniversite öğrencisine hak vermiyorum ve "Falan bey sana bu hakaretleri ettiği için bu hakaretleri hak etmişsindir." sözünü bir üniversite öğrencisinden beklemiyorum. Bana neden savunma yapmıyorsun? Cevabın nedir? [diye soracak olursanız] cevabımın kitabımı okumanız ve sözümü dinlemeniz olduğunu söylüyorum; o ise bir yazı, iki yazı veya üç yazı ya da bir konferans değil. Bir ekole sahip hangi adam hakkında bir şiir veya bir yazıyla, onun düşünce boyutları hakkında yargıya varılabilir. Üniversite öğrencisi mütefekkir ve kendisini tanıyan, "ilim peşinde" ve aydın bir insan olduğu için, bir kimse hakkında verilen bir fetva ile yargıda bulunamaz. Makine, makinizm değildir.

Makine makinizm değildir, makinizm de makine değildir. Eleştirmenimin ıstılahı bilmediğini nerden bileyim! Bunlar sosyal bilimler sınıflarının geçen yılki sıradan ıstılahıdır. Bir kimse nasyonalizme -milletperestliğe- karşıysa, millete karşı değildir; millete karşı olan kimse haindir. Ancak Sartre nasyonalizme karşıdır, on dokuzuncu yüzyıl bilim filozofları nasyonalizme karşıdırlar, o halde millete mi karşıdırlar?

Özel ekonomik ve toplumsal şekil, ilişkiler ve yasalardan müteşekkil özgün bir sistem olan kapitalizme muhalif olan bir kimse, sermayeye karşı değildir; sadece sermayeye düşman olan kim olabilir? Racisme -ırkçılığa- hepimiz karşıyız, bu bir ekoldür, ancak hiç kimse ırka karşı değildir. Irka kim karşı olabilir? Irka karşı olan bir kimsenin kendisi ırkçıdır. Irkçı kimse bir ırkla uyum içerisinde olup, diğer ırklara karşı olan kimsedir, o halde ırkçılığa karşı mücadele içerisinde olan ben, bütün ırklarla uyum içerisindeyim, ancak "ırkçılık"a karşıyım.

Scientism ilme bir çeşit özel bakış ve bir çeşit özel telakkidir. Ona karşı olan sadece ben değilim, aksine insana inanan ve insanın özgürlüğü, tekâmülü ve kurtuluşu için çalışan aydınla-

rın hepsi, scientisme karşıdırlar. Scientism dünyaya hâkim olan bir topluluğun elindeki araçtır, scientism insanın taşlaşmasına sebep olan etkendir, scientism âlimin sorumluluğunun kaybolmasına sebep olan etkendir. Eğer bilim adamı olan sosyologa bizim toplumumuz kuşatılmıştır, hangi yoldan onu harekete geçirmeli ve ona tekâmül bahşetmeliyiz? Diye sorduğumuzda, şöyle cevap verir: "Ben bilimi bilim için incelemekteyim, sosyolojiyi de sosyoloji için; ben sadece sizin toplumunuzun toplumsal kurallar yönünden bu şekil olduğunu söyleyebilirim ve işim biter. Ancak bu şekilde olması nedeniyle kötüdür, bu şekilde olmalıdır, bu yol ile [sorun halledilmelidir], dersem bilimselliğin dışına çıkmış olurum."

Nietzsche ne kadar iyi bir laf ediyor, şöyle diyor: " Bilime tapanlar ve bilimde çekingen davranıp, bilimde görüş bildirmeyip tarafsız kalmaktan dem vuran kimseler, öyle kimselerdir ki kendi çağının insanının ve toplumunun kaderine dönük toplumsal görev ve mücadelenin sorumluluğunu kabul etmek istememekte ve her sorumluluk ve görev yükünün altından kaçmak istemekte, toplumdan ve halkın içinden laboratuarlarına ve kütüphanelerine şereflice sığınmak istemektedirler." İlme mi karşıyız? Bu, ilim midir?

Bir diğeri ise makinizmdir: Makinizm Batı'da ortaya çıkmış olan özgün bir sistemdir, daha sonra insanı, makineyi, bilimi, yaşamı, felsefeyi, edebiyatı, sanatı ve sevginin tümünü kendi pençesinde sıktı, kurbanlarından biri de makinenin kendisidir. Daha sonra kitapta şöyle yazıldığını gördüm: "Ali Şeriati Bey, şimdi siz evinizden fakülteye kadar asfaltın üzerinde gittiğiniz yol makinizme ve kapitalizme aittir; dahası kalemle bir şeyler yazıyorsunuz, kalem makinizm ve kapitalizmin işidir. Dikilmiş pantolon ve ceketiniz makinizm ve kapitalizme aittir. Saçınızın tıraşı da kapitalizme ve ... aittir." Cevap verdim: " Hiçbirini kabul etmiyorum, yalnız şu sonuncusunu kabul ediyorum! Çünkü bu tür saçları kapitalizm makinizmle olmaksızın gerçekleştiremez...! Daha sonra başka öyle bir delil getirdi ki

benim aklım ve hayalim bu delil ve mantık karşısında durdu. O delil ise "Mesela geçmişte Meşhed'den Tahran'a kadar eşekle yolculuk ediyorduk, üç ay sürüyordu, ancak bugün jet ile altmış dakika sürmektedir. Öyleyse bize öğrencilere makine taraftarı olmak vaciptir! Jetin eşekten daha iyi olduğuna dair başka bin delil daha getirmemi ister misin, dedim: Jet koku vermemekte, eşek ise koku vermektedir! Bu kadar şuurumuz yoktu, fakat şimdi anladık! Makineye karşı olmak, ne demek? Bendeniz makine ile tıraş olmaya mı karşıyım? Sakalımı makasla mı keseyim?

Makinizm makineye yüklenen özgün bir sistemdir. O halde makineden söz ettiğimizde, teknik bir olgudan söz etmekteyiz. Benim makineden söz etmeye hakkım yoktur; çünkü ben mühendis ya da teknisyen değilim ve makinenin ne olduğunu bilmiyorum, ne şekil üretildiğini bilmiyorum, bundan politeknik üniversitesinin söz etmesi gerekir. Benim pantolonumun düğmesi düşse, dikemem, öyleyse teknik alandaki öğrenciler için makineden ve makinizmden nasıl söz edebilirim?

Makine, teknikle ilgili bir olgu, fabrika, mühendis, teknisyen, çelik, demir, iş aracı, özel hesaplama ile ilgilidir. Makinizm nedir? Makinizmin makine ile ilgisi yoktur. Makinizm özgün bir sistem, yani sosyolojik bir olgudur. Makineden mühendis söz eder, makinizmden ise sosyolog söz eder, çünkü sosyolojik bir olgudur. Makinizm nasıl sosyolojik bir olgudur.

Bilim Felsefesinde Toplumsal Sınıflar

O halde makinizmin sosyolojik bir olgu olduğu sonucuna vardık. Bunun manası özgün sosyal bir olgu olduğudur, yoksa sattığımız veya tükettiğimiz ya da bindiğimiz teknik bir olgu değildir; özgün toplumsal bir sistem, beşer toplumunun bir yaşam biçimidir. Makinizmi sosyal bir olgu veya sosyal bir sistem başlığı altında incelemek için mülkiyet olgusuna dönmemiz gerekir. Esas olarak makinizm mülkiyetin bir üst binasıdır, sınırlı bir mülkiyettir. Ben sınırlı mülkiyet dediğimde, burada özel bir

görüşe sahibim, şayet bu özel görüşümü [açıklarsam] o grup beni, onlardandır diyerek o tarafa havale edebilir. Bu taraf ise beni bu taraftandır, diyerek bu tarafa havale etmeleri olasıdır. Ancak bunların arasında kalan ve her iki taraftan da bıkmış olan sizler dinleyiniz, bakınız neler söylemek istiyorum:[92]

Ben bizzat ilim felsefesinde de meşhur olan ve tüm aydınların da bildiği gibi beşer toplumunun bu şekliyle iki kutba ayrıldığına ve incelendiğine inanmaktayım. [Sosyal] tabakadan söz ettiğimde[93] ise iki manada olduğunu açıklayayım. Sözünü ettiğim iki manalı olma, on dokuzuncu yüzyıl sosyalizm felsefesinin kendisinde de mevcuttur, bilgi felsefesinin kurucusunun eserlerinde de iki mana ve iki konu ile kullanılmaktadır. *L'introduction a l'Economie Politique*'da[94] ilk manasıyla, yani genel manasıyla, *Kapital*[95] gibi bazı eserlerinde ise özel manasıyla. Özel mana olan "Sosyal sınıf" (classe sociale) veya sosyal tabaka, ne demektir? İster feodalite, ister burjuvazi, ister kapitalist dönemler olsun bütün beşeri toplumlar tüm tarihi devrelerde ve tarihî değişimde iki sınıfa sahiptirler; hâkim sınıf, mahkûm sınıf. Ancak mahkûm sınıf bir dönemde serf veya köledir, hâkim sınıf ise feodal, sahip olandır, burjuvazi veya kapitalist dönemde ise mahkûm sınıf işçi ve köylüdür, hâkim sınıf ise sermaye sahibidir. Buna göre toplumların tümü bütün dönemlerde iki sınıfa sahiptirler. [O halde] toplumsal sınıf dediğimizde, bu iki sınıfı kast etmekteyiz.

Ancak başka bir yerde sosyal sınıf dediğimizde, genel mana kast

[92] Sahte aydınlar Doğu için bir şey yapmak isteselerdi şimdiye kadar yapmışlardı, ayrıca Doğu için bir iş yapmış kimseler sahte aydınlar değildiler, halkın metinlerinden coşuyorlardı. Gelenekçilerin hiçbir şey yapmaması ve sürekli toplum ve zihnin taşlaşmasına etken olmaları gibi.

[93] Sınıf kavramına da 'sınıf bu şekildedir' diyerek orada itiraz etmişler. Benim tahsilim toplumbilim üzerinedir. O vakit bana ilkokulların sosyal bilgiler kitabından sınıfı tarif etsinler de anlayayım! ..., topuk taşıdır!

[94] Siyasal İktisat Üzerine Bir Önsöz (Derleyen)

[95] Sermaye (Derleyen)

edilmektedir. Bizzat bu ekolün eserlerinde bazen yedi sınıf sayılmıştır, bu nedenle başka bir yerde sosyal sınıf dediğimizde, bazen bir toplum, bazen üç, dört, yedi, sekiz sınıf, bazen de sınıfın olmaması mümkündür. Burada her dönemi ve her toplumu özellikle incelememiz ve hangi sınıflara sahip olduğunu görmemiz gerekir. Sasanî dönemi ve Batı Orta Çağ yüzyılları döneminde, "ruhani sınıf" sosyal sınıflardan biridir. Sasanî döneminde askerler özel bir sınıftırlar. Farklı sınıflardan halk yığınlarının gelip iki yıl orduda kalıp daha sonra gittikleri gibi değildir. [Askerler] esas olarak özel ailelerden olan kimselerdir ve tüm hayatları boyunca bu sosyal kuruma bağlıdırlar, buna göre o dönemde ordu bir "sınıf" idi. Hindistan'da "askerler" bir sınıftırlar, ruhaniler (brahmanlar) bir sınıftırlar. İran'da "mobedler" özel sosyal bir hukuka ve özel sosyal bir konuma ve özel sosyal bir muameleye sahip olan bir sınıftır. Ancak üç ya da dört sınıf genel manada, bazen bir sınıf ise özel manada kullanılır ve bu bir sınıf hâkim olan sınıftır. Bu nedenle "hâkim sınıf" dediğimizde özel anlamda bir sınıftır. Genel manada "hâkim tabaka"nın kendisi, değişik dönemlerde, muhtelif sınıflardan teşkil edilmiştir.

Bilim Felsefesinde Alt Yapı ve Üst Yapı

On dokuzuncu yüzyıl bilim felsefesinde tüm beşer toplumlarının incelenmesi, alt yapı kutbu ve üst yapı kutbu olmak üzere iki kısma ayrılma şeklinde gerçekleşmiştir.

Alt yapı veya "sosyal structure", sebep rolünü oynayan "toplumun sabit ana temelleri"nden ibarettir. Ortaya çıkmasına alt yapının sebep olduğu üst yapı "ikincil olgulardan" ya da "toplumun değişen kurumları"ndan ibarettir. Örneğin, feodalite döneminde alt yapı feodalitedir, çünkü feodalite sistemi, büyük mülkiyet, şereflilik, bir grup için özel bir hukuk sistemine ve birçokları için o hukuktan mahrumiyet, siyasî gücün, sosyal ve ekonomik gücün bir ailede ya da özel bir sınıfta tekelleşmesinden müteşekkil sosyal bir alt yapı sistemidir. Burada bu bizzat alt yapı olmaktadır. Üst yapı nedir? Burada din üst yapı olmak-

tadır, yani orada din kendisini alt yapı olan "sosyal sistemle" entegre etmiş bir konuma sahiptir. Dinî doktrinler özel sosyal sistemin yararına olacak şekilde tebliğ edilmektedir. Edebiyat üst yapıdır, bu dönemde edebiyat, kaynağı onun toplumunun alt yapısına ait olan özel tona ve özel türe sahiptir; tüm şiirler metihtir, bütün değerler, ileri gelenlerin değerleridir; felsefî düşünceler üst yapı olmaktadır, çünkü Aristo gibi filozofların çoğunluğu felsefî ve ilmî yönden şöyle demektedir: Bazıları "Aristo" kişiliğine sahiptirler ve daha yüce insanî erdemlere sahiptirler, bazıları ise ikinci sınıf aşağılık kimselerdir, tüm dünyanın servetini de yetkilerinde bulundursalar, "erdem"e sahip değillerdir. Bu, felsefedir; fakat bu felsefenin o dönemin toplumsal alt yapısının sonucu olduğunu görmekteyiz.

O halde felsefe, edebiyat, ressamlık, sanat ve din bu dönemin özel sosyal alt yapısının üst yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Daha sonra burjuvazi gelmektedir: hâkim sınıf ve tebaa arasında orta sınıf ortaya çıkar, gelişir ve aristokrat sınıfını ortadan kaldırır, kendisi iş başına geçtiğinde alt yapı değişir. Yani feodalite burjuvazi alt yapıya dönüşür ve değişim geçirir, [sonuçta] üst yapılar da değişir; din değişim ve dönüşüm kazanır, edebiyat, şiir, felsefe ve her şey yeni alt yapıya dönüşür.

Dünyagörüşü yani "toplum görüşü" esasına göre değişen alt yapılara sahip olmaktayız (Ben bu ekolü anlatacağım).

İlk Komün

İlk dönem, insanların toplu bir şekilde yaşam sürdükleri bir dönemdir, ancak özel bir sosyal sistem şeklinde değildi. İlk komün devresinde kişiler bir şekilde özgür ve eşittirler ve hiç kimsenin başka bir kimseye üstünlüğü yoktur; hiçbir grubun diğer bir grup üzerinde hâkimiyeti yoktur; ruhani sınıf adı altında özel bir sınıf, eşraf sınıfı, tebaa ve köle adında bir sınıf mevcut değildir; üretim aracı yoktur, varsa bile herkesin eline geçebilecek ölçüde basittir. Üretim aracı olmadığı için kişiler uzman ve uzman olmayanlar, üretim aracına sahip olanlar ve üretim aracına sahip olmayanlar olarak ayrılmıyorlardı. Burada

insanların hepsinin eşitliği vardır. Neden? Çünkü eşitsizliği ortaya çıkaran ekonomik alt yapıdır; o vakit ekonomik alt yapı ne idi? Denizden balıkçılık, ormandan avcılık. Buna göre kişiler ormanda avlanabildikleri ve meyve toplayıp yiyebildikleri ve herkesin açlığını ormanda giderebildiği zaman, başka birinin tahakkümü altına girmelerine veya birinin üretim aracını kiralamalarına gerek yoktu. Örneğin; beş veya altı tüfeği olan herhangi bir kimsenin kendisi evde oturması ve bu tüfekleri kiraya vermesi, insanların ise bu tüfeklerle avlanmaya gitmeleri ve avladıklarının beşte ikisini iş aracına sahip olan kimseye vermeleri gibi bir durum yoktu. Kişi bizzat yonttuğu taşlar ve diğer araçlarla gidip avlanıyor, meyve topluyor veya denizlerdeki sayısız balığı avlıyordu, kimsenin malı da değildi. Herkes açlığı ölçüsünde balık avlayabiliyor ve yiyebiliyordu. Buna göre burada genel eşitlik mevcuttur.

Kölelik

Daha sonra değişimin [etkisiyle] balıkçılık ve avcılık dönemi tarıma dönüştü. Tarım döneminde tarın yapılan alanların üretim kaynağı kısıtlıdır. Tarım toprağı, deniz ve orman gibi halkın tümünün istifadesinde olamaz, sınırlıdır. Bir taraftan tarın dönemi özel bir üretim dönemidir ve özel araçlara ihtiyaç duyar. Bu tarım aracını herkes rahatlıkla ele geçiremediği için yalnızca bazı kimseler tarın kaynaklarının ve üretim aracının sahibi olmaktadırlar, bazıları ise bundan yoksun. Üretim aracı ve aynı zamanda üretim kaynağından yoksun olan çoğunluk, onların kölesi olmaktadırlar. Onlar çalışmak zorundadırlar; ancak iş aracı ve iş kaynağına sahip olmamaları dolayısıyla kendilerinden daha fazla üretim aracı ve iş kaynağına sahip olanların yetkisi altında bulunmaktadırlar. Ya onlara kiraya vermekteler ya da onların çalışma gücünü kendileri için istihdam etmektedirler. Burada toplum iki kısma ayrılmaktadır, böylece alt yapı değişim bulmaktadır; köleliğin alt yapısı ortaya çıkmaktadır; bir grup diğer bir grubun kölesi [olmaktadır;] yani araca ve toprağa sahip olmayıp çalışamayan kimseler, çaresiz

her ikisine de sahip olan kimselerin kölesi olmaktadırlar. O halde köleliğin alt yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu, sosyal bir alt yapıdır.

Serflik

Daha sonraki alt yapı köleliğin serfliğe dönüşmesidir. Yani eşek misali sahibinin kontrolü altında olan bu köleyi sahibi isterse öldürebiliyor, satabiliyor, değiştirebiliyordu. Hatta kölenin dünyaya getirdiği çocuk tıpkı hayvanlar gibi sahibine aitti, annesine veya babasına değildi. Yeni bir gelir elde ediyor ve "serf" oluyordu. Serf yani azat olmuş köleydi, ancak toprağa bağlıydı; sahibinin onu öldürmeye, değiştirmeye hakkı yoktu. Serfin çocuğu onun bizzat kendisine aitti, ancak efendi toprağı satacağı zaman, toprağa ait olan köylüleri de satıyordu. Bu köylülere "serf" adını veriyorlardı. Buna göre üçüncü alt yapı, "serflik" alt yapısıdır.

Feodalite

Bundan sonra alt yapı değişim kazanıyor; determinist kanunlar serflik alt yapı toplumunu feodal alt yapı toplumuna dönüştürüyordu. Serf artık toprağa ait olmaktan da özgür olup, canının istediği her yere gidebilip, çalıştığı yeri terk edebilip, toprağını ve sahibini değiştirebilince, "köylü" oluyordu. Burada alt yapı değişiyor ve "feodalite" ortaya çıkıyordu. Özel bir sosyal alt yapı sistemi olan feodalite, topraklara ve toplumsal güçlere sahip ileri gelen azınlık bir grubun olması, bir grubun ise raiyyet olmasıdır; yani onlar için çalışması gereken köylü yığını, toplumsal hakların birçoğundan yoksundur, hatta ata binmeye bile hakları yoktur! Ellerine kılıç almaya hakları yoktur! Kişilikleri de onların kişilikleriyle farklılık arz eder. Onlar onurludurlar, bu raiyyet olanlar ise değillerdir.

Burjuvazi

Sosyal zorunluluk feodalite alt yapısını burjuvaziye dönüştürüyor. Tüccar, dükkân sahibi, alış veriş yapan ve el aleti yapan kimseler, köylü değiller, efendi değiller ve aristokrat değiller.

Bunlar yavaş yavaş artıyor ve kendi aralarında orta sınıfı meydana getiriyorlar, gelişim gösteriyorlar ve topluma hâkim olduktan sonra, feodalite alt yapısını burjuvazi alt yapısına dönüştürüyorlar. Yeni dönemde burjuvazi, sanatı ve makineyi elinde tutuyor.

Kapitalizm

Dünyada yeni bir olgu ortaya çıkmakta; bu yeni olgu, şu an adı "burjuva" olan hâkim sınıfın makine sahibi olmasıdır. O vakit makine sahibi değildi, yalnızca sosyal haklara ve mülkiyete sahipti, ancak şimdi onunla birlikte makineye de sahip. Önceleri bütün insanlar çalışıyorlardı ve kendi gelirlerinin beşte üçünü veya beşte dördünü sahiplerine veriyorlardı, şimdi bu köylü ve sahip arasında makine adında yeni bir araç ortaya çıktı, makine sahibinin olan bu araç daha fazla üretim yapmaktadır, ancak bu üretim daha çok sermaye sahibi olan makinenin sahibine aittir. Böylece burada burjuvazi gelişir ve "sanayi kapitalizmi" ortaya çıkar. Bundan dolayı zorunluluk neticesinde alt yapı değişim kazandı.

Sınıfsız Toplum

Bu alt yapı da zorunlu olarak değişim kazanmaktadır ve yine sanayi kapitalist sınıfın işçisi olan bu mahrum bırakılmış sınıf ezilmektedir, sınıfların yoğunluğu ve bilinci daha fazla olmaktadır, sömürü daha fazlalaşmakta ve mevcut düzene karşı kendileri muhalif bir sınıf meydana getirmektedirler. Sonunda olay patlak vermekte ve artık makine sahibinin tekelinden çıkmakta ve topluma ait olmaktadır. Altyapı burada yine değişmektedir.

Bu, on dokuzuncu yüzyıl sosyalizm ekolünün tarih determinizmi felsefesi ve sosyolojisidir.

Mülkiyet Alt Yapıdır

Bu noktada benim kendime özgü bir görüşüm var, o ise esas olarak alt yapının ikiden fazla olmadığıdır, ne kapitalizm ne de makinizm, ne feodalite, ne serflik ne de kölelik değildir. Alt yapı bütün bir sosyal sistemin üzerine oturduğu sistem ve top-

lumun ana iskeleti yani structure demektir. Altı ya da yedi tane değil, iki tanedir; biri "özel mülkiyet"tir, diğeri "toplumsal mülkiyet"tir.

Belirttiğim gibi beşer tarihi boyunca birbirlerine dönüşen bu muhtelif dönemleri kabul ediyorum. (Gerçi başka dönemler de mevcuttur veya tarihin bazı dönemlerinde bu dönemler mevcut değildir, benim bu eleştirilerle işim yok) ancak bir alt yapı vardır ve o da mülkiyettir. Eğer bir şahsa münhasır ya da bir aileye münhasır ise, bir tür toplumsal alt yapıdır; ancak toplumsal ve ortak ise, başka bir tür toplumsal yapıdır. Adı mülkiyet olan bu alt yapı sisteminde, üst yapılar değişmektedirler; üst yapılar nedir? Burjuvazi döneminde kölelik, serflik ve proletarya. Burjuvazi bizzat alt yapı değil, üst yapıdır. Yani hâkim olan tabaka ile mahkûm olan tabakanın kölelik döneminde bir çeşit olduğu doğrudur, serflik döneminde bu ilişki değişmektedir. (Köleliğe göre daha insanî ilişki olan hâkim olan tarafın serf ile olan ilişkisi ortaya çıkıyor!) Feodalite döneminde ilişki değişiyor (feodal ve raiyyet/köylü ilişkisi ortaya çıkıyor), burjuvazi ve sanayi döneminde değişiyor, fabrikatör ve işçi ilişkisi ortaya çıkıyor, ancak değişim geçiren bu sınıf ilişkileri toplumun alt yapısı değildir, toplumun alt yapısı sadece ve sadece bir kelimedir: "mülkiyet", sosyal şekliyle ya da özel şekliyle.

Mülkiyet sınırlandırıldığı zaman, toplumu iki ekonomik zıt kutba ayırmaktadır ve bu iki zıt ekonomik kutbun ilişkileri tarihî ve toplumsal dönüşümlere göre değişim kazanmaktadır. Hukuk, bilgi ve düşünce biçimi ve bunların hepsi değişim kazanmaktadır, tarihî zorunluluk ve tarihî dönüşüm bakışı, düşünceyi ve kültürü değiştirmektedir; ancak alt yapı ve esas faktör, mülkiyetin şeklidir.

Bundan dolayı bana göre tarih boyunca iki tür alt yapı vardı ve vardır. Bu iki sınıf dışında başka bir sınıfın var olması mümkün değildir; biri beşer toplumunun tüm kaynaklarının, araçlarının, tüm maddelerin kullanımının ve tüm toplumsal olanakların genelin yetkisinde olduğu bir dönemdir, diğeri ise bunların

kişilerin tekelinde olduğu ve genelin onlardan mahrum bırakılmış olduğu dönemdir. O halde "alt yapı" ya sınıflara bölünmüştür ya da toplumsaldır.

"Toplumsal alt yapı" tüm toplumun eşit bir şekilde manevî kaynaklardan istifade ettiği gibi maddî kaynaklardan istifade edebildiği alt yapıdır; "sınıfları olan alt yapı" ise mülkiyetin kısıtlanan haklar suretine dönüşmesi, daha sonra ise toplumun iki zıt kutba dönüştüğü alt yapıdır. Bu iki zıt alt yapı birbirleriyle olan ilişkilerinin dönüşümü neticesinde değişirler.

Bundan dolayı benim daha önce "köle" olmam ve efendimin de sahibim olması ile şimdi serf olmam ve efendimin "serf sahibi" olması arasında veya sonra "köylü" olmamla birlikte efendimin "köylü sahibi" olmasıyla, sonraları "işçi" olmam ve efendimin "işçi sahibi" olması arasında ne fark vardır? Burada alt yapı mı değişiyor ya da üst yapı mı? Alt yapı değiştiği zaman, benim sosyal sınıflarımın yeri ve onun sosyal sınıflarının yeri değişir. Ben köyde, ağa idim ve elli köylüm vardı ve bir milyon da tümenim; şimdi köyden çarşıya gelmişim ve bir milyon tümeni de vermişim piyasaya ve çalışıyorum, ya da kırk işçiyi şirkette ya da fabrikada çalışmaları için getirmişim, şimdi ben kapitalist olmuşum, onlar ise işçim olmuşlar. İsimler değişmiş; benim ismim değişmiş; o zamanlar ağa idim, şimdi olmuşum "hacıağa"; alt yapı değişti mi? O vakit onlara maaş vermiyordum, şimdi öylesine bir maaş veriyorum. Alt yapı değişmedi; alt yapı değiştiği zaman benim yerim de değişir, yoksa benim ve onun ilişkisinin biçimi ve rengi değişmez; aslında iki zıt kutbu [değiştirecek] bir ilişkinin var olmaması [gerekir].

Değişim gösteren bu ilişki sosyal mülkiyet döneminde de değişim gösterir, ancak alt yapı birdir. Beşeriyetin başlangıcında tekelleşen mülkiyetin olmadığı ve tüm halkın eşit kabileler şeklinde orman ve denizden faydalandığı dönemde bile alt yapı değişiyordu; eğer o kabilenin [fertleri] denizin kenarındaysalar kayığa biniyorlar ve evlerini sahile inşa ediyorlar, daha sonra da ağ [vasıtasıy]la balık avlıyorlardı, üretimleri ise balıktı. Ancak aynı kabile ormanda yaşıyorsa, avcılık yapması, ağaca tırman-

ması ve başka bir şekilde yaşaması gerekirdi. Ancak bu yaşam tarzı farklılığı, alt yapının farklılığı demek değildir, üst yapının farklılığıdır; çünkü üretim araçlarının, maddelerinin ve aygıtlarının hepsinin herkesin elinde olması onların ortak durumuydu, bu alt yapıdır. Kölelik, serflik, feodalite-köylülük, burjuvazi-proletarya dönemlerinde, bu tabloların hepsinde ortak olan yön hepsinin alt yapısının özelleşen mülkiyet olmasıdır.

Bundan dolayı feodalite ve burjuvazi arasındaki fark, "avcılık" ve "balıkçılık" arasındaki ihtilaf gibidir, sosyal mülkiyet dönemi ve daha sonra gelen özel mülkiyet dönemi arasındaki fark gibi değildir. Bunların birbirleriyle kesinlikle bir benzerlikleri yoktur.

Dinlerin ve Ekollerin Ortaya Çıkarılma Nedeni

Beşer tarihinin yolunda iki tane keskin viraj vardır; biri beşer tarihinde ortaya çıkan ve bunun [sonucunda] toplumsal, ahlakî ilişkilerin, hâkim olan dinin ve toplumsal kurumların hepsinin değişim gösterdiği "özel mülkiyet" virajıdır. "Alt yapı" değişim gösterdiğinde yeni sorunlar ortaya çıkar ve insan ilişkileri eşitlik, kardeşlik ve birbirlerine aşk biçiminden birbirlerine muhalefet etmeye ve birbirlerini aldatma, istismar etme, kullanma, katletme, menfaat için öldürme biçimine dönüşür. Orada herkes kendine yetecek oranda yemek için gider, ormandan [elde edip] yerdi; arttırma isteğine ve rekabete gerek yoktu, çünkü herkesin yetkisindeydi. Ancak şimdi özel mülkiyetin gelmesiyle birlikte, arttırma isteği de ortaya çıkıyor; bir kişinin bin neslinin iyice yiyebileceği, giyebileceği ve yaşayabileceği kadar birikimi bile olsa yine de gecesini gündüzüne katıp çabalıyor, bu alt yapının değişmiş olduğu bu döneme aittir. Bundan dolayı mülkiyet ortaya çıktığında, ahlak, yeni dertler, yeni sıkıntılar, dağılmış yeni fikirler ve yeni düşünce ortaya çıkar, bu nedenle de büyük dinler/başlangıç dinleri, tesis edilen dinler bu devrede ortaya çıkmışlardır.[96]

[96] İslam dini kurulmuş din değil, olgunlaştırılmış bir dindir. Kendi öğretisini geçmişi olmadan başlatmış değildir. Kendisi: "Ben İsa'nın, Musa'nın ve İbrahim'in varisiyim." demektedir. [Yani İslam'ı] olgunlaştırdım.

Ben dinler tarihinde, kurulan dinleri araştırdığım zaman tarihin büyük dinlerini kuran büyük peygamberlerin (burada bu dinlerin hak ve batıl olmasıyla bir işim yok, bu ikinci konudur) ve bir çeşit peygamber tebliği yapmış Buda, Lao Tzu, Konfüçyüs, Zerdüşt, Batı'da Sokrat, Eflatun, Aristo gibi isimlerin hepsinin birbirlerinin çağdaşları olduğunu gördüm. Ve bu çok şaşırtıcı bir şeydir! Gördüğümüz fikri ekollerin tamamı Aristo, Eflatun gibi yunan bilgelerinin ve âlimlerinin takipçileridir ve Doğu ve Uzak Doğu'da gördüğümüz büyük dinlerin tamamı bu dinlerin takipçileridir. Bunlar hangi zamandadırlar? Hepsi M.Ö beşinci ve altıncı yüzyıllardadırlar. Zerdüşt, M.Ö altı yüz küsurlu yıllarda, Konfüçyüs M.Ö altı yüz küsurlu yıllarda, Lao Tzu M.Ö yedi yüz küsurlu yıllar ve Buda M.Ö altı yüz küsurlu yıllardadırlar. Sokrates, Eflatun ve Aristo milattan önce dördüncü ve beşinci yüzyıllardadırlar. (Aralarında yüz yıl veya yüz elli yıllık bir dönemden daha fazla bir zaman yok.) Neden? Çünkü bu ekoller toplumun "mevcut durum"una karşı bir tepkidirler. Çünkü sosyal mülkiyet döneminden özel mülkiyet dönemine geçildiğinde, dertler, ıstıraplar ve savrulmalar, sosyal ilişkilerin değişimi, özel insanî değerlerin inkârı gibi her şey ortaya çıktı, bu sıkıntılara ve bu yeni sıkıntılarında ve talihsizliğinde insanın hidayetine cevap vermek için kimi zaman akıl kaynaklı kimi zaman ise vahiy kaynaklı bu ekoller ve dinlere yönelmişlerdir.

Yine on dokuzuncu yüzyılda tarihi yönden bu benzerliği görmekteyiz; bugün bile dünyada var olan büyük ekollerin çoğu on dokuzuncu yüzyıla özgü olan ideolojilerdir. Neden? Beşeriyetin tarım, hayvancılık ve sanatkârlık döneminden makine dönemine geçtiği bir dönem olmasındandır. Makinizm insanlığa sıkıntılar, savrulmalar, yeni ahlakî sıkıntı ve ıstıraplar vermiş, bu ekoller ise tüm bunlara cevap vermek ve bu yeni tarihi virajda insanı doğru yola iletmek için ortaya çıktılar. On dokuzuncu yüzyıl ekolleri ile M.Ö beşinci ve altıncı yüzyılların dinleri arasında sınıfsal ve sosyal kökleri yönünden bir tür benzerlik bulunmaktadır; çünkü sosyal alt yapı ve var olan şartları aynıdır.

İlim Burjuvazinin Hizmetinde

Daha önce de belirttiğim gibi mülkiyet ortaya çıktığında üst yapılarını değiştirir; kölelik, serflik ve feodalite burjuvazi sınıfın ortaya çıkmasına neden olur. Burjuva gelişim gösterdiğinde, özellikle Fransa'nın büyük inkılâbından sonra işin başına geçer ve hâkim sınıf olur, Orta Çağ'ın üstünlük anlayışını bir kenara atar ve bilgiyi kendi tekeline alır. Eskiden bilgi dinin hizmetindeydi ancak burjuvazi ilmi paranın hizmetine verir, burjuvazi; on dokuzuncu yüzyıl Alman ahlak sosyalistlerinin deyimiyle "para sınıfı", yani "para vesilesiyle yabancılaşmış" demektir. Buna göre burjuva sınıfı nasıl bir sınıftır? "İşleyen paranın" paracı, tüketici, çok çalışan, açık dünyagörüşüne sahip, yüce ruhlu, ileri görüşlü, fayda veren, duraksamaya ve geçmişe tapmaya karşı ve aynı zamanda değersiz dünyagörüşüne sahip bir sınıftır. Bu orta sınıfın özellikleri budur. Burjuvazi insan benliğini tüketim yaşamında daha iyi, daha fazla ve daha az paraya muhtaç bir halde özetler ve insanın ihtiyaçlarını maddî ve ekonomik ihtiyaçlarla sınırlandırır ve kendisi toplumun ekonomik ihtiyaçlarını temin ettiği için, bu nedenle insanı manevî, dindar ya da ahlaklı bir varlık olmaktan tüketen bir varlığa dönüştürmek onun sınıfının faydasınadır. Burjuva, sürekli hakikatin peşinde olan, yaratılışın sırrının peşinde, ideal insanın yazgısının peşinde, metafiziğin keşfinin peşinde, Tanrı'yı tanıma peşinde, beşerin yazgısının peşinde, varlığın ve yaşamın sırlarının peşinde olan ilmi, kendi hizmetinde konumlandırır ve ona sadece bir görev verir ve o iş ise Francis Bacon'ın ona ilim dediği bir iştir, o şöyle der: "Beyefendi! Hakikatin peşinden gitmeni istemiyorum, iki bin yıl gittin, elimize bir şey geçmedi, güç istiyorum". İlmin ilk sloganı olan "güç"ün "hakikat"in yerine geçmesi, scientismi ortaya çıkardı.[97]

[97] Burada ilimden söz edildiğinde "Hangi ilim?" diye sorulmalı. Dinden söz edildiğinde de "Hangi din?" diye sorulmalı. Falancanın dindar olduğunu söylememiz yeterli değildir; onu dövmemizin ya da övmemizin her ikisi de yanlıştır. "Hangi din?" [diye sorulmalı]. Çünkü Ebuzer'i Rebeze'de öldüren bir

"Burjuvazi" yani "para sınıfı". Scientism yani "doğa kanunlarının keşfi için ilmin gücü", hedefi ise "bu tabiat kanunlarının insanın ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi için kullanmadır". Neden scientism diyoruz? [Çünkü scientist] şöyle demektedir: "Ben beşerin gerçek ihtiyacının sadece şu olduğunu biliyorum, ona veriyorum, ancak iyi yol ve onun ıslahının ve hidayetinin ne olduğu scientismle bağlantılı değildir; biz peygamber değiliz!" Böylece scientism kendi kendine yönünü değiştiriyor; hakikati kutsama veya hakikati tanıma çabasından güç talep etmeye ve maddî kanunların kullanılmasına. Burjuva ile hemfikir olduğunu görüyoruz.

Tarih boyunca hem ilim ilerliyor ve dönüşüm geçiriyor, hem de hâkim sınıf dönüşüm geçiriyor; ilim scientisme varıyor, hâkim sınıf ise burjuvaziye. Buraya vardıklarında, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda her ikisi hemfikir ve aynı dilli oluyorlar. Tarihi süreçte, ilim ve servet sahiplerinin sınıfı olan hâkim sınıf birbirlerinin muhalifi idiler, ilim ve para birbirlerinin düşmanı idiler, ancak şimdi her ikisi hemfikir ve aynı hedefe sahip olmuşlar; ilmin güç elde etmek istemesi, burjuvanın da güç ve ekonomik güçten başka bir şey düşünmemesi nedeniyle, ilim ve para ister istemez birbirleriyle evleniyorlar ve ilim ve para, burjuva ve âlim birbirleriyle evlendiklerinde, hangisinin koca hangisinin kadın olacağı ortadadır! Avrupa'da gördüğümüz gibi, burjuva, âlimi kendi hizmetinde tutmakta ve ona bir nafaka vermektedir. Kapitalist birini hizmetinde barındıran herhangi bir âlim var mı? Görülmemiştir!

Dünyagörüşü de farklıydı, [ancak şimdi] burjuva ve scientism arasında müşterek dünyagörüşü, materyalizm veya realizmdir. Bu ikisinin bir anlamı var; realizm, materyalizmden daha geneldir. Realizm ve materyalizm ne demektir? İnsanî idealler için düşünmememiz, realiteye yani içinde bulunduğumuz mevcut

"din" vardır ve yine Rebeze'de ölen bir "din" vardır. Hangi dinden söz ediyorsun?

duruma göre düşünmemiz demektir. Mevcut durum ise bir müddet ömrümüzün ve içgüdülerimizin olması ve bu içgüdülerimizi bastırmamız gerektiği gerçeğidir; peki nasıl? Ne kadar fazla olabilirse. Ve refaha ulaşalım; ne refahı? Refah; ekonomik ihtiyaçları gidermek. Buna göre felsefî görüşün kuşatıcılığı, insan ömrünün sınırlı ve dar olan gerçekçi bakışı ile sınırlıdır. Dünya, yani burası. Dünya; sadece önünde duran ve gözünün gördüğü, elinin tuttuğu yerle ilgili dar bir dünyagörüşü ve değersiz bakış, düşünce ve ruhun gelişimi ve yayılması yoktur. Bununla beraber materyalist çevrede din, irfan, idealist felsefeler ve insanın ona yaslandığı yüce insanî değerler ve üstün faziletler yerine, realizm veya materyalizme, yani insanın daha iyi ekonomik yaşam şartlarına bir yöneliş [ortaya çıkmaktadır], bu ortamı ise hem burjuvazi hem de scientism sağlamaktadır. Böylece paranın ve ilmin bu gayri meşru evliliğinden makine doğdu.

Makinenin Özellikleri

Makine doğduğunda beşer dünyasında nasıl bir şey doğdu? Her şey tekrardan sert bir şekilde dönüşüme maruz kaldı. Neden? Çünkü makine bu niteliklerin sahibidir.[98]

Birincisi, üretimde ilerlemedir.

Bir makine üretimini uzun bir zaman boyunca aynı tutamaz, üçüncü ve dördüncü yıllarda, birinci ve ikinci yıllardan daha fazla üretim yapması gerekir. Makine üretimini sadece geri bırakmakla kalmaz, aynı zamanda hep aynı oranda da tutamaz. İnsanların ihtiyaç duyduğu ya da duymadığı şeyin üretimini geliştirmekten başka bir çaresi yoktur, aksi halde parçalanır gider.

[98] Makinenin özelliklerini bir realite ve "ortaya" çıkmış özel bir varlık olarak aktaracağım. Burada makine yine toplumsal bir olgudur, teknik bir olgu değil. Makinenin teknik bir olgu [olarak] özellikleri yoktur. Burada sözünü ettiğim makine idrake sahip, duygulara, bilince, yöne ve harekete sahip olan, proje çizen ve hedefi olan ve insanın rakibi olan bir varlıktır. Makinizm demek budur.

Bizim Meşhed'de kendimize ait bir fabrikamız vardı; otuz, kırk yıl boyunca keten benzeri kumaşla dikdörtgen şeklinde masa örtüsü üretimine [başladık] ve her zaman da aynı üretimi yapıyordu. Otuz yıl önce yüz tümene yakın olan bir fabrikanın hisselerinin [doğal olarak] şimdi yüz bin tümen olmuş olması [gerekir]; ancak otuz yıl önce kar payları yüz tümen olan bu fabrikanın yedi, sekiz tümene satılması için onun bunun peşinde dolanıyorlar, ancak kimse satın almıyor, çünkü üretimini hep aynı oranda tutmuştur. Üretimini sabit tuttuğunda ise personelini arttırmak zorunda, işçi ve memurların maaşlarını arttırmak zorunda, kullandığı ham madde için ayırdığı bütçeyi arttırmak zorunda, buna ek olarak daha iyi ürünler ve daha iyi masa örtüleriyle birlikte piyasaya yeni rekabetler gelmekte, o ise yerinde saymaktadır, artık ayakta duramamakta ve [sonunda fabrikanın kâr oranlarını] o eski fiyatına bile satamamaktadır. Dahası halkın bu miktarda üretime ihtiyacı olup olmadığını bilmeksizin üretimi arttırmaktadır, aksi halde makine ölecektir. Bu, üretimde ilerlemedir.

İkincisi çeşitliliktir.

Ürettiği malların sürekli olarak sadece nicelik yönünden önceki mallardan iyi olması değil, aynı zamanda "çeşit" yönünden de daha fazla ve daha yeni olanı bulması gerekir; çünkü değişik rekabetler her zaman için vardır ve bu rekabetler o malların yakın çeşitlerine daha iyi bir şekiller ve tarzlar kazandırır, ayrıca insanın çeşit arayan zevki ise benzer malların ardına düştüğü için, diğer kişinin malları yerde kalır. Buna göre hem üretimini arttırması hem de ürettiği mallara kalite yönünden çeşitlilik kazandırması gerekir.

Üçüncüsü, fiyat indirimidir.

Makine bir taraftan üretimini arttırmak zorunda, diğer taraftan fiyatını azaltmak zorundadır; çünkü fiyatlarda azaltma ile rakibinin benzer ürünlerine karşı pazarını koruyabilmesi veya yeni pazarlar keşfedebilmesi ve ele geçirebilmesi [gerekir]. Bu maki-

nizm sisteminde ortaya çıkan tezat ve çelişkidir. Neden? [Çünkü] bir taraftan fiyatı düşürmek zorunda, diğer taraftan da personelin, (işçinin, idarî memurunun) masrafını azaltmak zorundadır. Buna ek olarak satın aldığı hammaddeler de her geçen yıl daha da artmaktadır. Makinizmin çelişkisi, kimi zaman makinizmin patlaması, hatta sınıfların patlaması ile neticelenmesidir.

Dördüncüsü, bağımsızlığa meyil ve insana ihtiyaç duymamadır.

Makine ortaya çıktığında sürekli insana ihtiyaç duymamaya meyleder. İlerleme kazandığı ölçüde, bin kişi olan işçisi yüz işçi olur. Diğer yıl işçisinin artacağı yerde, azalmakta ve teknisyenler yavaş yavaş makinenin çevresinden ve yanından kenara çekilmekteler; çünkü otomatikleşiyor. Öyle ki elli mühendis, yüz elli teknisyen ve bin işçisi olan fabrika, şu an tamamen otomatik bir şekilde sadece bir kontrol edene ve sıradan birkaç işçiye ihtiyaç duymaktadır. Böylece makine sürekli kendisinin insana ihtiyaç duymadığı ve daha sonra ise insandan bağımsız olduğu bir yöne ilerlemektedir.

"Otomasyon" dönemi gelecekte dehşet veren bir dönemdir, tüm üretim araçlarının kendi kendine iş yapan olduğu bir dönemdir, insanın makinenin çevresinde ve yanında öldürücü bir hayata tutulduğu bir aşamadır. Sadık Hidayet'in "Sin-gaf-lam-lam" yazıtını okuyunuz, bu dönemden söz ediyor ve bu dönemi o zamanın "hidayet"i öngörüyor, tüm insanların ölüm arzusunda oldukları bir dönem.

Makinenin Evrenselleşmesi

Makine millet, mahalle, ırk, din ve sınır tanımaz, benim ve onun piyasasını tanımaz; daima tüm yeryüzünü ve tüm insanları ve pazarları kendisinin tüketim mallarıyla kaplama halindedir. Çünkü üretimin ilerlemeye zorlaması ürettiği malları iç piyasanın ihtiyacından daha fazla artmasına ve kapital ve makine sahibinin burada duraklamasına neden olur. Üretim hangi şekille ilerleme kazanır? Rakiplerini ortadan kaldırmak için bir

mühendis geliyor ve her gün beş yüz çift ayakkabı veren makinenin [yerine] otomatik bir araç getiriyor ya da bir icat veya yeni bir keşifle üretim aracının hızını arttırıyor ve günlük ayakkabı üretimine beş bin adet ilave ediyordu. Yani bir gün içerisinde üretimini on kat arttırmıştı. Aynı gün içerisinde tüketicisine on kat eklenmediği halde, yani dünden bugüne on kat yeni adam ortaya çıkmadığı halde. Birinci, ikinci ve üçüncü yılda üretimin geometriğe benzer bir gelişme ile ilerlediğini görmekteyiz.

Dostlarımdan biri Japonya'ya gidip bir fabrikayı görmüştü ve şöyle diyordu: o zaman her saatte bir km. mukavva üretiyordu ve şimdi gittiğinde aynı makinenin her saatte seksen bin km. mukavva geçtiğini görmüştü. Aralarında on yıl fark olan bu zaman zarfında iç piyasasında mukavva tüketicileri bu denli artmamıştı, Japonya'da çocuk sahibi olma oranı ortalama "iki veya en fazla üç" olduğu için her bir milyon kişiye yirmi üç bin ila beş bin kişi eklenmiştir, ancak üretim ondan daha fazla artmıştır. Ne iş yapsın? Çaresiz iç pazarı arkasında bırakmalı ve dış pazarlara hücum etmelidir. Bu, adı "makine zorlaması" ya da "makine emperyalizmi" olan o şeydir, yani makinenin dünyayı yemesi ve dünyayı tutmasıdır. Burada önemli olan sorun, acaba makinenin iç pazarın duvarlarını yarıp dış pazarlara saldırması sıradan bir iş midir? İki problem var; yani önümde artmış malları iç pazarından dış pazarlara götürme isteğimin iki nedeni olur; ilk sebep, siyasî sebeptir. O millet veya toplum direnir ve bu malın girmesine izin vermez. Bu aşamada o toplumu ve pazarını elde etmek için siyasî hilelere başvurulabilir ya da o toplumu işgal etmek için askerî müdahaleye başvurulur. Dünya sömürüsü yeni yüzyıllardaki şekliyle ilk aşama olan bu aşamanın ürünüdür.

Ancak askerî gücün veya ordu gücünün gidip bir ülkeyi fethetmiş olması yeterli değildir ve o ülkenin pazarının benim üretimimin kontrolünde olması da yeterli değildir; çünkü halk orada benim malımı satın almıyorlar, tüketmiyorlar. Ben bura-

ya kadar sadece mallarımı o pazara götürebileceğim ve satabileceğim ve yerli ve dâhili rakipleri ortadan kaldırabileceğim imkânı elde etmişim. Burada askerî ve siyasî fetih nasibim olmuş (o memleketi sömürgeleştirme!); ancak oranın halkı benim malımı satın almıyorlar; mesela kendi ağaçlarının zamkları ile kendilerine ait yöresel kıyafetleriyle, pamuklu çarşafları ve geçmişten günümüze sahip oldukları ve şimdi de kendilerinin ürettikleri yaşam araçlarıyla hayat süren hanımlar vardır; gömleklerinin pamuk ya da yününü sahradan ve sürülerinden elde eden ve kadınlarının ördükleri ve ayakkabılarını köyde kendileri diken ve bu nedenle benim malımı almayan erkekler vardır. Burada ikinci aşama başlar.

Birinci aşama askerî ve siyasî sömürgeleştirmedir. İkinci aşama ise benim bu insanı değiştirmem gereken aşamadır; çünkü o ağacın zamkı, kınası sediri yerine gelip benim pudra ve kremimi tüketsin ve vücuduna sürsün, kendisinin diktiği o yünlü ya da ipekli gömlek yerine, "Lankshayr" ya da "Hamburg" yapımı bu gömleği üzerine giysin. Onu ne yapmalıyım? Onu yenilemeliyim. Yenilediğimde sadece kendi kendine gelmeyecek, tersine ihtiyacı olmayan şeyi satın alacak ve yutacak. Böylece ben yerli insanı tüketen insana dönüştürmüşüm, ama adını medenî koymuşum! Burada evrensel kültür sömürüsü ortaya çıkmaktadır.

İnsanı yerli şeklinden yeni şekline dönüştürmek için ne yapmalıyım? Onu, yeni tüketim ve sistemin karşısında direnen din, kültür, gelenek, tarih, ahlak ve kavmî ve toplumsal değerlerinden koparmam gerekir ve kendi değerlerimi onlara yüklemek için kopuk kof bir nesil meydana getirmeliyim. O vakit bunların benim mallarımı tüketmek için nasıl tarlalarını, maddî ve ekonomik tüm değerlerini, hatta sürülerini sattıklarını oturup seyrederim.

Yerli ülkelerde tüketim yalnızca klasik tüketimden yeni tüketime dönüşmekle kalmamakta, ayrıca yerli ülkelerde yani Üçüncü Dünya ülkelerinde, öyle bir tüketimin Avrupa'da olmadığı yeni bir tüketim ortaya çıkmaktadır, bu tüketim ise "sembolik

tüketim"dir. Avrupa tüketimi reel tüketimdir; Avrupalı bir bayan ya da erkek falan elbiseyi beğenir ve giyer; falan yemeği beğenir ve yer; falan müziği beğenmediği için dinlemez ve şöyle der: "vız vız"dır, kesiniz, istemiyorum. Ama bir Doğulu, Asyalı ve Afrikalı için tüketim "sembolik" bir şekildedir. Nasıl yani? Yani bu elbiseyi, kravatı veya şu modayı seçtiğinde sadece kendi ihtiyacını gidermekle kalmaz, başka bir ihtiyacını daha giderir, o ihtiyaç ise bu vesile ile kendisini yerli sınıftan medeni sınıfa yükselmiş olarak görme ihtiyacıdır!

Ben restorandan, kafeden veya caz çalınan bir yerden geçtiğimde, orada bulunan beş kişiden üçünün "bu gürültüyü kesiniz, bu ne vız vız, başım ağrıdı." dediklerini yüzlerce kez duymuşum. Avrupalılar rahatlıkla itiraz ediyorlar. Ancak bizim İranlılar bir [senfoni] duyduklarında, gülümsemek ve hoşnut olduklarını göstermek zorundadırlar, sonra bir de yorum yaparlar! Kendisi Beethoven dinliyorsa hayrete düşer! Öyleyse bu işi niye yapar? Zevk almaz; ancak itiraz etmeye cesareti yoktur. Niçin? Çünkü bu müzik çeşidi üstün zevkin ve üstün ırkı temsilcisidir. Buna itiraz ettiğim takdirde ben aşağılık ırka, aşağılık kültüre ve aşağılık zevke mensup olurum; onu kabullenmek zorundayım.

Bu nedenle bizler yeni tüketimlere sadece ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarımızı giderme amaçlı ilgi göstermiyoruz, ayrıca yüce bir sistem ve insanın ve üstün medeniyetin sembolleri olmaları sıfatıyla onları tüketiyoruz. Bu nedenle biz seçmiyoruz, yutuyoruz.

İşte tüm dünyanın makinizmin tüketicisi olması budur. Bu iş için din, kültür, tarih ve köhne değerlerle mücadele etmeli ve sonunda yeni değerleri kolay bir şekilde yüklemeli ve böylece rahatlıkla insanı yeni tüketim saldırısının kurbanı etmelidir.

Millî Asaletin ve İnsanın Kalıplaştırılmasının Reddedilmesi

Makinizmin başka özelliklerinden biri orijinalizmin olumsuzlanmasıdır. Orijinalizm ne demektir? Orijinalizm asaletlerin asaletidir. Eski bir seyyah olan "İbn Batuta"yı düşününüz: O

Kuzey Afrika'ya gitmişti, kadınlar bir tür elbise giyiyorlar, bir tür süsleniyorlar ve davranıyorlardı, erkekler ise başka bir şekilde; şehir bir şekilde idi, mimari başka bir şekilde, edebiyat başka bir şekilde, şehrin yapısı başka bir şekilde. Daha sonra ise Çad'a geldiğinde her şey değişiyor; Bağdat'a girdiğinde her şey değişiyor; Mekke'ye giriyor, her şey değişiyor; Nişabur'a geliyor, her şey değişiyor; Tus'a gittiğinde, her şey değişiyordu. Her özel bir bölgenin kendisine has hediyesi olduğunu görüyorsunuz; İran'da her bir şehir diğer şehirlerin aynı şekilde yapmayı beceremedikleri kendisine özgü yeni bir şey yapmaktadır; her memleket diğer memleketlerin o alanda öyle bir seviyeye ulaşamadıkları bir alanda uzmanlaşmıştır. Niçin? Çünkü makinizm öncesi dönemde tüm insanlar özgürce uğraş veriyorlar, düşünüyorlar ve seçiyorlardı. Çok çeşitli ve değişik bir zeminde zevk, tat ve dehalar gelişiyordu. Bu orijinaldir, yani örnek olarak Kirman yapımı Kirman halısının bir asaleti vardır. Örneğin İsfahan'daki çinicilik ve minyatürün bir asaleti vardır. Daha sonra moda ve edebiyat, şiir, felsefe, dinî düşünceler, ibadet merasimleri, zevk, estetik, teknik ve ilim her şey değişik tüm boyutları ve çeşitli yönleriyle gelişme kazandı.

Ancak makinizm fazla mallar üreten bir araçtan ibarettir, dediğimiz gibi, zorlamayla bile yerinde sayamaz ve duraklayamaz ve bu ürünler o kadar yüksek oranda üretilmektedir ki iç pazara sığmaması nedeniyle taşmaktadır ve tüm insanlar tek bir ürünün tüketicisi olmak zorundadır. O halde bütün insanların aynı zevk kalıplarına girmeleri gerekir; "insanları kalıplaştırma" hareketi!

Şimdi ben Meşhed aydınlarının arasına girdiğimde ya da Meşhed üniversitesine veya okuluna girdiğimde, Tahran gibi olduğunu görüyorum; Tahran İsfahan gibidir; İsfahan Dekkan gibidir; Dekkan, Bangladeş gibidir; Bangladeş İstanbul gibidir; İstanbul Paris gibidir; Paris Harward gibidir! Elbiseler birbirleri gibidir, şehircilik birbirleri gibidir, iş, yaşam şekli ve dekorasyon birbiri gibidir, öyleyse bunların hiçbirinin düşünmediği

ortaya çıkmaktadır. Artık İsfahanlı kendi zevkini işinde kullanmamaktadır, Meşhedli kendi zevkini, Kirmanlı kendi zevkini, Tahranlı kendi zevkini, Hintli kendi zevkini, Türk, Arap, Çinli veya Japonyalı kendi zevklerini kullanmamaktadır; hayır, hepsi sadece ve sadece durmuşlar ve makinizmin yüklediği tüketim kalıplarına teslim olmuşlardır.

Beşeriyet bir defada muhtelif ve köklü boyutlardaki çeşitli yaratmasını, yapmasını ve gelişmesini yok etmektedir. Bütün bu çeşitliliğin talan edilmesi ve şu an gördüğümüz gibi hepsinin altıya dört ebadına dönüştürülmesi ve Markouse'nin de dediği gibi "insanın tek tipleştirilmesi"dir.

Makinenin İnsanın İnsanî Yarısına Saldırısı

İnsan iki yöne sahiptir; araç yönü ve [insanî yön]. Göz, el, parmaklar, ayak, diş, dil bütünüyle araç yönüdür. Yani bunlar benim araçlarımdır, "kendi"m değildirler. Bundan dolayı kalem tutacağım zaman kendi araç yönümü yani parmaklarımı ararım; gözlük takacağım zaman araç yönümü yani görme aracı olan gözlerimi kullanırım. Gözlük, sonradan eklenen ve benim görme duyumu destekleyen teknik bir araçtır. Küreği elime aldığımda, araç yönüm olan elimi kullanırım, öyleyse kürek benim elimin devamıdır, ayakkabı ise ayağımın devamıdır.

Ancak makine sadece yavaş yavaş insana ihtiyaç duymamakla kalmamakta, [ayrıca] insanın insanlık yönünün yarısına müdahale ve saldırıda bulunmaktadır. Numune ve misal olarak gördüğümüz gibi ressamlık fırça kalem ve boyadan başka bir şeydir; fırça kalem ve boya insanın araç yönünün devamıdır, yani ressam parmaklarıyla resim yapmaktadır, şimdi fırça kalemle daha iyi resim yapabilmektedir. Öyleyse parmakları gelişim kazanmıştır, ancak ressamlık insanın insanlığının bir bölümünün tecelli etmesidir ve ressamlığın yerini fotoğrafçılığa verdiklerinde, artık fotoğrafçılık benim araç yönümün devamı olmaz, benim insanlığımın yarısının devamı olur. Kalemle hesap yaptığım zaman, benim parmaklarım ve [düşüncem] gelişim kazan-

makta ve güçlenmektedir, ancak hesap makinesi ve büyük IBM makineleri insanın insanlığının [yarısının] devamı olmaktadır; benim düşünmem atıl kalmış ve makinenin düşünmesine dönüşmüştür. Bu saldırı öyle bir noktaya varmakta ki insan büyük bir felç geçirme tehdidine maruz kalır ve bununla da kalmaz, bütün yenilikler ortadan kalkar. Örnek olarak daktiloyu verebilirim: Bir tür yazıyı üç yüz milyonluk bir nüfusa yükler, hâlbuki daktilodan önce her insan ve zevk, estetik çeşidi ve yazı çeşitlerinde tarz ortaya koyabiliyor, üretebiliyor ve yeni keşifler yapabiliyordu. Doğrusu bunlar ufak meselelerdedir, sonra daha büyük meselelere uzanıyordu.

Şu an toplumbilimciler akıllarını istatistiğe ve sayısal bilgilere teslim etmişler, nasıl yani? Bizim toplumbilimimizde, özellikle İran'da istatistiğe tapılmaktadır; yani bir toplumbilimci bir köye girdiği zaman gözü, düşüncesi ve tefekkürü insanlara dönük değildir, aksine sadece test sorularını hazırlar (gözü ve fikri olmayanda bu işi yapar!) onlar cevap verirler ve daha sonra onu makineye verir ve sonucu alır, bu neticeye göre topluma yönelik yargıda bulunur! İnsanın kendisini kaybetmekte olduğunu ve kendi işinin başında olmadığını görüyoruz.

İnsan; Tüketen Hayvan!

Din, insanı "Tanrı benzeri" bir varlık görür ve insanı şu an sahip olduğu bu topraktan, kokuşmuş varlığından ve hayvani yönünden Allah'a yani her şeyin mutlak kaynağına ulaştırır. Felsefeler, insanı ideali arayan bir insan olarak tanımlar, eski öğretiler insanı erdemlere yani yüce isteklere hatta varlıktan da aşkın isteklere sahip bir varlık olarak görmüşlerdir, ancak makinizm insanı şu şekilde tarif eder: Aristo'nun dediği gibi "hayvan-ı natık", Platon'un dediği gibi "ideali arayan hayvan" ya da dinin dediği gibi "Tanrı'ya benzeyen hayvan" değildir; öyleyse nedir? "Tüketen hayvan"!

Bazı insanların sadece ve sadece satın almaktan söz ettiğini ve sadece ve sadece satın almak için gittiklerini görmüyor musu-

nuz! Sanki sadece bir yöne sahipler, o yön ise "satın almak"tır; sadece bir şeyden hoşlanırlar, o ise "satın almak"tır! Bir şeye ihtiyaçları olmasa bile. Sadece ve sadece satın almak için hazırlanırlar, iki saat vakit harcamaları mümkündür, hazırlandığı o iki saat içerisinde alışverişe gitmek için ne yapar? Daha önce makinizmden satın almış olduğu şeyleri tüketir! Bu kısırdöngüden kurtulmak mümkün değildir; çünkü ev ve insan yaşamının en mahrem yeri dâhil her tarafa müdahalede bulunur.

Dolayısıyla dünya emperyalizmi, siyasî, askerî ve ekonomik sömürü ve hepsinden daha kötüsü ve korkunç olanı, kültürel sömürü ve "kültürel asimilasyon"un tümü makinizm sisteminin getirdikleridir, yani yeni milletlere ve yeni pazarlara yeni tüketimlerin saldırısıdır. Makinizmin onu geçmesi gereken bir başka darboğazı vardır.

Tüketimin Yatay ve Dikey Tarzda Gelişmesi

Makinizmin gerçekleştirdiği diğer bir önemli iş, örneğin ben elinde makinesi olan sermayedar birisiyim; ben fazla üretim yapıyorum, (üretimler çok birikiyor), ancak benim toplumumdaki tüketici insanlar, azar azar artmaktadır. Dolayısıyla benim üretimim tüketicilerden daha fazla artış göstermektedir, [sonuç olarak] enflasyon ortaya çıkmaktadır; enflasyonu azaltmak istiyorum, ne yapmalıyım? İki boyutta, üretimi geliştiriyorum; biri yatay (yüzeysel), diğeri ise dikey (derin).

Yüzeysel tüketim: Belirttiğim gibi, ben bu fazla üretimimi yeni pazarlara ulaştırmalıyım. Bu yeni pazarları ya askerî güç ile ya da siyasî entrikalarla veya kültürel sömürü veya "kültürel asimilasyon" ile genişletmeliyim. Burada benim malımı tüketen beş bin kişi vardır; ancak ben iki yüz bin mal üretmişim, kalanını başka bir pazara göndermeliyim. Bu iş günümüz dünya biçimini değiştirmiş ve sosyal ve beşerî ilişkileri hatta değerleri değiştirmiştir.

İkinci tür ise bir tüketicinin tüketiminde çeşitlendirme ortaya çıkarmaktır. Bu tüketici şimdiye kadar her yıl bayramdan bay-

rama bir çift ayakkabı giyiyordu. (Filanın deyişiyle o şöyle diyordu: Sen akşamdan akşama her gün pilav yiyorsun, ancak biz bayramdan bayrama pilav yiyoruz!) [Diğer bir ifade ile] her bayram, her bayram elbise giyiyor, kravat takıyor, astarını yeniliyor ve kendisini süslüyordu. Hoş, benim makinem nevruz bayramı gelinceye kadar bekleyemez; öyleyse o beyefendi gelip alışveriş yapmalıdır! Kendisi, eşi ve çocuğunu her hafta huzuruma getirmeliyim! Ne yapmalıyım? Onun bu beş kalem olan tüketimini, elli kalem tüketime dönüştürmeliyim. Nasıl? Biri yatay, diğeri ise dikey. Onun bayramdan bayrama beş olan tüketimini, öyle yenilemeli ve "tüketim düşkünü" yapmalıyım ki bütün aşklarının ve taptıklarının yerini tüketim almalıdır, böylece her ay, hatta her hafta bir defa, daha sonra ise yavaş yavaş her gün, sonra da yavaş yavaş sabah ve öğle gelmelidir! "Beyefendi! Siz sabahleyin bu kravatı takmıştınız. Hanımefendi, siz aynı eteği giymiştiniz; şimdi ikindi de aynısıyla geliyorsunuz! İnsanın gözünü yoruyor!" bu sözleri onun diline dolayan kişi kimdir? Kravatı ve eteği yapan, gözleri böyle zevk sahibi yapan kimsedir!

Dolayısıyla eski ve sabit kalemlerini beşle ve onla çarparak arttırdığını görüyoruz; beş çift yerine yılda elli çift tüketime sahip; bir aile üyesi yılda bir takım elbise yerine on adet belki de yüz adet takım elbise tüketiyor! Hoş, daha önce de pantolon, kravat ve ayakkabı tüketiyordu; [ama bu ölçüde değil].

Ancak bir ikinci şey, yeni tüketimlerin icat edilmesi ve dayatılmasıdır. Onun maaş dökümünü getirdiklerinde şöyle der: "Bu yıl ve ay şu ihtiyaçlarımız var"; şu miktar şunlar için, kalan kısmı biriktirip yolculuğa gidelim, bankaya yatıralım, bir şey alalım. Fakat şimdi tüketim kalemlerinin her birinin beş, on kat artmasından başka, geçmişi olmayan yeni kalemler eve girmiştir; geçmişi olmayan yeni kalemler nedir? Zevke dayalı tüketimler, ihtiyaca göre olmayan tüketimler; ayakkabı, yemek ve elbise ihtiyaca dayalı tüketimlerdir. Zevke dayalı tüketimler nedir? Onunla evinde yüz çeşit başka işi yaptığı ve tırnaklarını

da onunla kestiği aynı makas "tırnak makası"na dönüşüyor, ek bir masraf daha ortaya çıkıyor. Daha sonra on beş riyal, iki tümen, beş tümen olan tırnak makasına tırnakları düzeltmek için yeni bir şey [ekleniyor ve] (iki tümen daha pahalılaşıyor), sonra tırnağı daire şeklinde kesebilmesi ve tırnağa daire şeklini vermesi için başka bir şey [gerekiyor] (yine başka bir meblağ ilave ediliyor). Daha sonra gitgide şöyle dediklerini görüyoruz "Tam donanımlı bir tırnak kesme aleti"! Doksan sekiz parça!

Bu söz, tırnak makasları sadece "yetmiş" parça olan kimselerde kompleksler meydana getirir ve "doksan sekiz" parça olan tırnak makasını satın almak için kendilerinin ve çocuklarının gıda ürünlerinden kesmeleri gerekir! Ve bu döngü öylesine aptalca bir döngüdür ki, herkesi delicesine kendi peşinden koşturmaktadır ve görmekteyiz. Ne görmekteyiz? "Alt üst olmuş bir yaşam"! Çok daha önceleri hazmetmiş olduğum ve artık ham maddeye dönüşmüş olan tüketimlerin taksitini ödemem için ben sürekli çalışmaktayım! Öyle bir döngü var ki makinizm geleceğimizi sürekli geçmişimizde rehin almaktadır.

Ev satın almış dostlardan biri, şöyle diyordu: "Hesapladığıma göre, benim üçüncü neslim bile taksit ödemek zorunda! Bu söylediklerim henüz makinizmin başlangıcıdır, siz makinizmin bizi nasıl değiştireceğini göreceksiniz.

Bizim incelemediğimiz tuhaf bir durum var. Bir ürün almak için bir yere gittiğimde, şöyle yazar: "Bu televizyonu parasız eve götürebilirsiniz! Evet, ücret istemez!" Nasıl oluyor da bu pinti adam bu kadar cömert olabiliyor? Benim şu an param olmadığı halde nasıl bana verebiliyor? İtibarım olduğunu, maaşımın olduğunu söylüyor. [Şöyle diyorum] "Beyefendi, benim itibarım zihnî bir şey, maaşım ise geleceğe dair bir şeydir; ancak şimdi olmayan şeydir, bundan sonra vermeliyim, fakat paran olduğu için senin verdiğin o şey peşindir. Acaba sermaye sahibi zihnî olan bir şeyi, peşin olan bir şeyle değiştirmiş mi oluyor? Hayır, zaten peşin olan bir şey almış; neyi? Ben hiçbir şeyi olmayan bir insanım, ancak ömrüm var. Ömür ne demek? Yani

ölümüme kadar olan birkaç yıllık süre. Bu, benim şu anımın sermayesidir ve herkes gelecek olan yaşamının olanağı ölçüsünce ömre sahiptir. Dolayısıyla cebimde var olan beş tümen gibi, cebimde beş on yılım da var; benden onu alıyor.[99]

Maalesef çabuk geçmek zorundayım, sadece isimleri okuyacağım, makinizmin beşer camiasında bıraktığı etkiler:

[99] Bir yerde çalışıyordum, bana aylık yüz otuz tümen veriyordu, işveren bir ara şöyle dedi: "Falan kimse evlenirse ben de ona aylık sekiz yüz tümen vereceğim ve buranın tüm gelirlerini de ona vereceğim. "Bizim evlenmemizin senin işinle ne ilgisi var?" dedim. Daha sonra doğru söylediğini anladım. (Evlendiğimde anladım!) o zamanlar bir şeyler yazıyor ve gazetenin müdürüne veriyordum. O yazdığım yazıyı o tarafa bu tarafa [götürüyor], falanın yazısını bile tashih ediyorum demek için işçilerin önünde bakıyordu. (Zavallı gazetenin tümünün müdürüydü!) örneğin bir defa "Einstain" diye yazıyordum, "Einstein" yazmam gerektiğini [söylüyordu]. Kalemi bir boşluğa çekiyor ve altına bir çizgi çekip kabaca "einstin" diye yazıyordu. Daha sonra yine yanlış yazıldığını görünce üstünü çiziyordu yani benim yazdığım geçerliydi! Diğerlerinin önünde benim makalemi tashih etmişçesine bir eda ile davranıyordu. Eğer kendileri olmasa idi, bu makalenin hiçbir kıymeti olmayacaktı. O elini vurmazdan önce hızlı bir şekilde kâğıdı elinden alıp evime gidiyordum, "Yüz elli tümeninde gazetenle birlikte cehenneme!" diyordum. Cepte para istemiyorum (o zaman yalnız başıma idim) ; Cepteki para için adam haysiyetini ve ilmini satmaz. Daha sonra yine gelip "rica [ediyoruz] buyurunuz! En azından yaşımızdan ötürü sorun değildir!" Ben yine gidiyordum, gereksizlik yapınca çıkıyordum. Şöyle diyordu: Böyle bir aletin sorumluluğu böyle bir adama verilemez. Niçin? Çünkü o yüz elli, iki yüz, üç yüz tümene her zaman ulaşabilir, düşüncesine ters bir şey olduğu her vakit yazmıyorum, yapmıyorum der ve gider. Tüketimini arttırmalıyız, [çünkü] cebinde yüz otuz tümeni var ve "cep harçlığı istemiyorum, hava alıyorum" diyor. Ancak tüketimini arttırdığımda sekiz yüz tümen olduğunda, üç yüz dört yüz tümeni bir ev [kiralamak] için verir, ev sahibi acele ile evin kapısına gelir ve "taksitimi verin" der; elektriği ve suyu yüz tümen tutar; hanımının ve çocuklarının harcamaları vardır, kendisinin harcamaları da var, sonra taksit taksit... sonra gelecek on iki yılını bana satar. Yazısının üzerine değil, kendisinin üzerine bile kalem bıraksam gıkını çıkarmaması gerekir.

Bu nedenledir ki ahlak âlimleri geçmişte "kanaat" üstünde bu kadar durmuşlardır, yani dayatılan tüketimlerin esaretinin altından kurtulmak lezzet olan "fakirperestlik" ya da "azaltma" değildir.

1- Bürokrasinin Ortaya Çıkışı

Teknokrat sınıf adında bir sınıf ortaya çıkmaktadır, bu sınıf toplumun yazgısını ve sistemini elinde tutmaktadır ve [o temel üzerinde] "bürokrasi" sistemi [adında] bir sistem ortaya çıkmaktadır. Bürokrasi sistemi nedir? Max Weber der: "İki bin işçinin bulunduğu büyük bir kurumda, her bir kimse bir gişenin arkasında oturmuştur; bu beyefendi de gitgide kendisinin gişe olduğunu hissetmekte, halk da onu "Gişe Beyefendi" hissediyorlar. Onun tüm olanakları, idealleri ve varlığı "779" numaralı o kafesin içinde saklıdır; gişeden dışarı çıkamaz; tüm geleceğini de tüketimleri için o gişede önceden satmıştır! Kendisini filan kimsenin oğlu Mr. Mishel olarak hissedeceği yerde daha çok "779" numaralı Mr. Gişe olarak hissettiğini görüyoruz. Yani insanın ona yüklenen karışık bir sistemde bir alete dönüşmesi; "ona yüklenen" de nedir? Bu söz "Jaspers"e aittir, "Heidegger" de aynı sözü söylemiştir: "Bürokrasi, teknokrasi ve makinizmden önce insan çalıştığı zaman, kendisi işinin neticesi hususunda bilince sahipti ve işini de kendisi seçmişti". Mesela ben gidip köylü ya da tüccar oluyordum, [eğer biri] sen kimsin? diye sorarsa, kasap olduğumu söylüyordum. Kasaplık nedir? Falan işi yapıyorum. Eti dışarı çıkardığım zaman ise ne iş yaptığımı biliyordum. Dolayısıyla ben de kasaplığı seçmiştim ve ne olduğunu biliyordum ve iş sırasında, yaptığım iş hakkında bilince sahiptim. Ancak bürokrasi döneminde biri filan numaraya başvuruyor, biri ona falan odaya gitmesini, filan beyin ya da hanımın eli altında durup çalışmasını söylüyor! O da oraya gidip oturuyor ve yıllarca çalışabiliyor. Örneğin ona "Bu belgeyi getirdiklerinde, makineye koy; bu şey geçtiğinde, makinenin düğmesini kapat; bu dosyalar geldiğinde şu dosyanın içine koy!" diye söylenir. O bu bir dizi işlerin bu büyük sistem içerisinde ne tür bir şeye dönüştüğünden habersizdir; çünkü bu büyük kurum ya da fabrikadan çıkan şeyin onun yaptığı iş ile doğrudan bağlantısı yoktur, o kendi bağlantısını hissetmemektedir ve

kendi işine karşı bilinçsizdir, [dolayısıyla] yabancılaşmaktadır. Böylece bürokrasi döneminde insan kendi işini seçememektedir; [çünkü] bürokrasi, bütün toplumu avucuna alan ve kişiyi seçtiği veya gönlünün istediği yere değil, her şahsı zorla ihtiyaç olan yere atayan örümcek ağlarına benzeyen karışık bir sistemdir.

İlerlediğimiz bu ölçü ile bizim için seçim çemberinin gitgide daha da daraldığını ve öyle bir tren rayına giriyoruz ki sürüklendiğimizi ve götürülmesi gereken yere götürüldüğümüzü görüyoruz. Ardından da hepsinin burada anlatılamayacağı daha başka yüzlerce facia gelecektir.

2- Faşizm

Faşizm, özel siyasî, felsefî, psikolojik, ekonomik ve toplumsal bir sistemdir ve yine toplumdaki teknokrat sınıf tarafından ortaya çıkarılan ırk temelli bir çeşit diktatörlük olan özel bir türü daha vardır, yeni faşizm. Faşizmden maksat sadece Almanya veya İtalya'daki Mussolini ya da Hitler'in sistemi değildir; aksine faşizm, beşer toplumunda teknokrasinin gitgide daha fazla ve daha geniş bir şekilde gelişmesinden ibarettir. Bu bağlamda Gurwich şöyle der: "On yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Avrupa kişisel özgürlük, demokrasi, halkın hükümeti, [özgür] düşünceler ve genelin inançlarına doğru bir gidişata sahipti, özellikleri ise demokrasi ve liberalizmin gelişimi idi; ancak bugün Batı, hatta Fransa müzmin bir faşizme doğru yol almaktadır, öyle bir faşizm ki, İtalya ve Almanya'nın çıplak faşizminin tersine demokrasi, liberalizm ve sosyalizm örtüsüne sahip bir faşizmdir. İtalyan ve Alman faşizmi çıplaktır; Hitler şöyle der: "Milletin isteği demek liderin isteği demektir, liderin isteği demek milletin isteği demektir." "Ben"! Görev tamam, felsefeye veya... gerek yoktur. Ancak oradaki liberalizm, kişisel özgürlük, demokrasi, filanın seçilmesi veya... Her şey, güzellik örtüsü altında, Batı'nın bütün sistemlerinde şiddetli bir şekilde gelişen faşizmin çirkin çehresinden ibarettir.

Makinizm zorunlu olarak teknokrasi ve bürokrasiye, bürokrasi de zorunlu olarak faşizme doğru gitmektedir, gitmezlik edemez. Niçin? Gurwich şöyle der: [Çünkü) teknokrat sınıfının kökü ve ideolojisi olmadığı için kendisini gerekçelendirmek ve dayatmak için ideoloji adı altında bir tür ırkçılık, yalan övünmeler, kalıp düşünceler, köksüz ve doğru olmayan heyecan ve övünçler kurgular ve kapitalist sınıftan ve halk sınıfından olmadığı için de diktatörlüğe ve katliama başvurur.

3- İstismarın Şiddetlenmesi

Makinizm, istismarı tasavvur ettiğimizin aksine geçmişten daha fazla ve dehşet verici hale getirir. İstismar benim üretimimde bulunmamış ancak beni görevlendirmiş bir kimse vesilesiyle benim üretmiş olduğum şeyden faydalanılması demektir. Niçin? Geçmişte istismar eden ve istismar edilen arasındaki ilişki çok sade idi, aracısızdı; ben gidip on bin tuğlayı duvarın üstüne koyuyordum, duvarı bir metre yükseltme işimin karşılığı, elli tümen idi; on beş tümenini bana veriyor, otuz beş tümenini ise kendisi yiyordu, öyleyse ben otuz beş tümenlik istismar edilmişim. Ancak şimdi ben ve işveren arasında makine bulunmaktadır. Makine üretimi on kat arttırmıştır, yani elli tümen yerine ben günde beş bin tümen üretim yapıyorum. O beş bin tümen nedir? Fazla üretim (sur plus)dir. Fazla üretim kime aittir? Makineye aittir, işçiye değil! İşçi sekiz saat çalışıyordu; makinenin arkasında olması ya da harç teknesi taşıyan olması arasında ne fark var? Fark yok! Dolayısıyla ben işçinin pazısını sekiz saat kiralamışım; ücreti ne kadardı? Geçmişte on iki tümen. Şimdi ben işverenim ve şuraya buraya gel diyorum; o şekil yerine bu şekil yap. Senin elli tümenlik işini beş bin tümene çıkarmış olan bu makinedir; makineye aittir; makinenin kendisinin paraya ihtiyacı olmadığı için de sahibine aittir. Dolayısıyla işçiye ne kadar verir? Onun hakkı yine o on iki tümendir, ancak şimdi işverenin aydın olması ve çağdaş yüzyıl olması vs. nedeniyle dört, beş veya sekiz tümen daha ilave ediliyor ve [toplamda] ona yirmi tümen veriliyor.

Fakat orada elli tümenden otuz beş tümenin burada ise beş bin tümenden dört bin dokuz yüz seksen tümenin istismar edilmiş olduğunu görüyoruz! Artan değer temelinde istismar, durmadan artıyor ve bu, yeni asırda sınıfların şiddetli zıtlaşmasına yol açıyor.

Tarih boyunca hatta kölelik döneminde sınıfların çatışması [bu derece şiddetli] ve iki sınıf arasındaki fark bu denli birbirinden ayrılmış değildi. [Eğer] sıradan bir sahibin ve işçinin tüketim oranını bugünün patronu yani sermaye sahibi ve proleterlerinin tüketimi ile olan oranı kıyaslarsak, eski aralığın bin kat olduğunu görürüz.

4- Kapitalizmin Aklının Başına Gelmesi

Fakat kişinin yanıldığı nokta şudur ki işçilerin yalan burjuvaya dönüştürülmesini/amburjuvaze edilmesini ilerlemenin bir parçası olarak bilmesidir; halbuki bu, ipin ucu kaybolmuş olan daha kötü bir köleliktir. Bugün Batı'daki işçi sınıfının, on yedinci ve on sekizinci yüzyıl köylüsü ve işçisinin aksine, yolunu kaybetmiş olduğu söylenebilir. Kendisi işçidir; ancak işverenin hisleri onda tezahür etmiştir, patronluğun zahiri yaşamı onda ortaya çıkmıştır.

Amburjuvazimiz yeni fenomenlerden biridir; amburjuvazimiz ne demektir? Makine fazla üretim yaptıkça sermaye sahibini daha fazla şişman, işçiyi ise daha zayıf yapar; ancak [sınıflar arası] farktan dolayı herhangi bir patlamanın yaşanmaması için sermaye sahibi işçide yapay bir duygu meydana getirir; işçiyi amburjuva etme! Toplumbilimciler [bunun nedeni] hususunda yalan söylemekteler, "kapitalizmin rasyonalize olması", [yani] kapitalizmin aklının başına gelmesi demektedirler; acaba [kapitalizmin] aklı başına gelmiş midir?[100] Kapitalizm ne yapıyor? İşçiyi tahrik eden nedenlerden biri işçinin işvereninin tüketimi-

[100] Bu yanlışı aydınlar bile bize sunmaktadırlar. Benim aleyhime yazmış olduğu o kitapta, Avrupa'da ve kapitalist sistemde işçilerin durumunun çok iyi ve çok güzel olduğunu savunmuş.

ne sahip olmaması idi; çocuğunun, hanımının ve kendisinin fakir olduğunu ve ne tatillerinin, ne sinemalarının, ne süs eşyalarının, ne dolaplarının ve ne de otomobillerinin olduğunu; ancak işverenin her şeye sahip olduğunu görüyordu. İşveren ona veriyor; ona nasıl veriyor? Onda aldatıcı bir alışveriş duygusu oluşturarak; aldatıcı alışveriş duygusu nedir? Benim maaşım bin tümenken satın aldığım otomobilin elli bin tümen olmasıdır![101]

Durmadan insanda meydana gelen yapay ihtiyaçlar reklamlar vasıtasıyladır; televizyonu açıyorsunuz, iki saat sonra kapatıyorsunuz; kendinize bakıyorsunuz, daha önce ihtiyacınız olmayan yedi sekiz yeni alışveriş ihtiyacının ortaya çıktığını görüyorsunuz.[102]

Sadece başlıkları okuyacağım ve birkaç dakika içerisinde Allah'a ısmarladık diyeceğim; "kültürel istismar" ve "kültürel asimilasyon", benzeme, taklit, rekabet ve sembolik ve yapay tüketimler yoluyladır.

Makinizmin dünya tüketimi için bütün dünyaya dayattığı kalıplarda insanların ve milletlerin kalıplaştırılması ve tek tipleştirilmesi.

"Asaletler ve manevî kaynaklar"ın yağması ve milletler, şehirler ve değişik sınıflar içerisindeki beşerin çeşitli tecrübelerinin hepsinin ortadan kalkması.

Emirlerle hareket eden kof, köksüz ve her yönden yorgun insanların ortaya çıkarılması için "tarihle irtibatın kesilmesi", "sınıf farkının oluşturulması" ve "şimdiki neslin tüm tarihî bağlarının koparılması". Tarihî tecrübelerine bağlı olan insan

[101] Bir Alman, otomobil aldığında on beş günlük maaşını verir, bir Doğulu ise on beş yıllık maaşını verir. O zaman ne yapması gerekir? Otomobil ne işine yarar? Hiçbir işine! Ancak bir köprünün kenarına gider, otomobile yaslanır ve "tulum yoğurdu sandviçi" (bir kap yoğurt) yer.

[102] Daha önce bu kül ile tavayı yıkıyordunuz, ancak bugün kesinlikle Üç M [toz] almalısınız. Tavamı "Dört M" ile mi yıkayayım? Hayır!

mukavemet gösterir. O kimdir? Dünya kamuoyunda put gibi olan, evrensel ve siyasî kuvvetin doruğunda kendi kabilelerinin yerli elbiseleriyle Birleşmiş Milletlere giren Nekrume kavimleri, Lumumba ya da Nehru gibi adamlardır. Ancak kof adam sürekli tüketim endişesine sahiptir.[103]

Tiplere bakınız; tüketimlerini göz önüne alırsanız, kendisinde bitmiş olduğu duygusu hâkim; kasap için haram bir leştir; altmış kilo haram et olmuş; kravatını sallandırdığı, ceketi de üzerine bıraktığı tam bir ceket askısı şeklinde. Neden? Çünkü makinizm bu işte bütün değerleri olumsuzluyor, bütün idealleri olumsuzluyor, sadece tüketiciler oluşturmak için bütün manevî değerleri yontuyor; bütün insanî değerleri sadece ve sadece tüketim değerlerine dönüştürüyor ve örneklerini görüyoruz.

Artık değer vasıtasıyla toplumun kendi içerisinde sınıfların çatışması.

Doğu ve Batı arasındaki fark dünyada hiçbir zaman bu denli şiddetli olmamıştır ve bu fark her geçen gün daha da fazlalaşmaktadır. Öyle görünüyor ki iki bin yılında Avrupalı birinin geliri yüz kat daha fazla olacakken doğulu birinin geliri yüzde üç oranında artış gösterecektir. (Allah kısmet etmesin!)

Ruhî buhran ve ruhun isyanı; neden? Ahmaklık döngüsü [nedeniy]le; ahmaklık döngüsü ne demektir? Bütün o felsefelerin, dinlerin şunda özetlenmesidir; asalet maddî hayattır, dolayısıyla maddî yaşam asalete sahip olduğunda hedef refah ve huzurdur; o halde ne için çalışılmalı? "Huzur araçlarını yapmak için".

103 Bir okulda çalışıyordum; müdürü bana dedi; rica ederim çocuklara sınıfa gitmelerini söyleyiniz. O durmuştu, sıraların bulunduğu yere gidip bir konuşma yapması gerekiyordu (hitabet kompleksi vardı; sabah sabah çocukları topluyor ve konuşma yapıyordu!) rengi kaçmıştı. "Siz benim yerime konuşunuz" dedi. "Ben öğretmenim, konuşma da neyin nesi" dedim. "Konuşma değil, sadece 'sınıflara gidin' deyin" dedi. "Kendin söyle" dedim. "Ben kravat takmadım, odadan çıkmaya korkuyorum!" dedi. Kravatsız hiçbir vakarı kalmamıştı.

Buna göre şu an bugünün insanı mı, yoksa dünün insanı mı daha çok huzurludur? Herkesin[104] de tasdikiyle bugünün insanının huzuru her zamankinden daha azdır. Ahmaklık döngüsü slogandır, özeti ve kalanı ise kalan yalan felsefeler; "yaşamın huzur araçlarını temin için yaşamın huzurunu temin etmek!"

Küçük Prens[105] [kitabını] okudunuz mu? Büyüklerle dalga geçen bir çocuk şöyle anlatıyor: Bir yerden geçiyordum, bir tarafı şarapla dolu şişelerden bir koleksiyon kutusu olan oturmuş yaşlı bir adam gördüm, sol tarafında da boş şarap şişeleri vardı. Düzenli bir şekilde o şişelerden birini alıyor, içiyor, boşaltıyor ve diğer koleksiyona bırakıyordu, arkasından diğerini, sonra diğerini... Daha sonra "Büyük bey! Siz niçin şarap içiyorsunuz?" diye soruyor. "Kederli olduğum." için diye cevap veriyor. "Ne sıkıntınız var ve niçin üzgünsünüz?" diye soruyor. "Şarap içtiğim için!" diye cevap veriyor.

Yaşamın huzurunun ne için kurban edilmesi? Tekâmül için mi? Hakikate ulaşmak için mi? Yücelik için mi? Budizm'in nirvanasına yükselmek için mi? Hayır! "Yaşam araçlarını elde etmek" için!

"Kofluk felsefesi" budur, abes ya da Camus ve Sartre vs.nin "absürdizmi". Dünya kof değildir, dünya abes değildir, dünya ahmak değildir, yaşamın kofluğunu ve insanın kofluğunu ortaya çıkaran bugünün insanına dayatılan bu makinizm sistemidir. "Kof insan" "dünya"yı kof görür. "Kof tiyatro" "kof sistem"in ürünüdür, tüketim için yaşamak, yaşamak için tüketim.

Yeni inkılâp ve değişimde birtakım şeylerin başka bazı şeylerin yerini alması bugünün dünyasında makinizmin işidir. [Yerini

[104] Benim aleyhime o kitabı yazan kimse dışında, çünkü o çok huzurlu olan tek kişidir; Allah onu daha huzurlu etsin! Istırabı anlamamak büyük bir nimettir, sıkıntısı olmamak büyük bir nimettir! Allah verdiği kimseden almasın, vermediği kimseye vermesin!

[105] Çok büyük bir yazar olan Saint Exuperi'ye aittir. Çok küçük bir kitaptır ve iyi de tercüme edilmiştir.

almak] ne demektir? "Değer" yerine "fayda". Bugünün insanı insanî ve ahlakî değerlere dayanmamaktadır. Siz kız istemek için aydın bir aileye gitmek istediğinizde, acaba size ilk olarak sordukları soru sizin aklı başında biri olup olmadığınız mıdır? Veya cesur olduğunuz mudur? Ağırbaşlı ve asalet sahibi olduğunuz mudur? İlminizin ne kadar mı olduğudur? Hangi dili bildiğiniz midir? Hayır bayım! Bir kelime; kendinize ait eviniz var mı, yok mu? Çünkü o diğer şeyler işe yaramıyor!

Avrupa'da bir arkadaşım vardı; ben geçen sene gittiğimde o on sekiz yıl önce gelmişti, bütün bölümleri okumuş, sonra henüz bitirmemişti! Aklî ve naklî ilimlerin toplayıcısı; önce sadece matematik için gitmişti, sonra üniversite sınavına asla giremeyeceğini görmüştü! Daha sonra edebiyatın peşine düştü; sonunda dil bölümüne gitmişti ve sonra sanat; daha sonra ne iş yaptığını sordum? "Sinema üzerinde çalışıyorum" dedi. Yani sabahtan akşama kadar gidip "sinema" ile ilgileniyorum. Daha sonra onu kaybettim. Beş altı ay sonra Tahran'a geldim, yine Tahran'da yakınlarımdan birinin evine yerleştim; bizim karşımızda içerisinde yedi, sekiz tane köpek ve on, on beş tane yenilikçi ve aydın adamların olduğu görkemli bir saray vardı. Bu evin önünde otomobiller öylece dizilmişti, çok şık ve şahsiyetli otomobiller! Ben sokağın birinden dışarı çıkıyorken o arkadaşımı gördüm, hal hatır sorduktan sonra nerede olduğunu ve ne iş yaptığını sordum. Kendisine çok merhametli yaklaşmak istiyordum, ben oradan gelmiş olduğum için, herhangi bir işi veya bir şeye ihtiyacı varsa, kendisi için yapmayı istiyordum. Bu yaklaşımla onunla konuşuyor ve onun derdini paylaşmak istiyordum. Sonra "gel gidip biraz oturalım da konuşalım" dedi; döndüğümde o evde olduğumu gördüm. Ben durdum, kendi kendime onun temizlikçi olabileceğini, oraya girersem beni lavaboya götüreceğini düşündüm. "Müsaade ederseniz başka bir zaman geleyim inşallah" dedim. "Hayır beyefendi! Gel gidip oturalım" dedi. Israr ettikten sonra girdim ve düşündüğüm gibi olmadığını gördüm. Oda, saray... "Sen birkaç hizmetli ve ... ile

ne iş yapıyorsun?" diye sordum. Bir saç tarıyorum otuz sekiz tümen, başka bir şekil tarıyorum yüz elli tümen, daha başka bir tarzla tarıyorum iki yüz tümen, başı yıkadığımda da üç yüz tümen alıyorum! O yedi sekiz ay zarfında bu sarayı satın almış! Meydana yakın Kah caddesinde iki katlı görkemli bir bina!

Neden böyledir? Şu an yeryüzündeki ve göğün altındaki en büyük deha Avrupa'daki "Émile Benveniste"tir. Larousse ansiklopedisini yazan bu şahıs yetmiş küsur dil bilmektedir. Yani var olan diller haricinde yok olmuş dilleri de bilmektedir. Elli yıl önce şu an var olmayan "Soğd" dilinin gramerini yazmış; ilk Aryalıların dilini ortaya çıkarmış ve bu dilin gramerini yazmış, işte böyle bir dehadır. Bu nedenle Fransız filolojisinin dünyada ilk sırada olduğu söylenir. Ancak o ölürse Fransa dördüncü sıraya düşer, her şeyleri odur. Bu adam Sorbonne Üniversitesinden çıkıyor ve durakta bekliyor, otobüse biniyor!

Ancak falanca adamın biri gidiyor, mesela; hesap makinesi veya muhasebecilikle veya bir şekilde öğrenmiş olduğu arabaya gres yağı dökmekle [uğraşıyor]. Teknik bir işi [öğrenmiş olan] bu adam, toplumun verdiği değere göre ondan yüz kat daha fazla değerlidir. Neden? Çünkü hedefi maddî üretim ve tüketim olan bir toplum, bu üretimde faydalandıkları insanlara yaslanır. Filozof işimize yaramıyor beyefendi! İngiliz anahtarıyla vidayı açabiliyorsan, İbn Sina'lar, Jean Paul Sartre'lardan daha fazla işimize yararsın ve seni daha fazla satın alırlar.

Bu nedenle insan toplumun satın aldığı ve kendisine övünç ve güç veren şeye yönelir. Dolayısıyla bütün tatlar, zevkler ve bütün ilmî dehalar ve yetenekler makinenin sahibi ve taşıyıcısı olan burjuvanın açlık hırsını bastırmaya doğru gider.

Avrupa'da felsefe bölümlerinde, zavallılar lisansı bitirdiklerinde veya doktor olduklarında, ilk endişeleri ve sıkıntıları ne iş yapacaklarıdır. Sürekli yakınlarından ve akrabalarından utanmaktadırlar! Ancak teknik ya da muhasebecilik gibi bir bölümde, birinci sınıf ve ikinci sınıftan itibaren bu beyinleri satın almak

için Doğu ve Batı arasında rekabet vardır. Ancak nasıl düşünmek isteyen beyni değil; bu işi yapabilecek beyin; hangi işi? Burjuvazinin ona söylediği ve dayattığı işi.

Bir süre sonra insanın kalıpları ve onun çeşitli boyutları ölmekte, yontulmakta ve atılmaktadır; ancak insan bu kalıplar içerisine hapsedilemez. Bu, benim hem İran'daki hem de Avrupa'daki öğrenciler arasında elde ettiğim bir tecrübedir; mimarlık okuyan öğrenciler, politeknik okuyan ve fen bölümlerinde olan öğrenciler, insanî ilimler, edebiyat ve hukuk okuyan öğrencilere kıyasla felsefî ve edebî eserlere, filmlere, yüksek edebî tiyatrolara fazla ilgi alaka göstermiyorlar. Neden? Çünkü yakalandığı bu kuru makine mantığı sistemde, onun ruhu ona karşı aksi tepki gösteriyor. Bu nedenle Paris'te bulunan Bazaar [Üniversitesine] ait bir kafeye gittiğimizde, oradaki öğrencilerin hepsinin felsefî meseleler, edebî eserler ya da felsefî ve psikolojik filmler ve insanî bilimlerle ilgili tartışmalarla ilgili sohbet ettiklerini görüyoruz, diğer kafelerdekiler sayfa çevirip, raksederlerken ya da ...* bu ihtilafın sebebi nedir? Bunun sebebi insanın taşlaşmış boyutlara ya da kartezyen mantığına ya da makine mantığına maruz kaldığı ölçüde ruhunun ıstırabının ve isyanının daha fazla şiddetli bir şekilde onu isyana sevk edecek olmasıdır. Bu nedenle fen bölümleri öğrencilerinde felsefî isyan ve insanî, ahlakî, felsefî ve dinî meselelere olan ihtiyaç daha şiddetlidir, Amerika ve İngiltere'deki isyan Fransa, İtalya ve İspanya'dakinden daha fazladır, orada ise Doğu'dan daha fazladır. Makinizmin kendisinin kuru sistem ve mantığını insana dayatmış olmasına oranla, ona karşı insanın isyanı daha fazla tepki göstermiştir.

Değer yerine fayda; yani "değerli insan" kenara çekilmeli, alıcısı olan "faydalı insan" onun yerine geçmelidir. Din dindir, yani "faydanın asaleti".

"Olgunluk" yerine "refah"; olgunluk, tekâmül mefhumu yerine hedef, "refah" olmuş. "Hakikat" yerine "güç". "Aşk" yerine "maslahat".

Fransa'da ortaya çıkan ve filmini şimdi getirdikleri bu aşk hikâyesi sosyolojide ve insan bilimciler arasında büyük bir olay meydana getirdi; öyle ki makinizmin bütün bunları dayattığı yirminci yüzyılda bir kimse "sevmek için" kendisini nasıl olur da kolayca öldürebilir. [Bu da göstermektedir] ki insan şimdi bile kendisinin akıl ve mantık ötesi ihtiyaçlarını, ekonomik ihtiyaçlarını her zaman için unutamaz.

İman yerine akıl. Tekâmül yerine ilerleme. Bu iki şey aynı değildir; ilerlemek demek daha kuvvetli olmak, insanın tabiata daha çok musallat olması demektir, ancak tekâmül, özün ve insanî insanlığın değiştirilmesi demektir. Kişi buna ilgi göstermiyor. Tefekkür etme ve kendisi hakkında düşünme yerine gece gündüz delicesine bir çaba; "nasıl ve niçin yaşayayım" diye düşünmek yerine "daha iyi yaşayayım" diye çabalamak.

Dolayısıyla hanımlar ve beyler! Makinizm, makineye dayatılmış olan ve makinenin insanın kurtarıcısı olabileceği bir sistemdir. Neden? Çünkü eski insanın asıl ihtiyaçlarını temin edebilmesi için günde on iki saat çalışması gerekiyorken, makine aynı tüketimleri onun için bir saat içerisinde temin edebiliyor, yani on bir saatini özgürleştiriyor. Çelişkiye iyi dikkat edin; makine tüketimimin temini için benim işimin on iki saatini bir saate dönüştürmüş ve bana ait olan on bir saati ise özgürleştirmiş; ancak makinizm bu on bir saati yutmaktadır. Neden? Reklamlar, felsefe, modalar, rekabetler ve psikolojik yöntemler vasıtasıyla bana ek ihtiyaçlar dayatmaktadır; asıl ihtiyaçlar için makine ile bir saat çalışıyorum, ancak kapitalizm ve makinizm asıl ihtiyaçlarımı ve yapay tüketimlerimi yüz kat fazlasıyla bana dayatıyor. Öyleyse yapay tüketimlerimi temin için on bir saati de çalışmalıyım. Dolayısıyla geçmişte makinesiz on iki saat çalışıyordum, tüketimlerim sağlanıyordu, şimdi ise makine ile on iki saat çalıştığım halde makineden almış olduğum on bir saati makine benden ikinci kez yine alıyor, yine az kazanç elde ettiğimi görüyorum. Gelecek on iki yılı geçmişte sattım, yine bu on

iki saatle birlikte, diğer yedi saati de harcamak zorundayım.[106]

[106] Çok tembel bir adam vardı; öyle ki su içmek istediğinde bile , "anne, su ver" derdi. "Ne yapalım?" diye düşündüler. "Bir kadın bulalım" dediler. Onun için çok zeki ve maharetli bir kadın buldular. Kadın sürekli naz ve cilve ile onu ele geçirdi; bir gün kadın "sen burada uzanıyorsun, hoş, git bir iş, bir şey bul" dedi. Adam "ne iş yapayım?" dedi. Kadın "Dışarı çık, dükkânlara çırağa ihtiyaçları yok mu diye sor, belki birileri ister; istemezlerse gelir uzanırsın." dedi. Adam gitti ve birkaç yeri gezdi, ikinci ve üçüncü günde bir yer "evet, çırağa ihtiyacımız var" dedi. "Nasıldır?" diye sordu. "Sabah saat sekizden öğle saat on ikiye, öğleden sonra saat dörtten akşam saat sekize kadar, günlük dört, beş tümen veriyoruz" diye cevap verdiler. O sevinçle geldi ve birkaç gün işe gidiş gelişten sonra yevmiyesini aldı ve mutlu oldu. İkinci ay hanımı yine dedi: "Bu öğleden sonraları saat on ikiden dörde kadar niçin eve geliyorsun?" Adam: "Öğle yemeği yiyeyim, istirahat edip uzanayım" dedi. Kadın: "Burada öğle yemeği yemenle başka bir yerde yemen arasında ne fark var?" dedi. Adam "Hayır" dedi. Kadın: "İşten sonra hamama git, hem öğle yemeği ye hem de peştamal verip beş riyal de oradan kazanırsın, ek harçlığın olur." dedi. Adam sabah saat sekizden öğle saat on ikiye kadar bakkala çıraklık yapmaya gidiyor, öğle vakti ise öğleden sonra saat dörde kadar hamamda peştamal veriyordu. Öğleden sonra saat dörtten sekize kadar yine dükkâna gidiyordu, sekizde de eve geliyordu. Sonra ilk ay bir tümen fazla olmuştu, durumu daha iyi oldu ve daha güzel yemekler yedi. Üçüncü ay hanımı dedi: "geceleri geliyorsun da ne için geliyorsun?" Adam "on iki saat çalışıyorum, gelip yatıyorum, istirahat ediyorum" dedi. Kadın "Burada istirahat etmenle başka bir yerde uyuman arasında ne fark var?" dedi. Adam: "Uyuyayım da hiç fark etmez." dedi.

O zamanlar özel durum vardı; pazarlarda muhafızlar olurdu, yani bazı dükkânların ve işyerlerinin önünde geceleri bile uyuyan muhafızlar vardı. Hanımı dedi "Git çarşıda uyu, uykuysa fark etmez! Akşamları bir tümen de oradan alırsın." Adam: "Çok iyi" dedi.

Adam sabahın sekizinden öğleye kadar bakkala gidiyor, öğleden saat dörde kadar hamama, saat dörtten sekize kadar yine bakkala gidiyor ve akşam sekizden sabah sekize kadar pazarda yatıyordu.

Bir defa pazarda yatmıştı, bu üç dört aylık dönemde onu kaybetmiş olan tembellik dönemi arkadaşlarından biri geldi ve şöyle dedi: "Neredesin? Üç dört aydır hiç görünmüyorsun, ne iş yapıyorsun?" İçinde bulunduğu durumu anlattı. Arkadaşı "nasıl?" diye sordu. Adam "Biriyle evlendim, beni yavaş yavaş alıştırdı, şimdi sabahtan öğleye bakkala gidiyorum, öğle hamam, ikindiden akşama kadar tekrar bakkala, gece de sabaha kadar burada yatıyorum. Arkadaşı dedi: "Bu ne biçim bir hayattır? Git o kadını boşa! Adam: "Artık fırsatım olmuyor." dedi.

Makine insan için iş saatini özgürleştirir, makinizm, makine aracılığıyla özgürleşmiş olan iş saatini, insanın o saati tefekkür, sanatsal bir iş, ruhî ve manevî yücelikler için ayırabileceği o zamanı tüketim işi için ikinci kez yine yutar.

Dolayısıyla bana göre makinizmi ortaya çıkaran "scientism"den ilmi kurtuluşu için ve aynı zamanda tabiatın ve maddî dünyayı on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl materyalizminin o alçak pençesinden kurtarmak için ve yine makinenin makinizmden kurtarılması için ve yine insanın tüm bunlardan kurtarılması için, özellikle de bulunduğumuz "seçim döneminde", makinizmi tanımalı, daha sonra ezmeliyiz. Makinizm karşısında ne yapmalıyız?

Gandi gibi makinizmi reddedemeyiz; çünkü makinizm "var", onu "reddetme" beşerin duraklamasıdır ve duraklayış ve geriye dönüşü kabul etmemelidir. Ancak bizi tamamen ele geçirmesi için de teslim olamayız, çünkü sonrası bugünün insanının başına gelen bütün perişanlıklara ve sıkıntılara bile bile düçar olmaktır. Makinizm bugünün insanının Batı'da yaşamış olduğu bir tecrübedir ve bizim bu tecrübeyi tekrardan yaşamamamız, ibret almamız gerekir. O halde ne yapmalıyız? Fanon ne yapmamız gerektiğini söylüyor:

(Makine ve makinizme sahip olan) Amerika'yı inşa edip ikinci bir Avrupa inşa ettikleri gibi Asya'dan Afrika'ya kadar ikinci bir Avrupa inşa etmek için çalışmamalıyız. Afrika'nın üçüncü bir Amerika ya da Asya'nın dördüncü bir Avrupa olması ideal midir? Yani Asya ve Afrika'da başka iki Amerika mı ortaya çıksın? Bu hangi aydının idealidir? Kaldı ki bu ideal değildir, durmak, oturmak ve taşlaşmış kalıplara gelenekçi kalmak ideal değildir. Gandi'nin teorisinin ve yaptığı işin herhangi bir kıymeti olduysa, bu sadece düşmanla mücadele için bir süreliğine etkili olmuştur, o ise bir yöntem olma yönüyledir, bir ideoloji veya inanç olma açısından değil. O halde ne yapalım?

Avrupa'yı takip için çabalama yerine makinenin çevre kapısına girişle insanlığın makinizm sistemini reddedelim ve arka arkaya dizilip delicesine bir ritimle sadece ve sadece tüketime saldırmak ve insanın insanlığını kaybetmesi yerine, çalışıp birbirimizin yanında hareket edelim.

"Yeni insan"

"yeni düşünce" ve

"yeni nesil"i Doğu'da inşa etmek için.

DOKUZUNCU BÖLÜM

MEDENİYET ve MODERNİZM

Bu gecenin konusu medeniyet ve modernizmdir. Önce hanımlardan ve beylerden özür dilemek istiyorum. Özel bir konunun ele alındığı günlerde genel olarak her konuşmacının konuşmasını bugünlerde gündemde olan konuya uygun olarak belirlemesi gerekir. Benim konuşma konumun görünürde bir ilgisi yoktur. Fakat bu dış görünüşü bakımındandır. İç durumu bakımından bana göre çok fazla uyumu vardır. Çünkü dünyanın bütün büyük dinleri, özellikle İslam dini, beşerî tekâmül için, insanın kültürel ve manevî zenginliği için, insanın ilkellikten uzaklaştırılıp insan ve beşeriyetin medeniyet, kültür ve maneviyatın zirvesine yaklaştırılması için meydana gelmiş ve ortaya çıkmışlardır. Özellikle İslam dememin sebebi, diğer dünya dinlerinin, büyük ve hak dinlerin genellikle manevî, ahlâkî ve ruhî yönü, insanlığın manevî ve ruhî gelişimini kendi misyonları olarak belirlemeleridir. Hâlbuki İslam, aynı zamanda medeniyet kurucu ve toplum inşa edici bir dindir. Bundan dolayı eğer benim konuşma konum medeniyet veya modernizm olursa, kültürün ne olduğu, ilkelliğin ne olduğu, medenînin kim olduğu, modernin kim olduğu hakkında bir mesele olursa bunun İslam'ın içinde saklı olduğunu görürüz. Her Müslümanın, bilhassa İslam toplumlarına mensup olup da kendisinin ve kendi toplumunun doğrudan modernleşme veya medenileşme misyonunu üstlenmiş olan aydın ve entelektüellerin daima İslam adına zihinlerinde tutmaları gereken en temel meselelerden biridir.

Bugün gündemimize sokulması gereken, fakat henüz gündemimizde olmayan en hassas ve hatta en önemli meselelerden biri, günümüzde Avrupalı olmayan bütün toplumlarda ve aynı şekilde İslam toplumlarında karşı karşıya bulunduğumuz yenilenme/modernizm meselesidir ve bu modernizm veya medeniyetin birbiriyle nasıl bir ilişkisinin olduğunun ortaya konmasıdır. Acaba bize anlatıldığı gibi, modernizm ile medeniyet birbirinin eş anlamlısı mıdır yoksa değil midir? Modernizm başka bir konu mudur, başka bir sosyal olgu mudur ve medeniyetle hiç-

bir alakası yok mudur? Fakat maalesef Avrupalı olmayan toplumlara medeniyet diye modernizmi yutturmuşlardır.

Avrupalı olmayan bütün toplumların, mesela İslam toplumlarının Batı ile karşılaştıkları, Batı medeniyeti ile temas kurdukları bu 100, 150 yılda modernleşmeleri gerekiyordu. Batı da bu toplumların modernleştirilmesi misyonunu üstlendi. Fakat medenileştirme ve medeniyetle tanıştırma adına bize modernizmi verdiler (bahsettiğimiz biz, Avrupalı olmayan tüm toplumlardır). Bu medeniyettir şeklinde anlam verdiler. Önceki yıllarda aydınlarımızın modernizmin başka, medeniyetin başka bir mesele olduğunu ve medeniyet isteyen insanların medeniyete modernizm yoluyla ulaşamayacaklarını anlamaları, insanlara anlatmaları ve bizi aydınlatmaları gerekiyordu; ama söylemediler. Avrupalı olmayan toplumların entelektüel ve aydınları, Avrupa'nın bu toplumları modernleştirme görevini üstlendiği ve hedefinin Avrupalı olmayan bütün insanları modernleştirmek olduğu bu 100, 150 yılda böyle bir meseleyi niçin anlamadılar? Sebebini bu konu kapsamında söyleyeceğim.

Bundan dolayı bunun bu yüzyılda yazgımız, toplumumuz, yine inancımız, düşüncemiz ve ruhumuzla ilgili böyle bir olgu ile doğrudan ve olağan bir şekilde meşgul olan insanlar olarak bizim için en temel mesele olduğunu ve aynı şekilde medeniyet ve modernizm meselesinde, beşerî kültür ve insanın dünyevî hayatı konusunda sorumluluk, amaç ve rehberliği olan Müslümanlar olarak bizim için en önemli mesele olduğunu görüyoruz.

Bu konuda benim konuşmamda kullanacağım birkaç kavramım var. Eğer onlar kapalı olursa ele aldığım konunun tamamı kapalı olacaktır. Bundan dolayı meselenin aslına başlamadan ve konuyu ortaya koymadan önce kendi dilimi ve bu kavramlar için düşündüğüm özel manayı anlamlandırmak zorundayım. İlkin bu kavramları açıklıyorum. Ben bu konuyu açıklama anahtarı olan birkaç kelime ve temel kavrama dayanıyorum. Bu kavramları anlamlandırdıktan sonra konuya gireceğim.

1- Toplumumuzda ve Avrupalı olsun olmasın bütün dünya toplumlarında aşırı derecede yaygın olan gündelik aydın kavramının anlamı nedir? Kime aydın deriz? Bunlar kimlerdir ve kendi toplumlarında hangi misyon ve rolü üstlenmişlerdir? Aslında aydınlar kimlerdir?

Aydınlar Avrupa'da Avrupa toplumunun ortaya çıkış, teşekkül ve gelişim şekilleri ve yine toplumdaki ilim tarzları ve kendi toplumlarında oynadıkları rol açık olan özel ve belli bir sınıfıdır. Müslüman ülkeler ve Afrika ülkeleri gibi Avrupalı olmayan ülkelerde aydın adlı bir grup ortaya çıkmıştır (Bunların da bir aydın sınıfı vardır). İnsanlar da onlara aydın diyorlar. Bunların Avrupalı aydınlardan farkı nedir? Acaba farkları var mıdır, yoksa Avrupalı aydınlar hareketinin devamı mıdırlar?

2- Asimile veya asimilasyon kelimesi: Bu kelime, bizim -biz Avrupalı olmayanların ve biz Müslümanların- bugün maruz kaldığımız bütün konuların ve yazgının temelidir. Bir diğer konu alinasyon adını taşır. Alinasyon, insanın kendisine yabancılaşması demektir. Yani insan kendisini kaybeder ve kendisinde kendisi yerine başka bir şey veya başka bir kimseyi hisseder. Bu, insanın bir tür büyük sosyal ve ruhsal hastalığıdır.

Asimilasyon, insanın kasten veya kasıtsız olarak kendisini başka bir kimseye benzetmesidir. Yani kendini başka birinin benzeri yapmaktır. İnsan bu hastalığa yakalandığında asla kendi şahsiyet, asalet ve özelliklerinin farkında olmaz. Bilakis eğer fark ederse ona karşı nefret duyacaktır. Çünkü o, bütün şahsî, sosyal, ailevî veya millî özelliklerinden uzaklaşır; kendisinde ve kendisine ait her şeyde hissettiği kusurdan uzaklaşmak ve başkasında gördüğü her çeşit övünç ve üstünlükten faydalanmak için kendisini şiddet, aşırı vesvese, kayıtsızlık ve şartsızlıkla başkasına benzetir.

Alinasyonun birkaç şekli ve sureti vardır ve birkaç etkene bağlıdır.

İnsanı bozan etkenlerden biri, iş âletidir. Şu gerçek, sosyoloji ve

psikolojide tamamen aşikârdır: Herkes ömrü boyunca bir âlet veya iş şekliyle daha çok ilişkili oldukça yavaş yavaş kendi bağımsız ve gerçek şahsiyetini unutur ve kendisi yerine o iş âletini hisseder. Mesela sürekli bir makine veya vida ile ilgilenen ve her gün sabah saat yediden on ikiye kadar, öğleden sonra saat iki veya üçten beş veya altıya kadar işinin başında olması gereken kimsenin tüm duygu, düşünce, his ve insanî özellikleri atıl ve işlevsiz hale gelir. Sadece bu vidayı eline alıp bu özel makine işini -onu bu işle görevlendirmişlerdir- yerine getiren bir kimseye dönüşmüştür. Mesela; önünden bir bant geçince ona, iki vida geçtikçe üçüncü vidayı çevir, diyorlar. Değişik duygulara, çeşitli faaliyetlere, düşüncelere, zevklere, çabalara, nefretlere, duygulara ve şevklere sahip olan bu insan, bütün uyanıklığı süresince, gece gündüz, çoğu vakit, çalışma zamanı olan en faal durumlarda ortadaki bir vidayı veya ortadaki iki vidayı çevirmekten ibaret olan bir varlığa dönüşür. O bu 10-12 saatte hiçbir şey değildir. Bütün özellikleri işlevsizleşmiştir ve yerine getirmesi gereken benzer ve monoton bir işten ibaret olmuştur.

Günümüz dünyasının herkesten çok insana hizmet etmiş olan en büyük rejisör ve sanatçılarından biri, filmde iş âleti vasıtasıyla aline olmuş, bir şeye dönüşen kimsenin ve insanın tam temsilcisi olan ve şey ile daimî temas sonucu kendisini kendisi hissedene kadar daha çok şeyi kendisi hisseden bir insanı gösterir. Hâlbuki bu şahıs daha önce özgür bir kişiydi, duyguları vardı, çeşitli ilişkilere sahipti, bir grup arkadaşı vardı, bir miktar aşireti ve akrabası vardı, bir grup ona düşmandı ve o bunlara muhalif idi (doğal bir insanın çeşitli halleri). Sonra hiçbir işçinin planının neresi olduğunu ve aslında bu fabrikadan çıkarılan malların ne olduğunu bilmediği ve [daha doğrusu] herkesin ömrü boyunca bir köşede özel bir işi yerine getirdiği bir fabrikaya geliyor. İşi şöyledir: Her iki vida geçtikçe dört veya altı kenarlı üçüncü vidayı, bir vidayı çevirmesi gerekir (iki vida geçerken hiçbir iş yapmıyor, sadece üçüncü vida geçerken bir

vida çeviriyor). Günün tüm 10 saatinde işi bu olacaktır. Bandın geçtiği o ilk gün o aynı işi yapıyor. Bu arada hanımı, annesi, babası, akraba veya arkadaşlarından birisi ya da nişanlısı onu görmek için fabrikaya geliyor. Normal bir insan, gözü sevdiklerinden birine iliştiğinde ister istemez işini geçici olarak bırakır. [O da] aslında kendinden geçiyor, hal hatır soruyor, yanaklarından öpüyor ve uzak veya yakın dostlarından birini gördüğü için mutlu oluyor. Mesela; annesinin bir iki yıl sonra onu görmeye geldiğini görünce insanî duyguları tamamen tahrik oluyor, işini unutuyor, vidayı bırakıyor, ona doğru gidiyor. Birden fabrikanın zilinin çaldığını, itfaiye arabalarının ve kontrolörlerin aktığını ve bütün fabrikanın durduğunu ve her şeyin alt üst olduğunu görüyor. Binlerce işçi meydana gelen olaydan dolayı olağanüstü bir halde gelirler, bu beyefendinin gözü annesine ilişince insanî duygularının kabardığını ve annesinin yanına onu görmeye ve onunla konuşmaya gittiğini ve o vidaları çevirmediğini anlarlar. O vidaları çevirmemiş, bant başka bir yere gitmiş, orada üretim sorunu doğmuş, başka bir kontrolden geçmiş, o kontrol elektriği söndürmüş, elektrik sönmüş, diğer sistemler fark etmişler ve tehlike zili çalmış, bütün fabrika seferber ve sıra dışı [bir hale gelmiş]. Geldiler, onu suçladılar, birkaç gün de dışarı attılar ve cezalandırdılar.

İkinci ve üçüncü gün bu durumlar onda yavaş yavaş azalıyor. Sonra bu insanın kendi işi/eylemi tarafından nasıl bozulduğunu gösteriyor. [Yani] iki tane vida geçince üçüncü vidayı çeviriyor. Sonra düşmanı da gelse ona böyle şaşkın bakıyordu. Yahut kız kardeşi gelirse onu tanımıyordu. Annesi, nişanlısı, sevgilisi, düşmanı, komşusu veya herhangi bir yabancı geldiğinde onların görünüşüne bakıyordu; fakat onları ayırt etmiyordu. Aslında ruhu bu tanıdık, değerli, akraba, düşman veya dost yüzler karşısında en küçük bir tepki göstermiyordu. Niçin? Çünkü o, duyguları tarihte gelişmiş bir insan değildir; bilakis makinede elindeki anahtarın arkasına dönüşmüş bir insan olmuştur.

Sonra caddede de yürüdüğünü gösteriyor. Oradan geçen herkese, hanım veya üniforması ve sekiz köşeli düğmeleri olan bir kimseye kendi durumunu, oranın durumunu veya caddeyi ayırt etmeden aniden [düğmeleri] ortadaki birini çevirmek için hamle yapıyor. Çünkü bundan başka hiçbir şey yoktur.

Bu büyük ve karmaşık idarî yapılar da insanı aline ediyor. Bu şey, bu vida ve bu makine sistemi insanı insanlık makamından koparır ve ayırır, bir şeyin kuyruğu ve devamına, bir âletin parçasına, kürek, kazma ve makineye dönüştürür. Avrupa'daki geniş idarî kurumlarda, büyük havaalanlarında ve bankalarda (Avrupalı olmayan ülkelerde bürokratik kurumlar henüz o merhaleye ulaşmamıştır) on bin şube vardır, her şubede gişeler dizilidir ve her gişenin arkasına otuz yıldır aynı işi yapan bir insan oturmuştur. Bu yaprakları alıyor, makineyi çalıştırıyor, birini bir yere koyuyor, birini bir tarafa veriyor. Otuz yıl boyunca hayatında aynı işi tekrarlaması gerekiyor. Marcel Mausse diyor ki: Psikolojik hastalık, onun artık filan bey, falancanın oğlu, şu özelliklerin ve bu hassasiyetlerin sahibi olmasından kaynaklanmaz. Çünkü biz onun ismini, anne babasının onun için seçtiği ismin aynısını andığımızda veya soyadını andığımızda o kendisini gişe numarasını andığımızdakinden daha az hisseder. Yani 293 nolu gişe dediğimiz zaman o kendisini tam olarak görür ve hisseder. Bütün şahsiyeti sadece ve sadece "293. Gişe Bey" ile özetlenmiştir. Bu, iş formu ve şekli tarafından aline edilmiş bir insandır.

Aline sözlükte "insanın içine cin girmesi" anlamına gelir. Eskiden cin çarpma vardı. Divane olan kimseye "ona cin girmiş, aklının yerine oturmuş, aklını yok etmiş, şu an ruhunda cin vardır, o artık kendisini hissetmiyor, kendisinde bir cini hissediyor" diyorlardı. Bugün aynı kelimeyi sosyologlar ve psikologlar bu hastalıklar için kullanmaktadırlar. Yani geçmişte akıllı bir insanın cin ile teması sonucu veya cinin onunla teması sonucu cin çarpmış oluyordu. Yani cin ona hulul ediyordu. Günümüz insanı, özel bir mekanik âlet ile daimî temas veya geniş idarî

kurumların acımasız tek tip, kuru ve sürekli şekli karşısında büyük insanlık ailesi üyelerinden birine değil, bu idare organlarından veya bu makinenin parçalarından birine dönüşüyor. Onu kendisinde daha az hissediyor. Hatta kendi hususi özelliklerini hissetmiyor ve kayboluyor. Yani dedikleri gibi, cin sağlam insanın içine giriyor ve onu delirtiyor. Aynı şekilde günümüz insanına iş aleti veya çalışma şekli hulul ediyor ve asil ve doğru insanî şahsiyeti yavaş yavaş yok oluyor ve ona makine, iş âleti, çalışma şekli, idarî makamlar silsilesi hulul ediyor. Kendisini hissettiğinde daha çok o şeyi kendisi olarak hissediyor.

İnsanı kendisine yabancılaştıran, toplumu kendisine yabancılaştıran bir diğer cin çarpma türü veya insana başka bir olgunun nüfuz etmesi -ki bu çok acıklı ve yürek burkan bir meseledir- ilgili bir düşünce tarzının, bir kültürün, bir görüşün veya özel bir zevkin mesela bizim toplumumuza benzemeyen özel bir topluma girmesinden ibarettir. O toplumun kendine özgü ve kendi sosyal konumuna uygun özel bir zevki vardır; insanlarının belli bir düşünce tarzı, özel görüşü, hedefleri, arzuları, dertleri ve ihtiyaçları vardır. Sonra başka bir durumdaki bir toplum ile temas sonucu geliyorlar, fikir sistemlerini, düşünce tarzlarını, zevklerini, ihtiyaçlarını ve dertlerini -o toplumdan, başka bir durumdan ve değişik şarlardan başka olan- tamamen farklı bir toplumda yaşayan fertlerin oluşturduğu bir topluluğa dayatıyorlar ve aşılıyorlar. Sonra bozulmuş bir toplum ortaya çıkıyor. Ne şekilde bozulmuş? Bunun böyle bir toplumda özel bir tarihle, özel bir dinle, özel özelliklerle ve özel sosyal ve ekonomik ilişkilerle yaşayan; fakat düşünce tarzı kendi toplumuna ait olmayan bir insan olması şeklinde ve temas ve tebliğ neticesinde başka bir toplumdan alınmış olarak çelişkili bir insan ortaya çıkıyor: Kendisi bir topluma, düşüncesi başka bir topluma ait olan bir insan. Böylece bir insan veya bir toplum, toplumları onların toplumlarına, zamanları onların zamanına benzemeyen bir toplum tarafından aline edilir. Yani kendilerine yabancılaşırlar. Sonra bu genç, bu eğitimli, bu aydın ve karanlık fikirli kişi topluma bağlıdır ve o topluma uygun bir kişiliği vardır;

ama ne kendi toplumunu tanır, ne kendi özelliklerini bilir, ne de kendisinin kim olduğunu bilir. Sonra kendisini o olarak hisseder. Tıpkı o işçi veya memurun kendisini gişe olarak görmesi veya o vida veya bilye olarak hissetmesi gibi, mesela bir Doğu ülkesine mensup olan bu insan kendisini aynı zevk, tabiat ve eğilimle, aynı düşünce tarzıyla, Avrupaî sıkıntılar, dertler, duygular ve arzularla Avrupalı hisseder. Hâlbuki bu arzular, dertler ve ihtiyaçlar başka bir topluma aittir. O, aslında o topluma benzemeyen bir toplumda yaşar. Bu insan kendisine yabancı ve hastadır. Nasıl? Psikolojik hasta, kendisi bir şey olan; fakat kendi şahsiyetini hissetmeyen, kendi şahsiyeti yerine başkasının şahsiyetini hisseden bir kimsedir. Şahsiyet, insanın düşünce tarzı, zevk, huy ve beğenileri demektir. Bu topluma mensup biri olarak benim şahsiyetim, bu topluma uygundur; ama kendi şahsiyetimi artık hissetmiyorum. Çünkü dejenere olmuşum, çünkü başka bir toplumun düşünce tarzı bana hulul etmiştir. Bundan dolayı ben bir "deve sığır kaplan" insanım; yani kendim bir şeyim; fakat kendimi hissettiğim zaman başka bir şey hissediyorum. Özel dertlerim var; fakat kendi özel dertlerimi hissetmiyorum, ona ait başka dertleri hissediyorum. Fakat bende o dertler yok! Böyle bir insan hastadır. Açlık acısı olan insan açtır; ama açlık hissetmez; bilakis kendisinde tok bir insanın rahatsızlık ve hastalıklarını hisseder. Bir kimse doyduğunda doymuş ve dolmuş olmaya bağlı bir tür rahatsızlık ve sıkıntısı olur. Tok midesinden sonra insanın zihnine bir tür arzular gelir. [Ama] aç olmayan insanın arzuları, zevki, beğenisi, huyu ve derdi farklıdır. Fakat o aç insan tok bir insan tarafından aline edilir. Kendisi gerçekten aç olmasına rağmen aç bir insanın acılarını, duygularını ve sıkıntılarını hissetmek yerine -çünkü onun vasıtasıyla aline olmuş, yani onun şahsiyeti kendisine hulul etmiştir- kendisinde tok bir insanın acılarını ve arzularını hisseder. Mesela; aç bir insan kendi kendisine ekmeği düşünür, hayatı düşünür, nesnel ve maddî acıları düşünür, çocuklarının yiyecek eksiğini düşünür, kalori ve vitamin azlığını düşünür, bütün bunları düşünür. Onun arzu ve emelleri de buna benzer.

Doymuş ve dolu olan, maddî derdi olmayan ve bunlar kendisi için her bakımdan hazırlanmış bulunan bir insan, özel sıkıntılar çeker ve özel arzulara sahip olur. Mesela; bir gün "Jaqond'un Tebessümü" tablosunu bir yerde satmalarını, o da bunun için servetinin yarısını vermeyi ve ettiği değerden o tabloyu satın almayı ister (tokun arzusu budur artık!). Sonra bu aç insanın kendi görünüşünde, hanımında, çocuğunda, ailesinde, evinde ve mahallesinde gıda eksikliğinin ortaya çıktığını görüyoruz. Ama arzuları o şekildedir; hayatında maddî bakımdan her şey hazırlanmış bulunan bir zenginin, bir sermayedarın veya bir zengin çocuğunun acılarını taşır. Bu insan bizzat başka bir şey, ama kendisi adına hissettiği şey başka bir kimse olduğu için hastadır.

Bu şekilde Avrupalı olmayan toplumlar, Avrupalı toplumlar tarafından aline edildiler, yani kendilerine yabancılaştılar. Yani Doğulu toplumun bu entelektüeli veya aydını Doğulu gibi hissetmiyor, Doğulu gibi inlemiyor, Doğulu gibi arzu etmiyor, Kendi toplumunun dertlerine uygun bir toplum gibi acı çekmiyor. Bilakis kapitalizmin ve tam maddeci refahın en yüksek ilerleme sınırında yaşayan bir Avrupalının dertlerini, acılarını, duygularını ve ihtiyaçlarını hissediyor.

İslam toplumlarında bulunan en büyük acı ve sapma, Avrupalı olmayan şahsiyetlerin gerçeklikleri başka bir şey olan psikolojik sapmasıdır. Ama onların halkı başka bir şeyi, başka bir kimseyi hissederler. Hâlbuki eskiden 200 yıl öncesinde bu ülkeler Avrupalı değildi; fakat o toplumlara girdiğimiz zaman günümüz Avrupa medeniyetine sahip olamasalar da her biri kendisi idi. Duyguları, arzuları, çalışma tarzları, maneviyatları, eğlenceleri, ayyaşlıkları, zevkleri, ibadetleri, bütün işleri, iyileri, kötüleri, sanatları, güzellikleri, dinî ve felsefî düşünce tarzları, her şeyleri kendilerine aitti. Mesela; ben Hint ülkesine veya bir Afrika ülkesine girdiğim zaman buranın bir Afrika ülkesi, bir Hindistan ülkesi olduğunu ve zevkinin kendisine özgü olduğunu, yapısının kendisine özgü olduğunu, ressamın bir Hintli gibi

resim yaptığını, bir şairin kendisi olarak şiir söylediğini, Hintlinin acılarını taşıdığını ve kendi toplumunun düşünce tarzına sahip olduğunu biliyordum. Kendi acılarına, hastalıklarına, arzularına ve dinlerine sahiptirler, her şeyleri kendilerine aittir. Medeniyet düzeyi ve maddî refah açısından aşağı oldukları halde her şey kendilerine aittir. Ne kadar fakir olsalar da hasta değildirler. Hastalık fakirlikten başka bir şeydir.

Ama bugün Avrupa toplumu, kendi medeniyet sembollerini Avrupalı olmayan toplumlara sokabildiği ve kendi yeni ve modern mal, araç ve üretimlerini bu toplumlarda tüketime sunabildikleri ölçüde kendi toplumunun felsefî tefekkür tarzını ve özel inanç, zevk ve davranışlarını bu davranış, düşünce tarzı, zevk ve beğenilere asla uygun olmayan toplumlara sokabilmiştir. Büyük siyahî düşünürlerden Alioune Diop'un deyişiyle: "Böylece Avrupa medeniyetinin dışında bizimkiler gibi toplumlar, mozaik toplumlar meydana gelmiştir. Mozaik toplum ne demektir? Mozaik gibi. Mozaiğin aynı kalıpta preslenmiş yüzlerce değişik renk ve şekillere sahip çakıl taşları olduğunu görüyoruz. Ama hangi şekli meydana getirmişler? Hiçbir şekli! Bu mozaik parçasının çeşitli renkleri vardır, muhtelif şekillerden oluşan değişik parçaları vardır. Ama hiçbir şekil meydana getirmemiştir. Niçin? Bu medeniyetler de mozaik medeniyetlerdir. Kendilerinde eskiye ait bir miktar malzeme kalmış olan, kendilerine Avrupa'dan bir miktar şekilsiz ve yüzsüz malzemeler girmiş olan medeniyetlerdir. Sonra yarı modern toplum adlı mozaik bir kalıp haline gelmiştir. Şundan dolayı mozaiktir: Biz kendi toplumumuzda bir medeniyet inşa etmek için Avrupa medeniyetinde kullanılan şeyleri bizzat seçmedik. Çünkü biz medeniyetin ne olduğunu ve şeklinin nasıl olduğunu bilmiyorduk. Onun şeklini de onlar verdiler. Bundan dolayı biz bu toplumda ne yapmamız gerektiğini bilmeden, daha önce kendi toplumumuzu kendi düşünce tarzımızla ne şekle getirmemiz gerektiğine karar vermeden daha önce elimizde bulunan plana göre kendimizden veya başkalarından malzemeler almak ve o yapıda kullanmak için -o plan olmadan- etraftan hem yerel hem

Avrupaî, hem geçmişe hem şimdiye ait çeşitli malzemeleri üst üste yığdık; ama üst üste tipsiz ve şekilsiz yığıldığı gibi, toplum dağınık, şekilsiz ve hedefsiz bir düşünce tarzıyla oluşturulmuştur. Bu toplumlar, bir asır veya bir buçuk asır içinde Avrupa'dan medeniyet adlı malzemeler alabilmiş Avrupalı olmayan toplumlardır.

Avrupalı olmayan toplumlardaki veya benim tabirimle özel bir şekli ve belli bir amacı olmayan, nasıl bir toplum olduğu bilinmeyen ve halkı ve düşünürleri ne için yaşamakta olduklarını ve hedef, gelecek ve inançlarının ne olduğunu anlayamayan "deve sığır kaplan" toplumlarındaki bu mozaik medeniyet niçin ortaya çıktı? İki neden görünmektedir:

17, 18 ve 19. yüzyıllarda, özellikle 18. yüzyılda makine icat edildi ve gelişti (makine Avrupalı zengin ve kapitalistin elindeydi). Makinenin özelliği, çalıştığında sürekli ve her yıl üretim miktarını artırması gerektiği şeklindedir. Bu kesinlikle makinenin belirleyiciliğidir. Eğer bir makine on veya on beş yıl içinde ürettiği malların üretim miktarını -olmasını istediği her türlü malı- artırmazsa o makine ölür, ortadan kalkar ve artık çalışmaya devam edemez. Aynı şekilde diğer makinelerle rekabet edemez. Eğer üretim miktarını artırmazsa diğerleri, bu malı üreten diğer makineler, daha fazla üretimle halkın önüne daha ucuz mallar koyabilirler. İnsanlar da bu malı satın alırlar ve onun malı yerde kalır. O, işçinin ücretini her gün daha çok artırabilmek ve aynı zamanda pazara rakibininkinden daha ucuz mal arz edebilmek için üretimini daha çok artırmak zorundadır.

Ama bilim ve tekniğin makineye girmesi, makineye yardım etmesi ve makinenin daima mal üretim miktarını artırmasına sebep olması yoluyla bu etken günümüzün beşeriyet şeklini değiştirmiştir. Bunun dünyada bugün gündeme gelmiş meselelerden biri olduğunu sanmayın. Hayır, bu iki yüzyılda bundan başka hiçbir mesele gündeme gelmemiştir. Bütün meselelerin sebebi budur. Bugün Avrupa'nın dünyada gündeme getirdiği bütün meselelerin sebebi budur.

Bu makinenin onun malını yükselen bir şekilde her yıl artırması gerekir. Bu yüzden malı artıran her şeyin gittikçe yükselen bir şekilde kalması için tüketim icat etmesi gerekir. Ama insanların tüketimi makine üretimine paralel olarak artmaz. Toplumun kâğıt tüketiminin son on yılda mesela; %30 oranında arttığını görüyoruz. Kâğıt üretim makinelerinin bu on yılda onların kâğıt üretimine %300 veya 400 eklediğini görüyoruz. Yani kâğıt üretimi dört katına çıkmıştır. Yani on yıl önce bir makine her saatte mesela; beş kilometre kâğıt üretseydi on yıl sonra şimdi 50 km. kâğıt ürettiğini görürdük. Hâlbuki kâğıt tüketimi bu on yılda bu kadar artmamıştır ve bu seviyeye kadar da yükselemez. Öyleyse bu fazla üretimi, bu fazla kâğıt üretimini ne yapmak gerekir? [Bu amaç için] üretime yeni tüketim yapmak gerekir. Yeni tüketim!

Her Avrupalı toplumun ve ülkenin özel bir tüketimi vardır. [Bir ülkenin] 45 milyon veya 50 milyondan fazla nüfusu yoktur. Her yıl yükselerek artan bu baş döndürücü üretimle aynı hizada olamaz. İnsanları da tüketimlerini artırmaya zorlayamayız. Bundan dolayı makine üretimi zorla artırdığı gibi zorla da kendi sınırlarından dışarı çıkması ve kendi toplumunun dışında pazar bulması gerekir. 18. yüzyıl meydana geldiğinde ve makine yeni teknik ve yeni bilimle birlikte sermayenin eline düştüğünde insanlığın gelecek yazgısı belli idi. Niçin? Ekonomik ve sosyal determinizm sebebiyle, yeni teknik ve bilim sebebiyle yeni makineler üretimi sürekli artırıyor ve beş yıl zarfında hızla Avrupa pazarları doluyor. [O zaman] yeryüzündeki insanların cebren makine tarafından üretilmiş malların tüketicileri olmaları gerekir. Mecburen bu malların Asya ve Afrika'ya gitmesi gerekir. Mecburen Afrikalının tüm Avrupa mallarını tüketmesi gerekir. Çünkü makine bunu gerektiriyor. Yoksa makine kırılır. Zaruri olarak bütün Doğulu insanların bu malları tüketmeleri gerekir.

Acaba bu mallar aslında hayat tarzı böyle bir malı tüketmeyi gerektirmeyen Doğu'ya kolayca götürülebilir mi veya ona bu

malları kesinlikle tüketmelisin diye dayatılabilir mi? Mümkün değildir.

Bir Asya toplumuna giriyoruz: Asyalının elbisesini hanımının diktiğini ya da yerli atölyelerin diktiğini görüyoruz (mahallî elbiseleri vardır ve kendi elbiselerini giyerler). Modern Avrupa kumaşlarını hazırlayan bu kumaş örme ve elbise dikme fabrikalarının orada alıcısı yoktur. [Böylece] bir Afrika toplumuna giriyoruz. Bütün arzu, zevk ve hobilerinin at yarışı, at güzelliği ve iyi atların güzelliğinden zevk almak olduğunu görüyoruz. Aslında onların bineği de attır. Hobi, zevk ve sanatları da attır. Aslında cadde ve sürücüleri yoktur, zihinlerinde araba kavramı yoktur, arabaya ihtiyaçları da yoktur. Yaşadıkları gibi, üretim ve tüketimleri, geleneklerine, zevk ve ihtiyaçlarına uygundur. Bundan dolayı Avrupa otomobiline muhtaç ve onun tüketicisi değildirler. Modern makyaj fabrikaları Avrupa'da hızla nicelik ve nitelik bakımından çeşitli, bol ve gittikçe artan [makyaj] malzemesi üretiyor. Bu makyaj malzemelerini Asya ve Afrika'ya sokmamız gerekir. Bu hanımların ve beylerin bu süs malzemelerini tüketmeleri gerekir. [Fakat] bizim 18 ve 19. yüzyılda Asya ve Afrika'da gördüğümüz bu erkeklerin ve kadınların bu malzemeleri ellerine bedava tutuştursak bile kullanmaları mümkün değildir. Onların kendi özel süsleri vardır, kendilerine özgü yerel süsleri vardır. Afrikalı veya Asyalı bir hanımın kendisini güzel göstermek, güzel elbise giymek ve güzel makyaj yapmak için Avrupa mallarına, Margaret Astor'a hiç ihtiyacı yoktur. [Çünkü] kendisinin makyaj araç ve malzemeleri vardır, süs ve ziynet maddeleri vardır. Bunu da şimdiye kadar kullanıyordu, herkes de onu beğeniyordu, herkes için de güzeldi ve yeni bir şekil değişikliği için bir ihtiyaç doğmamıştır.

Bu yüzden bu mallar ellerinde kalıyor. Bu düşünce tarzı, bu ihtiyaçlar ve bu zevkle yaşayan ve bütün ihtiyaçlarını kendi toplumlarında üreten bu insanların 18. [ve 19.] yüzyıl kapitalizm ve sanayinin mallarını tüketebilecekleri bir düşünce tarzı ve fikir yapıları yoktur. Öyleyse ne yapmalıyız? Bu insanları Asya

ve Afrika'da Avrupa mallarının tüketicisi yapmalıyız, toplumlarını bizim mallarımızı satın alabilecek şekilde düzenlemeliyiz. Hanımlarının ve beylerinin mecburen bizim makyaj malzemelerimize yönelecekleri güzellikleri beğenmeleri gerekir. Bir milleti değiştirmek: Bir milletin giysisini değiştirmek için, tüketimini değiştirmek için, süsünü değiştirmek için, evinin mobilya süslemesini değiştirmek için, şehrinin şeklini değiştirmek için bir milleti değiştirmemiz, bir insanı değiştirmemiz gerekir. Onun fikrini ve ruhunu değiştirmeliyiz. Bir milletin ruhunu ve bir toplumun düşüncesini kim değiştirebilir? Burada artık ne Avrupalı sermayedar, ne Avrupalı mühendis, ne de bizzat bu malları üreten kimse değiştirebilir. Burada (bütün Afrika ülkelerinin, bütün Asya ülkelerinin ve bütün Avrupalı olmayan ülkelerin yazgılarının değiştiği hassas nokta burası idi) Avrupalı düşünürlerin düşünmeleri ve kendi düşünce tarzlarını ve özel programlarını şekillendirmeleri gerekir. Birincisi; bu Avrupalı olmayan insanın zevkinin ve fikrinin değişmesi gerekir. İkincisi; hayat tarzının değişmesi gerekir, hem de kendi istediği ve değiştirdiği şekilde değil. Çünkü yine benim mallarımın tüketicisi olacak şekilde değiştirmeyebilir. [Bilakis] ister istemez benim malımın müşterisi olacak ve zorunlu olarak Avrupa sanayi ürününün tüketicisi olacak şekilde zevkinin, beğenisinin, acılarının, üzüntülerinin, arzularının, ideallerinin, güzelliklerinin, geleneklerinin, eğlencelerinin, sosyal bağlarının ve boş vakitlerinin değişmesi gerekir. 18 ve 19. yüzyıllarda mal üreticileri ve büyük Avrupa kapitalistleri programı düşünürlere veriyorlar. Programa göre yeryüzündeki bütün insanların tek tip olmaları, aynı tarzda yaşamaları ve aynı şekilde düşünmeleri gerekir. Ama bütün milletler aynı şekilde düşünemez. Düşünme şeklini bir millette ne üretir ve meydana getirir? Dini, kültürü, tarihi, geçmiş medeniyeti, terbiyesi ve geleneği. Bunlar bir insanın ruhsal, fikrî ve yaşamsal şahsiyet ve keyfiyetinin kurucu unsurlar toplamıdır. Bunlar her toplumda ve her bölgede bir şekildedir. Avrupa'da bir türlüdür, Asya'nın her bir köşesinde başka türlüdür. Bir yerde İslam vardır, bir yerde Buda

dini vardır, başka bir yerde değişik bir din vardır. Bunların her biri bir tür toplum kurmuştur; bir tür milleti vardır, bir tür zevk, acı, arzu ve hassasiyetleri vardır, bir tür geçmişi, bir tür dini ve bir tür ilişkileri vardır. [Fakat] her halükârda hepsinin tek tip olması gerekir. Hepsinin tek tip olması için bizim her millette, her toplumda ve her bölgede gördüğümüz bu değişik şekillerin ortadan kalkması ve hepsinin bir örneğe göre olması gerekir. Örnek nedir? Örneği Avrupa belirler: Şu şekilde düşünün!

Asyalıyı, Doğuluyu ve Afrikalıyı bu şekle sokması gereken uzmanlarına bir insanı gösterir: Bu şekilde giyinsin, bu şekilde düşünsün, bu şekilde üzülsün, bu şekilde sosyal ilişkileri olsun, bu şekilde ev yapsın, bu şekilde tüketsin, bu şekilde arzu etsin, bu şekilde plan yapsın, bu şekilde inansın ve bu şekilde beğensin!

Bir süre sonra aniden bütün dünyaya modernizm adında yeni bir kültürün sunulduğunu gördük. Modernizm, dünyanın her köşesinde ve Avrupalı olmayan her toplumda mevcut fikrî kalıptaki Avrupalı olmayan insanı kendi kalıp, düşünce ve şahsiyetinden çıkarabilecek en iyi darbe idi. Avrupalılar olarak tek işimiz bu toplumlarda olabilecek her şekilde, her yerde ve her din ile modernleşme vesvesesini oluşturmaktır.

Eğer bir şekilde ve bir hileyle bir Doğuluda modernleşme kuruntu ve aşkını meydana getirebilirsek o geçmişten kendisine ulaşan her şeyi, onun şahsiyetini Avrupalı olmayan şekilde yetiştiren her etkeni, kendisi için özel kültür, özel din ve özel şahsiyet oluşturan her etkeni kendi eliyle ve hatta bize yardım ederek rezil etme ve yok etme konusunda bizimle işbirliği dahi yapacaktır.

Bundan dolayı bütün ülkelerin, Uzak Doğu'nun, Orta Doğu'nun, Yakın Doğu'nun, İslam ülkelerinin ve siyahî ülkelerin ortak yönü, onlarda modernleşme kuruntu ve şevkini oluşturmamızdır. Modernleşme, Avrupalıya benzemekten ibarettir.

Modern, tüketimde modern demektir (dünyada ortaya koyduklarından beri bu manadaydı). Modernleşen, yani tüketimde yeni olan, yani yeni mallar tüketen kimse, yeni hayat şekillerini tüketir. Yani tükettiği bu hayat şekilleri ve yeni mallar, geçmiş, asil, millî veya sosyal mal şekli, hayat tarzı ve geleneklerden değildir, Avrupa'dan ihraç edildiği şekildedir.

Bu nedenle bizim onu tüketim bakımından yenilememiz gerekir. Ama bizim ona "senin beyninde, şuurunda ve şahsiyetinde yenilik, icat ve yeni bir yaratılış meydana getirmek istiyoruz" dememiz olmaz. Bilakis yiyeceğini değiştirmek, sofrana yediğin bu eski yiyecekler yerine bizim ürettiğimiz yeni yiyecekleri koymak istiyoruz [diyebiliriz]. Eğer ona böyle bir şey söylenirse kesinlikle direnç gösterir. Bundan dolayı değişik tip ve türlerde olan ve bizim mallarımızı tüketmeyen toplumları modernleştirmeye çalıştığımız manada, durumda ve ölçüde, yani yeni tüketim ve mallar yutturduğumuz ölçüde onlara modernizmin medeniyet olduğunu anlatmamız gerekir. Çünkü her insan medeniyeti arzu eder. Bu yüzden biz de modernizmi onlar için medeniyet olarak anlamlandırıyoruz. Çünkü kendisi bile modernleşmede bizimle işbirliği yapar. Hatta 18 ve 19. yüzyıl etkenlerinden, Avrupa burjuvazi, kapitalizm ve sanayiinden daha çok kendi aydınlarımızın toplumlarımızın mal ve hayat şeklinin yenilenmesi için uğraştıklarını görüyoruz. Tüketimi modern olan insan moderndir, yani yeni tüketim yapar. [Çünkü] yeni tüketimi bizzat üretmez. Zira kendisi yeni değildir, toplumu yenileşmemiştir, bizzat bu beyefendi veya o hanım modern olmuştur. Artık eski ve yerel ürünleri, geçmiş hayat şeklini ve önceki elbisesini giyemez (moderndir!). Bu yüzden ister istemez kendisi için üreten o makineye bağlanır ve [makine ürününü] satın alması için onun modernleşmesini bekler.

Avrupa'da okuduğum bir üniversitede birden "Bizim sosyoloji ve psikolojiyi bitirmiş üniversite öğrencilerine ihtiyacımız var, iyi de bir maaş veriyoruz, gelin bizim için çalışın!" yazılı bir ilanın yapıştırılmış olduğunu gördüm. Bu ilanı araba üreticisi bir

fabrika vermişti. Bu arada araba üretip satan bir fabrikanın sosyolog ve psikologu ne yapmak istediği çok ilgimi çekti. Yoksa birinin ders vermesini mi istiyor? Ayrıca eğer birinin ders vermesini istiyorlarsa onun sosyoloji ve psikoloji değil, araba teknik ve tamiri dersi vermesi gerekir. Ben oraya müracaat ettim. Genel ilişkiler müdürlüğüyle irtibat kurun, dediler. Genel ilişkiler memuru ile irtibat kurdum. O benimle sohbet etti ve dedi ki: "Mutlaka bizim niçin sizin gibi sosyoloji okumuş birini davet ettiğimizi soruyorsunuzdur. [Çünkü] genelde fen öğrencilerini davet etmemiz gerekir." Evet, dedim. Dedi ki: Ben bu soruyu sizin için açıklamak istiyorum. Bir Asya ve Afrika haritası getirdi ve gösterdi. Şu A, B, C, D şehirlerinde bizim arabalarımız çok satılıyor ve tüketiliyor. Ama M, N, Y şehirlerinde mesela bu arabalar satılmıyor. Nedenini bilmiyoruz. Bunu mühendisine soramazsınız. Bizler de anlamıyoruz. [Bu şekilde] bir sosyologun bu insanların zevklerinin ne olduğunu ve niçin bizim bu arabalarımızı satın almadıklarını anlaması gerekir. Hatta [arabamızı] satın almaları için yapabilirsek arabamızın rengini ve durumunu değiştirelim; yapamazsak onların rengini ve zevkini değiştirelim. Sonra Avrupalı sosyologların modernleştirmede başarı elde ettiklerine dair bir örnek verdi. Bu çok ilginçti ve onların büyük başarılarından biriydi. Çad ırmağı sahilinde, Çad ülkesinde, Afrika'da ormanlık ve dağlık bir bölgeyi gösterdi. Orada eski yerli kabilelerden bir grubun henüz tam olarak elbisesi yoktu. Hayvancılık yaparak yaşıyorlardı. Birkaç yerde bir kısmının köye benzer bir yerde yaşadıklarını gösterdi. Ortada kabile reisine ait büyük bir kale var. Oranın birkaç koyunu ve sürüsü bulunan bazı şahsiyetlerine ait değişik birkaç ev var. Sonra bu kabilede veya bölgede hâlâ okul olmadığını, hâlâ cadde olmadığını ve hâlâ normal insanların doğru dürüst elbiselerinin olmadığını, sadece sıradan ve basit bir örtülerinin olduğunu, henüz evlerinin olmadığını ve (halkın genelinin) göçebe bir mahallede yaşadıklarını gösteriyordu. Sonra altın kaplamalı (genelde Alman gümüşünden) çok modern iki Renault otomobilin o kalenin, o tarzda 3000 yıl öncesine, yarı

vahşi bir kabileye ait bir han kalesinin arkasına bağlanmış olduğunu gösteriyordu. Bu kalenin, bu toprağın insanlarının uğraşlarının at olduğunu göstermek istiyordu. Bu kabilenin reisi ile o kabilenin reisi birbirlerine karşı övünüyorlardı; şahsiyette ve şahsî ve ailevî övünçlerde rekabet ediyorlardı. Atları, köpekleri ve koyun sürüleri üzerinde yarışıyorlardı. Biz at üretemeyiz; [çünkü] onların atı var ve ata biniyorlar. En iyi atlara sahip olan kimse, herkesten daha meşhur idi. Herkes ona gıpta ediyordu. Herkes onunkinden daha iyi bir at hazırlamanın derdindeydi. Bundan dolayı bu ruh hali orada olduğu sürece artık o araba satın almaz; aksine at satın alır. Atı da biz üretmiyoruz, kendisi üretiyor. Öyle bir iş yapalım ki o bu arabayı satın alsın. [Aynı şekilde] kabile reisinin karısı, kendisini oradaki orman ağaçlarının zamk ve şırasıyla süslüyor. Hem de orada herkes beğensin diye en iyi şekilde, mahallî elbiselerle, mahallî danslarla, mahallî yiyeceklerle, mahallî şerbetlerle ve mahallî yemeklerle süslüyor. [Bu yüzden] ne ailesi Paris'in Cristian Dior makyaj malzemelerini satın alıyor, ne de kendisi Paris'in Renault'sunu satın alıyor. [O zaman] artık ben malımı buraya asla getiremem. Her halükârda çok sayıda öncül bu uzman sosyoloğumuz cadde açılmadan ve insanlar iskân ve bir yerde oturma merhalesine girmeden önce arabanın girebildiği bu yerde çalışabilmesine sebep oldu. Onun zevki ilkin atla ilgiliydi. ...* uçan hoş renkli ve zeki ... iki çok güzel at veya en iyi av köpekleri kalenin arkasında bağlıdır. Şimdi bir şekilde bu beyefendinin zevkini değiştirdik. Yani onu modernleştirdik. Kalenin kapısına çok güzel iki soylu at bağladım diye övünmek yerine kalenin arkasına iki altın kaplamalı Renault park ettim diye övünmektedir. Caddeleri nerede, diyorum. Geçici olarak kalenin etrafına yedi sekiz km. cadde yapmışlar. Satın alındığı ilk zamanlarda biraz yol gidiyorlardı, aynı yerde gidip geliyorlardı, gaz veriyorlardı, insanlar da toplanıp seyrediyorlardı. Sürücüleri de yoktu. Buradan götürülmüştü. Sürücü yedi sekiz ay oradaydı, ona aylık veriyorlardı. Orada benzinlik de yoktu. Çok uzaktan kayıkla otomobil için benzin getiriyorlardı.

Böylece onun amacının bu fertleri gerçekten medenîleştirmek olmadığını görüyoruz. Ama onları hakikaten modernleştirdiler. At ile iftihar eden veya ata binen kimse şimdi kendi otomobiliyle iftihar ediyor ve otomobile biniyor. Bu kabile reisi ya da bu Asyalı veya Afrikalı fert gerçekten modern olmuştur. Ama onun medenî olduğunu söyleyebilmek için çok saf veya yüzeysel olmamız gerekir.

Modernizm, geleneklerin ve çeşitli maddî yaşamsal tüketimlerin eskiden yeniye değiştirilmesinden ibarettir. Niçin eskiyi bizzat Avrupalı olmayanlar -herkes kendi toplumunda- yapıyor da yeniyi 18, 19 ve 20. yüzyılın makineleri yapıyor? Bu yolla Avrupa toplumundan uzak olan bütün insanları modernleştirmeliyiz. Modernleştirmek için önce din ile savaşmamız gerekir. Çünkü din, öncelikle her toplumun dine sahip olmak suretiyle kendisinde şahsiyet hissetmesine sebep olur. Din, herkesin kendisini bağlı kabul ettiği maneviyat demektir. Eğer o maneviyatı ezersek aşağılamış ve hor görmüş oluruz, kendisini maneviyata bağlayan bu insanı tahkir etmiş oluruz. Çünkü bütün Asya ve Afrika'da, Doğu'da ve Batı'da yerel aydınlar tarafından taassupla mücadele hareketi meydana getirildi.

Fanon diyor ki: Avrupa, Avrupa'dan uzak olan bütün insanları makinenin esiri yapmak istiyordu. Acaba insan veya toplum şahsiyeti silinmeden ve şahsiyetinden uzaklaştırılmadan makinenin veya özel Avrupa üretiminin esiri olur mu? [Bundan dolayı] şahsiyetinin zedelenmesi gerekir.

Bir topluma neler şahsiyet kazandırır?

1- Toplumun dini o topluma şahsiyet kazandırır,

2- Toplumun tarihi o topluma şahsiyet kazandırır,

3- Toplumun zevk, maneviyat, düşünce ve edebî ve sanatsal birikimleri toplamı olan kültür, insana şahsiyet kazandırır.

Ben 19. yüzyılda bir İranlı olarak 4, 5, 6, 7, ve 8. yüzyılların dünyada eşi benzeri bulunmayan ve tüm dünyanın etkisi altın-

da olduğu büyük İslam medeniyetine bağlı olduğumu hissediyordum. İnsanlık dünyasında değişik şekillerde yeni kültür, yeni maneviyat, yeni edebiyat ve sanat meydana getirmiş ve icat etmiş olan birkaç yüzyıllık (20 asırdan çok[107]) bir kültüre mensup veya en yüksek, en yeni ve en evrensel din olan İslam'a bağlı olduğumu hissediyordum. Hem de maneviyat meydana getirmiş, çeşitli medeniyetleri kendisinde birleştirmiş ve büyük bir medeniyet kurmuştur. Büyük insanî duygularla dolu, en yüksek hadiselerle dolu ve İslam'da ortaya çıkan çeşitli ırkların tecrübeleriyle dolu böyle bir medeniyet oluşturmuştur. Ben en güzel ruhları ve en yüksek simaları yetiştiren İslam'a mensubum. Ben bir insan olarak dünya karşısında, herkesin karşısında kendimde insanî bir şahsiyet hissedebilirim. Bundan dolayı böyle bir beni nasıl değerimin sadece ve sadece yeni ürün tüketen biri olduğu bir âlet haline getirebilirler? İmkânı yoktu. Bu insanı kendisinde hissettiği şahsiyetten ve bu benlerden soyutlamalıyız. Onun daha düşük bir kültüre, daha düşük bir medeniyete ve daha düşük bir ırka mensup olduğunu hissetmesi ve buna inanması gerekir. Avrupa medeniyetinin, Batı medeniyetinin ve Batılı ırkın daha üstün bir [medeniyet, kültür ve] ırk olduğuna inanması gerekir. Afrika'nın onda medenî olma vesvesesinin oluşması için vahşi Afrika olduğuna inanması ve onu medenileştirmem için kaderini kolayca benim elime bırakması gerekir. O zaman da medenîleştirmek yerine modernleştirsem de anlamaz. 17 ve 18. yüzyılda Afrikalının birden adam yiyen ve vahşi olduğunu gördüm. Hâlbuki İslam medeniyeti siyah Afrika ile asırlarca meşgul oldu; ama Afrikalı hiçbir zaman adam yiyen kimse olarak meşhur olmadı. Afrikalıyı adam yiyen yapması gereken bu Afrikalıdır: "Afrikalının başka bir kokusu vardır, siyah derilinin başka bir kokusu vardır. Aslında o başka bir ırktandır. Siyah derilinin beyin hücrelerinin gri kısmı çalışmaz. Doğulunun ve Afrikalının beyin hücresinin kuyruğu Avrupalınınkinin aksine kısadır." Hatta onların tıp ve biyoloji

[107] Kasette iki bin şeklinde gelmiştir; fakat doğru değildir. (Derleyen)

bilginleri, hem Batılının beyninin, Batılı ve beyaz derili insanın şuur ve duygusuna karışan, ama Doğulu ve siyahîde bulunmayan ilave bir gri tabakaya sahip olduğunu, hem de Batılının beyin hücresinin ilave bir kuyruğunun olduğunu tespit etmişlerdir (o, beyin [hücre]lerinin kuyruğu değil, kendi kuyruklarıydı!). Bundan dolayı onlarda daha çok deha ve düşünce meydana gelir. Doğulu buna sahip değildir. Sonra kültür meydana getirdiklerini görüyoruz. Batı'nın üstünlüğü onun medeniyeti ve insanlığıdır. Avrupalıda aklî yeteneğin güçlü olduğuna ve bunun Doğuluda olmadığına hem kendileri inandılar hem de bizi ve dünyayı inandırdılar. Doğuluda aklî ve teknik yetenek değil, duygusal ve irfanî yetenek güçlüdür; vahşide ve siyahîde ise dans, oyun, müzik, ses, resim ve heykeltıraşlık vardır. Bundan dolayı dünya şöyle bölündü: Düşünebilen ırk, eski Yunan'dan günümüz Avrupa'sına kadar sadece Avrupalıdır. Doğu sadece iyi duygulanabilir, şiir söyleyebilir ya da mistik ve irfanî duygular sahibi olabilir. Siyah derili iyi caz çalabilir, iyi şarkı söyleyebilir ve iyi dans edebilir. Sonra Avrupalı olmayan toplumların modernleştirilmesi için bütün dünyaya bildirmeleri gereken bir itikadî temel olan bu düşünce ekolü, Avrupalı olmayan toplumların tahsillilerinin yani bizim aydınlarımızın da fikrî alt yapısı oldu. Daha sonra 100 yıl boyunca bu toplumlarda modern ve eskici savaşı adlı bir savaş meydana getirdiler. Bu, insanlığın şimdiye kadar karşılaştığı en aptalca savaştır.

Hangi şeyde modernleşme? Düşüncede değil, tüketimde. Nede eskicilik? Şekilde ve tüketimde. Bu savaş kesinlikle modernist yararına tamamlandı. Eğer o şekilde eskici yararına tamamlansaydı yine halkın yararına olmazdı. [Zira] bu savaşta -yenilikçi ve eskici savaşında- bayraktar Avrupalı idi. Medenileştirme adına modernleştirme savaşı başladı. Sonra yüz yıl ve yüz yıldan fazla Avrupalı olmayan Afrikalı ve Doğulu toplumlar bu toplumların entelektüelleri tarafından modernleşme yolunda ilerlediler.

Bu eğitimliler nasıl ortaya çıktılar? Yazık! Sartre işaret ederek

diyor ki: Biz bu Afrikalı ve Asyalı gençleri seçiyorduk ve Amsterdam'a, Paris'e, Londra'ya veya Belçika'ya getiriyorduk, birkaç ay gezdiriyorduk, elbiselerini değiştiriyorduk, süslerini değiştiriyorduk, onlara dans, ilişkiler, teşrifat ve sosyal etik öğretiyorduk, arabulucu olarak can çekişen bir dil öğretiyorduk. Sonra onların ardından kendi ülkelerine gönderiyorduk. Onlar kendileri konuşan insanlar değil idiler (insan bizzat konuşan kimsedir), bizim hoparlörümüz idiler. Biz buradan insanlık ve eşitlik sloganlarını haykırıyorduk, sonra kendi ülkelerine gönderdiğimiz hoparlörlerimizin orada ardımızdan bizim sesimizi tekrar ettiklerini ve (...lık ...) kendi insanlarının kulaklarına ulaştırdıklarını görüyorduk. Sonra bunlar kendi halklarına taassubu bir kenara atmamız, bizi modern Avrupa toplumundan geri bırakan bu yerli ve düşük kültürü bırakmamız ve baştaki beyinden ayak tırnağına kadar Batılı olmamız gerektiğini anlatabildiler. İhraç ve intikal ile nasıl Batılı olunur? Yoksa medeniyet, bir yerden bir yere ihraç ve ithal edilebilen bir mal mıdır? Modernizm, bir, iki ve beş yıl içinde bir toplumdan diğer topluma ihraç edilebilen yeni mallar toplamından ibarettir. Böylece bir toplum tıpkı bir ferdin bir gündüz ve gece içinde tamamen modernleştirileceği gibi, hatta Avrupalıdan daha modern bir şekilde birkaç yıl zarfında tamamen modernleştirilebilir. Eğer tüketim ve makyajını değiştirirsek o modernleşir. [Onlar] da zaten bundan başka bir şey istemiyorlar!

Fakat bu kadar kolay medenîleştirilemez. Medeniyet ve kültür, Avrupa'da üretilmiş âlet ve mallardan ibaret değildir. Bunların medeniyet olduğunu söylediler. Kimde bunlar varsa o medenîdir. Sonra biz sosyal ve ahlâkî şahsiyetimiz ve maneviyatımız dâhil her şeyi iştiyakla yıktık; Avrupalının ağzımıza verdiği şeyi emecek susuz bir dudaktan ibaret olduk. İşte modernist! Sonra her türlü geçmişten soyutlanmış ve tarihe yabancı, dinine yabancı, ırkının, tarihinin ve ecdadının yetiştirdiği her şeye yabancı ve insanî özelliklerine yabancı bir insan ortaya çıktı. Bu, ikinci el insandır, tüketimi değişmiş insandır; düşüncesi değişmekle kalmayıp, üstelik sahip olduğu eski düşünce, geç-

miş güzellikler ve maneviyatları da korumadı ve kendisinden kopardı. Jean Paul Sartre'ın deyişiyle: Biz bu ülkelerde asimile meydana getirdik; yani aydın ve entelektüel değil, kendi düşünürlerimizin benzerini, kendi eğitimlilerimizin benzerini. Aydın, kendi toplumunu tanıyan, onun derdini bilen, onun yazgısını bizzat belirleyebilen, toplumunun ne olduğunu, geçmişinin ne olduğunu, maneviyatının ne olduğunu bilen, kendi kişiliğini tanıyan ve bizzat seçebilen bir kimsedir. Ama asimile meydana getirdik, yani Avrupalı olmayan toplumlarda bazı insanları görünürde kendimiz gibi -asimile- yaptık, onların ismini de kendi taşıdığımız isim gibi aydın diye koyduk. Sonra insanlar da aydınların ne söyleyeceğini [görmek] için onların ağzına bakıyorlardı. Avrupalı olmayan toplumlarda aydınlar kimlerdir? Malı olan ve tüketmek isteyen kimse ile o malın tüketicisi haline getirilmesi gereken insanlar arasındaki bir vasıtadan ibaretti. Bunun [mal sahibinin] dilini anlayacak, ne yapacağını bilecek ve halkın dilini anlayacak gerekli vasıtası vardır. Aydın benzerini/yarı aydını Avrupalı aydının benzeri olan yerli yaptılar. Kendisinin seçmeye cesareti yoktur, kendisinin ayırt etmeye cesareti yoktur, kendisinin karar vermeye cesareti yoktur. Kendisinin ne manaya geldiğini anlamaz!

Sonra insanlık makamı bakımından bu derece aşağı ve düşük insanlar meydana geldi: Bir şerbet içiyor; tatlı mı, tatsız mı diyoruz. Bir müzik dinliyor; iyi mi, kötü mü diyoruz. Bir elbise giyiyor; beğeniyor musun, beğenmiyor musun, diyoruz. [Bu şerbet] tatlı veya tatsız; bu müzik iyi veya kötü; bu elbiseyi beğeniyorum veya beğenmiyorum demeye cesareti yoktur. Çünkü beğenen kendisi değildir. Ona, şimdi bu elbiseyi beğen, demek gerekir; o da onu beğenir. Eğer ona, zevkle ve tatma duyunla içmediğin bu yılan zehrini bugün Avrupalı içiyor dersek, onun da içtiğini ve onu beğenmiyorum, tatma duyum buna uygun değil, hoşuma gitmiyor demeye cesaret edemez.

Bundan dolayı Avrupalı olmayan toplumlar uzmanı Karola Girabert diyor ki: Amerika ve Avrupa'da cazdan hoşlanmayan

ve nefret eden birçok Avrupalı ve Amerikalı vardır. Bir yerde caz çaldıklarında veya radyo caz çaldığında "Bu gürültü patırtıdır, çığlık ve feryattır" diye bağırırlar. Fakat Doğu ve İslam ülkelerinde hiçbir Müslüman, caz kötüdür, ben beğenmiyorum demeye cesaret edemez. Ben bunu beğenmiyorum diyecek kadar cesareti yoktur. Çünkü kendisinde elbisesinin rengini kendi başına seçmeye ve içecek ve şerbetinin tadını kendisi beğenmeye cesaret edecek kadar insanlık bırakmamışlardır. Bu kadar cesaretli olması bile gerekmez. Fanon'un deyişiyle: Avrupalı olmayan toplumun bizi taklit etmesi ve yaptığımız her işe maymun gibi itaat etmesi için tek yol, ona Batılı insan ile eşit bir şahsiyete sahip olmadığını ispatlamaktır. Onun dinini, tarihini, edebiyatını ve sanatını aşağılamalıyız. İkinci olarak bunlarla birlikte onu yabancılaştırmalıyız.[108] Bu şekilde ona şahsiyet veren şeyleri, yani dini (bir insanın imanını), kültürü (bir insanın bütün özelliklerini), geçmişini (bir toplumun bütün övünçlerini) önce bunların ne olduğunu bilmemesi için ona yabancılaştıralım; ikincisi, benden daha alçak olduğuna inanması için onda bunlara karşı nefret oluşturalım. İnandığı zaman bütün arzusu mümkün olan her şekilde kendisini yalanlamak olacaktır. Hatta kendi önünde ve kendi vicdanı önünde kendisine ait olanlarla olan bütün bağlarını kesecektir. Her şekilde kendisini böyle bir aşağılığa sahip olmayan kimseye, Avrupalıya benzetecektir. Ta ki böylece her Avrupalı olmayan kimse en azından şöyle diyecek: "Elhamdülillah ben Doğulu değilim, ben kendimi Avrupalı seviyesinde modernleştirebilirim." Avrupalı olmayan kimse modernleştiği için mutlu olduğu zaman Avrupa kapitalisti ve burjuvazisi içinden "benim tüketicim oldu" diye güler.

[108] Bu işi de yaptıklarını görüyoruz. Kültürümüzü tanımayan, küçük gören, İslam dininin ne olduğunu anlamayan, söven, edebiyatımızı asla koklamayan, normal bir şiiri yüzünden okuyabildikleri zaman küfreden insanlar yetiştirdiler. Sanatımızı ve geçmişimizi aslında anlamıyorlar ve ne olduğu kulaklarına girmiyor. [Fakat] bir yandan da mahkûm ediyorlar ve Avrupa'dan gelen her şeye kayıtsız şartsız kapılıyorlar.

ONUNCU BÖLÜM

SINIFSAL BİLİNÇ DURUMU

Ben sizinle burada daha çok hangi fikrî zeminin olduğu veya öğrenci çevresi için daha fazla hangi meselelerin gündemde olduğu konusunda istişare etmek istiyordum. Çünkü ben İran'da bir orijinalizm bulunduğunu fark etmişimdir. Şöyle ki Şiraz öğrenci çevresi başka bir çevre, Tebriz öğrenci çevresi başka bir çevredir. Hatta Tahran'da Millî Üniversitenin Tahran Üniversitesinden ayrı bir kültürü vardır. Şimdi burada öğrenciler için gündeme gelen meseleleri bilirsem onların türüyle ilgili söylemek istediğim sözlerin dili, anlatımı, söz türü, öne alınmış, ertelenmiş oluşu ve onlara dayanma fark eder.

Öğrencilerden biri: Ben sizin dilinizin her halükârda çocukların bile anlayacağı seviyede olduğunu düşünüyorum. Ama benim sormak istediğim bir sorum vardı: İran'ı sosyoloji, tarih ve coğrafya açısından tanıyan biri olarak size göre İran'da sınıfsal bilinç durumu nasıldır?

Şeriati: Önce sosyal sınıflar ile neyi kast ettiğimize bakmalıyız. Sosyal sınıfları Farsçada bazen sosyal bir katman, toplumsal bir tabaka, gruplar ve tipler olarak da kullanıyoruz. Eğer bu manada ise daha önce bulunmayan birçok sosyal tip ortaya çıkmıştır ve bu bilince ulaşan birçok sosyal grup ve sosyal tabaka mevcuttur. Eğer sınıf olarak alırsak İran'da -resmî sosyoloji anlamında- sosyal sınıfların kesinlikle sınıfsal bir bilinç türünü de beraberinde taşıyan bir geçiş şekli söz konusudur. Ama halk arasında sınıfsal bir bilinç türünün bulunması, bana göre henüz söz konusu değildir. Mesela; kelimenin genel manasında aydınlar, kültür açısından sosyal bir sınıf olduklarını söyleyebildiğimiz bir toplum tabakası olarak şimdi İran'da teşekkül etmişlerdir ve kendilerine özgü bir kültür ve dilleri vardır. Öyle ki biz İran'ı baştan aşağı dolaştığımızda bir üniversite öğrencisi veya eğitimli grupla karşılaşıyoruz. Bu grubun yaklaşık olarak neler düşündüğünü, neler istediğini, dini nasıl gördüğünü, edebî meseleleri, siyasî meseleleri, sosyal meseleleri ve evrensel meseleleri nasıl ele aldığını tahmin edebiliyoruz.

Bu, sosyal bir tabakanın ya da sınıfsal bakımdan şekillenmiş

kültürel bir sınıfın meydana geldiğinin belirtisidir. Sosyolojide sınıf oluştuğu zaman hem onda sosyal duygu meydana gelir, yani bütün fertler bir grubun belirgin ve bağımsız olduğunu hissederler, hem de ortak bir genel kültüre sahiptirler. Bu özellikler şimdi İran'ın aydınlar topluluğu için yaklaşık olarak net ve belirgindir.

İran'ın üretimine müdahale eden ve İran'ın alt yapısını oluşturan sınıf sınıfsal bilinç edinmiştir, yapmamıştır. Sebebi de sınıfsal bilinci yok eden ve körelten etkenlerden birinin din olmasıdır. Çünkü din, birbirinin karşısında yer alan iki sosyal sınıf arasında ortak bir maddedir. Yani mesela; patron da dindardır, işçi de dindardır. Aynı duygu ve hisse sahip oldukları için aynı tür dinî merasime katılırlar, sevgi besledikleri ortak bir mukaddesat türleri vardır. Ortak bir dinî ziyaret, dua, ravza ve duygu araçları vardır ve birbirlerini sınıfsal düşman olarak algılamadan önce din kardeşi olarak görürler. Öyle ki din, bilinçsiz şekliyle sınıfsal [bilinç] karşıtı din haline gelir. Aydınlarımız sadece aydınca iş yaptıkları için dini reddettiler, ona küstüler, bu sınıflar üstü dinin bulunduğu toplumda onu sosyal sınıf bilincine dayalı sınıfsal bir dine dönüştürmeyi başaramadılar.

Öğrenci: Ben sizin "aslında genel olarak dini durduralım, bırakalım nesil değişsin, sonra dini gerektiği ve mümkün olduğu gibi yaymaya başlayalım" şeklindeki görüşünüzün daha iyi olduğunu düşünüyorum.

Şeriati: Benim bu anlatımla kast ettiğim bu şekilde değildi, fakat bunun benzeri idi. Söylediğim bir vakit var. Ben bu toplumda bir aydınım. Acaba İran'ın yarı dindar geleneksel toplumunun içinden bize telkin edilen bu dindarı kabul mü edelim, yoksa ret mi edelim? Ben bunun utanma, telkin veya irsî olmak dışında aydının kabul edebileceği o dindar olmadığını söylüyorum. Çünkü ben doğru bir dine ulaşıyorum. Diyorum ki: Şimdi din adına [bulunan] bütün sapık inançları, mantıksal ve aşkın [bir dine] ulaşmanın [önünü açmak için kaldırıp atıyorum]. Böylece kendimi bağladığım her miktar, beni bu eski gelenekler ve

hurafeler düzeyinde tutuyor. Ama meseleyi aydının bu dine, başka bir dine, bu din yorumuna veya başka din yorumuna inancı olarak değil, sosyal rolü olarak ele aldığımız bir vakit vardır. Sonra ben aydın olduğum için ve toplumda sosyal bir rolüm bulunduğu için şöyle bir soru gündeme gelir: Burada din ile aramda nasıl bir ilişki vardır? Burada dindar olsam da olmasam da rolüm birdir. O da şudur: Marksist bir açıklama içinde bile olsa her halükârda dinin Doğu toplumunda, örneğin bizim toplumumuzda büyük bir sosyal etken olduğunu görüyoruz. Bu şiddetli dinî etken hem toplumun sapmasında ve toplumun birçok yabancı planın oyuncağı haline getirilmesinde çokça etkili olur hem de geleneksel sapık din sınıfsal [bilince] karşı şu an gördüğümüz gibi bir rol icra eder. Egemen bir sınıfın elinde mahkûm sınıfı kendi telkin ettiği din adına sönmüşlük, cehalet ve bilinçsizlik içinde tutmak için âlet olur. Burada başka bir aydın dini görmezlikten gelemez; bilakis dindar toplumun içine müdahale etmesi gerekir. Dindar topluma ve dindar toplumun kültür ve düşünce tarzına müdahale etmesi gerektiği için ister istemez din ile temas kurar. Aydının aslında dini mutlak olarak ezdiği günümüzde -18. yüzyıl gibi, Voltaire gibi, Ansiklopedistler gibi veya 19. yüzyıldakiler gibi- dinin bu ezilişi onu toplumun içinde oynadığı rolden alıkoymaz; aksine onu en gerici sosyal ve sınıfsal üslerine geri çevirir. Çünkü dindar toplumda aydın dine saldırdığı zaman dindar kişi aydından kaçar ve dini savunma adına toplumu çökerten en irticaî grupların ve fertlerin eteğine sığınır. Bu nedenle aydın din ile kavga ettiğinde netice irtica yararınadır, istibdat yararınadır, sömürü yararınadır.

Ben şimdi bir Meşrutiyet asrını bir de şu anı göz önünde bulundurduğumda dindarların bu yetmiş, seksen yılda geri kaldıklarını, ilerleyemediklerini ve hatta yetmiş yıl öncesinde kaldıklarını görüyorum. İran pazarı yetmiş yıl önce ilerici ve aydınca eğilimlere sahipti. Öyle ki kadınlar Meşrutiyet hareketinde ilerici bir role sahiptiler. Bizim eski ev kadını anne ve kız kardeş-

lerimiz en büyük rollerini bazen siyasal ilişkilerde ve mücadelelerde oynuyorlardı. Fakat bugün onlar sadece evde çocuk ve toplumda gözyaşı üreten geri kalmış molla bacılar haline gelmişlerdir. Bunun sebebi nedir? Niçin bu hale gelmişlerdir? Çünkü aydın, din ile karşı karşıya geldiği zaman dindar kendi dinini savunmak için ve onun için aydın adına icat edilen bu din [karşıtı] tehlikeyle mücadele olarak en irticaî üslerine geri dönüyor. Sonra aydın da toplumu karşısında yalnız kalıyor.

Şimdi aydın toplumda dili toplum tarafından anlaşılmayan menfur bir kanser haline gelmiştir. Toplum, kurdun eline düşmüş koyun sürüsü gibi, onların yününü kırkan, sütünü sağan ve onları kullanan çobanlara sığınır ve bu yabancı tehlike karşısında kendisini toplar. Hâlbuki aydının, -dünya siyasî liderlerinden birinin deyişiyle- tıpkı sudaki balık gibi, halk arasında kıvrılması, yüzmesi ve rahat intikal etmesi gerekir.

Tahran'da halka yabancılaştıklarını anladıkları için yeni bir form bulmuşlar ve halkın arasına bu müptezel şekilde dönmüşler. Birkaç tane fantezi kız ve oğlan, mesela Cevadiye kahvehanelerine gidip orada yeni şiir okuyor. Halka dönüşleri böyledir! Sonra da bu kahvehaneler, kahvecileri ve zavallı insanları [öyle] korkunç [kaldırdı] ki akılları başlarından tamamen uçtu. Bunlar ne biçim hayvanlardır! Bunları dışarıda halkın ve hatta kahvehane insanlarının yeni şiir ve onların aydınca rolüne cesaret ettikleri kabul rehberi olarak görüyorlar.

Bugün onların propaganda organizasyonlarında çokça dayandıkları ve Avrupa'da da moda olan başka bir tarz vardır. Aydın, gidip halkın tavrını şu şekle sokuyor: Onun geleneklerini, danslarını, darbımesellerini, lehçelerini, yazılarını topluyor, sonra televizyon, radyo, tiyatro ve benzerlerinde bu dansları, bu mahallî dansları, yerel mitolojileri ve gelenekleri tekrar kurguluyor ve kendi ifadesiyle böylece "halk sanatı" yapıyor! Bu da halka dönüş değildir. Aydın halkın içine onu bu eski geleneklerinde tutmak ve desteklemek için gitmiyor. Bilakis o, halkın izinden onu geri yerel geleneklerinden uzaklaştırmak için gidi-

yor. Yoksa eğer ben bir şair veya sanatçı olarak bir topluluğun arasına dönersem ve onları giydikleri bu elbisede, yedikleri bu yemekte, devam ettirdikleri sosyal ilişkilerde ve seçtikleri bu hayat tarzında desteklersem ve bir araştırmacı ve sanatçı olarak bunları yeniden inşa edersem halka hizmet etmiş olmam. Bir sosyoloji, demografi veya sanat araştırmacısı için bir araştırma konusu ortaya koyabilirim; ama bu, halka dönen aydının rolü değildir. Aksine aydın, halka bütün o eski gelenekleri onda zayıflatmak, onu bu donuk ve eski kalıplardan kurtarmak, ona sosyal ve sınıfsal bilinç kazandırmak ve onu harekete geçirmek için döner. Bu hedeftir. Bu toplum dindar olduğu için bu aydın, dindar olsa da olmasa da, hem halk ile konuşabilmek hem de din adına ve dini kullanarak toplum üzerinde saptırıcı rol oynayan irticaî etkenleri bilinçli, aydınca ve ilerici bir din vasıtasıyla reddedebilmek için dini dil olarak ve kültür olarak seçmek zorundadır. Bu durumda aydın, din ile ilgilenmek suretiyle ilerici bir rol icra etmiş olur.

Öğrenci: Doktor Bey, siz, aydının dine inanmasa da gereklere dayanarak her halükârda onu ortak bir dil olarak kabul edebileceğini söylediniz. Ben, inanmayan aydının onun deyişiyle zamanımızın yardımcısı olan dini nasıl kabul edebileceğini sormak istiyorum.

Şeriati: Arz edeyim. Bir aydının nasıl dinî inanç sahibi olamayacağını ve aynı zamanda halk ile birlikte sahip olması gereken bir ortak dil ve kültür olarak dine tevessül edebileceğini söylediniz. Eğer ben bir dindar olarak gelir ve öğrenciler veya kendi meslektaşlarım ve kendi sınıfım arasında ilkeyi şunun üzerine koyarsam: Önce her sosyal işimizi bir tarafa atalım, zamanımızın her sorumluluğunu bırakalım, ilkin bütün aydınları dine inandıralım, aydınların tamamı dindar olduktan sonra o zaman topluma hizmet etme ve toplumu bilinçlendirme şeklindeki sosyal misyonumuzu başlatalım. Eğer bu işi yaparsak, yani halkı bilinçlendirme uyandırma işini asla gerçekleşmeyecek olan bir şeye bağlarsak biz ne kadar çalışırsak çalışalım, hiçbir

zaman çağımızın aydınlarını dindarlaştıramayız. Aç bir toplumdaki açlıkla ve geri kalmış bir toplumdaki cehaletle mücadele, bizim kesin ve acil görevimizdir. Bunun önce aydınların felsefî ve metafizik meseleleri aralarında halletmelerine ve hepsi ortak bir dine inanç içinde oldukları zaman o açın ekmeğine ve o cahilin uyanışına ulaşmalarına bağlı olması gerekmez. Tersine, o mesele acil ve somut olduğu için ve aynı şekilde inançlı ben ile ortak fikir, sorumluluk ve sınıf içinde olduğum halde buna inanmayan arkadaşım arasında bu sosyal misyon ortaktır. Öyleyse bizim sosyal misyonumuzu felsefî meselelerimizin çözümlenmesine bağlamamamız gerekir.

Bana göre, Doğu ülkelerinde diyalektik materyalizm temelindeki sosyalizme dayanan aydınlar şu şiarları veriyorlar: Sadece diyalektik bir materyalist sosyalist olabilir. Yani insanî adalete bağlı olan, halkın kurtuluşuna bağlı olan ve tezat, sömürü ve emperyalizm ile mücadeleye bağlı olan ve aciliyeti olan ve farklı itikadî ve felsefî eğilimlerdeki fertler arasında ortak yönü olan bir meseleyi bu ülkelerin bütün aydınlarının sosyalist olabilmek için önce materyalist olmaları, dini reddetmeleri ve sonra da diyalektiğe inanmaları gerektiğine bağlıyorlar. Bu mana, halk kitlesine büyük bir hıyanettir. Çünkü sosyalist olmak dindar ile dinsiz arasında ortak bir yöndür. O sosyalist olmayı materyalizme bağlayınca eğer onu dindarlığa bağlarsam ben de aynı yanlışı yapmış olacağım. Sonra sosyal mücadele şu şekilde gerçekleşiyor: Ben ve sen beraber olup Doğu'daki sınıfsal tezat ve sömürüye karşı mücadele etmek yerine bu konu üzerinde birbirimizle mücadele ediyoruz. Sen diyorsun ki sadece materyalist sosyalist olabilir; metafiziğe inanan kimse kesinlikle olağanüstü bir meseleye inanan, hayallere ve idealizme düşen bir kimsedir, o sosyalist olamaz. Ben de diyorum ki materyalizme inanan bir ferdin ister istemez burjuva olması gerekir; ekonominin asıllığına inanır ve maddeci olursan neticede ekonomiyi kendin için istemen gerekir; hâlbuki bir sosyalist kendisini ve kendi maddî hayatını toplumu ve genel adalet için feda eden kimsedir; sadece Allah'a inanan kimse böyle olabilir. Pekiyi, bizim

davamız ne zaman çözülecek? O zaman benim Einstein'ın izafiyet teorisine düşmem ve Tanrı'yı ispatlamam gerekir; senin ise Feuerbach felsefesi ile Tanrı'yı inkâr etmen gerekir. Sonra aydınlar arasında hiçbir zaman bitmeyecek kelamî, diyalektik, metafizik ve felsefî bir tartışma başlar. Sonra da toplum, imdadına bir aydın yetişinceye kadar olduğu gibi kalır.

Mesele, dediğim gibi, metafiziğe inanan benim ile inanmayan senin bir şeyde ortak olduğumuzdur. Toplumu bilinç ve uyanış için oluşturalım ve onunla konuşalım. Bundan dolayı bu ortak noktaya ulaştığımızda ben diyorum ki bu ortak rolümüzü yerine getirmek için dine dayanmak gerekir. Sonunda ona bir inanç olarak inanan ben ile taktik[109] olarak inanmayan sen, her ikimiz de ona dayanıyoruz.

Öğrenci: Bana göre eğer bir kimse bir ideolojiye inanmaz ve fakat onu kendi hedefine ulaşmak için bir araç olarak seçerse bu ideolojiyi bozar ve onu istediği gibi değiştirir. Dine inanan bizler için bu bir facia olabilir.

Şeriati: Ben burada yine dinlerin fark ettiğini düşünüyorum. Şu *Tekrar Çarmıha Gerilen Mesih* kitabını okusanız demek istediklerimi tam olarak anlayabilirsiniz. Kendisi (Nikos Kazancakis) dindar olmayan bir aydındır. Ama Yunan toplumunda olduğu için ve Yunan toplumu hâlâ mutaassıp Hıristiyan bir toplum olduğu için bilinçli bir şekilde Batılı aydınları esas alması halinde Yunanistan'da aydın olmadığını anlamıştır. Onun bizzat Batılı bir entelektüel tip olmasına rağmen Yunanistan'da aydın olması, dine dayanmasına bağlıdır. Onun çalışması iki tane papaz kurgulaması şeklindedir: Birisi, cinayet, dükkâncılık, riya, insanlarla mücadele, feodal ağa ve hatta zamanın sömürüsü olan Osmanlının uşağıyla işbirliğini din ile açıklayan bir papazdır. Diğeri, aç ve talihsiz bir halkın önderliğini ele alıp bütün etkenlerle mücadele eden bir papazdır. Bu ikincisi de papazdır ve yine dine dayanmaktadır.

[109] Strateji denmiştir. Ama taktik kelimesi daha doğru görünüyor. (Derleyen)

Biri irtica, çöküş ve halk karşıtlığının sembolü olan; diğeri kurtuluş, bilinç, özgürlük ve hatta halkın kurtuluşu için mücadelenin sembolü olan bu iki papazı karşı karşıya koyarsınız. Şimdi bu aydın bu kitap ile ne yapar? Tamamı halk karşıtı ve irticaî bir role sahip ve kapitalizm sistemine bağlı olan Yunan papazlarının rolünü bir aydın olarak yerer. Bu papazları yermek için en büyük etkeni kullanmıştır. O bizzat Mesih'tir, Mesih'in kutsal ve insanî çehresidir.

O, Mesih'i insanlara papazların gösterdiği gibi değil de bu şekilde gösterince insanlar kendi dinlerini ve Mesih'e olan inançlarını muhafaza ettikleri halde kilise kurumuna olan inançları kaybolur ve sonra onların boyunduruğundan kurtulabilirler.

Böyle bir rolü Müslüman topluma mensup bir aydın, *Tekrar Çarmıha Gerilen Mesih*'in yazarından daha iyi oynayabilir. Çünkü İslam tarihinde bulunan unsurlar, devrimci, sosyal, uyarıcı, sınıfsallık ve sömürü karşıtı unsurlar o kadar güçlüdür ki toplumu uyandırmak ve ruhsuz ve güçsüz bir zamana kan ve sıcaklık pompalamak için dine dayanmak isteyen Avrupalı aydının aksine gerici dini rezil etmek için İslam kültüründen beslenen ve madde alan bu aydın, kendisini o kadar esaslı görür ki kendisini büyük bir silah deposuna girmiş gibi hisseder ve ona karşı mücadele etmek için her birini seçebilir.

Geleneği Mesih'in birkaç nasihat etmesi, sonra Kayser ile halk arasında barış, dostluk ve sevgiyi tavsiye etmesi şeklinde başlayan, sonra iki ajanın onu yakalayıp darağacına götürdüğü ve öldürdüğü, kavganın son bulduğu ve dahası Roma imparatorunun Hıristiyanlarla din açısından mücadele ettiği ve sosyal ve sınıfsal meselenin olmadığı Hıristiyanlıkta Nikos Kazancakis'in aydınlatmak için uyuşturucu Hıristiyanlığını kan Hıristiyanlığına dönüştürmesi gerekir.

[Hâlbuki] İslam, ezelden sınıfsal mücadele, aristokrasiye karşı mücadele ve dünyaya egemen iki imparator ve onların sömürüsüyle mücadele ile başlar. Sonra özellikle İran'da bulunan ve

aslında tarihi ve geleneği şehadet üzerine kurulu olan bir Şia kültürü söz konusudur. Başından sonuna kadar şehadet temelli bir tarihe sahip olan sadece Şia'dır. Nitekim şehadet dinimizde tarihî hadiseler ve facialar değil, bir gelenek şeklini almıştır. Bu gelenek, gerici sistemler vasıtasıyla ve dinden istifade eden kimselerin yardımıyla uyuşturmanın alt yapısı olmuştur. Aydınımız bunu kolayca bir hareket ve uyanış geleneğine dönüştürebilir. Zira Şia'da bunun tersidir. Şia başından beri kandır. Bunlar onu uyuşturucu Şia'sına çevirdiler. Yani kanı esrara, afyona ve uyuşturucu maddeye dönüştürdüler. Aydının onu başlangıçta olduğu hale döndürmesi yeter.

Öğrenci: Elbette iman ile.

Şeriati: Şimdi ben Kerbela hikâyesini anlatıyorum. Mümin olduğum için Hüseyin'i topluma bir imam olarak söylüyorum. İmamete inanmayan kimse, aydın, özgürlükçü, uyarıcı ve zulüm karşıtı olduğu için bu özgürlükçü, kurtuluşçu ve bilinçlendirici olaya dayanabilir. Örnek olarak şimdi bütün ilim havzalarımız, ruhanilerimiz, din âlimlerimiz ve hepsi de Şiî olan kravatlılarımız ve aydınlarımız arasında eserlerimizden Ali'yi iyi anlatan, hatta okunmasıyla toplumun bilinçlendiği ve uyandığı bir kitabı seçmek istesek, kesinlikle Ali'yi kendisi Hıristiyan olduğu için bizim inandığımız ve metafiziğe bağlı bir imam olarak kabul etmeyen o Hıristiyan'ın (Doktor Cordak) kitabıdır. İnsanların ve beşeriyetin aydınlatılmasındaki değeri, dine ve Ali'nin velayetine inanan birinin yazdığı her kitaptan daha derin ve daha iyidir. Ebu Türab Cilî'nin şiirini söylediği İbrahim, O İbrahim, minberlerde söylenen İbrahimlerden hiçbiriyle mukayese edilemez. Hâlbuki biz onu minberlerde bir peygamber, bir put kıran olarak anıyoruz.

İslam'da ve hatta bizzat Kur'an'da sosyal olarak bilinçlendirici unsurlar [bol miktarda] vardır. Sonra İslam tarihinin tamamı, dinî fırkalar ve tarihî hadiseler vs. adında sınıfsal mücadeleler tarihi idi. Öyle ki bir aydın, kendi halkını uyandırmak ve hatta halkının kültürünü zenginleştirmek için zengin ve görkemli bir

kültüre el atar. Andre Gide gibi bir insan gelip efsanevî Promete hikâyesini yeniden kurguladığında ve onu 20. yüzyıl için bir tiyatro haline getirdiğinde ve sonra 19 ve 20. yüzyıl aydınlarının opera, tiyatro, yeni şiir, müzik, sanat ve özellikle roman yazarlığında Yunan mitolojilerinden ve Yunan devri tanrılarından kendi ideolojilerini açıklamak için âlet yapabildikleri ve kendi toplumlarına aydınca ilerici eserler verebildikleri Yunan mitolojisi devrine döndüklerini gördüğümüzde, o zaman aydın, cihad, hareket ve sömürü, baskı ve emperyalizme karşı mücadele ile dolu ve bir yönü halk ve bir yönü halk düşmanları olan bu büyük kültürden nasıl kültür alamaz? Bu nedenle ben İslam kültürüne, İslam'a bir din olarak dayanıyorum. Çünkü ona inanıyorum. Ama benimle ortak sosyal sorumluluğu olan, fakat benimle ortak metafizik inancı olmayan diğer aydın, ona dinî tebliğ olarak değil, bir kültür olarak dayanabilir; onu bir kültür olarak çıkarabilir ve ona dayanabilir.

***

Asimilasyon

Her hâlükârda bu konuşmaların neticesinin gelip geçici bir hadise ve olup biten bir program olmayacağını ümit ediyorum. Bana göre her sözün değeri, bunu ben söylemiş bile olsam eylemden sonra belli olur. Yoksa söz aşamasında sadece edebî cümleler olacaktır. Bana göre toplumumuzun hızla değişmekte olduğu ve sosyal alt yapıyla sarsıldığı bu zamanda bizim kültür ve dinimizin tahlil ve analizi yoluyla ve özellikle İslam'da var olan antiemperyalist özellikleriyle ve bahusus Şia'ya inandığımız şekliyle bu mesajı tasdik etmemiz, aydın ile halk arasındaki köprü din, iman ve düşüncenin anlaşılması ve değişimi ile ilgili bir diyalog köprüsü olarak kurmamız gerekir. Bu, hem hepimiz için grupsal bir sorumluluk olarak hem de tek tek her birimiz için ferdî bir sorumluluk olarak bu grupsal [faaliyetin] tamamlanıp dağılmasından sonra bir sorumluluğu resmeder. Bu işin takip edilmesi ve bu üç dört yıllık süre içinde burada birbirini anlamış, aydınlanmış ve meseleleri kendileri için çözü-

me kavuşturmuş olan ve sosyal sorumluluk hisseden kimselerin bu çalışmayı devam ettirmesi için ne yapmalı? Çünkü bizi bekleyen büyük bir tehlike vardır.

Ben her hafta Meşhed'den Tahran'a uçak ile geldiğim için ve haftada bir defa, bazen iki defa jet ile geldiğim için artık bir saatte gelen ve rahat olan jet ile gelmeyi âdet edinmiştim. Bir defasında Mehrabad havalimanına gittim, jet yerine bir dört motorlunun olduğunu gördüm. Çok üzüldüm ve döndüm. Birden takside Mehrabad caddesinde iken kendi kendime şöyle düşündüm: "Bu Mezinanlı baba şimdi iki saat yol alıyor diye dört motorluya da binmiyor." Aniden insanın bizzat bir hale gelmek istemeksizin nasıl böyle bir şeyi kendisi için bir problem olarak gördüğünü ve tahammül edemediğini anladım. Hatta bu kadar bilinçli olan, aşağı sınıftan olan, acıyı hisseden ve sosyal meselelerini anlayan biri olarak ben böyle ahmakça, burjuvaca ve refahçı bir vehme kapıldım. Sonra da bir hiç oluyorum. Böyle bir şeye tahammül edemeyen kimse ete kemiğe bürünmüş yalancıdır, insan değildir. Hemen döndüm ve dedim ki Allah verse de uçak gitmemiş olsa. Bizi bindirdi, tesadüfen bindirdi. Kendi kendime ümitlendim.

Bir grubu toplumdan koparan, onlar için özel hayat şartları oluşturan ve onlar için bir tür refah ve özel yararlanma meydana getiren bu durum, Avrupalı ülkelerin toplumu için değil, o grup için büyük bir talihsizliktir.

Üçüncü Dünyadaki yerel ülkeleri fethettikleri zaman kabile reisleri ve ağalarının çocuklarından bir kısmını topluyorlar ve Avrupa'ya götürüyorlardı. Formalite yapıyorlar ve geri gönderiyorlardı. Birtakım makamları -özel makamları- onlara veriyorlardı. Bunların adı asimile idi. Yani Avrupalıya benzeyen. Peygambere ait "Bir kavme benzeyen onlardandır." sözü bu asimilenin tercümesidir. Yani Avrupalı değildir, Afrikalıdır, siyahtır, sarıdır, Asyalıdır; ama yerli olan Afrika ve Asya halkının aksine Avrupalıya benzer. Toplumu "asimile" ve "indigene"ye (Avrupalıya benzer ve yerli) ayırıyorlardı. O zaman özel diplo-

ması olan, özel hakları ve ayrıcalıkları bulunan ve kendilerine has hayatları olan Avrupalı benzerleri, Avrupalılarla gitti-geldi yapıyorlardı. Birbirlerini anlıyorlardı, çok da seçkin idiler, bütün sosyal imtiyazlara sahip idiler. Yerli, hayatı için en ufak imtiyaz hakkına ilk hayat düzeyinde bile sahip değildi. O bu Avrupalı benzerleri tarafından sömürülüyorlardı. Hem de eğitim almış ve dünya görmüş insanlar olan Avrupalı benzerleri, kendileri için oluşturulan ve sayesinde seçkin ve ayrıcalıklı bir grup oldukları bütün bu özel ayrıcalıklar sebebiyle sosyal bakımdan halk ile olan ilişkilerini kesmekle kalmıyorlardı, aynı zamanda onlardan bıkmış, onlara yabancılaşmış idiler ve kendilerini daha çok Avrupalılara benzer kabul ediyorlardı.

Bu, o ülkeler için en büyük facia idi. Çünkü yerli halk aynı cehaletinde duruyor ve aydın da kendisiyle hiçbir zaman konuşmadığı Avrupalı benzerine dönüşüyordu. Bu sistem 100 yıl, 200 yıl olduğu gibi kalıyor.

Bu, şiddetle ve hızla amburjuvaze olan geri kalmış ülkelerin entelektüeli için bir talihsizliktir. Çünkü gelişmekte olan geri kalmış ülkeler modern bir gelişme kazandığı bir zamanda onlar için yeni mevkiler ve makamlar ortaya çıkıyor. Bu yeni mevki ve makamları bu eğitimliler ve diplomalılar kapıyorlar ve buna benzeyen Avrupalının bizzat Avrupa'da edinemediği imtiyazları ele geçiriyorlar. Şimdi Sorbon'da ders veren bir hocanın maaşı bazı İran üniversitelerinde ders veren hocanınkinden daha azdır. İngiltere'deki bir doktorun imtiyazları geri kalmış ülkelerin doktorlarından çoğunun imtiyazlarının beşte biridir.

Bundan dolayı entelektüel ve aydınımız, Avrupalı aydının aksine seçkin ve egemen sınıfın parçası olan bir burjuva grubuna dönüşüyor. Öyle ki eskiden bazı şehirlere, hatta şu bizim Meşhed'e gidiyorduk, yaylalarda -mesela Tarkaba ve Zeşk bahçeleri gibi- büyük bahçeler görüyorduk. Filan Yahudinin veya filan hacıağanın diyorlardı (ya Yahudilere ya da büyük hacıağalara aitti). Şimdi gidiyoruz; aynı bahçelerin filan mühendis

beyin, falan doktorun olduğunu söylüyorlar. Bu, eğitimli sınıfın eski hacıağaların ve Yahudilerin yerine geçmekte olduğunu gösteriyor. Şimdi köylere gönderilen bazı doktorlar, bir yerde hem tavukları alan jandarmanın yerine hem de humus, zekât ve nezri alan mollanın, hem ağanın yerine hem de köyleri yağmalayan serseri hırsızın yerine geçmektedir. O dört tanesi zayıflamış değildir, [bilakis] bu, dört tanesinin temsilcisi olmuştur; bir miktar da eklenmiştir! Bu doktor beyin bir köye girmiş olduğunu görüyorum. O köyün tamamında 10.000 tümen toplamak istersen, onlardan kırbaç ile de almak istesen bulunmaz. Ama o, gelen bir yıl içinde döndüğünde 200.000 tümenlik ev satın almıştır. Bu parayı o zavallı milletten almakla nasıl bir facia işledin!

Nasıl bir ilişki olduğu bellidir. Yani entelektüel, yavaş yavaş kendi toplumunda egemen sınıfın, eski aristokrasinin, eski sömürgecilerin tüm mevkilerini işgal ediyor ve bir toplum sülüğü haline geliyor. Eğer aydınca veya dinî duyguları varsa kendisine problem olmayacak şekilde davranıyor. Bazen mesela; gece iyi uyuyacak işler yapıyor. Bu kendi kendini kandırmaktır. Böyle bir kirli unsura dönüşmemesi, böyle bir bencilce sahte refahçılığa düşmemesi, amburjuvaze olmaması için her zaman bilinçli bir insan olarak sosyal bir işi ve toplumsal bir sorumluluğu kabul etmesi ve gümüşü ısıtacak ve cereyanı mali yoğurt yapacak şekilde değil, daima ciddi bir iş yapacak şekilde olması gerekir.

Eğer bu grupta yer alan bu fert, inanç yolunda ciddi bir iş olarak fedakârlık yaparsa, hayatı vakfederse, iman uğrunda vakit, para, eğlence ve iş verirse, her zaman bu konuda düşünürse ve bu ortamda kendi fikrini geliştirirse, böylece toplumun bir düşünce sorumlusu olarak kalır; sadece o sapmasından uzak durmakla kalmaz, üstelik sonra toplumun rehberliği ve aydınlanması için toplumun müspet bir unsuru haline gelir ve baki kalır. Yoksa eğer tesadüfe el atmak istersek, yılları geçmeye bırakırsak, neyin ortaya çıktığına bakarsak, istihdam olmaya

gidersek ve evlilik, çocuk ve filan ... imanımız üzerinde resim çizdikleri bir çizgiye düştüğümüzü görürüz.

Bu tehlikedir. Çünkü bu tehlike kendi bozukluğumuz açısından meydana gelmez. Öte yandan omzumuzda gerçekten ağırlık yapan sosyal sorumluluğumuz da [cevaplanır]. Sonra esiri olduğumuz halk, din, iman ve inancı emperyalizm, eşekleştirme, istibdat ve her şeyin tutsaklığından kurtarmak için bu işi yapmamız gerekir. Yoksa sorumluluk hisseden bir grubu onları yok eden bütün güçlü etkenlerin elinde yalnız bırakmış oluruz. Sonra bütün halkımızı onları konuşamayan anasız babasız ve dilsiz bırakmış oluruz. Bundan dolayı kalmak için düşünmek gerekir.

Arkadaşlarımdan biri bana bir mektup yazmıştı: "Sen benim burada olduğumu ne biliyorsun? İnsan kalmak da uğrunda her gün cihad yapmayı gerektirecek kadar zorlaştı." İnsan kalmak; insan yetiştirmek ve sosyal sorumluluk oluşturmak değil.

Böyle özel şartları özel zamanımızda şimdi hissetmemiz gerekir. Aydın ne geçmişte sabit bir formu olduğu için, ne de gelecekte sabit bir form alacağı için hiçbir zaman bu kadar sorumluluk sahibi olmamıştır. Geçiş dönemi, her şeyin yıkıldığı dönem ve inşa ve yerine geçme dönemi olan şu anda bizim zamanımızın, kendimizin ve neslimizin imdadına yetişmemiz gerekir. Yoksa sonraki nesil artık hakikat nedir, batıl hangisidir, acaba İslam'ın aslı bu mudur, İslam onların bahsettiği bu mana mıdır, yoksa başka bir hakikati mi vardır, o hakikat hangisidir, merakını da taşımayacaktır.

Yarının neslini örneklerini bizzat yetiştirecekleri ve tıpkı örnekler gibi olacakları şekilde yetiştireceklerdir. Günümüzde bu ülkelerin muhalifleri artık eskisi gibi silahlarla ve kamçı ile gelmezler, güçlü sosyal psikoloji, sosyoloji, tarih felsefesi, ideoloji ve programlama ile girerler. Bu toprağı ve bu bitkileri bu programlama ile sonraki on yılda petrol veya portakala çevirdiğimizi ve çevirdiklerini söyleyebildikleri gibi, nesiller için de böyle

bir program yaparlar ve on yıldan sonra daha önce tahmin etmiş oldukları görünüşleri ve nesilleri yetiştiririrler. Bunlar sorumluluğumuzu daha da ağırlaştırır. Eğer iyi niyetli fertler olarak bazen bu iyi işleri yerine getirmeyi, bazen de mesela bir inceleme yapmayı, birine bir kitap vermeyi ve böyle kalmayı istemiş olsak, böyle de kalmayız, bundan daha kötü oluruz. Çünkü ileri gitmezsek geri gideceğiz ve bizim insan olarak kalmamıza müsaade etmeyeceklerdir. Böyle yaparsak diğer dehalar, diğer istidatlar yolu daha iyi, daha güçlü ve daha olgun olarak devam ettireceklerdir. Şöyle diyen bir şair gibi: Ben okları muhataplarıma ve dinleyicilerime doğru atıyorum, belki dertli gönüllerle karşılaşır ve feryat ayağa kalkar. Yoksa bundan başka bir şekilde bir miktar şiir söylemiş olurum; oysa şiir gecesi geçmiştir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ DÜNYADA ÖZE DÖNÜŞÜN BAZI ÖNCÜLERİ

1- Afrikalı meşhur sosyolog, iktisatçı ve şimdiki Tanzanya cumhurbaşkanı Nyerere Bey (Tanzanya, Tanganika ve Zengibar'dan oluşan federal bir cumhuriyettir).

Tanzanya halkının dili, Sevahili dilidir. Yani yerel dile orada Sevahili diyorlar. Bunun sebebi, Arapların bu toprakların tamamına Sevahil demeleridir. Tanzanya'ya gelen bedevi Araplar orada çok zulüm yaptılar.

Ahmed Avde[110], Zengibar devrimcilerinin lideridir. Zengibar'ın normal halkındandır. Başkaldırdı, halkı topladı, devrim gerçekleştirdi ve başarılı oldu. Hâlbuki onların dışarıda öğrenim gören ve bir kısmı da büyük dünya üniversitelerinde kürsü sahibi olan aydınları bu işi yapmadılar ve memleketlerinin ayağa kalkmış esir bir memleket olmasına karşı girişimde bulunmadılar.

Araplar nefret uyandıran işler yapıyorlardı. Mesela; oranın yöneticisi, çocuğun ana rahminde nasıl durduğunu görmeye heveslendi, bir siyah derili kadın getirmelerini emretti. Onu soydular ve ana karnında çocuğu görmek için yavaşça ve dikkatle karnını yardılar!

Bu türden çok iş vardır. Zulümler bu haldeyken Avrupalılar geldiler ve orayı sömürgeleştirdiler.

Nihayet Ahmed Avde bunlara karşı ayaklandı, ülkesinin kaderini ele geçirdi, Tanzanya cumhurbaşkanı olan Nyerere Bey, Ahmed Avde ile birlikte Tanzanya ve Zengibar'ı birleştirdiler ve cumhurbaşkanı Nyerere Bey ve yardımcısı Ahmed Avde olan Tanzanya meydana geldi. Elbette şimdi Nyerere Bey Katolik iken o Müslümandır. Fakat insan aydın olunca bu meseleler onun için söz konusu olmuyor. Fikir düzeyi yüksek olunca din ayrılığı ortadan kalkıyor. Farklılık aşağıdakilere aittir; yukarılarda farklılık azalır.

[110] Tanzanya tarihine baktığımızda böyle bir isimle karşılaşmıyoruz. Fakat Şeriati'nin bu şahsa yüklediği rolün o dönemde Abid Amani Karume tarafından icra edildiğini görüyoruz. (Çev.)

Nyerere Bey'in değeri fikrî bakımdan sahip olduğu düşüncelerdedir. Bizim asla sözümüzü anlamayan Sartre ve diğerlerini değil, Asyalı ve Afrikalı aydınları tanımamız ve onların fikirleriyle temas kurmamız gerekir. Onları sözlerini toplumumuz üzerinde uygulayacağımız kişiler olarak değil, birer filozof olarak tanımalıyız. Çünkü onların toplumunun durumu, bizimki gibi değildir. Onlar gönül derdinden inliyorlar, biz ise karın derdinden! Bu yüzden bizim daha çok Doğu aydınını tanımamız gerekir. Çünkü onlar bizim acı çekmediğimiz şeylerden acı çekiyorlar. Sartre ve toplumunun yüz yüze olduğu sorunlar, bizim yüz yüze olduğumuz sorunlardan farklıdır. Hâlbuki bizim derdimiz Doğuluların derdiyle aynıdır. Mesela; birkaç yılda bir UNESCO gözetiminde bütün dünya eğitim ve öğretim bakanlarının Seylan'da toplandıkları uluslararası eğitim ve öğretim bakanları kongrelerinin birinde (çok küçük bir ülke olan) Togo'nun temsilcisi (kültür bakanı), Avrupa kültür bakanları ve dünya çapında çok iyi olan UNESCO düşünür ve uzmanları için gerçekten çok yeni bir fikir olan bir proje sundu. O, iki üç saat Afrika için eskiden sahip oldukları ihtiyaçlar, gelenekler ve eğitim ve öğretim şekline dayalı eğitim ve öğretim sisteminin yenilenmesi konusunda kendi projesini ve eğitim ve öğretimde ıslahat ve devrim için yeni planlar sundu. O kadar çekici, etkileyici ve yeni plan ve proje dolu idi ki insan onu en büyük dünya düşünürlerinden bir heyetin düzenlemiş olduğunu sanır. Hâlbuki o, sadece birkaç yıldır bağımsız olan bir ülkenin temsilcisidir. Hâlbuki mesela Fransız kültür bakanının söyleyecek bir şeyi yoktu. Olsaydı da zaten bizim işimize yaramayacak şeyler olurdu. Mesela; yüksek okulların üniversitelerle ilişkisi, bütçenin değişik fakülteler arasında bölüştürülme şekli veya şeker fabrikasının fizik fakültesiyle nasıl bir ilişkisinin olduğu gibi. Ama acaba bunlar bizim gündemimiz midir? Hayır. Bizim için gündemde olan başka bir şeydir. Bizim için hoca, öğrenci, hoca-öğrenci ilişkisi ve fakültenin ihtiyaçları gündemdir. Hâlbuki gelişmiş ülkeler için bunlar asla gündem değildir.

Sorbon Üniversitesinin Fransa'ya fikrî rehberliği yoktur. Çünkü Sorbon dışında, Sorbon Üniversitesinin öğretim kadrosu çerçevesi dışında Sorbon Üniversitesi hocalarının çevresine bile yaklaşamadığı büyük düşünürler vardır. Mesela; Sartre gibi [bir kimse] hoca değildi, sadece lise müdürüydü, şimdi ise emekli olmuştur.

Orada halkın fikrî önderliğini bütün Sorbon Üniversitesi hocalarından daha iyi üstlenen fikirler ve çeşitli partiler vardır. Bundan dolayı Sorbon Üniversitesi, Fransız aydınlanmasının kalbi veya beyni değildir. Eğitim, öğretim ve teknik meseleleri ve bilimleri gençlere öğreten bir yerdir. Hâlbuki mesela; halkının %20'si eğitimsiz olan bir ülkede üniversitenin misyonu farklıdır. Farklı olması da gerekir. Aynı olduğu söylenemez.

Mesela; şimdi eski medreselerin komşuluğunda olan, öğrencisi ve hocası da bulunan ülkemizdeki bir üniversite, Fransa'da rakipsiz bir üniversiteden farklıdır.

Nyerere'nin gündeme getirdiği en büyük mesele, halkın dilini ve resmî dilini Sevahili diline çevirmesidir. Tanzanya halkının Sevahili dili, yerel ve geri bir dildir; ama aydınların dili İngilizcedir. İngilizler diyorlar ki biz İngilizce ile bütün İngiliz edebiyatını okuyabilir ve anlayabiliriz. Fakat Nyerere buna karşıdır. Niçin? Yoksa Nyerere, Sevahili dilinin geri ve sınırlı bir dil olduğunu bilmiyor mu? Çünkü Nyerere bizzat İngiltere'de eğitim görmüştür ve Sevahili dilinin İngilizceden ne kadar aşağı olduğunu bilmektedir; ama bu halkın İngilizce konuşması halinde İngiltere yağının lokması olacaklarını; fakat Sevahili diliyle konuştukları takdirde her zaman Sevahilli kalacaklarını ve ülkelerini ve tarihlerini tanıyacaklarını da bilmektedir.

Ahmed Avde, normal halktan biri olduğu halde Zengibar'ı kurtarır ve sömürü boyunduruğundan çıkarır. Niçin? Çünkü soylu bir yerli şahsiyet sahibidir. Onun ideali, İngilizleri taklit etmek ve kendisini İngilizlere bağlı kabul etmek değildir. Onun ideali, Avrupa'nın tüketim pazarı bir ülke olmak değildir. Bütün

eğitimli ve anlayışlı fertler, Nyerere'nin bildirdiği şeyleri onaylamaktadırlar. Hâlbuki yarı aydınlar ona karşıdırlar. Çünkü gerçek entelektüeller onun ne demek istediğini biliyorlar.

2- Cumukenyeta: Kısa boylu, uzun sakallı ve kısa değnekli yaşlı bir adam. Adını İngilizlere karşı verilen Kenya savaşlarında görüyoruz (12 yıl önce ayaklandı). Şunu söyleyen odur: "Avrupalılar geldikleri zaman onların İncil'leri, bizim ise atımız, sürümüz ve hayatımız vardı. Şimdi bizim İncil'imiz, onlarınsa bizim sahip olduğumuz her şeyleri var."

3- Frantz Fanon: Güney Amerika'daki Antil adalarından. Cezayir'e geldi ve oranın uyruğu oldu ve oranın vatandaşlığına girdi.

4- Aime Cesair:

5- Ömer Uzgan: Aşırı Müslüman ve sosyalist. İslam ile Marksizm arasındaki çelişkili ilkeleri birbirine karıştırmış ve Afrika için yeni bir öğreti meydana getirmiştir. Önceden Müslüman değildi; sonra Cezayir devriminde Müslüman olur.

6- Nissan Mounty: Fransızdır. Bütün çalışmaları Doğu ve özellikle Afrika toplumu üzerinedir.

7- Ömer Mevlüd: Albert Camus diyor ki: Ömer Mevlüd'ün eseriyim (Camus, Kuzey Afrika'da yaşıyordu). Bilgin ve edebiyatçı idi. Yaptığı ilk iş, Fransa tarafından ortadan kaldırılan kültürünü diriltmek idi. Yaptığı ilk iş, Afrika'nın geri dönmekte olan kültürünü diriltmek için özüne dönmek idi. Onun üç meşhur sloganı şöyledir: "İslam dinimiz, Arapça dilimiz, Cezayir vatanımız." Çünkü kültür devrimi bu üç esas üzerine kuruludur. Ömer Mevlüd bu iş için sorumluluk aldı. Fikir arkadaşlarıyla gerçekleştirdikleri ve bu üç projeyi programlamak istedikleri ikinci oturumda saldırıya uğradılar ve önceden bir şey götürmeden Ömer Mevlüd dâhil hepsi öldürüldüler.

8- Katib Yasin: Kuzey Afrika'nın meşhur yazarı ve Âli Ahmed'e benzeyen bir tiptir. Fakat halk ile ondan daha çok ilgilenmiştir.

Bir aydın önce bilinçlenir, ondan sonra misyonunu başlatması gerekir.

Âli Ahmed aydın idi; fakat henüz kendisini tanımıyordu ve nasıl davranması gerektiğini bilmiyordu. Sadece son birkaç yılda biraz öze dönüş pratiği yapmak istiyordu. Öze dönüş pratiği yapınca onunla görüş birliği içinde olanlar onu irtica ile suçladılar. Öze dönüş, tahammül, cesaret, fedakârlık ve sabır ister. Yani bu konuyu (öze dönüşü) bilmenin dışında cesaret ve sabır sahibi olmak da gerekir. Çünkü bu zamanda her iki kanat (onaylayan ve karşı çıkan) da insanın karşısında durur. Yani bu öze dönüşü bilmeyen aydın benzeri kanat bile. Yani aslında kendisini tanımaz. Bu hususu bir tür irtica ve eski geleneklere dönüş sanır.

Eğer sömürünün kültürel yönünü ezebilirsek çok çabuk başarılı oluruz. Sömürünün diğer yönlerini ezebilmek, yani ekonomik ve siyasî yönünü ortadan kaldırabilmek için önce onun kültürel yönünü ezmeliyiz. Eğer toplumumuzun kültürel yönünü koruyabilirsek her şeye ulaşabiliriz.

Frantz Fanon

Frantz Fanon, Paris'te okuyan ve psikoloji dalında doktora yapan 32 yaşında bir öğrenci idi (tıbbî açıdan psikolojik farklılıklar).

1954 yılında Cezayir Devrimi başladı. Birkaç yıl sonra Cezayirli öğrencilerin nerede olurlarsa olsunlar, hangi alanda okurlarsa okusunlar memleketlerine dönmeleri, silahlanmaları ve özgürlüklerini kazanmak için çalışmaları duyuruldu. Frantz Fanon, Kuzey Afrika Berberilerindendi[111] ve sadece okumayı, not almayı ve diploma almayı düşünen tip öğrencilerdendi. Fakat insanlık için Cezayir'e gitti.

Frantz Fanon şu iki nedenle ilerledi: Birisi, yabancı olması, Cezayir milletine mensup değildi, oraya bağlılığı yoktu (Eğer

[111] Fanon aslında Antil adasındandı. (Derleyen)

bir yabancı bu uğurda can verirse büyük bir zevk alırdı). İkincisi, psikolog olması idi. Savaş günlerinde savaş günlerine özgü hastalıklar yaygınlaşıyor ([Mesela] eşinin kaçırılması sonucu deliren bir sürücü gibi). Bunun nedeni, aşırı şoklar ve durumların uygunsuz olmasıdır. Cezayir'de de psikolog yoktu. Zira sömürünün özelliklerinden biri, sömürge ülkeyi fikrî durgunluk içinde bırakmasıdır. Burada da sömürü, halkın eğitim görmesine ve yüksek işlere el atmasına fırsat tanımamıştı. Bu yüzden psikologları yoktu. Elbette Cezayirlilere Fransız ordusunda istihdam edilme izni vermişlerdi. En son teğmen rütbesinden yukarı çıkamıyorlardı veya onlara uzmanlık gerektirmeyen düşük işleri, yani teknik olmayan işleri bırakıyorlardı. Eğer vaktin birinde kendi kurumlarını yönetmek isterlerse yabancı uzman olmadan yapmalarına imkân yoktu.

Fanon (Tunus'ta) hastanede çalışıyordu. Bu arada bazen yazılarını basan bir sosyal araştırmacı idi. Yayınladığı ilk kitap, *Beyaz Maske Siyah Kalp* adını taşıyordu. Sonra el-Mücahid gazetesinin yazar kurulu üyesi oldu (Gazete için bu ismin seçilmesi, onların zekâ ve aydınlığının sonunu anlatıyordu ve bu savaş Avrupalılara karşı bir tür cihattır demek istiyorlardı).

İkinci eseri, devrimin ticarî, ailevî ilişkilere, dinî inançlara ve halkın görüş ve düşüncelerine etkileri hakkındaki *Cezayir Devriminin Beşinci Yılı*'dır. Onun bu kitaptaki tezlerinden biri, sosyal değişimin sosyal ilişkilere ve özellikle sosyal ve ailevî geleneklere etkisidir. Ailevî ve devam eden asırlar boyunca donup sağlamlaşmış olan dinî gelenekler üzerindeki etkisi böyledir. Dinî kutsallıktan bir hale alınmıştı. Eğer toplum eğitim, öğretim ve düşünce ıslahıyla o gelenekleri yok etmek isteseydi dört beş nesil sürekli çalışmak gerekirdi. Çünkü o gelenekler asırlar boyunca kökten bağlanmıştı. Böyle eski bir gelenek bir iki nesilde ortadan kalkmaz. Bilakis o geleneğin yavaş yavaş ortadan kalkması ve yerini iyi veya kötü başka bir geleneğin alması için yılların ve nesillerin gelip geçmesi gerekir.

Fanon, 1954 öncesine kadar Kuzey Afrika'da ailelerin aslında

tarih ve din tarafından düzenlenen çok sağlam geleneklerle bir birlik olduklarını gösteriyor (tarih tarafından, yani toplumun nesilden nesle zaman boyunca geçmesi, yani değişik nesillerin, dönemlerin ve çeşitli toplumların birbirini takip etmesi, yani toplum ruhu, sosyal şartlar ve toplumu oluşturan etkenler bütünü). Mesela; yetişmiş kız, babasının gözünde namahremdir. Kız büyüdüğü gibi yani 7-8 yaşından sonra kendisini elbette şiddet ve zaafı olan babasının gözünden uzak tutar: Aslında birbirini görmeyen bazı ailelerde ve diğer bazısında kızın, babanın ve erkek kardeşin ve hatta bazı durumlarda annenin karşısında örtüyle bulunması gerekir. Bu, baba ile ergen kız arasında duran bir perde gibi olan hayâ ve utanma sebebiyledir. Bu, kolayca değişmeyen bir gelenektir. Düşünce tarzının, aklı kullanmanın ve hatta aydınlanmanın değişmesi (gerçek manada) kolaydır. Ama tat almanın, geleneğin, ruhun ve âdetin değişmesi nesilden nesle ulaşan bu köklülük ve taassupla zordur. Fakat bu gelenekler hızla değiştiğinde -hatta birkaç yıl içinde, bir nesilde- herkes ortak bir hedefe ulaşmak için çalışır ve o hedefe iman eder.

Fanon'un verdiği bu örnek dışında her şeyin (gelenek, ahlâk ve sosyal ilişkiler vs.) çöktüğü ve hiçbir zaman değişmemiş göründüğü başka toplumlar da tanınmıştır. Yahut yaşlanmakta ve hasta olan bir toplum ve onun yokluk etkenleri her yönden hazırdır; fakat sosyal bir mucize, tasavvur dahi edilemeyen bütün bu tahminleri değiştirir. O, ortak bir hedefe sahip olmak ve onun ardından gitmektir. Bu durumda milletin ruhuyla yoğrulmuş olan bütün bu eserler sosyal bir mucize şeklinde ortadan kaybolur. Aniden tahmin edilememekle kalmayıp, aynı zamanda tasavvuru dahi bile edilemeyen bir olay karşısında yer alırlar.

Bu durumda bütün bu köklü geleneklerin (mesela Fanon'un verdiği örnekte, 16-20 yaşındaki kızın babasının gözünden saklanması) şiddetli bir şekilde ve hızla değiştiği ve tamamen onun tersinin hâkim olduğu gözlemlenir. Öyle ki bu kızlar vatan

uğrunda her şeylerini feda eden mücahitler haline gelirler. Ayrıca onların bu ailesi (baba, anne, büyük baba, büyük anne, amca vs.) ona karşı çıkmamakla kalmazlar, üstelik yaptığı işler ve çektiği acılar onlar için iftihar şeklinde görünür ve hatta onu teşvik bile ederler. Normal bir zamanda birkaç nesil boyu süren bir işin, bir düşünce tarzının kısa süre içinde (bir nesilde) nasıl değiştiğini görüyoruz.

Fanon'un tezlerinden bir diğeri, kız çocukluğu ve oğlan çocukluğu dönemini sosyal değişimlerin ortadan kaldırmasıdır.

Her çocuk altı-yedi yaşına kadar baba, anne ve yakınlar için çok çok sevimlidir ve herkesin ilgi ve sevgisini çeker. Tedricî olarak sekiz-dokuz yaşına yaklaşır, bu ilgi azalır ve buluğ çağına kadar onu kendi haline bırakırlar. Yani bu yaşlarda çocuğun unutulduğu bir fetret dönemi geçirir. Yani onunla hiç ilgilenmezler. Hayır, daha doğrusu sürekli gündemde olmaz. Yani ne tatlıdır, ne ciddidir. Altı-yedi yaşları çocukluk dönemidir. Sonra büyük kişilerle konuştuğu, yani muhatap olduğu bir dönem gelir: Konuşan ve dinleyendir; ama alt düzeyde.

Fetret

Buluğ——————————— 6-7

Fanon, Batı'da var olan ve güneyden kuzeye gittikçe daha da artan bu olguyu yani gittikçe uzayan kız çocukluk ve oğlan çocukluk dönemini incelemiştir. Bu dönem, Avrupa ve Amerika toplumlarında 10-13 yaşlarıdır. Kuzey Avrupa'da 13-14, Güney Avrupa'da 9-10, geri kalmış ülkelerde dört-altı yaşlarıdır. Bunun sebebi, geri kalmış ülkede çocuğun dokuz yaşından itibaren çalışmasıdır. Artık o ilgilenilmez ve o unutulmuş değildir. Yani unutulma dönemi yoktur. Ailenin toplum ve hayatla irtibatı olan ve aileye para yardımı yapan küçük çocuğudur ve bir işçi kardeştir. Mesela; halı dokuyan bir çocuk, fetret döneminde değildir; her şeyi, fakirliği, sıkıntıyı ve parasızlığı hisseder. Acısı ve mahrumiyeti vardır, cehalet ve zulmü tanır. Kendi sınıfı ile patron sınıfı arasındaki farklılıktan acı duyar ve

onu hisseder. Onun görmediği ve yemediği birçok şey olduğunu; onun yaptığı, ama başkalarının yapmadığı birçok iş olduğunu bilir. O zaman onun fikir düzeyi budur. İnsan onunla konuşmak zorundadır. Çünkü ciddidir ve hayatın tüm acı meselelerini varlığının derinliklerinde hisseder.

Ama Avrupa'da bu yaştaki bir çocuğun ciddi olmayan bir ruhu vardır ve herhangi bir işi anlamaz. Kızlar ve oğlan çocukları 18-19 yaşlarında oyuncak oynarlar ve çocukça davranışlar sergilerler. Fanon bunu genel bir ilke olarak alıyor. Bu dönem fakir ailelerde kısa sürer. Bu toplum sosyal ve siyasal bilince erişince yaklaşık olarak kesilir ve çocuk birden nelere sahip olmadığını hissedebildiği buluğa düşer. Fakat onun kendilerinden daha az istidatlı olmadığı kişiler vardır. Bu onu düşünmeye zorlar, yani fakirliği hisseder.

Cehalet hissinin cehaletten başka olması gibi fakirlik hissi de fakirliğin kendisinden başkadır. Bizzat fakirliğin değil, fakirlik ve geri kalmışlık hissinin sosyal değeri vardır.

Aydınların misyonu budur ve yeri de gerçeklik ile gerçeklik hissi arasında bir yerdir.

Fanon, iki yargı dosyasından aldığı ve müfettişlerin metnini bastığı iki örnek veriyor (*Yeryüzünün Lanetlileri* kitabında).

Fanon diyor ki: İnsanların kıyamet günü amellerini ölçen, bir kısmını cennete, bir kısmını cehenneme yollayan teraziler karşısında durmaları gibi, bu dünyada da böyle bir kıyamet vardır. Bu şekilde 500 milyon kişi kurtulan, bir buçuk milyar kişi ise öfkeye uğrayandır/lanetlidir (elbette o zaman dünya nüfusu iki milyar idi; şimdi üç buçuk milyardır). Bu çoğunluk, Üçüncü Dünya ülkelerinin lanetlileridir (sömürge). Fanon'un Afrika üzerinde çok etkili olan tezlerinden biri, Üçüncü Dünyaya mensup bütün ülkelerin bir sistem, bir sanayi birliği ve bir tek hayat şekli altında toplanmaları gerektiğidir. Aydınlarının çabası, bu toplumlardan bir tek ırk oluşturmak olmalıdır (bu toplumlardaki aydınları rolü daha çoktur ve aydının görevi budur).

Üçüncü Dünya, yani sanayi, servet ve kapitalizme ulaşmamış olan dünya ülkeleri, sanayi ve kapitalizme ulaşmadıkları için ortak bir yönleri vardır. Onun açısından milletlerin ortak yönü ne din, ne dil, bilakis ortak durum ve ortak acıdır. O zaman durum ve acı ortak olduğu için ve Üçüncü Dünya ülkeleri aynı tehlikeye maruz kaldıkları için (sermaye ve sanayinin saldırısı) birlikte ortak olmaları gerekir.

Aslında karşıda zıddı yer alan ortaklık yönü meydana geldiği zaman eğer bütün dünya Üçüncü Dünya ülkeleri gibi ise aslında hepsi birbirine benzer. Fakat acı gerçekleştiğinde karşıda onun zıddı yer alır.

Şimdi sanayi ve kapitalizm dünyası kendi yolunda hızla ilerlemektedir. Hareket sahibi öyle hızlıdır ki Üçüncü Dünya ne kadar çalışsa ve ilerlese de onunla arasındaki mesafe gittikçe açılmaktadır. Bundan dolayı Üçüncü Dünya ülkeleri onların etkisi altına girer ve kaderleri hem manevî hem de servet bakımından daha güçlü olan bu kimselerin eline geçer (iyi çalışan beyinler daha fazla beyinsel yetenek ve güç [sahibi] değildir, tıpkı teknik uzman vs. gibi). Böylece diğer ortaklık etkeni, bu ülkelerin endüstriyel olmaya karşı çıkacak imkânlarının olmamasıdır. Endüstriyel olmak kapitalist olmaktan farklı bir şeydir. Endüstriyel olmanın kesinlikle kapitalist olmamızı gerektirdiği görüşü tehlikeli bir yalandır. Kapitalist olmak tehlikelidir.

Bundan dolayı Fanon şöyle der: Bizim Afrika'dan başka bir Amerika icat etmemiz gerekmez. Uğursuz Amerika tecrübesi bize yeter. Yani bu ülkelerin kapitalistlik dışındaki bir yoldan endüstriyel olmaları gerekir.

Böylece bir ülkenin küçük sanayilerle sanayi ülkesi olması mümkün değildir. Çünkü her zaman diğer ülkelere muhtaç olacaktır. Bundan dolayı ağır sanayi yolunda ilk adımın atılması gerekir (ana sanayi ve ilk üretim). Ama bu ülkelerin sosyal yapısı (içinde bulundukları durumda) iki yönden, yani tüketimin nicelik alması ve tüketimin nitelik alması bakımından sınırlıdır.

Tüketimin nicelik kazanması, satın alan fertlerin sayısı fazla değildir ki ağır sanayi onlar için çalışabilsin ve pazar sahibi olabilsin. Çünkü ağır sanayide daima artan üretim söz konusudur ve pazarın onu çekebilmesi gerekir. Tüketimin nitelik kazanması da sınırlıdır. Yani potansiyel olarak alıcı olan bu topluluk içinde fiilî olarak az bir satın alan ve tüketen azınlık vardır. Yani bir yerin 300 milyon nüfusu olabilir; ama herkesin böyle sanayileri satın alma gücü yoktur. Tüketimi kabul etme niteliği satın alma gücü demektir.

Bundan dolayı önce ağır sanayi tamamlanır ve sonra klasikleşir (yani eski yolla). Uçak yapımında olduğu gibi dışarıdan daha ucuz hazırlanması gerekir. Tek yol, Üçüncü Dünya ülkesinde coğrafî bir dağıtım, üretim ve tüketim bölgesinin oluşturulmasıdır. Yani her ülkede bulunan ve ağır bir sanayiye uygun olan ekonomik şartlar, madenler ve birikimler oranında o sanayi girmeli ve diğer Üçüncü Dünya ülkelerine artık girmemelidir. Bu ülkenin pazarı diğer Üçüncü Dünya ülkeleri olmalıdır. Böylece diğer ülkeler ağır sanayiye sahip olurlar, Avrupa'nın satış pazarı olmazlar (her biri bir sanayiyi sokmalıdır).

Bu şekilde hem ağır sanayiler olabilir hem de Batı kapitalizm sisteminden ihtiyaçlarını karşılayabilirler.

Genel refah görecelidir. Herkesin karnının doyması refahta değildir. Belki yararlanma, olabildiğince refahtır. Mesela; [kapitalizm] ilerledikçe sınıfsal aralık daha da artar; fakat çoğunlukla ortadan kalktığını ve genel refahın gerçekleştiğini sanırlar. Aydın da kapitalizmin genel refah sağladığını savunmaktadır.

Kapitalizm başlangıçtan beri sömürüyü meydana getirir; fakat eskiden zayıf idi, şimdi son derece kaba ve vahşidir.

EKLER

a) Kapalı Dünyagörüşü ve Açık Dünyagörüşü

Dünyagörüşü eğitimli kesimlerin ve aydınların dilinden çokça duyduğumuz kavramlardan biridir. Ancak kavramın amiyane şeklinin ve anlam olarak yozlaşmış veya müphem hale gelmiş, değişmiş, yüzeyselleşmiş ve sokak ağzına dönüşmüş şeklinin kullanımı daha yaygındır.

İşte bu bilimsel kavram bahsettiğim şekilde farklı özellikler göstermektedir. Yani bu kavramın genel manası değişime uğramış veya anlamı yüzeysel ve genel bir anlama indirgenmiştir. Batı'dan gelen bu kavramın bir sözlük manası, bir de ıstılahi manası vardır. Ancak bu kavramın sözlük manasının kullanımı Batı'da daha yaygın olan ıstılahi manasının kullanımından daha revaçtadır. Biz burada kavramın sözlük anlamını ele alıyoruz. Zira sözlük anlamı ile ıstılahi manası arasında fark vardır. Farsçada kullanılan birçok ilmî ve teknik kavramın [anlamları] birbirinden farklıdır.

Her ilmî kavramın bir bilimsel, bir de medyatik anlamı; yani gazetelerde, radyolarda ve konferanslarda kullanılan anlamı vardır. Örneğin; "Egzistansiyalizm" kavramının bir bilimsel manası bir de medyatik manası vardır. Örneğin; üniversitelerde kullanılan Egzistansiyalizm kavramıyla Le Monde gazetesi, Esperi gazetesi ya da diğer ciddi dergilerde kullanılan egzistansiyalizm kavramı birbirinden farklıdır. Hatta bazen aralarında en ufak benzerlik dahi bulunmamaktadır.

Dünyagörüşü kavramı herkesin yüzeysel ve müphem anlamını tekrarlayıp durduğu ve asli manasından bihaber bulunduğu kavramlardan biridir. Dünyagörüşü kavramı yabancı bir kavramdır ve kelime kelime tercüme edilecek olursa karşılığı "vision du monde"dir. Bu kavram Farsça değil derken kavramın yabancı olduğunu söylemeye çalışıyoruz. Yani kavramı kelime kelime tercüme etsek de dilde karşılığı yok demek istiyoruz. Örneğin "bî itina" (özensiz) Farsçadır ama "bî tefavüt" (kayıtsız) yabancıdır. Farsçada "bî tefavüt" ya da "bî tefavüt" olma gibi bir

kullanım söz konusu değildir. Bu kelime Fransızca "indifferent" kelimesinin tercümesidir. "Falan kişi bir tefavüttür (kayıtsızdır)" cümlesi Farsça öğeler taşısa da yabancı bir kullanımdır. Bu tür kullanımlara karşı çıkan ve bu tip kullanımları yanlış bulanların aksine bu kullanımlar kötü değildir hatta dili zenginleştirirler. Bî itina ve bî tefavüt cümleleri arasında fark vardır ve sonuç olarak başka anlamları ihtiva ederler.

Dünyagörüşü de Farsça bir kavramdır. Ancak bu kavramın yabancı dillerdeki ıstılahi manası "vision du monde"dir. Yani: "Dünya hakkındaki düşüncelerimiz" dünyagörüşü yani "dünyaya doğal, maddî ve coğrafî bakış." Herkes dünyayı; coğrafyayı, yeryüzünü ve gökyüzünü gördüğü gibi görür.

Herkes dünyayı kendi fikrî ve itikadî bakış açısına uygun bir gözle görür. Örneğin Müslüman dünyayı farklı görür, putperest farklı görür, feodal farklı görür, sosyalist bir ülkede yaşayan kişi daha farklı görür.

Bu gerçek, sosyoloji ve sosyal psikoloji tarafından da kabul edilmiştir. İnsanın coğrafyaya, yeryüzüne, gökyüzüne ve maddî dünyaya bakışı kendi ruhî ve fikrî yapısı, aldığı eğitim ve yetiştiği ortamla ilişkilidir. Bu nedenle hiç kimse dünyayı olduğu gibi göremez. İnsanın gözü, kulağı, sinir sistemi ve algıları bir fotoğraf makinesi gibi değildir. Zira fotoğraf makinesinin bakış açısı yoktur. Var olanı yansıtan bir tekniğe sahiptir. Ancak insan ruhî ve fikrî yapısına bağlı olarak dünyayı olduğu gibi değil, kendisinin gördüğü şekliyle tanımlar. Bazen çirkini güzel görür, kimi zaman da güzeli çirkin. Kederli ve üzgün olduğumuzda gökyüzünü çirkin ve nefret edilesi görebiliriz. Öfkeli olduğumuzda gökyüzünü sarı görürüz. İtalyan ressam Tintoretto, İsa Mesih'in Celile dağında çarmıha gerildiğini resmettiği tablosunda gökyüzünü sarı çizmiştir. Oysa gökyüzü sarı olmaz. Ama o gökyüzünü sarı görmüştür. Mesih'in çarmıha gerildiği an orada olan Mesihîlerin gökyüzünü sarı gördüğünü göstermek istemiştir. Mesih'in çarmıha gerilmesinin verdiği ıstırabı ve acıyı resmi görenlere yansıtmak istemiştir. Renkler, şekiller, her şey nispî-

dir. Hissedene, bakana ve insandan insana değişir. Bir renk insanın farklı ruh hallerine göre değişiklik arz eder. Ama olaya daha ayrıntılı yaklaşacak olursak, mesele daha derindir. Yüzeysel ihtilaflar değil, köklü ihtilaflar söz konusudur. Gözümüzü kapattığımızda herkesin gözünde canlanan şey farklıdır. Kâinatla ilgili bu genel yargıyı nereden edindik? Kendimizden. O genel bakış açısı bizim yaşam biçimimizden ve inançlarımızdan kaynaklanmaktadır. İnsan ve dünyagörüşü arasındaki ilişkiyi açıklayan misaller eski astronomi (heyet-i kadim) meselesidir. İlke şudur: "Herkesin dünyagörüşü kendisinin nasıl olduğuyla bağlantılıdır." Bu konu iki meseleyi beraberinde getirmektedir. İlki; herkes nasıldır? Herkes yaşadığı toplum nasılsa öyledir. "Ben" toplumu yansıtan bir aynadır. Her insan yaşadığı toplumun bir maketidir. İki farklı toplumu düşünelim. Biri İran gibi bir ülkede feodalizmin hüküm sürdüğü dönemlerde yaşayan siyasî feodal bir toplum. Derebeylikler müstakil toplumsal yapılara sahip. Merkezde han veya reis diye isimlendirilen kişiler ve onun yakınları. Başka bir grup da diğerlerinden bağımsız bir toplum oluşturmuş bir halk kitlesi.

Sonradan oluşan imparatorluk dönemi toplumunda ise merkezde bir imparator, onun yakınları ve yine imparatorun tabileri olan halk var. Feodal toplumda yaşayan kişi dünyayı yaşadığı toplumun gözüyle görürken, imparatorlukta yaşayan halk da dünyayı kendi toplumunun penceresinden görür. Yani feodalizmin hâkim olduğu toplumda yaşayan kişiye göre toplum tek bir yapı değildir. Birkaç müstakil yapı mevcuttur. Ama imparatorlukta yaşayan kişiye göre tek bir sistem vardır. Tek bir kalp, tek bir akıl vardır ve diğerleri bu akla ve kalbe bağlıdır.

Eskiden feodal dönemde ya da imparatorluk döneminde olsun tüm devirlerde inanılan bir astronomi vardı. Bu astronomi Batlamyus'un astronomisi idi ve hatta Batlamyus'dan önce de vardı. Bu astronomi toplumdan bağımsız düşünülebilir mi? Eğer toplumsal şekle göre değişiyorsa toplumsal yapılar farklıyken astronomi nasıl aynı olabiliyor?

Hem tarımsal dönemin, hem kölelik döneminin hem de yüksek medeniyet döneminin astronomisi Batlamyusçudur. Bu inanca göre yeryüzü yatay olarak ortada durmaktadır. Yeryüzünden sonra hava, sonra ateş, sonra Müşteri feleği sonra Zuhal feleği, ardından sırasıyla sekiz felek ve bilahare felekül eflak (Feleklerin feleği) adını taşıyan ve tüm felekleri kuşatan dokuzuncu felek gelir.

Batlamyus'un astronomisi hakkında fikir yürütebilmek için soğan örneğini düşünelim (Bu alanda çalışanların her zaman verdiği bir örnektir bu). Soğanın dışından, derunî katmanlara doğru gittiğimizde daha kalın katmanlara ulaşırız. Tam tersi derinden yüzeye çıktıkça daha ince katmanlara ulaşırız. Bu katmanların en sonu olan kabuk ise felekül eflak hükmündedir.

9 felek de tıpkı soğanın katmanları gibi üst üstedirler. Yani felekler arasında ne uzaklık ve ne de farazî bir çizgi bulunmaktadır. Onun çapı soğan katmanında gördüğümüz şekilde [değildir]. Birinci felek ile son felek arasında bir mesafe yoktur. Üst üste kayarlar. Bu felekleri parçalayacak olursak bir merkez çıkar. Sonra sırasıyla hava feleği, Ay feleği, dördüncü felek olan Güneş feleği ve nihayet kâinat soğanının kabuğu olan felekül eflak gelir. Soğan kabukları üst üste kayarlar ve gezegenlerin, Ayın ve Güneşin hareketlerini görürler ve bilahare felek hareket halindedir.

Güneş... Dördüncü felekte sabit olduğunu söylediğimiz Güneşin sabitliği nasıldır? Bir çiviyi bu katmanlardan birine çaktığımızı düşünelim. Bu çivi sabit olur. Ama o feleğin içinde sabittir. Felek ise hareketlidir. Soğan zarının merkezinde oturan bir kişi felek renksiz olduğu için onun hareketini göremez. Oysa çivinin hareketini görebilir. Çivinin hareket ettiğini sanır. Oysa çivi sabittir. Çivi değil, çivinin içinde bulunduğu felek dönmektedir. Bu kâinatın merkezi yeryüzüdür. Yerden uzaklaştıkça gökyüzü feleğine doğru gideriz. Bu felek en aşağı felektir. Bunun aşağısında ise bundan daha aşağı olan felekül eflak

bulunmaktadır. Diğer açıdan bunların en yükseği yani mutlak yücelikte olandır. Yerden uzaklaştıkça en yüce feleğe ulaşırlar. Zira daha göksel olurlar. Toprak olan maddeden uzaklaşırlar.

Yeryüzü olan maddiyatın dört unsuru vardır: Su, toprak, ateş, hava.

Bizim için önemli olan ilkeler:

1- Kâinatın dokuz katman olması.

2- Tabakaların dokuz katman olması.

3- Yeryüzünün merkeziyeti

4- Toprağın aşağı olması

5- Mertebelerin yeryüzünden (topraktan) felekül eflaka yükselmesi

6- Tabakaların bağlantısı ve akli mertebelerin silsilesi

7- Merkezilik ve külli aklın bireyselliğinin teşhisi

Küllî akıl vesilesiyle her feleğin irtibatı. Tüm akıllar felekül eflakta yer alan küllî akla tabidir. Toprağa en uzak mesafededir. Toprağın dört unsuru yeryüzündedir.

Yeryüzünde bulunan ve yeryüzünü inşa eden bu dört unsur iki türe ve iki cinse ayrılır: Bir kesim fıtrî olarak yücedir. Diğer kesim de fıtraten aşağıdır. Bir kesimin yüzü aşağıya dönüktür ve bir kesimin yüzü yukarıya dönüktür. Her dört unsurunda yeri yeryüzüdür. Ancak hepsinin kaynağı farklıdır. İki unsur yeryüzündedir. İki unsur ise havada, gökyüzündedir. Eğer toprağı havaya serpecek olursak anında yere geri iner. Eğer her dört unsuru da havaya atacak olsak iki unsur asli yerleri olan yeryüzüne inerken diğer iki unsur havaya doğru gider. Felsefede bir "kasri/zorlamalı" hareket vardır, bir de tabii hareket. Zorlamalı hareket, bilek gücüyle ve başka bir amilin etkisiyle ortaya çıkar. Bu hareket eşyaya yaptığımız müdahale gibi yapay bir harekettir. Ama kendisi aşağı inecek olursa bu tabii bir harekettir. (Yer çekiminin keşfinden önceki dönemlerle ala-

kalıdır) Kısacası bir şeyi bırakacak olursak o şey kendi asli yerine geri dönecektir. Örneğin ateş kendiliğinden havaya dönecektir. Tıpkı bir mum gibi, gövdesi yere sabit iken alevleri kendiliğinden havaya gitmektedir.

Heyette gördüğümüz kurallar sadece kâinat için mi geçerlidir yoksa toplumu da kapsamakta mıdır?

Cevap: Toplumu da kapsamaktadır.

Bu, kâinatta herkesin tabi olduğu küllî bir akıl olduğuna inanan eski toplum yapısının haritasıdır. Sonra külli akıl sınıflandırılır. Külli akıl. Daha sonra cüz'i akıl. Bilahare aşağı akıl. Titiz bir bilimsel araştırmaya göre -en cüz'i akıl olan yeryüzünden- tedrici olarak daha yukarı çıkan akıl daha ilahî olur ve kendinden aşağı akıllara hükmeder. Hükmetme külli akıldan başlar. Sonra tabaka tabaka cüz'i akla ulaşır. Kâinat çeşitli sınıflardan oluşmaktadır. Kâinat tabiatı beşerî topluluk tabiatından terkip olunmuştur. İnsanın sınıfsal bakış açısı Doğulu ve Batılı tüm toplumsal yapılarda mevcuttur. Bu anlayış yakın çağa da yansıtılmıştır. Her tabaka tüm işleri çekip çeviren, kendi tabakasının aklına tabidir. Her tabakanın yalnızca bir aklı vardır. Bu tabakanın müstakil bir iradesi bulunmamaktadır. Kaderi ve hareketi bu küllî aklın elindedir. (Tıpkı aklı sekizinci tabakanın elinde bulunan yedinci tabaka gibi)

Tüm tabakalar son sınıflandırmada en son tabakaya yani felekül eflaka döner. Tüm akıllar da en üstün akıl olan aklul ukula/akılların akılına döner.

Kâinatın tüm denetimi küllî bir aklın elindedir. Bu toplumun astronomisini ortaya koymaktadır. Yani toplumu astronomi ismiyle ortaya çıkarmaktadır. Tabakaları da aşağı ve yukarı diye sınıflandırır ve der ki: Toprağa ait unsurlar aşağı, göksel sınıflarsa yukarıdır. Bu nedenle farklı sınıflar aşağı ve yukarı diye ikiye ayrılır. Bu iki tabakanın her biri de aşağı ve yukarı mertebede olmaları bakımından ikiye ayrılmaktadır.

Öyleyse kâinat iki tabakadır: Yersel ve göksel. Bu iki tabakadan her biri de muhtelif mertebelerle 7 tabakadır. Bu tüm toplumlar için geçerlidir. Yani her biri yedi, sekiz veya dokuz tabakadır. Genel bir sınıflandırma yapılırsa sadece iki müşahhas ve seçkin tabaka (mahrumlar ve varlıklılar) vardır. Tarih boyunca tüm toplumların kaderi böyledir. (Bu bakış açısına göre) Geçmiş toplumlarda her tabakanın kendi külli aklı mevcuttu. Genellikle toplumun kaderi de bu külli aklın ellerinde olurdu.

En alt tabakada bulunan zemin ikisi göksel ikisi yersel dört unsurdan oluşmaktadır. İnsanoğlu da iki ırktan müteşekkildir. Birincisi seçkin ve özgür ırk. Diğeri köle olarak yaratılan ırk. Özgür sınıf efendidir. Mahrum dahi olsa yüzü gökyüzüne dönüktür. Köleler ise özgür sınıfta yer alsalar dahi yüzleri aşağıya dönüktür.

Bu bakış açısı halkta başına ne geliyorsa alın yazısından geliyor fikrini uyandırmıştır. Bu inanış tarihin uzun bir devresini kapsamaktadır. Eğer sınıfsal toplum olmasaydı insanlık ilk dönem komün toplumunda kalırdı. Otorite olmazdı, merkeziyet olmazdı. Kesin olarak dünyagörüşü de bugünkü halini almış olmazdı.

Bugün ontoloji ve antropoloji kesin olarak göstermektedir ki dünyadaki birçok bedevi kabile kâinatı kafasında bu şekilde canlandırıyordu. Yani onlar için kâinat merkezi belli olmayan, tek bir bilinmezliği ifade ediyordu. Ancak onlar yeryüzünün ebedî ve sonsuz olduğuna inanıyorlardı.

Bu örnek insanın bakış açısının, dünyaya bakış açısına bağlı olduğunu gösterir. Herkes dünyayı nasıl görüyorsa, onun bakış açısı da ona göre şekillenir. Dünyaya bakış açısı sınıflandırılırken şunu söylemek gerekir:

"Bir dar/kapalı dünyagörüşü vardır. Bir geniş/açık dünyagörüşü vardır. Bergson'un deyimiyle "Bir değişken dünyagörüşü vardır ve bir tür donuk, katı dünyagörüşü vardır. Geniş, sınır ve hudut tanımaz dünyagörüşü. Dar ve sınırlı dünyagörüşü.

Kapalı/dar dünyagörüşü: Kültürün, dinin ve maneviyatın kapalı olduğu toplumdur. Başka bir deyişle; kapısı başka toplumlara kapalı olan toplumdur. Sanki toplumun etrafı kalın surlarla örülmüştür, her yanı kapalıdır. Bu surlar onu diğer toplumlardan ayırmaktadır. Malumdur ki kapalı toplumların dışarıdaki dünyaya dair bir bakış açıları yoktur. Hatta kendilerinden başka bir toplumun/bakış açısının varlığını dahi tahayyül edemezler. Kendi toplumlarının dini dışında bir din kabul etmezler. Dil sadece onun toplumunda konuşulan dildir. Kendi dillerini konuşmayanlar onlara göre dilsiz ya da lâldir. Bu kendi dışındaki toplumları barbar olarak nitelendiren Yunanlılar ve Araplar dışındaki ırkları acem diye nitelendiren Arapların mantığıyla aynıdır.

Dillerin farklılığını kim anlar? Açıktır ki bu sorunun cevabı "geniş/açık toplumda yaşayan kişi" olacaktır. Yoksa bilgisiz bir adam, tıpkı o saf köylü gibi yabancı bir dil konuşan turistleri gördüğünde "Bunlar insan dilinden anlamıyorlar" diyecektir.

Sasanî döneminde İran'da Kuzeyliler cin olarak tasavvur edilirdi. Zira aralarında Elbruz dağları vardı. (Şehname'deki Dev, beyaz dev gibi hikâye örnekleri) Aynı şekilde diğerleri de dağın arka tarafında yaşayan halkı "dağın öbür tarafındakiler" diye isimlendiriyorlardı. Bu tarz düşünce biçimi, yani kapalı/dar dünyagörüşü kişinin yaşam biçiminin bir göstergesidir.

Açık/geniş dünyagörüşü: Tam olarak kapalı/dar dünyagörüşünün aksidir. Kapıları etrafındaki diğer toplumlara açık olan toplumdur. Tıpkı birçok nehrin kendisine doğru aktığı bir haliç gibidir. Bu akan nehirler bu topluma doğru akan farklı kültürler, farklı şiir, edebiyat, sanat, gelenek, adet, felsefe, süslenme ve giyinme tarzlarıdır. Bu nedenle bu toplum sürekli bir gelişim içerisindedir. Sürekli bir değişim ve tekâmül halindedir. Bu toplum gerileme durumunda bile bir değişim içindedir ve açık toplum olma özelliğini korumaktadır.

Açık toplumun özelliklerinden biri din algısında meydana gelen

değişikliklerdir. Oysa kapalı toplumda tek bir din algısı mevcuttur. Bu şu demektir: Kapalı toplumu meydana getiren tüm bireyler her konuda aynı görüşe sahiptirler. Bu toplumun nasıl bir toplum olduğu bir kalıp şeklinde kafalarda bulunmaktadır.

Toplum donuklaştığında, tek şekle indirgendiğinde toplumun tüm sınıfları aynı bakış açısına sahip olur. Bu nedenle böyle bir toplumda düşünce farklılığı ve inanç çatışması yaşanmaz. Fikrî, ruhî ve dinî manada ve başka birçok konuda birlik söz konusudur.

Açık toplumun özelliklerinden biri de toplumda sürekli olarak önceden görülmemiş yeni unsurların göze çarpmasıdır. Ayrıca açık toplumda daha önce sürekli hayat bulmuş eski ve köhnemiş unsurlar yok olmaya doğru yüz tutar.

Kapalı toplumda fikir çatışması ve farklı bakış açılarının bulunması mümkün değildir. Oysa açık toplumda bireylerin tek bir bakış açısına, tek bir fikre ve tek bir inanca sahip olması imkânsızdır. Açık toplumun özelliklerinden biri toplumda farklı dinlerin mevcudiyetidir. Bireyler resmen aynı dine inanıyor olsalar da her bireyin din algısı, din duygusu ve çıkarımları farklı farklıdır. (Aynı dine inanan bireylerin dinsel çıkarımları ve duygularının, iki farklı dine mensup insanınkinden daha derin olması da mümkündür. Bu uçurum Sen Jermen caddesi kadar geniş olabilir.) Kapalı bir toplumda 300 farklı din olması mümkündür. Ancak bu 300 dinin mensuplarının hepsi de aynı bakış açısına sahiptir. Hindistan toplumu kapalı bir toplumdur. Toplumda 70-80 din bulunmasına rağmen herkes aynı fikrî seviyeye sahiptir. Aynı dinî duyguları hissetmektedirler. Sadece semboller farklıdır. Dinî algılama seviyesi eşittir.

Bir toplumda yaşanan zıtlıkların çokluğu o toplumun açık toplum olduğunun en bariz göstergesidir. Aynı şekilde donukluk ve aynılık da kapalı toplumun en bariz göstergelerindendir.

Toplum açık toplum olduğunda donuk olan kapalı toplumun aksine ister istemez değişkendir. Bu, neden-nedenli ilişkisidir.

İşte bir toplum açık veya kapalı ise toplumun dünyagörüşü de bu doğrultuda olacaktır. Kapalı toplum insanına göre sadece kendisi ve kendi toplumu vardır. Diğer toplumu dışında bir toplumun varlığını kabul etmemektedir. Hatta gökyüzünün sadece kendi toplumunu kuşattığını düşünmektedir. Oysa açık ve değişken bir toplumun ferdine göre dünya (bütün kâinat) değişim ve oluşum halindedir. Kişinin sadece dünyagörüşü değil, Tanrı algılayışı da yaşadığı toplumun bakış açısından bağımsız değildir.

Soru: Eskiden, dünyayı Batlamyus gibi algıladığımız dönemlerde toplumumuzun etkisi altındaydık. Zira bir evde otururduk ve düşünürdük. Aklımıza gelen düşünceler toplumumuzda mevcut olan ve bize empoze edilen düşüncelerdi. Dış dünyaya da bunları yansıtırdık. Acaba bugün de eskisi gibi -evde oturarak, aklımıza toplumumuzda mevcut bulunan fikirler gelerekmi düşünmekteyiz?

Cevap: Hayır, biz bugün dünyaya toplumumuzun bakış açısıyla bakmıyoruz. Aksine teleskopla ve teknikle bakıyoruz (Renkler gözle farklı görülür ve bakış açımıza göre değişir. Oysa fotoğraf makinesi toplumsal ve ruhsal anlamda toplumun etkisi altında değildir. Sadece gerçeklerin tesiri altındadır).

Biz artık kendi duygu, düşünce ve felsefemizle dünyayı anlamaya çalışmıyoruz. Aksine en titiz tekniklerden yararlanıyoruz. Dünyayı bu şekilde tanıyoruz. Bu şekilde kesin yargılara ulaşıyoruz. Bu nedenle teleskopun arkasından dünya feodale de feodal olmayana da aynı görünüyor. Çünkü burada işe duygular karışmıyor.

Geçmişte dünyagörüşümüz tahayyül, duygu, felsefe ve zühd gibi araçlarla şekillenirken, zihnimiz ona kendi rengini verirken, bugün dünyayı sadece gerçekleri algılayan, tahayyül ve kişiliğin asla müdahale edemeyeceği teknik ve gelişmelerle tanıyor ve algılıyoruz. O halde bugünün dünyasının gerçeklere ve dünün dünyasının dil, zühd, felsefe ve topluma tabi olduğunu

söyleyebilir miyiz? Acaba böyle midir? İnsanın dünyagörüşünü ne değiştirmektedir? Dünyagörüşü toplumun şekline bağlı olduğuna göre toplumu değiştiren etmenler dünyagörüşünü de değiştirir mi?

Bu nedenle açık toplumu meydana getiren unsurlar açık/geniş dünyagörüşünü de meydana getirir. Değişken dünyagörüşünü meydana getiren etmenler değişken toplumu da meydana getirir.

Eğer toplumumuzun kapılarını farklı düşüncelere, dinlere, toplumlara açarsak toplumumuz açık toplum olur ve bu toplumun bireyleri de açık dünyagörüşüne sahip olur.

Bana göre bireyin dünyagörüşünü tamamen değiştiren en önemli etken insanlık tarihine hicret etmektir (Bu gelecekte de böyle olacaktır demiyorum). İnsanlık tarihinde, geçmişte yapılan birçok şey ile bugün amel etmek mümkün olmamaktadır. Zira bugünün insanı tekniğe sahiptir. Bilgi ve bilince sahiptir. Bu vasıtalarla sonuca ulaşmaktadır. Oysa eskiden tabiat yoluyla sonuca ulaşmaktaydı. Yani eskiden toplum kendi gelenekleriyle ve tabiatla çalışmaktaydı. Toplumu oluşturan şey tabiat idi.

Herkes yaşadığı mekâna bağlı olarak özel bir toplumu oluşturmaktaydı. Oysa günümüzde insan çölde bile ormanda yaşayan ya da sanayi toplumunda yaşayan insanın hayatına sahip olabilmektedir. Zira teknik ve bilim insanı tabiatın boyunduruğundan özgürleştirmiştir.

İnsanı dizayn eden toplumdur. İyi bir insana sahip olabilmek için iyi bir topluma ihtiyaç vardır. Bu nedenle insanı ıslaha çalışıp toplumu bir kenara bırakmak doğru bir yaklaşım değildir. Zira bayındır olmamış, uygun olmayan topraktan güzel meyve toplamak mümkün değildir.

Bireyi ıslah etmek için toplumu ıslah etmek gerekmektedir. Zira insan -arada hiçbir şekil, hiçbir sıfat, hiçbir durum olmaksızın- karşısında sadece toplum bulunan bir aynadır.

b) Açık Dünyagörüşüne Ortam Oluşturan Hicret

Bazı bilim adamlarına göre (Materyalist bakış açısına göre) din; üstü siyah bir sofradır, toplumu sükûta, tarihi donukluğa, duraklamaya mahkûm eder. İnsanlığı çabadan ve çalışmaktan alıkoyar.

Ancak ilerici ve aydınlık bir beyne sahip olan, yüksek bir seviyeye sahip, ahmak olmayan ve dar düşünmeyen, ileri düşünebilen bazı kişileri de görüyoruz ki dine karşı müspet ve ilerici bir bakış açısına sahiptirler. Bu iki din algısı (güzel ve çirkin) kişilerin dine bakış açısıyla ilgilidir. Bakış açısı bir insanın seçtiği kültürel göstergelere bağlıdır.

Bireylerin bilimsel ve fikrî açıdan, entelijansiya açısından, beyin gücü ve akletme yetisi açısından ihtilaflarının derecesi direkt olarak onların maddî-manevî bakış açılarıyla bağlantılıdır. 19. yüzyılın din muhaliflerinden sayılan Ernest Renan'ın Seyyid Cemaleddin Afganî ile ilginç bir tartışması ve röportajı vardır. Ernest Renan, Seyyid Cemaleddin Afganî ile sohbet ettikten ve röportaj yaptıktan sonra çok derin anlamlar içeren şu sözü söylemiştir: Bir dinin derinliği ve ağırlığı o dini anlayanların fikrî ve ruhî derinliği ve ağırlığıyla bağlantılıdır.

Bu nedenle bizim dinimiz geri ise bu bizim geriliğimizdendir. Seçtiğimiz bakış açısı bizim fikrî geriliğimizle uyumludur. Bu nedenle baktığımız her şeyi alçak görüyoruz. Sadece dini değil. Biz yeni sanatı geriletmedik mi? Yeni şiiri geriliğe mahkûm etmedik mi? Egzistansiyalizmi aşağılayıp, onunla dalga geçmedik mi? Hangi ilerici siyasî, iktisadî ve felsefî ekolü kendi zihnî ve fikrî kalıplarımıza soktuysak onu çirkinleştirdik, kararttık ve ölü hale getirdik. Sorun meselede değildir, sorun bizim meseleye bakış açımızdadır.

Bir şeyin (dinin, kültürün, sanatın) nasıl olduğunu anlamak bakış açımızın nasıl olduğuyla ilgilidir. Örneğin Veda dinindeki ineğe tapma inancı en ilkel inanç gibi görünmektedir. Cahil insanların ineğe tapması ilkelliktir. Ancak avam olmayan kesim ineğe bizim Allah'a tapmamız gibi tapınmaktadır. Bunda ilahî ve

fizik ötesi bir boyut bulmaktadır. Pak ve mukaddestir. Her ne kadar ineğe tapmak bizim gözümüzde nefret edilesi bir durumsa da Gandi bunu öyle derin ve felsefî izah ediyor ki insan iman edecek derecede etkileniyor. Diyor ki: İneğe tapınmak insanlık tarihinin en mukaddes ilkelerindendir. İneği kutsamak insan ve hayvan arasındaki mukaddes bağı ölümsüzleştirmektir. Ayrıca insanın hayvan dünyasına teşekkürüdür ve inek hayvan dünyasının sembolüdür. Hayvanlara teşekkür; insana hayvanların ve hatta cansız varlıkların şuursuz, duygusuz ve akılsız olmadıklarını sürekli olarak hatırlatmak anlamına gelmektedir. İnsan bilmelidir ki kendi dışında tabiatta yer alan her varlık şuur, asalet ve hedef sahibidir. İnek, insanın kendisine medeniyet inşa etmesine ve nesillerin birbiri ardınca gelmesine yardımcı olan kişinin sembolüdür. Tarla sürmesine, kendine ve evlatlarına yiyecek bulmasına yardımcı olan kişinin sembolüdür. Bu kişinin yardımıyla kazandığı bu büyük bakış açısı sayesinde şu gerçeği hep hatırlamaktadır: Kâinatın bir ruhu vardır. İnsan diğer varlıklardan bağımsız bir varlığa sahip değildir. Tabiattaki tüm varlıklarla -ki bunların en seçkini inektir- bir bağı vardır. Buradan şu neticeyi çıkarıyoruz; bizim gözümüze çirkin görünen bir olgu, mütefekkirin baktığı noktadan farklı, avamın baktığı noktadan daha farklı görünür. Örneğin bizim çirkin ve aşağılık bulduğumuz bu mesele Gandi'nin bakış açısıyla en yüce insanî duyguları göz önüne sermektedir. Oysa aynı mesele hem bu konuya karşı çıkan bizim gözümüzde hem de ineğe inanan ve tapan kişilerin gözünde aşağılık bir durumdur. Sanmayın ki biz ineğe tapmadığımız için ineğe tapanlardan daha üst bir fikrî seviyeye sahibiz. Hayır, aramızdaki tek fark onlar ineğe taparken bizim tapmamamızdır. Yoksa fikrî seviyelerimiz eşittir. Bir kesim dindarken diğeri din karşıtıdır. Her iki kesimin de dine bakışı aynıdır. Ya da bunu rezillik olarak görürler. Sonuç olarak biri bu rezilliğe inanırken diğeri buna muhaliftir. Ancak bu muhalefet onların aydın olduklarının bir göstergesi değildir. Zira aydın kişi bir dini tanır ve sonra karşı çıkar.

Gandi ineğe tapan biridir ve onun bir safı vardır. Ona karşı

çıkanlarsa ayrı saftadır (Biz ineğe tapmaya karşı çıkanlarla, ineğe tapanlar her ikimiz de meseleye aynı zaviyeden bakmaktayız.)

Dikkat edilmesi gereken konular; bakış açısı, dünyagörüşü ve metottur. Bu meselelere önem vermek gerekmektedir. Zira ilerici bir medeniyet, aydın insanlar vs. inşa edecek olan unsurlar bunlardır. Diğer meseleler bu konuları takip edecektir. Milyonlarca taklitle, makine sanayisinin, edebiyatın, vs. getirilmesiyle, Avrupa medeniyetinin tüm sembollerinin taşınmasıyla ve onların hayat tarzlarını almakla gerilikten kurtulmamız mümkün değildir. Zira alt yapısı olmayan bir ülkeye medeniyetin tüm unsurlarını getirmek boş bir araziye birkaç günlüğüne bir bağdan ağaç getirmeye benzemektedir. Bu bağ Asya ve Afrika medeniyetlerine benzeyecektir. Zira bu ülkeler Avrupa medeniyetinin tüm unsurlarına sahiptirler. Ancak alt yapıları eksiktir. Bağı bayındır hale getirmek için araziyi düzeltmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde bir bağ oluşturmak mümkün olabilir. Toprakla, havayla, suyla vs. ilgilenmezsek her ne kadar çabalayıp, zahmet versek de gayretlerimiz neticesiz kalmaya mahkûm olacaktır. Avrupa medeniyetiyle tanışıklığımızın ve onu taklidimizin üzerinden altmış yıl geçmiş olmasına rağmen elimizde bulunan sadece bir hiçtir.

Alt yapı oluşturmak için gerekli olan şey nedir? Hangi olguyla toplum, kültür ve medeniyet inşa edebilecek bir topluma dönüştürebilir? Hangi toplum üretken olabilir?

İnsanın dünyagörüşü değişmeksizin medeniyete ulaşması mümkün olmayacaktır. Tarih, dünyagörüşünü değiştirmemiş bir milletin büyük bir kültür ve medeniyet inşa ettiğine şahit olmamıştır. Tarihte bunun tek bir örneği dahi yoktur. Ben tarih boyunca medeniyet inşa etmenin yolunun şu olduğunu düşünüyorum:

İlkel ve geri kalmış bir kavim... Yüzyıllardır aynı tarzda hayat sürmüşler. Tek tip sanat, tek tip din, tek tip fikir vs. Hayatlarında hiçbir değişiklik olmamış. Yüzyıllarca aynı şekilde sabit kal-

mışlar. Zira dünyagörüşleri değişime uğramamıştır. Eğer onlara yeni bir dünyagörüşü kazandıracak tek bir etken bulunacak olursa (bu etken ne olursa olsun) bu toplum ister istemez değişime uğrayacaktır. Bir insan dünyagörüşünü, inancını ve dünyayı algılama tarzını değiştirecek olursa kendisi de değişecektir. Hatta ırkı değişecektir. Herkes kendi insanî, manevî ve fikrî ırkına tabidir. Siyah, beyaz, sarı ve kırmızı ırkın etkisinde olmak rezilliktir. Dünyagörüşü değişirse hemen iman ortaya çıkar. Dünyagörüşü değişmeksizin kişi de imanın zuhur etmesi mümkün değildir. Yeni dünyagörüşünün özelliklerinden biri; mutaassıp ve saldırgan bir iman meydana getirmesidir. Bu nedenle öncelikle dünyagörüşünün oluşması gerekmektedir.

Dünyagörüşünü başka türlü de tanımlayabiliriz ki bu kelime her şeyden önemlidir: İdeoloji. Örneğin; bir kişi egzistansiyalist olur. İnancını, felsefesini, vs. bırakır ve bu ekolün taraftarı olur. Dünyagörüşü değişir ve yeni bir ideolojiye sahip olur. Bu yeni ideoloji onda eskiden sahip olduğu inanç ve felsefenin zıddı bir iman meydana getirir. Dünyagörüşünün değişmesiyle birlikte kişide taze bir enerji oluşur. Tüm gücü yeni imanı ve ideolojisine matuf olur. Yeni dünyagörüşü güçlü bir imanın meydana gelmesine sebep olur. Dinin değişmesi de dünyagörüşünün değişmesine sebep olur. Mesela Kureyş dinini değiştirmeden önce dünyayı bölgelere ayırmış ve her bölgeye bir put tahsis etmişti. Ancak din değiştirdikten sonra dünyaya vahdet gözüyle bakmış ve dünyayı tek bir manevî imparatoru olan bir imparatorluk olarak görmüşlerdir. Bu değişim putların kırılmasına ve risaletin oluşmasına sebep olmuştur.

Neden tüm Kureyşliler yağmacı ve kervancıydılar? Ve nasıl 10 yıl sonra İran'ın karşısında durabilecek güçlü ve atılgan bir imana sahip oldular? İşte bu yeni dünyagörüşüdür. (Kendine has dünyagörüşüyle Müslüman Muğire ile İran ordu kumandanı Rüstem'in hikâyesi: Rüstem diyor ki: “Eğer para istiyorsanız, söyleyin size vereyim, yolunuza gidin.” Muğire: “Biz sizi birbirinizin kölesi olmaktan kurtarmak ve tek Allah'a kul olmanızı

sağlamak için geldik. Sizi yeryüzünün zilletinden gökyüzünün izzetine çıkarmaya geldik." diye cevap veriyor. İskender hiçbir şeye sahip olmayan ordusuyla İran'a geldiğinde Cemşid'in tahtını alıyor. Daryuş'un sofrasını kurduruyor; ama ondan yemiyor. Kendi geleneksel mütevazı siyah arpa çorbasını istiyor ve sonra şu cümleyi sarf ediyor: Siyah arpa çorbası yiyen kişi asla bu sofraya oturan kişiye yenilmeyecektir.

İşte bu iman gücü, tarih boyunca toplumlar meydana getirmekte idi. Bu iman olmaksızın hiçbir toplumun yeni bir şey inşa edebildiğini ve tarihte başını dik tutabildiğini görmedim. İmansız nesil köle nesildir, ya da tam tersi. Dolayısıyla insanın tüm yaşamı imanların birbiriyle oyunundan ibarettir. Bu iman verimli ve uygun bir toprak gibidir ki içinde mutlaka bir bağ oluşacaktır. En doğal gereksinimi iman olan dünyagörüşünden sonra doğal olarak insan daima yeni bir dünyagörüşünün peşinde olacaktır ve yolunda çalışabileceği doğru bir dünyagörüşü bulmak isteyecektir.

Tarih boyunca arkasında iman gücü olan her inanç, olay ve tarih yaratmıştır. İmansızlıktansa, değersiz dahi olsa herhangi bir iman daha değerlidir. Bana göre imanı olmayan bir aydın asılsız bir imana sahip cahil birinden daha değersizdir. Zira imanı olmayan bir kişi asla insan eğitemez. Ancak asılsız bir imana sahip olan kişinin inancını değiştirme ihtimali her zaman mevcuttur. İmanının onu doğru yola sevk etmesi mümkündür. Ancak imanı olmayan kişi, ister doğru ister yanlış düşünsün, değersizdir. İmanı ve düşüncesinde sebatı olmayan kişi aslında insanlığını yitirmiş demektir. Taassuba hücum etmek ve taassubu ortadan kaldırmak, kölelik ve istismar olgularını beraberinde getirir. Taassup duvarlarının yıkılmasıyla memleket satılık hale gelir. Bir yılda, bir zamanda taassuba saldırıldığını görüyoruz, ama nerede? Sadece Asya ve Afrika ülkelerinde. Avrupa'da değil. Zira taassubun olduğu yerde emperyalizm ve istismar olamaz. Şah İsmail ile kaç ay padişahın huzuruna çıkmak için bekleyen yabancı heyetin karşılaşması veya Kerim Han'ın yabancı elçiler-

le karşılaşma şeklinin anlatıldığı özel şartlar ve olgular içeren hikâyesi bizim "kendimiz" olduğumuz dönemleri yansıtan açık ve bariz kendini bilme ve milli taassup örnekleridir.

Bizim içinde bulunduğumuz şartlar dünyagörüşünü zaruri kılıyor. Dünyagörüşümüzün değişmesi gerekiyor. Keşke Asya ülkelerine gelen onca makine, yaşam tarzı, büyük Fransız devrimi ve meşrutiyet yerine Fransa ve benzeri ülkelere özgürlük, demokrasi ve meşrutiyete sebep olan şey gelmiş olsaydı bizim ülkemize. O kitaplar ve yazılar Avrupa toplumunun değişmesine sebep olmuştur. Ama maalesef biz yüz yıl önce Avrupa ile ilişki kurmuş olmamıza rağmen böyle bir eserle tanışmış değiliz. Oysa yüz yıl önce bu kitaplar buraya gelmiş olmalıydı. Zira Avrupa'da ilerleme ve gelişme o zamandan başlamıştır; ama bizde tam tersi olmuştur. Biz meşrutiyeti Fransa'yı taklit ederek gerçekleştirdik. Oysa Fransız inkılâbını yaratan, devrimci bir kültür ve devrimci bir dünyagörüşüdür. Biz ise sadece bir meşrutiyet gerçekleştirdik ve ardından bununla ilgili birkaç kitap tercüme ettik. Medeniyet bir meta değildir ki ihraç edilsin ya da ithal edilsin. Aksine içten medeniyet sahibi olunmalıdır. Bu durumda zahir kendi kendine zaten medeniyet sahibi olacaktır. Avrupa'da dünyagörüşü bu şekilde değişime uğramıştır. Dünyagörüşünün değişmesinin temel sebebi hicrettir ve diğer etkenler talidir.

İnsanlık tarihinde meydana gelen en eski medeniyetlerden, benim dikkatle incelediğim en yeni medeniyetlere istisnasız hepsinde hicret; dünyagörüşünün değişmesine, yeni bir medeniyetin ortaya çıkmasına ve yeni eserler, efsaneler meydana getirilmesine sebep olmuştur. Tarih en eski medeniyetlerin, bizim de iyi bildiğimiz gibi Mezopotamya medeniyetleri (Akadlar, Babil, Sümer, Asur) olduğunu gösteriyor. Bunlar Arami ırkından olup, M.Ö. 3000-4000 yıllarında Mezopotamya'ya geldiler. Buraya yerleştiler. En büyük medeniyetleri meydana getirdiler.

Son medeniyet ise bugün mevcut olan Amerika medeniyetidir.

İlk medeniyetlerden son medeniyete kadar istisnasız tüm medeniyetlerin gelişme noktasındaki ortak paydası hicrettir.

Yeni Avrupa medeniyetinin malulü de hicrettir. İki temel unsur yeni Avrupa medeniyet tarihini vücuda getirmiştir:

1- Haçlı Seferleri (Bazıları bu amilin Avrupa medeniyetini oluşturan tek amil olduğuna inanır.)

2- 15-16. yüzyıllarda yapılan coğrafî keşifler ve seyahatler (Bu yüzyıllar tarihte coğrafî keşifler adıyla anılır.)

Haçlı seferlerinden sonra Avrupa'da dünyagörüşü oluşmuş, Protestan mezhebi bu savaşların ardından kurulmuş (Protest yani itiraz) ve her şey değişmiştir. Bana göre hicretin kültür ve medeniyet inşa etme özelliğinin böyle tarihî delilleri mevcuttur. Bazıları buna itiraz edebilir: Belki de bir medeniyet oluşturmuş ırkların bu medeniyeti oluşturma sebebi hicret etmeleri değil de buna layık olmaları olabilir. Örneğin; bu ırklar bu sebeple İran'a ve Hindistan'a geldikten sonra medeniyetler inşa etmişlerdir. Cevaben şöyle söylemeliyiz: Madem bu ırklar medeniyet inşa etme liyakatine sahip idiler hicret öncesi, ilk yurtlarında iken, yüzyıllar boyunca, neden en ufak medeniyet emaresi göstermemişlerdi? Neden aralarından bir peygamber çıkmamıştı? Oysa Arya ırkı İran'a göç ettikten sonra felsefede derinleşmiş, efsaneler üretmiş ve aralarından peygamberler çıkmıştır. Başka diyarlarda oldukları müddetçe, adam gibi bir adamdan, adam gibi eser ortaya koydukları vaki olmamıştır. Hicret öncesi Arya ırkı arasından Buda ve Zerdüşt gibi yüce kişiler çıkmamıştır. Eğer bu bahsettiklerimiz hicret öncesi olmuş olsaydı bu bilgiler mutlaka bize ulaşacaktı. Eğer bu ırk (Arya) medeniyet inşasında liyakat sahibi olmuş olsaydı İran'a gelmeden önce de İran medeniyetine yakın bir medeniyet kurmuş olmaları gerekirdi.[112] Hiçbir millet hicret etmeden evvel medeniyete dair bir eser bırakabilmiş değildir.

[112] Bu kavim İran'a ve Hindistan'a geldiği sırada vahşi bir kavimdi. Bu coğrafyada ilkel bir yaşam sürüyorlardı. İnsan öldüren olarak isimlendiriliyorlardı. Arya

Başka bir eleştiri daha söz konusu olabilir. Evet, ırk medeniyet inşa etme liyakatine sahip olmayabilir; ama belki de coğrafya medeniyet inşa etmek için uygundu. Yeni bir yere gelmek medeniyet inşa etmelerine vesile olmuş olabilir.

Bu eleştiriye şöyle cevap verebiliriz: Arya ırkı İran'a ve Hindistan'a hicret etmeden önce bu coğrafyada yerliler ve başka insanlar yaşamaktaydı. Eğer coğrafya medeniyet inşa etmeye uygun idiyse bu yerliler neden medeniyet inşa edememişlerdi? Liyakatleri mi yoktu, insan değil miydiler, insanlığın farklı bir türüne mi aittiler?

Bu nedenle medeniyet sahibi olmayı ve medeniyetin etkenlerini şu şekilde tahlil edebiliriz:

1- Tüm medeniyetler bir hicretin akabinde inşa edilmiştir.

2- Tüm ırklar yaşadıkları topraklardan başka coğrafyalara hicret etmeden önce yeni bir kültür ve yeni bir medeniyet inşa etmiş değillerdir. (Kendi topraklarında yüzyıllarca yaşamış olsalar dahi) Başka bir ifadeyle hiçbir kavim kendi topraklarında medeniyet inşa etmiş değildir.

Hicret bir kavmin dünyagörüşünü değiştiren en büyük etkendir. Hâlihazırda hicret olmaksızın dünyagörüşünün değişmesi mümkün değildir. Geçmişte dünyagörüşleri hicretle değişime uğramıştır. İslam'da da hicret bir grup çöl insanından ve Mekke'ye hapsolmuş bir grup Arap'tan (zira Mekke ve çöl dışında hiçbir yer görmüş değillerdi) büyük ve güçlü bir medeniyet inşa etmiştir. Hicretten sonra artık Araplar Mekke'nin dünyanın merkezi olduğunu ve Lat ve Uzza'nın dünyanın en büyük putları olduğunu düşünmüyorlardı. İnsanı küçük ve basit bir varlık olmaktan çıkarıp ona tarihe ve tüm insanlığa karşı şeref veren ve onu yücelten şey hicrettir. Bir insana dönüştürür. Dünyagörüşü değişmeden kelimenin hakiki manasıyla medeniyet sahibi olunamaz.

kelimesi insan öldüren ve vahşi manasına geliyordu. Hâlâ Arya ismi Kirman'ın ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde insan öldüren manasına gelmektedir.

c) Bilimci Sosyoloji

Tarih boyunca hangi medeniyetin sözüne kulak verirsek, ya tarih diliyle ya efsane diliyle hicretten bahsettiğini duyarız. [Mesela] tarih kitabında şöyle yazar: Falanca yılda falanca boğazdan geçtik… Mesela Amerika tarih diliyle konuşur, İran efsane diliyle. Efsane demek yalan demek değildir. Zira daha sonra araştırmacı [kendi araştırmalarının sonuçlarından] efsane olarak değil, tarihsel [sonuçlar] olarak söz eder. [Her halükârda tekrarlıyorum ki] her milletin ele aldığımız kültür ve medeniyetinin hicretten tarih diliyle ya da efsane diliyle bahsettiğini anlıyoruz.

Ancak "Şu medeniyet vardır; ama hicret sonrası oluşmamıştır" dersek bu tezi çürütmüş oluruz ancak böyle bir medeniyet yoktur.

Durkheim, kitabında bir kural olarak titiz bir şekilde bu konudan söz etmiştir: "Birbirini gerekli kılan veya yakın olgular söz konusu olduğunda bu olgular arasında nedensellik bağından söz edilir." Yani tarihte ya da toplumda iki olgu daima yan yana görülüyorsa, her zaman beraber anılıyorsa bu iki olgu arasında büyük bir nedensellik bağı var demektir. (Biri neden, diğeri sonuçtur. Bir nedenin iki benzer sonucu meydana getirmesi de mümkündür) Örneğin; Yunan medeniyeti, Roma medeniyetini ve İslam medeniyetini ele alacak olursak iki olgunun daima yan yana olduğunu görürüz. Birincisi eğlence, aristokrasi, lüks düşkünlüğü; ikincisi manevî yozlaşma ve manevî zayıflık, toplumun yozlaşması ve olumlu yaratıcılığın yok olması. Birinin zayıflaması diğerinin zayıflamasını beraberinde getirir. Bir milletin lüks düşkünlüğü ve manevî yozlaşması mekânsal ve zamansal bir uyum arz eder ve bunun tesadüf olması mümkün değildir.

Bir medeniyeti gerileme ve yıkılış sürecinde inceleyecek olursak orada lüks düşkünlüğünün ve aristokrasinin zirveye ulaştığına şahit oluruz. Dolayısıyla lüks düşkünlüğü ile gerilemenin

neden-sonuç ilişkisi içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Ya biri diğerinin nedeni ya da her ikisi üçüncü nedenin sonucudurlar.

Ben bu iki olgunun birbirinin nedeni ve sonucu olduğunu düşünüyorum. (Yani toplumsal gücü elinde bulunduran kişilerin lüks düşkünlükleri arttıkça manevî gelişimleri kesintiye uğruyor, manevî yönden zayıfladıkça lüks düşkünlükleri artıyor. Bu iki olgu aynı zamanda diğer toplumsal nedenlerin de sonucudur; ancak onu bu ikisinden bağımsız değerlendirmek gerekmektedir. (Toplumsal durum, hükümet şekli, tarihî olaylar vs.)

Sosyolojide neden-sonuç kuralı yoktur. Neden-sonuç ve sonuç-neden kuralı vardır. Zira neden-sonuç doğada ve mantıkta tek yönlü iken, toplumda ve insanda iki yönlüdür. Yani neden sonucu doğurduğunda sonuç kendisi yine neden üzerinde etkilidir. Bu ilişki kesilinceye kadar sürekli bir ilişkidir. Beraber bulundukları müddetçe bu ilişki de devam edecektir. (Mesela; dinleyiciler bir şahsın okuduğu şiirle heyecana geldiğinde, heyecanlandırma durumu sonuç olmasına rağmen, okuyucu ve dinleyici için nedendir...)

Psikolojinin ve sosyolojinin bireyi tanıması imkânsızdır. İnsan doğum anında cilalı bir ayna gibi değildir. Aksine tüm olayları kendinde saklayan bir tarih kitabı gibidir. Aynı şekilde kendi hayatında meydana gelen olayları kendisinde saklayan küre şeklinde bir ayna gibidir. Dolayısıyla insan, keşfi mümkün olmayan ve sırlarla dolu bir aynadır.

Öyleyse toplum nedir? Toplum; hem tarih boyu hem de bugün yaşanan tüm olayları kendisinde saklayan sayısız aynaların birleşmesinden meydana gelir. Bütün bireyler kendi aynalarının tüm özellikleriyle el ele vererek süreklilik arz eden bir bağ meydana getirirler. Böylece karmaşık toplumlar ortaya çıkar. Bu nedenle toplumsal ruh (toplumsal vicdan), tarihteki ve bugünkü tüm etki ve etkileşimleri bünyesinde barındıran ve ruhun, istidadın, yaşama gücünün, düşüncenin, hakikatin ve varlığın

oluşturduğu bir aynadır. Acaba insanın otuz yıllık ömründe aynasına tesir eden etkileri araştırmak bile mümkün müdür? Bu nedenle bireylerin aynalarından oluşan toplumun ve toplumsal ruhun araştırılması ve tanınması mümkün değildir.

***

Bugünün ilim adamları ve aydınları iki gruba ayrılır: Bunlardan bir kısmı ilme taparlar. "Bilimi hiçbir şeyle karıştırmamak gerekir. İlmi başkalarına hizmet için ve başkalarının maslahatı için kullanmamak gerekir. İlmi yaşamın sorunlarını çözmek amacıyla kullanmak ilmi kirletmek olur." derler. Eğer bir sosyolog: "Toplumun gelişmesi için falanca şeylerin yapılması ve falanca şeylerin değişmesi gerekir" derse bu siyasî bir yaklaşım olur ve bilimsel bir tavır olmaz diye düşünürler. Zira böyle sözler söyleyen bir sosyologun toplumu tanıyor olması gerekir ki bu böyle bir ortamda mümkün değildir. Bu nedenle dürüst bir ilim adamı topluma çözüm önerisi sunmayan ilim adamıdır. İlmi sadece ilim için öğrenen gerçek bir ilim adamı, gerçek bilgiye sahip olmadan çözüm önerisi sunmaz. Bu nedenle ilim adamı hakikati keşfetmekle sorumludur. Hakikat de nihayetsiz olduğundan ilim adamı çözüm yolu göstermemelidir. Bir inanç sistemi oluşturmalıdır ya da buna inanmalıdır.

Nietzsche amelsiz âlimlere saldırır. (amelsiz âlimler kavramı, bizim de kullandığımız bir kavram.) Ancak Nietzsche diyor ki: Bilim adamı eylemsiz olmalıdır. Aksi takdirde bilim adamı değil, halkı kendi etrafında toplamak isteyen, lider olmak isteyen bir cahil ve palavracıdır. Böyle kişiler kutsal bilim perdesi ardında insanî sorumluluklarından kurtulmak isterler. Zira halk için çözüm yolları üretmek halk için çok zararlı olabilir. Bu nedenle eğer falan sosyolog (mesela Gurvich) derse ki: Benim toplumla ve siyasî meselelerle işim olmaz. Bu konularla halk ilgilenir. Onun kitapları olmaksızın işlerini yoluna koyar. Bizim dönemimizde yaşanan çirkin olaylardan biri de bizim aydınlarımızın toplumsal meseleler için ve toplumu tanımak için Avrupa'da okumaları ya da burada [Avrupalı düşünürlerin eser-

lerini okumak] suretiyle tıpkı Avrupa'da okumuş [gibi olmalarıdır]. Bu durumda Avrupalı üstat, Asya'dan gelen aydın üzerinde etkili olmaktadır. Bu durumda Asyalı aydın, kendi toplumunu ve toplumsal meselelerini tanımaksızın Avrupalı üstadından aldığı fikirleri uygulamaya çalışmaktadır...

d) Medeniyet Türlerinin Birbirine Dönüşümünde Darwincilik

Darwinizm; 19. yüzyılda ortaya çıkmış, tüm bilim dallarını (edebiyat, insanî bilimler, pozitif bilimler) etkisi altına almış, natüralizmin en tanınmış ekollerindendir.

Darwinizm, türlerin evrimi, türler arası mücadele ve en iyi ve en layık olanın hayatta kalması, layık olmayanın ise ölmesi ve yok olması ilkesi üzerine bina edilmiş bir ekoldür. Başka bir ifadeyle "Darwinizm, bir türün tekâmül yoluyla başka bir türe evirildiğine inanan bir ekoldür." Bu nedenle Darwinizm varlıkların farklı türleri olduğu esasına dayanır. Darwinizm, transformizmin (varlık türlerinin şekillerinin değişmesi ve başka bir türe dönüşmesi) ekollerinden biridir. Bu ekol türlerin aynı kaldığı fikrine karşı çıkar (Bu ekole göre kâinattaki varlıklardan her biri önce kendilerine has bir şekilde ortaya çıktılar, sonra geliştiler ve en iyi türe dönüştüler).

Bu nedenle transformizm ekolüne göre türler aynı türün farklı alt türleridir. Oysa türlerin sabit kaldığına inanan düşünceye göre türler birbirinden ayrı ve bağımsızdır (Türlerin sabit kaldığına inananlar da tekâmüle inanırlar ancak derler ki ben ezelden beri insandım; ama gelişim gösterdim. Ağaç baştan beri [ağaçtı], kedi baştan beri kedi idi...).

Bir türün bir müddet sonra başka bir türe evrilmesi neye dayanmaktadır?

Tarihte Sümer, Sus, Hehamenişi (Eşkanlar) ve Medler medeniyetleri vardı. Nasıl ki Mazdek, Mani, Zerdüşt, Mitraizm ve Hıristiyanlık birbiriyle savaşıyorsa bu medeniyetler birbirleriyle sürekli savaş halinde idiler. Bildiğimiz üzere bunlardan bazıları yok oldu, bazıları kaldı.

Neye göre yok oldular ya da varlıklarını sürdürmeye devam ettiler? İnsanî varlıkların daimi mücadelesi kuralına göre (medeniyetler ve toplumlar) tıpkı en iyi olan hayatta kalır ilkesi gereğince kendilerini koruyamadılar ve yok oldular. Ya da yeni bir dinin bünyesinde eridiler. Bu nedenle her yeni mede-

niyet daha aşağı bir medeniyetten doğmaktadır. Tıpkı Zerdüştîlikten ya da cahiliyenin putperest medeniyetinden İslam'ın doğması gibi. Mazdek ve Mani dini Zerdüştîlikle, Hıristiyanlık her üçü ile ve İslamîyet her dördü ile mücadele içindedir (En iyinin hayatta kalması ilkesi). Sonra hicrî 4. yüzyılda İslam medeniyeti ortaya çıkıyor.

Bu medeniyet kendisinden aşağı bir türden meydana gelmiş yeni bir türdür (Tıpkı Yunan medeniyetinin Girit medeniyetinden, Girit medeniyetinin Mezopotamya medeniyetlerinden meydana geldiği gibi.)

e) Üçüncü Dünya Dile Geliyor

Toplumu, kalbi "iman" ve beyni "bilim" olan canlı ve hareketli bir mekanizma olarak kabul edecek olursak, -tıpkı Karl'ın dediği gibi: "Aşk otomobilin motorudur, akıl ise ışıklarıdır"- ruhanilerin ve tahsilli kesimlerin sorumluluğunun ne kadar ağır ve hassas olduğu anlaşılabilir; özellikle dindar ve bilhassa kapalı, geri kalmış, donuk ve geri bırakılmış toplumlarda.[113]

[113] Söz konusu İslam olduğunda mesele daha hassas hale gelmektedir. Oysa İslam tarihinde bu iki kesim birbirinden ayrı değildi. Bu nedenle "âlim" ve "ulema" kelimeleri ruhanileri de kapsıyordu ve diğer toplumların aksine hatta bu iki kavram için iki kavram -Savant, Clerge (âlim)- kullanan Avrupa'nın ilerici Hıristiyanlarının aksine İslam kültüründe bu kavramlar aynı manada kullanılmaktaydı. Din âlimi, Avrupa'nın etkisiyle yerleşmiş yeni bir kullanımdır. Oysa dinî şahsiyetler için kullanılan isim âlimdir. Bu isim onları sûfî, zahit ve hâkimden ayırmaktadır. İnsanî ilimler ve pozitif ilimlerle uğraşan kişilerden ayırmak için değil.

Hatırlatılması gereken, genelde yanlış anlaşılan çok hassas bir nokta da İslamî ilimlerle pozitif ilimlerin birbirinden ayrılmamasının sebebinin, İslam havzalarında pozitif ilimlerin de okunuyor oluşu zannedilmesidir. Çünkü buna göre din asli mihverdir. Edebî ve insanî ilimler dine bağlı olarak ayakta kalmakta ve dinin gölgesinde hayat bulmaktadır. Tüm bilimler dine hizmet etmektedir. Dine yönlendirme ve dinî gerçekleri ispata hizmet etmektedirler. ...* Dinî vecibeleri uygulamada müminlerin önünü açmaktadır...*

Ancak mesele İslam'da bunun tam tersidir. İnsanî ilimler ve pozitif bilimler müstakil ve özgür bilimlerdir. Gelişim ve tekâmülleri dinî yorumlarla sınırlı değildir. Kullanım alanları dinî kuralların uygulanmasıyla sınırlı değildir. Genel olarak İslam ruhuyla farklı ve bazen tamamen zıt olan cahiliye edebiyatının korunması hatta revaçta olması (İslam öncesi Arap ve Acem edebiyatı), dinî sınırlar hiçbir kültürel alanı sınırlamış değildir. İslam'da kınanan, Kur'an ve hadis tarafından kötülenen ve nefret edilesi bulunan cahiliye şiiri için de bu geçerlidir. Aynı zamanda ilmî düşünceler, bilimsel buluşlar ve sanatsal yeniliklerin varlıklarını idame ettirmeleri kendi zatlarından kaynaklanmaktadır. Özgür bir şekilde gelişmektedirler. İslamî ruh hepsini kendi bünyesinde barındırmaktadır. Bu tek bir ilkesi olan ilginç ve çok ilerici karşıtlık birkaç neden ve sonuca sahiptir. Bu beşerî kültürlerde birbirinden ayrı, bazen karşıt, hatta düşman olan olguların, kavramların ve söylemlerin ayrılmazlığı ilkesidir. İslam bu eski ve güçlü duvarları ortadan kaldırmıştır. İnsanların bakış açılarına ve düşünme melekelerine dahi sirayet etmiş mantık sınırlarını ve değişmez hudutları yerle bir etmiştir. Bunların yerine başka değerle-

Böyle toplumlarda halk felç olmuştur, "seçkin" sınıflar ise bozguncudur. Bu nedenle bu iki kesim hem yol açmalı hem de bu yolda yürümelidir. Bu iki kesimin hastalıklı olduğu toplumun alınyazısı ciddi manada ümitsiz ve kaderi berbat olacaktır.

İslamî toplumlardaki iki donuk ve durgun gölcükte yeni bir dalga oluşmaktadır. Bu ümit dalgası, bu iki kesimdeki donukluktan rahatsız olan kesimlerin yüreklerinde yeşermektedir.

Bir iki nesil öncesinin eski entelijensiya, fazıllar ve bilim adamıları arasındaki edebiyatçıların şiir anlayışı önceki üstatları taklitten, üstatların yazdıklarını tashihten, onların yazdıklarına haşiye yazmaktan ibaretti. Bu özellikle Avrupa'da böyleydi. Taklit noktasında o kadar ileri gitmişlerdi ki kendi sevgililerine gazel yazmak istediklerinde Rudekî'nin ve Emir Muizzî'nin maşuklarını överlerdi. Bilim adamlarının yeni bilim anlayışı da eskiye projektör tutmaktan ibaretti. Bu cihazlar ne elektrikle ne pille ne de mazotla çalışırdı. Bilakis maaş ve rütbe ile çalışırlardı. Sesleri de kulakları tırmalardı. Söz konusu makineler çok ağır, çok masraflı ve çok pahalıydı, işe yaramazdı. Bir cambazın biri onların kitapçıklarını gizlendiği yerden yürütüp yüzlerce nüsha halinde çoğaltırsa, hem bir anda avret yerleri namahremlerin gözünde görünür olurdu hem de efendi hazretlerinin varlık sebebi de ortadan kalkardı. Tıpkı Orta Çağ karanlığında

ri, başka gelenekleri getirmiştir. Aynı şey şu zıt kavramlar için de geçerlidir: Madde ve mana, dünya ve ahiret (Genel manada ve bu mefhum bugün Müslümanların zihninde de mevcuttur) haz ve takva, yer ve gök, ruhanî ve cismanî, duygu ve akıl, dinî ve dünyevî ilimler. Kısacası; ruhaniler ve bilim adamları.

Bu meseleyi gündeme getirmekle ulaşmak istediğim netice şudur: İslamî toplumlarda ruhaniler sadece diğer toplumlarda kendileriyle aynı konumda bulunanların sahip olduğu imtiyazlara sahip değillerdir. Aksine aynı zamanda entelektüel sınıfın sahip oldukları rolü de kısmen üstlenmektedirler. Burada kastım entelektüelin gerçek manası ve onun toplumdaki rolüdür. Yoksa genelin zihninde diğer dinlerin ruhanileri de entelektüel olarak kabul edilebilir. Yani kafası çalışmıyor olsa da işi kafa yormak olan kişiler!

Kitab-ı Mukaddes'in papazların tekelinden çıkmaması için basılmasının yasaklanması gibi.

Ama bugün artık bu topluluk içerisinde bizzat konuşmak, düşünmek için çabalayan, kapalı pencereleri ve tozlu mekânları taze rüzgârlara ve geniş aydınlıklara açmak isteyen kimseler vardır. Bunlar seleflerinin aksine Avrupa'nın keşif ve icatlarından bahsetmezler. Bunlar Avrupa'yı Avrupa yapan şeylerden bahsederler. Dehaları deha, üstatları üstat yapan şeylerden bahsederler. Dillerinin virdi halktır, harekettir, ideolojidir, toplumdur, sınıfsal yapıdır, siyasettir, ilerlemedir, gerilemedir, zamanın ihtiyaçlarıdır, bakış açısıdır, vizyondur ve düşünce özgürlüğüdür.

"Rüstem kim ise, ben oyum." diyen, Frenklerin emsalsiz cemallerini tasvir eden ve öven, Frenklerin faziletlerini metheden, Avrupa'yı mutlak doğru bilen, medine-i fazılanın Avrupa'da gerçekleştiğine inanan, her kumral, mavi gözlü kişinin insan-ı kâmil ve üstün ırk olduğunu düşünen (öyle ki o ne yaparsa en iyi şey odur, o neyi beğenirse en güzel şey odur, neyi bilmezse o şey bilinmeye değer değildir, neyi beğenmezse o şey iyi değildir) selefleri gibi değildir. Bu yeni nesil bu zilletin farkına vardı. Bu mutlak bütünü ayırma cesareti buldular. Her olguyu ayrı ayrı değerlendirdiler. Kimi zaman eleştiride de bulundular, kimi zaman onların tercihlerini beğenmediler. Avrupa'nın fesadından, geriliğinden, zaaflarından, cinayetlerinden, sıkıntılarından, hastalıklarından dem vurdular. İşte bu heyecan verici bir mucizedir! "Üçüncü dünya dile geliyor!" Çok ilginç! Bu dehlizlerin deliklerinden, bu mağaraların derinliklerinden birtakım sesler yükseliyor ve bu seslerin Frenklerin tekelinde olmadığını haykırabiliyor artık.

Bu ise basit bir müjde değil. Mağaralardan yükselen seda her ne olursa olsun, netice itibariyle bir müjdedir. Zira bu sesin sahibi iki asır boyunca Frenklerin elinde bir naaş misali derin bir uykuya ve sessizliğe daldığı halde ölmediğini görüyoruz. Yeni konuşmaya başlayan bu yaşlı çocuk, ne konuşursa konuşsun,

söylediği her şey bir müjdedir. Zira fark ettik ki gözümüzün nuru, geleceğimizin umudu sağır ve dilsiz değildir. O kadar sessiz ve suskun kaldığı halde konuşmayı unutmamış. Bu bize yeter!

Ancak yazık ki ne yazık! Ne diyebiliriz ki? Kısacası önceki nesil, marifetini yirmi yıl önceki Düşünce Eğitimi Cemiyeti'nden alırken; sonraki nesil, bütün kültürel birikimini Tudeh Partisi'nden [alıyor].

Orada "yenilikçi aydına" dönüştük, burada ise "ilerici sosyaliste!"

f) Gerçekçi Aydın ve Taklitçi Aydının Gözünde Din

Sorumluluk sahibi ve gerçekçi aydın[114] soyut düşünen bir filozof değildir. Körü körüne bir şeylere bağlanan mutaassıp bir kelamcı değildir. Duygusal bir şair değildir. Katı, keskin, yıkıcı, kışkırtıcı ve halkın beğenisini kazanmasına yarayacak şiarlar peşinde koşan; tebrik ve nefret dalgalarını şiddetli şakşaklar eşliğinde söküp atmaya çalışan bir siyasetçi değildir. O gerçekçi bir yaklaşıma sahip olduğu için kelime oyunlarıyla, külliyatlar yazmakla, kavram kargaşası ve karşıtlığıyla, yüzeysel soyutlamalarla uğraşmaktansa gerçeklere, onların rolüne, meydana getirdikleri değişimlere, gelişimlere; bu gerçeklerin ekonomik, toplumsal, siyasî, tarihî ve coğrafî etkilerine gerçek bir vurgu yapar. Bu olguları bilimle ve direkt tecrübelerle bilir. Mevcut olguyu tespit ettikten sonra hükmünü bu esaslara göre verir. "Gerçeklerden" sonra "değerleri" ele alır. Değerler konusundaki kıstası hizmet ve ihanet, yarar ve zarardır. Her gerçek insanın tekâmül yolculuğunda bilincinin, uyanıklığının, hareketinin gelişmesinde, münkeri reddetmede, cehaleti, donukluğu, ayrımcılığı ve zulmü reddetmesinde, halkın alınyazısında özgürlüğün ve adaletin vuku bulmasında, insanî değerlerin ve ideallerin yönlendirilmesi ve yeşermesinde etkilidir. İşte bu yüzden örneğin dinî duygular gibi bir gerçeği düşmanlık ve nefretle yok sayamaz. Zira bu olgu tarih boyunca insan topluluklarıyla yoldaşlık etmiş bir olgudur. Onun tüm varlıksal boyutlarına hâkim olmuştur. İnsanın ve toplumun duygusal ve fikrî devinimlerinin en büyük gücüdür. Bu olguyu bilimsel olarak tanımaktan, anlamaya çalışmaktan, onun tarihteki rolü ve etkileri hakkında yargıda bulunmaktan kaçınamaz. Bazılarına göre dinlerin sınıfsal çıkış yerlerinin birbirine zıt olduğu düşüncesiyle ilgili vesvese taşıyamaz. Bazı dinler şehzadelerin veya seçkin ateşperest rahiplerin saraylarında doğarlar. Sonra aralıksız iktidarın himayesine girerler. Padişahların saraylarında gelişir-

[114] Yukarıdaki metnin açıklaması için "Farsça Yayıncının Notuna" bakınız.

ler. Bazı dinler de bir çobanın, yalınayak bir balıkçının, bir marangozun, bir demircinin veya aç bir sanatçının isyanıyla ortaya çıkar. Ardından çobanın asasıyla, bir balta ya da kılıçla veya devrimci sözlerle dönemin egemenlerine saldırır. Döneminin Firavununun, Nemrudunun, Kayserinin, Hüsrevinin canına kast eder. Kendini mevcut düzeni reddetmekle ispat eder. Devrimci, özgürlükçü, sınıfsal ayrıma ve aristokrasiye karşı bir düşünceye, aşka, heyecana ve harekete sahip bir din bir süre sonra aristokrasinin, mülkiyetin, kapitalizmin, gericilik kültürünün, halkın cehaletinin, ruhani sınıfların, aristokrasinin ve sultanın desteği, mahrum sınıfın güçsüzlüğü, bilinçsizliği, bağımlılığı sayesinde kör bir imana, meçhul dogmalara, sırlı tabulara, muhafazakârca bir ruha ve uyuşturan bir yapıya, hurafelerle dolu efsanelere, metafizik tefsirlere, bulutların ardında, yeraltında, ağaç kovuklarında, karanlığın derinliklerinde gaybî güçlerden müteşekkil sayısız müride ve asılsız güçlere sahip bir dine dönüşür. Yanlarında gölgeleri, ayetleri ve vasıtalarıyla rengârenk küçük, iriyarı, hissedilen veya hissedilmeyen ilahlar yığını karşısında korku, dalkavukluk, adak ve yakarış ile din çirkinleşir. Hıristiyanlık mirası hem insanın acılarının tecessümüdür hem de aynı zamanda insanın ilahî yükselişinin tecellisidir. Hıristiyanlık buradan kan içici papalığa dönüşmüştür (Tıpkı sarı gökyüzünün dünyayı çevrelemesi gibi). Toprak üzerine oturan, kulca yaşayan, topraktan halıda oturan Muhammed'in hilafeti Harun'un bin bir gece masallarına dönüşmüştü. Sınıfsal adaletin, devrimci ve irfani takvanın, Allah aşkı ve en yüce insanî değerlere, mazlum halkın, mahkûm edilmiş ırkların, tarihin sömürülmüş sınıflarının arzularını dile getiren ayetlere şiarlara sahip Ali'nin velayeti, bin yıllık cihad ve şehadetin ardından Şah Abbas'ın saltanatına dönüşmüştür. Ebuzer Gıffarî yerine Cuma imamı Şahın mescidine gelir olmuştur. Ammar ve Yasir -böyle bir baba oğul- yerini Molla Muhammed Bakır ve Molla Muhammed Taki Meclisi gibi bir baba-oğla bırakmıştır.

Aynı zamanda Ali'nin "tüketimde eşitliği" öngören dinî bakış açısı ile Muhammed'in şiarı olan "Ekmeği olmayanın dini yoktur" ilkesi; açlığı kutsayan ve "İlahî kilise açlık temelleri üzerinde yükselmiştir." diyen Saint Perre'in (Mukaddes Petros) bakış açısından ayrıdır. Dinî imamet adına tarihte zulme karşı özgürlük ve mücadele örneği sergilemiş olan Hüseyin'in rolü, dinî hilafet adına insana ve insanlık tarihine ihanet eden bir facia gerçekleştirmiş olan Yezid'in rolünden farklıdır. Bu ayrı roller ve durumlar için ayrı hükümler verilmeli. Hatta Şeyh Fazlullah Nurî dinin rolü hakkındaki yargısından dolayı Seyyid Cemaleddin Afganî'den, Mirza Hasan Şirazî'den, Melikü'l-Mütekellimîn'den, Mirza Küçük Han Cengelî'den ve Müderris'ten daha asil ve daha sadık kabul edilmelidir!

Gördüğünüz gibi taklitçi aydının işleri nerelere uzanıyor, ne kadar ürpertici ve çirkin hale gelebiliyor?

g) Yüksek Ahlâk Örnekleri Bhamdoun'da Değil İslam'dadır[115]

Mütercimin Önsözü

Bugün sosyolojide toplum mu şahsiyeti oluşturur, yoksa şahsiyetler mi toplumu var eder meselesi tartışma konusudur. Başka bir deyişle acaba savaşlar, kıyamlar, hareketler, devrimler, reformlar, gelişmeler, milletlerin tekâmülü ve toplumsal değişimler cebren ve maddî şartlar gerektirdiği için ve tarihî zorunluluklar nedeniyle mi gerçekleşmektedir, yoksa medeniyet kervanındaki ve insan topluluklarındaki değişimleri tarihteki büyük kahramanlar, seçkin ve fedakâr şahsiyetler mi meydana getirmiş ve tüm bunlara rehberlik etmiştir?

Şüphesiz devrimlerin, hareketlerin, toplumsal reformların en temel etkenlerinden biri tarihî ve coğrafî şartlardır. Ancak asırlar boyunca ve beşer hayatı müddetince gerçekleştirilen devrimlerde ve hareketlerde korkusuz ve iş bilir büyük önderlerin varlığı ve başarıdaki rolleri yok sayılabilir mi? Amerika bağımsızlık savaşlarında Washington ordusunun dâhileri görmezden gelinebilir mi? Montesquieu, Voltaire, Robespierre ve Danton gibi şahsiyetlerin Büyük Fransız Devrimindeki etkileri inkâr edilebilir mi? Büyük devrimde Lenin'in, Nazizmin yayılmasında ve iktidar olmasında Hitler'in, Doğu'nun özgürlükçü hareketlerinde Seyyid Cemaleddin Afganî, Gandi, Cinnah ve bu gibi şahsiyetlerin etkisi yok sayılabilir mi?

Devrimlerin olgunlaşmasında, hareketlerin gerçekleşmesinde, milletlerin ilerlemesinde ve gerilemesinde şahsiyetlerin etkisi o denli fazladır ki tarihte ideolojik açıdan şahsiyetlerin etkisini kabul etmeyenler dahi eylemde kendi devrimci şahsiyetlerini ve kahramanlarını yüceltip takdis ederler.

Eğer büyük adamların tarihi inşa ettiğini söylemezsek en azından devrimleri ve hareketleri güçten eyleme dönüştürdüklerini

[115] Kitabın başında yer alan Farsça Yayıncının Notu 12-g maddesine bakınız. (Çev.)

ve bir yere kadar zafere rehberlik ettiklerini kabul etmemiz gerekir.

Tarih sahnesinde, bir millet fesat ve zillet yokuşuna indiğinde, ölüm tufanının dalgalarına gark olduğunda bir veya birçok reşit adamın kendi milletinin yardımına yetiştiğine birçok kez tanık olmuşuzdur. Bu nedenle "Hiçbir milletin tarihi o milletin büyük adamlarının hayatından ayrı değerlendirilemez." denmiştir.

Bugün bu büyük dehalardan ve halk adamlarından birinden bahsetmek istiyorum. Öyle bir kişiyle karşı karşıyayız ki kalem onu anlatmaktan aciz kalıyor. Eserleri Nehcü'l-Belağa'dan sonra edebiyat semasının en parlak yıldızları olan, Arapların en büyük yazarının marifetlerini hangi kalem anlatabilir? Hangi söz toplumun en büyük hatiplerinden ve modern dönemin en seçkin ilmî şahsiyetlerinden biri olan bu şahsı tarif edebilir?

Kâşif el-Gıta, Müslümanların bedbahtlıkları ve çaresizlikleri karşısında sessiz kalıp oturmayan, susmayan büyük bir ruhani, müftü, şerefli ve yüce bir taklit merciiydi. O, İslam memleketlerinin sömürülmüşlüğünü ve milletlerin düşkünlüğünü gözleriyle görmüştü. O, Müslüman halkın Hıristiyan sömürgecilerin tekmeleri altında nasıl inleyip feryat ettiklerini kulaklarıyla duymuştu. Fransa'nın Cezayir'de ve Marakeş'de yaptıkları cinayetleri; İngilizlerin İranlı, Mısırlı, Iraklı, Suriyeli Müslümanlara yaptıkları zulümleri; Amerika'nın Filistin'de, Pakistan'da, Türkiye'de ve Ürdün'de sergiledikleri zorbalıkları çok iyi biliyordu. Komünizmden ve komünist devletlerden nefret etmişti. Emperyalist Batılı devletlere intikam gözüyle bakıyordu. Daima bir gam ateşinde yanıyordu ve tüm bu zulüm ve facialar nedeniyle acı çekiyordu.

O, Arapların izzet ve iktidar dönemlerini hatırlatıyordu. O öyle bir dönemdi ki kılıçlarının parıltısından Avrupa imparatorluklarının sarayları sarsılıyordu. Bugün ise öyle bir zillet ve perişanlık içindedirler ki bir avuç Yahudi onlara saldırmaktadır.

Buna karşılık onlar nefes dahi alamamaktadırlar. O, İslam'ın altın çağlarını ve parlak dönemlerini hatırlatmaktadır. O öyle bir dönemdi ki Asya'dan Kuzey Afrika'ya İslam memleketleri tıpkı bir zincir gibi dünyayı çevrelemişlerdi. Dört yüz milyon Müslüman'ın hepsi kardeşti ve yan yanaydı. Düşmana karşı hep beraber ittifak halindeydiler, müttefiktiler. Bugün ise her milletin ayrı bir parça olduğunu, birbirinden ayrıldığını, ülkelerin bölündüğünü, her bir kıtanın ayrı bir düşmanın eline düştüğünü görmektedir.

Kâşif el Gıta'nın, zihninde İngiliz sömürüsünden cinayet ve zulüm hikâyeleri vardı. Bu adam yiyen avcının elinden kurtulma çareleri aramaktayken ansızın sarhoş ve ağzı köpürmüş devin okyanuslar üzerinden Doğu halklarına doğru yönelmiş olduğunu ve halkları sömürmek için taze kanlar getirdiğini gördü. O İslamî esasların tamamen tersine çevrilmiş olduğunu fark etti.[116] Dinin kutsal esasları küffarın uğursuz emellerine alet olmuştu. O İslam adına ne ihanetlerin yapıldığını çok iyi biliyordu. Öyle ki İslam ruhu, İslam ahlakı, cesareti, özgürlüğü yerini fesada, zillete, gamsızlığa ve zulme bırakıyordu. O Avrupalı sömürgecilerin İslam topraklarının servetini nasıl sömürdüğünü ve Müslüman milletler üzerine nasıl canileri musallat ettiklerini görüyordu.

Evet, Kâşif el-Gıta dört yüz milyon Müslüman'ın Yahudi ve Hıristiyan zulmü altında esir olduğunu ve can verdiğini gözleriyle görüyordu. Taşıdığı vazife gereği, bulunduğu ruhaniyet makamı gereği yardım çağrısında bulunan mazlum halka ve esir Müslümanlara cevap verdi ve şahdamarı canlı kaldığı sürece kalemini halkın hizmetinden ayırmadı, adımlarını iftihar dolu özgürlük yolundan saptırmadı.

Irak milletinin feryatları; gurbetteki Filistinlilerin iniltileri; İran, Mısır, Tunus, Fas ve Cezayir halklarının feryatları; onu dingin zillet köşesinden ve kitap sayfaları arasından kan ve heyecan

[116] İslam, ters çevrilmiş kürk giymişti.

dolu mücadele sahnesine çekip çıkardı. Müslüman halkı, millet ve memleketi kurtarmak için işe girişti. Kılıçtan keskin kalemi ve toptan yıkıcı sözleriyle düşman karşısına çıktı. Halkı uyandırdı. Ruhaniyetiyle kurtuluş yolunu aydınlattı.

Bu savaşta Irak yönetimi ve Melik Faysal'la da mücadele etti. Kâşif el-Gıta'nın keskin kalemi düşmanın kalbine her geçen gün biraz daha saplanıyordu. Onun ardında savaşan Müslümanlar için de bir ümit ışığı oldu. Ancak bu büyük kahramandan uzak olanlar onun sayılı günler kalmış zafer haberini duymayı beklerken şu haberi aldılar:

Şiîlerin taklit mercii ve müftüsü Hazreti Ayetullah Şeyh Muhammed Hüseyin Kâşif el-Gıta 28 Tir 1333/19 Temmuz 1954'de aniden hayatını kaybetmiştir.

Hopkins'in Mektubu

New York, 15 Mart 1954

Hazreti Şeyh Muhammed Hüseyin Kâşif el-Gıta Necef-Irak

Saygılarımla, Selamun Aleykum,

Şüphesiz siz de İslam'ın ve Hıristiyanlığın ortak hedefleri ve şehevî arzular ve maddî istekler (yani komünizm) gibi ortak düşmanları olduğu noktasında benimle hemfikirsinizdir. Siz de benim gibi, bu iki büyük din mademki ortak düşmanlara ve ortak hedeflere sahiptir, bu ortaklık beraber hareket etmeyi zaruri kılmaktadır diye inanmaktasınızdır. Bu nedenle bazı Müslüman ve Hıristiyan şahsiyetlerin ifadeleri de bizi bir kongre teşkil edilmesinin en büyük hal çaresi olduğu fikrine götürdü. Bu kongrede herkes bir başkan tayin edecek, tarafların mutabakata ulaştığı konuları ispata çalışacak. Zira bu kongrenin amacı: Fikir alışverişidir.

Bu ilkeden hareketle, bu konuyu, meselenin önemine inanan "Orta Doğu Sever Amerikalılar Derneği" başkanına önerdim. Bu

dernek bu işin gerçekleşmesini ümit ediyordu ve bu yüzden yapabileceği yardımı yaptı ve beni de bu kongrenin teşkil edilmesi için gerekli bütçeyi tedarik etmek için memur etti.

Bu nedenle ben 22 Nisan 1954 tarihinde Lübnan'ın Bhamdoun şehrinde Ambassador Oteli'nde gerçekleşecek olan kongreye katılmaları için 25 Hıristiyan ve 25 Müslüman'ı davet ettim. Bu kongrenin konuları dini öğretinin getirmiş olduğu ve materyalist felsefenin temelsizliğini ispat eden ruhsal konular ve yüce ahlakî ilkeler olacaktır. Bu program aşağıdaki şu konuları içerecektir:

1- İslam ve Hıristiyanlıktaki ruhî değerlerin araştırılması.

2- Dinde ruhsal konular ve insanın İslam ve Hıristiyanlıktaki konumu ve değeri

Bu değerlerin önemi:

a) Birey açısından

b) Aile açısından

c) Toplum açısından

d) Kişinin toplumda dinî ve dünyevî, bireysel ve toplumsal metodu.

3- Hükümleri dinden çıkan yaşama dair işler:

a) İslam'da zekât, dağıtılması ve uygulanması.

b) Hıristiyanlıkta hayır işleri ve toplumsal adalet.

4- İçinde bulunulan çağda komünizm tehlikesi

a) İslam'ın komünizme cevabı

b) Hıristiyanlığın komünizme cevabı

5- Bilimsel uygulama:

a) İslam'ın yenilikçi sınıflara bu değerleri tebliğ yolu nedir?

b) Hıristiyanlığın yenilikçi sınıflara bu değerleri tebliğ yolu nedir?

c) Hangi araçlar İslam'a ve Hıristiyanlığa bu hedefleri gerçekleştirme yolunda yardımcı olacaktır?

Kongre art arda her gün, iki üç oturum halinde gerçekleşecektir. Umarım katılımcılar bu süreyi sonsuz bir samimiyet ve kardeşlik içerisinde geçirirler. Mutlulukla hatırlatmak isterim ki Hıristiyan ve Müslüman çevrelerden birçok değerli şahsiyet davetimize olumlu yanıt vermiştir. Ayrıca Amerikalı Orta Doğu Dostları Derneğinin durumu ve yüce hedefleri hakkında Doktor Muhammed Fazıl Cemalî, Abdullah Bekir Bey veya Musa Şabander Bey'den bilgi alabilirsiniz. Gerçi sizi kongreye davet etmek için göndermiş olduğum mektupta programın ayrıntılarından söz etmiştim. Umarım davetimize olumlu cevap vererek bizi onurlandırırsınız. Zira sizin bu kongreye katılımınız çok yararlı olacaktır. Bhamdoun geliş dönüş masraflarınız ve otel giderleriniz tarafımızdan karşılanacaktır.

Ben bu davete olumlu yanıt vereceğinizi ümit ediyorum. Bizi onurlandırıp onurlandırmayacağınızı bilmemiz icap etmektedir. Zira eğer davete icabet edemeyecek olursanız yerinize bir başka kişiyi davet edeceğiz. Bu nedenle cevabınızı en kısa sürede telgrafla bildirmenizi istirham ediyorum.

Sonsuz selam ve saygılarımı kabul edin.

Lütfen cevabınızı aşağıdaki adrese gönderin:

...

Saygılarımla: Başkan vekili Garland Invanz Hopkins

Kâşif el Gıta'nın Cevabı

Mukaddes Necef

Bismillahirrahmanirrahim

Sayın Amerikalı Orta Doğu Severler Derneği Başkan Vekili,

Sonsuz saygılarla, Nisan sonunda Bhamdoun'da teşkil etmeye

karar verdiğiniz kongreye davet mektubunuz elime ulaştı. Söylediğiniz gibi bu kongrede her iki dinin hedefleri hakkında fikir alışverişinde bulunmak üzere 25 Müslüman âlim ve 25 Hıristiyan din adamı katılacaklardır. Bu kongrede dinî öğretilerin getirdiği, maddî felsefenin asılsızlığını ispat eden ruhî konular ve ahlakî değerin konu edileceğinden bahsetmişsiniz. Sonra incelenecek konuları her iki din açısından ele alarak asıl mevzuunuza ulaştınız. Belki de tüm bu mektupların ve programların da asıl amacı budur. Sonra şöyle dediniz: İçinde bulunduğumuz çağda komünizm tehlikesi! Kongre üyesi 50 kişinin konuşmasını ve fikir beyan etmesini istediğiniz şey işte burada özetleniyor.

Kongre konuları iki alanda özetleniyor:

1- İslam'da ve Hıristiyanlıkta ruhî değerler ve ahlakî örnekler.

2- Toplumda komünizm tehlikesi ve İslam ve Hıristiyanlıkta buna yönelik çözüm yolları bulmak.

Ben diyorum ki;

Her şeyden önce eylem dili, söylem dilinden daha etkili ve açıktır. Aynı zamanda tüm cemiyetlerin, grupların, derneklerin kendi devletleri ruhî değerlere ve ahlakî ölçülere riayet etmediği müddetçe kendilerinin de ahlakî değerleri var sayılmayacaktır. Komünizm tehlikesi de halkların özgürlüğü gerçekleşmedikçe, toplumsal adalet sağlanmadıkça, düşmanlık, fesat ve zulüm kökleri koparılmadıkça, hırs, heves, diğerlerinin hakkına tecavüz rezilliği ortadan kalkmadıkça def edilemeyecektir. Öyleyse, ey Amerika halkı, ey ABD, ey İngiliz devleti, acaba siz bu özellikleri taşıyor musunuz? Acaba siz en ufak bir ruhî değere ya da ahlakî ilkeye sahip misiniz? Acaba siz geride ruhî değerlerle ilgili hiçbir şey bıraktınız mı?

Eskiler şöyle der:

Varlıktan nasibini alamayan kişi,
Nasıl olur da varlık bahşedebilir!

Filistin'de Müslümanların ve Arapların bellerini kıran cinayet ve darbeler sizin eseriniz değil midir? Bu cinayet ve darbeleriniz değil midir dönemin yüzünü karartan, asırların, yüzyılların endamına utanç ve ar elbisesi giydiren? Bugün kirli ellerinizle, günahlarınızla yani pis ve aşağılık Yahudilerle Araplara darbeler indiren ve günahsız kadın, erkek ve çocukları öldüren siz değil misiniz? Para ve silahla Yahudilere yardım eden ve onları bu ihanetlere yönlendiren siz değil misiniz? Yoksa Yahudiler Araplara karşı gösterdikleri küstahlıkta daha çaresiz ve daha az cüretkâr olabilirlerdi. Yatakları yeryüzü, yorganları gökyüzü olan dokuz yüz bin Arap'ı kendi vatanından ve şehrinden sürgün eden, ıssız, yakıcı ve kuru çöllere gönderen siz değil misiniz? Onlar kendi vatanlarında izzet ve şerefe sahiptiler. Ah! Neredeyse sahralar onların acıklı haline ahu zar edecek! Siz daima Yahudileri bunlara düşmanlık etmeye zorladınız. Neron, sizin yaptığınız ihanetleri yapmış mıdır acaba? İlginçtir ki şimdi Müslümanlardan ve Araplardan kendi bloğunuza dâhil olmalarını istiyorsunuz. Sizinle bağ kurmalarını, antlaşmalar yapmalarını bekliyorsunuz. "Bir elinizle onlara vururken diğer elinizle onları okşuyorsunuz"

Materyalizm

Bugün gelmiş bizimle ahlakî örneklerle ilgili kongre düzenlemeyi ve ruhî değerlerle ilgili şamata çıkarmayı, gürültü patırtı yapmayı istiyorsunuz.

Bu kargaşalar ve heyecanlar değil midir İran'da, Suriye'de, Mısır'da, Lübnan'da aynı vatana sahip, aynı millete mensup insanların kanlarının dökülmesine sebep olan? Bunlar perde arkasında sizin parmağınız olan oyunlar değil midir? Sizler değil misiniz ki bela ve zorluklar yaratarak Doğu ve Batı'da günahsız insanların kanlarını döken? Tunus, Fas ve Cezayir sizin yaktığınız ateşte yanmaktadır. Doğu'da Kore, Hindistan, Çin, Kenya sizin alevleriniz arasında yanmaktadır. Bunların tamamı mal hırsı ve madde aşkından kaynaklanmaktadır. Mektubunda yazdığın "Bu kongre dinî öğretinin getirdiği ve

maddî felsefenin dayanıksızlığını ortaya koyan ruhî meseleler ve ahlakî değerler üzerinedir." madde işte budur.

Sizin din anlayışınız maddeden başka bir şey midir? Maddeden başka bir şeye mi tapmaktasınız? Maddeden başka bir şey için mi dünyayı fitne ve fesada boğdunuz? Egemenlik, istila, maddeye sahip olmak, bunun yolunda fedakârlıkta bulunmak ve halkı köleleştirmek dışında başka bir şey için mi atom bombaları ve öldürücü silahlar ürettiniz? Sizin bu mert ve özgür adamların kutsal özgürlüğünü yok etmek ve sömürmek için verdiğiniz uğraş madde dışında bir şeye hizmet eder mi? Sizin ağzınızı madde dışında bir şey sulandırır mı? Siz bu siyah madde dışında bir efendi ve sahip tanır mısınız?

Evet; Amerika kıtası halkı, eski dünyadan uzaktı. Ama emperyalizm şeytanlarının şeytanı (İngiltere) onları dost edindi. Kendi maslahatları için onları bu alevli bataklığa itti. Böylece emperyalizm alanında ve halkları köleleştirme yolunda üstlendikleri görevlerini mükemmelleştirmeyi amaçladı. Kendilerini yok etmelerine ramak kalan Nazileri mağlup etmek de hedeflerinden biriydi. İngiltere Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Amerika'dan yardım aldı. Emperyalizm dersini ona kelime kelime öğretti. Köle üreten dişlerini bir bir ağzına yerleştirdi.

Bu nedenle bugün Amerika sadece Rusya'ya değil, tüm dünyaya hâkim olmak istiyor. Ümidimiz o ki Amerika ve İngiltere arasındaki anlaşma ve bağ sona ersin ve birbirlerini yok etsinler.

Biz ve Komünizm

Komünizm tehlikesini bertaraf etmek için Lübnan'da bir kongre tertip etmeyi düşünüyorsunuz. Ancak sizin tüm dünya milletlerine ve özellikle de Müslümanlara ve Araplara karşı tavrınız böyle olmaya devam ettiği müddetçe bu halklar şöyle diyeceklerdir: "Komünizmden nefret etsek de, onun yıkıcı ilkeleriyle mücadele etsek de, onunla tüm gücümüzle savaşsak da komünizme binlerce selam olsun! "

Dürüst bir bakışla bakacak olursak ve her iki tarafın eylemleri-

ni bir kefede tartacak olursak komünizmin yaptıkları basit kalacaktır. Komünizme olan öfkemiz yatışacaktır. Komünizm hiçbir Arap devletini sömürmemiştir, topraklarını ellerinden almamıştır, mal ve servetlerini yağmalamamıştır. Komünizmin her yerde, hatta Necef'te bulaşmış olduğu savaş da sizin eserinizdir ve sizin yüzünüzdendir. Bu savaşın (İslam ve Arap elbisesi giymiş İngiltere'den) başka bir maksadı yoktur. Eğer bizi rahat bırakırsanız, bizim sizin tarafınıza yönelmiş imansız bir grup adamımızı bir tarafa koyarsanız komünizmin bizimle bir işi yoktur. Biz onun şerrinden güvendeyiz. Ne bizim tarafımızdadır ne de bize karşıdır. Komünist devletlerin bizimle savaşma isteği olduğu yönünde bir alamet ve işaret bulunmamaktadır. Bunu biz de istemiyoruz zaten. Sizin Filistin'i tahliye etmek ve halkını sürmek amacıyla Müslümanlara ve Araplara vurduğunuz darbeler komünizm için iktidar yapılmış Arap devletlerine karşı propaganda yapabilmeleri adına büyük bir fırsattı. Bu Arap devletleri sizi halkları köleleştirmek, servet kaynaklarını yağmalamak ve kanlarını emmek olan uğursuz amacınıza ulaştıracak develer gibidirler. Evet, siz Filistinlileri öldürdünüz; ama Arap devletlerin elleriyle öldürdünüz. Filistinlileri Müslüman devletlerin elleriyle öldürdünüz. Böylece kurbanınızı şeriata uygun olarak kurban etmiş oldunuz. Kurbanınızı Müslümanlar eliyle, kıbleye döndürmek suretiyle kestiniz ki çok dindar, yüce ahlakî numunelere talip olan ve helal-temiz olan dışında bir şey yemeyen sizler için ve Yahudiler için helal bir kurban olsun(!) Evet, Müslüman eliyle Müslümanları öldürdünüz? Bu temiz ve helaldir. Tüm bu cinayetler size yetmedi artık! Allah'ım, ne kadar ilginç! Her gün kendi marifetiniz olan Yahudiler eliyle Arapların üzerine yeni bir düşman gönderiliyor. Aynı zamanda tüm mesainizi Arapları askerî anlaşmalarla, tuzaklarla ve diğer bağlarla (bununla zayıf ve yenilmiş kuşları avlama peşindesiniz) sıkıştırmaya harcıyorsunuz.

Ekonomik Yardımlar

Bilmiyorum ve keşke hiç bilmiyor olsaydım. Acaba Müslüman

devletler korkudan mı bu tuzaklara düşüyor? Tıpkı Müslümanlık iddiasında bulunan ve İslam adıyla kurulan Pakistan gibi. Bilmiyorum acaba Arap devletler sizin saçma, yalan sözlerinize mi kanıyorlar? Askerî ve ekonomik (susamış kişinin seraba koşup hiçbir şey bulamaması gibi) yardımlarınıza mı tav oluyorlar? ABD bir dolar verir karşılığında on, hatta yüz dolar geri alır. Evet, bilmiyorum. Ancak Irak'ın temiz ve vatansever siyasetçileri mevcut durumdan çok endişe duyuyorlar. Belki bu siyasetçiler şöyle düşünüyor olabilirler; nübüvvet öncesi meydana gelen "alamet" adı verilen olay ve hadiselerin gerçekleşmesi gibi siyasette içinde "alametler" barındırır. Belki de bu alametler işte bu gidiş gelişler ve zahirde araştırma, bilgi toplama ve bilgi edinme gibi görünen diplomasi ve dalkavuklukla karışmış görüşmelerdir.

İnsanın bu yolculuklara yönelik şüphesini artıran şey bir devletin başında bulunan şahsın olayı daha açık bir şekilde anlatan işaret ve kinayeleridir.

Tüm bunlar perde arkasında bazı görüşmelerin, anlaşmaların, bağların olduğunu gösteriyor. Bu acı veren bir düşüncedir. Bu (canilerin ve günahkârların kendilerini savunmaları gibi) halkın sinirlerini uyuşturmak, moralini bozmak ve bilahare tuzaklar kurmak içindir. Tüm bunlar devlet muhaliflerinin ortaya attıkları istidlallerdir. Onlar mevcut göstergeler ve alamet ışığında bu olayın vuku bulacağını söylüyorlar. Askerî anlaşmanın sona ereceğini söylüyorlar. Bunun kısa sürede gerçekleşeceğini söylüyorlar. Irak'ta siyasî durumda değişiklikler oldu, devlet ricalinde ve siyasetçilerde değişiklikler oldu. Ortam bu anlaşma için hazır hale geldi. Irak'ın reşit hükümetinin böyle bir şeye fırsat vereceğini ve tüm sınıfların öfkesini ve intikam duygularını üzerine çekeceğini sanmıyorum, böyle bir şeye inanmıyorum. Zira böyle öfke ve intikam duyguları şiddetli iç savaşlara sebep olabilir.

Tarafsızlığın Gerekliliği

Oysa yetkililer henüz dünün gençlerinin gerçekleştirdiği devrimi unutmadıkları gibi verimli Portsmouth Anlaşması'nı da unutmadılar.

Bahsedilen anlaşma askerî anlaşmalara kıyasla bir şey değildi. Bir taraftan tüm sınıflar bu devrime katılmış değillerdi. Bu sadece gençlere has bir durumdu. Diğer taraftan halk henüz bilinçlenmemişti.

Ama bugün her şey açıklığa kavuşmuştur. Bu şamatalar her yeri kaplamıştır. Yoldan geçen halk, kadın, çocuk herkes akıllanmış, bilinçlenmiştir. Batılı devletlerin yardımları ne işimize yarıyor? Canımızı, malımızı feda ettik ve ziyana uğradık. Tek vücut olan Arap milleti Birinci Dünya Savaşından sonra koyun sürüsü gibi dağıldılar ve Yahudiler Filistin'i kendi yurtları yaptılar. İkinci Dünya Savaşından sonra Filistin ve İskenderun elimizden çıktı. Amerika bu arada Üçüncü Dünya Savaşını çıkarmak ve bizi de bu savaşa dâhil etmek istiyordu. Allah göstermesin. Bizim bu savaştan payımız bedbahtlık ve yıkım dışında bir şey olmayacaktır. Eğer Batılı devletler kazanırsa biz savaştan ganimet alamayacağımız gibi Amerika'nın ve müttefiklerinin (İngiltere, Fransa, Türkiye ve İsrail) kurbanlık koyunu olacağız. Eğer yenilecek olurlarsa vay haline Amerika ve müttefiklerinin başına. Biz ise bu durumda yine ilk kurbanlar olacağız. Sömürgeci devletlerin bizi silahlandırmasına nasıl itimat edebiliriz? Acaba gerçekten bizi silahlandırmak mı istiyorlar? Oysa biz onların düşmanıyız, onlar da bizim düşmanlarımızdır. İnsan düşmanını silahlandırır mı? Biz sömürgeci devletlere düşmanız; ama onların halklarıyla bir husumetimiz yoktur. Bize hüsnü niyet taşıyan kişiler iş başına gelecek olursa ve bizimle ilgili siyasetlerini tamamen değiştirdiklerini gösterecek olurlarsa Batılılarla işbirliği yapmamız mümkündür. Eğer gerçekten silahlanmak istiyorsak millî gelirlerimizle ve ekonomik kaynaklarımızı güçlendirmek suretiyle silah satan devletlerden gerçek silahlar (uydurma değil) satın alabiliriz. Bizim devletlerimiz bozguncu değil,

meşru devletlerdir. Dolayısıyla silah satın almamızda bir engel bulunmamaktadır demeye başladılar.

Bazıları "İngiltere, Fransa ve bunun gibi bazı devletler Kuzey Atlantik Birliğine üye oldular, askerî yardımlar aldılar; ancak bağımsızlıklarını kaybetmediler." diyorlar.

Bir; bu devletler siyasî, askerî ve ekonomik alanda gerçek bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Dış ekonomide ve emperyalizmin maslahatı konusunda Amerika'yı takip etmektedirler.

İki; bu ülkelerde İngiltere'deki Büyük İşçi Partisi benzeri oluşumlar mevcut olup Amerika'nın siyasetinden rahatsızdırlar.

Hiçbir maslahat bizi Amerika ve diğer emperyalist güçlerle işbirliğine yöneltmeyecektir. Onlar bizim askerî donanım alanında, tarım alanında, sanat alanında ve diğer tüm alanlarda fakir, cahil ve geri olmamızı istemektedirler ki onlar karşısında zelil ve zayıf olalım. Servet kaynaklarımızın yağmalanmasına razı olalım. Oysa biz kendimiz için bilim, mutluluk ve ilerleme diliyoruz. Onlarsa bizim için tefrika, düşmanlık ve kardeş kavgası istiyorlar. Biz kendimiz için beraberlik ve kardeşlik arzu ediyoruz. Onlar ise bizim için ayrılık, fitne, tefrika, savaş ve karışıklık arzu ediyorlar. Biz kendimiz için barış ve güven istiyoruz. Aynı zamanda Arap siyasetçileri ve liderlerini emperyalistlere teslim olmaktan men ediyorum. Halka ve gençlere de komünizm tufanının dalgalarına kapılmamalarını nasihat ediyorum. Zira bu durum dünya güç dengelerini karmaşık hale getirmektedir. Bu ayrıca Batılı devletlere bizim millî hareketlerimize karşı düşmanlık yapma bahanesi vermektedir. Tıpkı bugün yaptıkları gibi.

Emperyalizmin Yeni Yüzü

Doğunun tamamı, iki vahşi emperyalist kâbus olan İngiltere ve Fransa'nın elinden acı çekmekteydiler. Her ne kadar bir kez sömürgelerden birinin halkı emperyalizm savaşından kurtulmak üzere kıyam etmişse de onları görünür bir bağımsızlıkla kandırmışlardı. Bu öyle bir bağımsızlıktı ki gizli bir emperya-

lizm ile karışmıştı: Dâhilî bağımsızlık, ortak menfaatler ve sonra himaye altına girme. Bu farklı şekillerde beyan edilen bir hakikatti. Sadece ismini ve unvanını değiştirmişlerdi. Ta ki yeni dünya (Amerika) emperyalizm meydanına ayak basana ve dünya halklarına yeni emperyalizm hediye edene dek: Ortak savunma, askerî yardımlar, dört ilke, teknik yardımlar, askerî anlaşmalar. Ve bunların tamamı yalan, dolan, düzen, savaş, hırsızlık ve tamahtır. Gizli bir kandırmaca ve haince bir tamah. Eğer Amerika Tanrı'nın "Geri kalmış, zayıf ülkelere hakiki ve manevî yardımda bulunmasını" isteseydi bunun bir belirtisi çoktan görülürdü. Oysa tüm sözler ve vaatler için geç kalınmıştır.

Bu Irak, bu Lübnan ve bu Suriye Amerika'dan ne yardımı gördüler? Amerika hangi kuralları bunların lehine icra etti? Tüm bunlar kavga gürültü, bağırtı çağırtıdır. Bu memleketler söz ve şamatadan başka bir şey elde etmiş değildir.

Amerika bizden her şeyimizi almak ve karşılığında hiçbir şey vermemek istiyor. Amerikalı siyasetçilerden biri işte bu yalan ve aldatmacalara dikkat çekerek şöyle söylemiştir: "Annemiz İngiltere bizi işte böyle eğitmiştir"

Zencilerin Haklarını Çiğnemesi Amerikan Siyasetini Rezil Ediyor

Eğer Amerika'nın ahlakî örneklikten ve ruhî değerlerden haberi olmuş olsaydı Amerika'nın asıl halkı olan Kızılderili yerlileri korurdu. Amerikalılar onlar için yabancıdırlar ve onların yok olmalarını, soylarının tükenmesini engellemek için bir şeyler yapmaları zorunlu idi. Eğer Amerika ahlaktan ve maneviyattan nasibini almış olsaydı onların sayılarının azlığına, geri kalmışlıklarına ve sade yaşamlarına merhamet ederdi. Ancak Amerika'nın kızıl derili yerlileri bugün en zor işkenceleri, ölümleri, evsiz yurtsuzluğu ve zorlukları kendi medeni fatihlerinin ellerinden çekmektedirler. Eğer Amerika devletinin zerre kadar adalet ve insafı olsaydı 200 yıldır köleleştirdikleri zencilere

daha iyi muamele eder ve onları bugüne kadar köle olmaktan ve esaretten kurtarırlardı.

Evet, ABD anayasasında siyahlar ve beyazlar eşittir. Ancak Amerika eyaletlerinde siyahlara karşı koyulan kurallar ve uygulamalar sebebiyle ve her yere hâkim olan gelenek, adet ve taassuplar nedeniyle siyahların beyazlar üzerindeki haklarının ayaklar altına alınmasını Anayasa sorumluları ve devlet görmezden gelmektedir. Siyahlar gerçekte ve amelde her şeyden mahrumdurlar. Kar beyazların payına, zarar siyahların payına düşmektedir.

En zor görevler onların üstündeyken, en ufak bir haktan bile mahrumlardır. Seçimlerde çok az ses dışında bir etkileri olmamaktadır. Bir siyah ölecek olursa kanı heder olur gider, bir beyazla evlenmeleri yasaktır, siyahın tarım alanı verimsizdir, siyah işçi beyaz işçinin yarı ücretini alır, beyazların okulunda okuyamaz, beyazlarla aynı evde oturamaz, onların misafirhanelerinde kalamaz, birbirlerini görmek için evlerine gidip gelemezler.

Kuzey ve Güney Amerika arasında, Abraham Lincoln döneminde kölelerin özgürlüğü için çıkan iç savaşlarda siyahlar hiçbir yarar sağlayamadığı gibi savaşın ganimetinden de Kuzeyliler istifade etmişlerdir. Savaşın bedbahtlığını yaşayanlar da siyahlar olmuştur.

Aynı muameleyi İngiliz lortları ve mülk sahipleri de İrlandalılara yapmışlardı. Bu onları mücadeleye sevk etmiştir. Sonunda kendi bağımsızlıklarına ve özgürlüklerine kavuşmuşlar, İngiliz tasallutundan ve zulmünden kurtulmuşlardır.

Ey gururlu Araplar, bu bela yağdıran hayattan ve bu boğucu durumdan hoşnut musunuz? Böyle bir duruma düşmekten memnun musunuz?

Kendi ülkesinin çocuklarını böyle kana ve toprağa bulayan Amerika devleti yabancı ve uzak milletleri bedbaht etmekten ve yok etmekten mi çekinecek? Siyahların haklarını çiğnemesi,

Amerika'nın, halkların özgürlüğünü savunma, dünya halklarının mutluluğu, refahı ve ilerlemesi için çalışma iddialarını yalanlamaktadır.

Halkın Devlet Yönetimine Karşı Öfkesi ve Memleketin Kötü İdaresi

Bilmiyorum. Keşke Irak hükümetinin halkın öfkesinden ve içinde bulunduğu durumdan haberdar olup olmadığını bilseydim. Acaba Irak hükümetinin bütün idarelerin kötü durumundan ve gerilemekte olduklarından haberi var mı?

Söylüyorum ve her zaman söyleyeceğim: Halkın tamamı yetkililerin kötü davranışlarından dolayı öfke duymaktadırlar. Başbakandan müstahdeme kadar tüm idareden şikâyetçidirler. Bu öfke, bu hoşnutsuzluk tıpkı yaradan fışkırmak üzere olan iltihap gibidir. Eğer bu konuyu özet bir metin haline getirir, kısa bir şerh ve özlü bir haşiye yazacak olursak kesin olarak Arap kütüphanelerindeki "kamus" büyüklüğünde bir eser hacminde olur.

Evet, sadece emniyet müdürlüğünde gerçekleşen olayları ve onların cani ve hırsızlarla yaptıkları işbirlikleri, yedikleri rüşvetleri ve kötü davranışlarını anlatmakla yetinsek bile bir kamusun/sözlüğün kapasitesini aşar. Bu sistemin cinayetlerini anlatmak için kamuslara ihtiyaç vardır. Diğer idarelerin durumu ve hatta diğerlerine göre daha temiz çalıştığı iddia edilen adliyenin durumu da böyledir. Bir dava bir-iki yıl sürer mi? Hayır, belki daha fazla uzar. Acı çekmek, zindan, temyiz, istinaf derken insanın canı çıkar, hali kalmaz. Aynı şekilde ticarette ve ziraatta, belediyelerde ve diğer iş kollarında iltimas, ihanetler ve rüşvet yolunun açılması her türlü mecliste, kahvehanelerde sohbet konusu haline gelmiştir.

Benim amacım insanın yüreğini dağlayan ve ağlamaktan gözyaşlarını kurutan dertlerden bahsetmek değildir. Benim amacım halkın haddi hesabı olmayan şiddetli öfkesini dile getirmektir.

Eğer günün birinde bu kin, bu öfke askerî anlaşmayla, bu ocak söndüren belalarla ve büyük olaylarla çarpışacak olursa halk bir devrim gerçekleştirecektir. Öyle bir inkılâp ki her şeyi yerle bir eder. Hiçbir güç bu devrimin mücadele ateşini söndürmeye güç yetiremez. Hiçbir öğüt, hiçbir nasihat işe yaramaz.

İşin daha da tehlikeli yanı, savaşçı ve heyecan dolu gençlerin millî gururlarının ve vatan sevgilerinin tahrik olmasıdır. Onların duyguları böyle tufan gibi uyanışa geçer. Hiçbir şey onları intikamdan alıkoyamaz. Kendilerini tehlikeye atmamaları ve derslerine odaklanmaları yönündeki yönetici nasihatlerine ve gazetelerin yalan haberlerine kulak asmazlar.

Belki bu görünürde yanıltıcı olan ibareler kimi zaman siyaset dilinde beğenilebilir. Ancak halkın istek ve duyguları karşısında değersiz bir söylemden öteye geçmez. Böyle bir halkı etkileyemez. Tıpkı ateşe benzin döküp ona alev almaması için nasihat etmek gibi.

Arap ve İslam Devletlerinin Gerçek Birliğine Duyulan Zaruret

Bu vaziyetle Irak nasıl ve ne zaman Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan anlaşmaya ilhak olarak bataklığa sürüklenecek? Oysa bizzat o, Arap devletlerini birbirleriyle ittifak ve beraberlik içinde olmaya davet etmektedir. Bu bir çelişki değil midir? Bu gerçekte birbirine zıt olan iki şeyi bir araya getirmek anlamına gelir. Şairin deyimiyle: "Sudan ateş parçası talep ederdi…" Türkiye İsrail'in dostu olan bir ülkedir. Resmî olarak İsrail'i tanıyan ilk devlettir. İsrail'in ticaretini ve ekonomisini canlandırır, ona yardım eder. Bu durumda Türkiye'nin Irak ile anlaşması nasıl mümkün olabilir? Bugün Türkiye İslam'ın düşmanı ve İsrail'in dostudur. Eskiler şöyle söylerlerdi: "Düşmanımın dostu, dostum değildir."

Irak'ın Türkiye ve Pakistan'ın askerî anlaşmasına ilhakı Araplığın kalbine saplanan bir ok gibidir. Bu okun üç şubesi vardır:

1- Filistin davasını ayaklar altına almak.

2- Arap halklarının dostluğunu ve birliğini parçalamak.

3- Arap halklarının kin ve öfkesini Irak üzerine çekmek ve gelecek nesillerin lanet ve nefretine sebep olmak.

Hiçbir maddî ve manevî menfaat olmaksızın, tüm bu zararlar söz konusudur. Evet, zorunlu ve gerekli işlerden biri de Arap ve İslam devletleri arasında gerçek bir anlaşmanın, birlikteliğin meydana getirilmesidir. Emperyalist devletlerin müdahaleleri olmaması şartıyla.

Ben inanıyorum ki Pakistan'ın pak İslamî inanca sahip halkı bu emperyalist askerî anlaşmayı engelleyecektir. Aynı şekilde Türkiye'nin ilerici hareketleri ve onların Müslümanlarla kardeş olmak isteyen ve din özgürlüğü talep eden gruplarından da ümitliyiz. Bize ulaşan haberler orada "Türk Milleti Partisi"[117] yükselişi bizi geleceğe umutla bakmaya sevk ediyor. Bu parti tamamen tarafsız, Batılı devletlere uzak ve İslam devletlerine yakın bir partidir.

Güçlü devletler ve heyetler şunu her zaman çok iyi bilirler ve bilmelidirler ki bugünün halkları emperyalizmin pazarında alınıp satılan mallara benzeyen eski halklar değildir. Bu halklar artık fatihlerin aralarında paylaştıkları ve Batı Fransa'nın, Doğu İngiltere'nin, Güney Hollanda'nın ve İtalya'nın dediği gibi bir savaş ganimeti değildir.

Bu arada Amerika gözünü açmıştır. Daha çok pay alabilmek veya elinden gelirse avın tamamını yutup, rakiplerine gülmek için ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerle askerî ve ekonomik yardımlarını ön plana çıkartmaktadır. Oysa bu vaatlerin tamamı yalan, dolan ve düzmecedir. Ah! Şu utanmazlıklara, arlanmazlıklara ve dik kafalılıklara bakın! Amerika nakden İsrail'i silahlandırıyor. Onu kayıtsız şartsız himaye ediyor. Tek şartı o silahlarla Arapları öldürmesidir. Ama Araplara İsrail'e saldırmamak kaydıyla işe yaramaz, işaretli silahları ödünç olarak veriyor.

[117] Millet Partisi (Çev.)

Bilmiyorum, İsrail Amerika'nın silahlarıyla Araplarla savaşmazsa kiminle savaşacak? Evet, Arapların İsrail'den ve onu yaratandan daha ciddi ve daha çetin bir düşmanı yoktur. Amerika sözden daha açık olan hal diliyle şöyle söylüyor: "Size silah verdim. Birbirinizle öyle bir savaşın ki her ikiniz de helak olun." Bugün Ürdün'de, Mısır'da, Suriye'de ve sair ülkelerde durum bundan ibarettir. Özellikle "Arap Birliği" üyesi ülkelerde. Bu Arap birliği öyle bir birlik ki Araplara düşman bir birliktir, Arapları birbirinden uzaklaştıran, Arapların birliğini, dirliğini ve dostluklarını paramparça edip en kötü şekilde koparan, Araplara ihanet eden, onlara öldürücü darbeler vuran bir birliktir.

Nitekim bugün bu birliğin başkanının ve yedi üyesinin İngiliz uşağı ve yabancılara çalışan birer casus olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların görevi Arapları çaresiz bırakmak, avare etmek, birlik ve beraberliklerini bozmaktır. Bu cinayetler ve korkunçluklar karşılığında binlerce, belki yüz binlerce ücret almaktadırlar.

Arap Liderlerin Birlik ve Beraberlik İçinde Olma Noktasındaki Zaafları

Anlaşmalar çerçevesinde halkın boynuna kölelik zinciri takan Iraklı siyasetçiler ve Iraklı yöneticiler, kendileri ve öğrencileri yılda iki üç kez Londra'ya gitmekte, elçilik için çaba harcamakta, mavi gözlü Anglosakson toplumun çıkarı için kendi halkına zulüm ve tecavüzü reva görmekte, kendi ülkesinin nimetlerini, servet ve birikimlerini Cezayir üzerinden İngiltere'ye aktarabilmekte gösterdikleri mahareti Arap halkları ve devletleri arasında barış, birlik ve beraberlik oluşturmakta, Mısır'a, Suriye'ye ve Lübnan'a yolculuklar tertip etmekte gösterselerdi daha iyi olmaz mıydı? Bu siyasetin, gidip gelmelerin Arap halklarının ittifakı ve birliği konusunda zararı olmasa bile bir faydası da bulunmamaktadır.

Bu vahşi ve kan dökücü devletler Filistin'i Yahudilere teslim etmişlerdir. Bu vatanın yurttaşlarını vatanlarından sürmüşlerdir. Bu aziz halkı yakıcı çöllerde avare etmişlerdir. Nasıl bir

utanç! Ne zor bir ölüm! Nasıl korkunç bir ocak sönmesidir! Yarım milyon alçak Yahudi yedi milyon belki de yetmiş milyon Müslüman'a hükmetmektedir.

Ve bugün New York "Amerikalı Ortadoğu Dostları Derneği" gelmiş bizi ruhî değerlerden ve ahlakî örneklerden bahsedilecek olan bir kongreye davet ediyor.

Ey tecavüzcüler, ey şeref ve özgürlükten dem vuran Ehrimenler (şeytanlar)! Artık cinayetlerinize bir son verin! İhanetlerinizden ötürü af dileyin! Doğru yoldan çıkmaktan vazgeçin! Zorla aldığınız hakları iade edin! Filistin'i asıl sahiplerine geri verin! Yahudileri o topraklardan çıkarın! Oranın halkını vatanlarına geri döndürün!

İşte bunları yaptığınız gün gelin ruhî değerlerden ve ahlakî örneklikten bahsetmek için kongre düzenleyin! Ama bir elinizle tespih çekerken bir elinizle cinayet işleyecek olursanız, bir gözle ağlarken diğer taraftan pençelerinizle saldırırsanız bu komik bir oyun olacaktır. Bu her ne kadar uyanıklık geleneğinde, hokkabazlıkta, siyaset literatüründe hoş karşılansa da akıl ve mantık literatüründe kabul edilemez. Amerika, İngiltere ve bunların cilveli işveli kızı İsrail'in yaptığı tüm bu facialar ve çirkin eylemler çok gariptir. Belki dünyanın en garip işleridir. Ama hepsinden ilginç olanı; Arapların sessizliği, heyecan, şevk ve hararetlerinin bitmiş olmasıdır. Gayretlerinin ve iradelerinin ölmüş olmasıdır. Ayrılmaları, parçalanmaları ve Amerika'nın ve İngiltere'nin elini eteğini öpme konusunda birbirleriyle yarışmalarıdır. Bu devletlerin kendilerini zelil etme ve aşağılama konusundaki gayretlerini görmelerine rağmen, Yahudileri kendilerine tercih ettiklerini müşahede etmelerine rağmen ve kendilerine acımasızca davrandıkları halde yine de onlarla dost olmaktan geri durmamaktadırlar.

Tüm kutsallar üzerine yemin olsun, eğer İslam devletlerinde en ufak bir İslamî gayret, gurur ve cesaret kalmış ise Amerika ve İngiltere'den ayrılarak tıpkı başarıya ulaşmış Hindistanlı lider

Gandi gibi menfi mücadele siyasetini güderler. Yabancı ürünlere, bu merhametsiz ve zorbaların ticarî mallarına boykot uygularlar. Onların mensucatlarına ve imalatlarına ihtiyaç duymamak adına fikir üretirler, tedbirler alırlar.

Şeref ve izzetle giyilen sıradan bir elbise; zillet, utanç ve arla giyilen ipek ve sırmalı kadife kıyafetten daha onurludur.

Kendi eski elbiseni giymek,
Zillet elbisesini dilenmekten iyidir.

Ancak Allah kötülük ve fesat vasıtasıyla bir milleti helak etmek isterse aristokratik yaşamı ve gösterişi, lüksü onlara yakın kılar. Aristokrasiyi yaşama ve eğlenceye dönüştürürler. Zilletten lezzete ulaşırlar. Böylece onlara sert ve kanlı darbeler indirmek kolaylaşır:

Benim halkımın izzeti çürümüş kemikleridir.
Çürümüş kemiklere selam olsun.
Onlar birbirlerine karşı cesur aslanlar iken,
Düşmanlarına karşı uysal koyundurlar.
Alçaklık yolunda öylesine ilerlediler ki
Birçoğu bunu hesap etmekten aciz kalır.
Aşağı olan için aşağılık zor değildir.
Ölü adam yaranın acısını çekmez.
Aşağılık halkın yaşamına özenen zelildir.
Ölümden beter nice hayatlar vardır.

Siyasetin Azgınlığı, Azgınlık Siyaseti

Geçen yıl yayımlanan bir röportajda İngiliz elçisine sordum: Sizin girişinizden bu tarafa Irak'ın durumu günden güne daha kötü hale geldi. Şöyle cevap verdi: Hayır, aksine büyük gelişmeler oldu. Ülke daha iyi bir hale geldi. Padişahın Bağdat'taki sarayı ırmak taşkınlarıyla her yıl yıkıma uğrarken bugün tamamen güvendedir. Dedim ki: Padişahın sarayı önemli değildir. Köylünün kümesi daha önemlidir. Bu öyle bir kümes ki sizin ikamet ettiğiniz Karh'ta hanımefendilerin köşkleri ve padişahın

sarayından daha sağlam ve dayanıklıdır. Her yıl binlerce, yüz binlerce köylü kulübesi ırmak taşkınları sonucu yerle bir olmaktadır. Zavallı köylüler yersiz yurtsuz kalmaktadır. Ya da azgın dalgalar arasında boğulmaktadır. Eşini, çocuğunu kurtarabilenler de perişan, şaşkın, yaşam için gerekli her şeyden mahrum kalacaktır. Her yıl bu durum tekrarlanmaktadır. (Her yıl ve aynı zamanda siz iyi bir halksınız!) Halk sizin elinizden eziyet çekmektedir. Hem de ne eziyet!

Elçi hazretleri, bayındırlık nerededir, medeniyet nerededir? Acaba bu helak ve yıkımdan başka nedir?

Evet, gaybın eli bu yıl bizim iddialarımızı doğrulamak ve öngörülerimizi gerçekleştirmek istedi. Tanrı ya da doğa Bağdat'ın tarihte görülmemiş bir belaya uğramasını istedi. Sel sadece Bağdat'ı değil, çevresini de viraneye çevirdi. Halkın mallarında ve ziraat alanlarında yaklaşık yirmi milyon dinar ekonomik zarar meydana geldi. Beş bin köylü dağı yıkıldı ve beş bin kişi evsiz ve avare kaldı.

Bunlar başkentteki faaliyet çarkını döndüren güçtür. Bunlar toplumda saraylara yaslanan, ipek, huri ve badeleri olan aristokratlardan daha kârlıdırlar. Bunlar emperyalistlerin, emperyalistlerin uşaklarının ve ülke yetkililerinin, zavallılardan ve dullardan elde ettiği milyonlarca dinar, kara altın ve vergiyi almakta ve bu paraları kendi şehvetleri ve sarhoşlukları için harcamaktadırlar. Bin bir türlü zorbalıkla, hile ve desiseyle bu matem yerini inşa ettiler.

Azgınlık siyaseti: Açıktır ki bu felaketi önlemek sömürge talep edenlerin maslahatına uygun değildir. Yoksa ne yapar yapar Bağdat'ı bu her yeri yerle bir eden sel felaketinden kurtarırlardı. Ama eğer menfaatleri her yıl halkın bu kargaşaya ve çaresizliğe duçar olmasında ise: "Serçe çabalar, avcı düşünür." Bela yağıyor, emperyalizm övünüyor. Birkaç yıl önce Erreşid garnizonunu sel bastı ve içindeki silah ve mühimmatı da alıp götürdü. Bu olay sonucunda emperyalizmin cebine milyonlarca para

aktı. Iraklıların onca fedakârlığına karşılık onlara köhnemiş ve pörsümüş bir özgürlük verdiler. Evet, belki de tuğyan siyaseti ve siyaset tuğyanı o gün garnizonu batırmayı gerekli gördü. Bilmiyorum, belki bugün de o gün gibi olur. Siyasetin ilginç sırları ve dönemeçleri, derin suları vardır. Dediğimiz gibi, bu yıl su taşkınlarının zararı can kaybı dışında en az yirmi milyon dinar olarak tahmin ediliyor. Eğer sömürgeci ve sömürge Bağdat'ı korumak için bu meblağın yarısını ya da üçte birini harcayacak olsalardı, seli önleyebilirlerdi. Azgınlık yerine tufan dahi olsaydı, gökyüzünde kanat çırpan kartal misali Bağdat'a tek damla dahi isabet etmezdi.

Otuz yıldan fazla bir süredir Irak'a İngilizler hâkimdir. Her yıl bu ağıt yakılmakta ve bu hikâye tekrar etmektedir. Bu kasıtlı bir ihmal değil midir? Evet, bunun sebebini Allah'tan ve emperyalizmin bilincinde olanlardan başka kimse bilmemektedir.

Ortak Savunmanın Gerçek Amacı

Düşünülmesi ve zikredilmesi gereken konulardan biri de Arap memleketlerinde yeni bir soluk kazanmış ve emperyalizmin eski işlerine devam eden yeni emperyalisttir. Özellikle bu tam bir bağımsızlığa sahip olmayan, ülkenin işleri erbabın istekleri ve onun bir işaretiyle yürütülen Irak için geçerlidir. Burada ekonomik ve malî işler tamamen emperyalistin elinde dönmektedir. Servetin tamamı müstakim ve gayri müstakim olarak onun cebine girmektedir.

Sarı, beyaz, siyah altın her şey buradan oraya dönmektedir. Bütün önemli müesseseler onun için ve onun menfaatleri için tesis edilmiştir. Irak önemli üniversiteler kuruyor, ama askerler için. Sağlam ve büyük paralar basıyor, ama savaş için. Demir yolları yapıyor, ama ortak müdafaa için. Tüm mühendisler, teknik adamlar ve iş yapanlar İngilizlerdir. Irak halkının cebinden saçma sapan maaşları alıp kendi efendileri için ve anlaşma yaptıkları kişiler için hizmet etmektedir. Bunların her birinin aylık maaşları 200 dinardan fazladır. Oysa Iraklı mahrum işçinin

sabahtan akşama kadar canı çıkarken, çalışırken, onun maaşının dörtte birini ancak alabilmektedir.

Irak ve diğer Arap ülkeleri emperyalizmin ve uşaklarının tasallutu altında sıkışmışlardır. Öyleyse hâlâ askerî anlaşmalara, birlikteliklere veya Türkiye ve Pakistan ile anlaşmalara gerek olduğunu iddia etmek neden? Tanrım! Acaba istedikleri başka bir şey var mı?

Neden; bizim onların askerî bloğuna girmemiz onların iki amacına hizmet etmektedir:

Birincisi; bağımsızlık talep eden Arap halklarının hareketlerini durdurmak ve süngü, yabancı asker, işkence, zindan, sürgün zoruyla ve aynı şekilde alıkoyma, egemenlerin tahakkümü, iktisadî üstünlük ve kaynakların yağmalanmasının artışıyla ve bu memleketin halkının sömürülmesiyle özgür ve mücadeleci halkın uyanışına engel olmak.

İkincisi; ülkenin halkını kanlı savaşlara göndermek, kendileri aleyhine olaylar meydana geldiği için, kendileri aleyhine bir devrim gerçekleştiği için veya kendi toplarını, uçaklarını, atom bombalarını, diğer bombaları onların üzerine göndermek için kan içici emperyalistleri korumaları için Iraklı gençlerden bir ordu teşkil edilmesi. İkinci Dünya Savaşında bunların Tunus ve Afrika'da Almanların ölüm yağdıran silahlarıyla karşı karşıya kalmaları için Arapları ve Hindistanlıları ön saflara konuşlandırdıklarını gördük. Bu olayın iki büyük faydası vardı:

Birincisi; Araplara ve Hindistanlılara kaçış ve kurtuluş yolu tamamen kapanmıştı. İngilizler arkalarında, Almanlar önlerinde ve bu zavallılar onların tam aralarında bulunuyordu. Eğer Almanlar yenilecek olsaydı İngilizler zafer kazanacaktı. Almanlar galip olsaydı Araplar ölmüş olacaktı. Bu nedenle Allah Irak devletine yol göstersin. Her ne olursa olsun, nasıl olursa olsun, bundan daha mantıklı ve daha akıllıca olacaktır. Zira böyle gidecek olursa kıymetli çocuklarını ve ciğer parelerini ölüme göndermiş olacak, millî servetini boşa harcayacak, ülke-

nin halkını yabancılar hatırına ölümün kucağına bırakacak, savaş ateşinin alevlerine esir edecek.

"Siz, insanlara iyiliği emrederken, kendinizi unutuyor musunuz? ..." (2/Bakara Suresi 44).

Okuyucunun şunu bilmesi gerekir ki kalemim bana isyan etti. Yanık yüreğimden alev alan bu ateş kıvılcımı misali sözleri yazmam konusunda benden önce davrandı. Aslında kongreye davet mektubuna cevap yazarken iki önemli konu dışında bir şey yazmak istemiyordum. Bu iki meselenin bu davetle yakın ilgisi vardır:

Birincisi; önceki mektupta da işaret ettiğim gibi, bir kimse halkı ruhî değerlere ve ahlakî örnekliğe davet ediyorsa kendisinin bu özellikleri taşıyor olması gerekir. Bu ilke köklü melekelerden biridir, İslam'ın özel imtiyazlarındandır ve bu dinin en önemli rükünlerinden ve özelliklerindendir.

Kur'an-ı Mecid şöyle buyurur:

"Siz, insanlara iyiliği emrederken, kendinizi unutuyor musunuz?..." (2/Bakara Suresi 44).

"Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır." (61/Saf Suresi3).

Ben size söylemiş olduğum şeyi kendim terk etmek istemem. Bu konuda çok fazla hadis vardır. Ancak bu sadece nasihat kabul eden, dinleyen ve uygulayan kişiler için faydalıdır. Nitekim nasihat, isteyene verilir. Eğri çubuk mu daha düzgündür yoksa gölgesi mi?

İslam'da Ahlakî Örnekler

Her kim gerçek ahlakî örneklerin peşine düşerse ve ruhî değerleri yetkin ve gerçekçi bir şekilde inşa etmek için sebepler bulmak isterse -bulsun ya da bulamasın- şunu bilmelidir ki İslam dışında, Muhammed'in şeriatı dışında, Kur'an dışında, Muhammed'in hayatı dışında hiçbir yerde ne kadar çırpınırsa çırpınsın, isterse Doğu'yu da Batı'yı da gezsin bulamayacaktır.

Gerçek demokrasi, asıl özgürlük ve adilane komünizm Muhammed'in hayatı ve onun yüce ardıllarının yanı dışında bir yerde değildir. Emirülmüminin Ali iki elbise almıştı. İkisini de kölesi Kamber'e göstermiş ve "En iyisini sen al!" demişti. Eskisini de kendisi giymişti. Su ve kuru ekmekle oruç tutardı. Onunla da iftar ederdi. Kuru ekmeği diziyle kırar, yetimlerle ve kimsesizlerle sofraya oturur, hurma, ceviz ve kuru üzüm yerdi. Bir gün bir Yahudi'yle arasında dava vardı. Yahudi kadısının yanına gidip, karşısında durmuştu. Kadı, hazret aleyhine hüküm vermişti. Ali bunu güzellikle kabullenmişti. Bir gün de bir başkasıyla davası vardı ve İkinci Halife Ömer'in huzuruna vardılar. Ömer ona saygı amaçlı lakabıyla hitap etti ve "Ey Hasan'ın babası" dedi. Ancak diğer davalıya ismiyle hitap etti. Ali kendisiyle davalısına eşit davranmadığı için çok sinirlendi.

Kendi iftarlıklarını yetimlere, esirlere ve zavallılara bağışlardı. Bu fedakârlık sonucu kendisi ve eşi üç gün aç kalırdı.

"Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler." (76/İnsan Suresi 8).

Onun bunlar dışında da akıllara durgunluk verici fazilet ve melekeleri vardı.

İkinci Halife Ömer bin Hattab, İran Şahinşahı'nın gözleri kamaştıran yakut ve mücevherle bezenmiş hazinelerini, tacını ve altın bileziğini karşısına almış ve şaşırarak şöyle söylemiştir: Bunları getiren ve bize hiçbir ihanette bulunmayan kişiler ne kadar güvenilir ve doğru kişilerdir. Dediler ki: Sen emin biri olduğun için biz de güvenilir olduk, sen ihanet etseydin biz de ihanet ederdik. Sonra bunların hepsini askerler, Muhacir ve Ensar arasında bölüştürdü. Kendisine hiçbir şey almadı. O doğrulukta ve dürüstlükte bu kadar kanaatkâr değildi. Bir gün bir ya da iki miskal altın ancak eden bir gerdanlığı bir kızının ya da eşinin boynunda gördü ve "Buna gerek yok" dedi. Onu aldı ve Beytülmale bağışladı.

Bir gün Rum elçisi görüşmek üzere Ömer'in yanına gitti ve "Ömer nerede?" diye sordu. "Medine dışında" dediler. Elçi

şehirden çıktı ve Ömer'in toprağın üzerinde uyumuş olduğunu ve kumdan kendisine yastık yaptığını gördü. Sadece kendisi ve kamçısı. Öyle bir kamçı ki Haccac'ın kılıcından daha korkunç bir kamçı. Elçi şöyle söyledi: "Uyuduğuna göre korkmuyor ve güvende olduğunu düşünüyor. Aksi takdirde uyanık olurdu" Bu, Muhammed'in öğrencilerinden ve Medine'den mezun öğrencilerden örneklerdir. Muhammed'in öğrencileri hep böyle idiler. Eğer adlarını saymaya kalkışırsak, ahlak ve faziletlerinden bahsedecek olursak, bin kişi ancak sayabilir. Ama Muhammed (sav) daha yüce bir örnek, daha büyük bir namus, küllî akıl, tüm akıl, meleklerin beşeri ve beşerin meleğidir.

İslam'ın ve Hıristiyanlığın Hedefleri

İslam ve Hıristiyanlığın birçok ortak ve muayyen hedefi vardır. Ancak birçok açıdan İslam Hıristiyanlıktan ayrılır. İslam Hıristiyanlığa göre özel imtiyazlara sahiptir.

Ezelî kudret sahibi bir yaratıcı fikri iki dinde ortaktır. Öyle bir yaratıcı ki varlığı hiçbir şeye bağlı değildir ve her şeyin varlığı ona bağlıdır. Ona onun istediği yoldan namaz, oruç, sadaka ve infak, ahirete inanmak, ceza ve mükâfata inanmak; yani iyilerin mükâfat, kötülerin ceza göreceğine inanmak ve mazlumun zalimden intikam alacağı, adaletin vuku bulacağı, gasp edilen her hakkın iade edileceği bir güne inanmak; tapınma, kutsama ve kulluk konularında da ortaklık söz konusudur.

"Yavrucuğum, bir hardal tanesi ağırlığınca bir şey yapsan, büyük bir kayanın içinde veya göklerde veya yerin dibinde bile olsa, Allah onu ortaya çıkarır. Allah'ın lütfu boldur, her şeyden haberdardır." (31/Lokman Suresi 16).

Dinlerin getirdiği, peygamberlerin ona ulaşmak için çabaladığı bu hedeflerin tamamı, beşerin dünya ve ahiretteki ıslahı, saadeti ve huzuru içindir. Eşitlik, kardeşlik, vefa ve muhabbetle karışmış bir yaşama sahip olmaları içindir.[118]

[118] Büyüklük Allah'a mahsustur, yeryüzüne ise barış yaraşır.

"... Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsanda bulun ve yeryüzünde bozgunculuk arama ...." (28/Kasas Suresi 77)

"...İnsanlara güzel söz söyleyin..." (2/Bakara Suresi 83)

"Ey yavrucuğum! Namazında kararlılık göster, doğru ve yararlı olanı emret, kötü ve eğriden vazgeçir, başına gelebilecek her belaya sabırla katlan: Bu, azim ve kararlılık gösterilmeye değer bir şeydir! Gurura kapılarak insanlara üstünlük taslama ve yeryüzünde küstahça gezip durma! Unutma ki Allah, böbürlenerek küstahlık yapanları sevmez." (31/Lokman Suresi 17-18).

Gerçekten bu iki dinin hedefleri, öğretileri ve hükümleri arasındaki en genel fark Hıristiyanların gökte bulunan, daima -o günaha iştirak etmediği halde günahın akıbetine ortak olan- çocuğunu günahkâr kılan babasının günahından dolayı af dileyen bir babaya iman etmesi, hatta bunu akidesinin temeli yapmasıdır (Babalar koruk yer, çocukların ağzı sulanır). Hıristiyanlık insanın düşman karşısında hoşgörülü ve kayıtsız olmasını, suçunu kabul etmesini, alçakgönüllü, teslimiyetçi ve zelil olmasını emreder. Mesela; İncil şöyle söyler: Biri sağ yanağına tokat atacak olursa sol yanağını da sen çevir. Elbiseni çekene elbiseni bağışla. Seni bir mil sürenle sen iki mil git. Bunlar zilletin, aşağılığın, şahsiyetsizliğin ve hakirliğin nihai noktasıdır.

İslam da hoşgörü ve tahammülü emreder; ancak izzet, büyüklük, şeref ve gururla beraber olması şartıyla. Kur'an şöyle buyuruyor:

"Eğer ceza ile karşılık verecek olursanız, ancak size yapılan cezanın misli ile cezalandırınız. Şayet sabrederseniz, ant olsun ki bu, sabredenler için elbette daha hayırlıdır." (16/Nahl Suresi 126).

"Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez." (42/Şura Suresi 40).

İncil der ki: *"Ekmeğini fakire ver, yiyeceğini dilenciye bağışla."*

Kur'an der ki: *"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun."* (17/İsra Suresi 29).

"... Ürün verdiğinde ürününden yiyin ve hasat günü hakkını verin; israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez." (6/Enam Suresi 141).

Bağışta ileri gitmeyin ki kendi yaşam ihtiyaçlarınız konusunda sıkıntıya girmeyesiniz.

İncil, ruhbaniyeti ve inzivayı teşvik eder. Yani doğal içgüdüleri ve ilahî nimetlerden mahrumiyeti teşvik eder, Allah'ın neslin devamı için gerekli saydığı şeyi yasaklar.

Ama Allah, nesli korumak için şöyle buyuruyor:

"... Size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Şayet adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir eşle yetinin..." (4/Nisa Suresi 3).

Aynı zamanda İslam, zinayı şiddetle yasaklar. İslam her fazilette vasat yolu seçer. İfrat ve tefrit arasından adalet yolunu tercih eder. İfrat derecesinde, sınırsız özgürlüğü bırakır. Malını gerekli yerlere harcamaktan kaçınmayı cimrilik kabul eder. Hak yolunda zarara kaçmayan infakı fazilet kabul eder. Bunu israf kabul etmez. Cimrilik ve israf, hasislik ve aşırı harcama her ikisi de rezilliktir ve haramdır. Kişinin malını kendisi, eşi ve çocukları için harcaması vacip ve helaldir. Malını hayır yolunda harcaması fazilet ve müstehaptır. İslam'ın hedefi insanı dünyanın pisliklerinden, maddî kirlerden, hayvanî rezilliklerden arındırarak onu fazilet ve ahlak semasında uçurmaktır. İslam izzeti, yüceliği, saadeti bu yol dışında bir yolda görmez. Allah'a ve peygamberine iman eden kişi bu dünyada ve diğer dünyada yüksek ve seçkin bir makama nail olur.

İzzet Ancak Allah'a, Resulüne ve Müminlere Aittir.

İslam, Müslüman bir fertten dik başlı, yürekli, izzetli, şahsiyetli, temiz fıtratlı, iyi ahlaklı, hainlere karşı sert, Müslüman kardeşle-

rine karşı ve onlara davranışlarında yumuşak olmasını ister. Dinde onları kardeş saymasını ister. Tevhid bayrağı altında bir olmalarını ister. Müslümanlar bir binanın sağlam temelleri gibi birbirlerini korurlar. Hepsi diğerini kendisiyle eşit sayar. Kardeşi aç iken doymaz. Kardeşi perişan ise huzur bulmaz. Kendisi aziz ise kardeşini zelil görmez. İslam'ın asıl ve genel mantığı budur: "Müslüman kardeşini kendisiyle kardeş ve eşit görmelidir." İslam'ın şiarını halka hizmet ve Müslümanların işlerini görmek olarak düşünür ve der ki: *Müslümanların işleri ile ilgilenmeyen kimsenin İslam'dan nasibi yoktur.* İslam, düşmana karşı sert, kardeşine karşı yumuşak olmayı salık verir. Müslüman'ın izzetini Allah'ın ve Peygamberin izzetiyle beraber anar. İzzetin ancak Allah'a, resulüne ve müminlere ait olduğunu ifade eder. Eğer bu örneklerin hepsini sayacak olursak maksadımızı aşarız ve bu mektubu yazmaktaki amacımızı unuturuz.

Ama İslam için zikrettiğim örnekler ve nişanelerle anlatmak istediğim şey şudur: Acaba Müslüman olduklarını iddia eden halklarda bu özellikler var mıdır? Hayır. İslam bunlardan çok çekmiştir. İslam bunlar için izzet ve ilerleme isterken bunların hali bir kadının yönettiği halktan daha beterdir.[119] Zillete ve hakirliğe yöneldiler ve Allah da kendilerine öfke duymaktadır. Kur'an ayetlerini baş aşağı çevirdiler. Kur'an onlardan kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise merhametli olmalarını isterken; onlar kendi aralarında şiddetli, kâfirlere kul köle oldular. İslam onlardan Yahudi ve Hıristiyanlarla dost olmamalarını ister.

"Ey müminler Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyiniz. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse o onlardan olur. Hiç kuşkusuz Allah, zalimleri doğru yola iletmez." (5/Maide Suresi 51).

Evet, Müslümanlar da onları dost edinmiyorlar. Efendi, lider ve sığınılacak bir liman ediniyorlar. Onların menfaatleri için çalışı-

[119] Padişahları kadın olan Sebe kavmine göndermedir (Derleyen).

yorlar. Onlar hatırına fedakârlık yapıyorlar. İslam Müslüman'ın Müslümanların işleri için çalışmasını istiyor. Bugün her Müslüman diğer Müslüman'ın tefrikası, zavallılığı için ve ona ihanet için çalışıyor.

Savunmasız Kubya köyünde Yahudiler silahsız Arapların ve Müslümanların başına bombalar ve toplar yağdırdı. Evleri yıktılar, kapıları erkeklerin, kadınların ve çocukların yüzlerine kapattılar. Bu köyle arasında birkaç metreden fazla mesafe olmayan ve İslam iddiasında olan Ürdün ordusu kulaklarıyla kardeşlerinin çığlık ve figanlarını duydular, evlerin birbiri ardınca yıkıldığını ve ateşlerin yükseldiğini gözleriyle gördüler. Kalpleri taştan daha katı dahi olsaydı bu feci çığlıklar karşısında buz olur erirdi. Oysa orada o olay burada İslam ordusu, bir kişi dahi bu feryada figana yetişmedi. Neden? Olay bitip, Yahudiler sağ salim evlerine döndükten sonra Ürdün ordusu ölüleri saymak üzere geldi. Acaba ölü sayısı iki yüz kişi midir, daha mı çoktur!

Arapları öldürmek için Araplardan bir İngiliz ordusu kurdular. Evet, böyleydi, böyle ve böyle olacak. Her gün acayip bir bela ortaya çıkacak. Beş yıldır[120] her dakika Yahudiler tarafından Arap kasabalarına vahşi bir hamle, bir hücum, bir saldırı gerçekleşmektedir. Acaba bu zaman içerisinde bunca facia ve darbeye karşın her taraftan İsrail'i kuşatmış olduğu halde bir Arap'ın ya da Arap devletinin bir İsrail kedisini ya da köpeğini öldürdüğünü gören olmuş mudur? Kaldı ki insan suretine giren vahşileri öldürsün.

Evet, güç ve silah düşmanın elindedir. Ürdün devletinin de Batılı devletlere şikâyette bulunmaktan başka çaresi yoktur. Bu devletlerin büyük hünerleri de boş bir itirazdan, yalandan ve göstermelik bir serzenişten ibarettir. Ürdün padişahı Irak'ta tıpkı kendisi gibi zavallı olan bir kişiye şikâyette bulunmuştur

120 1948 Mayıs ayından Kaşif el-Gıta'nın mektubunun yazıldığı Nisan 1954'e kadar (Derleyen).

(Bir yaralının bir başka yaralıya şikâyeti). Bedbaht ve rezil olmuş Arap devletleri de Güvenlik Konseyi'ne ve büyük Batılı devletlere şikâyette bulunuyorlar. (Bir yaralının bir kartala ve leş yiyiciye şikâyeti). Bir yaralının bir kartala ya da bir akbabaya şikâyetinin nasıl bir neticesi olabilir? Sonuç bu vahşi kuşların yaralının üzerine saldırması, kanını emmesi, kemiklerini birbirinden ayırması ve afiyetle yemesi olacaktır. Emperyalist devletlerin Müslümanlara tavrı da böyle olacaktır. Onlara şikâyette bulunacak olursak bizi birbirimize düşüreceklerdir. Sonra merhametsiz Yahudileri başımıza musallat edeceklerdir. Mısır'da akan kana, karmaşaya ve inkılâplara bir bakın. Şişekli'nin hedeflerini göz önünde bulundurun ve bu olaylarda Suriye'de öldürülenlere, Lübnan'daki ve Irak'taki kanlı olaylara bakın. Bu ülkelerde emperyalizm bir eliyle halkla oyun oynamaktadır. Halkı birbirine düşürmektedir. Diğer eliyle de Yahudileri onların üzerine kışkırtmaktadır. Böylece bu karmaşada onlar kendileriyle meşgul iken, fırsatı ganimet bilip kendi darbesini daha sağlam bir şekilde indirecek, hücumlarına baştan başlayacaktır.

Bilmiyorum, bu musibetlerden hangisi daha feci ve daha acı vericidir? Acaba kardeş katli, iç savaş ve düşmanın en zor şartları meydana getiren hile ve tuzakları karşısında halkın gafleti mi? Yoksa Batılı devletlerin Arapları yok etmek ve bağımsızlıklarını mahvetmek için çabalaması mı? Arap halklarının bugünkü durumu, onları zillet ve hakirlik karşısında boyun eğdiren aşağılığa ve zulme karşı intikam duygusu hissetmemeleridir. Eski Arap şairi Nasib'in dediği gibi:

Nasib çocukluk ediyor demelerinden korkmasaydım
Derdim ki: Canım küçük çocuklara feda olsun
Canım saygınlığı çiğnenmiş herkese feda olsun
Zulüm görmüş ve intikamını alamayan herkese.

Yeri gelmiş iken yüce ruhî değerler ve ahlakî örnekler peşine düşmüş zalim ve tecavüzcü devletler için de bir sözüm var:

Tüm halklar sizin zulmünüzden dolayı feryat ediyor.
Mahvolmuş değirmeni döndüren tek çark dolardır.
Ülkelerin gücü bununla eğilip bükülüyor.
İnsanların vicdanları onunla satın alınıyor ve fikirler onunla eziliyor.

Bilmiyorum bu iki musibetten hangisi zayıf Arap halkları için daha yıpratıcı ve daha zordur? Üstlerine saldıran, onları köle gibi satan, halkı kurbanlık koyunlar gibi kasapların ve cellâtların pençelerine teslim eden kendi devletlerinin yaptıkları mı? Yoksa tüm dünya halklarının acımasız düşmanı haline gelen, Arapların yollarına en korkunç tuzakları kuran, Araplara en korkunç zehirleri içiren kan içici Batılı devletler musibeti mi? Ben Allah'tan bu asi ve müdahaleci devletlerin başına korkunç ve helak edici bir bela vermesini ümit ediyorum!

Allah daha ne kadar sabreder, bilmiyorum? Ne zamana kadar bu insan avcılarına ve vahşilere zayıf halkları avlamaları için fırsat tanır bilmiyorum?

İyilik Peygamberleri ve Kötülük Peygamberleri

Allah insanları saadet ve huzur yoluna yönlendirmeleri ve dünya halklarını ıslah etmeleri için farklı çağlarda yüz binin üzerinde peygamber göndermiştir. Bunların içinde beş kişinin daveti umumi bir davet idi ve bu peygamberler seçkin bir makama ve yüce bir öğretiye sahiptiler. Bunlar: Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed peygamberler olup "Ulü'l-azm" olarak isimlendirilirler. Bu peygamberler adaleti insanlığa öğretmekle, fesatla mücadele etmekle, fazilet temellerini güçlendirmekle, rezilliğin köklerini kurutmakla, halka doğruluğu, temizliği, eşitliği, muhabbeti, toplumda İslamî tebliğ etmeyi, bireylerin, ailelerin ve toplulukların haklarına riayet etmeyi emretmekle görevlendirmiştir. Bu peygamberler insanları ebedî saadet ve huzura götüren şeyi öğretmekle memur edilmişlerdir.

Ancak bu mukaddes öğretilere ve temel meselelere cinayeti adet edinmiş bir grubun karşı çıkmadığı hiç bir zaman dilimi olma-

mıştır. Bu kişiler kendi şehvetlerini, heva ve heveslerini tatmin etmek için, asi ve azgın ruhlarının gereği olarak dinin öğretilerini ve emirlerini tam tersi şekilde gösterirler ve halkı ona muhalefet etmeye yönlendirirler. Tıpkı Allah'ın geçmiş beş peygamberin döneminde hayır ve rahmet peygamberi göndermesi gibi bu günlerde de aynı şekilde beş tane şer ve şekavet peygamberi göndermiştir: Roosevelt, Truman, Eisenhower, Churchill, Eden. Bunlar milletin başına bela ve musibet getiren, milletin mallarını yağmalayan, halka kötü muamele ve baskı yapan cinayet ve ihanet mikroplarıdır. Bunlar peygamberlerin getirdikleri faziletleri değiştirdiler. Islahı fesada, hayrı şerre, saadeti bedbahtlığa çevirdiler. Dünya ve dünyalılar kargaşa, savaş ve bedbahtlık dalgalarında boğuldu. Her dalga onları başka bir dalganın kucağına attı. Her bela onları başka bir belanın eteğine bıraktı.

Doğu beldelerinin başkentleri bu belalardan, fitnelerden, ıstıraplardan zevk almaktaydı! İç savaşların ateşlerinde yansın, biri diğerini vursun, bir grup diğerini ezsin. Bugün hiçbir Doğu beldesinin başkenti yoktur ki bu ocak yıkan belalara duçar olmasın, onun pençelerine kapılmasın, musibetlere gark olmasın.

Evet, İsrail ihanet ve cinayetle kirlenmiş elini güçlendirmeye çalışmıyor mu? Onları Arapların ve Müslüman halkların kanlarını dökmeye zorlamıyor mu? Bunlar dünyanın her yerinde baş gösteriyorlar. Ahlakı bozuyorlar. Onların izzet ruhunu, saygınlığını, fazilet ve hayâ duygularını öldürüyorlar.

Dünün Bağdat'ı ve Bugünün Bağdat'ı

(Bağdat Barış Yurdu mu, Fesat Yurdu mu?)

Darulislam olarak isimlendirilen Bağdat (Bağdat… Bağdat'ın ne olduğunu sen nereden bileceksin!) Türklerin döneminden İngiliz egemenliğine kadar olan 40 yıllık dönemi kapsar. Her ne kadar şöhret ve servet açısından bugünden daha geri idiyse de mübalağasız iddia edilebilir ki fesat bakımından bugünden temiz idi. O günün Bağdat'ı ile bugünün Bağdat'ı arasındaki

fark temiz ve namuslu bir kadının kirlenmiş ve kötü işler yapan bir fahişeyle olan farkı gibidir diyebiliriz.

Biz Bağdat'a yolculuk yapardık. Orada fesattan men eden salih ve temiz adamların yadigârlarını görürdük (Orada kötülükle mücadele eden temiz kimselerin bakiyesi vardır.)

Bu şehirde şerefli aileler, cesaret, mertlik ve liderlik bulurdu. Temiz ilim adamları, büyük adamlar, takva sahibi Şiî ve Sünnîler görürdük. Ben bu kişilerle defalarca birçok ilim dalıyla ilgili, hatta felsefe ve kelamla ilgili tartışmalara girdim. Abdurrahman Nakib, Muhammed Cemil Şukrî, Akif, Numan, Suveydî, Hakanî, Şeyh Said, Seyyid Hüseyin Sadr ile oğlu Seyyid Kazım, Şeyh Şukr ve Şeyh Ahmed Zahir gibi birçok âlimle tanıştım.

Kısacası Bağdat'a her girişimde bir İslam şehrine girdiğimi hissederdim. İslamî şiarlar göze çarpardı. Fasık; fıskını ve fesadını açıktan icra edemezdi. Dükkânlar aleni içki satamazdı. Yahudiler dışında kimse gizli de içki satamazdı. Ama bugün! Allah bizi şerlilerin şerrinden muhafaza etsin. Bu şehirde ne kadar çok şerli kimse vardır! Evet, bugün her şeyin düzeni bozulmuştur, namuslara tecavüz edilmiştir (İslam elbisesini ters giymiştir). Maruf münker, münker maruf, iyilik fesat, fesat iyilik olmuştur. İçki içme, zina ve fuhuş, küçük ve büyük, zenginlik ve fakirlik her birini utanmazca kirletmiştir. Bu minvalde kadın erkek bu pis su birikintisine dalmaktadır. Ne emir, ne nehiy, ne öğüt veren, ne mani!

Musibetin daha büyüğü ise bu fesadın genç nesil arasında da yayılmış olmasıdır. Özellikle kendisini aydın ve medeni sayan gençler arasında. Bundan daha büyüğü ise ıslah edici olması ve toplumu fesat çukurundan kurtarması gereken liderler ve yetkililer arasında da fesadın yayılmış olmasıdır.

İngilizlerin Irak'a Girişi

İngilizler Irak'a girdi ve halkla beraber Türkleri oradan kovdu. Bu halk İngilizlerin iş birliğinden, yardımından, insaf ve adale-

tinden hoşnuttu. Ancak tam tersi insaf zulme dönüştü, tecavüz yardımlaşmanın yerini aldı.

Ancak bahsettiğimiz gibi Irak, şerefe, izzete, saygınlığa, cesarete, dayanıklılığa ve sağlam bir iman gücüne sahipti. Zorbalığa tahammül etmekten ve zulüm karşısında teslim olmaktan kaçındı. İngilizlere karşı ayaklandı. Kaç kez kıyam etti. Büyüklüğünü, görkemini kaybetti. İzzetini zelil etti. İngiliz de her zamanki âdeti ve geleneği üzere geri çekildi. Dolandı, döndü ve Irak halkına ezici ve sağlam bir darbe vurdu. Sert bir tokat vurdu. Ona sahte bir devlet, göstermelik ve yalandan bir bağımsızlık verdi. Açıktır ki İngiltere her şeyden önce emperyalist ve kapitalist bir devlettir. İngiltere Irak halkını inancından etmedikçe servetini elinden alamayacağını gördü. Şuur ve vicdanını yok etmedikçe ve iman gücünü elinden almadıkça onun servetini yağmalayamayacağını ve gücünü kıramayacağını anladı. Halkın ahlakını fesada uğratmadıkça Irak'a egemen olamayacağını gördü. Iraklılar da zayıf ve hassas nefisleri ve ince duyguları sebebiyle şehveti ve ahlakî fesadı çok çabuk kabullendiler. Emperyalizmin en büyük hedefi de şehvetin yayılması ve cinsellik pazarının revaç bulmasıydı ve bunu başardı da. En kısa ve en basit yoldan maksadına ulaştı. Şehvet gücüyle tüm serveti yağma etti. Irak'ın gücünü silahsız ve mücadelesiz kolaylıkla yok etti.

Hâkim ve mahkûm, devlet ve millet, efendi ve teba tüm sınıflar arasında bu kirli ruhun, bu fesat ruhunun, bu dar görüşlülüğün, başıboşluğun yayılması, duygularının, vicdanın ve şuurun ölmesi, namus kurallarının ortadan kalkması ve namus perdesinin yırtılması.

Bir gün inancını ve imanını korumak isteyen bir kişi gidişatın kötülüğüyle, devlet memurlarının kötü davranışlarıyla ve aleni rüşvet yemeleriyle ilgili olarak dertleşmek üzere yanıma geldi. Onun bu derin yarasını, öfke ve kızgınlığını teskin etmek için şöyle söyledim: Siz devleti meleklerin ve masumların yönetmesini istiyorsunuz. Bu ise mümkün değildir. Yönetici bir gün

günah işler, bir gün sevap. Bazen adil olur, bazen zulmeder, bazen hizmet eder, bazen ihanet eder. Bu, Sahih-i Buharî'de geçer ve Hazreti Resul şöyle buyurur: "Kulağı kesik Habeşli bir köle dahi olsa yöneticilerinize itaat edin." Dedi ki: Hayır, efendim. Ben yöneticilerimizin meleklerden ya da masumlardan, hatta muttaki ve takvalı âlimlerden bile olmalarını istemiyorum. Ben yöneticilerimizin sıradan insanlardan, esnaf, bakkal, hamal ya da kasap olmasını istiyorum. Bir hırsız, rüşvetçi ve yol kesici değil. En azından liderlerimizin söz söylediğinde yalan konuşmayan, söz verdiğinde sözünü tutan, baskı kurmayan, zulüm yapmayan, emanete ihanet etmeyen kimseler olmasını istiyorum. Mütekebbir, bencil, asi, diktatör olmasını istiyorum. Parasıyla yaşadığı, ailesini geçindirdiği halka karşı gururlu ve bencil olmasını istiyorum. Biz halkına karşı merhametli, hizmet ehli ve temiz bir insan olması; hırslı, paraperest, tamahkâr olmaması ve halkın malını ecnebiye satmaması kaydıyla kulağı kesik bir Habeşliye itaate hazırız.

Ve ekledi:

Biz liderlerimizin dinî kurallara, İslam'ın ve Müslümanların şiarlarına uymasını; namaz, oruç, hac, zekât ve sair İslamî kurallara riayet etmesini istemiyoruz.

> *Kendisi için feryat edilen bu yağmayı bırak,*
> *Yüklü genç* develerin yağmalanmasından söz et.

Ne hikâye! Doğruluk ve emanet hikâyesi, temizlik ve namus hikâyesi? Zulüm hikâyesi, aşırılık ve hain hükümetlerin hikâyesi, rüşveti hak ve hesap hikâyesi, layık olan şahısların önemli işlerden mahrumiyetinin hikâyesi, toplumsal adabın yok oluşunun hikâyesi, İslamî şiarların eskimesi hikâyesi!

Bu liderlerin bazılarına selam verirsin almazlar. Zulmün ortadan kalkması ve toplumsal maslahat icabı onlara bir dilekçe yazsan onlara ulaşmaz, mektuplarının cevabını vermezler. Mektuba cevap vermenin selama karşılık vermek gibi vacip olduğunu bilmiyorlar.

Bağdat'ta büyük bir fesat ve şehvet seli akmaktadır. Viski ve konyak gibi Avrupa ve Amerika içkileri yaygınlaşmıştır. Hayâ ve utanma perdesi yırtılmıştır. Her kadın ve erkek ne isterse onu yapmaktadır. Evet! Bu fesat seli, yerden ve gökten Bağdat üzerine gelen, onu ve etrafını viran eden su selinden daha beterdir. Belki bu sel de o sel sebebiyle meydana gelmiştir. Olağanüstü ve sıra dışı her olayın gaybî ve gayri maddî/manevî sebepleri vardır. Belki bu sudan selin temelinde fesat, zulüm, günah, ihanet ve pislik deryasında yüzenlerin evlerini viran etmek isteyen gökyüzü ile gökyüzünün yaratıcısının öfkesi ve hiddeti yatmaktadır.

Bir gün bir köye gökyüzünden muazzam bir yağmur yağar. Evleri yıkar, hayvanları telef eder. Bu köyde âbid bir zat yaşar. Halk yardım ve feryat için bu adamın nezdine varır. Ondan Allah'tan üzerlerindeki bu belayı kaldırması için dua etmesini isterler. O şöyle der: Sizin hareketleriniz ve amelleriniz sizi sarmasını ve her yeri kaplamasını hak ettiğiniz bir ateştir. Allah'a şükür edin ki içinde boğulduğunuz, gönderilen su son bulmuştur.

Fısk, fücur, sarhoşluk Bağdat'ta öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki Amerika ve İngilizler bile buna şaşırmıştır. Ama tabiatıyla çok mutlu ve mesutturlar! Gerçekten Bağdat bir azabı hak ediyor ve bu ayeti insanın gözünde mücessem kılıyor:

"Kendileri yapılan uyarıları unutunca, üzerlerine her şeyin kapılarını açıverdik; kendilerine verilenle sevince daldıkları sırada da ansızın onları yakaladık, birden bire bütün umutlarını yitirdiler." (6/Enam Suresi 44).

Bu belki de sonra yaşanacaklar için bir giriş niteliğindedir. Bu fesat korkunç bir geleceğin habercisidir.

Son İran padişahına soruldu: Sizin binlerce yıl temellerini sağlamlaştırmış olan padişahınızı baş aşağı eden şey nedir? Küçük kişileri büyük işlerle, büyük kişileri küçük işlerle görevlendirdik. Küçük kişi büyük işlerin sorumluluğunu kaldıramadı.

Büyük kişiler küçük işlerle uğraşmayı ar ettiler. Büyüklerin kinlerini uyandırdık, helake ve yok oluşa sürüklendik.

Bugün de işler küçük ve şahsiyetsiz kişilerin eline düşmüştür. Geleceğimizin nasıl olacağı belirsizdir. Kaderimiz belirsizdir. Bugün bana; bu belalar neden sadece fakirlerin, çaresizlerin ve köylülerin başına geliyor, diye soruyorlar. Neden bu belalar sadece ümitleri ve arzuları hayal olmuş, tarlaları, arazileri, hayvanları yok olmuş ve bazıları telef olmuş talihsizlerin eteğine yapışıyor? Zenginler ve liderlere, devlet erbabına ve servet erbabına ne olmuştur? Onlar görkemli köşklerinde tüm nimetlere ve içeceklere sahiptirler. Güçlü sahip olurken, zayıf helak olmuştur. Peki, adalet nerededir? Allah'ın adaleti nerededir ve dünya nizamı nerededir?

Dedim ki: Bu tip sorular bizim Kur'an'ı bilmememizden kaynaklanmaktadır. Sen ya Kur'an okumadın ya da okuduysan da doğru düzgün üzerinde tefekkür etmedin, düşünmedin. Allah şöyle buyuruyor:

"İnkâr edenler sanmasınlar ki kendilerine süre vermemiz, kendileri için hayırlıdır. Biz onlara süre veriyoruz ki günahları artırsınlar. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır." (3/Âli İmrân Suresi178).

Biz maddî dünyada boğulduğumuz için, şehvetimiz galebe çaldığı için, akıllarımızda hidayetin nuru sönmüş olduğu için, köşklerde yaşayanların nimet içinde ve huzurlu olduklarını sanıyoruz. Oysa onlar aynı bedbahtlık ve bela içerisindedirler. Bunlar doktorların uzuvlarını kesebilmek için uyuşturdukları hastalara benzemektedirler. Ne bir şey hissederler, ne acı duyarlar.

Yolculuk çilesini çekenler sabah hamd edeceklerdir.
Yüzlerindeki uyku izleri silinip gidecektir.

Dediğim gibi Allah şöyle buyurur: *Cehennem kâfirleri kuşatmıştır.* Bu ayetin manası cehennemin kâfirleri ahirette kuşatacağı anlamına gelmemektedir. Ayetin zahiri ve hükmü cehennemin kâfirleri bugün, dünyada da kuşattığını göstermektedir.

Sadece bir müddet onlar bunun farkında olmayacaklardır. Sen ve ben zayıf idrakimizin ve şehvetimizin ruhumuza galebe çalmasıyla varlıklı yaşamın ve hoş vakit geçirmenin şan ve şeref olduğunu zannediyoruz. Aynı şekilde hayvani lezzetlerin insanın hedefi ve ebedi saadetin vasıtası olduğunu hayal ediyoruz. İnsanın yaşam amacının da bu tatlı ve güzel görünen hayat olduğunu sanıyoruz.

Konuyu uzatarak seni oyalamak ve seni melekût âleminde uçurmak istemiyorum. Belki sen de ben de bu işin ehli değilizdir. Ama sözlerimi Allah'ın ayetleriyle temellendiriyorum. Sana da bunun üzerinde kafa yormanı şiddetle tavsiye ediyorum. Belki böylece marifet ve hakikat kapıları sana açılır ve gönlün bu yaradan, bu taşkınlık ve heyecandan kurtulur. Perişan ruhun huzur bulur. Şöyle buyuruyor:

"... Allah'ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın." (31/Lokman Suresi 33).

Biz bu selin ne belalar getireceğini nasıl bilebiliriz. Çöplüklerden yayılan hastalıklardan bize ne bulaşacağını nereden bilebiliriz? (Allah korusun) Zenginlerin belası fakirlerinkinden fazladır. Denilebilir ki: Daha varlıklı olanların daha çok ihtiyacı vardır.

İslam'ın Fesat ve Zulümle Mücadele Yöntemi ve Baskı Karşısında Mukavemeti

Şer ve fesat karşısında, toplumun ıslahını, adaletin gerçekleşmesini, zulmün def edilmesini sağlayan vasıtalar İslam'da üç türdür:

Birincisi; konferanslar, makaleler, eserler ve yayınlar vasıtasıyla tebliğ, irşat ve yönlendirme. Bu Allah'ın işaret ettiği, beğenilen bir yoldur:

"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel bir biçimde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin yolundan sapanı bilendir ve hidayete ereni de bilendir." (16/Nahl Suresi 125).

Aynı şekilde:

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur." (41/Fussilet Suresi 34).

Bu yöntem, İslam'ın ilk döneminde kullanılan bir yöntemdir. Bu bizim de 50 yıldır üstlendiğimiz bağımsızlık hareketimizi ortaya koyarken ve dinî ve manevî vazifemiz gereği takip ettiğimiz yoldur. Kimseyi isyana yöneltmedik. Vurmaya, kırmaya ve karışıklığa razı değiliz. Her yerde huzur, barış ve mutluluk gözettik.

İkincisi; sakin ve menfi mücadele. Gösteriler, sabretme, ekonomik boykot, düşmanla işbirliğinde bulunmama, onların eylemlerine ve hükümetlerine ortak olmama. Böyle yolları izleyen kişiler savaşa, kan dökmeye, baskıya, teröre caiz gözüyle bakmaz. Kur'an bu konuda şöyle buyurur:

"Sakın zulmedenlere dayanmayın, sonra size ateş dokunur." (11/Hud Suresi 113).

"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar. İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez." (5/Maide Suresi 51).

Kur'an'da bu yöntemle ilgili birçok ayet vardır. Büyüklerden bu yolu izleyenler arasında Hindistanlı peygamber Buda, Mesih, Meşhur Rus yazar Tolstoy, Hindistanlı büyük lider Mahatma Gandi vardı.

Üçüncüsü: Savaş, inkılâp ve cinayettir. İslam bu üç tekniği öngörüyor. Önce barışa, huzura ve tebliğe davet ediyor, nasihat ve öğüt veriyor. Eğer zulmün ve fesadın def edilmesine ve baskının ortadan kalkmasına muvaffak olamadıysa ikinci yolu deniyor. Yani irtibatın barış yoluyla kesilmesi, menfi mücadele, yardımlaşmayı ve iş birliğini kesmek. Bu şekilde de bir sonuç alamazsa üçüncü yol olan savaş ve silahlı mücadeleye sıra geliyor. Allah hiçbir zaman baskı ve zulümden hoşnut olmaz. Ve

zulüm karşısında susan kişi o zulme ortaktır. İslam inançtır ve İslam kılıçla ilerlemiştir diyen kişi çok ciddi bir hata yapmaktadır. İslam iman ve inançtır. İnanç baskıyla ve zorla vücuda gelmez. Ancak kesin burhan ve delil karşısında alçakgönüllü olmak gerekir. Kur'an buyuruyor:

"Dinde zorlama yoktur. Doğruluk ile sapıklık birbirinden kesinlikle ayrılmıştır." (2/Bakara Suresi 256).

Evet, İslam kılıç çekmiştir. Ancak kesin delil ve burhana kulak tıkayan günahkârlara karşı çekmiştir. İslam hakikat yolunda olanlara taş atan kimselere karşı zor kullanmıştır. İslam, silahı düşmanlar ve mücadelecileri engellemek için kullanmıştır, onları İslam toplumuna sokmak için değil. Kur'an'ın buyurduğu gibi:

"Ve artık zulüm ve baskı kalmayıncaya ve (insanların) kulca yönelişleri bütünüyle ve yalnızca Allah'a adanıncaya kadar onlarla savaşın." (8/Enfal Suresi 39).

Öldürmek fitneyi ortadan kaldırmak içindir, inancı zorla kabullendirmek için değil. İslam düşmanlarını öldürmez; ama zorunlu olarak onların kötü rollerini engeller. Bunun için de şerefli bir yol izler. Savaşta ve barışta, tahrip, yangın çıkartmak, zehir vermek, düşmanı sudan mahrum etmek yasaklanmıştır. Kadınları, çocukları ve esirleri öldürmekten men etmiştir. Bu kişilere her ne kadar Müslümanlara kin duysalar ve düşmanlık etseler de iyi ve merhametli davranılmasını emretmiştir. Yaşlıları ve savaşa girmemiş kişileri aldatmak, öldürmek ve onlara namertçe davranmak caiz değildir. Sanıkların ve suçu kesinleşmemiş kişilerin idamı ve aynı şekilde cinayetten önce kısas uygulamayı haram kılmıştır.

"... Sen de onlarla yaptığın antlaşmayı boz. ..." (8/Enfal Suresi 58).

Gece hücumda bulunmak gibi, şerefe ve mertliğe uzak birçok amelden men etmiştir.

İslam şerefinin kaçındığı tüm bu katı yürekliliği, cinayetleri ve

vahşiliği medeni Batı ülkeleri aydınlanma çağı olarak isimlendirilen bir çağda savaşlarda, inkılâplarda en vahşi ve kötü şekilde sergilemişlerdir. Evet, aydınlanma çağında kadınlar, çocuklar, hastalar ve yaşlılar öldürülmüş, gece baskınları düzenlenmiş, tarafsız ve savunmasız halkın üstüne bombalar yağdırılmıştır. Kısaca öldürmenin mubah sayıldığı söylenebilir.

Almanya İkinci Dünya Savaşında yıkıcı bombaları Londra üzerine yağdırmamış mıdır? Binaları yıkmamış mıdır? Savaştan uzak çocukları ve halkı, esirleri öldürmemiş midir? Diğer taraftan Müttefikler de binlerce savaş uçağını Alman şehirleri tahrip etmesi için göndermemiş midir? Acaba Japon şehirlerine atom bombaları yağdıran da bu Amerika değil midir?

Tankların, atom ve hidrojen (nötron) bombalarının icadıyla birlikte, üçüncü dünya savaşı başlayacak. Büyük devletler bu silahları kullanacak olursa ne tür azapların, yıkımların ve bedbahtlıkların yaşanacağını ve yeryüzüne ne belaların yağacağını Allah'tan başka kimse bilemez. Allah insanlığı doğruluk ve iyilik yoluna iletsin.

Sizden her kim düşman ile dost olursa, düşman sayılır. Tüm bu çirkin eylemleri sözüm ona adil ve Arap dostu iki büyük devlet olan Amerika ve İngiltere Araplara reva görmektedir. Komünizm bu zulümlerden ve facialardan kaçınmaktadır. Gerçi komünistlerde savaşlarda ve inkılâplarda intikam almaktan ve kinden korkmazlar.

Sadece İslam savaşta ve barışta, huzurda ve karmaşada bu faciaları ve cinayetleri şiddetle yasaklar. İslam tüm hükümlerinde ve öğretilerinde adaleti ve ılımlılığı gözetir demiştik.

"Ve böylece sizin dengeli ve ölçülü bir toplum olmanızı istedik ki (hayatınızla) tüm insanlığın huzurunda hakikatin şahitleri olasınız ve peygamber de sizin huzurunuzda ona şahitlik yapsın..." (2/Bakara Suresi 143).

Demek ki biz ne sağdayız ne soldayız. Allah bizi vasat/orta ümmet kılmıştır.

"... Ne doğuya ve ne batıya mensup olmayan mübarek bir zeytin ağacından..." (24/Nur Suresi 35).

Bu orta yol düşüncesi İslam'ın yüce hedeflerinden biridir.

Ahlakî örneklerden bir diğeri de İslam'ın yabancı devletler ve halklarla nasıl ilişki kuracağımızı, siyasî irtibatımızın nasıl olması gerektiğini belirleyen yöntemdir.

"Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır." (60/Mümtehine Suresi 8-9).

Bu nedenle adil bir kural olarak, bizimle inancımız konusunda savaşan, bizi yurtlarımızdan süren ya da buna yardım eden herkes bizim düşmanımızdır. İster Müslüman olsun, ister kâfir olsun. Onlarla dostluk yapan kişilerle dostluk kurmamak Müslüman'ın üzerine düşen bir sorumluluktur.

Şimdi Amerika ve Amerika'nın üzerinde yürüdüğü iki ayak olan İngiltere ve Fransa bizi öldürmüyor mu, bizimle savaşmıyor mu? Oysa onun pençeleri Müslüman kanıyla kirlenmiştir, kirlenmektedir. Bunlar değil midirler bizleri yurtlarımızdan süren? Arapların koruyucusu olan Bin Hareketini kendi vatanından bunlar kovmamış mıdır? Bizi vatanımızdan sürgün etmek için Yahudileri desteklememişler midir? Onları her gün bizim aleyhimizde kışkırtmamakta mıdır? Müslümanları avare etmek için, kendisinin ve Arap devletlerinin Müslüman sandığı Türkiye bu günahkâr devletlerle işbirliği yapmamakta mıdır? Pakistan, Amerika askerî sözleşmesine dâhil olduğu gün İslam âleminin dışında kalmamış mıdır? Müslümanları avare etmek isteyenlere yardım edenlerden değil midir? Kur'an buyuruyor:

"Sizden kim onları dost edinirse, o da onlardandır."

Öyleyse eğer Pakistan askerî anlaşması imzalanırsa (inşallah imzalanmaz) acaba Hindistan ve onun en dayanıklı ve emperyalizmi ülkelerinden atan liderleri dostluğa ve sevgiye Pakistan'dan daha layık olmuş olmayacaklar mı? Tıpkı ayet-i kerime de işaret edildiği gibi düşmanlık uygulamada tersi sabit olan isimle, unvanla ve sözle olmaz. İslam düşmanlarının işbirlikçisi ve dostu olan Pakistan devleti nasıl Müslüman sayılabilir?

İslam'da Kâfirlerle İyi İlişkinin Gerekliliği

İslam'ın ahlakî örneklerden biri olan ayetteki şu nokta unutulmamalıdır: Bu, her ne kadar bizim dinimizden, milletimizden ve ırkımızdan olmasa da bizimle savaşmayan kimselere karşı adil ve insaflı davranmanın yasaklanmamış olmasıdır. Ancak Allah bizimle savaşan, bizi yurtlarımızdan çıkaran ve buna yardım eden devletlere karşı dostluğu ve hüsnü niyeti yasaklamıştır. Bu bize düşmanlık yapmaları ve günah işlemeleri sebebiyledir. Adil muamele ve onların hukukuna saygılı olma yasaklanmamıştır. Demek ki İslam nezdinde adil hüküm verme Müslüman olsun kâfir olsun, dost olsun düşman olsun, uzak olsun yakın olsun, ne renkten ve hangi ırktan olursa olsun, ister Müslüman olsun ister İslam düşmanı olsun, hatta isterse bizimle savaşsın herkes için geçerlidir.

Bundan daha ilerisi düşmana ihsanda bulunmak ve iyilikte bulunmak da caizdir. Bu, İslam'ın yüce hedeflerinden biridir. Buyurur ki:

"Güçlüklere göğüs germelerine, kötülüğü iyilikle savmalarına, kendilerine rızık olarak bahşettiğimiz şeylerden başkaları için de harcamalarına karşılık kendilerine iki kat ecir verecek olduğumuz kimseler işte böyleleridir" (28/Kasas Suresi 54).

"Ve onlar ki Rablerinin teveccühünü umarak güçlüklere göğüs gerip, namazda kararlılık gösterirler; kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli açık başkaları için harcarlar, kötülüğü iyilikle savarlar." (13/Ra'd Suresi 22).

Hadisi şerifte şöyle denir: *"Sana kötülük edene iyilik et. Seni mahrum edeni bağışla. Senden uzaklaşana yaklaş. O zaman gerçek mümin olursun."*

İslam kötülüğe iyilikle cevap verir. Siz ise iyiliğe kötülükle, adalete zulümle ve fazilete zıddıyla cevap veriyorsunuz.

Kur'an buyuruyor ki: *"Allah adaleti ve iyiliği emreder."* (16/Nahl Suresi 90).

Aynı şekilde: *"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsanda bulun ve yeryüzünde bozgunculuk arama."* (28/Kasas Suresi 77).

"...İnsanlara güzel söz söyleyin..." (2/Bakara Suresi 83)

Yani Müslüman'a, kâfire, beyaza, siyaha, dosta, düşmana; kısacası herkese güzel söz söyleyin.

Şimdi acaba siz ya da diğer demokratik devletler bu ahlakî örneklere ve ruhî değerlere sahip misiniz? Acaba İslam dışında bir yerde bundan iz var mıdır?

Şimdi mektubuma başladığım gibi bitirmemi ve şöyle söylememi kabul ediyor musunuz?:

"Yüksek ahlâk örnekleri Bhamdoun'da değil İslam'dadır"

Güzel Söz

Dedikleri gibi hedef aracı açıklar. Özellikle bazı şartlarda ve zamanlarda. Diğer taraftan "Ameller niyetlere göredir." ve "Mukaddimeler hedefi takip ederler." "Din nasihattir." Örnek olarak "Nasihat edenin sillesi hainin öpücüğünden iyidir." "Hakkı söylemeyip susan kişi kambur şeytandır." En büyük cihad günahkâr yönetici karşısında hak sözü söylemektir" Allah âlimden zalimin tokluğu ve fakirin açlığı karşısında sessiz oturmaması için söz almıştır." Allah buyuruyor:

"İndirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti biz Kitapta insanlara açıkça belirttikten sonra gizleyenler var ya! İşte onlara hem Allah lanet eder, hem bütün lanet edebilenler lanet eder." (2/Bakara Suresi 159).

Diğer açıdan Araplar ve Müslümanlar, İslam peygamberinin daha önceden tahmin ettiği bir alın yazısına duçar olmuşlardır. Öyle ki halka şöyle söylemişti: Yabancıların aç bir insanın yemek dolu kaba üşüşmesi gibi yabancılar sizin üzerinize saldıracaklardır. Sordular: Sayımız az mı olacak? Buyurdu: Hayır, bilakis sayınız çok olacak; ama aranızda ihtilaflar meydana gelecek, heva ve hevesinizin peşine düşeceksiniz, çer çöp olacaksınız. Tıpkı selden kalan çer çöp gibi.

Görüyoruz ki yüzyıllardır emperyalizm engerek yılanları Müslümanları ve özellikle Arapları sokuyor ve zehirliyor. Bugün de dışarıdan gelen üç tehlikeli engerek yılanı kardeş katli, ihtilaflar ve ahlakî fesat içeriden onları kuşatıyor. Acaba bu gidişattan haberi olan bir kişi sessiz sakin oturabilir mi? Şüphe yok ki söylediğim sözler alevlenmiş bir kalpten ve yalazlanan bir volkandan çıkan kıvılcımlardır. Ondan ateş parçaları fışkırmakta ve yakıcı gök cisimleri şiddetle ondan kopmaktadır. Bu ateş parçaları yakıcıdır ve ondan kaçmak mümkün değildir. Gayretli bir adamın bu durum karşısında sakin sessiz oturması ve sabretmesi nasıl mümkün olur? Oysa görüyoruz ki vatan yağmalandı, halk düşmanın lokması oldu, Müslümanlar Yahudilerden daha alçak olmakla kalmadı hatta onların avcısı oldular.

Bununla birlikte biz kalp yaralamak, şahsiyeti ortadan kaldırmak veya birine zarar vermek istemiyoruz. Evet, maslahat ve hayır dilemek dışında bir amacım olmadığını orada söyledim. Amacım kimse neden haberdar olduğun halde iyiliği emretmedin ve çok bildiğin ve tamamen derk ettiğin halde kötülükten men etmedin demesin diye, sadece vazifeyi icra etme, görevi eda etme ve kardeşlik sorumluluğu duygusuyla yaptım bunu.

Bugün ben seksen yaşın eşiğindeyim ve bugün yarın bu dünyaya veda edip öte dünyaya göçeceğim. (Ben bugün veya yarının fani bir varlığıyım).

Kader, acılar ve yaşamın getirdiği sıkıntılar gücümü kırdı.

Ömrümde elem ve kalem dışında bir şey elde edemedim. Umarım elemimden kendim yararlanırım, kalemimden de milletim yararlanır. Beyanımda bir huşunet, sözlerimde bir sivrilik varsa ameller niyetlere göredir, sadece hedeftir muteber olan kelimelerin zahiri değil.

Şayet bu yumuşak ve güzel sözler bu sertlik ve sivriliği telafi edecek olursa zaten benim kastım aziz vatanımız Irak için hayır, şan şeref, azamet, ilerleme ve iyilik dışında bir şey değildir. Sadece Irak değil, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan, Mısır, Yemen gibi değerli komşu ülkelerimiz için de. Hatta uzak, bizimle aynı dini, aynı dili, aynı ırkı, aynı derdi aynı karakteri paylaşan, onların bizden, bizim onlardan olduğumuz Tunus, Fas, Cezayir ve Libya gibi ülkeler için de. Hatta bizimle aynı dini paylaşan, bizimle aynı sıkıntı ve zorlukları yaşayan İran, Afganistan, Pakistan ve Endonezya gibi tüm İslam ülkeleri için.

Bu ülkeler birlik ve beraberlik içinde olsalar, hüsnü niyet taşısalar, tamahkârlığı kendilerinden uzaklaştırsalar, kendilerini fiilî genel siyasetten kurtarsalar, hak ve hakikati bulsalar ve bilseler ki hırs ve heves aklın yıldırımıdır ve anlasalar ki birlik güçtür, ittifak servettir, evet, bu halklar ve memleketler böyle olsa, Allah onlara büyük bir güç bahşedecektir. Tüm dünya devletlerini onların karşısında alçak gönüllü kılacaktır, tıpkı daha önce yaptığı gibi.

Batılı devletler bu gerçeği anladı. Bunu engellemek için tedbirler aldılar. İslam devletleri ve Arap halkları arasında ihtilaflar meydana getirdiler. Kardeş katli ve fitnesini ortaya çıkardılar. Ülkeler arasına sınırlar ve hudutlar çizdiler. Kadın-erkek, kız kardeş-erkek kardeş, baba-çocuk arasını ayırdılar. Bu durumda nasıl olur da iki devlet ve iki millet arasına tefrika ve nifak sokamazlar?

İslam ülkelerinin uykudan uyanmalarının, ölümden sıyrılmalarının, ülke işlerini ıslah etmelerinin vakti gelmedi mi?

Artık bu zalim kör emperyalizmin ve hatta taş kalpli delinin

elinden özgürlük gelmeyeceğini anlamadılar mı? Bu ancak derin bir itimat ve sağlam bir ittifakla mümkün olabilir. Tıpkı kalıpların içindeki tek bir ruh gibi. Onlardan her biri diğeriyle birlikte bağımsızlıktan ve kendi ittihadından faydalanır. Bu halkların varlığı buna bağlıdır. Aksi takdirde ölümcül bir gelecekleri olacaktır ve yokluk akıbetine uğrayacaklardır.

Birlik ve ittifak en azından bir hareket ortaya çıkaracaktır. Onları meyve veren bir faaliyete götürecektir. Onları özgürlük, ilerleme ve bağımsızlık arzularına kavuşturacaktır. Bu, Allah için zor değildir:

"Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet bahşet ve içinde bulunduğumuz şartlar ne olursa olsun bizi doğruluk bilinciyle donat ve bize çıkış yolu göster." (18/Kehf Suresi 10).

(Son)

Bu mektuptan sonra, önceki mektubun yazarından şu telgraf ulaşmıştır:

Sayın Şeyh Muhammed Kâşif el-Gıta Necef - Bağdat

15 Mart'ta Lübnan'da gerçekleşecek kongreye davetlisiniz. Ümit ediyorum ki kararınızı telgrafla bildirirsiniz. Sonsuz saygılarımla.

New York-Hopkins.

Cevap: Maalesef katılamayacağım, teşekkür ederim.

Kâşif el-Gıta

Partiler ve Siyaset

Bazılarının ruhani olan ve dindar bir adam olan Kaşif el-Gıta neden siyasete karışıyor dediklerini duyuyorum.

Biz de bu konuda ve parti konusunda ne düşündüklerini kendilerine sorduk ve şöyle buyurdular:

Şimdiye kadar partiden istenen yarar görülmemiştir. Derin ısla-

hatlar yapabilmek için halkı kendi taraflarına çekecek kadar güçlü ve muktedir olamadılar. Sadece Irak'ta değil, diğer Arap ülkelerinde de işbirliği ve yardımlaşmanın olmaması sebebiyle durum böyledir. Her halükârda onların başarısını isteriz. Ümit ediyorum ki Allah inayet ruhu ve lütfuyla onları destekler ve onlara yardımını bağışlar. Ümit ediyorum ki bu ülkenin bilinçli partileri ciddi ve verimli ıslahatlar yaparlar.

Ama siyasete dehalet hususunda: Siyasetin anlamı hayır dilemek, hizmet etmek, yol göstermek, fesattan, ihanetten men etmek, liderlere ve halka nasihat etmek, onları emperyalizm ve kölelik zincirlerinde sıkışmaktan kaçındırmak, ülkeleri ve halkları tuzaklara düşmekten engellemekse, eğer siyasetin manası buysa biz tepemize kadar buna batmışız. Bu bir gerekliliktir. Kendimi Allah ve vicdan huzurunda sorumlu hissediyorum. Siyasete katılmak benim ve üç yüzyıldan fazla bir zamandır sadece Irak'ta değil, tüm İslam ülkelerinde dinin öncüleri olan ecdadımın görevidir.

Bu büyük bir hedef, önemli bir öncülük ve ilahî bir hilafettir:

"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Heva ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır..." (38/Sad Suresi 26).

İmamların ziyaretlerinden birinde şu söz söylenir: Sizler halkın siyasî önderleri ve memleketin dayanağısınız.

Bizim siyasetimiz Peygamberin ve imamların siyasetidir. Bu siyaset her türlü hevadan, hevesten, tamah ve kirden arınmıştır: *"Heva ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır..."* (38/Sad Suresi 26).

Eğer ruhaniler artık siyasete karışmıyorsa belki istemiyorlardır ya da güçleri yetmiyordur.

Eğer siyasetin manası hükmedebilmek, yumuşak tahtlara yaslanmak, halka vahşice ve sert davranmak, şahsî menfaat elde etmek, gücünü ve nüfuzunu suiistimal etmek, ecnebiye simsar-

lık yapmak -kan dökmekle-, onları kendi halkının ve memleketinin başına musallat etmek, fitne çıkarmak, kargaşa yaratmak ve kardeş katli ise, eğer siyasetin manası buysa bundan bilen ve duyan Allah'a sığınırım. (Lanetlenmiş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırız.)

De ki: Bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lanetini hak edenler ve O'nun gazabına duçar olanlar ile aşağılık maymunlar, domuzlaşanlar ve tağuta kul olanlar. İşte bunlar en kötü yere müstahak olup en sapık yolda olanlardır. (5/Maide Suresi 60) *Bize vekil olarak Allah yeter, O ne güzel vekildir.* (3/Âli İmran Suresi 173)

Amerika'nın Askerî Yardımları Hakkında Kâşif el-Gıta'nın Pakistan Başbakanı Muhammed Ali'ye Mektubu

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Sayın Pakistan Başbakanı Üstat Muhammed Ali,

Selamlarımı arz eder, hayır, selamet, başarı ve izzet dilerim. Arz edeyim ki saygın Pakistan devleti İslamî bir devlettir. İslam adıyla ortaya çıkmıştır. İslam adıyla kurulmuştur. İslamî şiarları taşımaya ve İslamî kurallara riayet etmeye en layık devlettir. Allah Kur'an'da şöyle buyuruyor:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve resulüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin..." (58/Mücadele Suresi 22).

Şüphesiz Amerika devleti Allah'ın ve Peygamberin düşmanıdır. Adalet ölçülerine tecavüz etmektedir. Genel olarak Müslümanlara ve özel olarak Araplara zulüm yaptı. Filistin'i onlardan zorla aldı. Yahudilere bağışladı. Yahudilere silah ve parayla yardım etti, onları destekledi.

Amerika ile yapılan anlaşmalardan özellikle askerî anlaşmalardan uzak durmaya hiçbir devlet sizden daha layık değildir. Amerika emperyalizmin başıdır. Halklara ölümden, pislikten,

yokluktan, çaresizlikten, utançtan başka bir hediye vermemiştir.

Müslüman çoğunluğa muhalefet etmenizden Allah'a sığınırız. Allah sizi korusun.

Muhammed Hüseyin Kâşif el-Gıta

2 Cemaziyelevvel 1373

h) Hasan el-Emîn Konferansına Bir Giriş

Allah'a şükür bu gece iki kez yaşadığımız başarısızlığın ardından arzularımızdan birine ulaştık. Birincisi; Üstat Emin'in varlığından nasibimizi aldık ve ikincisi; Hüseyniye-i İrşad'ın başlangıçta düzenlemek istediği özel bir programın başlamış olmasıdır. Bu Hüseyniye-i İrşad'da İslam, Şia, büyük İslam kültürünün araştırılması, tanınması ve mütalaa edilmesi, İslam'ın büyük beynelmilel şahsiyetlerinin -özellikle Şiî şahsiyetlerin-davet edilmesi, ilmî konferanslar tertip etmek. Bu gece tertip edilen program gelecekte düzenlenecek programlar için bir başlangıç olur diye ümit ediyorum. Biz İranlıların ilmî işlerden, ilmî makamlardan, mütefekkirlerin eser ve düşüncelerinden, dünyada Şia hakkında ve İslam hakkında çalışmış, değerli işler ortaya koymuş büyük yazarlardan ve araştırmacılardan istifade edelim ve şuur ve bilgi seviyemizi, aşinalığımızı kendi oldukça dar kavmî ve kabilevî sınırlarımızın üzerine çıkaralım diye ümit ediyorum. Bu çok büyük bir meseledir. Bugün İslam'ı ve Şia'yı doğru, derin ve geniş bir şekilde anlayabilmek için buna ihtiyaç vardır. Gerçek İslam'ı ve saf Şia'yı tanımak isteyen kişi, bu büyük ekole ve bu kutsal ve ilerici dine yıllar boyu cahil, zalim, yalancı ve nifak dolu eller tarafından dâhil edilen unsurlardan, hurafelerden haberdar olabilsin. Buna çok fazla ihtiyaç vardır. Bir mütefekkir, bir aydın, İslam'ı ve Şia'yı tanıyan bir kişi mutlaka kavmî ve kabilevî sınırlardan sıyrılmak, daha ileri düşünebilmek, küresel düzeyde meseleye yaklaşabilmek zorundadır. Şia ekolünde ve İslam dininde bulunan itikadî meseleleri, tarihî meseleleri, kültürel meseleleri büyük düşünürlerin ve bilim adamlarının zihninde mevcut olan -o seviyede- tüm bakış açılarıyla, farklı telakkilerle değerlendirmelidir. Bizim en büyük arzumuz bu siyah yüzyıllara rağmen, kokuşmuş ve kirli ırmaklara rağmen İslam'ın parlak asırlarına ve ilk, saf, duru İslam ve Şia kaynağına geri dönebilmektir.

Bu gece mutlu olduğumuz noktalardan biri de konferans ya da konferanslar vermeleri için dünyanın büyük şahsiyetlerini davet

programına Üstat Emin ile başlamış olmamızdır. Zira hem kendileri hem saygıdeğer babaları hem aileleri hem halkları hem de grupları Şia dünyasının en büyük iftiharlarından olup sosyal ve ilerici şahsiyetlerdir.

Hüseyniye-i İrşad henüz kıpırdamamış veya bir kıpırdama olduysa da dogmalara sahip kesimlerin bulunduğu ve gizli işler çeviren ellerin[121] bulunduğu toplumda Şia meselesini gündeme getirme açısından zorluklar ve acılarla karşı karşıyadır. [Aynı zamanda] yanlış anlamalara meydan verilmesi, zihinlerin karıştırılması ve halkın akıllarının bulandırılıp zehirlenmesi için yapılan onca uğraşa rağmen bugüne kadar elde edilen başarı; yolunun ve âdetinin, inanç temellerinin, çalışma yol ve yönteminin, Şia'ya yönelik özel bakış açısının insaflı düşünen, aynı şekilde düşünen, hükmünü duydukları, okudukları ve mütalaası ve bağımsız araştırmaları üzerine bina eden herkese aşikâr olmasıdır. *Ne Yapmalı*[122] [kitabı]nın (Hüseyniye-i İrşad'ın yapmak istediği çalışmaların toplamıdır ve inşallah tüm dostların, dert ortaklarının yardımıyla bu programlar eyleme geçirilecektir -bu iki yıl zarfında bir kısmı icra edilmiştir-) girişinde de söylediğim gibi Hüseyniye-i İrşad'ın inanç temeli tamamen müşahhastır, muayyendir, açıktır, iphama mahal vermeyecek durumdadır. (Şimdi ben bu konulara girmek istemiyorum. *Ne Yapmalı* kitabının 51. sayfasına müracaat edebilirsiniz. Zira burada hem Hüseyniye-i İrşad'ın hedefleri hem şiarları hem ilmi yöntemi hem de bu din için bu zamanda yapmak istediği hizmet ve çalışmalar açık bir şekilde belirlenmiştir). Bizim tüm faaliyetlerimizin, tüm ilmî, tebliğsel, sanatsal, bilimsel, eğitime dönük çabalarımızın etrafında döndüğü asıl hedefimiz ve esas şiarımız tek kelimeyle "Bu asırda İslam'ın yeniden doğuşudur."

[121] Bizim muhitimizde Şia'yla ilgili düşünme tarzı, tabirler, tepkiler ve özel meseleleri anlama şekli zorluklar yaratmaktadır. Bunlar bir yere kadar zorunludur da. Bu zorluklar ve bu zorluklara tahammül noktasında hazır olmak gerekmektedir.

[122] Bkz. Şeriati Külliyatı, 20. kitap. (Derleyen)

Ama hangi İslam? Bunu bir metinde kendi itikadî dayanağımız başlığıyla yazmıştım: "İslam'ın Yeniden Doğuşu" Hangi İslam [yönünde]? Zira İslam tarihinde, aynı şekilde bugün İslamî toplumlarda herkes İslam'dan söz ediyor. Hangi İslam? Çünkü Ebuzer de İslam'dan söz ediyor, Abdurrahman bin Avf da İslam'dan söz ediyor, Mütevekkil ve Harun da İslam'dan söz ediyor, hem Şiî imamlar, hem Yezid, hem Hüseyin İslam'dan söz ediyor. O zaman hangi İslam? "Ali'nin İslam'ı". Bu nedenle biz -orada da yazdığı üzere- Ali'yi Muhammed'in üzerine eklemeyiz. Ali'yi alıp Muhammed'i terk etmeyiz. Biz Ehlibeyti Kur'an ve sünnetin üzerine eklemeyiz. Ehlibeyti alırız ki doğru yola, Kur'an'a ve sünnete giden ilkelere sahip olalım. Biz Ehlibeyti bize Kur'an ve sünneti öğretecek, güvenilen, kayma ihtimali olmayan, masum bir öğretici olarak kabul ediyoruz. Onu bir temel olarak seçtik. Kur'an'da bize Ehlibeyti, Kur'an'ı ve gerçek sünneti öğretecek hakiki bir öğretici olarak tanıtmaktadır. Bu nedenle Şia İslam'a eklenmiş bir ilke demek değildir. İslam'a, Kur'an'a ve sünnete [fazladan] bir bakış açısı eklemiyor, hatta yeni bir dal eklemiyor. Şia, doğru ve ilerici bir İslam telakkisinden ve Peygamberin kendisinin başlattığı ve tarihte ondan sonra kesinlikle Ehlibeyt mensuplarınca devam ettirilmesi gereken İslamî hareketi devam ettirmekten ibarettir.

Bu nedenle hangi İslam? Ali'nin İslam'ı. Nasıl? Hangi yöntemle? "Kur'an'a geri dönüşle". Bu nedenle hedefin asıl temeli bellidir: "İslam'ın yeniden doğuşu" Hangi yolla? "Kur'an'a geri dönüşle". Hangi Kur'an? Mızrakların ucunda havaya kalkan Kur'an ile değil. Sıffin'de karşı safın elinde bulunan Kur'an ile. "Ali'nin Kur'an'ı". Nasıl? Hangi yol ve yöntemle? "Hüseyin ekolü". Bu itikadî temele dayanmış aydınlar bugün bu amaca ulaşmak için ne yapmalıdırlar? "İrşad", "İrşad". Bu nedenle Hüseyniye-i İrşad bizim için "zihinlerin irşadı"dır ve "Kur'an'a geri dönmek"tir. "Saf İslam'ın yeniden doğuşu" demektir. Hangi Kur'an? Ali'nin bakış açısından, Hüseyin'in işaret ettiği yol ile. O hedefe ulaşmak için zihinleri irşat etmek.

Düşüncelerin hakikate doğru irşadının, az çok tanıdık olan grupların, cenahların ve tamamen aşikâr gizli ellerin meydana getireceği sıkıntılar, zorluklarla karşılaşması tabiidir. İrşad için tüm insanî, fikrî, aklî, ilmî imkânlarımızı seferber etmeliyiz. Bunun yollarından biri de bu yolda çaba harcamış ve emek vermiş, bizim bu yolda önümüzü açacak, bu yolculukta bize azık bahşedecek ilim ve fikir adamlarını davet etmektir. Onların çalışmalarını, araştırmalarını ve eserlerini gündeme getirmektir. Onlardan istifade etmektir. Onlardan yapabilecekleri ölçüde, imkânları ölçüsünde ve bizim yapabileceğimiz ölçüde bize ders vermelerini ve yol göstermelerini rica etmektir. İşte bu gece Üstat Emin bu yolu açmaktadır. Ben kendi adıma ve buranın bir öğretmeni olarak hem Hüseyniye-i İrşad adına hem tüm öğrenciler adına hem bizimle bu yolda yoldaşlık eden, işbirliği yapan, bu fikrin ve bu çalışmanın zaruretini hisseden aydınlar adına ve burada bulunan herkes adına kendilerine teşekkür ediyorum. Umarım gelecekte eserlerinden ve aynı şekilde kendilerinin zatından, ders ve konferanslarından daha çok faydalanırız ve biz gençlere, babalarının ve kendilerinin açtığı yolda daha çok yol göstericilik yaparlar.

Üstat Emin, Lübnan'ın ilimle uğraşan büyük ailelerinden ve şahsiyetlerinden olan önemli allame Seyyid Muhsin Emin Cebel Amili'nin oğludur. Şunu da arz etmek isterim ki Lübnan; dünya çapında Şia'nın büyük kaynaklarından ve parlak fikri ve ilmi merkezlerindendir. Özellikle İslam ümmeti ve ehlisünnet kardeşlerin bazında. Üstat merhum Emin'in eserleri, ilmî çabaları, her şeyden önemlisi reformist hatta devrimci fikirleri hem toplumsal çalışma düzeyinde hem Şiî düşünce tarzının ve Şiîler arasında yaygın merasimlerin düzenleniş tarzının tashih edilmesinde aynı şekilde Şia ekolünün töhmetler ve saldırılar karşısında mantık çerçevesinde ve ilmî olarak savunulmasında; oryantalistlerin, emperyalistlerin, Hıristiyan müjdecilerin, muhalif cepheden sünnet temelinden Şia'ya hücum eden kasıtlı kişilerin (Bunların az bir kısmı tanınmaktadır. Ancak takviye

edildiği için çalışmaları ve töhmetleri etkili olmaktadır.) bühtanları karşısında Lübnan'da, İslam dünyasında ve İslambilim ve Doğubilim dünyasında savunmasız Şia ekolünün en büyük savunma vekili sayılır. Allame Emin bu işe başladığında Şia dünyası ve özellikle İslam dünyası fikrî uyuşukluk ve ilmî donukluk batağında, Batı emperyalizminden kaynaklanan bir nekahet, hatta hastalık içerisinde bulunuyordu. Esasen Allame Emin'in bu işe başladığı 20. yüzyılın başlarının toplumunda (ki bu 70-80 yıl öncesine dayanmaktadır) her daim kol kola gezen zulüm ve karanlık düşüncelere ve topluma ve hatta Şiî-Sünnî ilmî ve dinî toplumlarına da musallat olmuştu. Cahillik ve dar düşünceden kaynaklanan cehalet ve taassup bir taraftan, fikrî donukluk bir taraftan, uyanık düşmanın garezleri diğer taraftan, her türlü fikrî değişikliği, her türlü ilmî ve İslamî bir hareketin başlamasını, Müslümanlar ve özellikle Şiîler için yeni bir hizmetin başlama imkânını zor hatta imkânsıza yakın kılıyordu.

Böyle zamanlar zordur ve bu zorluklarda bir imana, aşka, bir ekole, dine ve gerçekleri günlük maslahat oyunları hatırına, huzur adına, değişimden, hareketten ve devinimden korku gerekçesiyle feda etmeyecek cesur ve korkusuz dâhi ve dâhilere ihtiyaç vardır.

Allame Emin sadece ilmî açıdan kudretli kalemiyle en büyük ehlisünnet ilmi merkezlerinde ve Batı'daki İslambilim ve Doğubilim merkezlerinde ilmi mantıkla Şia'yı söz konusu etmek ve nüfuz kazandırmakla ve içinde bulunduğumuz çağda, yirminci yüzyılın başlarında, Şia'ya tamamen ilmî, mantıki ve ilerici bir çehre bahşetmekle kalmamış, ilmî ve toplumsal çalışma alanında yeni hareketlerin, yeni kurumların ve yeni yaşam tarzlarının, yeni çalışma yöntemlerinin, yeni talim ve terbiyenin ve çok yeni kültürel ve eğitim müesseselerinin de başlatıcısı olmuştur.

Onun büyük bir âlim olarak en önemli hizmeti kendisini ikincil konularla sınırlamamış olmasıdır. Eğer bu alana yönelmiş

olsaydı şahsî olarak daha çok kudret, nüfuz ve taraftar toplamayabilecek olsa da o kendisini feda etmiş, kudreti, nüfuzu ve halk arasında taraftar bulmayı feda etmiştir. O bir asker olarak ve mücahid bir insan olarak kendisine ilmî tefekkür, istidlal, aklî savunma, tarihi tahlil ve Şia'nın özel meselelerini söz konusu etme yolunu seçmiştir. Çok güçlü ilmi bir cephe unvanıyla her taraftan gelen Şia karşıtı saldırılara karşı durmuş, bu cepheyi teşkil etmiştir.

Söylediğim gibi Allame Emin'in yaptığı çalışmalardan biri de faaliyete geçmek üzere olan yeni kurumlar tesis etmesidir. Görüyoruz ki âlimler arasında ilmi toplumsal ve pratik işlerle birlikte yürütenlerin sayısı ne kadar da azdır. Ve yaptıkları çalışmalar ne kadar kıymetlidir.

Allame Emin çalışmalarını dar bir ilmî çerçevede, üniversitelerde, medreselerde, havzalarda, az sayıda kitap okuyan kişi ve ehli tefekkür arasında ilmi araştırmalar yapmak, kelamî meselelerle uğraşmak ve tarihi, dini, hadisle ilgili araştırmalar yapmakla sınırlandırmamıştır. Aksine halk arasında, cehaletin, geri kalmışlığın, gerilemenin kurbanı olmuş mahrum kesimler arasında ve Şiîler arasında büyük ve devrimci çalışmalara el atmıştır. Geri kalmış Şia toplumlarının duçar olduğu hurafelerle, yanlış öğretilmiş bilgilerle, çarpık düşüncelerle, yanlış davranışlarla mücadele etmiştir. O büyük ve güçlü bir ilmî merci makamında ilk kez halka ve halkı kandıran kesimlere rağmen doğru yolu gösterme cesaretinde bulunmuş, dünyada Şia ruhuyla bağdaşmayan, Şiî şahsiyeti ve haysiyetine aykırı olan her şeyi kesin bir tavırla, korkusuzca ve tereddüt duymadan mahkûm etmiş, onlarla mücadele etmiş, bunları yol üzerinden kaldırmış, halk kitlelerini bu zihnî dizginlerden, taşlaşmış kalıplardan kurtarmış, özgür ve aydın düşünceye, Şia arasında fırsat tanımıştır.

Bizim henüz yapmadığımız, yapmayı arzuladığımız, İslamî toplumun yüz yıl önce yapmış olması gereken, Allame Emin'in ise faaliyete geçirmek üzere olduğu ikinci çalışması ise emperyalist

Batı'nın hücumları karşısında İslam toplumlarının telakki tarzıdır.

Batı bize fikir, bilim, edebiyat, sanat ve kültür yoluyla saldırmıştır. Ve hem toplumsal yaşam sistemi, toplumsal kurumlar, ferdî ve sosyal yaşam şeklinde, ahlakta, ekonomik ilişkilerde, sınıfsal ilişkilerde, siyasî sistemlerde, idarî kurumlarda ve sair alanlardaki değişimler yoluyla hücum etmiştir. İslam toplumunun, grupların ya da Müslüman bireylerin bunlar karşısında iki zıt tavrı olmuştur ve her ikisi de yanlıştır. Her ikisi de düşmanın yararına oldu. Emperyalizmin kültürel, toplumsal, ekonomik, siyasî ve askerî saldırılarının faydasına oldu. Bu tavırlardan biri yenilikçi grubun tavırlarıdır. Bunlar onlar karşısında itaatkâr bir tavır takındılar. Taviz verdiler. Kendilerine sunulan her şeyi kabul ettiler. Emperyalizmin şikâyet ve simsar aracı oldular. Onların bize dayatmak istedikleri her şeye, aydın, modernist, yenilikçi sıfatlarıyla aracı oldular. Kendi toplumlarında Batı'nın kültürel, siyasî, ekonomik, toplumsal etkilerine yol açtılar (Birçok örneğimiz vardır: Türkiye bu konunun o dönemki en açık örneğidir). Diğer grup da İslamî geleneklere bağlılık adına, İslam'ın, İslam toplumunun ve İslam kültürünün mevcudiyetini koruma adına taşlaşmış, eskimiş ve geri kalmış mevcut durum etrafına taassuptan bir hisar örmüş ve karşısında durmuşlardır. Batı karşısında kesin ve kati bir "hayır" demişlerdir. Tanımadan, hareket ve değişimi anlamadan, bu zamanda bu değişimin zaruri olduğunu ve bu değişimin kaçınılmaz olduğunu bilmeden durdular: Acemice bir karşı duruş! Meseleyi ve gücü değerlendirmeyen, her halükarda ulaşacak, her yere sirayet edecek ve her yeri yıkacak bir hücum karşısında cahil adamın karşı duruşu.

Allame Emin'in yaptığı iş "üçüncü bir yol" açmaktı. Onun yaptığı şey İslam kültürü karşısında, İslam inancı karşısında, Şiî mezhebi karşısında, İslam ümmeti ve İslam tarihi karşısında savunmaya geçmek ve bunları koruyup kollamaktı. Tanıdık, uyanık, bilinçli, koruyucu; ama aynı zamanda Batı'yı seçerek.

Ama teslim olarak değil, itaat ederek değil, kul köle olarak değil. Ya da mutaassıp bir tavırla Batı karşısında acemice durmak ve iyi kötü her şeye "hayır" diyerek de değil. O ilk defa şiar olarak üçüncü [yolu] seçmiştir. Bu tüm mütefekkirler, İslam toplumunun fikir önderleri için büyük bir örneklik ve bizim için büyük bir ders olabilir. Bu Frenk medeniyetini boyun eğdirme, Frenk medeniyetine dizgin takma, aynı şekilde Batı medeniyetine ve dünya medeniyetine bilinçli bir giriş yapma, onları tanıma, değerlendirme, iyiyi kötüyü ayırt etme; tehlikeleri, yanlışları ve kirlilikleri karşısında durma ve nüfuz etmelerine izin vermeme; iyiliklerini, bilimsel başarılarını, faydalı ve ileri tecrübelerini alarak İslamî hedefler yolunda ve İslamî toplumun ilerlemesi ve hareketi yolunda kullanmadır. Üstat Emin bir yolda iki çehreye sahiptir: Birincisi ilmî çehredir. İlmî bir çehre olarak yirminci yüzyılda Şiî kelamına ilmî araştırma mantığı gücünü bağışlamaktır (Bu dil bugün unutulmuştur. Oysa tarihte bu dil Şiî âlimin gayri İslamî halklar ve Şiî olmayan mezhepler karşısında kullandığı en bariz özelliklerindendi). Diğer çehre, onun toplumsal çehresidir. Yenilikçi ve aynı zamanda bilinçli bir önder olarak eski irtica karşısında ilk kez o durmuştur. Aynı şekilde o yeni emperyalizm karşısında da durmuştur. Yeni, köklü ve devrimci hal çareleriyle ve yeni girişimlerle halkı hem eski irticai hurafelerden hem de emperyalizmin kirlerinden ve safsatalarından kurtarmıştır. Yeni Çağ'ı, yeni ilmi, yeni medeniyetin tecrübelerini İslamî esaslar yolunda, Müslüman halk ve sorumlusu olduğu Şiî halk yolunda kullanmıştır.

Onun *Ayan eş-Şia* adlı eseri, onun büyük çalışmalarındandır. Bu, Allame Emin'in ilmî faaliyet örneklerinden biridir. Bununla o, ilk Şia ansiklopedisinin temellerini attı. Ancak zaman, bunları herkesin anlayabileceği ve ona olan ihtiyacı hissedebileceği bir zaman değildi. Bu bir kişinin gücünün üstündeydi. Mecburen bir akademinin çekebileceği yükü tek başına üstlenmiştir. Tabii bunu birçok şahsî yaşam meselesini kurban ederek gerçekleştirmiştir. *Ayan eş-Şia* 56 cilttir. Bu o dönemde tek bir

adamın yaptığı işin çerçevesini ve ağırlığını daha ilk aşamada göstermektedir (Üstelik bu adam köşesine çekilmiş bir adam da değildir. Sadece üniversitede hoca olan bir adam değildir. Medresede köşesine çekilmiş bir fakih ya da mütekellim değildir. Bu adam toplumsal zorluklar içerisinde bir ıslahçı ve sorumlu unvanıyla çalışan bir adamdır. Gece gündüz sıkıntılar yaşayan bir adamdır). Böyle ağır bir ilmî çalışma aslında feragat, beraber çalışacak bir grup, çok özgür bir ortam ve ilmî bir akademide uzman bir personel gerektirmektedir. Ayan eş-Şia 56 cilttir ve Allame Emin bunun 35 cildini kendi döneminde yayımlayabilmiştir. Geriye kalan ciltlerin fişlerini ve araştırmalarını buraya teşrif edecek olan oğlu Üstat Emin yazıya geçirmiş ve yayımlamıştır.

Onun diğer bir çalışması da "el-Mecalis es-Seniye"dir. Bu kitap bir tür örnek vermedir. Burada Allame Emin sadece zihnî eleştirilere yer vermemiştir.[123] Kendisi o dönemde Şiî toplumunda bulunan hurafeleri, çarpık düşünceleri ve yanlış hareketleri eleştirmiş, [onlarla] mücadele etmiş, örnekler vermiştir. Onun eleştirilerinden biri de tıpkı her mütefekkir ve aydının eleştirdiği Şiî dinî meclislerinde yaygın olan dinî tebliğ yöntemiydi. Aşura ile ilgili' şiarların abartılıp, büyütülmesi. Taziyelerde kama vurmak, zincir vurmak ve benzeri eylemler bunlara örnektir. Görüyoruz ki bizim zamanımızda ve dünyanın gözü önünde -bakıyor, haber ve film hazırlıyor, söylentiler yayıyor, ilimle başlamış olan dinin ilmi haysiyetini lekeliyor- bu eseriyle ne derece mücadele etmiştir. Aynı şekilde dinî tebliğ, bilindik ve revaçta olan sürekli tekrarlanan vaazlarla ruhsuz, hedefsiz, felsefesiz ve bilinçsizlik aşılayan tebliğ tarzından dolayı acı çekmekteydiler. [Aynı zamanda] bu eserle vaizlere, minberlere,

[123] Bu, aydınların genellikle kullandıkları bir eleştiri [türü değildir]. Bir müesseseye, bir gruba, bir işe ya da bir çabaya oturup sadece ilmi birkaç bilinçli eleştiri yaparlar ve [bununla] tatmin olurlar. Ne eleştiride bulundukları yeri ıslah etmek için ne de daha iyi bir örnek oluşturmak için yeni bir yer inşa etmek için bir adım atarlar.

Seyyidüşşüheda'nın zikrini ve tebliğini yapanlara, Şia kültürünün koruyuculuğunu yapanlara, halk kitlelerine Şiî mefhumlarını aktaranlara, ilmî bir numune sunmuştur. Hakikatleri ispat ve hakikatleri beyan etmek için bundan sonra hangi dili kullanmaları gerektiğini bilsinler diye ellerinde bulunabilecek ilmî metinler yazmıştır.

Keşf'ül İrtiyab [kitabı] onun ilmî eserlerinden biridir. Diğeri, musibetlerden ve acılardan bahseden *Levaic el-Eşhan*'dır.[124] Hazreti Seyyidüşşüheda'nın başına gelen ve musibet olarak isimlendirilen olayları anlatmaktadır. Musibetleri zikretmek için birkaç örnek vermiştir. Aynı şekilde Hazreti Seyyidüşşüheda'yı anma programları (taziyeler, meclisler, muharrem günleri vs.) için titiz birkaç metin ve ilmî dayanağa sahip, kabul edilebilir, ister istemez bu kültüre sızmış hurafeden, yalandan ve uydurmalardan uzak birkaç kaynak bırakmıştır.

[Bir başka kitap] *Hıtat-ı Cebel-i Amil*'dir. Cebel-i Amil Lübnan'da bir yerdir. Kendileri de bu bölgedendir. Biz biliyoruz ki son 200-300 yılda bu bölgeden Şia toplumunda önemli birçok âlim çıkmıştır.[125] Bir başka kitabı da *Nakd el-Vaşia*'dır. Bu kitap anlaşıldığına göre meşhur Ehlisünnet âlimi Musa Carullah'ın "el-Vaşia" adlı kitabına reddiyedir. Carullah bu kitapta Şia aleyhine şeyler yazmış ve bildik eleştirileri tekrar etmiştir. Şia'nın ilmî ve dinî görünümünü çok çirkin göstermiştir. Bu şahıs dünyada muteber bir şahıs olduğundan bu kişinin eseri hatta alçak eseri ve temelsiz hakaretleri etkili olmuştur.

Allame Emin *el-Vaşia*'ya karşı bir *Nakd el-Vaşia* yazmıştır. Benim bu eseri titiz bir şekilde inceleyenlerden duyduğuma göre bu isim esere göre oldukça mütevazı bir isimdir. Aslında bu kitabın kendisi müstakil bir eser olma özelliği taşımaktadır. Bir başka kitabın ya da bir başka yazarın birkaç eleştirisine ve

[124] Eşhan, acılar ve feryatlar anlamına gelmektedir.

[125] Bizim de kendisine aşina olduğumuz Şeyh Bahai bu bölgedendir.

cümlesine cevap olmaktan daha fazla bir şeydir. Kitap Şia'yı tanımak ve anlamakta, Şia'nın temel itikadî esasları üzerinden bilimsel ve analitik bir dayanak olma noktasında yüksek bir noktadadır. Bizim faydalanabilmemiz için kesinlikle Farsçaya tercüme edilmelidir. Bunlar Allame Emin'in ilmî çalışmalarıdır.

Onun toplumsal çalışmalarından biri kızlar ve erkekler için tesis ettiği Aleviye Lisesi'dir. Allame Emin'in bu medreseyi 75 yıl önce o özel, boğucu, donuk ve taassupla dolu ortamda tesis ettiğini düşündüğünüz vakit bu işin ne kadar cesurca, devrimci ve yapıcı bir iş olduğunu tahmin edebilirsiniz. Zincir vurmanın, kılıç vurmanın Şiîler için caiz sayıldığı ve bunu söyleyene kimsenin saldırıda bulunmadığı bir dönemde bütün âlimler tarafından tanınmış, ilmî, fıkhî ve İslamî merci [unvanı] altında bir şahsiyetin modern dersler okutturmasına, büyük günah olan kızları okula göndermesine ve böyle bir okulun kurucusu olmasına tahammül edemezler. [Bu gerçekten devrimci bir girişimdir.] O bizim Emir Kebir ya da Atatürk gibi bir yenilikçi ve Batıcı değildir ki böyle bir okul kursun. Bir kişi Şia'nın resmî ilim çehresinin temsilcisi olarak tanındığı [zaman] bırakın Şia'da, Ehlisünnette dahi ilk kez erkekler ve kızlar için bir okul açacak olursa, bu işin öncüsü olur ve orada ders okutursa, okulda bazılarının bugün olmuş küfür müdür, değil midir, helal midir, haram mıdır diye tartıştığı Fransızca ve fizik, kimya gibi modern dersler okutulursa bu yaptığı işin nasıl devrimci bir iş olduğunun göstergesidir. Eğer Allame Emin gibi şahıslar böyle işlere öncü olsalardı Batı medeniyetinin müspet ve doğru eserlerinin kullanılması yolunda çok önemli bir hizmet eda edilmiş olacaktı. Tabii aynı şekilde salahiyeti olmayan kişilerin bu işe öncü olması da çok ciddi zararlara yol açabilecektir.

Aynı şekilde "Fakirler ve Yetimlerle Dayanışma Cemiyeti" ki sadece fakir ve yetimlerin eğitimi için [kurulmuş] bir cemiyetti. Yetimlere ve yoksullara, bizim geleneksel toplumumuzda her türlü eğitimden yoksun kalanlara, yüzlerce şartı olan ve temel şartlarından biri de paraya ve dayıya sahip olmak (burada sade-

ce bunlar eğitim alabilmektedir) olan modern eğitimden mahrum kalanlara eğitim öğretim sunan bir cemiyettir. O zamanda bu gruplar için eğitim öğretim veren bu tarz bir okul açmak da onun büyük hizmetlerinden biridir. Bir diğer hizmeti de "Cemiyetül İs'af/Acil Yardım" Kliniğini [tesis] etmesidir. İs'af, acil tedavi ve ilaç [yoluyla] yardım manasına gelmektedir. Yani o yoksun ve yoksul hastalar için çok büyük bir klinik açmıştı.

Bir diğer hizmeti de yoksullara yardım amacıyla açtığı "Cemiyetül İhsan/İyilik Cemiyeti"idir. Bugün Aleviye Kız Okulu ve Aleviye Erkek Okulu onun çok ilerici çalışmalarındandır ve bu bizde az bulunan uyanık bir zihne işaret etmektedir. Bu toplumsal tesisin temeli yine de onun kendi şahsına dayanmamaktadır. Çünkü bizim böyle işlere öncülük eden çok fazla öncümüz vardır. Hatta bunlardan bazıları hayatlarını ve canlarını vermeye hazırdırlar. Ama başkan olmak şartıyla, kahraman olmak şartıyla. Ön safta yer alacak olurlarsa ihanet dahi edebilecek [durumdadırlar]. Bu birçoğumuzun içinde bulunduğu bir ruh halidir. Ama o öyle bir şeye imza atmıştır ki kendisinden sonra zarar görmemiş, iş kesintiye uğramamış, dağılıp son bulmamıştır. Bu tamamen ilerici bir cemiyet ve ilerici bir sistemdir. Bu sisteme göre her dört yılda bir defa bir grup seçilir, onlar arasından başkan, yardımcı ve sorumlular özgürce seçilir, bu cemiyet bu müesseseyi özellikle bu iki okulu idare eder. Bu okullar yaklaşık yüz yıldır hâlâ ayaktadır ve faaliyete devam etmektedir. Bu müessese birçok ilmî hizmete öncülük etmiştir. Burada çok büyük şahsiyetler yetişmiştir. Burası herhangi bir mezhep ve fırkayla sınırlı değildi. Yani modern bilimsel müesseselere ve öğretim müesseselerine mutlak şekilde hem Şiîlerin hem Ehlisünnetin haram kabul ettiği ve kötü gözle baktığı, sadece misyonerlik yapan Hıristiyanların ve emperyalistlerin kendilerine dayattığı ve ancak oradan faydalanabilecekleri müesseselerin mevcut olduğu bir dönemde farklı dinlere mensup kişiler ve yetenekler de bu kurumdan faydalanabilmişlerdir.

Onun hizmetlerinden bahsetmek için kesin olarak daha fazla zaman ve fırsat gerekmektedir. Umarım daha sonra böyle bir şansım olur. Ve umarım Üstat Emin'in konferanslarını yayımladıktan sonra Üstat Allame Emin'in daha titiz ve araştırmaya dayalı bir biyografisini, o muhitte gerçekleştirdiği hizmetlerini ve eserlerini, bu işlere çok ehemmiyet veren İranlıların bilgilerine sunarız.

Ama bugün Üstat Emin'in yaptığı en büyük işlerden biri de çok feyizleneceğimiz Allame Emin'in 56 ciltlik Ayan eş-Şia'nın tedvinine devam etmesi ve yarım kalan çalışmayı tamamlamasıdır. Bu eserin 35 cildi Üstat Emin zamanında yayımlanmıştır. Onun yaptığı çalışmalardan biri de "Tarih Dersleri"dir. Bu eser, Üstat Emin'in İslam tarihi alanında yaptığı çok önemli araştırmalarını ve tahlillerini içermektedir. İslam tarihi dalgalı, karanlık ve tufanlı bir denizdir. Hatta bugün çok güçlü ve mahir yüzücüler ve desiseleri, gizli işler çevirenleri ve karanlık elleri okuyabilenler dışında herkes bu denize [girdiğinde] boğulup kaybolur gider. Tarih öyle sapmış kişileri yazmıştır ki onlarla zıtlaşmak/haklarında kötü düşünmek mümkün değildir. Öyle büyük şahsiyetleri de alçak göstermiştir ya da meçhul bırakmıştır ki onları tanımak mümkün değildir.

Benim Üstat Emin'in sayesinde tesadüfen hakkında bilgi edindiğim kişilerden biri sadece İslamî toplumda değil, belki tüm dünyada mutlak efsane kabul edilen kahraman Selahattin Eyyubî'dir. Üstat Emin'in araştırmaları göstermektedir ki bu kişi sadece Şiîlere değil, İslam toplumuna ihanet etmiştir. Eli Müslüman kanıyla kirlenmiştir. Eli Hıristiyanlarla işbirliği ile kirlenmiştir. Dünyada haçlı karşıtı bir kahraman olarak tanınmıştır. Bu kahramanlık kisvesi altında da Şiî katliamına meşruiyet kazandırılmıştır. Bu tarihî tuzakları bilmek bugün bizim için bir zarurettir. Şia'nın İslam tarihi bakış açısının temellerini yenileyecek, yeniden bina edecek insaflı tarihçilere ihtiyacımız vardır. Zira tarih Şia aleyhine işlemiştir. Gördüğümüz gibi resmî İslam hilafet rejimleri sathında ve hilafet varisi rejimlerin

sathında zihinlere hükmetmiştir. Silah bırakmış, güçsüz İslam olan Şia'nın rehberleri daima zindanlarda işkence altında, sürgünlerde bulunmuş, katliamlara maruz kalmışlardır. Her türlü savunma imkânları ellerinden alınmıştır. Bu tarihin Şia'ya ne kadar ihanet etmiş olduğunun ve insafsız davrandığının göstergesidir. Büyük bir tarihçinin tarihten alması gereken ne kadar çok mazlum hakkı vardır.

Bir [diğer kitabı] "Edebiyat Dersleri"dir. Bu onun ilmî kişiliği yanında tarihçi kişiliğinin, edebî yeteneklerinin, büyük bir yazar olarak kaleminin güçlü ve şiir yeteneğinin de olduğunu [göstermektedir]. Edebî araştırmalarını ihtiva eden "Edebiyat Dersleri" bunun göstergesi olup yayımlanmış müstakil şiir divanı da mevcuttur. Bir diğer kitap onun gezi yazılarını ihtiva eden "Rıhlat fi'ş-şark ve'l-ğarb/Doğuda ve Batıda Yolculuklar" adlı [kitabıdır].

Onun çalışmalarından biri de burada hızlıca geçeceğim bir Şiî Ansiklopedisidir. Bu konuda Üstat Emin'e ya da onun bu çalışması hakkında bilgi sahibi olan bir kişiye müstakil bir konferans tahsis edilmelidir. Bugün dünyada Ferid Vecdi ve bunun gibi şahısların Müslümanların, Bestani gibi Hıristiyanların ya da çok tanınmış ve çok büyük İslam Ansiklopedisi gibi Avrupalıların yazdığı ansiklopediler vardır. Doğubilimcilerin yazdığı ansiklopediler genel olarak İslam'a düşmanlıktan arınmış değildir. Şiî olmayanların yazdıkları ansiklopediler çok ciddi ve Şiî karşıtı hurafelerden uzak değildir. Ancak maalesef Şia, dünya çapında Şia'nın nasıl kökünün kazınmak istendiğini, Şia'nın kötülendiğini, karalandığını anlayacak bilinç durumunu kaybetmiştir. Bunun örneği şudur: Şia'ya Emevî kini olan, dünyada Şia'ya en çok kin duyan, Muaviyeperest olan, dünyada Muaviyeperestliği ile tanınan "Laumanns" isimli çok meşhur ve başarılı bir İslambilimci ve oryantalist vardır ve İslam Ansiklopedisinde Şia makalesi, yazması için bu kişiye verilmiştir. İşte bu, bunun örneğidir.

Bu ansiklopediyi İslam ülkelerinde (Mısır) tercüme ettiler. Batılı İslambilimcilerin ve oryantalistlerin İslam'a çifteler attıkları yerleri Ehlisünnetten Müslüman kardeşler tashih ettiler. Cevap verdiler. Tepki gösterdiler. Meseleyi aydınlattılar. Ancak Şia'ya darbe vurulan yerlerde, Şia kültürüne ve itikadına ihanet edilen yerlerde, Şia'ya hakaret edilen, iftiralar atılan yerlerde, örneğin sıradan bir fakih hakkında on sayfa ve Cafer Sadık [hakkında] birkaç sayfa yazıldığı yerlerde kim müdafaada bulunmalıydı? Kesinlikle Şia. Biz ise dünyada böyle bir şey olduğundan haberdar değiliz. Bizim dünyagörüşümüz bu mescitten şu Hüseyniye'ye bu Hüseyniye'den şu mescide olmaktan ibaret. Ufkumuz bundan daha geniş değil ki dünyada İslam için ve Şia için büyük tehlikeler bulunduğunu ve bunlara karşı durmamız gerektiğini anlayabilelim.

Üstat Emin'in çalışmaları tıpkı büyük hizmetler vermiş olan babası saygıdeğer Allame Emin'in çalışmalarına benzemektedir. Mütefekkirler, dert ortaklarımız ve Şiî toplumu, dünyada, gerek İslam dünyasında, [gerek] ilim dünyasında ve [gerekse] emperyalist dünyada Şia aleyhinde hazırlanan tuzakları hissetmiyorlar, fark etmiyorlar. Henüz Şia toplumu ve bizim Şiîler gerçek Şia akaidini açıklamaya ve beyan etmeye yönelik Şiî uleması tarafından dünya çapında hazırlanacak ilmî bir çalışmanın gerekliliğini hissedemiyorlar. Bu tür çalışmalar genellikle emperyalist oryantalistlerin, İslambilimcilerin veya Şia'ya yönelik bilinçli ya da bilinçsiz zarar veren Müslüman ilim adamlarının tuzaklarına ilmî bir cevap verecektir. İşte böyle bir ortamda Üstat Emin'in cesur, bilinçli ve geleceği öngören zekâsı ortaya çıkıyor. Ancak diğerleri bu tür çalışmanın mescid inşa etmekten, insanların karınlarını doyurmaktan ve buna benzer birçok işten daha önemli ve daha fazla sevabı olduğunu anlayamıyorlar. Bu dert; sorumluluk bilincine sahip, acı çeken, aşk sahibi, bilinçli olmanın getirdiği cürümle halklarının kusurlarının ve eksikliklerinin ceremesini çeken büyük adamların tek başlarına omuzlarında taşıdıkları bir yüktür.

Bu kişiler halk hazır olmadığı için, gelmesi gereken hemfikir ve hemdert olanlar gelmediği için, onları yalnız bıraktığı için yalnızlığa yönelecek, inzivaya çekilecek, köşelerine sığınacak ve çalışmanın yükünden kaçınacak adamlar değillerdir. Bunlar yalnız kaldıklarında da adım atarlar, yalnız kaldıklarında da halklarının sorumluluklarını omuzlarında taşırlar. İşte o kendi yaşamını feda ederek, tüm ömrünü feda ederek, iş açısından, toplumsal, ferdî tüm imkânlarını feda ederek, bu Şiî Ansiklopedisini hazırlamaya başlamıştır. Üç cilt bugüne kadar yayımlanmıştır. Bugün burada İngilizcesi vardır, isterseniz alabilirsiniz.

Burada ele alınan mesele hakkında kendileri belki hoşnut değillerdir; ama şahsi ve zamanımızla, neslimizle ve dinimizle ilgili bir mesele olmadığı için arz etmem gerekir. Şiî Ansiklopedisi dünyadaki ilim, Doğubilim, İslambilim ve Şiabilim adıyla yaşanan ilim ve fikir savaşında, ilim dünyası sathında tektir. Artık dünyada savaş, kılıç savaşı ve uçak savaşı değildir. Emperyalizm savaşı artık ansiklopedilerde yaşanmaktadır. Laboratuarlarda yaşanmaktadır. Üniversitelerde yaşanmaktadır. Sorbon'da, Harward'da, El-Ezher'de yaşanmaktadır. İlmî savaş buralarda gerçekleşmektedir. Şia, Şia'nın itikadî temellerini savunmak için, yani İslam'ı, hakikati ve Ali'yi savunmak için bu cephelerde -bugün tüm cepheler ilmî olmuştur- bulunmalıdır.

Ansiklopedi bugün Şia'yı en büyük silah olarak her zaman galip bulunduğu ve bugün de galip durumda olduğu bu sahnede hazır ve donanımlı kılacaktır ve onu savunacaktır. O bu işi bugüne kadar yalnız omuzlamıştır. Şiî dünyanın, bu çalışmaya geniş ilmî gücü ve ilmî şahsiyetiyle yalnız başlayan bu şahsiyete himmeti bu çalışmanın ilmî değerini ilim sahnesinde tanıtmaya yardımcı olmak, onunla hemdert olmaktır. Yapabilecek herkesin bu kitabı, dünyada, yapabileceği şekilde ilmî bir belge olarak neşretmesi gereklidir. Bu iş için gerekli olan az miktarda bütçe temin edilmelidir. Şia'nın dünya çapında en büyük ilmî belgesi 20. yüzyılda meydana gelmiştir. Ümit ediyorum ki hem

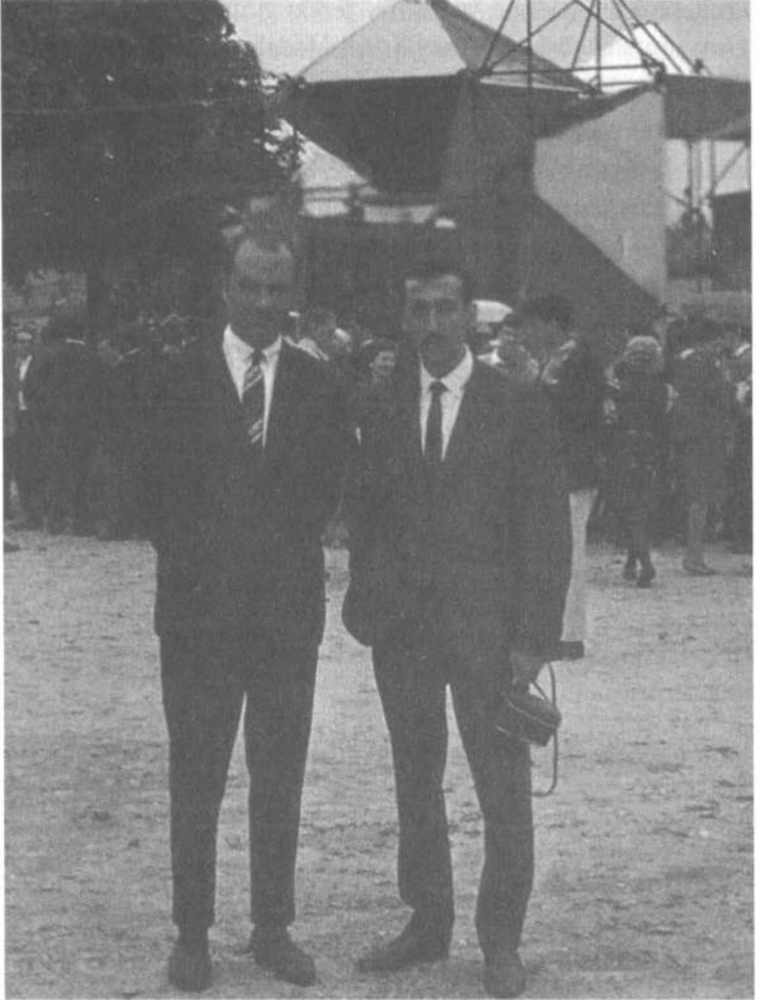
tüm aydınlar bu hizmete ortak olmada başarılı olurlar hem de Üstat Emin tek başına yüklendiği ve yalnız başına başladığı bu büyük hizmette muvaffak olur.

Son olarak değinmek istediğim mesele şudur: Hüseyniye-i İrşad artık yeni bir şeylerin yapılması gerektiğinin farkında olan bir grup mütefekkirin yardımıyla "Ali Madalyası" adlı uluslararası ilmî bir komite tesis ve bina etmiştir.

Üstat Emin'den burada bulunacakları birkaç gün içinde, kadılardan oluşacak ilmî bir heyetin teşkili ve bir kurumun tesisi yönünde istifade edeceğiz. Bu kurum yılda bir kez bu Ali nişanı ödülü verme merasimini ifa edecek. Bu nişan dünya çapında, her dilde Ali'nin şahsı, şahsiyeti, ekolü, yolu, şiarı, Ali'nin ve ekolünün billurlaştırdığı ve yolunda kurban olduğu değerleri yazan en iyi yazara verilecektir. Bu yazar İrşad'a davet edilecek, burada görkemli bir törenle Şia toplumundan ve milletinden temsilcilerin ve tüm Müslümanların vesilesiyle yaptığı ilmî hizmet nedeniyle yüceltilecektir. Eğer eserin dili Arapça veya Farsça değil ise eser Hüseyniye-i İrşad tarafından Arapça ve Farsçaya tercüme edilecektir. Aynı şekilde yazarın şahsiyeti ve eserlerinin söz konusu edileceği bir dizi faaliyet de tertip edilecektir. Bu Ali nişanı ilmî komitesi bugünlerde oluşturulacaktır. Her yıl en iyi yazara verilecek olan hediyenin malî ve ekonomik finansmanı bulunmuştur.

Benim söyleyecek başka bir sözüm yok. Ben sizin temsilciniz olarak, Üstat Emin'den tertip edilecek bu iki üç oturumda ilmî bağlantılarını ve sonraki geliş programlarını belirlemelerini kendilerinden ısrarla rica ediyorum.

RESİMLER

Ali Şeriati ve Dr. Baratali, Paris 1960

Ali Şeriati, Tahran Üniversitesi'nde, 1970

Yeni Çağ'ın özelliklerinden biri para ile barışılması, basiretin ve bilginin servet ile barışıdır. İlim servet ile neden barış yapıyor? Çünkü her ikisi ortak bir hedef bulmuşlardı; insanın günlük yaşamda daha fazla faydalanması. Ortak bir hedef buldukları zaman, ister istemez işbirliği yapmalıdırlar ve ilim paranın kutsal olacağı ölçüde kutsal olacaktır. Gördüğümüz gibi günümüzün medenî dünyasında ilmin ve bilginlerin işinin ve görevinin değeri tam anlamıyla para ile ölçülmekte ve değer verilmektedir. İlim, geçmişte insanın ahlakî ve fikrî yüceliği, ruhî tekâmülü ve inşası ile ilgileniyordu; ilmin başka bir işi, para ve servetin başka bir işi vardı. Fakat bugünün ilmi paranın tarih boyunca hedeflediği hedefi, yani günlük yaşamda daha iyi bir hayatın aracısı olma hedefini tercih etti.

ISBN 978-605-5482-40-4
9 786055 482404

www.fcr.com.tr